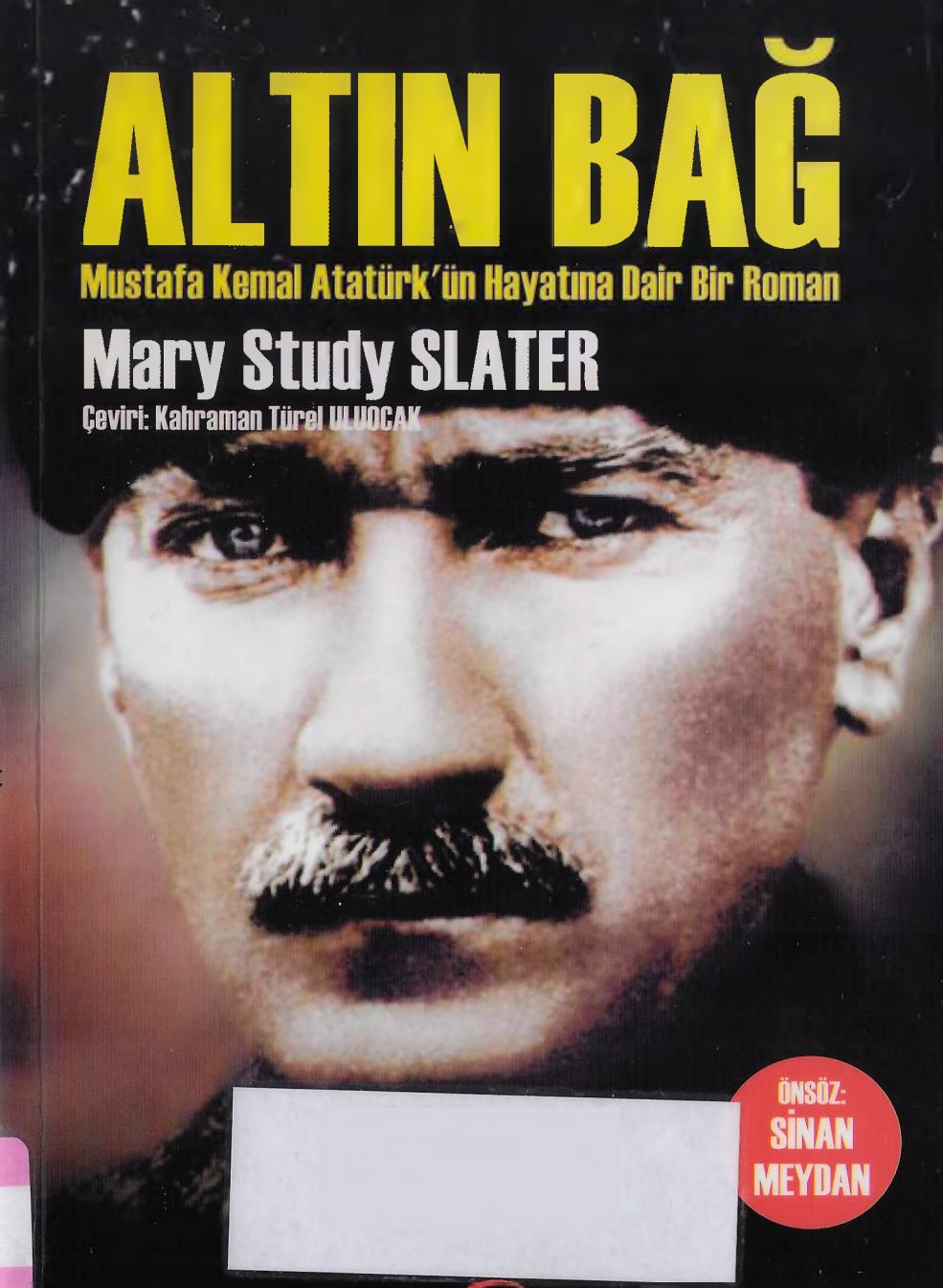
ALTIN BAĞ

Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatına Dair Bir Roman

Mary Study SLATER

Çeviri: Kahraman Türel ULUOCAK

ÖNSÖZ:
SİNAN
MEYDAN

DOĞU KİTABEVİ

Doğu Kitabevi -91
© M. Study Slater
Altın Bağ: Mustafa Kemal'in Yaşamı Üzerine Bir Roman
The golden link, a novel based on the life of Mustafa Kemal
Çeviri: Kahraman Türel Uluocak

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 16997

1. Baskı: Şubat 2015

Bu kitabın tüm yayın hakları Doğu Kitabevi'ne aittir. Tanıtım için yapılacak alıntılar dışında tüm alıntılar, Kültür Bakanlığı Telif Hakları Sözleşmesi gereği yayınevinin iznini gerektirir.

Genel Yayın Yönetmeni: İbrahim Horuz
Dizgi Konsept: İsmet Gülseçgin
Kapak Tasarımı: İsmet Gülseçgin
Redaksiyon (Son Okuma): Mustafa Göksoy

Baskı ve Cilt:
Ofis Matbaa Yayın Kağıt San. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi, B Blok No: 386-387
Topkapı-İstanbul / Tel: 0212 576 47 15
ISBN: 978-605-9093-07-1

Doğu Kitabevi
Cağaloğlu Yokuşu, Narlıbahce Sok, No: 6 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 527 29 26 Faks: 0212 527 29 26

www.dogukitabevi.com
iletisim@dogukitabevi.com
Twitter:@dogukitabevi

ALTIN BAĞ

MUSTAFA KEMAL'İN YAŞAMI ÜZERİNE BİR ROMAN

M. Study Slater

İngilizce'den çeviri: Kahraman Türel Uluocak

ÖNSÖZ

Mustafa Kemal Atatürk'ü, onun yapıp ettiklerini en iyi anlatan kavramlardan biri "altınbağ" olsa gerek. Gerçekten de Atatürk'ün, yüzyılın başında emperyalizme karşı "kurtuluş savaşı", geri kalmışlığa karşı "uygarlık savaşı" verip bu birbirinden zor her iki savaşı da kazanmasının sırrı, kurduğu "altınbağlar"da gizlidir. Atatürk, çocukluk ve ilk gençlik yıllarında arkadaşlarıyla; askeri öğrencilik yıllarında çağdaş batı düşüncesiyle; aydınlanma dönemi aydınlarıyla; Osmanlı'nın son zamanlarında cepheden cepheye koştuğu zamanlarda kadınıyla, erkeğiyle, yaşlısıyla, genciyle mensubu olduğu ulusuyla, halkıyla "altınbağ" kurmuştur. Çanakkale'de "Ben size savaşmayı değil ölmeyi emrediyorum" derken Mehmetçikle; Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'ya geçip kongreler düzenleyerek, hakkında tutuklama kararı çıkarıldığında askerlikten istifa edip "sine-i millete" dönerken, esnaf, çiftçi, tüccar, din adamı yorgun, yoksul bir ulusla; işgalcileri Anadolu'dan tepelemek için gereken silahı, cephaneyi ve parayı sağlamak için Sovyet Rusya'yla ve Hindistan'dan Mısır'a bütün bir İslam dünyasıyla "altınbağ" kurmuştur.

Çanakkale, Sakarya, Büyük Taarruz zaferleri Atatürk'ün ordu ile millet arasında kurduğu "altınbağ"ların eseridir.

Atatürk, verdiği askeri, siyasi kurtuluş savaşını; kazandığı askeri zaferleri, uygarlık savaşıyla; eğitim, kültür, sanat, ekonomi zaferleriyle taçlandırmak istemiştir. Çünkü O, ulusların gerçek kurtuluşunun askeri zaferlerle değil, o askeri zaferleri tamamlayacak kültür-uygarlık zaferleriyle mümkün olacağına

inanmıştır. Her bakımdan geri kalmış, her bakımdan emperyalist Batı'nın sömürgesi haline gelmiş; Duyunu-i Umumiye ve kapitülasyonlar altında iliklerine kadar sömürülen, gelecek kuşakları bile borçlu, eğitimsiz, sanayileşmemiş, üretemeyen ve savaş yorgunu bir ümmeti, çok değil 15 yılda her bakımdan uygar, çağdaş, eğitimli, üreten bir ulus haline getirirken de "altınbağ"lar kurmuştur.

Daha Kurtuluş Savaşı sırasında top sesleri arasında bir Maarif (Eğitim) Kongresi düzenleyerek öğretmenlerle; Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından düzenlediği İzmir İktisat Kongresi'nde çiftçilerle, köylülerle, sanayicilerle, tüccarlarla; Türkleri "barbar, sarı ırktan, evrimini tamamlamamış" insanlar olarak görüp aşağılayan Batı Merkezli Tarihe başkaldırmak amacıyla geliştirdiği Türk Tarih Tezi ve Türk Dil Tezi'ni tartıştırmak için yerli yabancı tarihçilerle dilcilerle, bilim insanlarıyla; her bakımdan haklar verdiği kadınlarla; "hayat damarlarından biri" olarak gördüğü sanatla ve sanatçılarla; "milletin efendisi" olarak gördüğü üreten köylülerle "altınbağlar" kurarak gerçekleştirmiştir Türk Devrimi'ni...

Atatürk'ün kurduğu kadar, kurmayı planladığı altmbağlar da vardır. Örneğin, dünyada emperyalizmin sömürgesi durumundaki bütün mazlum milletlerin bağımsızlıklarına kavuşması için onlara maddi ve manevi olarak yardım etmiştir. Bu çerçevede Anadolu'daki Türk Kurtuluş Savaşı'yla eş zamanlı, yine kendi kontrolünde ve yönlendirmesinde Irak'ta, Suriye'de, o bölge halkının emperyalizme karşı savaşması için mücadele etmiştir. Oralardaki direniş hareketlerini derleyip toparlaması için Yarbay Özdemir Bey'i, Uceymi Paşa'yı o bölgeye göndermiştir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da emperya-

list ülkelere, yayılmacı Batılı devletlere karşı Balkan devletleriyle Balkan Antantı'nı, İslam ülkeleriyle de Sadabat Paktı'nı kurmuştur. Doğu'da Sovyet Rusya'yla, Batı'da ise, çok değil daha birkaç yıl öncesine kadar savaş halinde olduğu, Yunanistan'la çok iyi ilişkiler kurmuştur. Yani Atatürk, önce mazlum milletlerin özgür ve bağımsız olmaları, sonra bölge ülkelerinin birlik, beraberlik ve dayanışma içinde olmaları için "altınbağlar" kurmuştur. Atatürk, bir anlamda sağlığında kurduğu altınbağlarla Türkiye'yi bir "barış çemberi" içine almıştır. Onun asıl amacı bu barış çemberinin gittikçe genişlemesi ve bir gün tüm dünyayı içine alan bir "barış kuşağı" halini almasıdır.

M. Study Slater'in Atatürk'ün hayatını anlattığı "Altın Bağ" adlı romanını okurken bütün bunları düşünmeden edemedim. Uzun yıllardır Atatürk üzerine yazıp çizen biri olarak, Atatürk'ün yapıp ettikleriyle ilgili birçok tanımlamaya rastladım ama "altınbağ" biçiminde bir tanımlamaya ilk kez rastlıyorum. M. Study Slater'in büyük oranda bilgi ve belgeye dayalı olarak coşkuyla, heyecanla ördüğü "Altın Bağ" romanı, Lord Kinross'un "Atatürk" biyografisi tadında bir eser. Slater'in romanında Atatürk adeta yeniden ete ve kemiğe bürünüyor.

"Romandan tarih öğrenilmez" ilkesini saklı tutarak, hem Atatürk'le yakınlaşmak, hem dönemin atmosferine dokunmak, hem de iyi bir roman okumak için Altın Bağ hepimize sesleniyor. İyi okumalar...

Sinan MEYDAN
Büyükçekmece / Ekim, 2014

BİRİNCİ BÖLÜM

Kehanet

I

Seyyar satıcı taşımakta olduğu kapkacağın çıkardığı gürültüye uyumlu, kulak tırmalayıcı, berbat bir sesle, "Tavalar, çömlekler, tencereler!" diye bağırıyordu.

Satıcı kadın araya kattığı ciyaklama ve naralarla, "Sacayakları! Körükler! Ne ararsanız bende var!" diye bağırmasını sürdürdü.

Zübeyde yıkadığı sebzeleri bir tarafa bırakarak, bakırı çıkmış tenceresine baktı. Zehirlenmeyi önleyici kalayı iyice gitmişti. Kendi kendine, "Küçücük tencerelerde yemek pişirmekten gına geldi. Ali'nin başını kaşıyacak hali yok. En iyisi şu satıcıdan bir tane alayım da, onu da bu dertten kurtarayım bari," diye düşündü.

İyice kapının önüne yaklaştığında, kapkacağın tangırtısı ve yaşlı kadının bağrışları kulakları sağır eder bir hal almıştı. Zübeyde bahçe kapısını açtı ve yaşlı kadın belini çepeçevre saran geniş kuşağından sarkarak, hasır sepetleri dolduran kapkacağını tangırdata tıngırdata avluya daldı. Kadın, kapkacak ve üstünde neyi varsa hep birlikte bir yığın halinde orta yere çöktüler. Çingene elindeki, rengi ve ne kadar eski olduğu belli olmayan kocaman bir paçavrayla, parlak yüzünü ve ensesini sildi. Uzun boylu ve pek zayıftı, burnu göze çarpacak kadar uzundu. Esmer teni iyice buruşmuştu ve yarı ak yarı kara, yağlı saçları yer yer başörtüsünden gözüküyordu. Ta ayak bileklerine kadar uzanan tumanı adi cins pamuktandı. Kulak çınlatan bir sesle kahkaha attı. "Amma sıcak, amma sıcak bir gün be, hele daha çok bir yük hayvanına benzeyen, benim gibi

iyice kadidi (iskeleti) çıkmış yaşlı bir karı için! Ne arıyorsun? Her neyse fark etmez, bende bulunur!"

Zübeyde pek yüz göz olmadı. "Dolma tenceresi yalnızca; ama pek küçük olmasın çünkü evde üç kişiye yemek pişiyor."

Yaşlı kadın Zübeyde'nin önce gözlerinin içine ve sonra da karnına bakarken, yüzünü buruşturarak göz kırptı. "Ha! Ha!" diye haykırdı. "Yakında dört kişiye yemek pişirsen iyi olur!"

Bu türden derin konulara pek girmek istemeyen Zübeyde, bir an duraksadı. "Haklısın. Dört kişilik bir tencere alsam iyi olacak. Son zamanlarda neredeyse kocam kadar yemek yiyorum."

Çingene, belinde asılı duran kapkacağı gözden geçirerek, şöyle kendi etrafına bir bakındı. "Bunlar sana yaramaz." Elinin tersiyle onları bir yana itti. "Şunlara bir bakalım." Ve hasır sepetinin içindeki kapkacağı tangırdatarak ve avuçlayarak aranmaya başladı. Büyük bir gayret ve derinden bir iç çekişle yığının orta yerine çöktü.

"Allah! Yoruldum! Şu yaşlı yaşlı cadıya bir kahve yap bakalım."

Zübeyde buna isteksizce boyun eğdi ve onu orada bırakıp kahve yapmaya giderken, çingene de etrafı çevrili avlunun orta yerinde çimlerin üzerinde otura kaldı.

Seyyar satıcı kadın sıcak kahveden ağzını şapırdatarak bir yudum çekerken, "Oh! Oh!" diye bağırarak beğenisini ortaya koydu. "Sen iyi bir ev hanımısın; kahvenin köpüğü de, tadı da tam yerinde. Al işte sana güzelce kalaylanmış ve dört kişiye dolma pişirebileceğin kadar büyük bir tencere."

Zübeyde çatlağı patlağı var mı yok mu diye, eliyle içini sıvazlayarak, tencereyi iyicene bir kontrol etti.

Çingene esnaf ağzıyla, "Bunu sana beş paraya bırakırım," dedi.

"Bu paraya kocam daha iyisini alır bana!"

"Bana kahve ikram ederek gönlümü hoş tuttun. Hadi sen dört kuruş ver."

"Bak, altında bir çizik var, görüyor musun?" Zübeyde dibindeki küçük çiziği göstermek üzere tencereyi çevirdi. "Benden yalnızca üç kuruş çalışır buna. Üç kuruştan bir fazlası olmaz, o kadar!"

Yaşlı kadın bir kahkaha patlattı, "Al hadi, senin olsun! Sen adamın gözünden rastığını çekersin valla." Kadın kahvenin dibindeki telveyi içmemek gibi bir inceliğe falan aldırmadan fincanı kafasına dikti.

"Bitirdin mi kahveni?" Kadın mutlu ama sinsice bakıyordu. "Bir kuruş daha verirsen falına bakarım senin."

Hemen bozukluğu çingenenin kucağına atan Zübeyde buna pek sevinmişti.

Çingene, "Fincanı kapatıp, üç kere başının üstünde çevirerek bir dilek tut," dedi.

Kadının gözleri kısıldı ve ağzının içindeki eksik ön dişi göründü. Fincanı eline aldı ve işlemeli kenarını yukarı kaldırarak, dikkatlice içine baktı. Gözleri büyüdü ve boş olan elini çarpıcı bir biçimde havaya kaldırdı. "Bir oğlun olacak!" Çingene bu noktada sessizleşti ve fincanı biraz daha inceledi.

"Vay! Dileğin yerine gelecek çünkü telve fincanın kenarına kadar gelmiş. Eğri bir çizgi oluşmuş ama orada işte, orada!"

Zübeyde, "Seni sahtekâr," diye güldü. "Ne dilek tuttuğumu nereden biliyorsun ki?"

"Tek isteğin bir erkek çocuğunun olması." Elini ileri doğru uzatarak avcunu açıp, beklemeye başladı.

Zübeyde onun avcuna bir bozuk para daha attı ve çingene bir solukta onu da kemerine sokuşturuverdi.

"Cennet anaların ayakları altındadır. Bu Kur'an da geçer ve sen bunu halkına doğrulayacaksın. Ona bir ad takacaksın ama daha sonra onun iki adı daha olacak. Senin kısmetin kutsal üç rakamıyla bağlanmış. Onun kader sayısıysa dokuz." Burada duraksadı, artık ciddileşmişti. "Sana söyleyeceklerimi asla unutamayacaksın. Kehanetlerimin bir bir gerçekleştiğini kendi gözlerinle göreceksin. Oğlun Türkiye'nin kaderini değiştirecek."

Zübeyde gururla başını kaldırdı. "Madem bu kadar akıllısın ve imparatorluğumuzun ileride başına gelecekleri böylesine öngörebiliyorsun, o halde neden paçavralar içindesin ve tencere tava satıyorsun? Böylesine büyük bir kâhin hiç şüphe yok ki bizzat Padişah tarafından sarayda görevlendirilir! Sen tam bir çakal oğlu çakalsın valla!"

Çingene omuzlarını silkti ama bakışları dalgın ve hüzünlüydü. "Allah böyle yazmış. Allah büyüktür. Benim kısmetim de böyleymiş. Ben Selanik'in o rezil çürümüşlüğünün ortaya attığı bir tohumdan başka bir şey değilim. Hayatım hep zorluklar içinde geçti. Yaşamım Artvin yakınlarındaki kayalık dağlar gibi geçti, kan gibi kızıl ve ateşli, anılar gibi lavanta çiçeği ve bembeyaz. Kâh fırtına oldu, kâh gökkuşağı. Çok uzun yaşadım. Çok fazla şeyler yitirdim. Doğduğumda yaşamımın böyle olacağı kehanetinde bulunulmuş ama bu arada bir seyyar satıcı olacağım ve bir gün benim de büyük bir kehanette bulunacağım da söylenmiş. Belki de dünyaya gelişimin nedeni budur. Belki de bu yüzden kapkacak satmaktayım."

Zübeyde yumuşadı. "Sen acıyı yaşamış, görmüşsün. Seni yargılamak bana düşmez."

"Sana şu anda anlattıklarımın hepsi gerçek. İki üç kuruş fazla almak için asla görmediğim bir kehanette bulunmadım.

Fincanında ne varsa onu gördüm. Eğer doğru çıkmazsa gelip mezarıma tükürebilirsin." Zübeyde'nin kır rengi gözlerinin ta içine bakarak devam etti.

"Altıncı hissim oğlunu imleyecek ve onu koruyacak."

"Hadi devam et... daha anlat bana." Zübeyde istemeden merakını açığa vurdu.

"Yakında sen de acıyla tanışacaksın. Yalnızlığın bir gün gelip oğlunu daha iyi anlamanı sağlayacak. Oğlun tekerleklerin inleme sesleri arasında dünyaya gelecek. Arabalar ve sırtına ağır yük vurulmuş hayvanlar gidip gelecek. Karanlık sulardan karanlık kumlara ayak basacak. Karanlık aşkının akıbeti bir sır olarak kalacak. O daha sonra toz duman içinde ve güneşin sihirli bir biçimde doğduğu bir yere gidecek ve orada, o yaylaların üzerinde beyaz bir şehir kuracak. Dilimize yeni simgeler sokacak. Halkına yepyeni bir giyim kuşam şekli getirecek."

Zübeyde aklı karışmış bir biçimde, "Bu küçük bir oğlan çocuğu için çok büyük bir yazgı," dedi. "Bana tencere tava satmaya geldin ama şimdi oturmuş bunları anlatıyorsun."

"Oğlun yazgısıyla birlikte büyüyecek. Tencere satmaya geldim buraya ama sana şimdi bir hayal sunuyorum. Kader böyle bir şeydir işte."

Zübeyde, "Neye inanmalı... neye inanmamalı," diye neredeyse yüksek sesle değerlendirmede bulundu.

"Şimdi anlattıklarımdan şüphe edebilirsin, -çingene fincanı elinde evirdi çevirdi ve sonra bakışlarını yukarı doğru çevirirken fincanı kıpırdatmadan elinde tuttu "ama zamanı geldiğinde anlayacaksın. Bak görüyor musun?" Zübeyde görebilsin diye fincanı hafifçe eğdi.

"Fincanının içinde bir hilal ve yıldız görünüyor."

"Ya evet, oradalar işte! Ne kadar da belirginler!"

"Hilal ve yıldız iki kere yükselmiş daha önce. Onların üzerine kara bir bulut ve kalın bir sis çökecek; ama Türkiye'nin sembolü yeniden yükselecek. Bu hilal ve yıldız üçüncü bir kere daha da parlak bir ışık saçacak, ta ki sel olup Anadolu'yu kaplayana dek!" Yaşlı kadın duraksadı ve Zübeyde'ye baktı. "Allah bu kadını korusun!" dedi. Sözleri dudaklarında patladı ve orada titreşti. Son cümlesi bir an için havada salındı durdu.

Zübeyde'nin sırtı ürperdi. "Biz sıradan Makedonyalı insanlarız. Bizim aradığımız şey hep iyilik olmuştur, şan şöhret değil, hele kılıcın ucundaki zafer hiç değil."

Çingenenin gözleri kömür karasıydı. "Nedenini bilmediğin bir anda ve yüreğin onun için kan ağlarken, oğlundan ayrılmak zorunda kalacaksın. Anlamadığın şeyi sineye çekmek zorundasın. Başının altındaki kılıç onun bir simgesi olacak. Kılıç'ı asla ondan alma. Onun kaderinin karşısında duran kim olursa olsun, kadın ya da erkek, yok edilecek!"

Çingene Zübeyde'nin sırtına vurdu. "Korkma. Karnındayken bile olsa korku nedir bilmemeli. O altın bir adam olacak ve güçle dolup taşacak. O, Doğuyla Batı arasında kırılması olanaksız bir altın bağ olacak. Gene de, ancak bir kadınla paylaşabileceği, olabildiğince derin şeylerin arzusu içinde kıvranacak. İçindeki güçten gelen şeyi arzulayacak."

Çingene dimdik ayağa kalktı, ellerini derin ceplerine sokarken, "Ona asla ne benden, ne de anlattıklarımdan hiç söz etmemelisin, çünkü bir gün gelecek bunlara ve bizim eski numaralarımıza gülecek."

Elinde, uzun ince parmaklarına geçirdiği mavi boncuklardan bir gerdanlık tutmaktaydı.

"Nazar değmesin! Kem gözlere şiş!" Gerdanlığı Zü-

beyde'nin boynuna taktı, sonra büyük bir beğeni içinde geri adım attı. "Güle güle kullan! Mutluluklar içinde tak onu!" diye bağırdı ve, "Kehanetimi unutmayarak bana tekrar tekrar borcunu öde ve anlattıklarım gerçekleştikçe, sana bunları benim söylediğimi anlat. Falcı anlattı bunları bana de. Ona falcıların en büyüğü olduğumdan söz et! Sana bilmen gerekenleri anlattım; alnıma yazılmış olanı yerine getirdim işte."

Çingene çabucak ve büyük bir gürültüyle öteberisini toparladı ve bir telaş sokağa açılan bahçe kapısına doğru seğirtti. Zübeyde boynundaki boncuklarda gezdirdi parmaklarını. Çingene uzaklaşırken kapkacağın tangırtısı çalınıyordu kulağına ama ne kapı çalma sesi, ne de "Tencere! Tava!" diye bağırışları duyuluyordu. Yalnızca tencerelerin gittikçe sönükleşen tangırtısı duyuluyordu.

II

Kehanet, Zübeyde'nin kafasına takıldı. Bütün bunların ne kadarı hurafeydi, ne kadarı gerçek? Daha şimdiden yaşamı alt üst olmuştu ve tuhaf düşlerle şekillenmeye başlamıştı. Evliliği alışık olmadığı bir düzene girmişti, çünkü Ali Rıza ona ailesindeki yaşam düzeyini sağlayamıyordu. Kendisinden yirmi yaş büyüktü ve onunla evlenmeye zorlanmıştı. Kız kardeşini bütün şehirde, Zübeyde'nin tanımına tıpatıp uyan sarışın bir kız aramaya çıkarmıştı. Bu ilhamı ona veren bir gece gördüğü tuhaf bir düştü. Rüyasına uzun sakallı yaşlı bir adam girdi. Adamın hemen yanı başında, şirin mi şirin, sarışın bir genç kız dikilmekteydi. Adam Ali'ye bu kızın kısmeti olduğunu söyledikten sonra kaybolup gitti. Ali Rıza gördüğü şeyin alın yazısı olduğuna inandı.

Ali Rıza'nın kız kardeşi, onun iyi bir koca olacağına dair Zübeyde'nin ağabeyi ve hamisi olan Hüseyin Ağa'yı ikna etti. Ali'nin kız kardeşi Zübeyde'yi kadınlar hamamında görmüş ve onun tam da Ali'nin aradığı kadın olduğuna anında kanaat getirmişti. Hemen hazırlıklara başlanmıştı.

Zübeyde, "Bizimki öyle sıradan bir evlilik değildi," diye geçirdi kafasından. "Ali bunun hep kaderin kendilerine bir oyunu olduğuna inanmıştır. Birleşmemizin nedeni oğlumuz mu acaba? Yaşamımız bir şekilde yönlendiriliyor. Allah istediğini elde etmekte tuhaf yollar kullanıyor."

Zübeyde gerdanlığını yakasının altına sokuştururken aklına baba ocağında yapılan ve beş gün beş gece süren düğünü geldi. Sonsuz bir cümbüş ve ziyafet sürüp gitmişti. Örf ve adetlere sıkı sıkıya bağlı kalınmıştı ve evlilik töreni birer vekil

aracılığıyla gerçekleştirilmişti, çünkü kız yüzünü hocaya bile gösteremezdi. Her ikisi de kendisine birer vekil atamıştı. Bu nikâh içindi. Kendi vekili kapıdaki bir çatlaktan Zübeyde adına sorulanları uygun düşecek biçimde yanıtlamıştı, ama öyle pek hızlı değil, yavaşça ve neredeyse duyulması zor bir sesle. Bu gelinin ne kadar iffetli olduğuna işaret ederdi.

"Zübeyde, Ali Rıza'yla kıyılacak olan nikâhına beni vekil atıyor musun?"

Bu soru üç kere sorulmuş ve üçünde de pek bir çekinceli yanıtlanmıştı. Vekil sonra onunla birlikte olan iki tanığa, "Zübeyde'nin bu geri dönüşü olmayan kararına tanıklık ediyor musunuz?" diye sordu.

"Ediyoruz," diye yanıtladılar ve Zübeyde onların gitgide uzaklaşan ayak seslerini dinledi.

Temsilciler kalkıp Ali Rıza'nın evine gittiler ve orada üç kere, "Zübeyde'yi karılığa kabul ediyor musun?" diye sordular. Aldıkları üç olumlu yanıt üzerine herkes ayağa kalktı ve müftü nikâhı kıydı.

Beş gün süren kutlamalar boyunca gelin sessiz sedasız evine kapanıp oturdu. Bunu Koltuk ya da Ali Rıza'nın Zübeyde'yi kanatları altına alması izledi. Gelinin ailesi bu iş için avuç dolusu altın harcamıştı. Ziyafet için aşçılar tutulmuştu ve yüzlerce dost ve akraba davet edilmişti.

Ali Rıza üstü kapalı bir faytonla gitti gelinin evine. Saklanmak üzere kaçışan kadınların arasından aceleyle üst kata çıkarıldı. Arkasından itilerek, Zübeyde'nin, orta yerinde bir kanepenin üzerinde tek başına oturmakta olduğu odaya sokuldu. Gelin pantolon giymişti ve üzerinde bir jile ve ailenin mücevherleriyle bezenmiş gümüş şam bir kaftan vardı. Kol ağızları ve gömlek etekleri samurla süslenmişti. Gümüş terlikleri ya-

kut kakmalıydı. Ellerini kavuşturmuştu ve peçeli başı hafifçe öne doğru eğilmişti.

Şarkıcıya tatlı bir çingene melodisi çalmakta olan keman ve tef eşlik etmekteydi:

Sevgilim yüreği hüzünle dolduğunda söyler bu şarkıyı
Özlem dolu ve hüzünlü sesiyle
Darbuka bir gizemi tıngırdatmakta
Çok çok eski yıllardan kalma

Gelinin peçesini kaldırıp kaldıramayacağını üçüncü kere sorarken elleri titriyordu. Hafifçe kaldırdı onu ve Zübeyde'nin koyu gri mavi gözlerini ve küçük ama sıkıca kapalı dudaklarını gördü. Alnına, yanaklarına ve çenesine dört tane elmas yıldız çizilmişti ve sapsarı saçlarına karışarak her iki yanından dizlerine kadar inen uzun sim teller göze çarpıyordu. Peçesi de gümüşle işlenmişti ve belinde geleneksel gelinlik kemeri vardı.

Ali ahmakça, "Pek güzelsin," dedi.

"Bu güzellikten ne anladığınıza bağlı, efendim."

Ali gülümsedi ve onu alnından öptü. "Bana ayak uydurduğun sürece, sana benzemeyen hiçbir şeye güzel denemez." Ona yüzgörümlüğü olarak, kutsal renkte taşın öylesine altına yerleştirilmiş olduğu, bir zümrüt yüzük verdi.

"Sen benim kısmetim misin?" diye sordu; çünkü düşünde gördüğü kadına bu kadar benziyor olması karşısında çok etkilenmişti.

"Ben senin kısmetinim."

Kırmızı ipi ucunda tavandan sarkan, minik pirinç zilin sesiyle Zübeyde ürkerek düşüncelerinden sıyrıldı. Ali Rıza'nın,

sevinçle çığlıklar atmakta olan küçük Makbule'yi karşıladığını duydu ve sonra pişirdiği yemeği tamamlamak üzere geri döndü.

Ali Rıza kapı eşiğine yaslanmış, bekliyordu. Zübeyde mutfak tezgâhından elinde bir tepsiyle geri geldi.

Ali Rıza sohbet etme telaşı içinde, "Kabak... kabak dolması ha?" diye sordu.

Tepsinin üzerindeki örtüyü düzeltip, dumanı üstünde tencereyi ortasına yerleştirirken, "Kabak," dedi. "Pek seversin ve epey bir uzun zamandır evden uzaktın."

Zübeyde sürtünerek yanından geçerken elini başının üzerine koydu ve yüz yüze gelmek amacıyla hafifçe kaldırdı. Salona geri döndü ve yere otururken rahat etmek için yastığı yumruklayıp yumuşattı.

Zübeyde, "Suyun hazır," diye seslendi. Suyu ılıştırmış ve biraz da kolonya katmıştı.

Ali Rıza yüzünü yıkadı. "Su deyince aklıma geldi. Gülizar sana bugün su taşıdı mı? Bunu kocasıyla konuştum. Hafif bir rahatsızlığın vardı, iyileştin mi?"

"Evet. İyileştim; naneşekeri pek işe yaradı."

Üçü oturup sessizlik içinde yemeklerini yediler. Dolmanın arkasından beyazpeynir, esmer ekmek ve meyve yediler. Zübeyde tabakları kaldırdı ve kahve yaptı.

"Artık üç hafta boyunca her hafta üç tavuğumuz olacak." Zübeyde başını salladı.

"Hoşuna gitmedi mi? İyice pişir onları. Belki içlerinden bir kaçını yumurtlasın diye saklarız. Yumurtalar pek pahalı..."

Zübeyde hafifçe gülümsedi. "Seni yeni bir tencere alma derdinden kurtardım. Seyyar satıcıyla sıkı pazarlık yaptım."

Ali sonunda iki çift laf etmesiyle kendini rahatlamış hissetti.

"Önemli şeylerden de söz etmemizin zamanı geldi artık. Ben gümrükteki işimi bırakacağım."

"Bu iyi. Kendini tamamıyla kereste işine vermek istiyordun zaten."

"Önümüzdeki hafta yazıhanede bu ayın maaşını alacağım. Etraftaki tepeler ağaç dolu ve bu uzun soluklu iyi bir iş demektir."

Ayağa kalktı, ellerini ve yüzünü yıkadı ve misvakla dişlerini ovaladı. Zübeyde işlerini bitirdi ve Makbule'yi yatmaya götürdü. Üst katta yere döşek ve yastık seriliydi. Makbule'yi yatırdı ve tekrar aşağı inerken omuzlarına bir şal attı. Avluya çıktı ve gecenin içinden gelen seslere kulak verdi. Ali Rıza açık kapının önünde oturmaktaydı.

Uzaklardan şarkı sesleri geliyordu, bir oradan, bir buradan. Mandoline benzer bir müzik aletinin tıngırtısına eşlik ederek, yanık bir Türk şarkısı söylemekteydiler. Derken küçük bir davul çalınmaya başladı. Tahta kadar sert bir biçimde gerilmiş deriden titrek sesler yayılıyordu ortalığa; kaba saba, meydan okuyan, o soyun bir takım içgüdüsel duygularına karşılık veren bir ses. Ali bu seslerin Türklerden başkasına ait olabileceğini düşünemezdi bile. Bu davul ve insan sesleri, Türk göçmenlerin batıya doğru harekete geçtikleri o zamanlarda, ta uzaklarda, Orta Asya'nın nehir boylarında yankılanmış olması gerekirdi. Ali fethettikleri şehirleri güzelleştiren Selçuklu Sultanlarını düşündü. Müzik, sırtı yere gelmez Türkleri, fetihler yapan Timur'un davullarını dile getirmekteydi.

Sanki davul seslerine karşılık verir gibi, Zübeyde'nin kaburgalarının hemen altında yumruk atılıyormuş gibi sertçe bir çarpıntı oluştu. Kadın gülümsedi ve, "Yarın Ali Rıza'nın kız kardeşiyle konuşur, ona pek yakında yeni bir yeğenini dün-

yaya getireceğimi söylerim," diye kafasından geçirdi. Davul sesleri daha da bir yükseldi. Elini karnının üzerine koydu. "Onun kıpırdandığını hissedebiliyorum. Doğum beklediğimden epey bir gecikti zaten. Bebek Aralık ayında doğacak."

Zübeyde, Ali'nin elini hissetti omuzunda, sonra da ensesine ve yumuşacık saçlarından ilerleyerek kulağını arayan parmaklarını. Yüzleri bahçe duvarına dönüktü. Etraflarında hafif bir ışık yayıldı ve yastıklar, ortalığa dağılmış oyuncaklar aydınlandı. Uzaktaki minareler beyaz sütunlara dönüştü. Sanki bir yerlerde yangın çıkmış gibi bir aydınlık göze çarpıyordu. Uzaklardaki tepenin üstünden ayın alt yarısı da kendini gösterdi. Hemen yakınında bir yıldız vardı, parlak mı parlak.

Ali, sanki Zübeyde'nin kafasından geçenleri yanıtlarmış gibi, "Kız kardeşimle konuşsan iyi edersin. Bana gelince, hiç gerekli değil... Ben biliyorum...." deyiverdi.

"Sanırım ikimiz de biliyorduk... ilk günden beri."

"Gel hadi." Onu kolunun altında, iyice kendine çekti. "İçeri girelim de birbirimizi ısıtalım."

III

Selanik'te zaten pek sert geçmeyen kışın en zorlu günleri de sona ermek üzereydi. Öyle de olsa, kış aylarının ortasında ağaç kesme işi yavaşlıyordu. Kadayıf ve yoğurt satıcıları, dilencilerin duaları ve işçilerin ayak sesleri akıp giden günlerin ritmini vurguluyordu. Akşamın alacakaranlığına yakın, çocukların saatleri imleyen bağırışları ve telaş içinde eve doğru koşarken çıkardıkları ayak sesleri duyuluyordu. Dakikaları imleyense, kumaş üzerinde bir şişle sekip duran ve arkasında girift işlemeler bırakan Zübeyde'nin becerikli elleriydi. Şişleri metrelerce uzunlukta iplik boyunca tıkırdayıp duruyor ve Ali, Makbule ve pek yakında aralarına katılacak olan bebek için giysiler dikiyordu. Daha zorlu bir iş çıkıp da, yaptığı işi yarım bırakmak zorunda kalmadığı sürece, giysilerin hep tertemiz ve onarılmış olmasına büyük özen gösteriyordu.

Son birkaç gündür, sanki bir ziyafete ya da bayrama hazırlanır gibi ev işleriyle pek uğraşır olmuştu. Divanın üzerindeki beyaz örtü tertemiz yıkanmış ve yerine serilmişti. Kocaman şifonyer yağlanıp, cilalanmış ve içindekiler küçük, düzgün kümeler halinde yeniden yerleştirilmişti. Etrafa el örgüsü danteller serdi ve çarşafı katlayıp, yaklaşmakta olan doğum için hazırlarken sevecenlikle gülümsedi.

İkinci katta her şey yoluna konmuştu bile. Yatak takımı her gün silkeleniyordu ve yorganlar asla ihmal edilmiyordu. Yatak odasındaki şömine sıcacık çatırdıyordu ve hemen yanı başında düzgünce yığılmış odunlar duruyordu.

Onun titizlik gösterdiği şeyler yalnızca bunlardan ibaret de-

ğildi. Kırk gün boyunca yatarken kendisine kötülüğü dokunabilecek ecinniler, kötü periler için de önlemler almıştı. Gülizar, yakın dostu, daha üç ay evvel bebek doğurmuş olmasına rağmen hiç yanından ayrılmıyor, ondan yardımlarını esirgemiyordu.

Ali Rıza'nın işi başından aşmıştı. Bazı geceler eve bile gelemiyordu, çünkü çoğunlukla ağaç kesmek için ormanda kalıyordu. İşi soğuk kış günlerinde insanları rahat ettirmekti, zira şömine ve sobalar aç kurtlar gibi odun bekliyorlardı. Zübeyde'ye yardım etsin diye Uftade adında bir hizmetçi tutmuştu. Batıl bir inanca göre bir ikinci kadının varlığı uğursuzlukları evden uzak tutardı. Kadın bir şekilde evde olmadığı zamanlarda onun yerine kapı arkasına bir süpürge konurdu. Zübeyde yeni bir süpürge ördü ve olur da beklenmedik bir olay için, Uftade gün boyunca evden gitmek zorunda kalır diye oraya koydu.

Zübeyde ecinnilere karşı başka önlemler de aldı. Saçma bağlamak üzere bir kurdele ve cinleri uzak tutsun diye yanı başında yakmak üzere bolca tütsü çıkardı. Yatak odasının duvarına, şirin mavi kurdeleli, beyaz muslin içinde iki diş sarımsağı asmayı asla ihmal etmedi.

Şafak vakti uyurken yatağın içinde dönüyor, kendi kendine söyleniyordu. Bir şey rahatsız etmişti onu. Ali'ye doğru uzandı ve bir tür korku içinde onun hâlâ ormanda olduğunu ve büyük bir olasılıkla sabah kurulacak olan pazara mal yüklemekte olduğunu anımsadı. Makbule doğduğunda bile duyumsamadığı türden bir yalnızlık çöktü omuzlarına. Horozlar ötmeye başladı ve sokaktan eşeklerin boynuna bağlanan zillerin çıngırtısı geldi kulağına. Bu, Ali'nin daha bir yakınlarda olduğu düşüncesini uyandırdı onda. Köpekler havlıyordu ve yanı ba-

şında yatmakta olan küçük Makbule uyanmaya çabalıyordu. Uftade külleri süpürdü ve yeni yaktığı ateşi canlandırmak çabasıyla üflerken çıkardığı puflama sesleri, adeta nefes nefese kalmış bir fareyi andırıyordu. Çok geçmeden sobadan odanın içine tatlı bir aydınlık yayıldı. Uftade Zübeyde'ye döndü.

"Uyandın mı hanımım?"

"Uyandım."

Zübeyde yattığı yerde şöyle bir dönerken inledi. "Uftade, bana kalırsa gün bu gün... Sana zahmet Makbule'ye sıcak sütünü içir ve onu Gülizarlara götürüver."

Zübeyde yavaşça yatağında doğruldu ve öperek kızını uyandırdı. Makbule'ye gün doğmuştu. Gülizar onu teyzesine götürecekti ve bu harika bir ziyaret olacaktı.

Zübeyde ekmeğini sıcak çaya batırırken, Ali düştü aklına. Ne kadar iyi ve sadık bir insandı! İşleri iyi gidiyordu ve pekâlâ ikinci bir evlilik yapabilirdi. Bütün bu süre içinde ne bir metres edinmişti, ne de Zübeyde'den başkasını görmüştü gözü. Böyle zamanlarda bir erkek için doğal şeylerdi bunlar... Ama Ali'nin aşkı bir benimsemeden, coşkulu bir hevesten de öteydi. Bu bir sadakat ve dostluktu.

Makbule içinde eşyaları olan fileyi kaptı. Kutsal Ramazan ayı olmasa da teyzesinin kendi için hazırladığı tatlı şerbetlerini düşünüyordu. Teyzesi ona dilek kuyusunu anlatırdı hep. Üzerinde, hemen altına gömülmüş olan insanlar hakkında nüktedan şeylerin Arapça yazılı olduğu, dikine, kocaman taşların olduğu yere götürürdü onu. Makbule annesini öptü iki koluyla kucakladı onu. Uftade'yi kapıya doğru çekiştirdi. Uftade yüzünde endişeli bir ifadeyle bir an duraksadı.

"Çok geçmeden geri dönerim. Ebeyi çağırmaya bir çocuk yollayacağım."

Ebe, halk arasında doğumdan iyi anlamasıyla bilinen kadın demekti. Bu işi aile yakınlarından birinden öğrenirdi ve sırası geldiğinde o da bunu bir başka aile ferdine öğretirdi.

"Çocuğu koştur hemen! Ebenin adı Hesna... Bilir o. Sonra buraya dönmesini söyle ki, Ali Rıza'yı da haberdar edebilelim."

Kapı kapandığında Zübeyde kendini daha da bir yalnız hissetti. Ali Rıza birçok şeyde hep yanında olmuştu, ama o anda orada değildi işte. Bir sonraki sancıyla birlikte artık birinin gözünün içine bakması gerekmeyeceği düşüncesiyle kendini rahatlamış hissetti. Lambanın yanında durmakta olan saate baktı ve gözü yelkovana takıldı. Yatağının baş tarafındaki rafın üzerinde durmakta olan Kur'an'a baktı.

Uftade çok geç olmadan geri dönmüştü. "Komşun Gülizar çocuğu teslim aldı ve daha sonra yanına gelecek. Senin için yapabileceğim başka bir şey var mı?"

"Suyu sobanın üzerine koy ki her bir şey hazır olsun."

Zübeyde acıyla buruşturduğu yüzünü saklamak amacıyla başını öte yana çevirdi. Gözünü, üzeri işlemeli bir şalla örtülmüş ve arka köşelerine kına çiçekleri bağlanmış sandalyeye çevirdi.

Uftade, Zübeyde'nin dile getirmediği buyruğunu anladı ve onu yer yatağından kaldırarak, sandalyeye çıkardı. Uftade, Zübeyde'nin eline, daha önce bir yılan öldürmekte kullanılmış bir değnek tutuşturdu. İnanışa göre bu türden bir eşyayı sıkı sıkıya kavramak, doğumu kolaylaştırırdı.

Şiddetli sancılar zaman zaman bedenini acıyla kıvrandırırken, Zübeyde "Allah! Allah!" diye inledi.

Uftade bir telaş su taşıyor, sandalyenin yan tarafına temiz çarşaflar seriyordu. Zübeyde'nin eline, asılarak doğumu hız-

landırmasında yararlı olur diye bükülmüş yünlerden bir ip tutuşturdu.

"Ben elini tutamayacak kadar meşgul olduğumda bu ip işine yarayabilir." Zübeyde gülümsedi.

"İkinci çocuğun eli kulağında."

Zübeyde çocukluğunda öğrenmiş olduğu o duayı anımsadı ve kendi kendine mırıldanırken ter içindeki başını öteye çevirdi. "Bir sağıma baktım, bir soluma. Allah'tan başka tanrı yoktur ve Hz. Muhammed (S.A.V.) onun elçisidir." Sözcükler garip bir şekilde ağrılarını hafifletti.

Dudakları kurudu ve soluk alıp vermekte zorlanmaya başladı ve onları ısırırken ağzında kanın madensi tadını duyumsadı.

"Hayır! Hayır!" Uftade hafiften azarladı onu. "İpe asılma öyle. Aksine abanmalısın ona. İşte böyle. Bunu yaptığına emin olana kadar benim bileğimi tut." Söz dinlemeye ve kararlılık göstermeye çalışan Zübeyde'nin yüzü ona pek çocuksu göründü bir anda. "Geliyor mu? Gelmeli artık... Konuş. Söyle bana."

"Doğum çok yakın artık."

Uftade, "Bana daha fazla belirti göstermelisin ki sana yardımcı olabileyim!"

Zübeyde'nin dudaklarında histerik bir gülümseme belirdi. "O, korku gözyaşı nedir bilmemeli. Hiçbir şekilde duyumsamamalı bunları. Benim şu anda yaptığım şey onun için."

Uftade Zübeyde'nin koluna yapışmasına daha fazla izin veremezdi. Doğum suyu ortalığı ıslatmasın diye ha bire çarşaf değiştirip duruyordu.

Tam o anda küçük kapı zili, Hesna adındaki ebenin geldiğini haber verdi. İri yarı bir kadındı, uzun boylu ve güçlü kuvvetli.

Kollarını sıvarken, "Henüz bana gerek var mıydı, pek bilmiyorum," dedi. Doğru mutfağa gidip ellerini yıkadı. Üst kata geri döndüğünde, "E, nasıl gidiyor?" diye sordu.

Uftade endişeli görünüyordu. "Sancılar nefes aldırmayacak kadar çok sıklaştı."

Zübeyde farkına varamayacağı kadar yüksek sesle bağırıyordu ve ona sanki başkasının sesiymiş gibi geliyordu. "Ne kadar uzun sürdü bu sancı... saat... Saat kaç? Göremiyorum..."

Hesna, hemen yanı başında diz çöktü. "Neredeyse dokuz oldu. Ben geldim. Her şey yolunda gidiyor." Hemen Zübeyde'nin alnına ıslak bir bez koydu ve hipnotize etme özelliği olan bir tekdüzelik içinde alçak sesle konuşmasını sürdürdü. "Tollilikamu... Tollilikamu..." Ebe ritmik bir biçimde bu anlamsız sesleri çıkarmayı sürdürdü.

Zübeyde'nin keskin zekâsı ve güçlü duyguları iyice bilenmişti. "Bu ses de ne?... Dinleyin bakın şu sesi!"

Kadınlar şaşkınlık içinde birbirlerine baktılar. Aralıklarla alçalıp yükselen bir inleme sesi geliyordu. Kâh kesiliyor, kâh tekrar yükseliyordu. İnliyordu; acemi birinin çaldığı keman gıcırtılarını andırıyordu.

Ebe, Zübeyde'nin hafifçe karnını ovarken, "Kağnılar bunlar, küçük anne," dedi. Bayağı da yüklüler ama o yükün altında inlemekteler; seninse çıtın çıkmıyor."

Zübeyde, "Bu sesler bana ait," diye düşündü. Onlar bu doğumu seslendiriyorlar... ağır ağır ama büyük bir çaba içinde!" Çektiği acıyı belli edeceği korkusuyla konuşamıyordu, ama zihni pırıl pırıldı. Sersemlemiş bir halde, kocaman, yuvarlak, iri ekmek somunlarını andıran o kalın, tahta tekerlekler geldi gözünün önüne.

Hesna, sanki sorumluluğunu önemsemez gibi görünü-

yordu. Konuşuyordu ve sesinde bir aşırı güven duygusu vardı. Uftade yarı küçümseyen, yarı hayranlık dolu gözlerle ona baktı. Bir insan nasıl olur da bu kadar sakin olabilirdi. Kaynayan sudan bir bez çıkardı.

Uftade, "Bu dönen tekerleklerin çıkardığı tuhaf müzik var ya... bana sanki pek bir rastlantı değilmiş gibi geliyor," dedi.

"Kağnıcılar bu ses sayesinde hayvanlarının daha gayrete geldiğine inanırlar. Bu ses olmasa o koca hayvanlar tamamen pes edebilirler." Hesna, Zübeyde'ye baktı. "Ya sana ne demeli, küçük anne, azcık ses çıkarsan karnındaki işi daha iyi yapardın, değil mi?" Onun gösterdiği sabırla dalga geçermişçesine bir kahkaha attı. "Sesini açsın diye gelirken sana fındık yağı getirmeliymişim. Tekerlek dingillerinde pek bir işe yarar; senin de sesine iyi gelebilirdi. Bir çığlık atsan... bayağı bir rahatlatırdı seni. Kağnılarda olduğu gibi sana da yarayabilirdi."

Ama Zübeyde hafifçe inlemeyi, yumruklarını sıkmayı ve terden sırılsıklam başını bir o yana, bir bu yana çevirmeyi sürdürüyordu.

Ses gitgide daha sürekli ve delibozuk bir hâl almaya başladı. Neredeyse bir insan çığlığına dönüştü. Feryat korkunç bir sancı gibi yükseliyor, sonra alçalarak, hafif bir iniltiye dönüşüyordu. Arkasından keskin bir ses düzeyine kadar çıkan bir dizi dalgalanma oluyordu. Zübeyde, iki kadının konuşmaları, giderek alçalan kağnı kervanının sesleri ve her aldığı solukla birlikte daha bir yüksek sesle boğulurcasına ağlayan bebeğin çığlıkları dışında hiçbir şeyi hatırlayamıyordu artık.

Hesna, "Bir oğlan! Bir oğlan!" diye çığlığı bastı.

Bebeği hemen bir beze sardılar ve Uftade onu, fısıltıyla kulağına ezan okuyan Hesna'ya uzattı. Bu, Hz. Muhammed'in torununa yaptığının bir taklidi olarak gelenekselleşmiş bir

adetti. Hesna kendi ağzından çıkardığı şekerlemeyi, ona akıl bahşettiğinin bir göstergesi olarak bebeğin damağına sürdü.

Hesna, "Yüzünde peçesi vardı! Size söylüyorum, peçesi vardı! Tam yedi tanesiyle birlikte doğdu ve işte bu yüzden ilk başta soluk alamadı!" diye mırıldandı. "İmam ona yücelik dilemeli!"

Uftade, "Zor bir doğum oldu. Zübeyde'nin tekrar doğurabilecek kadar iyileşmesi epey bir zaman alacak," diye ekledi.

Doğum sonrası işler bittiğinde Uftade ve Hesna, Zübeyde'yi sandalyeden kaldırarak yatağına götürdüler, kalçasını sarıp sarmaladılar ve görsün diye bebeği havaya kaldırdılar.

Zübeyde," Artık aramızda olduğuna göre dinlenebilirim," dedi ve bitkin bir halde derin bir uykuya daldı. Ne doğum sonrası yapılan temizliği, ne de kadınların ortalıkta götürüp getirdikleri tencerelerin sesini duydu.

Hesna mutlu bir biçimde çene çalmayı sürdürdü. "Şad olasın inşallah! Allah seni ve erkek evladını bağışlasın! Kocan, ileride oğlunuzun mezar taşına bekçilik edecek olan selvinin yerine geçmesi için onun adına bir selvi ağacı dikmeli. Doğum ve ölüm rahimden sonsuzluğa kadar etle tırnak gibidirler."

Zübeyde, ne Gülizar'ın geldiğini, ne de doğumu kutlamak için kızıl loğusa şerbeti yapıldığını duydu. Gene ne işlerin sona erdiğini, ne de diğerleri üstlerine düşeni yerine getirmeye devam ederken Gülizar'ın başında durup ettiği duaları duydu. Zübeyde uyurken Gülizar ilahisini okudu:

Bağışlayan ve kollayan Allah'ın adıyla,
Cennet ve Seher Yıldızıyla,
Ve de gün batımının kapısını çalan kimse,
Ah, Seher Yıldızının ne olduğunu sana o anlatacak!

Koruyucusu olmayan tek bir ruh yoktur.
O zaman insanoğlu düşünsün kendinin neden yaratıldığını.
O çağlayan bir sıvıdan yaratıldı,
Kemikle, et arasından.

Gülizar pencereden dışarı, yağan yağmura baktı ve esen rüzgârla sırtı ürperdi. Uyuyan anne ve bebeğine baktı. "Bir gün olur da inancını yitirirse, Allah yardımcısı olsun..." diye mırıldandı. Onlara doğru dönerken gülümsedi. "Zübeyde ne tatlı tatlı uyuyor! Şu gösteri ve çatışma dönemine karşın kafası ne kadar rahat." Zübeyde'yi alnından öptü ve Ali Rıza içeri girerken peçesini yüzüne örttü. Şöyle bir arkasına baktıktan sonra Gülizar odayı terk etti.

Ali Rıza karısına ve yeni doğan oğluna yukarıdan gülümserken, kendi sevincini ve onun çektiği acıyı düşündüğünde bir suçluluk hançeri saplandı yüreğine. Zübeyde gözlerini açtı. Söylenmemiş ama bir şekilde anlatılan ve onları birbirlerine yakınlaştıran şeylerin sessizliği kapladı odayı. Alnından altın sarısı perçemini eliyle yana çekti. Bir kız çocuğuna karşı duyabileceği türde bir şefkatle kendini işe yaramaz ve dışlanmış hissetti; ne kadar da genç duruyordu Zübeyde'si.

Zübeyde, "Tekerleklerin ve göçenlerin sesleri arasında doğdu," dedi.

Karısı konuşurken, Ali daha önce bir Türk askerinin bile yüzünde, böylesine bir gurur ifadesi görmediğini düşündü. Tam olarak nasıl yanıt vereceğini bilemedi ve gözlerini kısarak o kırışık, kırmızı surata baktı. Bebeğin yanağını sevgiyle okşarken eli beyaz çarşafın üzerinde bir devin eli gibi duruyordu. Kalkıp odanın ta öbür ucuna gitti ve orada dikilerek, uzun zaman duvarda asılı duran eğri kılıca baktı. Uzandı ve

onu tutan kızıl renkte ipi çözdü ve kabzasındaki Arapça harfleri okşadı. Kınından çıkardı ve parmaklarını kılıcın üzerinde gezdirdi. Olduğu yerde döndü, kılıcı yeniden kınına soktuktan sonra avuçlarında taşıdı.

Zübeyde ve oğlunun yanında ayakta dururken, "Bunu sana veriyorum çünkü sen bana bir erkek evlat verdin," dedi. Kılıcı yavaşça yastığın altına soktu. "Bu kılıç Türklere ait ne varsa en güzel biçimde korunacak olduğunu imgeler. Zübeyde, oğluna bunu hep hatırlatacaksın."

Zübeyde'nin gözleri fal taşı gibi açılmıştı ve şaşkınlık içindeydi. İçi korkuyla dolmuştu ve kadınlar yeni bir canlı meydana çıkarırken, sürekli kılıç sallayıp duran erkeklerse, çoğu zaman, ölüm saçıyor diye düşündü.

"Adı ne olacak, Ali? Adını ne koyacaksın onun?"

Ali hiç duraksamadı. "Adını Mustafa koyacağız. Bir zamanlar bir erkek kardeşim vardı. Daha çocukken bir kaza sonucu onun ölümüne neden olmuştum. Şimdi, senin sayende, kader bu borcu ödeme şansını verdi bana. Bütün o yarım kalan neyse artık bizim Mustafa'mızda can bulabilir."

Bundan daha önce hiç söz etmemişti. Kocaman gözlerle şaşkınlık içinde baktı ama hiçbir şey söylemedi. Ali'nin yüzünde gurur, elem ve sevinç vardı. Ali Rıza'nın bu kadar çok bir erkek evlat istemesinin derinliklerinde yatan nedenlerden biri de kardeşinin ölümüydü. Ali eğildi ve onu sevgiyle alnından öptü, Mustafa'ya bir göz attı ve sonra da odayı terk etti.

Gülizar geri döndü. "Ah, ne kadar mutluydu! Ne kadar sevinçli! Herkes çok mutluydu. Artık gitmeliyim çünkü çok geç oldu. Seni görebilmek için bekledim. İyice dinlendin ama zor bir doğum oldu. Uftade yanında kalacak. Loğusa şerbeti de hazır. Bir dolu kahve çektik. Bu gece evde curcuna kopacak!"

Zübeyde ona teşekkür etti. "Mustafa'yla birlikte biz de kendi bildiğimizce katılacağız eğlenceye. Sessiz ama pek derin bir kutlama."

Zübeyde artık huysuzlanmaya başlayan ve minicik yumruklarını havada sallamakta olan minik Mustafa'ya baktı. Aklına kılıç geldi. "Yoo! Mustafa asker olmamalı! Tamam, büyük bir insan olmalı ama kılıç ve kanla değil! Gene de... kılıcı hatırlatmalıyım ona." Aklına falcı ve kehanetleri ve kağnı kervanı ve tekerlek gıcırtıları geldi. "O bir han olacak ama o barış içinde de büyüklük kazanacak." Alçak sesle bir ninni söylemeye başladı:

Ninni de yavrum ninni,
Göğsümde uyu;
Ninni de, ninni,
Gerisini bırak bana
Anımsanacak ne varsa.
Kırmızıyı kuşanan gelin olur.
Bir han yeşiller giyer;
Övüncüm olan onu yüz üstü bırakamam
Yaşanmamış günlerde-
Yaşanacak günlerde.
Yeşiller kuşanmış olandır daha kıymetlisi
Bütün ömrümden bile.
Ninni de yavrum ninni,
Göğsümde uyu;
Ninni de, ninni,
Gerisini bırak bana
Anımsanacak ne varsa.

Zübeyde kehaneti düşündü. Mustafa kağnı arabalarının sesleri arasında doğmuştu ve diğer şeyleri merak etmekten kendini alamadı. Yüreği en arzu ettiği anda onu terk etmek ne demekti? Ya şehir... hangi şehri kuracaktı?

Alçak sesle mırıldandığından aşağıdakilerin kutlamalara başladığını duyabiliyordu. Uftade parmak uçlarına basarak odaya girdi ve ateşe odun attı. Küçük kıvılcımlar çıtırdadı. İlk sütünü vermeye başladığında Mustafa'nın meme ucunu sertçe kaptığını hissettiğinde, Zübeyde gülümsedi.

"Küçücük, minik bir bebek o ama büyüyecek o. Ne kadar da güçlü emiyor!"

IV

İnsanın çocukluk döneminde, duyumsamaların artık tek başına bilinçlilik içinde kalmadığı ama duyguların, coşkuların ve yaşamın doğasının bir parçası haline geldiği bir an gelir çatar. Bu, henüz tersyüz edilmiş bir taşın altında baharın mucizesi olarak yavaşça sürünen solucanın farkına varıldığı andır. Bu, güneşin altında parıldamakta olan çimenlerin insanı yeşillik hakkında düşünmeye zorladığı andır. Bu parke taşları ve derisi soyulmuş dizlerin zamanıdır, yaralanma ve öpücük zamanı.

Her şey, her zaman yolunda gitmez ve anılar işin içine girdiğinde, duygu ve coşkular birbirine karışır. Mustafa sonraları topa vurduğu ya da ıskaladığı kendi tahta kunduralarının takırtısını anımsayacaktı. İçinde yaşadığı çevrenin görünümünü, şu veya bu, bir diğer ayrıntıyı hatırlayacaktı. Bir kaybolma, açlık duygusu ve ardından sütçünün, ikinci hecesi vurgulanan ve hüzün dolu bir izlenim uyandıran, "Süütçüüü" diye bağırması. Bu veya şu, buzağının annesinden ayırıldığı düşüncesi. Yalnızlık.

Kepenkli dükkânların görüntüsü ve gelip geçen faytonların fenerlerinin karanlık duvar üzerinde oynaşıp duran ışıkları gelirdi gözünün önüne. Babasının çift dilli kavalından çıkan nağmeler ve annesinin yanık sesiyle Arnavutluk'taki yüce dağları anlatan şarkısı ve müziğin temposuna uyarak tahta tokaçla pat pat diye vurarak sıcak şurubu helvaya yedirdiği o sesler de vardı. Eşeklerin sırtında kışa hazırlık diye getirilen odunkömürü, kışlık halılar, kilimler ve pencerelere asılan kalın perdeler, kâfur kokusu, eski sandık ve kalın kışlık örtüler. Bunlardı insana güvenlik duygusu veren iç ferahlığı.

Mustafa annesini, yemekleri ve şekerlemeleriyle, kendisini yatmaya götürmesiyle ve abdest alması için emirler yağdırmasıyla özdeşleştirirdi. Babasını Cuma günleri öğleden sonra çıktıkları uzun yürüyüşlerle anardı. Ali ve Mustafa açık hava pazarında dolanır, Türk birliğinin üslendiği tepenin etrafında sıralanmış uzun daracık sokaklardan oluşan dolambaçlı yollardan geçerlerdi. Arasıra yanlarından kara çarşaflı bir kadın veya ayak parmaklarıyla eşeğinin iki yanından toz kaldıran, sakallı bir Türk geçerdi. Çoğunlukla kahveye uğrarlardı. Ali Rıza elini şaklattığında, kolunda peçetesiyle kahveci çıkagelir; babasına küçük bir fincan, kendisine de limonata ve lokum getirirdi. Diğer Türkler bağdaş kurup oturur, kaval çalan ve öyküler anlatan yaşlı bir adamı dinlerken, nargile tüttürürlerdi.

Ali Rıza ve Mustafa, cami avlusundaki abdest alınan, dini kurallar içinde ağızlarını, burun deliklerini, yüzlerini, kulak içlerini, dirseğe kadar kollarını ve ayaklarını yıkadıkları çeşmelerin yanında duran diğer erkeklere katıldılar. Pabuçlarını kapıda bırakarak, kandillerden yansıyan altın renkte bir puslu ışığın aydınlattığı camiye girdiler.

Kutsal Ramazan ayı boyunca camiler çok kalabalık olurdu ve düzgün sıralar halinde diz çökmüş insanların arasından iğne atsan geçmezdi.

"Sal-li-a-la Muhammed!" İnsanları namaza durduran imam hemen minberin önünde, sırtı topluluğa dönük, ayakta dururdu. Kur'an'dan ayetler okurken insanlar huşu içinde bir eğilip, bir kalkıyorlardı. Bu azametli ve karmaşık secdeye varma hareketleri imamın tekrarlayıp durduğu nakaratlarla düzene konurdu. Her şey, secdeye varıp kalkan binlerce insanın çıkardığı patırtı ve hışırtıların dışında, pek bir muhteşem ve

sessizdi. Bu erkeklerin topluca kıldığı namaz, "Âmin, Âmin..." sesleri arasında sona erdi.

Mustafa, erkeklerin arasında kendini yetişkin, Ali Rıza'yla Zübeyde avluda bir araya geldiğinde de dinçleşmiş hissetti. Annesi namaz sırasında balkondaki kadınlara katılmıştı.

Mustafa, bir biçimde Batılı bir kilise okuluna benzeyen medreseye gittiği o ilk günü de unutamazdı.

"Hadi kalk oğlum! Uyansana Mustafa! Bu senin için büyük bir gün!"

Ali Rıza, bir telaş oğlunu yıkanmaya ve namaza koşturdu ve sonra tepeden tırnağa siyah uzun elbisesini, ya da cüppesini giymekte ona yardım etti.

"Oğlumuz okula gitmek için biraz küçük değil mi?" Mustafa'ya sıcak sütünü içirip, altın sarısı saçlarını okşarken Zübeyde'nin bakışları dalgınlaştı.

"Küçük mü? Yo! Ben falcıya danıştım ve adamın dediğine göre Mustafa altı yaşından bir gün almış bile. Ne kadar küçük yaşta başlarsa okula, o kadar iyidir. Bu onun alnına yazılmış."

Mustafa'nın ağzını bıçak açmıyordu ama gergindi. Babasının yanında dar sokak boyunca ilerlerken, kadınlar balkonlardan sarkarak ve alçak kafesli cumbalardan, "Ali Rıza'nın oğlu bu! Allah zihin açıklığı versin, inşallah!" diye bağrışıyorlardı.

Mustafa iyi niyetli komşu kadınlarının susması, yolun bir an evvel sona ermesi ve okulda oturmuş okuma yazma öğrenmeye başlamış olmaya can atıyordu.

Okulda bütün çocuklar, yere serilmiş minderler üzerinde, her zamanki yerlerini aldılar. Yeni gelen en öne oturtulmuştu. Hoca ilk başta bir duayla derse başladı ve sonra Arap alfabesini okumaya başladı. Mustafa her sesi hocanın arkasından

tekrarlamaktaydı. Bir sürü heceyi bitirdikten sonra hoca dersin bittiği anlamında kitabını kapattı. Ali Rıza hocanın elini sıktı ve ona altın paralar verdi.

Ali Rıza, "Onu adam et!" dedi.

Ali Rıza, yardımcılara ve bakıcılara gümüş paralar verdi. Mustafa'nın ilk okul günü şerefine de bütün çocuklara birer kuruş ve birer torba şekerleme dağıttı. Çocuklar hoplaya zıplaya ve bağıra çağıra dışarı fırladılar. Mustafa bağırmadı. Kendini dışlanmış ve rahatsız hissediyordu.

Zübeyde güzel yemekler pişirmişti ve Mustafa yemek sonrası pastaya bayıldı. Yorulmuştu ve yatsıdan sonra yatağına uzanıp, düşüncelere daldı. Okula gidişleri ve kadınların bağrışları geldi aklına. Diğer çocukların ders bittiğinde çıkarken yaptıkları gürültüyü düşündü. Çok çirkin bulmuştu ve buna bir akıl erdirememişti. Bu tekdüzelikten pek hoşlanan hoca ve sersem talebelerine ayak mı uydurmalıydı? Tek istediği okuma yazma öğrenmekti. Caminin rengi ve güzelliği karşısında pek etkilenmişti ve mihrabın üzerindeki ve sütunların etrafındaki Arapça yazıları okuyabilmeye can atıyordu. Bütün umudu orada yazılı olan şeylerin, bütün o eğilip kalkmalar ve secdeye gelmelerden daha bir anlam ifade ediyor olmasıydı. Din neydi? Bir dizi jimnastik hareketleri miydi? İnsanlar neden bu kadar çok namaz kılıyor, bu kadar az iş görüyordu? Bir gün gelip de yeteri kadar okursa, bütün bu namaz kılmaların hiç vermediği kadar çok yararlı şeyler yapmaları için onlara yardımcı olabilirdi! Biraz daha büyüse, onlara ne yapmaları gerektiğini söylerdi ve hatta o kir içindeki Yunanlı sokak çocuklarının burnunun ortasına yumruğu yapıştırıverirdi. Okuyacaktı. Akıllı bir insan olacaktı!

Annesiyle babasının bütün akşam boyunca sürdürdükleri konuşmaları duymadı.

Zübeyde örgüsüne devam ederken, "Ali, okulda her şey yolunda gitti mi?" diye sordu.

"Çok iyiydi. Ancak Mustafa pek mutlu görünmüyordu. Onun sevincini açığa vuracağını ummuştum. Alfabe bittiğinde diğer çocuklarla birlikte bağıra çağıra dışarı fırlayacağı yerde o yaşını başını almış büyük insan edasıyla somurtup durdu."

"Her şeyi bu kadar yerli yerinde düzenlemen çok iyiydi ama işi bu şekilde kotarman pek bir savurganlık gibi olması beni endişelendirdi. Para ve şekerleme dağıtmanın onun eğitimine pek bir yararı olmaz. Harcamalarımızda biraz daha tutucu olsak daha mı iyi olurdu acaba?"

"Oğlumuz hak ettiğini alacak! Bu işi sorgulamak sana düşmez, ne de hepimiz adına bunu karşılayıp karşılayamadığımı."

"Ali, işine karışmak gibi bir niyetim yok. Demek istediğim yalnızca, sen ve adamların kereste işine çıktığınızda seni çok fazlasıyla merak ettiğim. O kadar da terslenme." Zübeyde gülümsedi. "Kafanı takmasaydın bu kadar sinirli olmazdın."

Uzandı ve karısının elini okşadı. "Bunun hırçınlıkla bir ilgisi yok. Haklısın. İşlerim daha yolunda gidebilirdi. Sana söylemek istemezdim ama geçen hafta haydutlar eşeklerimizi kaçırdılar. Bizi böylesine tehdit edenlere öylesine yüklü paralar ödemek zorunda kalmasaydım, inan çok daha iyisini yapabilirdim. Zorbalık! Hepsi bu! Birde şu tifüs... güvendiğim insanlar kırılıp gitti işte..."

Zübeyde örgüsünü falan unuttu. "Bu konuda yapabileceğin hiçbir şey yok mu, Ali?"

"Tek bir şey; onlara para vermek." Elleriyle yüzünü örttü.

Zübeyde kolunu omzuna koydu. "Şu ana kadar her şey yolunda gitti. Şimdiyse... zorbalık! Tifüs! Şu haydutları boş ver de, salgınla nasıl başa çıkabiliriz? Bu da nereden çıktı?"

"Hastalık bütün Selanik'e yayıldı. Balkanlardan gelen Hıristiyanlar ve Trakya'dan gelenlerin birçoğu yaydı bu hastalığı. Su kenarı kocaman sıçanlarla dolu ve hepsinde bit var. Sürü halinde şehre inip, hastalığı yayıyorlar. Şu Hıristiyanlar var ya, ne edep yerlerini tıraş ederler, ne de yıkanırlar, sokakları leş gibi kokan pisliklerle dolu! Hem Hz. Muhammed'in temizlik kurallarını kabullenmezler, hem de bize gâvur derler! Bütün dayanakları şu kapitülasyonlar. Zübeyde, daha sık yıkanmak, çöp ve atıklarımızı daha da sıkça yakmak zorunda olduğumuzu kabullenmemiz gerekiyor."

Elindeki işe baktı ve o sabah su çekmeye gittiğinde kuyunun içinde gördüğü o devasa sıçan geldi gözünün önüne, çoktan bütün Türk mahallesini sarmışlardı işte.

Ali gülümsemeye çalıştı. "Her şey düzelecek. Tuz işine de girmiş bulunuyorum, bu da destek olacaktır bize. Kadınlar eliniz işinizde olsun! Düşünmek erkeklerin işi." Uzandı ve Zübeyde'nin altın sarısı saçlarını okşadı. "Güzel başlar sevilmek için yaratılmıştır."

Genç kadın ona sokuldu. "Ortalık sessizleşip de, çocuklar uykuya daldığında baş başa kalmak pek güzel." Zübeyde birden bir kahkaha attı ve merdivenlerden üst kata koştu. "Hadi gel. Birbirimizi ısıtalım mı?" Ama sorunlarıyla böylesine kolay başa çıkamadılar.

Mustafa, medreseye gitmeyi sürdürdü. Ama ailesi zor günler yaşıyordu; çünkü babasını tehdit edenler daha da fazla haraç istemeye başlamışlardı. Diğer işadamları gibi Ali de büyük sıkıntı içindeydi. Boyun eğmek istemeyen bazı insanlar feci şekilde dövülüyor ve hatta öldürülüyorlardı. Bu yetmiyormuş gibi Ali Rıza kronik bir mide rahatsızlığı çekmekteydi. Fareler ve ortalıkta kaynaşıp duran karasinekler yüzünden sal-

gın alıp başını gitmişti. Bu sorunlar karşısında çok üzülen Mustafa, pek seyrek katılıyordu diğer çocukların oyunlarına ve yaramazlıklarına.

Asmalar kan rengine dönüştü ve sonra avlu duvarlarının üzerinde solup gitti. Altın sarısı yapraklar kuruyarak kahverengi oldular. Ali Rıza artık çalışmaz olmuş, bir deri bir kemik ve bitkin bir halde yatmaktaydı. Zübeyde ona et suyunda çorbalar yapıyor, en sevdiği yemekleri pişirerek canlandırmaya ve onu sağlığına geri döndürmeye çalışıyordu; ama adam gün begün daha az yemeye başladı ve sonunda komaya girdi.

Zübeyde, kucağında bağladığı incecik ve bembeyaz elleriyle, oturmuş onu seyrediyordu. Evin içinde ölümün hep getirdiği derin bir sessizlik sürüp gidiyordu. Mustafa ve Gülizar'ın teyze ve halaları, akrabalar hep toplanmışlardı, ama zorunlu olmadıkça kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Ali Rıza'nın ölümünden sonra Zübeyde, Mustafa'nın yapması gerekenleri daha sertçe, alışılmadık bir tonda emreder olmuştu. Babasının sesi bir hortlak gibi annesinin gırtlağında yankılanmaktaydı. Uzun gecenin içinde annesinin hıçkırıklarını duydu. Gerçek buydu işte.

Mustafa'nın içi içini yiyen ruh hali, Osmanlı Devleti'nin durumuna benziyordu. Çocukluk dönemi ne bireylerin ne de imparatorluğun büyümesine ön ayak olmuştu. Sıkça gruplar halinde siyasi mahkûmlara rastlıyordu. Ayaklarında prangalar vardı ve sabırla bir geminin onları alıp sürgüne götürmesini bekliyorlardı. Ali Rıza'yı özlüyordu ve aklına bu adamların da onları özleyen çocukları olup olmadığı düştü. Çocuk olmaktan nefret ediyor, bir an önce büyümek istiyordu.

Mustafa annesiyle birlikte, bir yakınlarını ziyarete, İstanbul'a gitti. Sıkıca örtünmüş olan Zübeyde'yle birlikte sokak-

lardan geçti. Günlerden Cuma'ydı, Padişah'ın namaza gittiği gün. Töreni izlemek üzere bir kalabalık toplanmıştı. Bu hiçbir çocuğun öyle kolay unutabileceği bir geçit alayı değildi. Padişah'm koruması, sırtında ciyak kırmızı giysisiyle, bir Arnavut'tu ve kırmızı yeşil giyinmiş başka muhafızlar da vardı. Parlak renkler güneşin altında göz almaktaydı. Altın sarısı üniformaları içinde subaylar, generaller ve padişahlık askerleri vardı. Bazı subaylar, uzun kolları kırmızı şeritli, mavi ceketler giymişlerdi. Hemen Padişahın arkasında, kırmızı kadifeler içinde ata bindirilmiş bir haremağası gelmekteydi. Padişahlık sarığının bir benzerini, bir o yana bir bu yana kaldırıp indirerek, Padişahı ikide bir eğilmekten kurtarıyordu. Altın sarısı kadifeler içinde ve elmaslar takınmış iki atlı kalabalığa para atmaktaydı. Atlarının yeşil renkte haşası inci ve yakut kakmalıydı. İnsanlar aralarında işaret diliyle konuşuyorlardı. Ne bir öksürük, ne de bir başka ses çıkıyordu kalabalıktan. İçlerinden birkaçı yerlere saçılan paralar için itişip kakışmaktaydılar. Diğerleri huşu içinde birbirlerine sokulmuştu. Kalabalıkta değişik türden insanlar vardı; mor kaftanlar içinde Yahudiler ve griler içinde Hıristiyanlar. Hıristiyan kadınlar örtünmemişlerdi. Bando, "Haşmetlû Padişahın Marşını" çalarken, yerinde duramayan atlar müziğe ayak uydurarak, ilerliyorlardı. Yürüdükçe hafifçe sallanan zarif, sımsıkı, uzun siyah ceketlerinin üzeri gerçek altın süslemelerle dolu kadılar da kortejin içindeydi. Ufacık boyuyla Mustafa Padişahı görmekte zorlanıyordu. Haşmetlû Padişahı yalnızca bir an için görebildi; ama Mustafa parlak giysiler ve eşinen atlardan çok daha uzun süre aklından çıkmayacak başka şeyler gördü.

Mustafa ve Zübeyde kalabalığın hemen kenarında dikilmekteydiler. Zübeyde, Mustafa'nın yanından uzaklaştığını

fark etmedi; insan kalabalığı arasında eğilip büküldü, ama kol ve bacak ormanı içinde Mustafa'yı göremedi. Bir ses onun dikkatini başka yere çekti.

Adam pek genç olmasına karşın üstübaşı hırpaniydi. Diğer insanların biraz uzağında dikildi ama çabucak ve anlaşılır bir biçimde şiirini okudu. Şiir ve sözleri karşısında son derece büyülenen insanlar hep birlikte oraya çevirdiler dikkatlerini:

"Dünya bağının tam orta yerinde imparatorluk hoş gelebilir,
Ama yakından bakacak olursanız, imparatorluk sonsuz bir savaştan başka bir şey değildir.
Zaman zaman bu mutluluk olsa bile, imparator daha da fazla dehşet ve korku saçar.
Haset etme. Hırslanma, o zaman, dünyanın krallığı.
Kulak asma be İlhami, imparator dayanamaz fazla, aslında kaçıp gitmesi pek yakında."

Şiirin sonuna doğru muhafızlar ve askerler, Mustafa'nın en fazla bir iki metre uzağındaki ozanın üzerine atıldılar. Mustafa dehşet içinde, güneşin eğri palanın üzerinde parlayışını, muhafızın giysisinden daha da koyu, hâlâ şiirin sözleriyle lıkırdamakta olan kırmızı kanın fışkırışını hiç unutamadı. Son sözü sıvı bir şeyin içinde fokurdadı. Fesi hâlâ üstünde duran kelle, arkasında korkunç bir iz bırakarak, parke taşlarının üzerinde yuvarlanıp gitti. Ortalığı bir karmaşa, çığlık sesleri ve korku alıp gitmişti. Mustafa annesine uzandı ama yanında değildi. Onun tanıdık endamına ulaşana dek önüne geleni itip kaktı. Sımsıkı onun beline sarıldı ve ana oğul çabucak caminin yanındaki bir taş kemerin altına sığındılar. Kadın inledi ve bayılarak, kendinden geçmiş ve küçük bir yığın halinde ayaklarının hemen dibine çöküverdi.

Mustafa o zaman yalnızca sekiz yaşında olmasına karşın, bu korkunç olay seneler boyu onu dehşet içinde bıraktı ve onu alıp değişik yollara taşıdı. O gün imparatorluğun bir işaretiydi ama annesi ileride Türk kadınlığının sembolü olacaktı. Hep sevilecek ve korunacaktı. Sonunda duyguların, sevginin ve en önemlisi tehlikeli olan nefretin uygarlaştırılması bilinci oluşmuştu.

Böylesi birçok olay meydana gelmekteydi imparatorlukta. Bir kasvet sarmıştı her yanı; halk ve ülkenin çoğu bölgesi ihmal edilmişti, Padişah'ın gaddar yönetimi altında haksızlıklara gark olmuştu. Makedonya, Rumeli (Trakya) ve Arnavutluk topraklarında hükümranlığını sürdürmekteydi. Hindistan, Malezya takımadaları ve ta Afrika'nın göbeğindeki bütün camilerde halife diye kendisine dualar okunmaktaydı. İmparatorluğun bağrında yaşayan insanlara olduğu kadar, Balkanlar ve Avrupa'ya da, saygınlıktan çok korku salıyordu.

1880'li yılların başlarında Britanya, Mısır'ı ele geçirmişti ve bu sayede Hindistan yolunu kontrolü altında tutmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu bölgesi zaten Batılılar tarafından sömürülmekteydi. Temmuz 1882'de, İskenderiye Britanya donanması tarafından bombardımana tutuldu ve Arap sahil bataryaları susturuldu. Lord Woseley, Süveyş Kanalı'na çöreklendi ve Kahire'ye doğru yola çıktı. Başbakan Gladstone'du ve Padişah Almanya'yla güvenlik anlaşması imzaladı. Türk ordusunun ıslahında Baron von der Goltz aracı oldu. Krupp Çanakkale topçu bataryalarını destekleyerek, sağlamlaştırırken, Berlin'deki bankerler Padişah'ın borçlarının geri ödenmesinde yardımcı oldular.

Hıristiyanlar ve Müslümanlar başta olmak üzere, Osmanlı tebaası arasında da, hiç olmadığı kadar genel bir huzursuzluk

hüküm sürmekteydi. Çalakalem çıkarılmış bir anayasanın üzerine yazıldığı kâğıt kadar kolayca yırtılabilirdi ve Avrupa'nın bunu İmparatorluğun birdenbire aydınlığa çıkışının bir kanıtı olarak kabul etmediği belli olur olmaz, askıya alınıvermişti. Uğursuz diye bilinen Abdülhamit, II. Beyazıt kadar mutlak bir monarşi kurmuştu ülkede. Şüphecilik yürütme organlarınca halk katmanları arasına kadar sızdırıldı. Aykırı düşüncelere kapılır ya da Batılı düşünceyi kabullenir korkusuyla her bir Türk'ün peşine takılmış casuslarla kaynıyordu ortalık. Halk şiddetli bir sansür uygulanmakta olan gazeteleri okumaya yanaşmıyordu. Hatta Batı kaynaklı ders kitapları bile Türk Gümrüğü'ne takılmaktaydı; çünkü bu kitaplar bilimsel sembollermiş gibi gösterilen, aslında siyaseten Sultanlığı tehlikeye düşürebilecek şifreler içerebilirdi. Bir keresinde sırf H^2O yüzünden bir kitap soruşturmaya uğramıştı. Varılan yoruma göre, "H" Hamit, "2" II, "O" ise hiçbir şey demek anlamındaydı. Suyun formülü Abdülhamit II işe yaramaz bir adam anlamında yorumlanmıştı. Bu üst düzeyde vatan hainliğiydi!

Orduda ücretler çok düşüktü; İmparatorlukta düzensizlik almış yürümüştü ama Padişah gizli ajanları ve kişisel lüksü için gerekli parayı hep buluyordu. Faili meçhul cinayetler, ansızın ortadan kaybolmalar ve acımasızca sürgünler eksik olmuyordu. Osmanlı İmparatorluğu gittikçe yozlaşmış bir Doğululaşma yolunda ilerliyordu ve bu duruma dur diyecek biri yok gibiydi. Sıradan bir insan ya da bir aile nasıl olur da iç huzuru sağlar veya güven ortamını yeniden yaratabilirdi ki?

Bir zamanlar koca bir nüfusu besleyen geniş otlaklar sürülmeyi, tohumlanmayı ve biçilmeyi bekler olmuştu. Deli dolu akan ırmaklar, gemi azıya almış denize akmaktaydılar. Bakır,

kömür, demir ve mermer gibi yeraltı zenginlikleri öyle dokunulmadan yatmaktaydılar. Bir imparatorluk çöküp gitmekteydi; Almanya ve diğer güçler, kapitülasyonlar ve Padişah' la vardıkları gizli anlaşmalar sayesinde, leşe konmak isteyen akbabalar gibi bekleşiyorlardı. Felaket geliyorum diyordu.

İKİNCİ BÖLÜM

Kaval

V

Ali Rıza'nın ölümünden sonra Zübeyde iki çocuğunu alıp, Selanik'in kuzeydoğusuna düşen Lazasan köyüne, erkek kardeşinin ve ailesinin yanına taşındı. Bu Mustafa'ya sanki uzatılmış bir tatil gibi gelmişti. Mustafa okumayı çok sevse de, ne hocalardan ne de okul arkadaşlarından hoşlanıyordu. Zübeyde'nin abisi Hüseyin Ağa iri yarı bir adamdı. Güçlü kişiliği, alnında tek bir çizgi halinde uzanan gür, kara kaşlarında yankılanıyordu. Hareketleri ağır ve temkinliydi. Gözle görünen bir tür güç ailesi ve yakınları arasında ona saygınlık sağlıyordu.

Zübeyde ve Hüseyin Ağa oturma odasında baş başa kalmışlardı. Zübeyde başını öne eğmiş, örgü örüyordu. Hüseyin Ağa, amber taşından tespihini kuşağından çıkardı ve çekmeye başladı.

"Zübeyde, bir süredir seninle ciddi bir konuda konuşmak istiyordum ama senin bizimle birlikte yaşamaya alışmanı ve Ali'nin acısı biraz hafiflesin diye beklemek en iyisi gibi geldi bana."

"Evet, abi. Kendime geldim ve burada seninle birlikte olduğuma şükürler ediyorum. Çocuklarım ve ben size yük olmak niyetinde değiliz. Daha fazla uzatmadan Selanik'e geri dönmeliyiz."

"İşte seninle konuşmak istediğim tam da buydu." Hoşnutluk belirten bir ifadeyle kaşlarını kaldırdı ve halının üzerindeki ağaç desenini inceledi. "Bana göre bir an önce bu düşünceden tamamıyla kurtulsan çok iyi edersin. O evi senin için satışa çıkaracağım. Daha iyi bir durum ayarlanana dek sen, Mustafa ve Makbule burada, bizim yanımızda oturmalısınız."

Zübeyde dertlenmişti. "Çok cömertsin abi, ama devletin,

Ali'nin ölümünden sonra bağladığı üç kuruş parayı dikkatli harcarsak yalnız başımıza yaşayabilir, sana yük olmayız."

"İşte bu yüzden şu anda yardıma gereksinimin var. Birisine bağımlı olmak istememen takdire şayan ama uygulanabilir değil. Benim çiftliğim hepimizin karnını doyurmaya yeter de artar bile. Sen öncelikle çocuklarının güvenini ve sağlığını göz önüne almalısın."

"Haklısın abi ama Mustafa'nın öğrenim durumu ne olacak? Okulda dersleri pek iyi gidiyordu. Burada okul falan yok; derslerinde geri kalacak maazallah!"

"Onun da sırası gelecek. Şimdi öncelikle başka şeyleri düşünmek lazım."

"O başka biri! O büyük ve önemli bir adam olmalı. İşte bu yüzden öğrenim görmeli!"

Hüseyin Ağa'nın dolma parmakları daha da bir hızlı gezindi kaygan tespih taneciklerinin üzerinde. "Bunları daha önce de anlattıydın. Daha fazla dinlemek istemiyorum!" Kara gözleri şavkıdı, kalın kaşları çatıldı. "Büyüklük mü? Nasıl büyüklükmüş bu? Bizler sıradan insanlarız. Yalın bir yaşam bizler için çok iyi. Yani Ali Rıza'nın yaşamı yetmiyor muydu sana? Bizim için iyi olan Mustafa için de en doğrusu olmalı."

"Evet! Evet, Ali ve ben çok mutluyduk ama..."

"Mutlu olmanın neresi kötü?"

"Bu yeterli değil! Görmüyor musun, Mustafa için yeterli değil! O bambaşka biri. Onun bir geleceği var..."

Hüseyin Ağa kel kafasını sıvazladıktan sonra fesini yerine yerleştirdi. "Annelerin hepsine kendi çocuğu öyle görünür. Senin de diğer kadınlardan farkın yok işte. Hadi günümüze ve gerçeklere dönelim. Mustafa'nın şu anda güçlü bir baba ocağına gereksinimi var. Onun yalnız sen ve Makbule'yle bir-

likte büyümesi doğru değil. Bir oğlan çocuğu erkeklerin arasında büyümeli, yoksa asla erkek olamaz."

Zübeyde iyice gerilmişti. "Ama ben yeniden evlenemem ki... bir süre için. Ali'ye olan aşkım bir başka erkekle yaşayacak olmamı dayanılmaz kılıyor. Ortalıkta adam gibi adam da yok!" Kadıncağız şişlerini bıraktı ve önlüğünün ucuyla gözlerini sildi.

Ağa, ona doğru uzandı ve başını okşadı. "Bu da geçer... bu da geçer. Sen bize yük falan değilsin. Senin elinden tutmak görevim olduğu kadar hakkım da. Unutma, bu evliliği ayarlayan Ali Rıza'nın kız kardeşiyle bendim. Seni daha genç ve varlıklı bir adamla evlendirmeliydim."

Onun bu tuhaf duygudaşlığı daha da hıçkırıklara boğulmasına neden oldu. "Abiciğim, kendini suçlama. İyi bir yaşam sürmekteydik. Elimden gelse bile değiştirmezdim onu. Yazgım kötüymüş, işte o kadar. Ali Rıza'yı kaybetmenin acısını elimizden geldiğince hafifletmeliyiz. Senin bu cömertliğini hak etmeye çalışacağım."

"Aceleci olmayalım ve bırakalım kader ağlarını örsün bakalım. Ha, bu arada Mustafa da güçlenip, kuvvetlenir ve ben babasının yerini alırım. Kendini asla borçlu hissetmemeli; çalışkanlığıyla yediği ekmeği hak edecek ve bir gün gelince iyi bir çoban olacak."

Zübeyde'nin gözyaşları ansızın kesildi ve koyu mavi gözleri donuklaştı. "Irgat! Çoban ha... meslek olarak? Benim oğlum ekmeğini kazanmak için hayvan gübresi karacak! Asla! Mustafa'nın büyük bir *Kısmet*'i var. İleride çok güçlü bir insan ve imam olsun diye yetişecek?"

Hüseyin Ağa alnını tokatladı. "Güç mü? Çıldırdın mı sen? Cami okulunda bir şeyler çiziktirmek insanı güce kavuştur-

maz, yalnızca çürütür. Ben çok mu başarısız biriyim yani? Arazimin o kadar taşlı olmasına karşın bakımlı sürülerim var. Benim kaya gibi bir karakterim var, pınar suyu kadar da tertemiz!"

İkisinin arasında bir dediğim dediktir almış gidiyordu. "Koyun gütmekle bu imparatorluğu yöneten idareci ve kutsal kişilere nasıl yardımcı olabilir ki? Mustafa zaten öğreneceğini öğrenmiş senden, iyi bir öğrenci ama hoca ve imamlara karşı hiç saygısı kalmamış!"

"Hocalar... imamlar! İmamlar... hocalar! Mustafa benim sandığımdan da parlak bir çocuk. Mustafa, Cuma günü isyancının kellesinin uçurulduğunu görmekle, Padişahımız ve Halifemiz hakkında bağışlayıcı ve adaletli biri olduğu düşüncesine varmadı! Mustafa hiç babaları askerde olan yarı aç yarı tok okul arkadaşlarını ya da o aksakallı herifi işkillendiren kitaplar okuduğu için kendine verilen onca cezayı görmezden gelebilir mi? Hocalar... imamlar! Doğulu bir yozlaşma dersek gerçeği daha bir vurgulamış oluruz!" El kol hareketleri durmuş, parmakları titriyor, arkasında kavuşturduğu ellerindeki tespihini çekip duruyordu.

"Abi! Hişşt! Yerin kulağı var! Ya böyle konuştuğunu duyacak olurlarsa!"

Öfkeyle ona doğru dönerken, "Konuşursam konuşurum, n'olmuş!" diye homurdandı. "Ben de diğer yürekli insanlar gibi yok olur giderim! Bu çürümüşlüğe boyun eğeceğime kaderime razı olurum be!"

"Hüseyin abi..."

"Abi mabi deme bana! Senin saçmalıklarını daha fazla dinleyemem! Bu evin erkeği benim ve sen de kadınlığını bilecek, çeneni kapatacaksın. Derhal bir takım değişiklikler yapılmalı.

Mustafa bundan sonra seninle birlikte hamama gitmeyecek, bu biiir. Benimle gidecek. İkincisi, bu oğlanın kafasına bazı şeyler sokmaya başlayacağım... ki gelişmekte olan bedeninin ve onun arzu edeceği şeylerin farkına varsın. Üçüncüye gelince, bu Ağustos'ta sünnet hazırlıklarına başlayalım."

Hüseyin Ağa'nın güçlü kişiliği karşısında Zübeyde şimdilik susmak zorunda kalmıştı; ama kendisinin Mustafa hakkındaki tutkularını göz ardı etmesine içten içe hayıflanıyordu.

Hüseyin Ağa onun gözlerindeki donukluğu ve küçük dudaklarındaki sert ifadeyi görmezden gelerek anlatmaya devam etti. "Bu Ali Rıza'nın da hoşuna giderdi. Şöyle yaraşıklı bir tören olmalı. Mustafa'nın kısmeti açılsın diye fakir fukaraya sadaka dağıtırız. Birkaç garibanın çocuğu da onunla birlikte sünnet ettiririz."

Zübeyde'nin gözünün önüne Mustafa'nın doğumu geldi. Onu kucağında yumuşacık bir bohça gibi anımsıyordu. Ancak gelişmeler artık onu erkekliğin eşiğine getirmekteydi. Zübeyde tek kelime etmedi ama elindeki şişler öfkeyle tıkırdarken, hızlı, küçük hareketlerle yumağını çekiştiriyordu.

Hızla akıp giden günler boyunca Zübeyde harala gürele, börekler ve enfes yemekler pişirip duruyordu. O yıl Ağustos ayı olmadığı kadar sıcaktı ve Mustafa koyun gütmeyi öğreniyordu. Sünnet sabahı güneş yükseldiğinde bir takım tanıdık sesler şafağın sessizliğini bozdu. Uzaktan müminleri camiye çağıran ezanın sesi duyuluyordu. Ezan sesi yükseldi ve sabahın yeliyle savrulup gitti. Mustafa yattığı yerde döndü ve kulak verdi. Ellerini başının altında kavuşturdu. Her zamanki gibi yüzü asıldı, kaşları çatıldı. Omuz silkti ve sabah namazını kılsam iyi olurdu diye düşündü. Sonuçta bu özel bir gündü. Yeniden omuz silkti. Aman canım, alt tarafı bir gündü ve namaz kılmış ya da kılmamış ne fark ederdi.

Hüseyin Ağa ortalarda dolaşıp duruyordu. İri köpek ıslak burnuyla koyunları dürtüklüyordu. Mustafa başka zaman olsa onları evin hemen dibindeki ağıldan güder, götürürdü. Aksine Mustafa içini çekti ve öbür yanına döndü. Bu sabah diğerlerinden çok daha güzeldi çünkü onu rahatsız eden yoktu. O sabah, yalnızca köpekler uyanmıştı. Gün onun günüydü ve olabildiğince tadını çıkaracaktı. Mustafa kendini pek önemli biri hissetti. Yavaşça, boylu boyunca gerindi. O günden sonra erkek olacaktı. Gözünün önüne sünnetçinin bıçağı gelince korkuyla ürperdi ve yorganını başına çekti.

Ansızın kaba saba bir el omzunu sarstı. "Uyan! Güneş tepeye çıktı. Bu senin için büyük bir gün, hazırlanmalısın! Bazı konuklar düşmeye başladılar bile!"

Mustafa döndü ama gözlerini açmaya cesaret edemedi. Hüseyin Ağa çarşafını altından çekip alırken, döşeğinden ahşap zemine doğru yuvarlanıverdi.

"Kalk artık. Sütün soğuyor! Yapacak bir sürü iş var!" Hüseyin odadan çıkarken kahkahayı patlattı. "Bu günden sonra erkek olmanın ne demek olduğunu biraz anlayacaksın!"

Dayısı odadan çıktığında Mustafa bir parça rahatladı; artık yüzünü yıkamaya ve o güne özel giysilerini sırtına geçirmeye bol vakti olacaktı. Geceliğe benzeyen uzun elbiseyi giydi. Açık mavi renkteydi ve neredeyse ayak bileklerine kadar uzuyordu. Lazasan'ın içinde at üstünde dolaştırıldığında da olmak üzere, onu bütün hafta giymişti. Tepesi düz, yuvarlak şapkasını da taktı kafasına. Bu şapkayı daha çok sevmişti çünkü üzerinde gümüş işlemeler vardı. Ama elbisesinden ve köyün içinde dolaştırılmasından hiç hoşlanmamıştı. Onu bir günlük de olsa kral gibi göreceklerine, sanki kendisiyle dalga geçiyorlarmış gibi gelmişti ona. Hep yere bakmıştı. Ne kadar da sıska bacak-

ları vardı, dayısınınkiler gibi kaslı değillerdi. İncecik ayaklarını saklamak istercesine topuksuz terliklerinin içine sokuşturmuştu.

"Acele etsem de bu günün daha çabuk geçmesini sağlamaz ki," diye geçirdi içinden. "Keşke böyle bir gün hiç olmasaydı! Keşke ben hiç anlamadan sünnet ediverselerdi! Bir bıçağa bakar bu iş... Bıçak!" Pencereden dışarı baktı ve koyunları otlattığı o tepelerin arkasına kaçsa onu kimse bulamazdı diye düşündü. Ama o zaman da her şey yeni baştan düzenlenecekti ve bir ertesi gün ya da bir başka gün bu iş başına gelecekti!

Mustafa sessizce sütünü içti ve ekmeğini yedi. Zaman geçsin diye su taşımaya ve ayak işlerine bakmak istedi ama gün onun günü olduğundan kimse buna izin vermezdi ki.

Tören ikindiye doğru yapılacağından, erkenden öğlen yemeğini yedi. Giderek o kadar sinirli bir hal almıştı ki, yediği değişik yemeklerin tadını bile alamaz olmuştu. Boğazındaki kuruluğu gidermek için su üstüne su içti. Konuklar küçük gruplar halinde ağaç altlarında toplaşıyor, gülüşüp, çene çalıyorlardı. Bu unutulmaz anıyı yaşamasına pek az zaman kalmıştı.

Mustafa içinde bir şeylerin hoplamakta olduğunu hissetti ve kuzeni kendisini alıp selamlık odasına götürdüğünde bacakları üzerinde nasıl duracağını düşündü. Kuzeni alçak sesle ve ağır ağır konuştu.

"Yalnız başına değilsin. Bak, senin bu mutlu anını paylaşacak başkaları da var."

Mustafa karşılık vermedi; dili damağına yapışmıştı. Etrafa baktığında, hepsi aynı bol, uzun entariler içinde altı tane köylü çocuğu gördü. Hepsinin beti benzi atmıştı. Çocuklardan biri ansızın korkunç bir feryat koparark kapıdan dışarı fırladı ve

ortalıktan yok oldu. Mustafa pek öykündü oğlancığa ama onun gibi kaçamayacak kadar korku içindeydi.

Kuzeni, Mustafa'yı salonun ortasına götürdü ve erkek konuklar ve akrabaları daire halinde etrafına toplandı. Kendi kendine, "Allah'ım! Bu daha ne kadar sürecek böyle! Her şey bir anda olup bitseydi keşke!" diye söylendi. Adamlar bir ağızdan dualar okudular ve her ayetin bitiminde, dönüp dönüp, gene okudular. Onların okuduğu dualar arasında oda sanki fırıldak gibi dönüp duruyordu. Yere diz çöktü ve kuzeni kıpırdamasın diye onu sıkıca kavradı. Mahallenin sünnetçisi elinde bıçağıyla ona yaklaştı. Mustafa hiç de ürkmüş gibi durmuyordu ne de bağırıp çağırdı zaten. Birden avazı çıktığı kadar, "Babacığım!" diye bir çığlık attı ve çenesi göğsüne düştü. O zamana kadar hiç olmadığı kadar büyük bir acı duymaktaydı. Kuzeni sevgiyle onu yerden kaldırdı ve özellikle onun için hazırlanmış olan, ta uzak köşedeki yatağa götürüp, yatırdı.

Sünnet töreni sırasında Zübeyde haremlikle selamlığı birbirinden ayıran kapıya yapışıp kaldı. Zübeyde onun çığlığını duyduğundan daha çok kendi haline ağladı; çünkü Mustafa acıyla "anne" diye değil, "baba" diye bağırmıştı. Ali Rıza ondan çok uzaklarda gibiydi ama Mustafa daha da uzaklarda kalacaktı. Herkes Mustafa'yı kutladı ve içlerinden çoğu ona hediyeler verdi. Dualar sürüyordu. Mustafa dudaklarını ısırmakta olduğundan Zübeyde'yle göz göze geldiklerinde bir şey diyemedi. Sevinçli bir konuk yastığının altına altın paralar sokuşturuverdi.

Gün, Lazasan'dan gelen konuklar için pek neşeli geçiyordu. Erkekler gülüyor, şakalaşıyor ve rakı içiyorlardı. Kadınlarsa kendilerine ayrılan odada dedikodu yapıyor, bir taraftan da telaş içinde yemek dağıtıyorlardı.

Herkes eğleniyordu. Konukların en çok ilgisini çekenlerin başında gölge oyunu gösterisi geliyordu. Bu oyun öncelik olarak her ne kadar yeni sünnet olmuş çocukları eğlendirmek üzere temsil ediliyor olsa da, izleyenlerin arasında kopan şamata çoğunlukla yön değiştirir kahkahalarla yeri göğü inletenler daha çok büyükler olurdu ki, bu kuklavari gösterinin altında yatan asıl anlamı yüzünden daha da bir ciğerden atarlardı kahkahalarını.

Konuklar büyük bir hevesle, daha çok bir resim çerçevesini andıran sahnenin karşısında yerlerini aldılar. Bunun hemen önüne, arkasındaki gizemli kuklalar dünyasını daha sonra ortaya çıkaracak şekilde üzeri örtülmüş, geçirgen kumaştan bir perde yerleştirilmişti; ışıklandırılmış ama hareketsiz, telkâri benzeri bir dekor oluşturmak üzere yalnızca büyük, parlak renkli bir resimle donatılmış. Oynatıcının tarafından baktığınızda, ortaya çıkacak olan oyuncular aslında, incecik, şeffaf deri parçalarından yapılmış, oldukça minik figürlerdi. Bu özenle kesilerek biçim verilmiş minik aktörlerin üzerinde delikler açılmış, pek güzelce renklendirilmişlerdi ve arkalarına iliştirilmiş sopalarından çamaşır gibi yatay bir ipe asılmışlar, gösteriyi yapanın zevkine göre sıra almak üzere bekleşmekteydiler.

İzleyicilerin tarafından bakıldığında, bunlar gerçek insanlarmış gibi konuşan, yürüyen ve elini kolunu sallayan minik, hareket eden yaratıklar olarak görünürdü. Her birinin kendine has bir fizyonomisi, kıyafeti, davranış biçimi, karakter özelliği ve kişiliği vardı. Hatta tek tek hepsinin kendine ait belirli birer adı, mesleği ve kamusal görevi vardı.

Uzunca bir bekleyişin ardından, perdenin ortasındaki göstermelik, arkasından bir aşk melodisinin çalmdığı tuhaf bir kakofoni eşliğinde kaldırıldı. Elleri, sözde bir filozof ve şair rolü-

ne yaraşan, saygılı bir biçimde göğsünün üzerinde kavuşmuş halde, oyunun önde gelen tiplemelerden biri olan Hacivat, üstü başı düzgün, incecik görüntüsüyle perdenin sol tarafından ortaya çıktı. Şarkısını kesmeden sahnenin orta yerine kadar ilerledi ve durdu. Gizemli bir ses tonuyla kendi iyiliği için dualar ettikten sonra, içeriğinde Hamletvari bir biçimde dünyayı bir sahne ve insanlığı da gelip geçici gölgeler diye tanımladığı bir kantoyu okudu, bütünüyle. Diğer bütün çocukların başları ve dikkatleri perdenin sağ tarafında beliren kahramana, Karagöz'e çevriliyken, Mustafa'nın dikkati gözünü kırpmamacasına bu güzel deyişlere takılıp kalmıştı.

Sonunda Karagöz, kara gözlü olanı, uykusunu bölen bu can sıkıcı aksakallı yaşlı adama galiz küfürler yağdırarak perdenin bir o yanına, bir bu yanına hoplayıp zıplamaya başladı. Karagöz dayak sesleri arasında yukarıdan Hacivat'ın üzerine çullandığında sürüp giden bu güzel hitabet sona erdi. Dayağı yiyen Hacivat son hızla kaçarcasına perdeden kayıp gittikten sonra ancak içinde bir umutla sahneye geri döndüğünde ama gene aynı öfke dolu, acımasız karşılamaya uğradığında Hüseyin Ağa estetik yaklaşımından bir anda uzaklaşıverdi.

"Şu hocalar! Laf ebeleri!" Hüseyin bir kahkaha atarken, hafifçe Mustafa'nın omzuna vurdu.

Mustafa yanıt olarak bilimsel bir yaklaşım ortaya koyarak dayısını şaşırttı. "Unutma Hüseyin dayı... büyük Türk şairi Baki'yi ve onun söylediklerini."

Ağzı dolu olduğundan boğulur gibi bir sesle, "Şair mi?" dedi. "Ne demiş bu Baki bakiim?"

"Bütün yaşam perde arkasında kalan bir efendi tarafından yönlendirilmektedir; sen gerçekten bütün bu küçük insan tasvirleri kendi özgür iradeleriyle mi hareket ediyorlar sanıyorsun?"

Hüseyin'in gözleri fal taşı gibi açıldı. "Böyle laflar edebiliyorsan, çıkıp o zaman sen yapmalısın gösteriyi, Mustafa."

"Hayır dayı. Bunlar Baki'nin sözleriydi, benim değil ama bunları bana hoca öğrettiydi."

"Ya, sanırım bu hocalar bazen işe yarıyor. Hadi Mustafa, eğlenmene bak. Karagözü seyret. Bu kadar karamsar olma. "

Mustafa yanıt vermedi ama düşüncelere daldı. "Bir gün gelecek efendi ben olacağım! Diğerleri benim irademle hareket edecekler. İşte o zaman bu insancıklar kendi özgür iradeleriyle hareket etmeyi, kimseye kölelik yapmamayı öğrenecekler."

Mustafa'nın dikkati yeniden gölge oyununa çevrildiğinde, Hacivat ve Karagöz gece bekçisi devriyesine çıkmışlardı. Perdenin yüzeyi epey kısıtlı olduğundan bu devriye olayı yalnızca yerinde saymalarla temsili olarak yerine getiriliyordu.

Mustafa, Hüseyin Ağa'nın gömlek kolunu sertçe çekiştirdi. "Bak dayı, şu iki kukla insanların birçoğu gibiler. O kadar çok yürüdükten sonra kendilerini gene aynı yerde buluyorlar."

Oyunun sonunda Hacivat ve Karagöz geri döndüler ve aralarında, Karagöz'ün bıkıp usanmadan arkadaşını itip kaktığı bir karşılıklı söyleşiyle nokta konuldu. Hacivat, son kez sahneden çıkmadan önce, heybetli ve ciddi bir ses tonuyla o geleneksel son konuşmasını yaptı:

"Yıktın perdeyi, eyledin viran, gidip sahibine haber vereyim heman."

Hüseyin Ağa bunu ciddiye aldı ve çokbilmiş havalarda, "Şu perdenin sahibi var ya, bu gölge oyununun baş oynatıcısı, dünyanın yaratıcısından başkası olamaz," diye Mustafa'nın kulağına fısıldadı.

İzleyiciler alkış tuttular ve gösteriden keyif aldıklarını ortaya koydular. Hüseyin Ağa, Mustafa'nın sus pus oturduğunu fark etti. "Mustafa, yoksa gösteriyi beğenmedin mi?"

"Eh işte, dayı, ama hiç de öğretici değildi. Hepimiz insanların uyumayı düşünmeye yeğlediklerini, oldukları yerde saymak için elinden geleni yapmakta olduklarını zaten iyi biliriz!"

Mustafa armağanlardan, gördüğü coşku ve ilgiden pek hoşnut kalmıştı ama gerekli görmedikçe tek laf etmedi. Eğlence birkaç saat daha sürdü. Siyah tayt giymiş bir akrobat da gelmişti. Bedenleri sürüntükleri yağdan pırıl pırıl parlayan adamlar güreş tuttular ve büyük bir gürültüyle birbirlerini yerden yere vurdular. Parmaklarında zilleriyle siyah tenli bir kız oryantal dans yaparken halhalları şıkırdayıp durdu. Adamlar zevk içinde bağırıp çağırdılar ve dansını sürdürmesi için yeri göğü inlettiler.

Mustafa gece yatarken o gün olup bitenleri tekrar gözden geçirdi. Annesinin diğer kadınlar kadar şen şakrak olmadığı geldi aklına. Onu anlayamamış, yüzünü kolları arasında saklamak ve sakinleşmek için yakınında olmasını pek arzu etmişti. Acaba neden kucaklamamıştı kendisini?

Her şey karmakarışıktı. Ağlayacak yaşı çoktan geçmişti. Gözünün içine bakan insanların önünde duygularını belli edemezdi. Annesi çektiği acının farkında mıydı acaba? Kadınları, şen kahkahalar atan oğlan çocuklarından ve dansözden ve yemekten başka gözü bir şey görmeyen dayısı Hüseyin'den ayıran şey neydi ki? Mustafa, gölge oyunu hakkında yaptığı yorumları da dayısının öyle pek anlayamadığının farkına vardı. Gece zifiri karanlıktı ve uzaktan bir baykuşun sesi geliyordu. Mustafa kendini tamamen yalnız hissetti. Yorganı kafasına çekti ve kendine ağlamamayı emretti.

VI

Mustafa sünnetten sonra hızla iyileşti; büyüyüp serpildi, gürbüz bir erkek oldu. Sık sık çılgınlar gibi koşuyor, içten gelen ilkel bir hevesle çetin çiftlik yaşamına kendini kaptırmış, gidiyordu. Hayvanları yemliyor ve onları büyük bir el çabukluğu ve beceriklilikle otlamaya götürüyordu. Beline geniş bir peştamal sarmıştı. Yakası açık gömleğinden henüz sarı sarı kıllanmaya başlayan göğsü görünüyordu.

Hüseyin sabanına yaslanmış, bir telaş koyunları güderken, bir yandan da, çevik hareketlerle elindeki kocaman değneği savurmakta olana Mustafa'yı izliyordu.

"Ben haklıydım. Çiftlik yaşamı onu nasıl da güçlendirdi! Burada çok şey öğrendi. Sürüsünü ne güzel de güdüyor." Derken Hüseyin Ağa'nın aklına Mustafa'nın kitaplardan yaptığı alıntılar geldi. Dişlerini sıktı. "Ona öğretemeyeceğim o kadar çok şey var ki. Zübeyde de tamamıyla haksız değil hani; bu kerata diğer sıradan çobanlara hiç benzemiyor. Bu tekdüze yaşamdan bıkması pek uzun sürmez." Yeniden işine dönen Hüseyin Ağa'nın hafiften çökmüştü omuzları.

Mustafa, sıcacık güneşin altında boylu boyunca yere uzanmaktan, otların kulaklarını gıdıklamasından ya da elinin üzerinde böceklerin dolaşmasından pek hoşlanıyordu. Sürüyü beklemekle geçen o uzun günlerden birinde kendine oyarak tahtadan bir kaval yaptı. Onu dudakları arasına almaya, üfleyerek nefesini kederli bir türküye, küçük anahtar akortlu ama hayallerle dolu bir türküye dönüştürmeye bayılıyordu. Çaldığı müzik miydi hayallerini kışkırtan, yoksa hayalleri miydi müziği coşturan? Nefesi tam göğe ulaştığında, düşünceleri ge-

lecekle kavuşuveriyordu. İnsanları düşündü. En sıradan köylüler bile salt karnını doyurmak ve Karagöz gibi uyumaktan daha çok şeyler arzu etmeliydi. İnsanların umutları, şu tepeden aşağı akıp gelen dereden su içerken başında beklediği koyunların umutlarından daha büyük olmalıydı.

Mustafa, biraz ötedeki dereden su içmekte olan koyunlara bakan bir kayanın üstüne oturmuş, kaval çalmaktaydı. Komşusu, asıl keçi sürüsünün bayağı uzağında, sürüden kaçmış inatçı bir keçisinin peşinden koşmaktaydı. Daha bir yakınındaysa, komşunun kızı suyun üzerinde baş göstermiş olan bir taştan diğerine zıplayıp durmaktaydı. Zikzaklardan oluşan yolu üzerindeki noktaları belirleyen taşlar kısacık bacakları için biraz fazlaca birbirlerinden uzaktı. Birden ayağı kaydı ve şap diye suya düşüverdi. Kolları telaşla havayı döverken, durumu gitgide tehlikeli bir hal alıyordu. Mustafa hızla kayalardan aşağıya, dereye doğru koştu. Uzun bacakları küçük kız için tehlike oluşturan taşların üzerinde rahatça koşmasını sağlıyordu. Elindeki değneği kıza uzattı. "Tutun şuna!" diye bağırdı ama kızcağız o korkuyla ne dediğini anlayamadı. Mustafa, boyunu pek geçmeyen suya bırakıverdi kendini ve kızın bir yerlere tutunmaya çabalayan koluna ulaşabildi. Bir iki metre çekerek onu güvenliğe kavuşturdu.

Mustafa tam kızı dere kenarındaki yumuşacık otların üzerine taşımıştı ki, kızın babası soluk soluğa yanlarına geldi.

"Leyla, canım kızım!" Duyduğu rahatlama diğer duygulara karışıp gitmişti. "Sana kaç kere şu taşların üzerinde hoplayıp zıplama demedim mi?" Babası kızın ellerini ovuşturdu, yanaklarını okşadı ve onu bağrına bastı. "Allah'ıma şükürler olsun bir şeyin yok!" Mustafa'ya döndü. "Sen Hüseyin Ağa'nın yeğeni değil misin?"

"Evet, efendim. Kızınızın adı Leyla değil mi?"

"Sen bu yürekliliği göstermeseydin, artık kızım falan olmayacaktı! Çok şükür ki yüzme biliyormuşsun yoksa sen de batıp, gidebilirdin!"

"Ben yüzme bilmem, efendim."

"A a, peki nasıl kurtardın onu?"

"Leyla benden kısa boylu. Su benim boyumu pek geçmiyordu. Önemli bir şey değildi yani..."

"Çok önemliydi, ama çok! O benim tek evladım." Bu arada, Leyla'ya sarılmayı ve onu bağrına basmayı sürdürüyordu. "Dere çok derin değil ama pek güvenilmezdir. Bazı yerlerde birden derinleşiveriyor." Leyla'ya dönerek, "Nasıl tehlikeye atarsın kendini böyle? Sana ne kadar güvensiz olduğunu anlatmamış mıydım?"

Leyla iyice babasının göğsüne sokuldu. "Evet, efendim. Taş yosunluymuş; kayıverdi işte. Kimselere seslenemedim. Soluk bile alamıyordum ki!"

Mustafa, "Bak şimdi nefes alıyorsun işte," diye güldü. "Ama babanın sözünden çıkmamalısın."

"Öyle, Mustafa. Nasıl korktum bilemezsin!"

Mustafa hemen yan tarafa bıraktığı ceketini aldı. "Benim ceketim sana entari gibi gelir. Sarın ona yoksa üşüteceksin. Gerçekten pek korkmuştun ha..." Ceketi kızın omuzlarına koydu ve gözgöze gelebilmek için çenesini hafifçe yukarı doğru kaldırdı. "Ama korku iyi bir şey değildir! Benim de yapmam gerektiği gibi yüzmeyi öğrenmelisin. Böylece su dostumuz oluverir, düşmanımız değil. Bir şeyden korkarsak onun üstesinden gelemeyiz."

Leyla geri çekildi. Onu soğuk sudan daha çok ürperten bir güç vardı çelik mavisi gözlerinde.

"Hadi Leyla. Büzülme öyle. Bu korkmaktan daha kötüdür."

Kızın babası, "Ceketin," dedi, "O sana da lazım Mustafa. Sen de sırılsıklamsın. Lütfen benimkini al."

"Yo, teşekkür ederim. Kayaların üzerinde güneş pek yakıcı. Çok geçmez kurur her yanım." Mustafa Leyla'ya döndü. "Eve gidip o kocaman bukl,ma bu senin kavalın; bak sen kavalsız kaldın şimdi," diye ekledi.

"Ben bir tane daha yapabilirim."

"Bunu sen mi yaptın?"

"Evet. Kaval yapmak çalması kadar eğlencelidir."

Kızın babası, "Ne diyeceğimi bilemiyorum, Mustafa! Bu gün yaptıklarını hiç unutmayacağız.... Hüseyin Ağa iyi adamdır. Seninle gurur duyuyordur," dedi. Akıtamadığı yaşlarını gözlerinde hapsetti. "Karım ceketini temizleyip, kurutur, ben de yarın sana geri getiririm. Ya kurumazsa..."

"Sabah için kalın bir süveterim var, onun için kurumazsa da meraklanmayın siz. Hadi allahaısmarladık." Mustafa uzaklaşırken Leyla'ya el salladı. "Gelirken kavalı yanma al ki nasıl çalacağını öğreteyim sana. Unutma..." Mustafa sürüsünü karşı taraftaki tepeye doğru sürdü.

Akşam olup da, sürüyü eve götürme zamanı gelip çattığında, tam sürüyü bir yandaki tarladan geçirirken Mustafa Hüseyin Ağa ile karşı karşıya geldi. Selamlaştılar ve birlikte yürümeye başladılar.

Hüseyin Ağa, "Bayağı bir serinlik çıktı," dedi, "Hey, ceketin nerede?"

"Küçük Leyla, komşumuzun kızı bugün dereye düştü. Sırılsıklamdı ve titriyordu, ben de eve gidene kadar sarılsın diye ceketimi zorla ona verdim."

"Üşüyor musun? Rüzgâr da giderek sertleşiyor."

"Yo, hiç üşümüyorum. Şu bulutlara bak, fırtına çıkacak galiba. En iyisi bu gece sürüyü daha bir güvenlik altına alalım. Bazı küçük kuzular ve analarını evin altındaki ahırlara indirsek iyi olur."

Mutfaktan geçerlerken Zübeyde, Mustafa'ya ceketiyle ilgili aynı soruyu sordu.

"Bu öğlen vakti hava pek sıcaktı," diye karşılık verdi. "Onu oturduğum kayanın üzerinde bıraktım," dedi ve konuyu kapattı.

Pek olmadığı kadar erken karardı hava ve herkes yattıktan sonra şimşekli, yıldırımlı korkunç bir fırtına patladı. Amcası onu uyandırdığında Mustafa mışıl mışıl uyumaktaydı.

"Mustafa! Mustafa!... uyan! Koyunları merak ediyorum. Fırtına yüzünden değil de sanki başka bir şeyden korkmuş gibiler. Belki de ağılın önüne kurt inmiş olabilir."

Mustafa uyku mahmuruydu. "Emin misiniz, efendim? Nereden çıkarttınız ki kurdu falan? Belki de sırf fırtına yüzündendir."

"Valla pek emin değilim bundan. İnip bir baksan iyi olacak."

"Peki." Mustafa odanın köşesine doğru gitti. "Dayı! Tüfek yerinde yok! Nerede bu?"

"Pek dalgındım, Mustafa. Onu ağılın yanında unuttum. Yağmur başlayıp da bir zarar vermeden gidip onu alsan iyi edersin."

Çakan bir şimşek bütün odaları aydınlattığında, Mustafa'nın suratındaki hem korku, hem de öfke ortaya çıkıverdi. Bir şey demedi ama süveterini omzuna attığı gibi odadan çıktı. Gece zifiri karanlıktı ama sık sık çakan şimşekler Mustafa'nın yolunu görmesine yardımcı oluyorlardı. Evin etrafını dolaştı

ve arka tarafına geçti ve bahçeyi boydan boya yürüdü. Ağıla vardığında tüfeği hemen bulamadı. Sundurmanın arka tarafına asılmıştı. Koyunlar huzursuzdu ve Mustafa sonunda tüfeği bulur bulmaz bu korkuya fırtınadan başka bir şeyin neden olup olmadığına emin olmaya karar verdi.

Sonunda geri döndü; omuzları ve yüzü sırılsıklamdı ama tüfek kupkuruydu. Onu her zamanki durduğu köşeye koydu ve yatağına geri döndü.

"Kurt falan yok. Koyunlar fırtınadan ürkmüşler. Her şey yolunda, dayı. Hadi git yat."

"Mustafa önce sana bir şey söylemeliyim. Orada, dışarıda kurt falan olmadığını biliyordum zaten."

"Biliyor muydun? O halde neden?..."

"Bunu bilseydim burada oturup hiç seni yollar mıydım oraya sanıyorsun? Hayır, Mustafa. Sen benim için evladımdan değerlisin! Onu sundurmanın arkasına ben ellerimle astım. Seni bakalım gider misin, gitmez misin diye yolladım oraya. Yürekli biri olduğunu görmek pek mutlu etti beni oğlum."

Mustafa güldü. "Dayı! Hocalar var ya, nasıl öğretileceğini senden öğrenmeliler!"

"Hocalar... imamlar!" Sonra, ikisi de gülerek, yataklarına geri döndüler.

Leyla ve babası Mustafa'yla karşılaşıp, ceketini geri verdiklerinde, olayın üzerinden iki gün geçmişti. Onlar oturup öğlen yemeklerini yerken, hayvanlar da buz gibi sudan içmekteydiler. Mustafa bir kaval daha yaptı ve Leyla'nın eski bir karasevdalı çoban türküsünü çalmasında ona yardımcı oldu. Mustafa koyunları otlatmak üzere gezdirirken o da yanında yürüdü.

Daire biçiminde etrafını saran bol büzgülü eteğiyle çimen-

lerin üzerinde oturmakta olan Leyla'ya bakarken Mustafa, "Varsayalım ki," dedi.

"Neyi varsayalım?"

"Senin çok güzel bir kız olduğunu."

Kız, "Ay, buna bayılırdım," diye çığlık attı.

Mustafa, "Sen güzelsin," diye güldü, "ama henüz kadın olmadın."

"Peki, sen ne olacaksın?" diye merakla sordu kız. "Aman, biliyorum. Sen çok akıllı biri olursun çünkü her zaman çok şey biliyorsun zaten."

"Tamam. O zaman benim adım Mecnun, seninki de Leyla olsun."

"İyi. Bu durumda sırf varsayım olsun diye adımı değiştirmem gerekmez."

Mustafa'nın yüzünde, alayla karışık, ciddi bir ifade oluştu. "Benim derin düşüncelere dalmam gerekir."

"Başka neler yapabilirsin?"

"Vahşi hayvanları ehlileştirebilirim."

"Evet! Ayıları, kurtları ve dağaslanlarını!"

"Koyunlarımı güderek eve doğru giderken ben çöle giden Mecnun olurum... çünkü..." Kısa kesti ve sevdiğine kavuşamadığı için kendini çöllere vuran Mecnun'u konu eden o Türk halk öyküsünü anlatmadı.

Leyla oturmuş, kucağına yerleşen kedi yavrusunu sevmekteydi. "Seni gördüğünde ehlileşen ve evcil bir hayvan gibi arkandan giden aslan işte bu." Leyla kediyi yavaşça yere bıraktı, bir ağaca doğru yürüdü ve kafasını kaldırıp dallara bakarken güldü. "Seni kuşlar da seviyor."

Mustafa güldü ve eliyle gür, sarı saçlarını karıştırdı. "Evet. Saçlarımın arasına yaparlar yuvalarım ve o yüzden saçlarım

bu kadar karmakarışıktır!" Sürüden ayrılan bir koyunun peşinden koştu. "Ben çöllere gidiyorum. Gitme zamanım geldi çattı."

Kızın altın sarısı benekli gözleri kocaman ve ağlamaklı olmuştu. "Oh!" diye bağırdı. "Öykünün sonunu değiştirmeliyiz. Baştan aşağı uygunsuz."

"Öyküde Mecnun, 'Yoluna git, Leyla. Ben efendimi buldum,' der. İşte bu küçük koyunun sana anlattığı da bu. Koyunlar benimle gelmeli, sen babanla gitmelisin."

"Ben şimdi gideceğim. Ama Mustafa, ya sonu... Bunu bu şekilde tutarsak yarın varsayacak bir şey bulamayız ki!"

"O zaman yeni bir öyküye başlarız biz de..."

Kız bir an için düşündü ve sonra, "Yo. Ben bundan hoşlandım. Varsayımda bulunmaktan hoşlanıyorum ve tamamıyla sona ermesin diye içim içimi yiyor."

"Düş kurmak dünyadaki en güzel şeylerden biridir, Leyla. Sonsuza dek varsaymayı sürdüreceğimizi varsayabiliriz."

"Mecnun, sonsuza dek ne zaman oluyor?"

Mustafa onun çenesini avcunun içine alarak, "Sonsuza dek birlikte olduğumuz onca zaman ve varsaydığımız onca zaman demek. Sonsuza dek hem bu gündür, hem de yarın. Gün gelip de yaşlandığımızda da dün oluverir," dedi.

"Ne demek istediğini anlayamıyorum ama kendimi bir tuhaf hissetmeme neden oldu." Kız gülümsedi ve babasının yanına koştu. "Öyle ya da böyle sana inanmak çok eğlenceli, Mustafa."

Mustafa'nın giderek içi içini yiyordu. Hocalarından, koca kahverengi gözlü, parmaklarında tütün lekeleri olan biri geldi aklına. Mustafa ondan hoşlanmıştı; o diğer hocalardan farklıydı. Öğretmeni ona kolayca anlayabileceği dilde bir şeyler

anlatmıştı. "Dilini iyi öğren," demişti. "Dilin kemiği yoktur ama kemik kırar." Mustafa, dile getirilen bir sözcük nasıl olabilirdi de, kemik kırabilirdi diye kafa patlatıp durdu. Mustafa o ikindi vakti öğretmeninin dediklerini Leyla'ya tekrarlandığında kız onunla alay etti.

"Söylenen bir sözün kemik kırabildiği nerede görülmüş? Ses nasıl olur da bir şeyler yapabilir? Kavalın çıkardığı sesler taş çatlatabilir mi hiç?" diye yanıt verdi kız.

Kaygısızca bir taştan diğerine sıçrayıp, kavalını çalarken, birinin üzerinde durup eğildi. "şarkıyı bitirdim," dedi, "ama bak, taş hâlâ aynı."

Mustafa, kızın dediklerini anlayamayacak kadar küçük olduğunu bildiğinden yanıt vermemişti ona. Gelin görün ki, ondan daha yaşlı insanlar en az Leyla kadar olgun değillerdi ya da taş gibi tepkisiz kalmışlardı. Diğer bazılarıysa, çiftçi toprağını sürüp, tohumlarını ektikten sonra kolayca karınlarını doyurmak üzere bekleşmekte olan kargalar gibiydiler. Mustafa statüko değişimi için can atıyordu. Onun, işin içinde çiftlik ve tepelerin olmadığı bir uğraşa gereksinimi vardı. Aklına geldiğinde, okul özlemi yeniden canlanmıştı içinde. Etrafta okul falan yoktu ki. Elinden gelebilecek tek şey yeniden Selanik'e dönmek ve orada askeri akademiye kapağı atmaya çalışmaktı. Meradan eve dönerken Mustafa bir taşa hızla tekme attı.

Mustafa akşam yemeği boyunca hiç olmadığı kadar sessizdi. Hüseyin Ağa, Mustafa'nın bu düşünceli halini fark edememişti çünkü kafası başka yerlerdeydi. Hüseyin Ağa görülmediği kadar çabuk yemeğini bitirdi ve yemeğin sonunda kahve içmek için bile eğleşmedi.

"Çiftlik işlerinde bana daha fazla yardımcı olmalısın, Mustafa," dedi. "Ne yapıp edip, bu gece bitirmeliyim işleri."

Hüseyin'in o tuhaf hali Mustafa'nın soru sorma cesaretini kırdı. Mustafa da elinden geldiği kadar çabuk gerekli işleri yoluna koydu ve alacakaranlığın içinde uzaklaşan dayısının arkasından bakarken içini birden dayanılmaz bir istek kapladı. Hüseyin'in peşinden gidecekti; bunun altında kimse bir şey arayamazdı.

Mustafa arkasını döndü ve ağılın çevresinden dolanarak eve doğru yürüdü ama içeri girmedi. Bunun yerine, evin altındaki, kuzuların saklandığı sığınağın girişindeki gölgelikte durdu. Lazasan köyüne doğru ağır ağır yürümekte olan Hüseyin'i izledi. Mustafa dikkatlice peşinden giderken, Hüseyin kendisini fark etmesin diye koyu gölgeler içinde, yeterli bir uzaklıkta kaldı. Hüseyin onu göremezdi.

Taşlı çayırlardan ve sessiz canavarlar gibi dikilen ağaçların içinden geçtiler. Hüseyin durdu, dikkatlice etrafına bakındı ve kısa süre duraksadıktan sonra ahıra benzer bir yapıya daldı. Mustafa bekledi. Diğer birkaç adam da Hüseyin gibi yaptıktan sonra, onlar da ahıra girdiler. Mustafa sessizce bir çalılığın içinde çömeldiği sırada, aynı çalılığın diğer yanından gelen fısıltılara çevrildi dikkati.

Çatlak bir fısıltı, "İçeride sandığımdan daha çok kişi var," dedi.

Yanıt, "Yalnızca köylüler ve belki birkaç da çiftçi," şeklindeydi.

"İçlerinden çıkarabildiğin biri var mı?"

"Öyle olsa bile tanımazdan gelirdim. Padişahın yeniçerilerinden birinin köylü takımıyla senli benli olmasını nasıl beklersin?"

"Bu adamların kimliğini bilmek görevimiz..."

"Kapa çeneni! Bu işi fazla ileriye götürmek demek. Bizim işimiz onları rapor etmek, sıkı fıkı dost olmak değil!"

"Artık içeri giren kalmadı. Hepsi bu kadar olmalı."

"Bilemezsin."

"Bastıralım mı, ne dersin?"

"Salak! Bir düzineden fazla adama karşı iki kişiyle mi? Hadi, karakola gidelim de rapor edelim şunları."

"Biz geri gelene kadar toplantı dağılır, gider be."

"Bu bizim kabahatimiz değil ki. Bundan sonra ele geçirilmeleri kolay olur. Onların burada toplandığını kimsenin bilmediğini zannedeceklerinden, daha sallapati davranacaklardır."

Mustafa çömeldiği uzun çalıların arasında dizlerinin ıslandığını hissetti. Yoğun çiğ giysilerine nüfuz etmiş, dayandığı kolu uyuşmuştu. Kıpırdamak telaşındaydı ama biliyordu ki en ufak bir çatırtı adamların dikkatini çekerdi.

İlk adam, "Evet, sanırım haklısın," diye fısıldadı. "Lazasan köylülerinden pek işbirliği sağlayamazdık zaten. Kime güveneceğine emin olamazsın."

Gecikmesiz gelen yanıt, "İşte, demek istediğim de buydu," biçimindeydi. "Hatta burada fazla eğleşmeyip, atlara atladığımız gibi geriye, İstanbul'a gitsek ve bu bölgeye donanımlı casuslar sevk ettirsek iyi olur."

"İyi. Bütün bu yaptıklarımız karşılığında epey bir takdir görmeliyiz artık..."

"Amacımız bu zaten ve de güvenlik içinde aynı zamanda! Aceleye hiç gerek yok. Çalıların yanından dolaşalım. Hadi, gidelim."

Adamlar Mustafa'nın o kadar yakınındaydılar ki, saklandıkları yerden hareketlendiklerinde çalılar yüzüne çarptı. Koşarken eğilmeyi sürdürmelerine rağmen Mustafa onların uzun boylu adamlar olduğunu ve eğik kılıçlarının ve feslerinin ana

hatlarını net bir biçimde seçebiliyordu. Mustafa adamlar gözden kaybolduktan sonra bile epey bir süre yerinden kıpırdamadı. Kafasından türlü çeşitli düşünceler gelip geçti ve sonunda en iyisinin ahıra girip insanları uyarmak olduğuna karar verdi. Hüseyin, Mustafa'nın kafasına hiç takılmadı, dayısına isyankâr bir ruhun eşlik ettiğine inanıyordu, geleneklerden kaynaklanan yüzeysel belirtilerle birlikte ortaya koyduğu çelişkili zihinsel ikilemlere alışıktı. Hüseyin oldum olası hacı hoca takımından yakınmasına karşın daima iyi bir Müslüman'ın sahip olması gereken geleneksel terbiyeyi almıştı. Ama Hüseyin de umulmadık bir tehlikeyle karşı karşıyaydı ve uyarılmalıydı.

Mustafa dikkatlice ahıra yaklaştı. Kapıda meymenetsiz suratlı bir Türk nöbet tutmaktaydı ve Mustafa'nın içeri girmesine pek izin verecek gibi görünmüyordu.

"Efendim, ölüm kalım meselesi! Hepimiz için önemli bir uyarım var. Ben Hüseyin Ağa'nın yeğeniyim." Mustafa'nın içtenliği ve gençliğinden kaynaklanan ateşli hali nöbetçiyi yumuşatınca, Mustafa içeri daldı sessizce onun yanında dikildi. Birkaç gaz lambasının titrek, sarı ışığı, yere bağdaş kurmuş adamların gölgelerini büyüterek, kireç boyalı duvara devasa bedenler biçiminde yansıtmaktaydı. Mustafa'nın gözleri dayısını aradı. Hüseyin Ağa yarım dairenin ucuna yakın bir yerde, ateşli bir biçimde tartışan iki kişinin yanında oturmaktaydı. Herkes kendini o kadar kaptırmıştı ki, kimse Mustafa'yı fark etmedi. Narin görünümlü ve şehirli giysileri içinde bir hocayı andıran kişi dışında hepsi çiftçi, çoban ve tüccardı.

Adamlardan biri, "İş yalnız Yunanlılara, Ermenilere ve kapitülasyonlara kalsa gene iyi!" diye bağırdı. "Şu İngilizler! Onlar da can alıcı kuşlar gibi dönüp durmaktalar etrafımızda."

Adam iyi giyimliydi ve diğer birçoğundan daha bir eğitimli olduğu her halinden belli oluyordu. "Batı işte, olan biten bu!" diye bağırdı. Daha şimdiden imparatorluğumuzu kıyısından bucağından kemirdiler zaten! İngiltere, Mısır'ı ve Hindistan'a uzanan yolu kontrolü altında tutmakta. Donanmalarıyla İskenderiye'yi bombalayalı ve Lord Woseley'i, Süveyş Kanalı'na yerleştireli daha şunun şurasında kaç yıl oldu ki."

Bir diğeri, "Bütün suç Batı'da değil tabii," diye söze karıştı. "Alman von der Goltz'un ordumuzun yeniden yapılandırılmasında nasıl yardımcı olduğunu ve Çanakkale'yi yeniden nasıl koruma altına aldığını aklınızdan çıkarmayın."

Sıkılı yumruğunu havaya kaldıran bir çiftçi, "Bunun Abdülhamit'le hiçbir ilgisi yok ha... Lanetliyle!" diye bağırdı.

"... ne de yüksek vergiler ve açlıktan kırılan halkla!" diye başka bir ses yükseldi.

Herkes bir anda tartışmanın içinde buldu kendini, kimi katılıyor, kimi karşı çıkıyordu.

"Ordu doğru dürüst maaş alamıyor. İmparatorluk kargaşa içinde; ama Padişah kendi zevk ve sefası için parayı her zaman bulmakta..."

"Bir zamanlar tarlalarımız bizi besliyor, üstümüzü başımızı giydiriyordu ama artık ne pulluk, ne de tohum var ve orakçılarımız sürgün edilmiş durumda. Bakır, demir, mermer ve kömür gibi zenginliklerimiz dağlarda uyumakta, Batıdaki işçilere olduğu gibi bize bol kazanç sağlamamakta!"

Şehirli görünümlü adam ayağa kalkarken kolunu kaldırdı. Bağırış çağırışlar yakınan mırıldanmalara dönüşene dek uzun bir süre bekledi.

Sakin bir sesle, "Geçmişi değiştiremeyiz," dedi. "Aslına bakarsanız o kadar kötü de değildi. Abdülmecit'in Gülhane Bil-

dirisiyle oluşturulmuş olan özgürlük ortamını yeniden sağlayabilmek için III. Selim'in dönemine gereksinim duymaktayız. 1839 yılında İmparatorlukta demokratik Batıda olmadığı kadar özgürlük vardı. İnsanlar feraha kavuşmuştu. İnsanlar yeniden bu özgürlükleri elde etmeli ve işte ben bu nedenle, Genç Türklere yardımcı olmak üzere buradayım. Demokrasi ancak çiftçiler ve halk tarafından getirilebilir. Padişah'ın ve devlet erkânının bu kötü yönetimini yıkıp geçmek üzere el ele vermeli ve çalışmalıyız."

İnsanlar onaylarcasına salladılar başlarını ve sessizliğe büründüler. Bir tüccar, "Ama bizim şu anda yaptığımız gibi bütün halk birleşmeli, el ele vermeli," diye ekledi. O zaman bile zayıf kalıyoruz. Son İstanbul'a gittiğimde ceza olarak başka bir ülkeye sürgüne gönderilmek üzere limanda bekleşmekte olan siyasi mahkûmlar gördüm. Ayak bileklerinde prangalar vardı ve askerler tarafmdan fena halde dövülmüşlerdi. Çoluk çocuklarına bir sarılmalarına izin verilmeden apar topar götürülmüşlerdi evlerinden. Birçok insan korku içinde çünkü Padişah casuslarını her zaman bolca ödüllendirmekte!"

Mustafa orada toplanmış insanlara, kulak misafiri olduğu yeniçerilerden söz etme fırsatını ele geçirmek üzere sabırla beklemişti. Ansızın bağdaş kurmuş insanları ite kaka kendine yol açarak, liderin yanma kadar gitti.

"Efendim... söyleyecek çok önemli bir şeyim var. Daha fazla bekleyemem." Hüseyin Ağa'nın bu hareketine karşı çıkacağı ve oradakilere yabancı olduğu hiç aklına gelmedi.

Şaşkınlık içinde bir sessizlik kapladı ortalığı. Lider, "Konuş, genç adam çünkü eğer aramızda demokratik olamazsak, amacımıza çoktan ihanet etmiş oluruz," dedi.

Gösterdiği cesarete Mustafa kendi de şaşırmıştı. Lidere

baktı. "Ben, hepimiz, söylediğinizde ne kadar haklı olduğunuzu biliyoruz, efendim. Halkımız için hepimiz bu uğraşın bir parçası olmalıyız." Sustu ve biraz önce konuşmuş olan tüccara baktı. "Ama siz de, efendim, haklısınız. Çok dikkatli olmalı ve toplantılarımızı akıllı bir biçimde gizli tutmalıyız yoksa bunu sürdürecek kimse kalmaz ortada!" Konuşmasını sürdürdü. "Fikrimi sorarsanız siz beyler, bir süreliğine toplantılarınızı buradan başka bir yerde yapmalısınız derim. Bu gece dayımın peşinden gittim... belki de yanlıştı yaptığım ama iyi ki de yapmışım. Bu ahırın arkasındaki çalıların arasına çömeldim ve onun buraya girişini izledim. Orada saklanırken, diğer yanda saklanan iki kişi daha vardı ve onları aralarında konuşurken dinledim..."

Adamlar birbirlerine baktılar ve sıkıntı içinde yerlerinde kıpırdandılar. Mustafa kulak misafiri olduğu bütün konuşmayı onlara aktardı ve, "Size şunu söyleyeyim ki, korkmaya ve kaçışmaya hakkınız yok çünkü düşmanın en önemli silahı hep korku olmuştur. Korkusuz ama dikkatli olmalısınız. Şu anda hepinizden ricam şudur ki, birbirinizi başka bir yer ve zamanda toplantı yapmak üzere haberdar etme planları yapınız ve aranıza yeni katılacak olanlara şüpheyle yaklaşınız. Bunlar Padişah'ın casusları olabilirler. Şimdi hep birlikte dikkatlice burayı terk etmeliyiz, ne kadar çabuk olursa o kadar iyi," diye ekledi. Sonra şaşkınlık içinde kendisini izlemekte olan dayısının yanına gitti. "İlk başta biz gitmeliyiz, sonra tek tek olmak üzere sizler gidersiniz. Lambalarınızı mutlaka yanınıza alın ve arkanızda toplantıya dair en ufak bir iz bırakmayın. Son çıkan oturulan yerlere bolca saman atmalı ve herhangi bir ipucu kalıp kalmadığından emin olmalı."

Mustafa ve Hüseyin Ağa kapıdan çıktılar. Birkaç kişi omuz-

larına vurup, el sıkıştılar onlarla. "Hüseyin Ağa, hepimiz yeğeninle gurur duyuyoruz." "Gençliğin hem yürekli hem de sözünü sakınmaz olması ne güzel..." Kapıya doğru giderken daha birçok övgü yağdı arkalarından.

Mustafa'nın o akşamüstü bulunduğu sık çalılığın yanından geçerek, hızla ahırdan uzaklaştılar. Gölgeleri bile saklayan bir sis olduğuna şükrettiler.

"Mustafa, sanırım seni azarlamalıyım. Gizliden gizliye peşimden gelmene pek sevindim diyemem." O garip sessizliği ilk bozan Hüseyin Ağa olmuştu.

"Evet, dayı. Bunu sana anlatamam. Bir duygu vardı içimde, bir tuhaf dürtü. Şüphe duyduğum hiçbir şey yoktu ortada. Bir gerçek var ki, bu türden dürtüler ne yapar eder beni kendilerine itaat ettirirler."

"Dürtüler... Allah'ın takdiri. İçinden gelen her türlü komuta boyun eğmelisin, Mustafa."

"Dayı, umut ederim ki bunu inanarak söylüyorsundur." Mustafa bir an sustu. "Çünkü uzun zamandır beni rahat bırakmayan bir başka dürtü var içimde."

"De bakalım. Sis bu gece ayak izlerimizi saklıyor ama düşüncelerimizi örtmesine izin vermemeliyiz."

"Hüseyin dayı, benim için daha iyi eğitim görmek çok önemli. Ne kadar bilgili olursam Türkiye'ye o kadar faydam dokunur."

"Bu civarda okul falan yok ki yeğen, yoksa seni hemen yazdırırdım birine. Bunun yanı sıra, seni bir din okuluna yollama inadı yüzünden annenle bir türlü anlaşamıyoruz. İmamlar... hocalar!"

"Biliyorum, dayı. Din işine girmek hiç istemiyorum, ne de babamın arzu ettiği gibi tüccar falan olmak."

"Sen iyi bir çiftçisin, Mustafa. Bu tür bir yaşam benim için fazla bile iyi. Senin için de öyle olmalı."

"Çiftçiliği küçümsediğim için değil ama içimden bir ses bana doğru bildiğimiz şey uğruna savaşmayı öğrenmem gerektiğini söylüyor."

"Bu gece iyi savaştın. Bütün çiftçiler, köylüler ve insanlar yürekli bir çaba göstermeliler. Seninle ters düştüğümüz hiçbir nokta göremiyorum."

"Sanırım öyledir efendim çünkü ben askeri okula gidiyorum, Selanik'e geri dönüyorum..."

"Mustafa! Bu gece çok mutlu olmuştum çünkü özgürlüklerimizi kısıtlayan Padişah ve hükümetine karşı duruyorsun sanmıştım. Şimdi kalkmış onlardan biri olacağını söylüyorsun; sürgünleri döven askerlerden biri mi olmak istiyorsun!"

"İşte tam da öyle. Askeri akademi de ne kadar çok şey öğrenirsem, halka o kadar gerçek anlamda yardımcı olabilecek bir pozisyona gelebilirim! Gitmeliyim dayı ve senin dualarına gereksinimim var."

"Senin Padişahın kuvvetlerine katılmana ve belki de, bu gün bizi gözetleyenler gibi bir yeniçeri olup çıkmana rıza göstermeyeceğim! Annenin bunu asla onaylamayacağını da adım gibi biliyorum."

Yolun kalan kısmını hiç konuşmadan geçerlerken, Mustafa etrafını saran bir anlayışsızlık sisinin onu bu yolda tek başına bırakmış olduğunu hissetti. "Tek başınayım," diye düşündü. "Hep tek başıma olacağım ama ne yapmam gerektiğini bildiğim bir şeyi yapmaktan vazgeçemem."

Şöyle çabucak koyun ağılına bir göz attıktan sonra yatak odalarına çekildiler. Ev halkını uyandırmak korkusuyla hiç konuşmadılar.

Yatağının içinde dönüp duran Mustafa, gözüne uyku girmeden öylesine uzanıp yatarken, etrafa kulak verdi. Hüseyin Ağa'nın sıradan derin nefes alıp verişleri bir dizi horlama ve tıslamalara döneli çok zaman olmamıştı. Mustafa sessizce yatağından çıktı ve bir iple bağladığı birkaç parça eşyasını toparladı, dar, dolambaçlı merdivenlerden kayarcasına mutfağa indi. Gıcırdayan geniş yer tahtasına basmamaya özen gösterdi. Bir yarım somunu kaptı ve pencereden çıkıp kaçarken ekmekten dişleriyle birkaç lokma kopardı. Ağır mı ağır pirinç alaşımlı kapı ve sürgüsü ciyaklayarak ev halkını ayağa kaldırabilirdi. Hayvanlardan uzak durdu, yakındaki koruluğun kenarından geçti ve Lazasan'a doğru adımlarını sıklaştırdı.

Uykudaki köy evlerinin arasında uzayıp giden kaygan arnavutkaldırımı taşlı yollardan kıvrılarak geçti, istasyona vardı. Küçük istasyon kapalıydı ve Mustafa ışıltılı rayların arasına bağdaş kurup oturdu. Bir yük treni su ve kömür almak üzere bir süre durdu. Boş vagonların içine göz atan ve sonra elindeki lambayı sallayarak uzaklaşan bekçiyi atlattı. Lokomotife doğru giden adam sisin içinde kaybolduktan sonra Mustafa boş vagonlardan birinin içine atladı ve üzerini samanlarla örttü. Lokomotife doğru, "Tamam," diyen bir ses yükseldi ve tren sarsılarak harekete geçti. Tekerlekler aksak bir ritim tutturdu. Mustafa eşyalarından oluşan minik bohçaya kafasını koyarken, "Se-lan-ika; Se-lan-ika!" diye mırıldandı.

VII

Tren ansızın duruverdi ve Mustafa vagonun dışından gelen gürültülerden demiryolu işçileri ve diğer bazı kişilerin dışarıda olduğunu anlayınca hiç ses çıkarmadan yatmayı sürdürdü. Kapı aralığından dikkatlice dışarıyı kolladı ve kendini vagondan, makine yağı ve sabah serinliğinin neminden kayganlaşmış yere bırakıverdi. Koşarak istasyondan çıktı, şehre indi. Sis henüz tamamıyla kalkmamıştı ve her ne kadar sabahın erken saatleri olduğunun farkındaysa da, şafak vaktinin belli belirsiz ışıkları karanlığa bürünmüştü. Selanik'in doğusuna düşen kocaman tepeye doğru ilerlerken, yorgun bacakları, attığı adımların yavaşlamasına neden oluyordu. Sonunda Türk Askeri Öğrenci Okulunun özel girişi olan arka kapısma ulaştı. Bu kapıyı aramasının nedeni, şık giyimli öğrenciler yerine, giriş talebine kulak verecek bir öğretmenle karşılaşabileceği olasılığıydı. Titreyerek ve sırılsıklam bir halde soğuk taş duvara sokuldu. Yorgunluğu yattığı yerin rahatsızlığına galebe çalınca, sis kalkıp da, doğan güneş gökyüzünü mora boyarken uyuyakaldı.

Ansızın güçlü bir elin omzunu silkelemekte olduğunu hissetti ve gözlerini ovaladığında bir çift cilalı botla burun buruna geldi. Hızla dimdik ayağa fırladı ve içtenlikle selama durdu.

"Efendim, hizmetinize girmek üzere çok uzaklardan, Lazasan köyünden geldim."

Subay, sertçe Mustafa'ya bakarken, aslında içinden hoşuna gittiğini ve ona acıdığını belli etmemekteydi. "Kimsin sen? Burada yatmış, ne halt ediyorsun?"

"Ben sadık bir Türk ve Padişahın hizmetkârıyım! Hüseyin

Ağa'nın yeğeni, Ali Rıza'nın oğluyum. Babam artık yaşamıyor ve son arzusu tıpkı kendi gibi İmparatorluğun hizmetine girmemdi."

Subay tepeden tırnağa süzdü onu ve Mustafa köylü giysilerinin ne kadar hırpani bir halde olduğunun bilinci içinde yakasını ilikledi.

"Hüseyin Ağa... Ali Rıza, ha? Ne akla hizmetle burada köylülere iş verdiğimizi düşünüyorsun? Ne ayrıcalığın var ki senin?"

"Okula gitmişliğim var. Az çok bir şeyler bilirim. Ayrıcalığım sadakatim ve Padişah için çarpışma arzusuyla dolu olmamdır. Annem hoca olmamı istiyor ama ben tıpkı babam gibi devletin bir askeri ve memuru olmak istiyorum. İmparatorluğun yürekli ve bilgili gençlere gereksinimi var."

Subay yanağını okşadı ve delikanlının o katışıksız taşralı atılganlığından etkilenmişti. "Öyle çok şey bildiğini sanma bakalım! Bir üstünün karşısında başı açık durmakla saygısızlık etmektesin. Benimle içeri gelmeli ve her şeyden önce güzel bir banyo yapmalısın. Sonra bakalım ne kadar bilgili ve seni ayrıcalıklı kılan şeyin ne olduğuna." Subay yıkarcasına kapıya vurdu; "Ben Yüzbaşı Mustafa'yım. Sen bana tekmil vereceksin; sorumluluğunu ben üstleniyorum."

Mustafa kulaklarına kadar sırıttı, "Teşekkür ederim, efendim. Adım Mustafa. Bir gün ben de Yüzbaşı Mustafa olacağım!"

Bundan sonraki birkaç hafta hızla akıp gitti; Mustafa giriş sınavlarına hazırlanmaya verdi kendini ve matematikte gösterdiği kusursuz başarı, bilmediği şeyleri dengeledi. Gösterdiği çaba gözden kaçmıyordu; çünkü bütün derslerde sınıf birinciliğine yükselmişti. Başkanlığa atanan beş öğrenciden

biri olmuştu ve sınıfında çavuşluğa getirilmişti. Üstün çalışmasıyla kısa sürede üç çubuk takıvermişti bile. Her ay son derece yarışmalı mahiyette sınavlar yapılmaktaydı. Her ay derslerinde birinci geliyor, çavuşluğu kimseye kaptırmıyordu.

Mustafa evden ayrıldığını fark ettiklerinde anne veya dayısının karşı gelmelerine kulak asmaması gerektiğini biliyordu. Şunu iyi öğrenmişti ki, aile içi çatışmaları kafasından ne kadar uzakta tutarsa, tutkularını gerçekleştirmek yolunda kendisine yararlı olabilecek şeylere o kadar şaşmaz bir biçimde odaklanabilecekti. Ailesi ona biraz para yollamaktaydı ama bu gereksinmelerini karşılamaya ya da üniforma edinmesine yetmiyordu. Mustafa başını kendi derslerinden kaldırabildiği zamanlarda, askeri general Şevki Paşa'nın oğluna özel ders verme görevini yerine getiriyordu. Bu ona hem derslerini iyi bir biçimde tekrar etmesini sağlıyordu, hem de zaten enerjik kişiliğini daha da kamçılıyordu. Mustafa'nın toplumsal liderlik niteliği, okulda gösterdiği liderliğin bir meyvesi olarak giderek gelişiyordu. Birkaç özel arkadaşı vardı, birlikte kahve içip, derin söyleşilere daldığı Nuri, Fethi, Fuat ve İsmail. Genellikle kaşlarını çatıp oturur, dinler ve onların yaptığı yorumları değerlendirirdi.

Mustafa'ya arkadaşça davranmakta olan Yüzbaşı Mustafa da öğretmenlerinden biriydi. Bir gün dersten sonra öğretmeni onu durdurdu.

"Mustafa," dedi, "bu senin sınav kâğıdın mı?"

Mustafa kâğıda baktı. "Hayır, efendim. Bu benim el yazım değil. Bu benim kâğıdım değil."

"Olmadığını biliyordum zaten." Yüzbaşı Mustafa rahatlamıştı. "Ama bak, üzerindeki isim Mustafa! Senin yazını tanımasaydım ve daha önemlisi üstün kalitedeki çalışmanı bilme-

seydim, bu senin adına sıkıntılı bir durum yaratabilirdi. Mustafa çok yaygın bir isim." Yüzbaşı güldü. "Belki de aramızdaki bu yakınlığın doğmasına isim benzerliğimiz neden olmuştur."

"Evet, gerçekten de öyle olabilir." Ama bunu nasıl değiştirilebilir ki? Benim adım Mustafa. Bu kâğıdın bana ait olmadığını kanıtlayan tek şey benim bilgi düzeyim ve sizin beni iyi tanıyor olmanız."

"Ben de aynı böyle düşünmüştüm. Ama endişelerim var. Benim olmadığım bir zamanda ödevinin bir başkasıyla karıştırılabilecek olması senin için kötü olabilir. Bu yüzden Mustafa'ya ek olarak sana bir isim takmak istiyorum."

Mustafa bir an için allak bullak oldu, arkasından, "Efendim, bu bir çözüm olabilir!" Kaşlarını çattı. "Peki, ne olabilir?"

"Hadi sana isim takalım. İkinci adının takılmasında yardımcı olmalısın. Şimdi, her şeyden önce, sence yaşamdaki en önemli şey nedir? Bir de, halkımızın gözünde en önemli şey nedir?"

Mustafa duraksadı. "Efendim, en önemli olduğunu düşündüğüm o şeyi söylemekle biraz ukalalık ediyormuşum gibi gelebilir ama kafamdan geçeni dile getirmeliyim. Özgürlük! Özgürlük, efendim, benim ve halkım için en önemli olarak düşündüğüm şey!" Şöyle bir diklendi, oturduğu yerde. "Bu, uğruna insanın ölümü göze alması gereken bir şey efendim!"

Öğretmen pek hoşnut kalmış görünüyordu. "Bu iyi. Çok iyi! Peki, özgürlük fikrini şiirlere döken ve siyasal öğreti haline getiren adam kimdir? Genç Türkleri yüreklendiren, ilham veren kimdir?"

Mustafa öğretmeninin bu biçimde konuşması karşısında şaşkına dönmüş gibi görünüyordu. "Şair, efendim, vatansever Namık Kemal."

"Tam üstüne bastın! Kendi adını kendin taktın işte. Senin ikinci adın Kemal olacak. Şimdi ben de isim takıyorum sana." Mustafa'ya bir kâğıt uzattı. "Senin kâğıdın bu. Onu yazından ve kalitesinden tanıdım. Kusursuz bir sınav kâğıdı. Hiç yanlış yapmamışsın. Bu ödülü hak eden öğrencime Kemal, *kusursuzluk* adını takacağım."

Mustafa bir an duraksadı, sonra bundan hoşlanmış göründü. "Bundan sonra ben Mustafa Kemal'im. Artık kâğıtlarımı karıştırmayacaksınız ve ancak diğer kâğıtlar da bu derece kusursuz olduğunda adımdan ve bana tanıdığınız bu payeden vazgeçeceğim!"

"Doğru." Öğretmen gülümsedi. "Adının kusursuzluk anlamına geldiğini hiç aklından çıkarmamalısın. Sohbetimiz sırasında sana söylediklerimden bazılarını merak ediyor olabilirsin ve şimdi onları sana tanımlayacağım. Mustafa Kemal, sana güveniyorum ve akademinin duvarına büzülmüş otururken seni bulduğum o andan beri sana güven duymuş bulunuyorum. İşte bu nedenden ötürü sana bu şeyleri çekinmeden anlatabilirim. Bana ihanet etmeyeceğine adım gibi eminim. Sen ve dayın Hüseyin'in Türk halkının özgürlüğü davasının birer sempatizanı olduğunuzu biliyorum. Bu okula girişinde sen ve ailenin incelenmesi görevi iyi ki bana verildi. Neden asker olmak istediğinin nedenini galiba biliyorum; çünkü beni de asker yapan aynı nedendi."

Mustafa Kemal'in gözleri o çeliğimsi özelliğinden sıyrılarak alışılmışın ötesinde yumuşadı ve ilk kez tamamen yalnız olmadığı duygusuna kapıldı.

"Şimdi sana vereceğim bir şeyim var." Yüzbaşı Mustafa'nın elinde bir kitap vardı. "Bu yeni adını kutlamak üzere bir armağan." Kitabı Mustafa Kemal'e uzattı. "Bu aynı zamanda beni

anımsaman için de. Beni hep sana ikinci adını takan adam ve Namık Kemal'in özgürlük adına yazdığı mısra ve fikirleri öğrenmeye seni teşvik eden öğretmenin olarak anımsamanı istiyorum. O, Genç Türklerden biriydi ve belki bir gün halkımıza özgürlüğü getirmekte senin de yararın dokunur." Odadan çıkmak üzere arkasını dönmek üzereyken, "Mustafa Kemal... kitabı ya kuşağının ya da gömleğinin içine sakla. Aramızda bu vatanseverin yazdıklarından hoşlanmayanlar var," diye ekledi.

Mustafa Kemal özenle cildi ceketinin içine sokuşturdu. Issız koridor boyunca yürürken Namık Kemal'i ve despot Sultanlara karşı beslediği başkaldıran fikirlerini düşündü. Giderek Genç Osmanlılar diye ünlenmeye başlayan Tanzimat entelektüellerini tarttı kafasında. Etkilendikleri kişi Namık Kemal'di; çünkü Abdülaziz'in saltanatının sonu yaklaştığından hükümet onun yazdıklarından büyük rahatsızlık duyuyordu. Abdülaziz'in intihar etmesinden sonra, yeni Sultan II. Hamit ve Mithat Paşa'nın isteği üzerine Namık Kemal, Teşkilat-ı Esasiye Kanunun özgün metnini hazırladı. Ama Rus Savaşı Padişahın parlamentoyu kapatmasına bir bahane oldu ve savaş o feci Ayastefanos Antlaşması'yla sona erdi. Mustafa Kemal, İngiltere ve Avusturya'nın işe karışmasına hükümetin izin vermesine ve dış güçlerin isteğiyle ülkenin zayıf bırakılmasına dayısının durmadan nasıl isyan dolu sözler edip durduğunu anımsadı. II. Abdülhamit'in, Ermenilerin Anadolu'yu istilasına ve yerli Türkleri sömürmesine nasıl izin verdiğini düşündü.

Mustafa Kemal odasına döndükten sonra eline bir sözlük aldı ve anavatan, özgürlük ve anayasa sözcüklerini aradı. Hiç biri yoktu. Padişah onları konuşma ve yazma dilinden çıkart-

tırmıştı. Mustafa Kemal bu pek değerli kitabına büyük özen gösteriyor ve onu kişisel eşyalarının arasında saklıyordu. Tanzimatçı yazının etkisi altında kaldığı saptanan kim olursa olsun tutuklanacağını ve şiddetle cezalandırılacağını iyi biliyordu. Bu türden bir ceza ailesine ve belki de Yüzbaşı Mustafa'ya kadar uzanabilirdi. Bu kitap herhangi bir şekilde bulunduğu takdirde, onu nasıl elde ettiğini asla söyleyemeyeceğine dair kendi kendine ant içti. O artık kendine aitti! Bunun riskini de üstlenmeliydi; çünkü özgürlük aşkına kendisine isim takan o adama asla ihanet edemezdi. Özgürlük diye düşündü. Yasak! Sözlüğü kaldırıp masaya fırlattı, sürahiyi devirerek. "Cahilin biriyim ben!" diye hayıflandı. "Özgürlük kelimesinin karşılığı başka dillerde var. Onları öğrenmeliyim!"

Mustafa'nın zaferden zafere koşmuş atalarının tarihini iyice kafasına doldurduğu bütün o gece boyunca lambası yanıp durdu. Dayısının peşinden gittiği o gece ahırdaki toplantıda konuşmuş olan o adamı düşündü. O bütün Padişahların kötü olmadığını söylemişti. Tek tek tarihin sayfalarını tararken Mustafa Kemal'in gözleri yanmaya başlamıştı. Cengiz Han'ı düşledi, on ikinci yüzyılda bütün Turan halkını bir bayrak altında toplayan ilk Turancı lideri. Sonra, 1774 yıllarında I. Hamit dönemini anlatan sayfalara geçti. Hamit, Osmanlı Ordusuna yeni metotlar öğretmesi için Avrupalı uzmanlar tutmuştu. Onun tahtının varisi III. Selim ise Batılılaştırılmış Türkiye'yi düşlemiş ve çağdaş gelişimi yerleştirmeye çabalamış ilk kişiydi. Ordu içinde disiplin ve reformu sağlamak amacıyla gayretini türlü alanlara yaydı. Okullar ve daha üstün teknolojik ve dinsel kolejler kurdurdu. Halka özgürlük ve haklar sağlamayı içerdiğinden, 1807 dönemi Mustafa Kemal'in düşlerini alevlendirdi. III. Selim kadın hak ve eşitliğini teşvik etmişti. Ka-

dını erkekten ayıran peçe dayatılmış bir toplumsal olguydu ve Türklerin eski örf ve adetleriyle örtüşmüyor, ters düşüyordu. Mustafa Kemal, özgürlüğünü kazanarak ve kendi ayakları üzerinde durabilmek için Türk kadınının erkeklerle omuz omuza çalıştığını düşlemekteydi.

İmparatorluğun, türlü insanların bir bütün halinde huzur içinde yaşadığı o ahenkli günlerini anlatan sayfalara döndü. Yaklaşık 1520 ila 1566 yılları arasında Türk kanun koyucusu, Batıda Muhteşem diye adlandırılan Süleyman olmuştu. Şeriat kanunlarını Batının insan yapımı kanun ve adaletiyle güçlendirmişti. Türkler Arap kaynaklı şeriat yerine, insan yapımı bu yasal değişikliklere daha bir sempatiyle yaklaşmışlardı.

Mustafa Kemal kitaplarını kapattı ve yatağına uzanarak, III Selim'in darmadağın olmuş Bizans sisteminin yarattığı karmaşadan nasıl bir uyum sağladığını düşündü. Selim'in bunu Batı ile kurduğu ilişkiler sayesinde başardığını fark etti. 1839 ila 1876 yılları arasındaki ikinci reformlar dönemi büyük değişimler içermekteydi. Gülhaneyi, I. Abdülmecit fermanını daha önce nereden duymuştu? Toplantıda o şehirli giysiler içindeki adam sözünü etmişti bunun. İşte Müslüman ve Hıristiyanlara bu denli özgürlük, uyum ve eksiksiz bir eşitlik sağlayan bildirge buydu. Ki bu yeni bir Gülhane demekti! İmparatorluk daha önce hiç olmadığı kadar bu zümrelerin ortadan kaldırılmasına ve eğitimsel, ticari ve ekonomik özgürlüğe gereksinim duymaktaydı!

Bu özgürlükle kurulan bağlara ne oluyordu? Mustafa Kemal'in genç beyni bu bağların neden hep kopmakta olduğuna, bunun nedenlerine takıldı kaldı. Batıyla bir bağ kurulmaktaydı ve sonra bir takım zayıf bağlar iki dünyayı hep birbirinden koparıyordu. Bu dünyalar Türk soyu ve ruhunda buluşuyordu

ama zincir kopuveriyordu. Bunun nedeni, dinsel inanç sağlamlığı ile halkın özgürlük içgüdüsü arasındaki çatışmanın gün yüzüne çıkması olmalıydı.

Günler birbirini kovalarken, Mustafa Kemal matematiğe olduğu kadar tarihe de ilgi duymaya başladı. Tarih derslerini hep, İmparatorluğun en güçlü olduğu devrelerle, orada yaşayan insanların en özgür olduğu dönemleri karşılaştırma biçiminde ele aldı. Bu iki dönem hep örtüşüyordu. İçini bir hüzün kapladı ve "Benim bu şahane dönemlerden birinde yaşamıyor olduğum besbelli; çünkü şimdilerde özgürlükten eser yok," diye düşündü. Bu konuda ne yapılabilirdi diye düşünüp taşındı.

Sabırsız ve düşünceli bir hal almıştı. Gizli toplantılar düzenleyip, dırdır edip çene çalmaktan çok daha fazlasının yapılmasına gerekesinim vardı. Yüzbaşı Mustafa'nın kendisine o kitabı vermek yürekliliğini göstermiş olmasını düşünmek içini rahatlatıyordu; ama halkının ve ülkesinin içinde bulunduğu koşulları iyileştirmenin yolu yüreklendirme ve düşünmeden çok daha fazlasını yapmaktan geçiyordu. Her ne kadar bu gerçekçi düşünceler cesaret kırıcıydılarsa da, Mustafa Kemal umut ve düşlem sayesinde hiçbir şeyin olanaksız kalmayacağı kararına vardı. Bu iki şeydi işte, ebedi kalmayı olanaklı kılan.

Mustafa Kemal çevresel koşulların ve özgürlüğün değerinin iyice farkına vardığı o sıralarda, annesinin tütün kontrolörlüğünde çalışan Ragıp Beyle evlenmesi üzerine, özel yaşamı daha da bir karmaşık hale geldi. Mustafa, annesinin evlenme fikrini soğuk karşılamıştı; bu onu öfkelendirmişti. Ragıp Bey Mustafa'dan hoşlanmış, onu evine almak istemişti. Ragıp Beyin ilk evliliğinden, ikisi kız, ikisi oğlan, dört çocuğu vardı ve adamcağız Mustafa'nın bu bütünleşmiş aile ortamını neden

reddettiğine bir türlü akıl erdiremiyordu. Annesinin kendisini sattığı ve babasının anısına ihanet ettiği düşüncesi Mustafa'yı öylesine derin bir sıkıntı içine sokmuştu ki, Selanik'e yerleştiklerinde onlarla birlikte oturmayı reddetti. Bunun yerine, kendisini hoşça karşılayan ve eğitimini sürdürmesinde elinden tutan Muhsin Beyin ailesine katıldı. Muhsin Bey yol yordam bilen, anlayışlı bir adamdı ve Mustafa Kemal'in duygularının baskı altına alınamayacağının farkındaydı. Bu düzen her iki taraf içinde yararlı olmuştu, çünkü Mustafa Kemal Muhsin Beyin oğluna ders verirken, bir yandan da harçlığını çıkarmaktaydı. Annesini ve yeni ailesini reddeden Mustafa Kemal olmasına rağmen, delikanlı kendini unutulmuş ve dışlanmış hissetmekteydi. Bu duygular onu öylesine yumuşattı ki, Mustafa Kemal üvey babasının ölümünden önce sorunları gidermek üzere girişimde bulundu.

Mustafa Kemal'in dersleri biri dışında yolunda gitmekteydi; Fransızcayla başı dertteydi. Bu onu derinden rahatsız ediyordu ama aynı zamanda da sıkı bir uğraştı onun için. Fransızca öğretmeninin azarlarından olduğu kadar, sınıf birinciliğini ele geçirememiş olmaktan da hoşnut değildi. Hepsinden çok da, Fransız devrimcilerin yazmış olduklarını okuyabilmeye can atıyordu. İçinde anavatan, özgürlük ve anayasa terimleri geçen bu lisanı öğrenmek için yanıp tutuşuyordu. Bunun üzerine gizlice okul dışından bir öğretmene gitti ve iki ay içinde Fransızca dersinde birinciliği kaptı. Fransız siyasi düşünürlerin yazılarının kopyalarını elde etti ve onları eşyalarının arasında sakladığı Namık Kemal'in kitaplarının yanına gizledi. Sonunda devrimcilerin neler düşündüklerinin yanı sıra, nasıl eyleme geçtiklerinin de öğrenmenin bir yolunu bulmuştu işte.

VIII

İlkbahar gelip çatmıştı, Ramazan ayıydı. İmparatorluğun sorunları, okul ve dersler tamamıyla rafa kalkmamış, bir süre askıya alınmıştı. Selanik'teki dostlarına yaptığı günübirlik ziyaretten sonra Mustafa Kemal, kısa bir ilkbahar tatili için dayısının çiftliğinde annesi ve kız kardeşiyle bir araya geldi. Kırlarda dolaşmayalı, karga kovalamayalı ve koyunlara su vermeyeli çok zaman olmuştu. On sekizinde, o andaki yaşamından çok uzaklarda kalmış günlerin özlemini duymaktaydı. Sıklıkla kana kana su içtiği o berrak sulara varmak üzere tepeleri aştı. Boyunca otların içine uzanıp, yattı ve nasıl daha çok şey öğrenmesi gerektiğini ve nasıl yeni bir yaşama başlayacağını düşündü. Huzursuz ve sabırsızdı; çünkü Prens Konstantin'in yönetimindeki Atinalı asi Yunanlılarla İmparatorluk arasında bir savaş sürmekteyken, o hâlâ okumaktaydı. Yüksek notlar almayı sürdürdüğü takdirde bir sonraki sene İstanbul'daki Harp Okuluna yükseltilecekti. Üniformalı bir teğmen olacak ve amaçlarını yerine getirebileceği daha iyi bir durumda olacaktı. Bütün bunları düşünürken bir yandan da taşların üzerinden aşmakta olan ırmağın şapırtısına kulak vermekteydi. Derken, önce daha bir belli belirsiz ama gitgide yaklaşan ve daha belirginleşen başka seslerin farkına vardı. Bu sesler, otların üzerinde hoplayıp zıplayarak ırmağa doğru yaklaşmakta olan üç genç kızın birbirine karışan gülücük ve bağrışmalarıydı. Kendini göstermek üzere şöyle bir kıpırdandı, yanına döndü ve neşe içinde uzun bir ot tutamıyla yanağını kaşıdı.

"Hareket edersem beni göreceklerdir. Onlara ne derim ki?" diye düşündü. Kızlar giderek yaklaşırken, kıpırdandığı tak-

dirde onların dikkatini çekeceğini biliyordu ve hiç de kendini tuhaf bir duruma sokmak niyetinde değildi.

Kızlardan ikisi bir ağacın etrafında birbirlerini kovalarlarken, üçüncüsü gizlenmekte olduğu çalıların yanına geldi ve soyunmaya başladı. Yüzünü göremedi ama çıplak ayağından itibaren giderek incelen bacağının kıvrımı çarptı gözüne. Yere bastığı ayağını değiştirdi ve o anda havalanarak yere düşen bir etekliğin çıkardığı hafif hışırtı duyuldu.

Soluk bile almadı. Kız acaba kalp atışlarını duyabilir miydi? Yüreği ağzına geldi. Uzanıp ona dokunabilirdi. Kıza dokunmak! Kız kamburunu çıkararak ayak parmaklarını suya değdirmek üzere ilerlerken çıplak sırtının zarif hatlarını izledi. Kız uzun, koyu kestane rengi saçlarını bembeyaz omuzlarına devirdi.

Mustafa gözlerini kapadı. Böyle şeylere bakamazdı! Bu kız şehirdeki kafe köşelerinde salınarak takılan o genç kızlara hiç benzemiyordu. Adeta masallardan çıkmış bir periyi andırıyordu, daha çok. Birden kendini kötü hissetti. Yoksa cinler ya da pınar sularında yaşayan kör yeraltı ruhları mı çarpmıştı kendisini. Bu kız iyi ve kötünün çok ötesinde bir canlı olmalıydı. Teni gümüş gibi bembeyaz, sarımsı kahverengi saçları toprak rengindeydi.

Sanki ilk erkek, ilk kadını izlemekteydi gibi geldi ona. Perilerin Allah'ın yaratıcılığından nasıl yararlandıklarını düşündü. Kötülüklerin Babası bu şeyleri gördüğünde insanın içine ölümcül günah tohumunu ekmiş ve kötülüğü insanın göbeğine tükürmüştü. Koruyucu ve affedici Allah bu pislik bulaşmış et parçasını kopardığı gibi kaldırıp dünyaya atmıştı. Mustafa onun göbek deliğine baktı. Bu Allah'ın kendi elinden çıkma bir yara iziydi ve kızın o tatlılığı içine yuvalanmıştı.

Kız yavaşça, geniş kalçalarında, göbeğinde oynaşan ve sonra da minik eller gibi onun küçücük memelerini okşayan suya girdi. Kız ırmağa doğru eğildi ve kollarını öne doğru iki yana açarak kendini suların keyif verici serinliğine bıraktı.

"Hadi, katılın bana! Su harika!" diye iki arkadaşına seslendi.

"Leyla! Hiç aklın yok senin! Yaz daha gelmedi ki!"

"Yazı bekleyemem valla. Hadi! Böyle günü bulamazsınız bir daha!" Kız yavaşça sırtüstü döndü ve uzun beyaz kollarını şapırtılar çıkararak, başının arkasında suya daldırdı.

Mustafa, "Leyla!" diye geçirdi kafasından. "Leyla küçücük bir kızdı! Taşların üzerinde koşarak hoplayıp zıplayan, elinden tutup şu sudan çıkardığım kız o Leyla olabilir mi? Bir kız iki üç senede bir kadına dönüşebilir mi hiç?" Gözlerini açıp da ona baktığında bedeninde acı veren ama gizemli bir biçimde hoş duygular hissetti. "Keşke onun bedenini saran su olsaydım! Keşke su olsaydım da, o yumuşacık saçları gözlerimin içinde, üzerimde yüzseydi!" İç geçirdi ve yeniden gözlerini kapadı. "Gözlerimi açmamalıyım," diye düşündü. "Yoksa tıpkı insanın bedenine ölümcül günah tohumunu eken o kötü kişi gibi olurum!"

Diğer iki kız taştan taşa hoplayıp, zıplarken, çıplak ayaklarını dereye sokmaktaydılar.

"Leyla, biz gidiyoruz! Elini çabuk tutarsan bizle gelebilirsin."

"Ben sonsuza dek sürsün isterken acele neden! Hadi gidin siz!"

"Eve tek başına dönersen ailen küplere biner."

"Bir dakikacık bekleyin, şimdi çıkıyorum." Biraz daha oyalanarak ayaklarıyla suyu olanca gücüyle dövdü. "Ağır ağır gidin siz. Ben kurulanacağım."

Sudan çıkarken bedeni parıldıyordu. Mustafa haz içinde donakalmıştı. Kuru bir yaprak hışırdasa, onu ele verebilirdi.

Eşyalarını bıraktığı yere döndü ve kurutmak amacıyla kollarını havada döndürerek, salladı. Elbisesini giydikten sonra saçlarını kurutmak için miskince kollarını havaya kaldırdı. Bir şey unutup unutmadığını anlamak üzere çabucak etrafına bir göz attıktan sonra hızla karşı tepeye doğru koşmaya başladı.

"Bekleyin beni! Geliyorum. Bekleyin!" diye bağırdı.

Bağırışları gitgide duyulmaz oluyordu. Mustafa hâlâ yerinden kıpırdayamıyordu. Etekleri iki yanında, uzun saç örgüleriyle yerde oturmakta olan küçük kız geldi gözünün önüne.

"Hadi varsayalım..."

O varsayım gerçeğe dönüşmüştü işte. Bilgili bir adam mıydı? Yo. Daha öğreneceği çok şey vardı. Kız büyümüş, güzel bir kadın oluvermişti. Sözleri kulaklarında çınladı: "Sen ne olacaksın?... Ha, biliyorum; sen çok bilgili bir insan olabilirsin çünkü zaten çok fazla şey biliyorsun."

O eski Türk masalı ve ona anlatmadığı bölüm geldi aklına. Leyla masaldaki esas güzele benziyordu, hani Mecnun'a abayı yakan. Mecnun ona sırılsıklam âşık olmuştu ve sevdiğine kavuşmak için anlatılmaz acılar çekmişti. Karşısında başa çıkması gereken o kadar çok engel vardı ki. Sonunda çölde inzivaya çekildi ve oradaki yaratıklarla öylesine içli dışlı oldu ki, yaratıklar sonunda ona âşık oldular ve büyük güven duymaya başladılar. Dağ bülbülleri saçına yuva yaptılar. Aslanlar kedi yavruları gibi peşinden gidiyorlardı. Bu ikilemin sonunda onu delirttiğini söyleyenler çıkmıştı. Sonunda Leyla ona döndü ve çölü terk ederek, kendisiyle gelerek, uygarlığa geri dönmeye onu ikna etmeye çalıştı. Çektikleri, artık aşkın be-

densel işlevini arzu etmenin çok ötesine geçmiş olan Mecnun'un canına tak etmişti. "Yoluna git Leyla. Ben efendime kavuştum çoktan," diye karşılık verdiğinde, içinde daha güçlü bir şeyin ateşi yanmaktaydı.

Leyla masalın sonunu unutmuş olsa da, varsayımlarının vardığı sonuçtan hoşnut kalmamıştı. "Yarın varsayacak hiçbir şey olmayacak."

Acaba hoplaya zıplaya tepelere çıktıkları o günleri anımsıyor muydu? Derenin kenarına gelip de, bedenini suya soktuğunda hiç kendisi aklına gelmiş miydi acaba? Bu kız sihirle yoğrulmuş bir canlı olmalıydı. Dolunaya benziyordu, teni o derece gümüşi bir beyazlığa sahipti; ve de saçları, toprak gibi sarımtırak-kahverengi.

Gün artık dönmek üzereydi ve Mustafa ağır adımlarla evin yolunu tuttu. Mecnun'un ateşli, sıcacık, beden bedene bir sevgiden daha çok neyi arzu edebileceğini düşündü.

Mustafa usulca eve süzüldüğünde ortalık pek sessizdi; çünkü aile o uzun öğlen uykusuna yatmıştı. Bu Ramazanın adetlerinden biriydi. Bu, Kur'an'ın Peygambere vahiy edilişinin yıldönümünde insanlar oruç tutar, gün boyunca da yatar, dinlenmeye çekilirlerdi. Gün batımındaysa insanlar İftar denilen akşam yemeğini yerler, sabah gün doğmadan da Sahur denilen bir sofraya otururlardı. Kur'an'a göre, "Buyrulur ki, ay takviminin dokuzuncu ayına rast gelen Ramazan, gün boyunca her türlü yiyecek ve içecekten tamamıyla uzak durularak oruç tutulması zorunlu bir dönemdir. Hasta ve seferi olanlar bu zorunluluğun dışında tutulurlar; ama aynı gün sayısı kadar oruç tutularak bu daha sonra yerine getirilmelidir. Buna ek olarak, oruç tutmak, işlenen her türden günahın kefaretleri içinde sayılmaktadır da."

Odasına geri döndüğünde Mustafa döşeğine uzandı. Hiç kimse ne çıkışını ne de döndüğünü duymamıştı. Temiz hava iştahını açmıştı ama açlık duyduğu yer yalnız midesi değildi. "Buna ek olarak, oruç tutmak, işlenen her türden günahın kefareti olarak sayılmaktadır da," diye düşündü. Bedenini arzu ederek gizlice Leyla'yı gözetlemesi bir günah mıydı acaba? Başını yastığına gömdü.

Ev halkının çıkardığı gürültü ve seslere uyandı. Ortalık zifiri karanlıktı. Kendini pek dinlenmiş hissetmese de kalkıp elini yüzünü yıkadı ve diğerlerine katıldı. Aile üzeri tıka basa harika yemeklerle bezenmiş bir tepsinin etrafına toplanmıştı. İftar yemeğine, Hz. Muhammed'in Kur'an'ı indirdiği o günlerde orucunu açarken yediği ilk yiyecek olan zeytinle başladılar. Ortada kebaplar, reçeller, peynirler ve birbirinden özenle hazırlanmış börekler vardı. Dayısı iyice havaya girmişti ve yemeğin her lokmasının tadını çıkarmaktaydı.

"Hadi Mustafa, Bol yemek var. Yesene!"

Lokmalar Mustafa'nın boğazına diziliyordu ve bir türlü diğerlerinin havasına giremiyordu. Kendini zorladı ama hiç yararı yoktu.

"Bütün o dersler ve Askeri Okulun sana verdiği bu mu? Askerler yemek yemekten hoşlanmazlar mı?"

"Yorgunum be dayı. Çok çalıştım bu gün."

"Gerçekten de öyle olmalısın. Hepimiz seninle gurur duyuyoruz. Sınıfta başı çekmektesin ama böyle aç karnına koca bir alayı nasıl idare edebilirsin ki?"

"Bu kadar uzun zaman sonra sizinle birlikte olmanın heyecanı ve sevinci yüzünden. Lokmalar taş gibi mideme oturuyor. Yarın toparlarım kendimi."

"Tabi, öyle olur inşallah." Hüseyin Ağa başını salladı. "Savaşa katılmadığına şükrediyorum."

"Bunun iyi mi, yoksa kötü mü olduğundan emin değilim. Şu Yunanlılar hizaya getirilmeli ve bu durumda onlarla çarpışmak adına herkese ihtiyaç var." Mustafa duygusuzca güldü. "Okuldan top gürlemeleri ve uygun adım yürüyen askerlerin ayak seslerini işitmekteyiz. Yedek güçlerimiz şu anda Balkanlar'dalar. Türklerin Yunanlıların egemenliğine girdiğini düşünebiliyor musunuz?"

"Ya da başka herhangi birinin, Türk'ün ta kendisi dışında! Britanya'nın, Fransa'nın veya İtalya'nın egemenliği altına girmek de en az o kadar kötü!" Hüseyin Ağa sözlerine ağzına tıkıştırdığı zeytinlerle noktayı koydu.

"Şu anda çarpışmalıydım! Kendimi o kadar işe yaramaz biri hissediyorum ki."

"Öğretmenlerin ve özellikle de Mustafa Yüzbaşı, senin daha çok eğitim gördüğün takdirde, ileride daha değerli biri olacağını düşünmekteler bence." Hüseyin Ağa'nın gözlerinde kurnazca bir parıltı belirmişti.

"Gönüllü yazılmamanın tek nedeni işte buydu zaten. Arkadaşların çoğu yazıldı. Selanik'te Türkler ve Yunanlılar arasındaki ayaklanmalar korkunç. Herkes bundan acı çekmekte. Sokak ortasında adam öldürülüyor."

"Evet, ben de aynı fikirdeyim. Duyduklarıma göre Arnavutluk'taki cinayetler de korkunç bir hal almış."

Yemek tamamıyla çıkmıştı Mustafa'nın aklından. "Bence kabahatin büyüğü o *Etniki Eterya*'da!"*

---

* *Etniki Eteria Yunancada Philikí Etaireía: Dostluk Derneği anlamına gelir. 19. yüzyılın başlarında amacı Osmanlıyı devirmek, Osmanlı egemenliğinden kurtulup, bağımsız bir Yunan devleti kurmak için oluşturulan gizli bir organizasyon. Etairia üyelerinin çoğunluğu genç Fener Yunanlılar, Ruslar ve Yunanlı yerel reislerdi Alexander Ypsilantis, Etaireia liderlerinden biriydi.*

"Onlar kendilerine Dostluk Derneği demiyorlar mı?"

Mustafa Kemal aşağılayıcı bir biçimde dudak büktü. "Eğer 'dostluk' Türkler hakkında söyledikleri kötü niyetli ve gerçek dışı şeyler anlamına geliyorsa! Eğer 'dostluk' cahil Yunan halkını silahlandırıp, onlardan Türkleri, hatta çoluk çocuk demeden, öldürmelerini istemekse!"

"Durum bu derece berbat, ha?"

"Evet, durum bu derece berbat ve hatta size anlatabileceğimden de kötü. Yunanlılarca kadınlarımıza tecavüz edildiğini, çocuklarımızın başlarının kesildiğini gözlerimle gördüm. Philike Hetaera, Yunan Ortodoks Kilisesince korunup, kışkırtılmakta! Bu yüzden Avrupalılarla Amerikalılar onlar ve biz hakkında yanılgı içindeler. Onların gerçek yüzünü ortaya koymak çok zor."

"Mustafa, olup bitenler hakkında ne çok şey biliyorsun. Derslerinle bütün bunları nasıl bir arada götürebiliyorsun, valla anlayamıyorum."

"Dayı! İşte bu yüzden okula gidiyorum! Belki ileride daha yararlı biri olabilirim. Bunu kendi ağzınla söyledin. Müslüman esirlerin nasıl korkunç bir toplu katliama uğradıklarından haberin var mı?"

"Yo. Bundan hiç haberim yoktu. Son zamanlarda çok az bilgi alabiliyorum; çünkü toplantı yerlerimizi sıkça değiştirdiğimizden daha az bir araya gelebiliyoruz."

"Tam iki bin insanımız esir düşmüştü onların eline. Bunların çoğu kadın ve çocuklardı. Hepsini öldürdüler. Onlara rehin olarak bile takas şansı tanımadılar. İşte bu tür şeyler yüzünden çarpışmak geliyor içimden!"

"Ortalıkta bir sürü dedikodu dönüp durmaktaydı, bunların buralarda bir imparatorluk kurmak niyetinde olduklarına dair."

"Bu doğru dayı. Hâlâ da uğraşıyorlar ve bunu ne kadar sürdüreceklerini de Allah bilir!"

"Ama Mustafa, bütün Hıristiyanlar kötü olamaz. Bütün suçu kilisenin üzerine yükleme."

"Benim suçladığım kilise değil. Benim suçladıklarım, insanlar birbirlerinden nefret etsinler ve birbirlerini boğazlasınlar diye kiliseyi kullanarak savaş ve nefret tohumları ekenler." Hiçbir din devleti yönetmemeli! Ne de milliyetçiliğin karşısına İslamiyet kuralları çıkmalı. Biz ne kilisenin kölesi olacağız, ne de çok uzun bir zaman Padişahın! İşin aslına bakacak olursan, Padişah bizi sömürge yapmak isteyen ve özgürlüğümüzü elimizden almaya kalkan yabancı güçlerin kölesi değil mi sanki!"

Makbule kahvelerini verirken konuşmaya ara verdiler ve sonra da kalkıp odadan çıktılar.

Hüseyin Ağa, "Bu tür şeyleri tamamen yalnızken konuşmalıyız. Son derece masumca da olsa kadınların birinin ağzından laf kaçırmayacağını nereden bilebiliriz ki," dedi.

Mustafa Kemal gülümsedi. "Kadınlar için saçı uzun, aklı kısa denir zaten." İkisi birden kahkahayı bastılar. Mustafa, "Kölelik bir efendinin olması demektir ve bir efendi bir diğeri kadar kötü olabilir."

"Haklısın, haklısın. Başka türlü düşünseydim zaten bana Türk denemezdi. Ama sus, konuşma. Bu tür konuşmalar tehlikeli olabilir!"

"Özgürlük tehlike demektir! Değerli olan her şey tehlikelidir ve o değer için çarpışmaya can atmaktayım!"

"Zamanı var. Zamanı var. Bu şekilde düşündüğünde, ilk başta okula gitmeyi nasıl istediğini anımsamanda yarar var. Oradayken olabildiğince yararlanmalısın okuldan!"

"Zamanı var, evet, çünkü Yunanlılar aracılığıyla bu gözü

doymak bilmez güçlerle daha çok uzun zaman çarpışacağız. Bizi köle yapmak isteyenlerin maşası onlar çünkü. Ne Balkan Hıristiyanları onların efendiliğini kabul edecek ne de bizler; uzun zamandan beri Yunanlıların kurmak istedikleri imparatorluğun gönüllü oyuncağı olmak niyetinde değiliz. Benim nefret ettiğim şey din değil. Bunu kafana iyice sok."

"Dur, dur. Tam kahve zamanı böyle ateşli konuşmalar yapmak iyi değildir. Böyle heyecanlı düşünceler içinde olmandan, iştahının kapanmasına hiç şaşırmamak gerek. Eğer dikkatli olmazsan bir gün yemekleri kaldıramayacak bir mideye sahip olacaksın! İştahsızlığın devlet işlerini yürütmene hiç de yararı olmaz."

"Bir süre daha Yunanlılara ya da Padişaha böyle vergi verecek olursak, midemize koyacak yiyecek de bulmayacağız!"

"Yunanlılar da, Yunanlılar! Aralarında iyi insanlar da var. Bütün Yunanlılar kötü değildir; diğer halkların hepsine de toptan iyi denemeyeceği gibi. Biraz daha büyüdüğünde kanının kaynaması azalacak ve kahveni huzur içinde içeceksin." Hüseyin gülümsedi ve hiçbir şeyin rahatını bozmasına izin vermemekte kararlıydı. "Senden biraz endişelenmiştim ama hiç değişmemişsin yeğenim."

"Sen de benden hep endişelenmişsindir zaten."

Yemekten, kahveden ve sohbetten sonra Mustafa odasına döndü. Lambasının yanı başına oturdu ve kendisini rahatsız eden şeylerin devlet işleri olduğuna kendini inandırmaya çabaladı. Okuldan getirdiği kitap ve kâğıtlara bir göz gezdirdi. En sevdiği konulara dalarak kafasını dağıttı. Zor mu zor matematik problemleri çözdü. Gel gör ki, kafasını bir türlü her zamanki biçimde toparlayamıyordu. Matematik kesmedi onu. Temiz bir sayfa çıkardı ve güzel konuşma dersi için bir söylev

derlemeyi düşündü. Kelimeler bir türlü bir söylev oluşturamıyordu. Duygusallık gerçek bir çarpışmanın içinde olma arzusuyla karışıp gitti. İntikamı ve onun getireceği doyumu düşündü. Özgürlüğü düşündü ve acaba Türkler bunu dile getirmenin bir biçimini bulabilecekler mi diye merak etti.

Leylayı düşündü. Çarpışma tutkusu aynı zamanda onu korumanın da gençlikten kaynaklanan bir tutkusuydu. O kadındı. O, insana sevgi ve idealizm ilhamı veren duru ve katışıksız güzellikti. Bu annesine olan duygularıyla karışmıştı. Cuma namazından sonra askerlerin sokak ortasında insan doğradığını gördüğü o gün geldi aklına. Kendisini, korku nedir bilmez bir biçimde, şehvet dolu elleriyle dokunduğu Leylanın namusunu bir Yunanlıdan korurken düşledi. Kafasındaki şekiller o günün anısıyla harman olup gitmişti. Onu Padişaha ve hatta bütün Yunan ordusuna karşı korurdu! Leyla tutku dolu hayallerine karıştı. Kendisini muzaffer bir asker olarak getirdi gözünün önüne.

Bunlardan bazılarını okuldaki arkadaşları için kaleme aldı. Yalnızca içinde bulunduğu ruh halini yansıtmaya çalıştı; çünkü siyasi duygularını kâğıda dökmeye cesaret edemezdi. Kara sevdasını dile getirmesi zaten yeteri kadar bir duygu boşalımıydı:

Yaşam boş.
Bir parça hüzünlü öç alma,
Bir parça umut,
Ve arkasından elveda.

IX

Mustafa birkaç gün boyunca yeniden tarlalarda dolaştı. Irmağın kenarına gitti, dinlenmek üzere yere oturdu ve bir çubuğu bıçağıyla yontarak kendine kaval yaptı. Onun çıkardığı sesleri anımsadı, dizlerine sürtünen etekliğinin hışırtısını ve de sesini. Kavalını üfledi. Çaldığı parça aşk acısını ve yaşamın boşluğunu anlatan iç burkucu bir türküydü. Adeta, "Bahar zamanı ama daha yaz gelmedi," dercesine havada tatlı bir serinlik vardı. Çıkardığı nağmelere yanıt veren diğer bir kaval sesi geldi kulağına. Durdu ve kulak kabarttı ama ortalıkta kimseler yoktu. Çaldığı bölümü yineledi, gene yanıt aldı. Dizlerinin üzerinde yükselerek etrafa bakındı. Hemen yakınında Leyla oturmuş kavalını üflemekteydi. Kız onu fark edince anında çalmayı kesti ve koluyla yüzünü sakladı.

Mustafa, "Merhaba," dedi. "Nasılsın! Benim çaldığım parçayı biliyorsun!"

"Aynısı." Kolunun ardından kaçamak bir bakış attı.

"Nerede öğrendin bunu?"

"Bunu bana öğreten sendin." Kız kolunu indirdi ve mahcup bir ifadeyle gülümsedi. Kavalı ona uzattı. "Bu kavalı yapan sendin."

"Leyla! Leyla! Sensin değil mi?"

"Boyum biraz daha uzadı, o kadar." Boyunu göstermek amacıyla ayağa fırladı.

"Beni anımsadın mı? Sanırım benim de boyum uzamıştır biraz."

"Seni tanımasam, bu türküyü nasıl çalardım, bu kaval ben de ne arardı?" Kız Mustafa'nın giysilerine baktı ve gülümsemeyi keserek geriye doğru çekildi. "Orduda mısın?" Dedikleri karşısında Leyla'nın yüzündeki mutsuz ifadeyi fark edemedi.

"Askeri Liseye gidiyorum. Uzun zaman oldu."

Kız alçakgönüllülük içinde, "İyi ekmek pişirmeyi ve örgü örmeyi öğrendim. Okuma yazma biliyor, şiirler de okuyabiliyorum. Ben Misyoner Okuluna gidiyorum."

Utanç içinde birbirlerine baktılar ve ne diyeceklerini bilemediler. Kızın altın sarısı benekli gözleri açık renkte teninin zeytuni rengine uyum sağlıyordu. Mustafa pek bir derinden bakınca başını önüne eğdi.

"Leyla, büyümüşsün."

"Hep o küçük kız olarak kalacak değildim ya."

"Sana yaptığım kavalı saklamış olman pek hoşuma gitti."

"Üniformanın içinde pek yakışıklı duruyorsun!" Hafifçe kızardı ve bakışlarını çıplak ayaklarına indirdi. "Burada ne işin var?"

"Yaz tatilindeyim. Ramazan boyunca izinliyiz. Havanın güzel olması ne iyi. Buralarda dolaşmaya bayılıyorum."

Irmak boyunca salınarak gezindiler ama birbirlerine pek bakmadılar. Kız duraksadı ve sarkan bir dalı çekiştirdi. "Bahar kapıda. Bak. Şimdiden küçük zeytinler baş göstermiş bile!"

"Ama daha yaz gelmedi." Birden kendinin de, kızın yüzdüğü o gün arkadaşlarının ettiği aynı lafları ediyor olduğunu fark etti. Utandı; ama arada bir gözlerini kapadığı için kendini affetti.

Birlikte yürürlerken güya istemedenmiş gibi kızın eline dokundu. Kız elini çekti. Mustafa yeniden dokunduğunda eli elinde kaldı, köylü bir kızın iş gören o tombul, sıcacık eli.

"Türküyü unutmuş olabileceğini sanmıştım. Okulda kafanı yorman gereken daha bir sürü başka şey olmalı."

"Unutmadım. Asla da unutmayacağım."

"Ne de ben unutacağım. Kendi kavalını saklamamışsın. Yeni bir tane yapman gerekti değil mi?"

Mustafa şaşkın bakakaldı. "O zaman onu yaparken beni izliyor olmalıydın."

Kız yanıt vermedi ama elini onun elinden kurtararak uzağa kaçtı. Eğilerek bir çiçek kopardı ve yüzünü arkasına sakladı.

"Söyle bana, Leyla! Burada beni izlemekte miydin?"

Kız yanıt vermedi ama bir telaş, çiçeği düğme iliğine sokuşturduktan sonra koşarak uzaklaştı.

Mustafa, "Leyla! Leyla!" diye seslendi. "Leyla, geri gel... yarın...."

Kız hiç arkasına bakmadan karşıdaki tepeye doğru koştu.

O gece Mustafa'nın gözüne uyku girmedi. Acaba ertesi gün geri gelecek miydi? Yeniden onun elini tutabilecek miydi? Söyledikleri aklına geldiğinde kendine kızdı. Kız tabiki kaval yontarken kendisini izlediğini açık edemezdi! Neden Ramazan olduğunun farkında değildi ki? Neden bir Hıristiyan okuluna gidiyordu ki? Neden bir türlü şafak sökmüyordu? Bir türlü ertesi gün olmuyordu!

Gün doğar doğmaz soluğu ırmağın yanında aldı ve kavalını çalmaya başladı. Bir süre sonra bir diğer kaval yanıt verdi. O kitabını okurken, kız bazen sessizce yanı başında oturuyor, saçlarını taramak üzere kollarını havaya kaldırıyordu. Çiçeklerden zincirler örüyor ve kendisine bakıp gülümsesin diye kitabının üstüne atıyordu.

"Türkünün sözlerini anımsıyor musun?" Kız elini onun avcunun içinde çevirirken gülümsedi. Mustafa ilk dörtlüğü okudu:

Az bir ömrümüz kaldı
Bir de şu uçan kırlangıçları izle,
Ve de bütün yüreğim senin olsun,
Elveda demeden önce.

Kız yanıt verdi ve şarkıyı söylerken çimenlere uzandı. Mustafa onun elini tutup göğsüne bastırdı ve omzunu okşadı.

Öpüşmeye ve gülmeye daha zamanımız var
Gözyaşlarına hiç zaman kalmadı.
Sevişmek zamanıdır artık,
Dudaklar ve kollar birbirine bu kadar yakınken.
Şimdi kahkahalar atma zamanı,
Ve gününü gün etmenin;
Biz ayrıldıktan sonra,
Gerisi ne umurumda.

Nakaratı yinelerken göz göze geldiler:

Az bir ömrümüz kaldı
Bir de şu uçan kırlangıçları izle,
Ve de bütün yüreğim senin olsun,
Elveda demeden önce.

Yavaşça kızı kollarına aldı ve yukarıdan aşağı ona bakarken başının döndüğünü duyumsadı. Ansızın omzu kızın omzuna değdi. Çılgınca duygular kapladı benliğini ve öpmek üzere eğildi. Elleri saçlarında dolaştı.

"Mecnun, çık gel artık çöllerden."

"Çöl senin saçların ve ben içinde kaybolup gittim."

Kız bir an için karşı koyar gibi olduysa da, az sonra dudakları onun dudaklarını aradı. Kızın saçları boğazında alevlendi. Dizleri üzerinden kaldırarak, yere yatırdı. Kolları omuzlarına dolanırken, Mustafa kızın çarpan yüreğini hissetti ve soluk soluğa fısıldadığını duydu.

"Korkuyorum! Korkuyorum!"

Kızın elleri onun yüzüne doğru uzandı. Avuç içleri sıcacık ve nemliydi ve parmak uçları buz kesmişti. Fısıltılar fısıltıları, yürek çarpışları yürek çarpışlarını izledi.

İçinde korkunç bir acı duyuyordu. Sanki altında dağlar varmış gibi acının verdiği heyecanlı titreyişlere bindi, ta ki derin bir vadinin içine katlanıp yitene dek.

"Hayır," diye soluklandı kız. Acıyor! Hayır... Ben..."

Kızın omuzları bembeyaz, geçen seneden kalma yaprak yığınlarının ve aralarında debelenip duran yumuşacık yeşilliğin içine gömüldü. Kolları yeniden Mustafa'nın bedenine sarıldı, sımsıkı, yeniden, yeniden ve yeniden. Onun çılgınlık ve açlığına yanıt verircesine onu aşağı doğru kendine, bedeninin sıcaklığına çekti. Soluk soluğa öylece yatarlarken Mustafa ona sarıldı.

Beyaz bir kuğu hemen arkalarındaki bir dalda kuğurdu ve bu sanki kızın apak aşk alevinin bir uzantısı gibiydi. Mustafa onun saçlarıyla oynarken, tellerini parmaklarına doladı. Bir güneş huzmesi kızın altındaki beyaz kolunu arayıp buldu ve delikanlı nefes alıp verirken bir çıkıp bir inen giysisini izledi.

Kız başını öte yana çevirdi. Zor duyulur bir sesle, "Mutluyum," dedi. "Gene de çok acıyor."

Mustafa kızın alnını okşadı. "Uyudun sandım."

"Kara toprağı yaran saban gibi acı veriyor. Ama bunu aldığım zevke sayıyorum."

"Bu aramızda sır kalacak. Hiç ama hiç kimse bilmeyecek!" Mustafa yeniden konuşmaya başladı ama kız parmağını onun dudaklarına koydu. "Aman su işitmesin, yoksa sırrımızı kıyıları boyunca toprağa anlatır."

Mustafa, "Cennette hiç ırmak yok mu?" diye sordu.

"Cennet falan yok, aşkımızdan öte, sevgilim."

Leyla ile Mustafa uçup giden o günlerinin sihrini içlerinde duyuyorlardı. O gerçeği hiç bilmezden gelmeye çabalasalar da, bunu çok uzun bir zaman sürdüremeyeceklerinin farkındaydılar. Sık sık, ve gizlice buluşuyorlardı. Mustafa'nın dayısı ve annesi neden bu kadar uzun süre dere tepe gezdiğini hiç sorgulamıyorlardı. Onun temiz hava almasından ve yeniden iştahına kavuşmuş olmasmdan pek mutluydular.

Buluşmaları yüzünden Leyla daha fazla sorunlarla karşılaşmaktaydı. Arkadaşlarının evine gitmek gibi bahaneler uyduruyor, yanlarından kayıp gitmek gibi fazladan bir ayrıntının yaşanması koşuluyla birlikte tarlalara gidilmesi konusunda ikna olsunlar diye onlara dil döküyordu.

"Leyla ile konuşmamız gereken şeyler var." O sırada tatlı tatlı eski bir türküyü mırıldanan kızın kolunu boylu boyunca okşarken Mustafa pek bir ciddi duruyordu.

"Onu tutamıyorum bak, gördün mü?" Kız üzerinde yatmakta olduğu koyu renkli yaprak ve yosun yığınları üzerine düşen güneş ışığını eliyle tutmaya çalıştı. Ona doğru döndü ve gülümsedi, yüzünde düşünceli ama hiçbir üzüntü ifadesi taşımayan bakışlarla. Yukarı doğru, artık sık yapraklarla yüklü kalın dallara baktı.

"Mutluluk güneş ışığı gibidir. Onun sıcaklığını, ışığını duyumsayabiliriz ama asla elimizle tutamayız. Kırmızı bir şafakla ortaya çıkar ve ışıklarını etrafa, üzerimize serper."

"Leyla, ben akşamları düşünüyorum, onun kendisini sakladığı zamanı."

"Şafak vakti hep olacaktır; sonsuza dek."

"Bu günler bir daha asla geri gelmeyecek."

"İkimiz için başka günler de olacaktır Mustafa, sen arzu ettiğin takdirde. Ne zaman gidiyorsun? Söyle bana ki, buraya

gelip de seni beklerken acaba beni unuttun mu diye merak edip durmayayım."

"Sensiz gidemem Leyla. Bu yüreğimi almadan gitmeye benzerdi."

"O zaman yüreğin ve ben sensiz yapayalnız kalırdık."

"Benimle gelmelisin."

"Okulda, o kadar erkeğin arasında beni nereye saklayabilirsin ki?"

"Oturacak küçük bir yer buluruz. Ben oradan okula gidip gelirim."

Kız, umutsuzluğunu göremesin diye yüzünü onun boynuna gömdü, bir şeye yanıt verirken diğerini belirsizlik içinde bıraktı. "Aramızda farklılıklar var..."

"Sen benim için bir tutkudan ötesin ama yaşam seni cezalandırmasın diye benimle evlenmelisin... hani olur da anlaşılır diye."

Kızın yüzünü elleri arasına aldı. "Ben bir kere canını acıttım senin ama yaşamın vereceği acı daha uzun sürecektir ve asla seni yalnız bırakmayacaktır. Seni gizlice sevemem ve milletin gözü önünde yüzüstü bırakamam."

"Senin karın olmak istiyorum. Senin karınım ben ve böylesine sevebileceğim bir başkası asla olamaz."

"Sen benimsin, her şeyinle."

"Seninim."

"O zaman yarın küçük istasyonda buluşalım. Oturduğun yere taş çatlasa bir iki kilometre uzakta ve tren insanları alıp geri, Selanik'e götürmek üzere belli zamanlarda durur orada. Saat üçte durur ama sen ne yap et, en iyisi on dakika erken ol yanımda. Ben biletlerimizi almış olacağım."

"O zaman yarın ha? Neden bana bu kadar erken olacağını söylemedin?"

"Çünkü öyle veya böyle bunu sana soracaktım zaten. Birlikte olduktan sonra gerisi ne fark eder ki."

"Yo. Hiç fark etmez. Yalnız şu var ki, bunun buradaki son günümüz olacağından haberim yoktu."

"Bundan daha güzel ne olabilir ki?"

"Belki de, yoksa çok üzülürdüm zaten."

"İşte bu yüzden söylemedim sana."

Tutkudan başka yasa, aşktan öte gerçek nedir bilmeyen bu dinsiz imansız dünya ile tam bir uyum içindeydiler. Aralarındaki aşkın ne düşen yaprakların altında gizlenip kalmasına, ne de dalların akışını engellediği ırmak gibi tıkanıp gitmesine razı değillerdi. Yaşamlarının, ırmağın kayaların üzerinden çağlayıp, güneş altında parıldayarak aktığı yerlerdeki gibi olmasını istiyorlardı. İnsanların arasında özgür olmayı, değişken, düşüp kalka sürdürdükleri ama deviniminde katışıksız, karanlık gizli köşelerde tıkılıp kalmayan bir yaşamları olmasını arzu ediyorlardı.

Kız onu gözlerinden öperken, Mustafa da sımsıkı omuzlarından kavradı. "Sakın yapma bunu!" diye haykırdı. "Ayrılığın işaretidir bu!" Ve kızın kendisini böyle öpmesine bir daha asla izin vermedi. O gece yüreklerinde ağır bir yük vardı çünkü güneşin, buluştukları ırmak kenarındaki tepeler üzerinde battığı, son gün olduğunun farkındaydılar.

Ailesi o günün, Mustafa Kemal'in Selanik'e döneceği gün olduğunu biliyordu. Çok az konuştu. Hangi trene bineceğini onlara söylemek istemedi. Küçük çıkınını ve birkaç kitabını toparladığında içinde büyük bir rahatlık duydu. Ortalarda ev halkından kimse yoktu. Sessizce çıkıp gitti.

Doğruca istasyona gidip fazladan bir bilet aldı ve gergin bir biçimde peronda beklemeye başladı. Dakikalar birbirini ko-

valarken, Leyla'nın hâlâ neden ortalarda olmadığına akıl erdiremedi. Acaba zamanı mı yanlış anlamıştı? Belki de fikir değiştirmiş, kendisiyle gelmekten vazgeçmişti. Kafasındaki acı veren en kötü düşünceyse, kızın sözünün arkasında durmamış olabileceğiydi. Belki de karısı olmak istememişti. Sözlerini bir tarafa bırakıp, hareketlerini getirdi aklına. Yo kız kendisine âşıktı. Kollarıyla kendisini nasıl sımsıkı kavradığı, derinlemesine bedeni içine nüfuz ederken o bakışları ve "İyi mi?" diye soruşu gözlerinin önünde canlandığında, sabırsızlığı katlanarak arttı.

Onun telaşla koşarak istasyona geldiğini ve kendisine doğru koştuğunu görmeyi umut ediyordu. Onun yerine kendisine doğru gelmekte olan Zübeyde ve Hüseyin Ağa'yı gördü.

Dayısı ciddi ama sevecen bir ses tonuyla, "Bizi beklemiyordun değil mi Mustafa Kemal?" diye sordu.

"Hayır, ben ayrıldığımda evde değildiniz."

"Nerede olduğumuzu söylemek için buradayız."

Mustafa tek kelime etmedi. Etrafı kolaçan etmeyi sürdürürken, içini Leyla'nın onları fark edip de, onlar varken yanma gelmek istemediği korkusu ve umutsuzluğu kapladı.

Hüseyin Ağa, "Yeğen, o gelmeyecek," dedi. Elinden geldiğince yumuşacıktı ağzından dökülen sözcükler. "Biraz evvel geldik onlardan. Bir şeyler olup bittiğinin farkındaydık. Bir de bu konuda sana bir şeyler söylesek kulak bile asmayacağından emindik. Kız, namusunu asla kirletmediğine dair yemin etti ve biz ilişkinizin tehlikeli bir hal almadığına inanıyoruz. Ailesi de evlenmek için daha çok genç olduğunuz kanısında."

Mustafa Zübeyde'ye dik dik bakarak, "Bizim duygularımızın ne yönde olduğunu nasıl bilebilirdiniz ki!" dedi. "Sizler, eğitimim için kendini satanlar! Bizim duygularımız hakkında ne bilebilirdiniz ki!"

Dayısı, "Mustafa, senin bilmediğin bazı şeyler var," diye araya girdi.

"Leyla beni aldatmadı! Ben de onu aldatamazdım!"

"O seni aldatmadı çünkü ona asla sormadığın bazı şeyler vardı."

"Sormak? Sormak? Ne vardı ki ortada sorulacak?"

"Mustafa... Leyla'nın yaşamı senin bilmediğin kadar karmaşık. Bu çiftlikte bizlerle birlikte yaşadığın günler boyunca onun babası bizim komşumuz ve dostumuz olmuştur. Adamın yaşamı hep güllük gülistanlık değildi. Bak şimdi... Leyla'nın annesi Yunanlı. Bundan oldum olası haberim vardı ama bundan hiç bahis açmadık."

"Yunanlı mı? Leyla adında bir kız nasıl Yunanlı olur ki?"

"Ben onun annesinin Yunanlı olduğunu söyledim. Babası bir Türk ama onun yaşamı iki değişik toplum arasında büyük bir çatışma içinde geçmiştir... iki ayrı din... iki ayrı bağlılık."

"Onun babası Türk! Bana ters düşemez ki!"

"Kız için ne tarafa bağlı kalacağını kestirmek çok zor olacaktır... eğer bir bağlılığı varsa tabi."

"Ah, Mustafa, oğlum!" Zübeyde ona dokunmak istedi ama Mustafa onun bu hareketini yana çekilerek, boşa çıkardı. "Sevgi çok önemli ama şu olup bitenlerden sonra pek yeterli sayılmaz!"

"Mustafa, ilk tatilden döndüğünde aramızdaki konuşmayı unutma!" Dayısının ifadesi hem kızgın hem de hüzünlüydü. "Bu günlerde hiçbir yurtsever Türkiye'ye karşı olan bağlılığına ters düşmeyi göze alamaz!"

Mustafa kendini trenin basamaklarına attı. Arkasına bakmadı. Tren sarsılarak hareket etti. Trenin çuf çuf sesleri Zübeyde'ninkine karıştı.

"Ah oğlum! Affet bizi, oğlum!"

Tek başmaydı. Duygusuz. Vagonun perdesini çekip örttü.

"Talimat! Talimat!" diye geçirdi kafasından, gözlerini kapatırken. "Işığı söndür!"

X

Mustafa Kemal, Selanik İdadisine geri döndüğünde, yalnızlık düşüncesini kafasından atmak amacıyla kendini derslerine verdi. İlk başta Leyla'ya mektuplar yazdı ama içini kâğıda döktüğü o uzun saatler yitip gidiyordu. Mektupları yırtıp attı. "Bağlılıklar. Kız için ne tarafa bağlı kalacağını kestirmek çok zor!" "Sevgi çok önemli ama şu olup bitenlerden sonra pek yeterli sayılmaz!" En iyisi Leyla bırak kalsın ırmağın kenarında. En iyisi bir Yunanla evlensin ve bir daha asla geri gelmeyecek o günleri silsin kafasından. Kızın hayali hiç gitmiyordu gözünün önünden. Sayfaya boydan boya güneş ışığı düştü; Kızın onu kapatan eli aklına geldi. Çılgınca çalan bir tren düdüğü sesiyle kendini bomboş hissetti. "O zaman yüreğin ve ben sensiz yapayalnız kalacağız."

Mustafa Kemal'in derslerinde gösterdiği azim ve çalışkanlık ödüllendirildi. Sene sonunda terfi ettirildi ve İstanbul Harbiye'deki Kurmay Subay Okuluna ya da Subay Yetiştirme Okuluna girmeye hak kazandı. Sonunda üniformalı bir teğmen olabilecekti işte. Mustafa Yüzbaşıdan ayrılmak onu çok üzmüştü ama ikisi de çok sevinçliydi.

Mustafa Kemal'in İstanbul'a gittiği yıl 1905'ti. Sirkeci garının keşmekeşi içine ilk girdiğinde, kendini yapayalnız ve can sıkıcı bir biçimde pek çaylak hissetti. Sabah vaktinin ürpertici nemi, umumi hela ve kömür dumanı kokusuyla daha da bir ağırlaşmıştı. Müşteri kapmak için telaş içinde koşuşan bavul hamalları birbirlerini çiğnemekteydiler. Mustafa Kemal eşyalarını kendi taşıdı. Otele girerken saygın bir havası olsun istiyordu ama o uzaklığa fayton kiralamaya yetecek parası yoktu cebinde. Garın kokusu ve gürültüsü ne kadar iğrençse, Boğaz

ve Haliç'in sessizliği bir o kadar sihirli geldi ona. Uzaktan minareler görünüyordu, Süleymaniye Camiinin kubbesini görkemli bir biçimde çepeçevre kuşatan İstanbul'un o azameti ve koşuşturması anında büyülemişti onu. Gittiği yol doğruydu çünkü önceden şehir haritasını ayrıntısına dek incelemişti. Bir arabacıya seslendi ve valizlerinin arkasına yerleşirken buyurdu:

"Pera Palas! Meşrutiyet Caddesi!" Faytoncu fazladan ücret almasın diye sokak adını da söyledi. Arkasından, "Şimdi! Hemen!" diye ekledi. Koşamayacak kadar yaşlı ve yorgun bir atın arkasında, yuvarlak ve ıslak taşların üzerinde hoplaya zıplaya ilerlediler.

Hiç oralı gözükmeyen resepsiyon memurundan odasını isterken, Mustafa Kemal'in sesinde aynı otoriter ifade vardı. Memur ondan, mülki idarenin istediği biçimde eksiksiz kimlik ve bilgi talep etti.

Bundan sonraki günlerde Mustafa Kemal, çalışkanlığı ve sağlam kişiliğiyle subay okulunda kendisini ön plana çıkarmayı başardı. Okul Osmanlı ordusu için geleceğin subaylarını, paşalarını, binbaşılarını ve generallerini yetiştirmekteydi. Bu okula giden herkesin tam bir uyum sağlaması gereken sert bir disiplin ve yüksek düzeyde eğitsel standartlar vardı. Mustafa Kemal'in üstleri, harika sicili yüzünden onun başına buyruk serkeşliğine ve Galata civarındaki pavyonlarda söndürdüğü gençlik ateşine göz yummaktaydılar.

Mustafa Kemal devrimci etkinliklerini örtbas etmeye çalışmak amacıyla bile bile çılgın bir genç serseri izlenimi yaratıyordu. Avrupa ve Amerika'da etkinlik göstermekte olan İttihat ve Terakki Cemiyetindeki, ya da Genç Türkler, çalışmalarını sürdürüyordu. Merkezleri Paris'ti. Gelişmiş Fransızcası, İm-

paratorluk içinde olduğu kadar, Paris'te olup bitenlerle daha yakından ilişki kurmasını sağlıyordu. Padişahın yardakçıları tarafından yakalanan demokrasi severlerin sürgüne yollanması ya da idam edilmesi sürüyordu. Bütün bunlara karşın genç subaylar gizlice toplanmaya ve temsili bir hükümetin kurulması için sonuç alıcı planlar yapmaya devam ediyorlardı. Mustafa Kemal, Fransız ve Amerikan devrimlerini inceledi ve başarının yalnızca halk katmanlarının katılımıyla gerçekleşebileceğine inandı.

Mustafa Kemal, artık konuşma değil işe koyulma zamanının geldiğine artık daha bir tutkuyla inanıyordu ama propagandanın gücünün farkına vardı. O ve arkadaşları Pera'nın dolambaçlı sokaklarından birinde küçük bir oda kiraladılar. Orada ilkel bir basım aleti kurdular ve özgürlük adına ve İslam'ın kötülüklerine karşı şiir ve makaleler içeren broşürler bastılar. Bu broşürlerde dış yönlendirmelere ve Kapitülasyonlara saldırdılar.

Son sınavların arkasından onlara dört hafta süreyle tatil ödülü verildi. Bu propaganda üretmek adına tam vakit ayırma fırsatını verdi onlara. Sonu gelmek bilmeyen tehlikenin getirdiği o tat, amaca ulaşmanın coşkusu, sigara ve rakının verdiği gayret gençlikten kaynaklanan cüretkârlıkla birleşince, Mustafa daha da bir gözü pek oldu. Gel gör ki, önsezinin minör anahtarı gelip takılıvermişti bilinçaltına. Ne yazık ki aldırış bile etmedi. Daha henüz Vatan'ın nüshalarını paylaştırmış, arkadaşları dağıtmak üzere çıkıp gitmişlerdi. İki kolundan kavrandığının farkına vardığında, odadan çıkmış, kocaman bir dökme anahtarla eski kapıyı kilitlemişti.

"Teslim ol, Padişah adına!"

"Suçum ne?"

"Haine bakın, bir de soruyor!" İki subay gülüştüler ve iterek yüzüstü onu parke taşlarına devirdiler.

Mustafa Kemal ayağa fırladı, öfkeli ama soğukkanlı. Burnundan akan kan ceketini kaplamıştı.

"Ben Harbiyeli bir teğmenim! Beni amirime götürün!"

"Senin amirin Padişah! Bunu kızıl zindanda düşünürsün, uzun uzadıya!"

Daha fazla konuşmadan, Mustafa Kemal karanlık, dolambaçlı sokaklar boyunca dipçikle itile kakıla götürüldü. Hapishanenin kapısına vardıklarında bir subay sırıtarak altın sarısı düğmelerini koparıp aldı. Diğerleri suratına tükürdüler, rütbe ve eğitimiyle dalga geçtiler.

Küçük bir hücreye atıldığında demir kapının taş duvarda çıkardığı çarpma sesini anımsadı. Zifiri karanlıkta kendine geldiğinde ne kadar zaman geçtiğini bilemedi. Sürünerek el yordamıyla hücresini tanımaya çalışırken, kendinden öncekilerin dışkı ve sidikleriyle leş gibi kokmakta olan bir samandan döşek buldu. Elini yüzünde dolaştırdı. Kuruyan kan yüzündeki kirli sakalın içinde pıhtılaşmıştı ve ceketinin önü kaskatı kesilmişti. Kendine gelene kadar birkaç saat geçmiş olması gerektiği sonucuna vardı. Sırt üstü uzandı ve kestirmeye başladı. Bir şey ısırdı boynunu ve rastgele havayı yumruklarken sıçanların kaçışmakta olduğunu işitti. Hücrenin eski duvarları küf ve toprak kokuyordu. Bu kokuya köşedeki boşaltılmamış tastan gelen pis koku karışıyordu. Midesi ağzına geldi ve kendi kusmuğu içinde kıvrılıp yattı.

Ta yukarılardan bir yerdeki demir parmaklıklardan içeri aydınlık düştü. Şafak. Bir taşla duvara her geçen gün için bir çentik attı, bir, iki, on iki, yirmi! Etrafta insanların olduğuna dair tek kanıt, hücre hapsinde kaldığı uzun dönemden sonra aklını

kaçıran mahkûmların acı feryatları, çığlıklarıydı. Arar sıra kapının altındaki boşluktan içeri sulu yulaf lapası içinde ıslatılmış fasulye itiliyordu.

Duvarları tekmelerken, "Lanet olsun! Lanet olsun!" diye haykırdı. "Bok! Çok pis!" Sonu gelmez bir belirsizlik ve sonsuza dek orada çürüyüp gitmenin içine saldığı korkuydu asıl dayanılmaz olan işkence. Kafasından matematik problemleri çözüyor, Fransızca deyişler tekrarlayıp duruyor, daracık bir yerde tıkılıp kalmanın getirdiği hareketsizlikle başa çıkmak amacıyla şınav çekip, bedenini esnetirken, hareketlerini sayıyordu. Uyku zamanı tahtakuruları için kaçınılmaz fırsattı ve karanlık çöktüğünde berbat bir ziyafet başlamaktaydı. Ona hiç rahat vermiyorlardı ve kan çıkana kadar kaşındığında da, bu sefer daha da çoğalarak saldırıya geçiyorlardı. Bu yaratıklar gündüz vakti saklandıklarından, tavandan gelen ışığın şefkatli kollarında şekerleme yapmak fırsatını buluyordu.

Aradan birkaç hafta geçtikten sonra eline Zübeyde'nin getirdiği pusulalar, sigaralar, kibrit ve bunların arasında bir de peynir ekmek geçmeye başladı. Duvara attığı günlük çentikleri saydı. Tam on dört hafta geçmişti. Ansızın hücre kapısı açıldı ve bir subay onu dışarı çağırdı.

"Seninkilerden içeride kalan son kişi sensin! Hadi!"

"Ne oldu diğerlerine?"

Subay pis pis sırıttı ve parmağını boğazına sürttü yanlamasına. Mustafa başka soru sormadı. İçi rahat değildi; ama diğerlerinde olduğu gibi, yetkililerin elinde ciddi komplolar içinde olduğuna veya suikast girişiminde bulunduğuna dair hiçbir kanıt yoktu. Ona yıkanması, tıraş olması ve harp dairesi başkanının karşısına çıkabileceği kadar üstüne başına çeki düzen vermesi emredildi. Sakalını kesti ama bıyığını düzelt-

mekle yetindi. Kendisine yakıştığı gibi, yaşına yaş, saygınlığına saygınlık katıyordu.

Harp dairesi başkanının karşısına çıktıktan sonra, başkanın kendisi adına rica minnette bulunduğu Harbiye'deki üstünün yanına dönmesi emredildi. Sıradışı kusursuzlukta sicili yüzünden, Mustafa Kemal bağışlanmış ve Şam'daki bir süvari bir liğine tayin edilmişti. Bu onun ilk kez doğrudan gerçek çarpışmaların içinde bulunmasına ve akademik yeteneğinin yanında iyi bir savaşçı olduğunu göstermesine fırsat sağlayacaktı.

On gün sonra birliğini, Suriye içlerindeki Cebel Dürzi'ye, azgın dağ birliğinin üzerine sürdü. Mustafa Kemal için, muzaffer birliğini Şam'a geri getirmesi bir aydan az sürdü.

Bir sonraki yılın, 1908'in kış aylarında, Mustafa Kemal Yafa'da konuşlandırılmıştı. Devrimci etkinliklerini sürdürebilmek amacıyla her fırsatta Yafa'dan hareketle, bir Şam, bir Beyrut arasında mekik dokudu. Gizli devrim hareketine ait daha güvenilir bilgi sağlayabilmesi için Selanik'e gitmesi gerektiğini anladı. Liman'ın komutası elinde olan Ahmet Bey'in yardımıyla, Mısır'a giden küçük bir gemiye kaçak yolcu olarak binmeyi başardı. Akdeniz'i gemiyle geçerek Mısır'dan Atina'ya, oradan da Selanik'e geri gitti. Polisin gözü önünde Mustafa Kemal gizlice limandan kayıp çıktı, Selanik ve İstanbul'daki hareketin başında bulunan Enver Bey'le görüştü. Mustafa bu şık giyimli, yakışıklı liderden ne hoşlandı, ne de ona güven duydu. Gerekli bilgileri elde ettikten sonra, yeniden bir geminin güvertesine gizlendi ve gene dostu Ahmet Bey'in yardımıyla Yafa limanına geri döndü. Birkaç işbirlikçi dışında, görev yerini terk ettiğinden kimsenin haberi yoktu; çünkü oraya döndüğünde birliğini, Lütfü Müfit'in birlikleriyle çatış-

mak üzere Gazze'de hazır buldu. Dürzilere karşı elde ettiği gözü pek başarılar İstanbul'da takdir gördü ve madalyayla onurlandırıldı.

Ahmet'in yıkıcı faaliyetler içinde olduğundan şüphe ediliyordu ama o Mustafa Kemal'in şaşmaz bir biçimde nerelerde olduğuna dair akla yakın bilgiler vermekteydi üstlerine. Ahmet ve Mustafa rakı sofralarında, İskenderiye, Atina ve Selanik'te görülen adama ve onun ne kadar da Mustafa Kemal'e benzediğine gülüşerek kadeh kaldırıyorlardı.

Sonunda, Suriye'deki görevinden alınmış ve Selanik'e geri çağrılmıştı. Buna çok sevinmişti; çünkü devrimci hareket karargâhına yakın olmaya ve Balkanlar ve Tripoli'de süregelen sorunlar hakkında daha yakından bilgi edinmeye can atmaktaydı. Yeniden Makbule ve Zübeyde'yle birlikte oturmaya başladı.

Bir akşamüstü, İttihat ve Terakki partisi üyeleri Mustafa Kemal'in evinde toplamışlardı. Öncelikli amaçları, Padişah rejimine ve tutucu çevrelere karşı ayaklanmayı gerçekleştirebilmek için halktan yardım toplamaktı. Beş genç subay görüşmelerini Mustafa Kemal'in odasında sürdürmekteydiler. Yalnız başlarına olduklarında, başkaları duymadan fikirlerini özgürce ortaya koyabildikleri güvenli bir ortamda hissediyorlardı kendilerini.

Cemal Bey, şık giyimli bir genç Yahudi, iyimser bir görüşe sahipti. "Olaylar bizim lehimize gelişmekte zaten," dedi. "Padişah 1876 anayasasını geri getirmeye zorlanmakta."

Bir diğeri, "Bu doğru. Her konuda fazlasıyla kötümser olmanın bir anlamı yok," diye ekledi. "İstanbul'da ikinci Osmanlı Parlamentosu toplandı ve özgür seçimler yapıldı, kansız. İnsanlar bu arada, özgürlük, eşitlik, adalet diye haykırdı! Hepimiz aynı şey için çabalamaktayız."

Mustafa Kemal daha bir endişeli görünüyordu. "İşte işin tehlikeli tarafı da bu zaten! Halkı aldatıyorlar! Burada yeni bir özgürlük falan hiçbir biçimde söz konusu değil! Tanzimatçıların yaptığı tek şey Hamit'in mutlakiyetçiliğini pekiştirmek, o kadar!"

İsmail Hakkı yerinde şöyle bir kıpırdandı ve bir sigara daha yaktı. "Mustafa, kabul etmelisin ki tarihte ay yıldız iki kere yükselmiştir. O, onu taşıdığında II. Mehmet'in hemen önünde dalgalandı, ta yücelerde. Fatih batı Asya ve güneydoğu Avrupa'daki Bizans İmparatorluğunu Osmanlı İmparatorluğu yaptı. Ay yıldız İmparatorun Sarayının sembolü oldu! O Mezopotamya'nın, Hint Okyanusunun ve boydan boya Kuzey Afrika'nın üzerinde dalgalandı. İmparatorluğumuz şimdiki Amerika kadar büyüktü. Şimdi hilal yükselmekte... 1908. Genç Türkler, Tanzimatçılar sarayı ele geçirdiler ve şimdi İmparatorluğu dağılma yolundan çevirmek ve hükümetin o ahlaksızca yozlaşmış gücünü kırmak istemektedirler..."

Mustafa Kemal, "Tanzimatçılar ve Genç Türkler de neresinden bakılırsa bakılsın gene de Osmanlıdırlar!" diye çıkışırken, öfkesi soğuk bir alev gibi çaktı mavi gözlerinde. "Nasıl böyle konuşup da hâlâ kendinizi ilerici addedebilirsiniz! Ben sanmıştım ki, cicili bicili teoriler ve uygulanamaz düşlerle doyuma ulaşmaktan çok daha büyük işler beklemekteydi bizleri. Bu dikte edilmiş bir barış! Ölüm gibi bir barış!" Sigarasını yere attı ve çizmesiyle iyice ezdi. "Bu tam da bize yapmak istedikleri şey işte, vaatlerle uyutmak ve içimizdeki ateşi söndürmek!"

Davranışları ve ses tonu oradakileri sustururken, insanın içine işleyen delici bakışları karşı konulmaz bir biçimde ürkütücüydü.

Enver Bey, "Hilal inecek mi, Mustafa Kemal? Kızıl sancağı küle mi dönecek, alev alev olacağı yerde?" dedi.

"Onun ineceğini aklımdan bile geçirmem! Böyle bir olasılığı kabullenmek ihanetin ta kendisidir. Üçüncü kere yükselecek ve sonsuza dek ve İmparatorluktaki Türklerin başı üzerinde dalgalanacak!"

"Türklerin başı mı? Ya Arapların başı! Ermenilerin başı ve hatta Yunanlıların başı ne olacak! Ya Yahudilerin başına ne demeli," ve Enver Paşa Cemal'e kaçamak bir bakış attı. "İmparatorluk içinde Türk başından çok daha fazlası bulunmakta."

"İmparatorluğun canı cehenneme! Bir imparatorluk yitirilir ama bir millet var olur! Artık 1453'te değiliz. 1908'in bitmesine de az kaldı. Yeni ve gerçekçi bir devir başlamakta. Harekete geçmeliyiz, oturup düşünecek yerde! Gün, yumuşacık minderlerde oturup kahve höpürdetme günü değil, ne de küçük mumlar yakarak, sırtlarında kaplumbağa yarıştırma günü! Gün makinelerin, mermilerin günü, kılıçların değil! Gelecek yeni biçimde savaşmayı ve yeni biçimde barışı gerektirmekte. Bu bütün bir millet halinde var olmamızı gerektirir, Türkler olarak!"

Enver istifini bozmadan, "Bak şimdi Mustafa Kemal," dedi, "milliyetçi düşler kurmak okul çocuklarına yaraşır; ama Osmanlı İmparatorluğu kendini besleyen kolları kesip atmayı göze alamaz ki. Burada milletlerarası sermayeyi ve yabancı yatırımları göz önüne almalıyız. Pek güçlü şirketler, Londra, Almanya ve St. Petersburg odaklı sermaye söz konusu! Bu şirketler Abdülhamit'ten hiç hoşnut değiller. Onun lüksüne yüklü miktarda para harcamaktalar."

Mustafa Kemal, "Ne kadar iğrenç! Lanet olsun! Kahretsin!" diye haykırdı. "Senin akbabalardan hiç farkın yok. Ben Türkler için çarpışırım!"

"Hadi, hadi, Mustafa kemal." Enver'in sakinleştirme çabası altında acı bir kurnazlık yatmaktaydı. "Gücünü bizlere lanet okumaya harcama! Senin gibi adamlara gereksinimimiz var."

Cemal, "Ama daha buna gücümüz yok. Devrimlerin çoğu büyük ülküler ve halk için değil, para, ticaret ve belli çıkarlar adına yapılmıştır. Aksi durumda bir devrimin altından kim kalkabilir ki?" dedi.

Yoğun bir gri dumanın ve rakı kokusunun kapladığı odada gerginlik üst düzeydeydi. Fethi, yavaşça Mustafa'ya doğru yaklaştı. Gönül alıcı bir biçimde konuştu.

"Bu konularda haklısın Mustafa. Olanaksızlıkları düşünerek kendimizi bezgin hissettiğimiz ve bir an huzur bularak kendimizi rahatlatmaya çalıştığımız için bizi hoş gör."

"Fethi! Fethi! Ortada barış falan olmadığını biliyorsun. Barış bir gözbağcılıktır, söylenerek bizi ölüme götüren bir ninni. Şu bedenlerimiz yaşam için çarpışmalıdır. İşin doğasıdır bu. Soluk alıp vermek bile, havayla aramızda sürüp giden bir çarpışmadır." Mustafa Kemal yeniden yerine oturdu ve başını elleri arasına aldı. "Başka neyi unutursak unutalım, bir millet arzu ettiğimiz ideallerden hiç çıkmamalı, Türkiye! Bu ülke halkın olmalıdır."

Fethi sevecenlikle ona baktı. "Gerçekten. Gel gör ki, bu sıkı bir çalışma ve oldukça çok planlar yapmak gerektirecek. Enerjimizi sınırlarımız ötesinde harcarken ve şu kapitülasyonlar hâlâ var olurken asla bir milletimiz olamaz!"

Mustafa Kemal'in öfkesi derin bir düşünceye dönüştü. "Demokratik olmayan hiçbir ülke özgür değildir ama demokrasi de öyle bir gece de oluşuvermez. Bazı ülkeler çoktan bu politik bilgeliğin en yüksek düzeyine ulaşmış bulunuyorlar. Diğerleri de o yönde hareket etmekteler. Türkiye ise gırtlağına

kadar otokrasiye gömülmüş durumda. Özgürlük, Türklerin çoğu için hâlâ pek bir anlam içermemekte. Alışık oldukları bir kötülüğü, henüz tanışmadıkları bir iyiliğe yeğlemekteler." Başı önüne düştü, "Demokrasiyi nasıl kullanacaklarını da bilemeyeceklerdir." Yorgun, bezgin ve umutsuzdu.

Cemal, ince uzun ellerini ovuşturdu. "Hadi, işin oluruna bakalım. Bu sefer ne kadar para topladık? Hepsini bir araya katıp, bir sayalım bakalım."

Grubun dikkati küçük masanın ortasına çevrildi ve hepsi bağışlar kadar, ne kadar toplandığını merak etmekteydiler. Ansızın odanın dışından gelen bir ses duyuldu. Bunun yalnız Mustafa Kemal farkına varmıştı ve hızla koşup, kapıyı açtı.

"Zeliha! Bu da ne demek oluyor böyle!"

Hizmetçi kapının deliğine eğilmiş, içeriyi gözetlemekteydi. Gözleri korkudan faltaşı gibi açılmıştı. Yeniden doğrulup, dik duruma gelemeyecek kadar şaşkındı.

"Bunu sonra görüşeceğiz seninle!" Kadın kendisini suçlayan kişiye bakmadı ve onun dik bakışlarıyla göz göze gelmeden hızla merdivenlerden aşağı koştu.

Toplantının hemen sonunda, Enver ciddi ve pek bir mağrur duruyordu. "Tasarladıklarımız için yeterli parayı toparlamış bulunuyoruz. İstanbul'a yapacağımız beklenmedik saldırı için yeterli silah elde etmiş durumdayız. Bu gece hepiniz tetikte olmalısınız. Saldırıya geçtiğimizde her birinize haber salınacaktır. Ayrıntılarla ilgili bir sorusu olan? Mustafa, sen ilk gruba kumanda edeceksin."

Bütün sorular yanıtlandıktan sonra dağıldılar. Mustafa Zübeyde'yi çağırttı ve öfkesini bastırmaya çalışarak, karşısına dikildi.

"Zeliha aramızda konuştuklarımızı dineleme hakkını ner-

den buluyor? Bu iş görüşmesiydi ve sanırım onu hiç ilgilendirmiyordu. Bunu yapmaya onu sen mi zorladın yoksa?"

Suçlamanın bu kadar kısa yoldan ve doğrudan yapılması karşısında rahatlamıştı. "Oğlum, bir tek şey bilmek isterim. Sen ve arkadaşların bu sefer Padişaha karşı doğrudan başkaldırma niyetinde misiniz? Padişahta yedi dervişin gücü var!"

"Şu yedi dervişin gücü olduğunu zannettiğin adamın artık gücü mücü kalmadı. O gördüğün adamlar ve ben bu ülkeyi o güçsüzlük şeytanının elinden kurtarmaya çalışacağız. Bu fikir hoşuna gitmeyebilir. Eğer öyleyse beni unutup, Padişahın saflarına geçebilirsin!"

"Mustafa! Ben sonuna kadar senin yanındayım. Beni üzen tek şey senin tek evladım olman. Daha önceleri tutuklandığını öğrendiğimde ödüm koptuydu! Sana hiçbir şey olmasın istiyorum."

"Anne, artık çok geç, ben daha başından beri bu davanın içinde yer almış bulunuyorum. Bu ülkemiz için çok büyük bir iş ve ben içinde yer almak niyetindeyim. Beni doğru bildiğim yoldan çevirmek istemezsin, değil mi? Allah'ın izniyle bunu kimse yapamaz!"

Zübeyde'nin daha bir koyu mavi gözleri doğrudan onunkiyle buluştu. "Hayır. Senin için en önemli olan şey bildiğinden şaşmamandır. Ben yalnızca, ama yalnızca ilgilendiren, senin gelecekte mutlu ve başarılı olmandır." Zübeyde ağır ağır ona doğru yaklaştı, omzuna vurdu ve oda boyunca yürüyerek, merdivenlere yöneldi.

Mustafa Kemal odanın içinde volta atarken, bir biri ardına yaktı sigaraları. Oluşmakta olan iyi ya da kötü değişiklikleri düşündü.

Dr. Nazım'ın çıkagelmesi devrimcileri kamçılamıştı. Bir

takım genç adamlar, 3. Ordu birliklerinden bazı subaylar da katılmıştı onlara. İçlerinde daha önce organizasyona katılmış olmakla tanınan bazıları arasında Enver Cemal ve bir de Fethi vardı. Kendi çabasıyla gizlice Yafa'dan Selanik'e dönmüş olması pek takdir görmüş olsa da, başarıdan söz eden hep Enver'di. Mustafa'nın Enver'e olan derinden güvensizliği sürmekteydi. Enver hiç de milliyetçi falan değildi ve sonuçta Türkiye'yi sömürgeleştirmeye, bölmeye ve yok etmeye çalışacak olan dış güçlere şirin gözükme eğilimiyle gitgide güçleniyordu. Mustafa Kemal'in saplantı düzeyinde tek düşüncesi, Türkiye korunmalı ve yalnızca Türkler için var edilmeli biçimindeydi. Sömürgecilerle anlaşmaya varılması durumunda bu asla gerçekleşemezdi. Osmanlı İmparatorluğunu yönetenlerse hiçbir ırkı diğerinden ayırt etmiyordu. Bu imparatorluk Arapları, Sırpları, Ermenileri ve Yunanlıları temsil etmekteydi. Yaygın bir söylem, "Türk herkesin parasını öder," biçimindeydi. Türk dendi mi akla iyi bir savaşçı ama biraz aptal, sıradan, enayi ve herkesin sonuçta kendi çıkarları adına kullanabileceği kadar içten, senli benli insan tipi gelirdi. Mustafa Kemal'in aklına Cemal'in sözleri geldi: "Devrimlerin çoğu büyük ülküler ve halk için değil, para, ticaret ve belli çıkarlar adına yapılmıştır. Aksi durumda bir devrimin altından kim kalkabilir ki?"

Mustafa Kemal, "Halk!" dedi, yüksek sesle. "Bu onların kanında var! Bu hep onların dramı, zaferi olmuştur!" Yere tükürdü.

Kapının hafifçe tıklanmasıyla irkildi. Kapıyı açtı ve eline buruşturulmuş bir kâğıt parçasına yazılmış şifreli bir mesaj bırakıldı. Çocuğa bahşişini verip savdıktan sonra kapıyı kapattı. Mesaj şöyleydi: "Enver Makedonya ve Trakya'yı kaplayan bir

devrim bildirgesi yayınlamış bulunuyor. Saat 13'te harekete geçilecektir."

Mustafa Kemal, İstanbul'u almak üzere Enver ve diğerleriyle birlikte at üstünde yola çıktı. İttihatçılar kısa zamanda Osmanlı yanlılarını bozguna uğrattıklarında, bütün o casuslarına karşın Padişah bu darbeye hiç de hazırlıklı değildi. Kaderine çaresizce boyun eğdi ve bir anayasa yapılmasına izin verdi. Ne yazık ki, İttihatçılar en amansız düşmanlarının, Padişahın, tahtta oturmaya devam etmesine izin verdiler. Abdülhamit 13 Nisan 1909'da karşı bir darbeyle Anayasayı lağvetti ve İttihat ve Terakki yandaşlarına karşı dava açtı. Ancak, içinde bulunduğu durumu hesaplayamamıştı. Makedonya birlikleri şaşırtıcı bir hızla, daha yedek kuvvetler Anadolu'dan olay yerine yetişemeden, yeniden İstanbul'da baş göstermişlerdi. Amansız bir çarpışma sonunda, İstanbul Garnizonu yerle bir edilmişti. Abdülhamit tahttan indirilerek, yerine V. Mehmet padişah ilan edilmişti.

Mustafa Kemal'in dediği gibi, devrimin başında aranan kalkınma ve ilerleme eski düzen içinde sağlanacaktı, yepyeni bir demokrasiyle değil. Ancak, işin olumlu yanına bakılacak olursa, 1908 ile 1909 yılları arasındaki devrimci hareket güçlü bir moral kaynağı sağlamıştı. O zamana kadar yalnızca gizlice ve baskı altında hareket eden, aksi takdirde etkinlik göstermeyen kuvvetler özgür kılınmışlardı. Salt finansal çıkarları için uğraş gösterenlere karşı, yeni bir Türkçülük ideali doğmuştu bile.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kargaşa Kaleydoskopu

XI

Makedonya'daki İkinci ve Üçüncü orduları İstanbul üzerine süren Mustafa Kemal'di. Mahmut Şevket Paşa tıpkı bir fatih edasında caddelerde boy gösterirken, o Trakya boyunca adamlarını komuta ederek, başkenti kontrol altına alabileceği kilit noktalara yerleştirmişti. Mustafa Kemal gölgede kalırken, halk özgürlükçüler diye Mahmut ve Enver'e tezahüratta bulunuyorlardı.

Abdülhamit'in tahtan indirilmesi esnasında halkın nasıl barışçıl bir ortamda kontrol altında tutulabileceği üzerine Mustafa Kemal de kafa yormuştu. Mahmut Şevket Paşa sofu bir Müslümandı ve Mahmut'un nasıl, "Halife görevlerini yerine getirdiği sürece bizler ona boyun eğmeye mecburuz. Ancak görevini yerine getirmediği durumda onu alaşağı edebiliriz," diye başlayan Şeriatı, dini kanunları uygulamaya koymak isteyeceği Mustafa Kemal için hiç de şüphe götürmezdi. Meclis toplandı ve Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ve yerine V. Mehmet'in halife ilan edilmesi adına bir fetva, bir emir yayınlanabilmesi için bu bildirinin temel öge olarak alınmasına karar verdi. V. Mehmet titrek, bunak bir yaşlı adamdı ve Mustafa Kemal onun Padişah yapılmasına şiddetle karşı çıktı. Mustafa Kemal görüşlerini açıklamakta ve devrimin henüz ilkelerini yerine getiremediği ya da halka bir yarar sağlamadığını söylemekte lafını hiç esirgememişti. Diplomasi ve politik yeteneğinin pek olmadığının kendisi de açık seçik farkındaydı. Üstelik kendi içinde, İttihat ve Terakki fırkasının güçlü üyelerine karşı haince bir eğilim içinde olduğunun bilincindeydi de.

Enver, Talat'la birlikte İstanbul'u kontrol etmekteydi. Mahmut Şevket, bütün kararları Enver'in almasına izin veren bir

Harbiye Nazırıydı. Cavit maliyeyi denetlerken, Talat ve Cemal V. Mehmet'in arkasındaki gücü oluşturuyorlardı. Mustafa Kemal, subay okulu komutanı olarak Selanik'e atanmıştı. Bir şekilde kendi beceriksizliği yüzünden daha fazla güç ve saygınlık elde etme konusunda başarısız olduğunu hissediyordu ve önemsiz göreve atanmış olmasının ardında Enver ve Talat tarafından sevilmediği gerçeğinin de farkındaydı. İşte artık yeniden Harbiye'deydi ve kafasında bütün üstüne düşen görevleri büyük bir özenle yerine getirme kararına vardı. Mustafa Yüzbaşıyı terfi ettirdi ve ikisi el ele vererek, Mustafa Kemal'in bir öğrenci olarak gözlemlediği yanlışlıkları düzeltmek üzere kolları sıvadılar.

Mustafa Yüzbaşı, Mustafa Kemal'in yazıhanesine girdi. Yüzbaşı iç geçirdi ve henüz masanın üzerine yaydığı ayrıntılı planlara doğru eğildi.

"Bana kalırsa, bu planlar eski, hıncahınç kalabalık koğuşlarımızla ilgili gözle görülür bir iyileşme sağlayacaktır." Yanıt gelmedi. Okumaya dalmış olan Mustafa Kemal'e baktı. Mustafa Yüzbaşı gülümsedi. "Sizi bu derece büyüsü altına alan kitap bir John Stuart Mill mi, Hobbes mu yoksa Voltaire mi?"

Mustafa Kemal, "Jean Jacques Rousseau," diye mırıldandı.

"*Emile*?"

"Yok, Allah aşkına! *İnsan Eşitsizliği Üzerine Araştırmalar*."

"Bense sizin insan eşitliğiyle daha fazla ilgili olduğunuzu sanırdım."

Mustafa Kemal, "Ne eşitliği be!" diye çıkıştı.

"İyi de, eşitlik hakları, demokrasi falan..."

Mustafa Kemal hızla ona döndü. "Hiçbir insan eşit değildir! Bazıları güçlü, diğerleriyse aptallar ya da işe yaramazlar olarak doğarlar! Eşitlik komünistçe bir aldatmacadır! Bizim

bütün yapabileceğimiz, her bir bireyi potansiyeline kavuşturmaktır. Potansiyel bireyden bireye değişir. Bazıları liderlik yapmak, diğerleriyse onun peşinden gitmek üzere donanmışlardır. Tanrı'dan, sen ve diğer herkesin, gerçekleri bir takım hüsnü kuruntularla karıştırmamanızı dilerim!"

"Sizi sinirlendirmek istememiştim. Bazen bir dosta fikir alış verişinde bulunmak iyidir, oturup kara kara düşünmek yerine."

"Ben düşünürüm. Başkaları çene çalar! Konuşur! Konuşur!"

Mustafa Yüzbaşı ayaklarını masanın üzerine atarak eski öğrencisine baktı. "Mustafa Kemal, kemik kıran sözcükler hakkında söylediklerini anımsıyor musun? Namık Kemal ve düşünceleri hakkında sohbet etmek sana ilham verir, yüreklendirirdi seni. Hâlâ aynı güce sahipler bence. Yunanlılar Girit'i vurduklarından, Avusturyalılar Bosna Hersek'e girdiklerinden beri teselli biraz kelimelerden başka şeylerde yatmakta."

"Biliyorum! Biliyorum. Biz burada çene çalıp kendimizi rahatlatırken, Arnavutluk'taki başkaldırılar ortalığı kırıp geçirmekte, Rusya ise egemenliği için savaş veren Bulgaristan'a arka çıkmakta; Enver, Berlin askeri ataşeliğinin keyfini çıkarırken, Niyazi, Arnavutluk'ta başı kesilmiş tavuk gibi sağa sola koşuşmakta. Türkiye'nin güvenliği kimin ellerinde? Vatan cephesindeki savunmamız nerede?"

"Daha da kötü olabilirdi. Partimizin yüz binden fazla üyesi ve yetmiş bin pound parası var..."

"Ya, padişahlık hazinesinden çalınma yetmiş bin pound! Ben hırsız olmayı arzulamadım; ben bir vatansever olmak istemiştim!"

"Amaca ulaşmakta her yol mubahtır. En azından Makya-

velli böyle derdi. Alman politikalarından yararlanmaktayız, ordumuzu yeniden düzene sokmakta Alman askeri liderler yardımcı olmaktalar, Alman parasal desteği..."

Mustafa Kemal bir önceki sigarasının ateşiyle bir yenisini yaktı. "Almanlar! Almanlar! Cemal'e hak verdiğim tek yer işte bu. Şeytanlardan nefret ediyorum! Alman parası boynumuzda bir kelepçe! Orduya gelirsek, şimdiye kadar kim, ne zaman bir Türk'e nasıl savaşacağını öğretmiş ki! Onlar bizim insanlarımızı hedef tahtası yapmak niyetindeler. Onlar ordumuzu yaklaşmakta olan kendi savaşlarında çarpıştırmak üzere kullanmak istiyorlar. Çoktan buraya, von Bieberstein'ın yerine elçi olarak o haydut von Wagenheim'ı atadılar bile. Von Wagenheim, Türkiye'yi avuçları içine almak isteyen Kaiser'in buraya uzanan sağ kolu. Türkiye müttefiklerin başı üzerinde tutulan bir sopa gibi kullanılacak. Silkinip, kendimizi bu asalakların elinden kurtarmayacak olursak, Batıda Almanya, doğudaysa Rusya kıskacı içinde kısılıp kalırız. Ya, ta Rusya'nın ortalarına kadar sokulmuş bulunan Türk halkları ne olacak? Ve de Güneyde, İngilizler Mısır'ı ele geçirmiş bulunmaktalar... bir de..."

Mustafa Kemal'in duygusal girdabına kapılıp giden Mustafa Yüzbaşı, "İtalyanlar Tripoli'ye saldırdılar," diye ekledi.

"Tripoli'mi? Allah! Ne zaman? Neden benim derhal haberim olmadı bundan?" Mustafa Kemal vahşi bir kaplan gibi dostuna doğru döndü.

"Size rapor edecektim. Dün gece oldu, hiç habersiz. Şu anda darmadağınık bir biçimde sahile doğru kaçmakta olan Tripolideki birliklerimiz Bedevi kabileleri tarafından kuşatıldı. Yapabilecek hiçbir şeyimiz yoktu!"

"Hiçbir şey mi? O zaman asker olmanın ne gereği var!" Mustafa Kemal yırtarcasına planları kaldırdı masadan. "Baş-

kentimiz tehlike altındayken burada oturup, resimler çiziktirmeye hiç mi hiç niyetim yok! İngilizler Tripoliye karadan ulaşım yolumuzu kesebilirler ve İtalyanlar da Çanakkale boğazını tutabilirler. Sen burada, okulun kumandasını üzerine al."

Kılıcını kaptı, kuşağını kuşandı, ceketini sırtına geçirdi ve kahverengi kalpağını başına giydi. Mustafa Yüzbaşının sırtına vurdu. "Sabırsızlığımı bağışla. İnsan dostuna hesap vermezken, diğerleri zaten umurunda değildir. Sözümü yerine getirmeye gidiyorum," dedi ve gülümsedi.

"Söz mü?" Mustafa Yüzbaşının eli ayağı ağır doğası, dostunun hareket ve sözlerini takip etmekte yavaş kalıyordu.

"Bir gün geldiğinde Mustafa Yüzbaşı gibi olmak sözü. Şimdi başka bir söz veriyorum. Bir gün gelecek, ben Türkiye ordusunun bir subayı olacağım, Osmanlının değil!" Ve odadan çıkıp, gitti.

Mustafa Kemal at üstünde İstanbul'a doğru yola çıktı. Gerek neden görev yerini terk ettiğine dair kendisine hesap soracak olan Osmanlılar, gerekse de düşman kuvvetlerince fark edilip yolundan alıkonur korkusuyla, bir kağnıyı durdurdu ve çiftçilerin arasına karıştı. Bu tür yolculuk pek bir ağır olduğundan, son durak olarak Sirkeci'de sarsılarak duran bir posta trenine attı kapağı. Bir telaş Harbiye Nazırlığına koştu ve Enver'in çoktan Tripoliye hareket etmiş olduğunu öğrendi. Derhal, haber bile vermeden, Mahmut Şevket'in makamına daldı. Mahmut'un cilalı masasının üstüne yumruğunu indirdiğinde, bir mürekkep hokkası ters döndü. Siyah mürekkep boydan boya kalın İran halısına saçıldı. Mahmut'un suratı altüst olurken, geriye doğru kaykılıp, koltuğunun işlemeli kollarına sımsıkı yapışarak, "Mustafa Kemal! Çıldırdın mı?" diye bağırdı.

"Tanrılar büyük kılacağı kullarını önceden delirtirlermiş!"

Yumruğunu bir kez daha masaya indirdiğinde, bu sefer kâğıt tutacağıyla, masa lambası sıçradı havaya. "Allah biliyor ya, evet, gözlerimi devire devire, arkama yaslanıp oturacağıma, böyle bir tür deli olurum daha iyi! Neden beni çağırmadın, harekete geçmem için? Tripoli'de bütün bunlar olup biterken, neden beni bir okulda oturttun, elinde makas kağıttan bebekler keserek!"

"Subayları eğitsinler diye subaylara gerek duyarız..."

"Artık her bir iyi subayımızın çarpışmasına gereksinimimiz var! Ben senin gibi koltuk subayı değilim! Tripoli'ye gitmek istiyorum. Emir kâğıtlarımı imzalamak istiyorum."

"İmza mı? Artık kâğıtların ne yararı var? Yoksa öğrencilerine benzeyip, kâğıttan borular yaparak, ona buna tükürüklü kâğıt misketler mi atacaksın?" Başını geriye doğru atarak kahkahayı bastı.

Mustafa Kemal adamın omuzlarına yapıştı ve şiddetle sarstı. "Şimdi dedim, lanet olsun! Allah belanı versin, eşekoğlueşek!"

Mahmut yüzünü sakladı. "Dur be ya! İmzalayacağım onları." Mustafa onu bıraktığında adam rahatladı. Mahmut, "Memnuniyetle, ne boka yarayacaklarsa," diye alaya aldı. Dolmakalemi gıcırdadı görev kâğıdının üzerinde. "Al işte, bu emirler ne halta yarayacaksa! Saflar boyunca bayrak sallayarak mı süreceksin atını?"

"Salak! İtalyanların Çanakkale'yi tuttuğunu, İngilizlerin Mısır'ı aldıklarından haberim var."

"Ya, tabii. Mayınlarımızı bilardo topu gibi kullanacak, herifleri kafalarından vuracaksın, değil mi?"

"Ben istediğimi elde ettim!" Mustafa Kemal kâğıdı göğüs cebine sokuşturdu ve tekmeyi bastığı gibi, işlemeli bir koltuğu

paramparça yerlere saçtı. Kapıyı arkasından çarparak, çıkıp gitti.

"Aralarından geçemezsem, ben de etraflarından dolanırım!" dedi kendi kendine.

Batıya doğru giderek, Ankara yaylalarını dolaştı, sonra güneye yönelerek Toros dağları üzerinden Adana'ya, Antakya'ya indi ve Suriye sınırına vardı. Trenden indi ve at sırtında Yafa'ya vardı. Atı dörtnala giderken, rüzgâr tenini kavursun diye Mustafa Kemal atkısını, eldivenlerini ve kalpağını çıkarıp, attı. Açık renk teni ilk başta yanarak, kıpkırmızı kesilmiş, ama sonunda sertleşerek, altın sarısı kahverengi olmuştu. Yafa'ya vardığında, bir Arap küheylanı, kapüşonlu bir Arap pelerini ve sandaletler satın aldı. Aynaya bir göz attı ama Arap kıyafeti tam değildi. Teni yeterince esmerleşmişti ama sarı saçları ve mavi gözleri onu anında ele veriyordu. Kilimden torbasını karıştırdı ve içinde siyah ayakkabı boyası buldu. Tam da aradığı buydu! Boyayı saçlarına ve kaşlarına buladıktan sonra yeniden ayna karşısına geçerek, sarı kısa sakalını ve bıyığını da kamufle etti. Bu uygulama, çelik mavisi gözleri dışında bayağı aldatıcıydı. Gözlerini kısarak, şansını denemeliydi. Üstelik de, Berberiler arasında bu tür mavi gözleri olanlar da vardı. Büyük bir titizlikle evraklarını düzenledi ve Türk Haber Alma servisinde bulunan bir Bedevi rehber tuttu kendine. Çocukluk yılları boyunca aldığı din eğitimi sırasında öğrenmiş bulunduğu Arapça, özellikle sınırdan geçerken sorgulandığında, bulunmaz nimetti ve bu arada, kendisini girişte Libyalı bir tüccarmış gibi karşılaması için bir Mısırlı kabile reisine de rüşvet vermişti.

Sonunda, Ayn el-Mansur'daki darmaduman olmuş birliklerine katıldı ve onların böylesine sinmiş bir halde beklemele-

rine neden olan şeyin, Derna'daki İtalyan istilası olduğunu keşfetti. Arapların dikkatini kendi ve hemen yakınlarındaki Enver'in karargâhından başka bir noktaya çekmek için bir şeyler yapılmalıydı. Mustafa Kemal hiç vakit kaybetmeden, Kuzey Afrika'ya giderek, oradaki Müslümanların öfkesini İtalyan ve İngiliz Hıristiyanların üzerine çekecek bir yeraltı hareketi oluşturdu. Bu dinler arası bir savaşa dönüşüverdi. Birçok yerli Arap savaşçı ve şeyhin kalbini kazandı ve onları giderek zayıflamakta olan ve yörenin cehennemi sıcaklarına yerli halk kadar dayanıklı olmayan İtalyanların su ve erzak kaynaklarına saldırttı. Mustafa Kemal, Enver'le bir araya gelmeden, kendi başarısı olarak ona karşı üstünlük sağlayacağı bu işleri büyük bir hızla gerçekleştirdi.

Gerçekten de, Enver'in rapor vermesi için Mustafa Kemal'i çağırması çok uzun zaman almadı. Onunla birlikte, gösterdiği çabaları öven sözler de ulaştı Enver'in kulağına. Çarpışmaların ve kayıplar vermenin gerilimi içinde bile Mustafa Kemal disiplin değerlerine saygılı olmayı ön planda tutardı hep. Birliklerine katıldığında üniformasızdı ve adamlarından ve çarpışmalarda ölenlerden bir takım giysiler derlemek zorunda kalmıştı. Çizmeleri çatlak patlaktı ve sırtında pek eğreti duran üniforması kir pas içinde, yamalı bir haldeydi. Dış görünüşüne karşın, Enver'in vaha karargâhına girerken Mustafa'nın ata binişinde bir heybet ve azamet göze çarpıyordu.

Çadırının rengârenk eteği önünde dikilmekte olan Enver, açıkça Mustafa'ya taban tabana zıt bir görünüm arz etmekteydi. Enver'in çizmeleri pırıl pırıldı ve mahmuzları yıldızlar gibi duruyordu. Ona salonda konuklarını karşılayan bir beyefendi havası veren ütülü ve şık üniforması, çoğunlukla bakımlı yüzü ve görünümünü daha da belirginleştiriyordu.

Mustafa Kemal attan inip, sıkı bir selam çaktığında, birkaç kırkırdayan Arap kadını peçelerini örterek, yemek pişirmekte oldukları tencerelerinin başından ayrıldılar. Hep birlikte, paytak adımlarla yabancıya yaklaştılar. Çömelmiş bir deve gözleri yarı kapalı geviş getirdiğini tükürdüğünde, bu kumun üzerinde tütün bulamacı gibi duruyordu.

"Mustafa Kemal! Bir Türk subayı ile karşılaşmak ne müthiş!" Enver'in ona uzattığı eli manikürlüydü.

Mustafa Kemal, "Konuğun yalnız ben değilim," diye yanıt verirken diğer at ve deve üstündeki Arapları işaret etti.

"Hayır... şeyhler bizle görüşmek üzere buradalar ama önce aramızda, yalnız başımıza konuşmalıyız."

Konforlu çadırın içinde Enver ipek bir yastığa kuruldu ve konuğuna sigara ve rakı ikramında bulundu. "Bize katılmaktaki azmini takdir ettim doğrusu. Askerlikten pek bir keyif alıyorsun."

Mustafa Kemal, "Kasaplık, politikadan daha temiz bir meslek. Benim ellerimde yalnızca insan kanı var, bir kemerde asılı duran kafa derileri gibi ruhlar değil," diye çıkıştı. Etrafı kolaçan etti ve gözüne bir su borusu, yedek üniformalar ve çizmeler çarpınca, "Benim buraya nasıl, hangi yollarla vardığımı biliyorsundur. Sen nasıl becerdin?" diye ekledi.

"Çok zor olmadı." Enver sigarasından derin bir nefes çekti. "Ben buraya en kısa yoldan, bir Alman denizaltısı içinde geldim. Ah o Almanlar! Ta ülkelerinde öğrenim gördüğüm yıllardan beri sevmişimdir onları!"

Mustafa Kemal bir yastığı tekmeledikten sonra, üzerine oturdu. "Diğer konuklar neyin nesi?"

"Senussi, Tessani ve Tuareg şefleri gâvurlara karşı ne yaparız diye görüşmek üzere buradalar."

Mustafa Kemal, "Yüksek sosyete," diye öfkeyle dudak büktü.

"Yapma şunu be!" Enver endişeli bir biçimde heyecanlanmıştı. "Diplomasi yarar getirir..."

"Dikkatli olmadığın taktirde kendi boğazını kesmek zorunda kalabilirsin, Enver! Bu ahmakça usuller tüylerimi diken diken eder benim..." Bir sigarayı ezerek söndürdü.

"Onların hakkından gelebilirsin. Sen beni bırak da kendi haline bak! Ha aklıma geldi," Enver tepeden tırnağa süzdü Mustafa'yı. "İyi bir tıraş ol, sana daha güzel çizmeler de vereyim. Bu gece düzenlenmiş bir ziyafetimiz var." Sana bir kız da ayarlayabilirim..." diye göz kırptı.

"Sen kaltaklarını kendine sakla! Canım bir kadın çekerse, İstanbul'a döndüğümde daha iyisini bulurum. Çöl illetleri senin olsun! Sen keyfine bak. Tuareg ve Bedevi güçlerini benim emrime ver. Ben erkeklerle çarpışırken, sen kadınlarla oynaş."

"Daha bir sakin olmayı, bu kadar kaba saba olmamayı öğrensen, politikayı daha iyi kıvırabilirdin. Arapların dostluğunu kazanmak zorundayız."

"İyi çarpışarak, daha da fazla saygınlık kazanabiliriz! Doğrusunu istersen, ben ordu içindeki Arap subay ve askerlere hiç güven duymuyorum. Aslında Türk ordusunun üçte biri Arap; özellikle Kuzey Suriye'deki birliklerin. İlk fırsatta dağıtılmalı bunlar. Avrupa'dan tut, Çanakkale'ye, Kafkaslardan tut, Süveyş Kanalına kadar dağılmış. Bunlar ne bize karşı bir birlik oluşturmalı, ne de İtalyan ve İngilizlerle pek içli dışlı olmalılar! Faysal'dan gözünü ayırma; o aslında İngiliz olan Lawrence'a daha fazla bağlı."

"Faysal'ın dostları yok edilmekteler. Araplara gelince, çoğu Müttefikleri desteklemenin pek yarar getirmeyeceğine inan-

maktalar. Müttefiklerin onlara verdiği bağımsızlık sözüne inanmamaktalar. Genel anlamda, acması bir biçimde boyunduruğu altında kalarak, Türkiye'yle birleşik bir Arabistan'ı, birkaç Avrupalı gücün daha çekilir bir biçimde kontrol ettiği, parçalanmış ve miskinleşmiş bir Arabistan'a yeğlemektedirler."

Mustafa Kemal, ceketinin iç cebine uzanarak, bir tomar kâğıt çıkardı. "Enver, sana bir sürprizim var! Şu birkaç parça kanıt, şeyhlere yağ çekip, ziyafetler vermekten daha çok iş görebilir. Senin sosyal etkinliklerine şahsen katılmaya niyetim yok ama bunları sen de sokabilirsin şeyhlerin o uzun burunlarına!"

"Anlamıyorum, Mustafa. Bunlar da ne?" Enver telaşla kâğıtları taramaya başladı.

"Ben daha hızlı açıklayabilirim." Mustafa Kemal kendinden pek hoşnut gözüküyordu. Bunlar, Araplara bağımsızlık verilmesine dair haberleşmeleri Konsolosluğunda unutan, Suriye'deki bir Fransız konsolosunun gizli evrakları. Bu haberleşmeler kendisiyle, Fettah'la bir ilgisi olmayan ama Suriye'nin sahil kesiminden, korkutucu olmaktan çok, çenebaz bir takım aydınlardan oluşan bir Arap kulübü arasında geçmiş. Bunları bir silah olarak kullan!"

Enver'in gözleri açıldı, "Nasıl yani..."

"Yafa'ya giderken yolda bulduğum bir hediye çeki!"

"Bunlar Kuzey Afrika'daki sömürgeci saldırıların kanıtı yahu! Bu, Arap ve İslam dünyasında Fransızların işini bitiren türden bir şey!"

"Bunlar, o Arap hainlerin nasıl Türkiye yerine Fransa'yı, bir Hıristiyan gücü yeğleyecek kadar imansız olduklarını ortaya koymakta hem Cemal'in, hem de bizim işimize yarayabilir! Bu kanıtlar sayesinde, Mekke Şerifi daha şimdiden bizim borumuzu öttürmeye başlattı!"

"Mustafa Kemal! Ben hep senin yararlı biri olacağını düşünmüşümdür! Senin gibi adamlar gerek bize! Kalmalı ve bu gece şeyhlerle birlikte içki içmelisin!"

"İtalyanların Derna'ya olan destek hattını kesmem gerekiyor! Adamlarım pek bitkin; bana ihtiyaçları var."

Mustafa Kemal yeni çizmelerinin diğer çiftini de geçirdi ayağına. "Hepsi bu kadar mı, Enver?"

"Hepsi bu kadar. Bir dahakine üstüne rapor vermekte bu kadar gecikme. Çizmeler sende kalsın..."

"Daha sıkı tekme atayım diye!"

"Aman dikkat et, tekmeleyeceklerin yalnız İtalyan ve İngilizler olsun! Senin gibi bir subaya ihtiyacım olmasaydı eğer..."

Ama Mustafa Kemal çoktan çadırın kapısından süzülerek çıkmış, bir ayağını üzengiye takmıştı bile. Atına bindi ve selamını çaktı. "Herkesin zevki kendine, efendim!" dedi ve ortalığı toza dumana boğarak, kampına doğru sürdü atını.

Mustafa Kemal Enver'le olan bütün sosyal ilişkilerden kaçındı ve gece baskınlarını sürdürerek, İtalyanlara ortalığı dar etti. Bölgeyi iyi biliyordu. Mustafa Kemal ve atı adeta birbirine yapışık birer beden olmuşlardı. Adamlarını zaferden zafere koştururken, onların yavan ekmek ve sudan oluşan azığını paylaştı. Mermilerle olduğu kadar, susuzluk ve dizanteri yüzünden de bozguna uğrayıp, yerle bir olan İtalyan ve İngiliz askerlerinin bedenleri üzerinde dikildi.

Ölü bir düşman askerinin çarpık suratı ve yuvalarından dışarı uğramış gözleri bu acımasız güneşe bakmaktaydı.

Mustafa Kemal zor duyulur bir sesle, "Kum bulutu içinde yolunu kaybetmiş, atının kanını ve sidiğini içmiş olmalı," dedi. "Ölümü çok uzun sürmemiş." Eğildi ve kendisine bakan gözleri kapattı. "Çok güçlü biri de olsa, ancak ikinci güne çıkabil-

miştir." Yanı başında dikilmekte olan Türk askerine döndü. "Onu çılgınca sendeleyerek, sağa sola koşturan şey, içine düştüğü panik haliydi."

Asker rahatsız görünüyordu. "İnşallah! Allah bilir!"

Mustafa Kemal askerin omzuna vurdu. "Hadi. Bizi daha çok zaferler bekliyor ileride..."

Asker neredeyse baba şefkatiyle kendisine gülümsemekte olan Mustafa Kemal'e baktı. "Allah'ım! Çok susadım, efendim!"

Mustafa Kemal, içinde son su istihkakı olan kendi matarasını uzattı ona.

XII

Tobruk Savaşı, Türklerin zaferiyle son buldu. Mustafa Kemal askerlerini başarıyla Derna ve kıyı şeridinden geçirdi. Ayn-El-Mansur'da bir kahraman olarak karşılandı ve İstanbul'daki Harbiye Nezaretince binbaşılığa terfi ettirildi. Mustafa Kemal yeni İtalyan destek birliklerini baskı altına alarak, tamamıyla temizlerken, Türkiye'nin İtalyanlarla geçici bir barış antlaşmasına vardığına dair şaşırtıcı haberler aldı. Yeni bir Balkan Savaşı patlak verdiğinden, Mustafa Kemal, Enver ve Talat'ın derhal İstanbul'a dönmeleri emri geldi. Karadağ ve Bulgaristan Rusya tarafından destekleniyordu. Düşman çizmeleri çoktan Selanik'i çiğnemeye başlamıştı bile.

Mustafa Kemal ve diğer subaylar, Fransa, Avusturya ve Romanya üzerinden başkente geri döndüler çünkü güney bölgelerde ağır çatışmalar alabildiğince sürmekte olduğundan acele edilmesi gerekiyordu. O daha karargâha rapor vermeden, Sırplar kuzeyden saldırıya geçmişlerdi ve Yunanlılarsa güneyden Selanik'e girmişlerdi bile. İstanbul Yunanlı keskin nişancılar, vagonlar dolusu ölü ve yaralılar, yağmacılar ve şaşkın mültecilerle tam bir karmaşa içindeydi. Şehrin eski asaleti tam bir korku ve acıya dönüşmüştü. Tifüs ve kolera İstanbul ve Selanik'i kırıp geçirmekteydi. Birden içini bir korku kapladı ve Zübeyde ve Makbule'nin nerede olabileceklerini merak etti.

Mustafa Kemal birkaç hafta boyunca İstanbul'dan Selanik'e kadar, üzerlerine kurşun yağdırılmış mülteci grupları arasında dolaşıp durdu. Her bir yanda yürekler acısı görüntüler vardı. Selanik'in dış mahallelerinden birinde, korkunç bir görüntüye takıldı ayakları. Yerlerde oraya buraya öylesine saçılmış bedenler yatmaktaydı. Bir bebek ağlıyor, giysileri yırtılarak üze-

rinden alınmış ölü annesinin memesini emiyordu. Diğer bedenlerin bazıları iç çamaşırlarıyla, bazılarıysa üstlerinde üniformalarıyla yatmaktaydı. Sıçanlar günlük ya da daha önceden ölmüş cesetler üzerinde kendilerine ziyafet çekmekteydiler. Rengi mora, sarıya ve siyaha dönmekte olan kokuşmuş insan etlerini kemirerek, bedenlerin içinde kendilerine kırmızı tüneller açmışlardı. Bazı bedenler şişmişti ve kafaları neredeyse bedenlerinin iki misli büyümüştü. Bedenlerin yumuşak kısımları içeri doğru çökmüş, diğerleriyse patlayarak ortalıkta korkunç, çürük suyundan ırmaklar oluşturmuştu.

Sarı renkte, kurumuş dışkıların üzerinde yatmakta olan bedenlerin iğrenç yumuşaklığı üzerinde ilerledi. Soğuk hava keskin kokularla iyice ağırlaşmıştı. Birden bir inilti duydu ve beyaz bir el çizmesine dokundu.

"İmdat! Yardım et bana!"

Mustafa Kemal, o kadar ölünün arasından gelen canlı bir insan sesi duyunca şaşkına döndü ve hemen seslenen subayın üzerine eğildi. Bu, Mustafa Yüzbaşıydı. Suratı bir deri bir kemik kalmıştı ve uzamış kapkara sakalı yüzünden, tanınması güç haldeydi. Mustafa Kemal hemen yanı başına çöktü.

"Mustafa Yüzbaşı! Benim...Kemal!" Mustafa, Yüzbaşının kafasını okşadı, bedeninin alt tarafma doğru baktı ve sarsılarak, orasının koca bir kayanın altında ezilmiş, neredeyse bedeninden kopmuş olduğunu fark etti. "Bırakma kendini. Sana yardım edebilirim!" Ve ağırlığı yerinden oynatmaya çalıştı.

Mustafa Yüzbaşı ona doğru uzandı. "Mustafa Kemal, acı bana. Yarım bir adam olarak yaşayamam!"

Mustafa Kemal üzülerek, öğretmeninin içinde bulunduğu durumun farkında olduğunu anladı ve onu nasıl rahatlatabileceğini bilemeden, umutsuzca üzerine doğru eğildi.

"İyi durumdalar sanırım."

"Kimler efendim, kimler?"

"Annen, kız kardeşin. Yunanlılar geldiğinde onların yakınlarda bir yerlerde olduğunu biliyordum. Onlara yardım etmek üzere ayrıldım birliğimden. İşte bu yüzden..."

"Sus, yüzbaşım. Daha sonra söyleyebilirsin."

Mustafa Yüzbaşı, Mustafa Kemal'in dizindeki başını çevirdi ve ona baktı. "Daha sonrası yok, Kemal! Benim için. Senin içinse Türkiye yolu açmış kollarını, bekliyor." Yüzbaşı öksürdü ve sesi giderek cılızlaştı. "İçimde dolu, buz gibi yıldızlar uçuşmakta; iğneler batmakta her bir yanıma." Elini gırtlağına götürdü.

"Mustafa Yüzbaşı!" Mustafa Kemal, kendi yüzünü sırılsıklam ter basmış olduğunun farkında değildi. "Mustafa Yüzbaşı... Seni bırakıp, gidemem!" Ve onu kollarıyla sımsıkı kavradı.

"Varlığım bir an gözüne takıldı, sonra geçip gitti. Yaşam vaatlerde bulunur; sevgi yerine getirir." İçinde bulunduğu duruma göre şaşırtıcı bir kuvvetle Mustafa Yüzbaşı, Mustafa Kemal'in elini kavradı. Çektiği dayanılmaz acıyla yüzünü buruşturmaktaydı. "Göğsümdeki soğuk yıldızların arasında tutsak kalmış bir kuş var. Mustafa Kemal, salıver şu kuşu, salıver ki kanatları çelikten, bulutlara dönüşsün!"

"Yüzbaşım! Neler söylüyorsun!"

"Çok uzun zamandır yatmaktayım. Yaşamdan arta kalan acıdan başka bir şey değil! Ruhumu özgür bırak ki, cenneti soluyabilsin."

"Yapamam. Yapamam!" Mustafa Kemal duygularıyla başa çıkamıyordu artık.

Mustafa Yüzbaşı bütün gücünü topladı. "Acımalısın bana! İmdat! Yardımcı ol bana ve şu işi çabuklaştır."

"Sen bana, öldürmek üzere bana seslenen adama silah çekmeyi öğretmedin ki!"

"Bu bir emirdir, Mustafa Kemal! Hadi. Emrimi yerine getir."

Mustafa Kemal yumuşacık bir biçimde Mustafa Yüzbaşıyı alnından ve her iki yanağından öptü. Birkaç adım geri çekildi, altıpatlarını çekti, ateşledi, sonra da dizlerinin üzerine çöktü.

"Allahım! Allahım! Ne yaptım ben!"

Koyu kurşuni gökyüzü yukarıda tıpkı bir trampet derisi gibi gerili, uzayıp gitmekteydi. Çılgınca davranmak zamanı geçmişti ve Mustafa Kemal öğretmenini kendi pelerini içine sardı. Yıkıntıların arasında ne onu gömecek bir yer, ne de mezar kazacak alet yoktu. Mustafa Kemal bir ağaç kümesinin yakınlarında bir açıklığa varana dek cesetlerin arasında yürüdü. Karanlıkta iki beden birbirine sokulmuş, yerde oturmaktaydı. Makbule çaresizlik içinde ağlayarak, Mustafa Kemal'i kucakladı. Genellikle soğukkanlı biri olan Zübeyde, ona sarıldı ve sağ salim olduğu için Allah'a şükretti.

Mustafa, "Hüseyin? Hüseyin dayın nerede?" diye haykırdı.

Makbule sarsıla sarsıla hıçkırarak ağlarken, Zübeyde kendini tuttu.

"Dayın cesur, yürekli bir adamdı. O ve Mustafa Yüzbaşı, Yunanlıları oyalayarak, namusumuzu kurtaralım diye bize kaçmamızı emrettiler. Artık elden bir şey gelmez, oğlum." Zübeyde'nin yaşlanmış yüzü daha da bir yaşlı durmaktaydı.

Mustafa Kemal kadınları yürüsünler diye gayrete getirdi ama çok geçmeden elden ayaktan düştüler ve inleyerek, çamurlu yolun kenarına çöküverdiler. Ayakkabıları yoktu ve ayakları berbat bir biçimde kanamaktaydı. İyi ki onları bir kağnı arabası aldı ve Mustafa Kemal onları soğuk Kasım yağ-

murundan korumak için üstlerini samanlarla örttü. İstanbul'a vardıklarında Mustafa onları terk edilmiş dairesine götürdü ve ihtiyaçlarını görsün diye bir hizmetçi tuttu.

Mustafa Kemal doğrudan Harbiye Nezaretine gitti ve Nazım'ın, Harbiye Nazırının odasına daldı. Kimseler yoktu ve ortalık rahatsız edici biçimde sessizdi. Tam geri dönüp, çıkmak üzereyken, Nazım'ın yılgın ve ürkek görünen kâtibiyle karşılaştı.

"Nazım Paşa nerede? Neler olup bitmekte burada?"

Kâtip, Mustafa Kemal'in bakışları altında ezilip, büzülürken, "Haberiniz yok mu, efendim?" diye karşılık verdi.

Mustafa sabırsızca, "Bilsem sorar mıydım!" diye haykırdı.

Kâtip sesini alçaltması için Mustafa Kemal'e işaret ederken, kapıyı kapattı. "Nazım Paşa vuruldu."

"Vuruldu ha! Kim vurdu? Nasıl oldu?"

"Kabine toplanmıştı, tartışmalı. Nazım Paşa silahını çekti. Enver Paşa vurdu onu. Enver Paşa, V. Mehmet adına tam yetkili. Mahmut Şevket Paşa ise Sadrazam oldu. Ortalık iyi değil, efendim. Bulgaristan hem Sırbistan'a, hem de Yunanistan'a saldırdı."

Mustafa Kemal ne yapacağını bilmez bir halde sustu.

Kâtip gırtlağını temizleyerek, "Enver Paşa sizden gelir gelmez kendisine tekmil vermenizi istiyor," dedi. Yeniden gırtlağını temizledi. "Bence doğrudan kendisinden haber almanızı istiyor, bir tek kendisinden."

"Anlıyorum. Şimdi söylediklerinizi aramızda kalacak. Teşekkür ederim." Koridora geri döndü ve Enver'in orada olduğu kendisine bildirilen makamına doğru yürüdü.

Enver biteviye evrak imzalamaktaydı ve selamını almak üzere ancak kaldırdı başını. Mustafa Kemal tek söz etmeden

onu süzmekteydi. Mustafa'nın delici bakışlarından rahatsız olan Enver, evrakları bir tarafa bıraktı.

"Mustafa Kemal, pek yorgun görünüyorsun. Aileni buldun mu?"

"Annem ve kız kardeşim. Güven altına aldım onları."

"Bu koşullarda yardım bekleyenler kolayca yitip gidebiliyorlar. İyi olduklarına sevindim."

"Görüyorum ki, başını kaşıyacak halin yok." Ama Enver Paşa, Mustafa Kemal'in sesindeki iğnelemeyi fark edemedi.

"Önce ilki, sonra da diğeri öldürülünce üzerime daha çok yük bindi." Riyakârca başını salladı. "Mahmut da gittiğine göre..."

"Mahmut! Ona ne oldu?" Mustafa Kemal devrilen mürekkebi ve kuş pençeleri gibi sıkı sıkıya işlemeli koltuğuna yapışan elleri anımsadı. Kâtip bundan söz etmemişti!

"Siyasi bir kurşundu. Niyazi Arnavutlarca öldürülmüştü. Ama İmparatorluk için çalışmalı, Mısır'ı yeniden ele geçirmeliyiz..."

"Ne yapmaya çalışıyorsun sen, yeni bir Osmanlı fatihi mi olmaya! Peki Rusya, İtalya, Fransa ve İngiltere'ye karşı savunma hatlarımız ne olacak?"

Enver'in öfkesi gecikmedi. "Senin masayı yumrukladığından ve neler söylediğinden haberim var Mustafa Kemal! Bunların sana bir yararı olmaz. Almanlara karşı olan önyargılı yaklaşımın tam bir zırvalık. Padişah ve ben, General Liman von Sanders'le işbirliği içinde olmayı son derece başarılı buluyoruz!"

"Sen kendin demek istiyorsun, Enver! V. Mehmet her şeyden habersizdir ve İmparatorluğun işleri umurunda bile değildir!"

"O eski İmparatorluğu yeniden inşa etmekte kullandığımız bir maşadır."

"O sözünü ettiğin İmparatorluk tıpkı onun gibi yaşlı ve hasta!"

"Gene de, Alman yardımıyla gittikçe daha güçlenmekte. Prusyalılar trenler dolusu asker yolladılar bize ve ordumuz ıslah edilmiş durumda. Almanlar, Avrupalı ve Rus güçlere karşı bizi koruyacak!"

"Ve bizi bizzat kendileri sömürgeleştirecek."

Enver'in yüzü kızardı. "Görüşlerin tamamıyla yararsız ve gereksiz, Mustafa Kemal! Bu tür ağız dalaşıyla yitirecek zamanım yok benim. Almanlarla çalışmaktan hoşlanmadığına göre seni bu sıkıntıdan kurtaracağım. Zaten biraz dinlenmen gerekiyor. Bu seni biraz toparlar sanırım." Üst çekmecesini karıştırdı ve hiç vakit kaybetmeden imzayı bastığı bir evrak çıkardı. "İşte emir pusulan. Askeri ataşe olarak Sofya Türk Büyükelçiliğine tayinin çıkmış bulunuyor."

Mustafa Kemal, "Lanet olsun! Allah belasını versin!" diye haykırdı. "Benden korktuğun için beni ayak altından kaldırmak istiyorsun! Benim gibi daha birçok Türk, Almanlara karşı aynı duygu içinde ve onların pis işlerine karışmak istemiyor!"

Enver, kâğıdı Mustafa Kemal'in önüne doğru itti. "İşte emir pusulan! Oralardayken biraz terbiyeli olmayı öğrenmeye çalış. Geri döndüğünde çeneni tutmayı da öğren bence!"

"Senden korkmuyorum Enver! Gelecekteki sorunlar ve hatta düşleyemeyeceğin kadar daha da büyük bir savaşın üstesinden gelmek için benim gibi yürekli olman gerekecek!" Sertçe bir topuk selamı vererek, fiyakalı bir tavırla odadan çıkıp gitti.

Mustafa Kemal birkaç parça eşyasını derledikten sonra,

Sofya trenindeki yerini aldı. Savaşlardan bezmişti ve Mustafa Yüzbaşının ölümü ve Hüseyin Ağa'nın feci sonu hiç gitmiyordu aklmdan. Daha otuz yaşının biraz üstünde olmasına karşın, kendini yaşlı ve yorgun hissediyordu. Yaşamının bir yerinde, yabancı leş yiyici kuşları anavatanından söküp atmak üzere politika alanında daha da yükselmesi gerektiğini düşündüğünde, bırak alt rütbelileri, Cemal ve Talat Paşalar tarafından bile dışlanmıştı. Kendi kural tanımaz dürüstlüğü yüzünden, Enver'le açıkça ters düşmeyi göze almıştı ve işte şimdi, tam da Sırplar, Avusturya-Macaristan'ın Bosna üzerinde hak iddia etmesine karşı koyduğu bir zamanda, Sofya'da kızağa çekilivermişti. Balkan savaşı sonunda Sırbistan, Eski Sırbistan'ı ve Makedonya'yı içine alacak kadar sınırlarını genişletmişti. Türkler Edirne'yi geri almıştı ve Bulgaristan'ı I. Balkan savaşında ele geçirdiği bazı bölgeleri geri vermeye zorlamak üzere sıkı bir pazarlık süregelmekteydi. Güç kaybeden Bulgarlarsa, Sırplardan öç almakta kararlıydılar ama her seferinde Avusturya tarafından engellenmekteydiler. Ama Balkanlarda Avusturya ve Bulgaristan'ın etkisi gittikçe azalmaktaydı. Çoktan iki milyon vatansever Slav, Sırbistan'daki kan kardeşleriyle buluşmak üzere Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu terk etmeye can atıyorlardı. Tren tangırdayarak sık ormanlara doğru tepe ve yaylaları aşarak ilerlerken, Mustafa Kemal işte bu sorunlar üzerine kafa patlatmakta, kara kara düşünmekteydi.

"Eğer yol yordam öğrenmem gerekiyorsa, ben de bir yandan bu olayları yakından takip edeceğim!" diye ant içti. "Ve gene, eğer çenemi tutmam gerekiyorsa, ben de dilim yerine adale gücümü kullanacağım!"

Tren tozlu sınırı geçerek, durdu. Bir subay selam vererek,

ondan evraklarını istedi. Mustafa Kemal formalitelere ve onay verirken subayın yaptığı sığ şakalara katlandı. Mustafa Kemal bir sigara yakarak, pencereden dışarı baktığında, trenin üzerinden uçmakta olan uzun bacaklı bir leylek çarptı gözüne. Çok gezenler için *leyleği havada gördü* deyişini anımsayarak, gülümsedi. Kaderinde hep böyle bir yerden diğerine yollanmak mı vardı acaba diye öylesine düşündü.

Birkaç saat sonra Sofya'ya vardı ve doğrudan kalması emredilen otele gitmek üzere bir araba tuttu. Kocaman ve oldukça konforlu lobiye girer girmez, buranın ne kadar tuhaf bir yer olduğu duygusu kapladı içini. Telaşla resepsiyona doğru giderken, ayağı yerdeki yuvarlak bir şapka kutusuna ve birkaç küçük valize takılarak, sendeledi. Sersemlemiş bir halde yukarı doğru baktığında, altın sarısı saçların hale biçiminde sardığı şirin, güzel bir yüzle karşılaştı. Genç kız bu durumun hoşuna gittiğini gizlemek istercesine minik, eldivenli eliyle ağzını kapattı.

İstemsiz bir biçimde ağzından Türkçe olarak, "Özür dilerim!" sözcükleri döküldü ama özrünü bir kez de Fransızca tekrarladı.

Kız elini ağzından çekerken, "Umarım canınız acımamıştır, efendim," dedi. Yanağı ve narin ağzı arasındaki, insanı büyüleyen güzellikte beni çarptı gözüne. En iyi Fransızcasıyla, "Hiç önemi yok," diye kekeledi. "Ayaklarınıza kapanmak büyük bir zevk!"

Kız eşyalarını düzeltip, bavul taşıyıcıya bahşiş verirken pek hoşnut ve sevgi dolu gözlerle ona baktı.

Sağ salim odasına vardığında, o minik, kahverengi beni, keçi derisi eldiveni üzerindeki düğmeleri ve gene o peçesiz yüzü düşledi. Kendi kendine, "Burası Sofya!" dedi. "Bayanlar

seyahat ederler... yüzlerini örtmezler! Sanırım hoşlanacağım buradan!"

Hızla giysilerini çıkardı ve oda servisini çağırdı. Gelen çocuktan, üniforma ve siyah pelerinin ütülenmesi ve çizmelerinin cilalanmasını istedi. Oda görevlisi ona beyaz bir zarf uzattı.

"Yarbay Mustafa Kemal... bunun gelir gelmez size verilmesi gerekiyordu."

Oda görevlisine yüklüce bir bahşiş verdikten sonra yırtarak zarfı açtı. Bu resmi bir davetti. Bir sonraki akşam saat beşle sekiz arası Türk Konsolosluğu tarafından verilecek bir resepsiyondu bu.

Mektubu masanın üzerine atarken, küfrü bastı. "İnsanlar savaşıp ölürlerken, bunlar hâlâ çay partileri düzenliyorlar! Enver'in kesin parmağı var bu işte."

Ansızın aklma peçesiz kadın düştü, Avrupalının oldukça özgür kuralları ve giysilerini oda görevlisine vermiş olduğuna sevindi. Odasına bir banyo, yemek ve rakı istedi ve gardırobun kapağındaki boy aynasında inceledi kendini. Öyle etki yaratacak kadar uzun boylu değildi ama yaşlı generaller gibi koca göbekli değil, incecikti. Sarı saçları ince telliydi ve dağınık bir halde şakaklarına düşmekteydi. Moğol tipi çıkık elmacık kemiklerinin altında çenesi pek sert hatlara sahipti. Ona pek yakışan bıyıklarını kesmemeye karar verdi çünkü bıyığı büyük burun deliklerini saklayarak, üst dudağına cuk oturuyordu. Yaşamında ilk kez, keşke yakışıklı olsaydım diye geçirdi içinden. "Doğanın eksik verdiğini, ustalık giderir," diye kendini rahatlattı. Çekiciliğinin bedensel görünümünden değil, başka şeylerden kaynaklaması gerektiğini fark etti.

Yemek yedikten ve sıcacık bir banyo yaptıktan sonra kendini yatağa attı ve derin bir uyku çekti. Yastığı boyunca uzayıp

giden gün ışığıyla uyandı ve hemen masanın üzerine koyduğu cep saatine göz attı. Öğleden sonra olmuştu! Resepsiyon için giyinmeden önce etrafa bir göz atmak ve Konsolosluğa görünmek için pek az vakti kalmıştı.

Öğleden sonraki o arta kalan zaman içinde, odasına dönmeden, tören üniformasını giymeden, bıyığını düzeltmeden ve sigara üstüne sigara tüttürmeden önce, bir telaş bu işleri bitirdi. Bir şişe rakıyı dibine kadar içti. Cilalı çizmeleri ve göğsünde çaprazlama duran sırması ve yeni alınmış peleriniyle, aynadaki, daha önce hiç olmadığı kadar iki dirhem bir çekirdek görüntüsüne göz kırptı. İran işi kuzu derisinden kalpağını iterek, hafifçe bir kaşının üzerine doğru düşürdü ve henüz o öğleden sonra satın aldığı yeni eldivenlerini yumuşacık bir hareketle parmaklarına geçirdi. Öyle pek yakışıklı olmasa da, en azından pek havalı bir görünümü vardı.

İnsanlar otelin lobisinde mırıltı halinde çene çalıyor, çatır çutur bir şeyler atıştırıyorlardı. Geceleri Sofya canlanıyordu. Altın sarısı ve mavi renkte üniforma içinde bir kapı görevlisinin yanından geçerek, otelin dışında beklemekte olan bir arabayı tuttu. Arabacıya Konsolosluğa çekmesini emrederken, içinde kabaran o kibirli duyguyu bastıramadı. Allah'a şükür ki, bir zamanlar beceremeyeceği korkusuyla aklı başından gittiği Fransızcanın artık iyice bir üstesinden gelmişti.

Bütün bu tantana neydi ki diye düşündü kendi kendine. İstanbul'da birçok resmi davetten kaçınmıştı. Enver'i züppe diye eleştirmişti hep ama işe bakın ki şimdi kendisi hepten soyunmuştu bu tür rollere! Buna karşın, belki kendisi de öğrenmeliydi biraz eğlenmeyi. Otuz yıldır süren onca zor çatışmalardan sonra hak etmişti bunu. Elinden geldiğince ölçüp biçti içinde bulunduğu durumu ama o çıtı pıtı yüz ve eller hiç çıkmıyordu aklından ve onu böyle düşünmeye zorluyordu.

Kocaman davet salonuna girmeden önce sırtında resmi bir forma olan bir hizmetçi pelerinini aldı ve başından kalpağını çıkarmadığı için tuhaf tuhaf yüzüne baktı. Mustafa Kemal böylesine önemli kişilerin, vali, büyükelçi ve onun konuklarının boy gösterdiği bir davet cephesinde ilk kez bulunmaktaydı. Havadan sudan sohbetler ve bir sürü tanıştırmalardan sıkılan Mustafa Kemal, derin derin nefes alıyor, dimdik dikiliyor ve gürültülü bir biçimde topuklarını mozaik zeminde takırdatıyordu. Bu kadarını hesap etmemişti ve ona kalsa, savaştaki cepheyi bu davet cephesine yeğlerdi. Bu işe bir kere bulaştın mı, artık kaytarmak olanaksızdı ve ister istemez bir yabancıdan diğerine dolaştırılıp duruluyordu.

Açık büfe masasında çabucak kendini toparlama fırsatı buldu ve nefis ordövrlere bayıldı. Doğranmış hurma ve cevizle birlikte sunulan havyar sürülmüş lokmalar iştahını iyice bir kabarttı. Kimsenin bakmadığından emin olduğu her anda bir diğer lokmayı ağzına atıveriyordu. Oldukça açtı çünkü çok heyecanlı olduğundan gelmeden önce bir türlü yemek yiyememişti.

Öylece konuşmadan bir köşede dikildi ve diplomatik sahneyi izledi. Kadınlar hiç çekinmeden ta bel hizasına kadar inen kısa kesimli giysilerle ortalıklarda fink atıyordu. Beyaz tenli kolları uzun şık eldivenler içinde saklıydı ve minik ayakkabıları mücevher ve kurdelelerle süslenmişti. Kadınlar aynen erkekler kadar özgürce lafa karışıyor, insanlarla tanışıyorlardı. Erkeklerle kadınların ayrı odalarda oturdukları, kadınların hantal görünümlü peçe ve kara çarşaflarla dolaştığı Türkiye'den ne kadar farklıydı!

Salondaki tek başı kapalı kişinin kendi olduğunun farkına varınca birden utanç duydu ve bütün gözlerin kendi üzerinde

olduğu duygusuna kapıldı. İslami kesimlerde başta fes olması bir saygınlık işaretiydi. Buradaysa tam tersi. Bu gözlemi kendi içinde bir parça rahatsızlık duymasına neden oldu.

General Kovatchev'in karısı, onu arayıp buldu ve kızı Marina'ya tanıştırdı. Onlara ne diyeceğini şaşırdı. Kadınlarla politika, askeri taktikler veya savaş araç gereçleri üzerine tartışamazdı ki. Bütün yapabileceği, açık büfede onlara yardımcı olmak ve Sofya gezisi üzerine konuşmaktı. Marina onlardan özür dileyerek, hızlı adımlarla henüz salona girmekte olan konuklara doğru gitti ve her iki yanağından öperek genç bir bayanı kucakladı. Mustafa Kemal elindeki minik içki kadehini yere düşürdü. Marina, otel lobisinde karşılaştığı o şirin mi şirin afeti karşılamaktaydı. Bir telaş onlara katıldı.

"Gene karşılaştık." Askerce bir topuk selamı çaktı.

Marina şaşkındı. "Madem birbirinize yabancı değilsiniz, o zaman sizleri tanıştırmama gerek yok."

Sarışın bayan araya girdi. "Ama ben tanıştırmanızı isterdim, Marina. Bizim karşılaşmamız hiç de kurallara uygun değildi. Bu beyefendi beni şımartırcasma ayaklarıma kapandı ama ben adını bile bilmiyorum."

Mustafa Kemal, "Yarbay Mustafa Kemal," dedi. "İstanbul'dan askeri ataşe."

Marina, "Onun ayaklarına kapanan o kadar çok erkek var ki," diyerek arkadaşını överken, "Georgette Keshessinskaya," dedi.

Mustafa Kemal, "Buna hiç şaşırmadım," dedi.

"Bu abartılı bir takdim ediş ama bu kadarı hakkım değil." Kız eldivenli elini Mustafa Kemal'in koluna koydu. "Belki oturup, bir parça dinlenebiliriz ha, ne dersiniz? Çok yorucu bir gösteriydi."

"Gösteri mi?"

Marina, "Evet. İnanılmaz ilgi çekiciydi!" dedi. "Ben Georgette'i en çok *Les Sylphides* balesinde beğenirim. Bir sonraki gösteriniz ne?"

Kanepeye yaklaşırlarken Georgette, "*Les Sylphides* mi demek istiyorsun? "Üzgünüm ama bir süre Sofya'da olmayacağız. Dans repertuarımızı tamamlayacağız ve sanırım buradan Budapeşte'ye geçeceğiz. Burada kısa bir süre dinlenmeyi umut ediyoruz ama bu tekrar gösterimler planlarımız arasmda hiç yoktu."

Yaklaşmakta olan bir başka grup gözüne çarpınca, Marina af dileyerek yanlarından ayrıldı.

Mustafa Kemal, Georgette'in yanında dimdik otururken, "Size bir içki alayım mı?" diye öneride bulundu.

"Yo, teşekkür ederim. Öyle pek tutucu falan değilimdir ama içki kullanmıyorum. Ben bir dansçıyım ve tam anlamıyla sağlıklı bir yaşam sürmekteyim."

"Bana dans yaşamınızdan daha çok söz ediniz."

"Rus Bale topluluğunda baş balerinim. Tabii, bireysel yeteneklerimizin en iyi olduğumuz ve üst düzeydeki birlikteliğimizden dolayı güçlü bir ekip olduğumuza inanıyorum. Vaslav ve Diaghilev gibi adamlarla çalışıyor olmak çok heyecan verici bir olay."

"Sofya'ya gelmeden önce tam olarak neredeydin?"

"İzleyicinin bizden her zaman en üst düzey ölçülerde gösteri beklediği Danimarka ve İsveç'teydik. Siz İstanbul'dan geldiğinizi söylemiştiniz, değil mi?"

"Evet, ama ne yazık ki ben bu büyük şehrimizin birçok eğlenceli güzelliklerinden pek yararlanamamış bulunuyorum. Benim yaşamım harp okullarında ve savaş meydanlarında

geçmiştir. Henüz dün gece geldim ama buranın güzelliklerini kaçırmaya hiç mi hiç niyetim yok; örneğin, sizin yarın ki gösteriniz."

"Burada olacağınıza pek sevindim! Giselle'de dans edeceğim ve bunu başka her şeye yeğlerim. Dansçıların birçoğu buna balenin Hamlet'i derler."

Çiftler kocaman salonda ağır ağır dans etmekteydiler. Beyefendiler, hanımefendilerin belini tuttukları ellerinin üzerine mendil yerleştirmişlerdi. Bayanlar pek şık ve güzeldiler ve türlü çeşitli dans giysileri kocaman kristal şamdanın üzerinde gökkuşağından renkler oluşturuyordu.

Kız sessizliğini bozdu. "Çok fazla dans etmediğimden, dans salonlarından çabucak sıkılırım," dedi.

Mustafa Kemal, mutsuz ve sıkıntılı görünüyordu.

Kız son derece sempatik ve meraklı bir tavırla, "Sizi hüzünlendiriyor muyum?" diye sordu.

"Sizi dansa kaldıramam," diye itirafta bulundu, "çünkü dans etmeyi bilmem."

"Dans bilmeyen bir subay ha!"

"Subay olmak o kadar zamanımı aldı ki, dansa zaman ayırmadım."

"Ya. Ben de çok yorgun olduğumu düşünerek, bana karşı nazik olmaya çalışmakta direniyorsunuz sanmıştım."

"Yo, gerçekten. Ben asla nazik biri değilimdir. Gene de bunu becerebilmeyi çok isterdim. Müziğe bayılırım; dans son derece çekici gelir bana."

"Öğrenmelisiniz." Kendisini tanıyarak, gülümseyip geçenlere başıyla karşılık verdi.

"Nasıl? Nasıl başlayacağımı bile bilmiyorum. Ben yabancısıyım buranın."

"Gerçekten öğrenmek istiyorsanız, ben öğretirim size."

"Ya zamanınız... bunu yapabilir misiniz?"

"Bu bana büyük zevk verecektir. Ama prova ve gösteriler arasında bana gelmelisiniz. Sabah ya da akşamüstü olabilir."

"Bence fark etmez." Hüzünlü hali yok oldu. "Ne zaman başlıyoruz?"

"Yarın akşam gösterim var. Gece on buçuktan önce bitmez."

"Sizi arattırabilir miyim? Akşam yemeğimiz olabilir ama belki daha sonra, benim hantallığımın yüzünüzü kızartmayacağı, gözlerden ırak bir yer bulabiliriz."

"Ah, yer hiç önemli değil. Yörenin dans hocalarının bize önerdiği çalışma odalarının bulunduğu stüdyo olabilir. Bağışlayın beni ama gösteriden hemen sonra yemek yerim ve çoğunlukla, size hakkıyla ilgi gösterecek bir hoca olamayacak kadar çok yorgun olurum. Bunun yerine yarın öğleden sonra benimle stüdyoda buluşabilir misiniz? Kumpanya çalışmasını yarın sabah yapacağından, dersinize zaman ayırabiliriz sanıyorum."

"Benim için uygun. Ama size yük olacağımı düşünmek bile nefret duymama yeter de artar bile. Fikrinizi değiştirecek olursanız..."

"Size hocalık yapmak çok eğlenceli olacak. Dahası, bir kere öğrendiniz mi, yaşam çok daha keyifli gelecek size. Sizin adınıza resepsiyona not bırakırım. Stüdyoya nasıl ulaşacağınıza dair tarif elinizde olacaktır."

Sırtında her yönüyle kusursuz bir frakla, genç bir adam yaklaştı yanlarına. Kısa bir tanışma ve karşılıklı af dilemelerin ardından, Georgette gencin kolunda kayıp gitti. Kızın dolgun, sapsarı kabarık saçları, narin yüz hatlarını daha da bir ortaya çıkarıyordu ve kız omzu üzerinden kendisine gülümsediğin-

de, Mustafa Kemal daha önce yaşamında hiç bu kadar sıcakkanlı ve şirin bir insan görmediğini düşündü.

"Yarın... " dedi, kızla kendisini vals yapamayacak durumda olduğundan, pek bir çaresiz ve yetersiz hissederek.

Ertesi gün daha bir erken kalktı ve fırladığı gibi giderek, akşamki gösteri için bilet aldı. Stüdyoya doğru ilerlerken, Georgette'in cömertçe önerisini düşündü. Kendini hem gururu okşanmış hem de aşağılanmış gibi hissetti. Kız kendisine acımış olmalıydı. Hele şu kalpak var ya, lanet olsundu ona! Neden kimse bu farklı gelenek için kendini uyarmamıştı ki!

Çekingen ve eciş bücüş bir hizmetçi kapıyı açıp, pelerin ve kalpağını aldıktan sonra, Mustafa Kemal stüdyoya girdi. Georgette korodan birkaç insanı geçirmekteydi. Üstünde koyu mor bir streç, tayt ve tüylü, küçük bir tutu vardı. Duvarlardan biri boyunca sıralanmış sandalyeler dışında kocaman oda bomboştu.

Georgette soluk soluğa, "Bir dakika kadar hoş görünüz beni," dedi. "Üstüme bir şeyler giyip, hemen döneceğim yanınıza." O güzel yüzü çalışma ve telaş yüzünden kızarmıştı.

Çok geçmeden, sırtında düz, gri bir sokak giysisiyle geri döndü. Kimsecikler kalmamıştı stüdyoda ve kızın minicik topuklarının tıkırtısı kocaman salonda yankılanıyordu.

"Boşa harcayacak hiç zamanımız olmadığından, sıkı durmalı, kulağını ve gözünü iyice açmalısın." Gramofonu kurdu ve yeni bir plak koydu. "İlk başta vals yapmayı öğrenmeliyiz, sonra two-step ve diğer şeylere geçebiliriz."

Mustafa Kemal, hayranlıkla izliyordu onu. "Silahımı ateşlemek, bunu yapmaktan çok daha kolay gibi gelirdi bana!"

"Çekinecek bir şey yok. Her seferinde bir şey öğrenmeniz yeter. Bir karenin içinde ayakta durduğunuza inandırın kendinizi. Tamam mı?"

Kız, "Bir, ki, üç... bir, ki, üç..." diye sayarken, ayakları yerde hayali bir kare çiziyordu.

Mustafa Kemal hemen taklit etti onu. Kız müziği açtı ve Mustafa Kemal adımlarını uydurarak yüzünü ona döndüğünde, kız ellerini tuttu.

"Bunu daha önce yapmadığızdan emin misiniz? Pek zarifsiniz. Deneyimli biri gibi dans etmeniz pek uzun sürmeyecek anlaşılan."

"Hiç de değil, doğrusunu söylemek gerekirse. Eğer deneyimli biriysem, bu Osmanlı savaşlarından kalmadır! Acıyın bana; o kadar naziksiniz ki. Kendimi bir ahmak gibi hissediyorum."

"Size acımak mı? Neden acımalıymışım?" Başını öne eğdi. "Oldukça hoşlandım sizden." Güldü. "Bugün şapkanızı çıkarttığınızı fark ettim."

Mustafa Kemal de onunla birlikte güldü ve ona Türk geleneğinden söz etti. "Şu lanet olası kabul kuyruğuna girme zorluğuna katlanmamış olsaydım, ondan kurtulmam olanaksızdı!"

"O zaman sen o korkunç Türklerdensin!" Alaycı bir tavırla ürpermiş gibi yaptı.

"Ya sen? Fransız'a benziyorsun ama adın Rusça."

"Annem Fransız, babamsa Rus."

"Ne ittifak ama!"

"Türklerle, Almanlar gibi."

"Bazı Türkler ve bazı Almanlar gibi."

Ders tamamıyla başarılı geçince, oteline dönemeden önce Mustafa Kemal, Georgette'i çaya çıkardı.

Mustafa Kemal, o akşam yaşamındaki ilk bale gösterisinde bulundu. Tıpkı tiyatro ve klasik müzik konserleri gibi bale gös-

terileri de İstanbul'da sahneye koyuluyor olsa da, bir kere olsun gitme fırsatı bulamamıştı. Işıklar kısıldı ve Georgette, kimliğini gizli tutan bir prens tarafından aldatıldığı için çılgına dönen ve intihar eden bir köylü kızı rolünde sahnede yerini aldı. Mustafa Kemal'in aklına Leyla ve Mecnun geldi. Bu erkek ve kadın kahramanların ters rollerde olduğu bir oyundu. Mustafa, can vermekte olduğu *pas de seul*, bale dansını tıpkı bir *Ophelia* gibi oynarken, Georgette'i izledi. Kızın oyunculuk gücü Mustafa Kemal'in hayal dünyasını ele geçirivermişti. İkinci sahnede prens onun mezarı üzerine bahar çiçekleri serperken, geri dönmesi için dualar etti. Georgette sanki harika ötesi güzelliğin hayaleti gibi yükseldi. Kız ölümün peçelerini başından savurup attı ve *pas de deux*, ikili dans boyunca sanki hiç ağırlığı yokmuşçasına havalarda süzüldü.

Mustafa Kemal, "Ölüm tıpkı bir peçe gibi," diye düşündü. "Aynı biçimde, peçe de Türk kadını için ölüm gibi. Peçeler kaldırılıp atıldığında, onlar da özgür ve yaşam dolu olabileceklerdi!"

Gösteri bitip de, Georgette'e kocaman gül demetleri verildiğinde, Mustafa Kemal, kendini gururlu, mutlu hissetti. Bunu bizzat kendisi ayarlamıştı.

Kartın üzerine, "Bir beyefendi olmamda bana yardımcı olmanız karşılığında bu bir teşekkürden de öte bir şey," diye yazmıştı. Kendi kendine Türkçe, "Türk Giselle'lerin peçelerini kaldırıp atmam için bana verdiğin ilhamın bir teşekkürü bu!" dedi.

Sonraki günler boyunca Georgette, Mustafa Kemal'e kendi deyişiyle "bir prens gibi," vals yapmayı, *two-step* ve diğer dansları da öğretti. Herkesin gözü önünde birlikte dans ettiler, tiyatro ve konserlere gittiler. Mustafa Kemal kendini bü-

yüleyen bu kadını araştırdı ve onun adının Grand Duke Valadimir'le, Rus ordusunun kurmay başkanıyla ilişkisi olduğunu öğrendi. Onun nüfuzu yalnızca sanatsal çevreyle kısıtlı kalmıyordu. Hayranları arasında Kont Frederics, Saray Bakanı olduğu gibi, Çar da bulunmaktaydı. Politik entrikalar içinde boy göstermekteydi ve Mustafa Kemal onun oyunculukla olan ilgisinin ardında politik amaçları olduğunun da farkına varmıştı. İstemeden ona ağzından kaçırmış, balenin ve sanatçı kimliğiyle kendisinin hedefinin, politik bir takım oyunların sağlayabileceğinden çok daha kestirme yoldan diğer ülkelerin dostluğunu kazanmak olduğunu anlatmıştı. Almanya Avusturya'yı desteklerken, Fransa, özellikle, Rusya'ya destek vermekteydi. İngiltere'den Sir Edward Grey şiddetin önüne geçmeye çalıştı ve Büyük Britanya, Fransa ve İtalya aracılığıyla, Avusturya ve Rusya arasında arabuluculuk önerdi ama Fransa kabul etmedi. Mustafa Kemal, Rusya'nın çoktan seferberlik haline geçmiş olduğunu görmekteydi. Mustafa Kemal bu kadının gizliden gizliye tehlikeli bir düşman olduğunun farkında olsa da, onun güzelliği, mücevherleri ve ağırbaşlılığı karşısında gözleri kamaşmaktaydı. Onun duyarlılığı, cömertliği ve açık yürekliliğinden derinden etkilenmişti.

1914 yılının Ocak ayında, harika bir akşamüstüydü. Mustafa Kemal, Georgett'i koluna takmış, onu yılın en eğlenceli balosuna götürmekteydi. Rastlanmadık kadar ılık bir hava vardı ve gökte yıldızlar pek bir parlaktılar. Georgette, etek ve yırtmaç kenarlarına samur derisi çekilmiş, somon rengi saten elbisesinin içinde oldukça zarif ve güzel görünüyordu. Göğüsleri arasındaki narin kıvrımı gözler önüne seren V yakasının hemen bitiminde salınan, güneş biçiminde bir broş takmıştı göğsüne. Altın sarısı saçları yüksekçe toplanmış, pek yakışır

biçimde, samur rengi süslerle bezenmişti. Kadın eldivenli elini onun kolunun üstüne koyduğunda, Mustafa Kemal kendini bir kral gibi hissetti.

"Bu geceyi asla unutmayacağım!" diye kadeh kaldırdı.

"Bu diğer gecelerin bir gün gelip de kalbinizden silinip gideceği anlamına mı geliyor?"

"Hiç olur mu? Askeri okul, strateji uzmanını yarattı. Savaş meydanları askeri yarattı. Sizse, yaşamdan zevk almasını bilen bir beyefendiyi yarattınız."

Gecenin mavisinde narin yanağı keskin çizgiler oluşturacak biçimde yüzünü hafifçe öbür tarafa doğru çevirdi.

"Peki, sevgiliyi kim yaratacak, babayı ve de erkeği? Bana karşı yalnızca şükran duygularıyla dolusunuz, hepsi o kadar."

"Bana acımaktan öte duygular besleseydiniz, şefkat..." Mustafa Kemal, onu sıkıca kollarına aldı ama ikisinin dudakları arasında gözle görünmez bir güç vardı.

Kadın, "Biz kendimizi feda etmiş insanlarız," diye fısıldadı. "Fedakârlık da bir tür çılgınlıktır."

"Tıpkı çölün olduğu gibi, yaşamın da vahası vardır."

Kadının ruh hali birden değişti. "O zaman, eğer bu gece farklı olacaksa, değişik bir şey denemek istiyorum. Bir içki istiyorum!"

"Ama bizler fedakâr insanlarız," diye güldü, kadına içki içmediğini anımsatırcasına.

"Çılgınlığın ne olduğunu bilmemiz için artı bir neden."

Balo salonuna geri döndüler ve doğru, açık büfe akşam yemeği ve içki servisi yapılan bir çardağa çıktılar.

"Rengi ne kadar pembe..." Şampanya kadehini kaldırdı. "Kadehimi sanata ve askerlere kaldırıyorum."

Mustafa Kemal, "Askerlik sanatına," diye düzeltti.

Parti iyice hızını aldı ve konuklar sanki bu dans etmenin zevkini çıkarabilecekleri son fırsatmışçasına dans edip durdular. Romantik bir İtalyan "*Santa Lucia*" söylerken bayanlar gözlerini kuruladılar. Hatta Büyükelçi bile, aynı anda kadehini yudumlarken, vals yeteneğini serdi gözler önüne.

Georgette ve Mustafa Kemal dönerek, şarabın içinde gevrek duran salatalarla dolu bir masanın yanından geçtiler hızla. Mustafa Kemal uzun mu uzun saplı bir kerevizi kaptığı gibi, yapraklı ucuyla omuriliği boyunca kadını gıdıklayınca, Georgette olduğu yerde parmak ucunda dönüverdi, tıpkı baledeki *piroutte* hareketi gibi.

"O korkunç gümrük sırasından geçtiğim günden beri, bir Avrupalının çıplak sırtını gıdıklamak isteği içimde bir ukde olarak kalmıştı!"

Odanın orta yerinde durup, zıvanadan çıkmışçasına kahkahalarla güldüler.

Kadın, "Ah, Mustafa Kemal!" dedi, "burası dayanılmayacak kadar sıcak. Üstelik gönlümce de dans edemiyorum!"

Samur kürkü elbisesinin yırtmaç ve eteklerinden koparırcasına çıkartarak, bir köşeye fırlattı. Aradaki saygınlık mesafesini unutarak Mustafa Kemal, sıkıca ona sarıldı ve odanın içinde çılgınca dönmeye başladılar.

Birden müzik durdu. Şaşkın çiftler önce birbirlerine, sonra da ellerini havaya kaldırmış yüzü onlara dönük biçimde orkestranın önünde dikilen valiye bakakaldılar. Konuklar olayı sezinlemişçesine bütün halinde sessizleşmiş, ciddileşmişlerdi.

"Bu talihsiz görevi yerine getirmek, - valinin sesi netti ama titriyordu - Arşidük Franz Ferdinand ve karısının Sarayevo'da suikasta kurban gitmiş olduklarını bildirmek ne yazık ki bana düştü." Ortak bir hayret nidası yükseldi. "Bütün askeri perso-

nelin derhal kendi ülkelerinin Harp Dairelerine bilgi vermeleri önerinin de ötesinde, ivedidir."

Georgett'in gözleri faltaşı gibi açılmış, ışıldamaktaydı. Mustafa Kemal'in omzundaki eli taş gibi aşağı düştü. Kargaşanın içinde onları kimse fark edememişti. Mustafa Kemal, sıkıca kavradı onu. "Allah'tan esirim olmanı dilerdim!"

"Kafese kapatılmış kuğuların hareketi zarafetini yitirir. Sabah olduğunda duman bile bacadan kaçar, gider."

Mustafa Kemal bıraktı onu. "Zaman sona erdi. Vaha falan yok artık. Kanatların taş gibi değil, bulutlar gibi olsun isterdim! Seni sağ salim Paris'e götürecek tanıdıklarım var."

"Almanlar mı?"

"Bazıları Alman. Bazıları Türk."

XIII

Mustafa Kemal defalarca Sofya'dan Enver'e telgraflar çekip, etkin görev isteğinde bulunmasına karşın, aldığı yanıt, ona bulunduğu yerde gereksinim olduğu biçimindeydi. Rusya, Kafkaslarda Türkiye'ye saldırıya geçtiğinde Enver derhal bu belalı bölgeye hareket etti. Memlekette işler daha da içinden çıkılmaz bir haldeydi; çünkü Fransız ve İngiliz donanmaları Çanakkale'yi bombardıman altına almışlardı. Mustafa Kemal'e derhal İstanbul'daki karargâha gelmesi emri çıktığında, o çoktan soluğu orada almıştı bile.

Mustafa Kemal içeri girdiğinde, Enver'in yokluğunda Harbiye Nazırlığına vekâlet etmekte olan Haki Paşa ellerini arkasında kavuşturmuş, pencereden dışarı bakmaktaydı.

Sertçe bir topuk selamı çaktıktan sonra, "Yarbay Mustafa Kemal emirlerinize amadedir, komutanım," dedi. "Umarım, etkin bir görevdir, efendim!" diye de ekledi.

Haki Paşa pencere eşiğine eğildi, bastonuna sarıldı ve topallayarak masasına geri döndü.

Mustafa Kemal, "Ne şans!" diye düşündü. "Bu adam en azından bacağından sakat, beyninden değil!"

"Mesajım eline geçmiş olamaz, Mustafa Kemal. Seni henüz çağırtmıştım."

"Peki, siz benim etkin görev istediğime dair telgraflarımı almadınız mı?"

"Hayır. Hayır." Haki Paşa kocaman suratını sıvazladı. "Bu şüphesiz Enver Paşa'nın Kafkasya'ya gitmeden ve ben onun yerine geçmeden önceydi. Neyse, sonuçta buradasın işte ve önemli olan da bu!"

"Evet, efendim."

"Çanakkale'de olup bitenlerden haberdar mısın?"

"Evet, efendim ama fazla ayrıntılı değil."

"Müttefik savaş gemileri, Queen Elizabeth, Agamemnon, Cornwallis, Ocean, Gaulois, Bouvet, Canopus ve Suffern topçu ateşimizle yara almış bulunmaktalar. Balıkçı gemilerimiz düşman gemilerinin üzerine yağmur gibi yağan mayınlar döşemekteler biteviye. Hızla değişen akıntılar sayesinde kafaları karışmakta ve imha olmaktalar. Pus, sis ve gelgitler işimize yaramakta ama bu yeterli değil."

"Anlıyorum, efendim."

"İstihbaratımızın verdiği bilgiye göre İngilizler Arıburnu'nun aşağısındaki Suvla koyuna asker çıkartmayı planlamaktalar." Haki Paşa kocaman bir harita açarak, kırmızı bir pastel kalemle bu yerleri işaretledi. "Kuvvetleri kırk binden fazla Yeni Zelandalı, Avustralyalı ve Hintliden oluşmakta. İngilizler Mısır'daki yedek birliklerinden kuvvetlerini destekleyebilirler."

"Ya bizim durumumuz, efendim?"

Haki Paşa Çanakkale'nin hemen girişindeki Seddülbahir'i işaret etti. "Buraya, kuzeyde Bolayır'a kadar."

"Bu doksan kilometreden fazla eder, efendim. Her iki sahilde de adamlarımız var mı?"

"Her iki sahilde de varlar ama silah donanımları zayıf ve pek dağınık bir haldeler. Siz Tekirdağ ve Maydos'a gitmelisiniz. Almanların Bigali'de konuşlanmış olan 5. Bölüğüne ve Sanders'in bir bölüğü olan 19. Alayımıza komuta edeceksiniz. Doğrudan General Liman von Sanders'in komutasında olacaksınız."

"Efendim, biz kendi bölüklerimizi komuta ederken, onlara da kendi bölüklerinin komutasını bırakamaz mıyız?"

"Türkiye ve Almanya birlikte bu işin içindeler! Ağustos'un ikisinde, Alman ordusu Lüksemburg'a girerken, onlarla ittifak anlaşması imzalamış bulunuyoruz."

"Almanlar müttefiklerin ne zaman saldırıya geçeceğini nasıl algılayabilirler ki? Karma asker ve silah toplanma yerimiz neresi olacak?"

"Yarımadanın kuzey tarafı. Von Sanders İstanbul'un Bolayır'da savunulması gerektiğine inanıyor."

"Asla, hiçbir biçimde onunla aynı fikirde olamam. Sanders ve Almanlar bölgeyi tanımazlar ki. Ben tanırım. Bana kalırsa, düşman buradan saldırıya geçecek..." Mustafa Kemal parmağıyla uzaktan haritanın güneyini işaret etti.

"Biz Almanlardan emir almaktayız. Havan topları ve daha da ağır silahlar onlar tarafından sağlamakta!"

"Biz de asker desteği sağlamaktayız! Bu belanın içine sürüklenmiş olmakla korkarım ki efendim, kim kazanırsa kazansın, Osmanlı İmparatorluğu kaybeden taraf olacak. Karadeniz ve İstanbul Boğazı boyunca inerek, İstanbul'u zapt etmekten Rus donanmasını kim alıkoyabilir ki? İngilizler aramızda sorunlar baş göstermeden önce sipariş edip, parasını da ödemiş olduğumuz iki savaş gemisini teslim ettiler mi... Reşadiye ve Sultan Osman?"

"Hayır! Üstelik de peşin ödeme yaptık! Almanlar aynı bizler gibi İstanbul'un savunmasıyla ilgililer. Öz malımız olan savaş gemileri konusunda nasıl aldatıldığımızı iyi bildiklerinden, onların yerine kendi iki zırhlılarını yollamış bulunuyorlar, Goeben ve Breslau! Üstlendiğimiz görevi özetlemek gerekirse, siz gerekli düzenlemeleri yaparak, Ece koyundan, Morto limanına kadar uzanan bölge boyunca Çanakkale'yi savunmakla görevlisiniz. Almanların emirlerine uymak zorundasınız."

Mustafa Kemal derhal işe koyuldu ve 19. Bölüğü yirmi gün içinde düzene koydu ve talim ettirip, eğiterek çarpışmaya hazır hale getirdi. Aylardan Nisan olmasına karşın, Kafkaslar ve Karadeniz üstünden kopup gelerek, Çanakkale'yi kasıp kavuran dondurucu rüzgârlar esmekteydi hâlâ. Doğa Türklerden yanaydı, sırf bu türden oynak hava koşullarına alışkın olduklarından.

Mustafa Kemal, bir sürü sıçan sırtına benzeyen, güvercin renginde Çanakkale sırtları boyunca güneye doğru sürdü atını. Atların ayakları sıkça, mor renkte süpürge otlarının açmakta olan çiçeklerle dalaştığı, safran sarısı çamurlu yokuşlarda kaymaktaydı. İki yanından subayları onu izlemekteyken, tabanları bir karış çamura bulanmış botları içinde bacakları ağrıyan ve ayakları yorgunluktan bitkin halde askerleri ardından gelmekteydi. İçleri güven dolu çocuklar gibi başları dik yukarıya, Mustafa Kemal'in asla çökmeyen omuzlarına ve sert yüz hatlarına bakmaktaydılar.

Mustafa Kemal hemen sağ yanındaki subaya, "Ne zamandan beri buralardasın?" diye sordu.

"Ta başından beri, komutanım."

"Birliğin?"

"Gelibolu'daki I. Bölük."

Mustafa Kemal atını yavaşlattı. Gözlerini Asya dağlarına doğru dikerek, semerinde doğruldu. Bütün birlik durdu.

"Yaşam vaat eder; aşk gereğini yerine getirir," dedi ve bir selam çaktı. Hareketlerinde kararlılık ve derin bir saygı karışımı vardı. İleri doğru baktı ve atının hızını arttırdı.

Subaya, "İstanbullu musun?" diye sordu.

"Evet, komutanım, ama aslen Ankaralıyım. Ankara'ya ve üzerine söğütlerin eğildiği Sakarya nehrine ve de zeytin ağaçlarına büyük sevgim vardır..."

"Sakarya'nın pek dolambaçlı aktığını ve yer yer tehlikeli olduğunu duymuşumdur."

"O Boğaziçi ve diğer denizler gibi mavi değildir. Anadolu toprağının sarısıdır rengi." Pek bir ciddi tavırla Mustafa Kemal'e baktı. "Ben bu savaştan hiç hoşlanmadım, komutanım! Yabancılardan emir almak hiç hoşuma gitmiyor. Bu bölüğe sizin komuta ediyor olmanızdan pek mutluyum. O kadar mutluyum ki, komutanım!" Kulağına fısıldamak amacıyla Mustafa Kemal'e doğru eğilirken hem eyerinin meşini gıcırdadı, hem de sesi. "Komutanım bu yabancı savaşı kazanır mıyız dersiniz?"

"Hayır, Anadolu çocuğu. Gerçekte bizim olmayan bu savaşı kazanacağımıza inanmıyorum. Ama savaşmalıyız; İstanbul'u savunmaya çalışmalıyız... ve de Ankara'yı. Ailen var mı? Evli misin?" Dişlerini gıcırdatırken Mustafa Kemal'in çene kemiği kasları seğirdi.

"Ah, evet komutanım! "

Mustafa Kemal'in çelik mavisi gözleri, ta karşıdaki tepelerin üzerinde yükselmekte olan sabah güneşinin parlak yansımasına karşı alev alev şavkıdı. "Adamlarımı ilgilendiren her şey beni de ilgilendirir!"

"Evet, komutanım."

"E? Evli misin?"

"Evet komutanım. İki de çocuğum var. Biri kız, diğeri oğlan. Oğlan şu sıralar on yaşlarında... Öyle uzun zaman oldu ki! Askercilik oynamaya bayılır. Belki bir gün..."

"Tabi, bir gün." Mustafa Kemal duraksadı. "Yeni tür bir Türkiye'de yaşayacak."

"Ben de öyle umut ediyorum, komutanım. Boşuna mı çarpışıyoruz şu savaşlar boyu!"

"Bütün ülkeler böyle duygular içinde. Bütün dünya bu yüzden çarpışıp duruyor, küçük çocukları ve aileleri için."

Subayın gözleri parladı. "Komutanım. Bunu anlıyor olmanıza sevindim."

"Bunu anlıyorum, anlıyorum da, İngilizler, Yunanlılar ve diğer bazı müttefikler nasıl oluyor da ülkemizi bizden almak istiyorlar, onu anlayamıyorum!" Yüksek sesle güldü ve subayın sırtına vurdu elinin içiyle. "Bana kalırsa, tıpkı timsahlar gibi yumurtlayıp, güneşin altında çatlamasını bekliyorlar! Hadi! Çok tembellik ettik." Ve atını topuklayarak yalçın kayalıklara doğru sürdü.

Mustafa Kemal at üstünde Maidos yöresi üstünden vadiyi geçerek, Ege kıyılarındaki Conk Bayırı'na indi. Bin sekiz yüz metre yüksekliğindeki Sarı Bayır dağ sırasını aştı. Üç yüz metre yüksekliğindeki tepenin zirvesinde, atının üstünde dimdik otururken, aşağıya, Maidos'a ve hatta Conk Bayırı sırtlarına bile baktı. Akşam sisi çökmekteydi vadi içlerine.

Gecenin ayazına doğru yüksek sesle, "Kefen gibi," dedi. "İnşallah, bu sis Yeni Zelandalılar ve Avustralyalıların kefeni olacak!" Aysız gökyüzüne doğru kaldırdı başını ve yapayalnız bir çakal gibi havayı kokladı. "Daha fazla yükselemem. Bu tam güç noktası; ta semaya kadar yükselen."

Kendi ışığıyla çakılıp kaldı olduğu yere. "Tırmanması zordu. İnmesiyse pek kolay!" Kendini pek keyifli hissetti ve sıkılı yumruğunu başının üzerinde salladı.

"İyi, işte! Harika!" diye haykırdı. "Tam da yeri. Zamanı geldi, biliyorum! Tam zamanı olduğunu kemiklerimde hissediyorum. Bu tepeler az sayıda birliğimizi saklayacak. Zirve bizim! Bütün Gelibolu yarımadasının anahtarı bu işte!"

Mustafa Kemal birliğinin nasıl dağdan aşağı şimşek gibi

inip, ta aşağılardaki Ege denizi kıyılarındaki sığınaklarından baş gösteren bir avuç insanı nasıl kılıçtan geçirebileceğini tasavvur etti.

"Burada, birkaç yüz kişi, binlerce adamı imha edebilir!"

Aşağıda Müttefik donanması dinlenmekteydi. Dürbününü çıkardı ve inceden inceye gözledi onları. Odaklandıkları nokta burasıydı, Sanders'in İstanbul'u savunma amacıyla kuvvetlerini ve en iyi teçhizatını kaydırdığı yer olan Bolayır değildi. Şubat ve Mart ayları boyunca karaya çıkmaya çalışmışlar ama beceremediler. Müttefiklerin donanma bazında saldırıları sonuç vermemişti.

"Savaş suların bittiği noktada başlamakta!" Mustafa Kemal atını mahmuzladı, sırtını cehennem adına kurulmuş o sahneye döndü ve kayalardan siperler kazılmış karargâhına doğru atını dört nala sürdü.

Mustafa Kemal çabucak atından inip, dizginleri delikanlının eline tutuşturduğunda, yaveri pek afallamıştı. "Çay, çabuk çay!" diye bağıra çağıra karargâhına koştu. Kafasından düşünceler akıp giderken çamurlu küçük zeminde yürüdü.

"Almanlar Gelibolu'nun güney ucunun savunulması gerektiğini akıllarından geçirmemekteler. Biz herhangi bir acil durum için buradayız. Acil durum! Bu bütün savaşın acil durumu! Bu Allah'ın belalarının nereden karaya çıkacaklarını çoktan anladım ben!"

Ucu ucuna sigara yaktı. Mum ışığında çelik mavisi gözleri mavi alev gibi çakmaktaydı. Kir pas içinde bir haritayı açtı ve kırmızı pastel boyayla biraz evvel geçtiği önemli noktaları işaretledi.

"Güzel! Anafarta'nın arkasında bolca su rezervi var. Biz taze su kaynağıyla onların karaya çıkacağı nokta arasında olacağız!"

Kalpağını önce havaya, sonra da bir köşeye fırlattı. "Lanet olsun be sana! Beni Sofya'da nasıl küçük düşürdüğünü asla unutmayacağım!"

Başını alçak girişten dışarı çıkarttı. "Şu çay ne oldu be, seni kaplumbağa kılıklı herif!"

Çocuk içeri girerken az kalsın çayı döküyordu.

Ahmet çok geçmeden üstünde İngiliz üniformasıyla içeri girdi.

"Allah aşkına, siz istihbaratçıların eli ayağı neden bu kadar ağırdır, vallahi anlayamıyorum. Bu savaşı kazandıktan sonra, siz bir hafta sonra gelip bana kazandığımız zaferi müjdelersiniz, korkarım! Hâlâ Türkçe konuşabiliyorsanız, anlatın bakalım bana olup bitenleri."

Ahmet beceriksizce hareketlerle şapkasını çıkarttı.

"Ha! Bir gâvur gibi şapka çıkarmayı öğreniyoruz!"

Ahmet özür dilercesine şapkasını yeniden koydu başına ama Mustafa Kemal sert bir hareketle aldı onu başından.

"Kişiliğinin dışına çıkma! Zaten sen Türkiye'ye döndüğünde Türkler şapka giyiyor olacaklar! İyi. Çıkart artık onu." Casusa bir sigara ikram etti. "Ya da hâlâ bir erkek gibi sigara içebiliyor musun?"

Subay çekine çekine aldı sigarayı. "Müttefikler, komutanım, Nisan'm 25'inde çıkarma yapmayı planlıyorlar."

Mustafa Kemal'in elleri küçük masanın üzerinde gezindi ve öne doğru eğildi; yüzünde beliren gergin tebessüm ona çılgınca bir ifade veriyordu. "Arıburnu! Arıburnu!" diye haykırdı.

"Evet komutanım. Nasıl bildiniz? Sulva koyu yukarısında, Arıburnu'nun aşağı sahilinde."

"İşte, el ayak ağırlığından söz ederken bunu demek isti-

yordum!" Mustafa Kemal cepkeninin sol göğüs cebinden kocaman bir saat çıkardı. "Saat şimdi tam dokuz, 24 Nisan akşamında! Şimdi defol buradan. Aman kendini ele verme de, bir dahakine karşıma çıktığında bana bilmediğim bir şey rapor et!"

Ahmet oradan ayrıldı. Yaveri çizmelerini çıkarmakta Mustafa Kemal'e yardımcı olmak istedi.

"Onları senin kafanda paralamalıyım! Sen de çıkarma sakın çizmelerini çünkü hepimiz çizmelerimiz ayağımızda ölebiliriz ve ben cehenneme çıplak gitmek niyetinde değilim."

Sahra telefonunu kullandı, sonra alıcıya çarparak yerine koydu ve bir tekmede masayı devirdi. Çay çamura karışıp giderken, paramparça olan bardak parıldayarak ortalığa saçıldı.

"Destek birliği falan yok! Ben de onlarsız saldırırım, o zaman!"

Oynamakta olduğu ikili kumarın iyice farkındaydı: bile bile karargâh emirlerine karşı gelmekte ve aslında yedek kuvvet olan 59. Tümeni devreye sokmaktaydı.

"Gün bu gün. 19. Türk Tümeni yani 9.nun 9 taburu emrimde!" Ama karaya çıkmak üzere olan binlerce asker aklına geldiğinde sırtı ürperdi.

Subay ve askerlerini uyandırdı, çığlık çığlığa emirler yağdırarak kampın içinde bir oraya bir buraya koşturdu. Elindeki haritayı havalarda savurarak, şaşkınlıktan afallamış insanların burnuna ve uykulu gözlerine soktu. Gözlerinde ve hareketlerinde şeytanca bir zekâ ve keyif alır bir hal vardı.

"Havan toplarını olabildiğince sahile yakın istiyorum. Tüfekler buraya!" Uzun işaret parmağını haritanın üzerindeki kırmızıyla çizilmiş dairenin üzerine bastırdı. "Topçular burada. Burada!" Parmağını bastırdı haritanın üzerine delerce-

sine, "bütün bu hat boyunca tel örgü döşensin istiyorum! Hava henüz karanlıkken hemen işe koyulun!"

"Komutanım, ne zaman saldırıya geçeceğiz?"

"Şafaktan önce. Kahvaltı niyetine onları yiyeceğiz! Domuz pişirir gibi her iki taraftan kızartacağız onları!"

"Komutanım, olmaz..."

"Türkçede olmaz diye bir sözcük yok."

"Davranın! Kocaçimen'e! Haydi!"

Emirleri bir bir yerine getirilirken, bizzat kendisi de cephane sandıklarını taşıyor, adamlarının sırtlarını sıvazlarken, onlara sigara ikram ediyordu.

"İdman yapmak iyidir. Bu koca göbeklerle asla İstanbul'a varamayız! Çarpışan Türklerde Alman *guatrı* olmaz!"

Şafaktan hemen önceki yarı aydınlığın pusu içinde Mustafa Kemal adamları arasmda geziniyor, çabucak ama oldukça etkili kazılmış siperleri teftiş ediyordu. Düşman gemilerinden, gizemli bir takım işler dönmekte olduğunu ortaya koyan titrek ışıklar görünüyordu. Bir takım deniz fenerleri, işaret ışıkları göze çarparken, iki Türk askerinin arasında çömeldiği yerin hemen aşağısından garip bir dille konuşan insanların sesleri geliyordu. Askerlerden biri yavaşça ilerledi ve tüfeğiyle nişan aldı. Mustafa Kemal durdurdu onu.

"Bir söz vardır, 'Gözünün akını görmeden ateş edilmez," diye fısıldadı. "Kibrit çakmak yok. Sigara falan da yok, hiç ama! Hiçbir şey! Herhangi bir ışık ya da ses yerimizi ele verir onlara." Nemli toprağın üzerinde sürünerek gidip, diğer komutanlarını da iletti bu emrini. "Üstelik," diye kısık sesle güldü. "Sigaralarınızı kutlamalara saklayın, daha sonraya!" Kalkıp, yürüyerek, 19. Tümenin tamamını teftiş etti.

Şafakla birlikte süngüsünü havaya kaldırdı ve Türklerin

savaş narası diye bilinen biçimde, "Allah! Allah ü Ekber!" diye haykırarak, alçak tepeden aşağı doğru, ileri atıldı. Vınlayarak sağından solundan uçup giden mermilere hiç aldırmıyor, üst üste dalgalar halinde askerlerini saldırıya geçirirken, dimdik ortada duruyordu ama tek kurşun yemeden. Vahşi bir kaplan gibi daha yüksekçe bir yere sıçradı ve ortalığı kolaçan etti.

Atına atladı ve ateş ederek bir İngiliz'i düşürürken, kendi atı da altından düştü. Türkler ileri atılıyor, geri çekiliyor ve sonra tüfek patlamalarının çatırtısı içinde gene ileri atılıyorlardı. Türkler hızla tepelerden aşağı iniyor ve kocaman kurşuni savaş gemisinden gelip, Arıburnu'nun küçük çıkıntısını dolanarak yaklaşan bot ve filikalardan karaya çıkan Müttefiklerle çatışmaya giriyorlardı. Mustafa Kemal otuz beş tane küçük tekne ve altı tane de hilal biçiminde Türk gemisi saymıştı. Havadaki barut ve yoğun dumandan göz gözü görmüyordu. Avusturalyalılar köstekleyerek yığınlar halindeki kendi ölüleri üzerinde ilerliyorlar ve sonra onlar da ölülerinin üzerine düşüyorlardı. Mustafa Kemal soğukkanlılık içinde çarpışmaları izliyor, pusulalara emirler yazıp, dağıtıyordu. Yirmi saatin sonunda zafer kazanan taraf kesinlikle Türkler olmuştu.

Mustafa Kemal üzgün bir biçimde Türk, Alman ve Müttefik kayıplarının arasında dolaştı. İşte buydu savaşın, getirdiği yalnızlık ve acının tıpkı aç bir kertenkele gibi içini kemiren tarafı. Ara sıra durup, gözlerini kapattığı ölülerin arasında işte o subay da vardı, karısını ve çocuğunu İstanbul'da bırakıp, savaşa katılan.

"Allah'ım!" diye haykırdı. "Bu adama ölmeyi emredecek kadar kimdim ki ben!"

Karargâhına geri döndüğünde, iki emir subayının kendini beklemekte olduğunu gördü. İlki cesaretini topladı ve konuştu.

"Komutanım, son yedek güçlerimiz savaşmakta!"

İkincisi, "Kayıplarımız korkunç düzeyde!" dedi.

"Gerçekten mi?" Mustafa Kemal bir sigara yaktı ve paketi onlara attı.

"Bu insan kıyımı hiç rahatsız etmiyor mu sizi? Savaş hırsıyla gözünüz dönmüş sizin!"

"Bu tür bir cehennemden sağ çıkabilmek için insanın gözü dönmesi gerekir!" Mustafa Kemal kocaman burun deliklerinden sigara dumanını yavaşça dışarı üfledi. "Düşmanın ne kadar kayıp verdiğinden haberiniz olduğuna inanmıyorum."

"İki taraf da zarar görmekte. Bu savaş falan değil; cinayet!"

Mustafa Kemal sanki birden tepelerine vuracakmış gibi onlara döndü. "Savaş bu! Bu bizim hesaplarımızda olan bir şey! Şu an itibarıyla bilmeniz gerekir ki, saldırıya başladığımızdan bu yana tam on iki bin Avustralyalı karaya çıktı!"

İki subay tek kelime bile etmeden, birbirlerine baktılar.

Mustafa Kemal, "Pekâlâ!" diye bağırdı. Bütün yapmanız gereken bir göz atıp, cesetleri saymak! Sizi ısıramazlar artık." Masaya yaslanarak onlara baktı. "Daha da çok düşman gelecek. Şu anda sahile çıkmaktalar. Ağır silahlarla donanmış yirmi bin kadarı daha yolda!"

İlk subay, "Bunun için yardıma ihtiyacımız var!" dedi. "Almanlar destek vermeli bize!" İki subayın da beti benzi atmış bir haldeydi.

"Bana kalırsa, asıl büyük saldırı Bolayır'dan olacak. Nöbet devri gerektiğine Sanders'i ikna edemedim bir türlü." Mustafa Kemal cesaretinin kırıldığını fark etmesinler diye arkasını döndü onlara. Bir duraksadı ve sonra yüzünü tekrar onlara döndü. "Ben Türklerle şansımı deneyeceğim! Sarı Bahir ve Conk Bayırı tepeleri Gelibolu için iki müstahkem mevkii. Gelibolu,

Çanakkale ve sonra da boğaz, bizi Avusturya, Macaristan ve Almanya'ya bağlayacak olan. Biz İstanbul'u buradan savunacağız!"

"Seddülbahir ve Helles burnunda konuşlanmış birlikler ne olacak?"

"Bundan haberimiz var zaten. Bu tam bir oyalama. Bizim yedeklerimiz devreye girmez. Türkler geri çekilmez! Bunu alaydaki komutanlara anlatın! Şimdi çekilin buradan ve şu havanları yerleştirin olmaları gereken yerlere. Onları kullanacak kimse olmazsa ben kendim kullanırım!"

Birkaç saat sonra Mustafa Kemal cesetler saçılmış sahile yedek güçlerini sürdü. El bombaları ve topçu ateşi kandan kızıla dönen kumları aydınlatmaktaydı.

Kabak gibi orta yerde kalmış adamlarına, "Kazın! Kazın!" diye haykırdı ama aralarında oradan oraya koşuştururken, kendini korumak konusunda düşüncesizce davranıyordu. Gece yarısı karşı saldırıya geçirdi güçlerini ve düşman kendi ölüleri üzerinde sendeleyerek yürümeye çabalarken, daha çok ateş edilmesini emretti.

Adamlarının yanı başında karnı üzerinde sürünürken, keyif alırcasına bir gaddarlık duygusu içindeydi. Onları gaza getiriyor, kahkahalar atıyor ve o kavurucu enerjisi bulaşıcı hastalık gibi herkese yayılıyordu.

Conk Bayırı'ndan aşağı doğru koştu ve kendi subayını dik, sert yakasından kavradı.

"Şu lanet olası havan topları ne cehennemde!"

"Komutanım!" Subay kekeledi. "Burada... Henüz getirildiler. Onları yerleştirmekteyiz!"

"Yeteri kadar sağ kalırsan tabi! Bu okul oyunu değil. Beceriksiz salak! Hangi taraftansın sen!" İlk havan topunu yerine

yerleştirirken, sökmekte olan şafak vaktinde yüzü mavimsi bir gri renk almıştı.

"İnşallah bu şeyin namlu hızının belindeki silahtan daha düşük olduğunun farkındasındır! Bu kavisli atış yapar."

Subay menzil ayarı yaptı.

"Bana bırak şunu!" Mustafa Kemal menzil ayarını yeniden yaptı ve doğrudan yaklaşmakta olan bir filika dolusu düşmanın üzerine doğru ateş etti. Filika patladı, kendi ve içindekiler parçalar halinde havaya uçarken.

"Ben geri dönüp, çarpışmaları komuta ederken, bu oyuncakla sen oyna bakalım artık."

Diğer havanlar da yerleştirilmiş ve ölümcül mermilerini yağdırmaya başlamışlardı.

Adamlardan biri, "Onların işini bitiriyoruz, komutanım!" diye rapor verdi. "Diğerlerinden ayrılmış, tek başına keskin nişancılar var."

"Şiş kebabı gibi yakın onları!"

"Komutanım, tekneleri geri çekilmekte. İçleri yaralı dolu."

"Kayıpları karşısında zihinleri allak bullak oldu."

"Evet, komutanım! Bitirdik işlerini!"

Mustafa Kemal, "Artık onları durduracağız," diye ikaz etti. "Bu son saldırımızdı - şimdilik." Mustafa Kemal karargâhına geri gitmek üzere arkasını döndü. Ansızın bir düşman mermisi çarptı göğsüne. Yere yuvarlandı. Asker sürünerek ona doğru gitti.

"Efendim! Komutanım!"

Mustafa Kemal şaşkın bakıyordu. "Hiçbir şey hissetmiyorum!" Kafasını salladı.

Asker Mustafa Kemal'in parçalanmış cepkenine dokundu. "Komutanım!" diye haykırdı. "Sizin bedeninizde kan yok?"

Mustafa Kemal cepkenini karıştırdı ve saatini çıkardı. Kristal cam parçalanmış, mermi mekanizmanın içine saplanarak, saati kullanılmaz hale sokmuştu. Büyük bir sevgiyle saati öptü.

"Bu saati bana annem vermişti. Bana iki kere yaşam verdi, bir doğurduğunda, bir de şimdi."

Asker, "Görüyor musunuz?" dedi. Saatin ibreleri dokuzu göstermekte! Dokuz sizin kader rakamınız. Alın yazısı bu!"

Mustafa Kemal askerin sırtını okşadı. "Hurafelerle zaman kaybetmeyelim." Saatin kalıntılarını askere verdi. "Bir hatıram olsun sana. Bana karşı görevini yerine getirdi. Şimdi bir yenisi gerek bana!"

Türklerin son korkunç saldırısı karşısında işler iyice çıkmaza girdi. Müttefikler desteksiz kalmış, eli kolu bağlanmıştı. General Liman von Sanders Arıburnu'na kısa bir ziyarette bulundu ve Mustafa Kemal'i albaylığa terfi ettirdi. Sanders ona, Türkler ve Almanlar tarafından bir kahraman olarak kutlandığını anlattı. Türkler onu Komutan, Gelibolu'nun kurtarıcısı diye çağırıyordu. Bu arada, Kafkas cephesinde Enver'in işleri yüzüne gözüne bulaştırdığı haberi de gelmişti Mustafa Kemal'in kulağına. Enver Paşa, Ruslara karşı yetmiş bin kayıp vermişti. Her şeye karşın, Enver'in yokluğunda cephedekiler hem lekeli tifüse hem de Ruslara karşı direnmekteydi. Bu sırada, Çanakkale'de düşman Arıburnu'nu geçememiş, 6-7 Ağustos geceleri yeni bir girişimde bulunmuştu. Bu girişim gizemli bir Türk gemisi tarafından boşa çıkarılmıştı.

Yunan donanması Çanakkale önlerinde toplanmıştı. Hamidiye adındaki bu gizemli gemi, gecenin karanlığında sessizce kayarak, büyük bir şans eseri hiçbir mayına çarpmadan ve dar boğaz girişini kapatmış olan Yunanlılar tarafından fark edil-

meden Çanakkale boğazını geçti. Gemi Balkan Savaşı sırasında muhteşem işler başarmıştı ve şimdi de başarmayı sürdürmekteydi. Gösterdiği kahramanlıklar efsaneviydi ve peşine düşen Yunan donanması sabah pusundan başka hiçbir şey bulamamıştı. Hamidiye kendi bildiğince müfrez bir görev biçimini sürdürmekteydi. Yürekliliğin, yiğitçe ve olağanüstü kahramanlıklarını sergileyen bu savaş gemisi, Türk deniz savaşları tarihindeki en hayret verici bölümü oluşturmaktadır. Mustafa Kemal'in de okuldan arkadaşı olan Kaptan Rauf, onun komutanıydı ve Rauf Bey büyük bir alçakgönüllülük içinde elde edilen zaferin kendisine değil, mürettebatına ait olduğunu söylerdi. Hamidiye, Adriyatik kıyılarını ve Yunan adalarını bombardımana tuttu. Yunan yük ve savaş gemilerini batırıyor ama vicdani bir insanlık örneği göstererek gemi mürettebatını kurtarıyor ve batırılma tehlikesinden uzak sahillerde onları karaya çıkarıyordu. Gemi bütün savaş boyunca görevlerini bir bir yerine getirmiş, sağ salim ortaya çıkmıştı.

Müttefikler, Conk Bayırı ve Kocaçimen'i ele geçirmeye çabalamayı sürdürdüler. Mustafa Kemal, Arıburnu'ndaki kuvvetleri komuta etmekteyse de, bu sorunlu diğer iki bölgeye de asker sevk etti. Üstlerine danıştı ve destek amacıyla boğazın diğer yakasına gönderilmiş olan kuvvetleri güvence altına aldı. Sonunda Mustafa Kemal, İstanbul'daki genel karargâha geri döndü ve birlikte hareket edilmediğinden ve kuvvetlerin dağınıklığından ortaya çıkan zaman kaybından şikâyetçi oldu. Ona bu durumu düzeltebilmesi için ne yapacağı sorulduğunda, sakin bir biçimde, "Boğazdaki kuvvetlerin komutası bana verilsin," dedi. 8 Ağustosta bu önerisi dikkate alındı ve komutanlığa getirildi.

Mustafa Kemal, on beş binden fazla İngiliz'e karşı elindeki

bir avuç Türk askeriyle Kocaçimen Dağını savunmak üzere geri döndü. Yaz sonu sıcağının altında topçularına ateşe devam emri verdi. Düşman gemilerinden öyle yoğun bir topçu ateşi sürmekteydi ki, sanki zaman zaman yer yarılıyor, korkunç depremlerle sarsılıyordu. Yaveri, peşinden yağmakta olan taş toprak yağmuru altında, Mustafa Kemal'le birlikte siperin içine atladı.

"Komutanım! Çok önemli bir mesaj aldım. General Kannengeiser ciddi biçimde yaralanmış ve her an ölebilirmiş! Bütün Alman birlikleri ve bizimkiler ne yapacağını bilemez haldeler. Bağlantı da kesilmiş durumda."

"Şunu bizim dört kurmay subayımıza ilet." Emirlerini pis bir kağıda karalayıverdi. "57. Alayın imdadına koşmuş bulunuyoruz. Conk Bayırı civarında bir yerlerde olacağım. Sanders ve Anafartalar Genel Başkomutanlığıyla temas halinde olun. Olası her adamınızı Maydos ve Bolayır'a sevk edin."

Mermilerden korunarak siperden dışarı fırladı ve yağmur gibi yağmakta olan makineli tüfek atışı içinde gözden kayboldu. Gevşek killi kayaların üzerinde sendeleyerek ilerledi ve atına bindi, atını tepeye doğru çevirdi ve gözden kayboldu.

Conk Bayırına vardığında, geri çekilmekte olan bir grup asker ve birliğini kaybetmiş adama rast geldi. Atından inerek guruba doğru yürüdü.

"Türk müsünüz."

"Türk'üz, komutanım." Onun alev alev yanmakta olan gözleri yerine, yılgın, omuzları düşük bir biçimde dikilmiş, çamurlara bulanmış botlarına bakmaktaydılar.

"Çekiliyorsunuz, ha?" Mustafa Kemal'in sesinde şefkat ve kararlılık vardı.

İlk konuşan asker, "Komutanım, cephanemiz kalmadı! Komutanımız, önderimiz ... artık önderimiz de yok," dedi.

"Önderiniz benim!"

Askerler önlerinde dimdik durmakta olan bu adamın bir önder olduğundan şüphe edemezlerdi. Sesi gökyüzüne ulaşır gibiydi ve bakışları hipnotize ediyordu insanı. Boş bir silah aldı eline.

"Cephaneniz mi bitti?" Dudakları bir çizgi halini aldı. Deri kılıfından kendi altıpatlarını çıkardı, boş namlusunu açtı ve kaldırıp yere fırlattı. "Süngüleriniz var! Görelim bakalım şu gavurlar soğuk çeliğe ne kadar dayanabilecekler!"

Adamlar yerlerinden kıpırdamadan, gözlerini dikmiş, ona bakıyorlardı. Mustafa Kemal ilk konuşan askere baktı.

"Kocaçimen'e gidin. Adamlarım orada çarpışmaktalar. Onlara burada bize destek vermeleri emrini ulaştır."

Sonra diğerlerine baktı. "Bu yaylayı savunmak, İstanbul'u kurtarmak demektir!" Silahını ileri doğru uzatarak, öne doğru çıktı. Geri döndü ve peşimden gelin işareti yaparken, "Arkadaşlar! Size saldırmayı emretmiyorum! Size ölmeyi emrediyorum!" dedi. Bir an sustu. "Biz ölene kadar geçecek zaman içinde, görevimizi tamamlamak üzere yeni kuvvetler ulaşacaktır buraya."

Adamlar silahlarını yerden alarak, saldırıya geçmek üzere Mustafa Kemal'in ardına takıldılar. Hiç çekinmeden, yoğun ateşin ve göğüs göğüse çarpışmanın getirdiği o toplu halde atılan çığlıklar, homurtular ve can çekişmelerin arasına dalması adamlarını yüreklendirdi.

Gece çarpışmaları duraksattığında Mustafa Kemal'in 19. Bölüğü çarpışmaya katılmak üzere yetişmişti bile. Düşmanın herhangi bir saldırı beklemediği bir anda adamlarına süngü takma emrini verdi. Boz renkte bir şafak sökmekteydi ve Türk saldırısı o kadar ani ve şaşırtıcıydı ki, düşman silah doldur-

maya ve ateş etmeye fırsat bile bulamadı. Düşman, gemilerden bütün gün ve o gece yarısına kadar bombardımana devam etti. Savaş onun ikinci bir önemli zaferiyle sona erdi. 21 Ağustosta, Küçük Anafartalar noktasından Türkler yeni bir saldırıya geçtiler. Çarpışmalar Müttefiklerin tam bir yenilgisiyle son buldu.

Mustafa Kemal iletişimin yeniden kurulmuş olduğunu öğrendiği karargâhına döndü, sendeleyerek. Telefonu kaldırdı. "General Liman von Sanders!" Telefonun kulaklığı cızırdamaktaydı. "Gelibolu sağ salim Türklerin eline geçmiş durumda! Evet, bunu İstanbul'a ve Berlin'e bildirin." Dinledi. "Hayır, düşman artık Bolayır'a saldıramaz; birlikleri falan kalmadı." Mustafa Kemal'in eli buz kesmişti ve başı önüne düştü. "Gelibolu... benim oldu! Türkiye... de benim olacak!" Karşıdan söylenenleri duyamadı.

XIV

Mustafa Kemal başını salladı ve ahizeyi yerine koydu. Bir kolonya şişesi aldı, onunla ellerini ovuşturdu ve burnuna koyup derin derin içine çekmek üzere bir pamuk parçasını kolonyayla ıslattı.

"Şu Allah'ın belası koku yok mu! Hepimizin midesini bulandıran o!" Üşüyen ellerini öne doğru uzatıp, bileklerini ovuşturdu. "Titremeyi bırak! Lanet olası dur!" Uzun pelerinini üzerine çekti ve olduğu yere büzüldü. Henüz Mayıs olmasına karşın kavurucu bir sıcak vardı ama kendini bir türlü ısıtamıyordu.

Yaveri girdi içeri. "Komutanım, bunu yokluk içinde bir gün ya da gece için saklamıştım."

Mustafa Kemal'in kan çanağına dönmüş gözleri, bir ölünün yüzünden ona doğru baktı.

Yaver yanına yaklaştı. "Sanırım buna şimdi ihtiyacınız var, komutanım." Rakı şişesinin mantarını çıkardı. "Yorgun görünüyorsunuz, komutanım."

Mustafa Kemal'in incecik dudaklarında bir gülümseme belirdi. Bir kadeh doldurdu ve kafasına dikiverdi, arkasından bir tane daha.

"Al. Sen de yorgunsundur." Bardağı yaverine uzattı. "Yalnızca bir bardağımız var. O yüzden ayrı ayrı içeceğiz."

"Teşekkür ederim, komutanım." Yaver bardağı havaya kaldırdı.

"Hayır! Ayrı ayrı ama aynı şeye içelim. Ayrılmaz kaderimize. Türklerin birliğine içelim."

Yaver sözleri tekrarladı ve içti. "Evet, komutanım!"

Mustafa Kemal kolonyalı pamuğu arada bir koklamak üzere ara vererek, bir not karaladı.

Yaver, "Haklısınız, komutanım!" dedi. "Bu ölümün iğrenç kokusu. Adamlarımız istihkaklarını yemekte zorlanıyorlar, komutanım!"

"Ben de yiyemiyorum!" Mustafa Kemal bir başka pamuk topağına kolonya döktükten sonra, notu yaverine uzattı. "Bu mesajı derhal Esat Paşa ve diğer komutanlara iletin. Mesajda, ölülerimizi gömebilelim diye geçici bir ateşkes isteği var."

Albay Aubrey Herbert, Lord Kitchener ve General Birdwell, Mustafa Kemal ve emir kademesindekilerin önerisine sıcak baktılar ve kısa bir görüşme sonrası geçici bir ateşkes anlaşmasına varıldı. Türkler, Albay Herbert'i konuk ettiler. Ateşkes dokuz saat sürecekti. Türk, İngiliz ve ortak defin bölgeleri beyaz bayraklarla işaretlenerek, üçe bölündü. Gömme çalışmalarına katılmayan gerek Türk, gerekse de İngiliz askerleri konuşlandıkları noktalardan dışarı çıkmayacaklardı.

Mustafa Kemal çavuşlarından birini yanına çağırdı. Şaşkınlıktan küçük dilini yutan askere, "Soyun!" diye emretti. "Bu bir cenaze merasiminden öte bir maskeli balo aynı zamanda. Sen geçici olarak benim yerimi alacaksın."

"Komutanım, sizin yerinizi kimse alamaz ki."

"Benim senin yerine geçmem gerekiyor! Ölçülerinin uygunluğu bu işe seni salık vermekte." Mustafa Kemal çavuşun üniformasını giyindi. "Sahra telefonuna göz kulak ol. Önemli bir mesaj geldiğinde derhal bana ulaştırmayı unutma. Ne haber gelirse mutlaka not al."

"Başüstüne, komutanım." Çavuş, Mustafa Kemal'in kalpağını ta kaşlarının üzerine gelecek kadar, iyice geçirdi kafasına. Yüzüne de maskaraca bir sert ifade takındı.

Mustafa Kemal güldü. "İyi! Güzel! Ortalığı kolaçan ediyormuş gibi şöyle cakalı bir dolaş bakalım." Arkasından siper-

den oluşan karargâhından koşarak çıkıp, çavuşun taburuna gitti. Dikkatli bir biçimde adamlarını gözledi.

"Beni Arif çavuş diye çağırmayı sakın unutmayın," diye göz kırptı. "Şu İngilizler kendimize has örf ve adetlerimiz olduğunu öğrenmeli." Soğuk sabah çisine karşı gri paltosuna iyice bir sarındı.

"Başüstüne, Arif çavuş!" Askerler selama durdu.

Yarım saat içinde bütün silahlar sustu ve bir silah atışı ateşkesin başlamış olduğunu bildirdi. Mustafa Kemal askerlerini, çürüyen bedenler ve açmakta olan gelinciklerin arasından tarlalara yolladı. Oradan ayrılırken, "Hiçbir düşman savunma hattımıza altmış yardadan daha fazla sokulmamalı! Onlara karşı oldukça yardımsever olmalı, ölülerini onlara teslim etmelisiniz!"

Alet edevat eksikliği yüzünden insanlar süngülerini kullanmaktaydılar. Çürümekte olan cesetleri kocaman bir toplu mezara koyarken nefesleri tıkanıyor, birçoğuysa kusuyordu. Tamamıyla ayrışmaya uğramamış bedenler öldüklerinde aldıkları biçimde sertleşmişlerdi. Birçoğunun başları öne eğikti ve karınlarında süngüyü kavramışlardı elleriyle. Askerler silahları topluyor, kime aitse o tarafa teslim ediyor, diğerleri de bunları derleyip, gerekli yerlerine ulaştırıyorlardı. İyice çamuru yemiş olan bedenler hantal ve ağırdı.

Mustafa Kemal küreğine yaslanmış, horozu kaldırılmış silahı elinde Türk siperleri arasında dolaşmakta olan bir İngiliz subayını izlemekteydi.

Mustafa Kemal hemen yanı başında kazmakta olan Avustralyalı askere Fransızca, "Bu işkilli adam da kim böyle?" diye sordu.

Yanıt, "O Binbaşı Jack Churchill," şeklindeydi, "Winston Churchill'in kardeşi. Günü birliğine Arkadia'dan geldi."

Mustafa Kemal öylesine işkilli Binbaşıya doğru yürüdü. Kusursuz bir Fransızcayla, "Korkacak bir şey yok, efendim" dedi.

Binbaşı Churchill şaşkınlıkla olduğu yerde sıçradı. "Ha. Asla çok dikkatli değilimdir, asker."

Uzun bir adımla siperin üzerinden atlayan Mustafa Kemal, "Benimle gelin," dedi. "Kanaat getiriniz, efendim!" dedi, Doğu tarzı bir hareketle reverans yaparak boş siperi gösterirken. "Biz Türkler ateşkesi asla tahkimat yapmak ya da durumumuzu iyileştirmek için fırsat bilmeyiz."

Binbaşı tabancasını kılıfına geri soktu.

"Sigara, efendim?" Mustafa Kemal kırışık sigara paketini ona uzattı.

"Erler subaylar kadar istihkak almazlar. Benden yakın bir tane."

Mustafa Kemal kir pas içinde elini uzatarak, altın tabakanın içinden dikkatlice bir sigara çekip, aldı. Binbaşı Churchill, Mustafa Kemal'in sigarasını yaktı, kibriti siperin içine attıktan sonra oradan uzaklaştı.

Mustafa Kemal arkasından onu selamladı. "Teşekkür ederim, efendim."

Binbaşı gözden kaybolduğunda, Mustafa Kemal bir grup askere, ölü Hintlilerin sedyelerini alarak Yeni Zelanda hattına kadar peşinden gelmelerini emretti. O ve askerleri karşılıklı selamlaşıp, jestlerde bulundular. Saat üç buçukta beyaz bayrakları toplamakla görevli bir Avustralyalı bozuk bir Fransızcayla konuştu.

"Bir teneke ete ne dersin?" Asker, kendisi de beyaz bayrakları toplamakta olan Mustafa Kemal'e ikramda bulundu.

"Teşekkür ederim, asker. Sen de şu şişeyi al bakalım." Mus-

tafa Kemal elindeki küçük kolonya şişesini Avustralyalıya verdi. "İyi bir rüzgâr çıkıp da, şu leş kokusunu alıp götürene dek işine yarar."

Avustralyalı, "Ne tuhaf," dedi, "Senden oldukça hoşlandım."

"Duygular karşılıklıdır da, birkaç saat sonra seni vurduğumda değişebilir bu duygular."

Düşmanlıkların yeniden başlamasından önceki sessizlik kısa ama bayağı etkiliydi. Mustafa Kemal yanı başında çalışmış olan düşmanına el salladı.

Türkçe, "Yüzünden gülümsemen hiç eksilmesin," dedi.

Ateşkes sona erdikten sonra Türkler konumlarını korumayı sürdürdüler ama keskin nişancı atışları dışında çatışmalar epey bir dindi. İngiliz askerleri yüzmeyi ve dinlenmeyi mermilere göğüs germeye yeğlerken, Türkler, özellikle yemek zamanlarında düşmanı ateşe boğmayı sürdürdüler.

Mustafa Kemal bir top mermisinin henüz açmış olduğu çukurda sürünerek ilerledi ve Kocaçimen tepesiyle, Conk Bayırını gözledi. Havan topu açarak düşmanı alçakta şarapnel ateşine tuttu. Düşman alçak, geniş mi geniş dağ eteklerinde şaşkına döndü. Mustafa Kemal sahra telefonunun düğmesine bastı ve Liman von Sanders'e durum raporu verdi.

"Herr! Rapor veriyorum. Sizi artık işitemiyorum." Aşağılardaki düşman botlarını gözetlerken bir an duraksadı. "Bizi cephane harcamaktan kurtardılar! Yoğun İngiliz topçu ateşi biraz önce kendi iki taburunu imha etti! Hintliler ve Yeni Zelandalılar Kocatepe ve Conk Bayırında kısılıp kaldılar. Şaşırtma harekâtı başarıyla tamamlandı, efendim. Şimdi bölgeyi düşmandan temizleme işlemine başlıyoruz." Telefonu elinden bıraktı ve çukurdan dışarı fırladı.

Makineli tüfeklerin takırtısı arasında, "Topçu ateşi emridir!" diye haykırdı. "Altı tur şarapnel ateşi! Dört de ağır topçu ateşi!"

Yer gök yerinden oynarken Mustafa Kemal olduğu yerde tökezledi. Tekrar dikildi ve sakince bir sigara yaktı. "Aşil işte tam burada dikilmişti," dedi, "ama Aşil'in ayağında deri çizmeler yoktu!"

Mustafa Kemal adamlarının arasında dolaşarak, onlara cesaret aşıladı. Karargahına geri döndü ve harita ve raporlara bir göz atarken, aceleyle beyaz peynir ve zeytin atıştırdı.

"Ya! Demek Almanlar sonunda Sırbistan'daki cephelerine geri dönmekteler!" dedi. "Çay! Sıcak olsun bu sefer!" diye haykırarak yaverine seslendi. Kalpağını çıkarıp bir tarafa fırlattı ve geniş alnında biriken teri sildi. Bileğine konmuş olan bir sivrisineği öldürdü ve pantolonuna bulaşan kan lekesini sildi.

"Benim kanıma ancak sen sahip çıkabilirsin!" diye güldü.

"Kan mı, komutanım?" Yaver elinde çayla içeri girdi. Mustafa Kemal, portatif karyolasına oturup, başını iki eli arasına koyarken, "Sivrisinekler," dedi. "Allah aşkına, çık dışarı da, bir battaniye bul. Donuyorum!"

"Başüstüne, komutanım ama siz şu çayı bir için. İçinizi ısıtır."

Mustafa Kemal'in bakışları tuhaf ve cam gibiydi. "Allah'ım! Çok yorgunum! Öyle bakma bana. Yalnızca çok yorgunum. Şu battaniyeyi kap da gel, hadi!"

Yaver telaş içinde odadan çıktı. Mustafa Kemal sırtüstü portatif karyolasına uzandı. "Allah'ım! Yorgunum!" Dişleri takırdarken, şiddetli bir biçimde titriyordu.

Yaver yanında kamp doktoruyla birlikte geri döndü. Mustafa Kemal'in çizmelerini çıkarttılar. Mustafa Kemal dirseğine

dayanarak doğruldu ve doktora baktı. Çatlak dudaklarını yaladı ve yüzü terden parıldamaktaydı.

"Senin ne işin var burada, lanet olası! Derhal yaralıların yanına dön!" Geriye, portatif karyolaya düştü. "Çizmelerimi çıkarmayın. Cehenneme çıplak gitmek niyetinde değilim!"

Onu bir diğer kalm askeri battaniyeye sararlarken, o kir pas içindeki tavanın ahşap kirişlerine bakıyordu.

"Soğuk! İçeri girilmeyecek kadar soğuk. Yaz henüz gelmedi."

Yaver ve doktor endişeli biçimde birbirlerine baktılar. Mustafa Kemal başını bir o yana, bir bu yana çevirmekteydi. "Leyla beni aldatmadı. Belge! Belge! Işığı kapatın!" Kolunla gözlerini kapadı. "Kum fırtınası bu. İnsanı sarsak bir serseme çeviriyor. Işığı kapatın!"

Doktor, "Ne zaman başladı bu?" diye sordu yanındaki askere.

"Henüz şimdi, efendim. Böyle konuşmaya henüz başladı."

"Daha önce battaniye istemiş miydi?"

"Evet, efendim. Gömme görevini yerine getirdiğimiz sıralar üşüdüğünden şikayet etmekteydi, efendim. Aşırı bitkin görünüyordu."

"Bu yorgunluktan öte bir şey. Sıtma. Onu yalnız bırakmayın. Bundan kimseye de söz etmeyin. Kendinin yanıyor gibi hissetmeye başlasa da, üstünü örtülü tutun. Ben gidip biraz kinin getireceğim ve Esat Paşa'ya da durumu rapor edeceğim."

"Efendim, Arif çavuş benim bazı görevlerimi üstlenebilirse, bu çok yararlı olur."

"İyi. Onu sizi görmesi için buraya getirteceğim. Bu arada, onu sakın yalnız bırakmayın." Doktor alçak kapıdan çıkmak üzere eğildi.

Yaver ışığı doğrudan Mustafa Kemal'in gözüne gelmesin diye mumun yerini değiştirdi. Portatif yatağın yanı başındaki katlanır tabureyi de kaldırdı.

Mustafa Kemal'in gözleri açıktı ve durmadan tavana bakmaktaydı. " *'Hey, kulağınızı dört açın! ...imparatorluk çökmek üzere; gerçekten de hızla geri çekilmekte' ...Ben Ali Rıza'nın oğluyum ...Okula da gidiyorum...Özgürlük, komutanım! O bir insanın uğruna yaşayıp, ölmesi gereken bir şeydir!*"

Yaver elini Mustafa Kemal'in ıslak alnına koydu. "*Yaz gelmedi henüz. Sonuçta ben Mustafa Kemal'im ...anavatan ...özgürlük ...anayasa!*" Omzunu açmak için yerinde döndü. "*Özgürlük tehlikelidir!*"

"Komutanım ... komutanım! Bırakın battaniye üzerinizde kalsın. Biraz konuşmayın da."

"*Siz ortadan yaramazsanız, ben de yandan dolanırım...*"

Mustafa Kemal, sayıklamanın verdiği şaşkınlık içinde yaverini anlamışçasına sustu.

"*Çizmelerimi giydirin bana! Cehenneme çıplak gitmek niyetinde değilim!*"

Yaveri Mustafa Kemal'in şakaklarını ovdu. "Evet, komutanım. Çizmeleriniz ayağınızda."

"*Şu lanet olası havanlar nerede kaldı?*" *Mustafa Kemal doğrulup oturdu ve kollarını salladı. "Sahile yaklaştık! Arıburnu! Şafak sökmeden dikenli teller konulsun. İki bin Avustralyalı... 19. Bölük, 9.uncu da dokuz taburu!*"

Yaver Mustafa Kemal'i yerine yatırmaya çabalarken, doktor geri döndü. Doktor elini alnına koydu.

"Yanıyor! Onu sakinleştirmeliyiz."

"*İyi! Maydos, Conk Bayırı! Suyun bittiği yerde savaş başlar! Anafarta'nın ardında içme suyu var! Allah'ım. Ne kadar susadım!*"

Doktor küçük bir bardak uzattı. "İçin bunu. Yutuverin. İçme suyu."

Mustafa Kemal bir hamlede içti suyu. "Çamurlu su. Sakarya nehrinin suyu!" Suratını astı ve arkaüstü yattı. "Yorgunum. Bu savaşı kazanabileceğimize inanmıyorum." Ara sıra başını sağa sola çevirerek, bir süre dinlendi.

Doktor, "Karargâhın işlerini Esat Paşa yürütecek. Mustafa Kemal'in yorgun olduğunu rapor ettik, işi kılıfına uydurarak. Askerler onun ne kadar hasta olduğunu bilmemeliler!" dedi.

Arif çavuş ve yaver Mustafa Kemal'in başucunda birbirlerini teselli ettiler. Ona sürekli kinin içirmeyi sürdürdüler.

İlacı her yuttuğundan sonra, "Daha çok çay partileri! Enver, bu senin aklının alamayacağı kadar büyük bir savaş!" diye haykırdı.

Bilinçaltında hortlaklarla dolu karabasanlar görüyordu; kendisini suçlayarak parmak sallayan ölülerin dolaştığı derin mi derin ölüm vadilerinde düşüp kalkarak ilerlediğini. İçinden ılık kan kokusunun yükseldiği, kâh kahverengi, kâh kızıl dolambaçlı ırmaklarda yürüyordu, bata çıka. "İnsanlar! Onların kanı bu! Leyla! Sakın yüzme bu suyun içinde!" diye yüksek sesle haykırdı.

Giderek sakinledi ve vadiler sıra halinde, gümüş gibi görünene dek parıldayan ve daha sonra koyulaşarak bakır rengini alan parlak altından tepelere dönüştü. Sapsarı saç örgüleriyle köylü kızı gibi giyinmiş tuhaf görünümlü biri durmadan değişip duran kayaların üzerinde dans ediyordu. Yüzü bir sürü peçelerle örtülüydü. Onları arkasına attıkça, peçeler eflatun renginde bulutlara dönüşüyordu. Kız üzerine doğru eğildi ve şarkısını söylerken soğukça elleriyle Mustafa Kemal'in yanaklarını okşadı:

Yaşanacak az zaman kaldı
Ve uçan kırlangıçları izle,
Ve bütün yüreğim senindir,
Elveda demeden önce.

Kızın ayak bileklerinde minik kanatlar vardı ve dans ederken ayakları kayalara basmıyordu.

"Bu, şimdi, dün ve daima demek olduğundan, sonsuzluk anlamına gelir!" diye şarkı söyledi. Kız birden değişti, altın sarısı örgüleri gece mavisine dönüştü ve çıplak ayaklarıyla, tuhaf görünümlü bir suyun kenarında dikilip durdu. Kollarını ileri doğru uzatırken, gözleri inanılmaz bir yeşil renkte parıldıyordu.

"Bu gelecek işte, Mustafa Kemal!"

Mustafa Kemal yavaşça gözlerini açtığında, üzerine doğru eğilmekte olan Arif çavuşla göz göze geldi. Çavuş onun alnına yeni bir sirkeli bez koydu. "Ateşiniz düştü. İşin kötü tarafını atlattık. O kadar sevinçliyim ki, komutanım!"

Mustafa Kemal zorlukla gülümsedi. "O zaman yarın için varsayacak bir şey kalmadı..."

Düşler gibi, karabasanlar da kaybolup giderken, Mustafa Kemal gücünü topladı. Bazen, çay içerlerken Arif çavuşla sohbet etmekteydi.

Çavuş, "Komutanım, sizce Çanakkale Boğazı'nda sürdürmekte olduğumuz savaşın sonu ne olabilir?" diye sordu.

Mustafa Kemal, "İnşallah daha dişe değer bir şey olabilir!" diye yanıtladı. "Burada, Çanakkale'de elde etmiş olduğumuz başarıya karşın, tıpkı Ruslar gibi karadan kuşatılmış olacağız. Ruslar yenilmeye mahkûm çünkü Çanakkale ve İstanbul boğazlarını kapatmakla onları Karadeniz'e hapsetmiş bulun-

maktayız. Onların ittifak halinde bulundukları ülkelerle ilişkisini kesmiş bulunmaktayız. Ama biz de, aynı nedenden kaybetmeye mahkûmuz."

"Ama komutanım, biz Akdeniz ve Karadeniz'in kıyılarında oturmaktayız ve hatta Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'na bile çıkışımız var!"

"Bunların hiçbirine çıkmayı göze alamamaktayız. Deniz gücü hiç olmayan bir kara gücüne sahip bir ülke olarak, kara kuvvetlerini karşı konulmaz bir biçimde içeri sokabilen deniz kuvvetlerine karşı Yarımadamızı koruyamayız."

"Yani, gelecekte Müttefiklerden herhangi biri, hatta Rusya bile, İstanbul'u alacak olursa, burada yaptıklarımızın hepsi boşa mı gider demek istiyorsunuz?"

"Hayır. Kesinlikle hayır. Hiçbir zafer yararsız değildir ama bir şeylerde yerini bulur. Asıl olan, Rusya ekonomik olarak batılı Müttefiklerinden ayrılmış bulunmakta; bu onun tamamıyla yalnız başına kalmasına etki edecektir. Sonuç olarak bu onun çökmesiyle sonuçlanacaktır ve hatta belki de iç sorunlar yaşamasına neden olacaktır. En azından onları körfezde durdurmuş bulunmaktayız. Avrupalı düşmanlarımıza büyük bir iyilikte bulunmuş durumdayız. Böylesine savaşmamın nedenlerinden biri de budur."

"Ne demek istiyorsunuz? Kimin tarafındansınız? Siz Almanlar için savaşmadınız mı?"

"Lanet olsun, hayır! Ben Türkiye için savaştım! Türkiye'nin şu andaki coğrafi konumu Avrupa adına bir savunma güzelliğidir! Burada değil miydik ...bu seferinde burada kaybetmiş olsaydık Rusya'nın Balkanları dümdüz etmeyeceğini kim bilebilirdi ...hatta baklava üzerindeki milyonlarca karınca gibi Almanya ve Fransa'yı da. Bizim asıl düşmanımız Rusya'dır.

Bu hep böyle süregelmiştir. Almanya diğer bir türlü yapacağına, onlara karşı savunmakta bize ancak yardım edebilmekte. Bizi illerinden biri, mülkü olarak düşlediği takdirde Almanya da düşmanlarımızdan biridir elbette... bizi mutlak egemenliği altına almayı planlıyorsa eğer."

Mustafa Kemal'in sırtı çadırın açık kapısına dönüktü. Konuşmakta olduğu subay gırtlağını temizleyip, hazırola geçtiği sırada yeni bir sigara paketini açmaktaydı.

"Savaş daha bitmedi!" Alman Generali Falkenhayn koşar adım içeri daldı. "Şu andaki duruma göre, Türkiye'nin peyklerimizden biri olmaktan başka çaresi yoktur." Alman bacakları iki yana açmış dikilirken, başı da kibirli bir biçimde yukarı bakmaktaydı.

Mustafa Kemal hızla dönüp Türk subayına baktı. "Artık serbestsiniz!"

Arif Çavuş topuklarını birbirine vurdurarak, hem Mustafa Kemal'i, hem de Falkenhayn'ı selamladı. Gözleri korku içinde faltaşı gibi açılmıştı. "Başüstüne, komutanım!" Sesinde sanki bu işten bir sıyırma rahatlığı vardı.

Mustafa Kemal hiç kıpırdamadan gözünü Alman'a dikerek, sanki hiç sözü kesilmemişçesine konuşmasına devam etti. "...ve her şey olup bittiğinde, Almanya ve dünya üzerindeki diğer her millet Türk'leri ne kadar gözlerinde küçümsemiş olduklarını anlayacaklar! Türklerin savaş yeteneğinin farkına varacaklar! İmparatorluk olsun olmasın! Türkiye Türklerindir, ne Almanların, ne müttefiklerin, ne de Rusların!" Gözleri çakmak çakmak şavkımaktayken, henüz açılmamış sigara paketini kaldırıp, kırık dökük masanın üzerine fırlattı.

General Falkenhayn yavaşça açtı sigara paketini. "Bizim gibi aynı düşmanlara sahip iki millet için tartışma zamanı

değil." Gözlerini Mustafa Kemal'in gözlerinden kaçırırken, pek bir aldırmaz tavırlar takındı.

"Ben, daha ivedi bir sorun için beni görmeye geldiğinizi sanmıştım." Mustafa Kemal hiç rahat değildi; sinirli bir biçimde odanın içinde dolaşıp duruyordu.

"Aslına bakarsanız, öyle. Kuvvetlerimize derhal yarımada üzerinde dağılma emri verildi."

"Kimin emriymiş bu? Burada komutan benim."

"Akıl almaz başarılarınız üzerine Mustafa Kemal olarak Paşalığa terfi ettirilmiş olduğunuz kadar, bunun da farkındayız. Ama emri veren benim! Alman komutanlar da İstanbul'dan verdiler bu emri! Enver de aynı fikirde ve o da aynı emri vermiş bulunuyor!"

"Enver Paşa! Domuzun dölü!" Sigarasını yakarken Mustafa Kemal'in elleri titremiyordu.

Falkenhayn, "Enver Paşa, kurmay başkanı, Mareşal Liman von Sanders!" diye öfkeyle konuştu.

Mustafa Kemal, "Ha. Nasıl da aklımdan çıkmış. Bu Alman savaşı, Türk savaşı değil ki. Bu hareketle ekselansları ne elde edilebileceğini umuyor acaba?" diye homurdandı.

"Şimdiye kadar zaten elde edilmiş durumda."

"Başarı benim komutam altında kazanıldı. Düşman yarımadayı terk etmeye hazırlanıyor artık. Son bir saldırı tamamıyla bitirir işlerini."

"Alman başkomutanlığı bu fikirde değil. Daha fazla adam kaybını göze alamayız."

"Bana kalırsa, savaş, özellikle de ön cephede, sağ kalmaya katkıda bulunur! Küçük birlikler ileri geri hareketlerle ancak oyalama gerçekleştirebilirler. Köpeğin kuyruğunu her seferinde birkaç santim kesmek mi kolaydır, yoksa tek seferde hepsini mi birden mi?"

"Sizi daha fazla heyecanlandırmak istemiyorum. Hasta olmuştunuz zaten." Alman duraksadı. "Bizlerle tartışmaya girmeniz gereksiz."

"Bu durumda, derhal görevimden istifa ediyorum."

"Mareşal böyle bir davranış içine girebileceğinizi öngörmüştü zaten. Bana, bunu söylediğinizde istifanızı kabul etmediğimi size bildirmem emredildi. Bu durumda, dinlenmeniz ve sıtma hastalığınızın iyileşmesi için İstanbul'a dönmeniz emredildi."

"Yarın sabah hareket etmek üzere hazırlanmış olurum."

"Ne Türkiye, ne de Almanya, işinin ehli bir subayını yitirmek istemez, sivrisineklere karşı bile olsa." General Falkenhayn çadırdan çıktı.

Mustafa Kemal bir kadeh rakı daha doldurdu ve kafasına dikiverdi. "Lanet olsun!" dedi, yüksek sesle. "Enver, tıpkı diğer başına bela olanlara yaptığı gibi, olabildiğince kısa yoldan bir İngiliz kurşunuyla sonumu getirmek amacıyla beni buralara yolladı! Ama artık az da olsa kozlar değişti! Politika ve oturduğu yerden emir verme konusunda iyi olabilir ama ben Çanakkale'de kendimi bir kurtarıcı durumuna sokarken, o Rus cephesinde bir çuval inciri berbat etti." Bir rakı daha doldurdu ve "Mustafa Kemal Paşa'ya! Türkiye'nin kurtarıcısı durumuna gelen Mustafa Kemal'e!" diye bağırarak, kadehini havaya kaldırdı. Yüksek sesle ve kendini kaybetmiş bir durumda kahkahalara boğuldu.

XV

Mustafa Kemal İstanbul'a döndü. İşlerin bu duruma gelmesinden ve belki de Rusları geri, kendi sınırlarına kovalayacağı bir göreve getirilmek üzere Hariciye Nazırlığıyla görüşmeler yapma olanağını yakalamış olduğundan ötürü çok mutluydu. Paşa rütbesine terfi ettirilmiş olmasına karşın, hâlâ pek tanınmış değildi ve İstanbul'da dönen dolaplar yüzünden ciddiye alınacağından da pek umudu yoktu. Diğer yandan, istifası kabul edilmemişti ve Gelibolu'ya toplu bir saldırı gerçekleştirilmişti. Tam da onun öngördüğü üzere, Müttefikler 19 Aralık'ta Gelibolu yarımadasını terk ettiler.

Yeniden Pera Palas'a yerleşti ve birkaç gün dinlendikten sonra, Nesim Bey'le Mustafa Kemal'e bir görüşme ayarlamış olan Halil Bey'in karşısına çıktı.

Nesim Bey'in konforlu yazıhanesine girerken, teklifsiz bir tavır içinde, "Nesim, çok zaman oldu!" dedi. "Epeyi kilo almışsın."

Nesim önündeki evraklarıyla meşgul olmayı sürdürdü.

"Burada askerlere verilenden daha fazla tayın almaktasınız." Mustafa Kemal duraksadı. "Askeri okulda verilen kuru fasulye pilavı unuttun mu?"

Nesim pat diye, "Bir imparatorluğu idare etmek öbek öbek baklavayla olmuyor!" dedi.

Mustafa Kemal son sözcüğün üzerine basa basa, "Gene de baklava kadar yapış yapış," dedi.

"Karnın açsa..."

"Açım." Mustafa Kemal, kâtibe döndü. "Çay. Çörek falan, derhal. Bunlar canımızı sıkmaz bizim!"

Kâtib çıktı. Nesim kat kat yağların arasında kısılı kalmış

gözlerle ona baktı. "Ben kendi kâtibime emir verebilirim ve de aramızda ne konuşacaksak çok uzun sürmeyecek."

"Belki çok uzun sürmeyecek ama sana söyleyeceğim kesin şeyler var! Ben çay ve çörekten çok daha fazla şeyler emretmeye alışığım ve sen aynı şeyleri söyleyemezsin."

"Paşalık aklını başından almış senin."

"Hariciye Nazırı olmak ta seni şişmanlatıp, çirkinleştirmiş!"

"Senin bu çılgınca laflarını dinleyecek zamanım yok benim."

Kâtip geri geldi, çay ve çörek tepsisini kocaman masanın üzerine koydu.

"İyi. Şimdi buradan defol ve dışarıda kal!" Mustafa Kemal kapıyı kapayıp, kilitledi ve tepsinin yanına geri dönerek, ağzına bir börek attı.

"Bana bak Paşa, eğer sırf aynı dönemde aynı okula gitmiş olmamızın sana böylesine rahat davranma hakkını verdiğini sanıyorsan, yanlışın var."

Mustafa Kemal sıcak çayla birlikte geri kalan lokmasını da ağzını şapırdatarak midesine indirdi. Masanın üzerine doğru eğildi ve tabancasını çıkardı. "Bana bu hakkı veren işte bu!" Tabancası hâlâ Nesim'e çevrili bir halde bir sandalye çekip, oturdu. Ayaklarını masanın üzerine koydu.

"İyi. Şimdi ben konuşacağım; sen dinleyeceksin. Ne Almanlar, ne o sefil Padişah ne de şu boktan imparatorluk umurumda değil! Ve de sen imparatorluğun çocuğusun. Herhangi bir başarı elde etmek istediğinde, Araplara Mars ve Plüton'u vaat edersin ama onları İngiliz ve Fransızlara karşı kullanmak ve o kalın Alman kafalıları, Berlin'den Bağdat'a uzanan işlerden beceriksiz ellerini çekmeye ikna etmek zorunda kaldığının farkına varırsın."

Ağzına başka bir börek tıkıştırdı ve konuşurken ağzından saçtığı tanecikler parlak masanın üzerine saçıldı. "Dediğimi kafana iyi sok, bizim gelecekte ve sonsuza dek düşmanımız Yunanistan'dır. Bu ülke, onlara İstanbul'u vaat edip duran İngilizler tarafından sürekli kışkırtılmaktadır!" Sol elinin parmaklarını gererek açtı. "Muhaberat ve güçlerimiz dağılmış durumdadır! Tıpkı böyle! Onları çekip, çevirerek, bir merkezde bir araya toplamalıyız." Yumruğunu sıktı ve masaya vurdu. Nesim olduğu yerde sıçradı ve tombul yanakları titredi. "Hasta ve elden ayaktan düşmüş bir imparatorluk yerine, sınırlarımızı geri çekerek, bir vatan cephesi oluşturmalıyız!"

Nesim gözle görülür bir biçimde titremekteydi. "Seni Makedonyalı işe yaramaz herif! Bulgar piçi!"

"Makedonya'yı Bulgaristan'a siz kendi ellerinizle teslim ettiniz! İngilizler onu Yunanlılara ve Sırplara vaat etti. Sen burada oturmuş börekler tıkınırken ve Enver Ruslardan kaçarken, Gelibolu'yu kurtaran bir Makedonya Türküydü!"

Nesim gözünü dikmiş tabancaya bakarken, "Böyle konuşmakla ne elde edeceğini sanıyorsun?" dedi.

Mustafa Kemal yüksek sesle bir kahkaha patlatırken, ayaklarını masadan indirdi. "Ne ezilip, büzülüyorsun be. Sana bir mermi bile harcamam, değmez!" Tabancasını kılıfına geri soktu. "Tabancama hiç gerek duymadan seni parçalara ayırabilir, sonra da havan toplarımıza yağ çıkarmak için tavada kızartabilirim!"

Tabanca ortadan kalkınca Nesim'in güveni yerine geldi. "Senin önerilerinin peşinden gideceğimizi sanacak kadar aptal olmazsın..."

"Hayır. Siz hepiniz burada çürüyüp gideceksiniz. Sen de."

"Senden emir alacak değilim!"

Mustafa Kemal elini kılıfının üzerine koydu. "Ah, evet, alacaksın! Ya şuracıkta seni vururum ya da Kurmay Başkanlığına benim Ruslarla savaşmaya gönderilmem emrini çıkarırsın!"

Ağır adımlarla kocaman kadife perdeye doğru yürüdü ve kordonun ucundaki altın sarısı püskülü kavradı. Mustafa "İp," diye derin derin düşündükten sonra, ansızın ve şiddetle kordona asıldı. Kordon koptu ve kalın perde boşlukta sallanmaya başladı. Sen ve Enver'in yeteri kadar ipiniz var. Bir gün o iple hepiniz asılacaksınız!" Kordonu gümüş tepsinin içine fırlatınca, şekerlik devrilerek bütün masaya saçıldı. Mustafa Kemal sert adımlarla yazıhaneyi terk etti.

***

Mustafa Kemal doğu cephesindeki 16. Ordu Birliklerine katılmak üzere Anadolu'nun uçsuz bucaksız, dümdüz yaylaları boyunca oraya doğru trenle giderken, "Şu leylek hakkında söylenen hurafede bir gerçek payı olmalı," diye derin düşüncelere daldı. Komutan Orhan Paşa ve onun emrindeki Albay İsmet ve Kazım Karabekir'in nasıl insanlar olduğu düşüncesi belli belirsiz geçti kafasından. Acaba kendisiyle işbirliği yapacaklar mıydı? İsmet ve Kazım'ın, Enver'le aralarının son derece kötü olduğu çalınmıştı kulağına. Ne iyi. Ama emir komuta zincirine başkaldırmaya razı gelecekler miydi ve de savaşabilecekler miydi! İşlerin pek kolay olmayacağının farkındaydı. Türklerin elinde çok az araç gereç kalmıştı ve birçok yenilgi yaşamışlardı. Erzurum'un gerisinde konuşlanmış iki binden fazla Rus vardı. Daha da kötüsü, bunlar Çar'a bağlı, yüksek morale sahip, deneyimli askerlerdi.

Mustafa Kemal, Ankara denilen küçük bir yerleşim bölgesinde trenden indi. Burası son duraktı çünkü tren bu noktadan

sonra kıvrılarak yönünü güneye, Toroslara çevirmekteydi. Mustafa Kemal'in seyahati bundan sonra doğuya çevrilmekte, Cengiz Han'ın yüzyıllar önce gittiği yolu takip etmekteydi. Buradan sonrasını at sırtında gidecekti. Ankara'dan uzaklaştığında, gıcırtılı semeri üzerinde dönerek, arkasına baktı. Gün ışığı kayaların üzerinde yükselen kaleyi altın sarısından çok kırmızıya boyamıştı. Aşağılarda uzayıp giden şehir, dalgalar halinde dizilmiş dağlara yaslanmış, bembeyaz görünmekteydi. Değişen ışıklar bir serap oluşturmaktaydılar. "Beyaz şehir!" diye içini çekti ve şehrin görüntüsü solup gider diye hızla geri dönüp, uzaklaştı.

Aralık ayıydı ve Erzurum'a doğru atını sürerken yağan kar, sarı bir toza karışmaktaydı. Tir tir titrerken, bütün bedeni soğuk ve yorgunluktan ağrımaktaydı. Gezgin topçu diye kullanılmış, kırık dökük bir cephane arabasına rast geldiği bir vadiye yaklaştı. Orada burada grup halinde iki büklüm olmuş çadırlar görülüyordu ve bir deri bir kemik kalmış birkaç asker sargılar içindeki ayakları üzerinde topallayarak dolaşmaktaydılar. İlk konuşan, Mustafa Kemal'in yanı başında at sürmekte olan subay oldu.

"Paşam, vardık. İşte 16. Kolorduya ait 28. Bölük bu."

"Türk ordusu!" Mustafa Kemal'in yüzü can çekişircesine acıyla burkuldu.

"Evet, komutanım. Sizi bu duruma alıştırabilirdim ama söyleyecek kelime bulamadım ki..."

"Görünen köy kılavuz istemez! Derhal alay komutanı Orhan Paşa'nın yanına gidelim!"

"Komutanım..."

"Haydi."

"Komutanım, Orhan Paşa... Sizi onun yanına götüremem. Kesin emir var..."

"Burası Paşanın emrinde değil mi?"

"Evet, komutanım, ama o da diğerleriyle birlikte, tifüs çadırında. Bunların hepsi..."

"Çabuk, beni komutanlığa götür."

"Albay İsmet ve Kazım Karabekir siz gelene kadar komutayı ele aldılar, komutanım. Atla revirin etrafından dolaşacağız."

Bir deri bir kemik kalmış ve umutsuzca bakan askerlerin yanından geçerek, daha büyükçe bir çadıra vardılar. Sırım gibi, ufak tefek bir subay sertçe selama dururken, Mustafa Kemal atından indi.

"Mustafa Kemal Paşa." Ufak tefek adam şık bir topuk selamı verdi. "Burada olmanızdan mutluluk duyuyoruz. Acil bir biçimde size ihtiyacımız var."

"Ortalığın hali karşısında, ben de aynı şeyi söylerdim."

"Komutanım, ben Albay İsmet, emrinizdeyim, efendim. Lütfen içeri buyurun."

"İkimiz de Türkiye'nin hizmetinde olmaya can atmaktayız!"

Mustafa Kemal çadıra girdiğinde iri yarı ama sakin bir adam kendisini selamladı. "Kazım Karabekir, komutanım."

Mustafa Kemal bu iri yarı adama ve kocaman suratına baktı. "İnşallah 16. Kolordu'nun geri kalanı da en az senin kadar sağlıklıdır."

Albay İsmet, "İsterseniz size karargâhınızı gösterelim mi? Yorgun görünüyorsunuz. At sırtında uzun bir yoldan geldiniz." dedi.

"Bu savaş daha da uzun, albay!"

Mustafa Kemal çay istedi. "Arta kalan ne varsa toparlayıp, burada öyle ya da böyle bir ordu oluşturmaya başladıktan

sonra dinlenebiliriz. Her şeyden önce, şu tifüs olayı nedir, ne değildir?"

"Komutanım, yalnız tifüs olsa gene iyi." İsmet sinirli bir biçimde dolaşıyordu çadırın içinde. "Lekeli tifüs bu!"

Kazım Karabekir öne doğru eğildi. "Zatürre ve dizanteri de söz konusu! Binlerce insan öldü ve ölmekte, komutanım!"

Mustafa Kemal kamp taburesine çöktü. Bir asker çay getirdi. Mustafa Kemal bardağını aldı. "O zaman ilk baştan başlayalım. Bütün içme sularının kaynatılmasını emrediyorum. Hasta bir ordu savaşamaz ki." Kazım'a doğru uzandı ve yakasından bir bit yakalayarak tırnakları arasında çıtlattı. "Bu yaratıklardan kurtulmadıkça, Ruslar adına savaşı onlar kazanacaklardır. "Bitler, Ruslar. Ruslar, bitler. Aralarında hiçbir fark yok." Mustafa Kemal, Kazım'ın sırtına vurdu ve hep birlikte güldüler. "İşimiz bittiğinde, burada son gülen biz olacağız."

Mustafa Kemal bu adamlarla bir araya geldiği o andan itibaren, birbirlerinden ve kendisinden de pek farklı bu adamlarla, kendini rahatlamış ve güvende hissetti. Ufak tefek İsmet bir kurtçuğu duymak isteyen serçe gibi kafasını bir tarafa eğmekteydi. Hafif bir sağırlığı vardı ama söylenen tek bir lafı kaçırmaya niyeti yoktu. Gaga gibi kemerli burnu ve düzgün görünüşü ve terbiyesiyle, o eskimiş çizmeler ve yırtık pırtık üniforma içinde bile pek bir kusursuz duruyordu. Kahverengi gözleri oldukça büyüktü ve masum bakıyordu ve bu ona kutsal kişi görünümü veriyordu. Kazım Karabekir'se, hantal görünümlü ve pek iri yarıydı. Onun sakin gücü İsmet'in ansızın parlayıveren öfkesini komik bir biçimde sarıp sarmalıyordu. İkisi de, Mustafa Kemal'in birliklere çeki düzen vermek üzere giriştiği programı uygulamakta son derece becerikli ve heyecanlıydılar.

Üç adam kolları sıvadılar; bütün harekâtı tasarlayan ve emirleri veren Mustafa Kemal'di. Kar oldukça kalındı ve motorlu araçlar çalışmadığından benzin, bit ve böylece de tifüsten kurtulmak amacıyla her bir adamı yıkamakta kullanılıyordu. Mustafa Kemal İstanbul'dan mühimmat ile erzak istedi ve sonunda da elde etti. İnsanlar daha iyi besleniyorlar ve sobasız çadırlarda soğuk suyla tepeden tırnağa yıkanmaya zorlanıyorlardı. Yıpranmış botlar boyanmıştı ve Mustafa Kemal her gün teftişe çıkmakta ve talim yaptırmaktaydı. Mikrop bulaşmış battaniye ve malzemeler yakılmıştı ve kamp daha yüksekçe bir yere taşınmıştı. Kurallar daha da sıklaştırılmıştı ve en ufak disiplin kaytarmalarına verilen cezalar pek şiddetliydi. Mustafa Kemal hamarat ev hanımları gibi oradan oraya koşturmakta, bölge temizliği yaptırmakta, hasta bakmakta ve adamları talim ettirmekteydi. İsmet ve Kazım yorulduklarında onlara ne kadar etkili ve işe yarar çalışmalarda bulunduklarını söyleyip, onları güldürmekteydi.

Mustafa Kemal, "Keyif zaferdir!" dedi. "Zafer yaratıcılıktır. Sizler bir ordu yaratmaktasınız!"

Revirde yatan ama bakım, iyi beslenme ve Mustafa Kemal'in sihirli bir aşı gibi onlara zerk ettiği güçlü istek sayesinde iyileşen askerlerden baskın müfrezeleri oluşturulmuştu. Gerilla takımları kurulmuştu. Bütün alayı olduğu kadar Rus mevzilerini de imha etmekte birbirleriyle yarışıyorlardı.

İsmet çıtkırıldımdı ama kendini verircesine çalışkandı. Ne zaman cesareti kırılsa veya bitkin düşse, adamlarının asla haberi olmazdı ama sırtını çoğunlukla Mustafa Kemal'in o sihirli yüreklendirmelerine dayardı. İsmet, Mustafa Kemal'in çadırına girdi ve kamp taburesine çöktü. Çizmesinin burnuyla yerdeki pislikleri dürtüklüyordu.

"Mustafa Kemal, sence bu savaşı kim kazanacaktır? Aslına bakarsan, bir şekilde yanlış saflarda savaşıp durmuşuz."

Mustafa Kemal hızla başını haritadan kaldırdı. "Sana hak veriyorum. Türkiye yanlış saflarda savaşıp durdu." Duraksadı, bir sigara yaktı ve paketi İsmet'e uzattı. Kurnazca gülümsedi. "Peki, lütfen bana söyle İsmet, yanlış saf hangisi?"

İsmet kulak memesini çekiştirip duruyordu. "Apaçık ki, yanlış saf kaybeden taraf olmalı; doğru olansa kazananın safıdır."

"En üst düzey sonuca varmak için, hiçbir savaşın gerçekten kazanılması hep gerekmez dostum. Bazıları savaştan diğerlerine göre daha az hasarla çıkar. Bu savaşta üçüncü bir saf var."

İsmet başını bir tarafa doğru eğdi. "Ne demek istiyorsun? Kim?"

"Biz. Türkiye."

"Bu bizim savaşımız değil ki."

"O zaman neden savaşıyoruz?"

İsmet yeniden yerine çöktü ve ayak uçlarına dikti gözlerini. "Ah, Mustafa Kemal! Almanlara katılmadan önce başladığımız tam o yere geri döndük. Burada Ruslara karşı o kadar güç sarf etmemiş olsaydık. Keşke Enver Paşa hiç olmasaydı!"

"İkimizde bu alçaklara karşı doğu cephesinde nesiller boyudur çarpışmakta olduğumuzu biliyoruz! Enver'e gelince, sana hak veriyorum. Geri kalan içinse, farklı düşünmüyorum. Fransa ve Belçika'daki o toplu katliam! Batı'nın bizi hep bununla değerlendirecek olmasını düşünmekten nefret ediyorum! Ama sınırlarımızı savunuyor olmamız yüzünden tarih bizi asla ayıplamayacaktır, zaten bizim de şu anda yaptığımız tam da budur."

"O zaman, uzun vadede Türkiye'nin savaşı kazanması nasıl umut edilebilir ki?"

"Türkiye bunu yapabilir. Osmanlı İmparatorluğu ise asla! Almanya kaybedecek olursa bu Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu demektir ki, Almanya kaybediyor!"

İsmet bir süre düşündü sonra yüzü aydınlandı ve kocaman gözlerini Mustafa Kemal'e çevirdi. "Osmanlı İmparatorluğu Türkiye değil!"

"Hayır, değil! Türkiye ile İmparatorluk arasındaki fark işin esas noktası. Arap ve Balkan illeri, Ege adaları, Yunanlılar, Ermeniler; bunlar Osmanlı İmparatorluğunun parçaları. Bunların her biri, Türkiye'nin hiç mi hiç işi olmayan, entrika ve dış kaynaklı karışıklıkların içinde yer almaktadır!"

"Bütün Türk olmayan topluluklar, Hıristiyan ve Müslüman, kendilerini İmparatorluğun çekirdeğine karşı organize olmuş durumdalar, yani bu da Türkiye demektir. Aslında... biz İslam birliğine inanmaz mıyız? Halife-Sultan devletimizin merkezi demektir."

"Bu ikinci yanlış." Mustafa Kemal bir yudum rakı yuvarlarken, göz kırptı.

"İkinci mi? Sen benden çok ileridesin. Ben daha ilk yanlışın ne olduğunu çıkaramadım ki!" İsmet kendine güldü, bir sigara yaktı, cılız bacaklarını üst üste attı ve gene başını yana eğdi.

Mustafa Kemal masanın üzerine oturdu ve bir okul öğretmeni havalarına girdi. Mustafa Kemal'in en sevdiği konu üzerinde tartışmakta son derece içten ve istekli olan şu tuhaf, Mehmetçik kılıklı dostundan adamakıllı hoşlanmıştı. "İleri gitmeyi denedik. Şimdi geri dönmeyi deneyip, sözü dine getirelim. Birincisinden kaynaklanan ikinci yanlışımız, Müslüman Arapların Fransız, İngiliz ve Rusların safında bize karşı sa-

vaşmakta olduğu gerçeğidir. İmparatorluğun Müslüman ögelerinin düşmanla aynı saflarda olduğunun farkında değil misin? Bu bizi derhal ve sonsuza kadar Panislamizm'den kurtarmalıdır!"

"Şimdi anlamaya başladım seni. Haklısın peki gelecekte neler olacak? Halifelik statüsü ne olacak? İmparatorluğun birliği bakımından halifeliğin politik ve manevi durumu hakkında ne yapılabilir?"

"Bu İmparatorlukla birlikte halifeliğin de yıkılması demektir."

"Bu sonumuz demektir!"

Mustafa Kemal'in unuttuğu sigarası masanın üzerinde kahverengi bir yanık izi oluşturdu. Bir kadeh rakı koydu ve kadehi çarpıcı bir biçimde havaya kaldırdı. "Başlangıcımıza kaldırıyorum."

İsmet gene bir şaşırmış görünüyordu, derken masum yüzünü giderek olup biteni anladığını gösteren bir ifade kapladı. "Padişahın bizzat kendisinin mi düşmanımız olduğunu söylemeye çalışıyorsun? İmparatorluk bir devrildi mi, işte o zaman Türkiye'mize kavuşuruz mu diyorsun?"

Mustafa Kemal bir başka bardağa da rakı doldurdu. Masanın üzerinden eğilerek, kadehi İsmet'in eline tutuşturdu. Kendi bardağını da doldurdu. "Gel, yeni Türkiye'nin şerefine ilk kadeh kaldıran sen ve ben olalım!"

Bardakları tokuştu. İsmet gülümsüyor, gözleri içtenlikle parıldıyordu. "Bir İmparatorluğun ölümüne. Bir ulusun doğuşuna."

Ansızın içeri Kazım Karabekir girdi. Sertçe bir selam çaktı ama o her zamanki sakinliği bozulmuş görünüyordu.

"Paşam! Şu Rus esiri bir türlü konuşturamıyoruz! Onların

yöntemini kullanıp, penisini kızgın süngüyle dağlayalım mı?" Kazım, görünür bir biçimde çılgına dönmüştü. "Zaten sünnetsiz domuzun biri!"

"Ya boş ver, herifi tertemiz hadım edip de, ekmeğine yağ sürmeyelim hiç. Rus işkencesi bize yaraşmaz. Onu bana getir. Derhal!"

Kazım kapıya çıktı ve asık suratlı bir Rus'u iterek, pis yere çaldı. Mustafa Kemal tekmeyi bastı adama.

"Ayağa kalk! Hiç görgü nedir bilmez misin sen!" Mustafa Kemal berbat bir Rusçayla bağırdı. "Adın ne senin?"

Asker Mustafa Kemal'in çizmesine tükürdü. Mustafa Kemal bir vahşi gibi esirin başını arkaya doğru eğdi. Kemikli elleriyle Rus'un saçlarını kavramış, gözleri çizgi haline gelene dek boynunu arkaya kıvırmıştı.

"Seni putperest! Seni bez bebeklere tapınıcı, seni! Seni domuz yiyici pis herif!" Kazım, böyle haykırdıktan sonra yanmakta olan bir sigarayı korku içindeki esirin gözbebeğine doğru yaklaştırdı.

Mustafa Kemal, "Emrimi yineliyorum! Rus yöntemleri kullanmak yok. Onların düzeyine alçalmayalım!" Fransızca konuştu ve Kazım emre boyun eğdi. "Gene de, bana yardımcı olacaksın, bu işi kendi yöntemimle halledeceğim." Şiddetli bir biçimde iterek, Rus'un başını öne doğru fırlattı. Rusça, "Ayağa kalk!" Güzel. Anlat bakalım!"

Kazım ve İsmet'in silahları dosdoğru Rus'a çevriliydi.

"Kıtan ve birliğin! Mustafa Kemal'in gözleri çelik mavisi bir zehir gibi Rus'u delip geçmekteydi. "Bölüğünde kaç kişi var!"

"Nyet!"

"Tekrar ediyorum, bölüğün kaç kişi ve onların pozisyonunu öğrenmek istiyorum! Derhal!"

İsmet, "Mustafa Kemal, adam konuştu..." dedi.

Mustafa İsmet'i duymazdan gelirken, düşmanın sayısını ve pozisyonunu öğrenene dek askeri sorgulamayı sürdürdü.

"Aldığınız emirler! Daha sonraki harekât için size verilen talimatlar!"

"Nitchevo!"

Mustafa Kemal Kazım'a döndü. "Şu çeliği geçir bakalım şunun omurgasına!"

Kazım ileri atılırken Rus, "Söyleyeceğim! Yalan söyledim! Durun! İsa aşkına, durun!"

Rus yavaşça yerin pisliğine karışan koyu kırmızı bir kan gölünün ortasında yatarken, Mustafa Kemal sakince bir sigara yaktı. Bu sırada Mustafa Kemal sigarasını bitirirken, bir yandan İsmet ve Kazım'a bakmaktaydı. Cesede tekmeyi bastı.

"Şu şey var ya!" Cesedi yeniden tekmeledi. "Bir Moskoftu. Kaç insanımıza işkence yapmıştır, Allah bilir. Kaç kendi masum insanına işkence yapmıştır, Allah bilir! Ben kendi istihbaratıma şu yalancı şerefsizden daha çok inanırım. Rusların bahar saldırısı şu yerde yatan şeyden daha kaput bir halde. Neyse, bu herif artık hiçbir Türk kadının ırzına geçemeyecek! Yalan söyledi! Bana yalan söyleyen herkesin, kim olursa olsun sonu bu olacaktır!" Dik dik iki subayına baktı ve cesede tükürdü. "Üzerine kusmadan götürün şunu buradan!"

Mustafa Kemal rakıyı tek başına bitirirken, çadırda yalnız Kazım kaldı. Mustafa Kemal ona döndü, ağzı tuhaf bir biçimde bükülmüş bir halde.

"Buna yüreğin dayanmazdı, değil mi?"

"Hayır, komutanım."

"Belki de yüreğin karınları deşilmiş kadınlarımızı görmeye daha dayanıklıdır."

"Rus'un özü bu ..."

"Korkuyorsun!"

"Öyle değil, komutanım..."

"Atmayı sürdürmesini istediğim Türk yüreği! Eğer bu tür bir ülseri ya da Ermeniler gibi çıbanbaşlarını kesip biçmek ona iyi gelecekse, o zaman ben bir cerrahım işte!" Parmaklarını birbirinden ayırarak öne uzattı. "Ellerim titremiyor! Ben hangi dokuyu keseceğimi bilirim."

"Onlar da kırılmaktalar, Mustafa Kemal."

"Başka ellerinden ne gelir ki? Muş! Van! Koparıp aldık! Hem de kendi silahlarıyla! Artık moruk Nick, kuyruğu bacakları arasına kısılmış, Moskova'ya geri dönmekte."

"Bir daha da Moskova'dan çıkamaz zaten. Devrimciler işini bitirir onun."

"Çürümüşlük! Leş gibi kokan içten çürümüşlük! Rusya şu anda kendi içinde un ufak olmakta. İyi de, bu devrimcilerin hakkından kim gelecek? Bir gün ...Ama merak etme, ne çarlar, ne sultanlar bu dünyada var olmayı sürdüremeyecekler, ve ne de Bolşevikler!" Kadehini kaldırdı. "Ama halklar hep yaşayacaklar!"

İçeri çavuş girdi. "Komutanım, önemli bir mesajınız var." Asker, topuk selamı verdikten sonra çıktı.

Mustafa Kemal pis zeminde birikmiş kanı göstererek, "Şu pisliğin üzerine biraz kum atın," diye emir verdi ve sonra mesajı okudu.

"Eh, Kazım. Görünüşe bakılırsa bir süre ayrı kalacağız gibi geliyor bana. Kazım'ın arkasından biraz daha ortalığı silip süpürmem için Suriye'ye gönderiliyorum."

"Üzüldüm, komutanım. Daha uzun süre birlikte savaşırız diye umut etmekteydim!"

Mustafa Kemal başını salladı. "Savaşacağız, Kazım. Sen, İsmet ve ben daha henüz başladık."

Mustafa Kemal Türkiye'nin doğusunda bulduğundan çok farklı bir ordu bıraktı. Nerede hastalığı bulduysa, arkasında sağlık bıraktı. Nerede karmaşa bulduysa, arkasında disiplin bıraktı. Nerde yenilgi bulduysa, arkasında zafer bıraktı.

Mustafa Kemal'in harp dehası her ne kadar Çanakkale'nin ve doğu cephesinin kontrol altına alınmasını sağladıysa da, İmparatorluk Mezopotamya ve İran'da İngiltere tarafından tehdit altında tutulmaktaydı. Düşmanlar arasında Yunanlılar, Sırplar, Arnavutlar ve Burgers vardı. İstanbul'daki harp dairesi Suriye'de bir ordu oluşturmaya karar verdi ve komutanlığına General Falkenhayn getirildi. Mustafa Kemal 18 Temmuz 1917 tarihinde Yıldırım Orduları Grubuna atandı. Suriye'de, Halep savaşında görevlendirildi.

General Falkenhayn, Mustafa Kemal'den hiç hoşlanmazdı ve Mustafa Kemal'in emirlere karşı geldiğine ve Suriye cephesine odaklanmakta ısrar ediyor olduğuna dair Başvekil ve V. Sultan Mehmet'e sıkça şikâyet raporları gönderiyordu.

Bağdat'ın düşmesinin ardından, Mustafa Kemal'in katılmadığı bir toplantı yapıldı. Enver, Cemal, Erich von Falkenhayn ve Liman von Sanders, Halep'in merkezindeki alçak, uzunca bir binada toplanıp, görüştüler.

Erich von Falkenhayn konuşurken tombul yanaklarını hoplatıyordu. "Ben Mustafa Kemal'in kesinlikle görevden alınması taraftarıyım. O baş belası bir heriftir. Fikirlerimize öylesine şiddetle karşı çıkmaktadır ki, sonunda bölünmemize neden olacaktır."

Cemal öne doğru eğildi. "Ben de çoğunlukla Mustafa Kemal'in düşüncelerine katılmam ama elimizde Filistin'i savu-

nacak yeterli birliğimiz yok ve üstelik de İngilizler gün be gün bu bölgeye daha fazla yığınak yapmaktalar."

Enver gömlek kolunu silkelerken, "Cemal bu noktada haklı," dedi, "Mezopotamya'da her Türk'e dört İngiliz düşmekte ama Mustafa Kemal'i görevden almamamızı gerektiren başka nedenler var."

Erich von Falkenhayn ikna olmamıştı. "Bu Kemal'de kahramanlık kompleksi var! Bütün emirlerime çılgınca karşı gelmekte! Kısacası ben bu adamla çalışamam. Enver, onu görevde tutmamızı gerektiren başka ne tür nedenler olabilir ki?"

"Asıl nedene çok yaklaşmış durumdasınız zaten. Bu adam önemli bir kahraman olmakta öylesine bir hırsa sahip ki, gözü hiçbir şeyi görmemekte. Bir de gerçekten kendini iyi satıyor. Bir strateji geliştirmesi gerektiği yerde, askerlerini yüreklendirmek için göğsünü gere gere ateş hattında dolaşır bu. Ahmaklar aceleci olurlar. Bir gün gelecek bu Mustafa Kemal ahmağı aceleyle bir düşman mermisine rast gelecek ve işte o zamanda ondan kurtulmak için çabalamamız gerekmeyecek. Onu neden Çanakkale'ye, Erzurum'a yolladığımı sanıyorsunuz ki? Er ya da geç şans yüzdesi kuralı hakkından gelecektir onun." Enver, düzgün dudaklarında kendini beğenmiş bir ifadeyle arkasına yaslandı ve siyah ağızlığına yeni bir sigara taktı.

"Baylar, çok fazla miktarda Türk altını tehlikede. Şu Filistin davası için hesaplamış olduğum tahmini giderleri okuyayım size..."

Enver not defterini Cemal'in elinden kaptığı gibi, masanın üzerine fırlattı. "Parasal konulardan sonra da söz edebiliriz! Bir süre ertele bence. Rakamlar şu anda içimi karartıyor."

Cemal, "Peki, Enver!" dedi. "Ama savaşı daha da sürdüre-

ceksek, o zaman Almanlar bize daha fazla ağır silah desteği sağlamalı!"

"Daha sonra, dedim!" Cemal'e bakarken Enver'in gözleri kısıldı. "Araç gereç sözü verdiler. Almanlar ve Türkler bu savaşta etle tırnak gibiler."

Von Sanders Enver'e baktı. "Haklısın, Enver. Ama şunu unutma ki, Mustafa Kemal savaş alanında en az senin politikada olduğun kadar iyi."

Enver, sandalyesinde doğrulurken, "Devlet adamlığı!" diye düzeltti.

"Bu durumda, olabildiğince erken bir zamanda Bağdat ve Süveyş üzerine harekete geçmek niyetindeyiz ve iyi subaylara gereksinimimiz var. Mustafa Kemal gördüğüm en kusursuz subay. Tam da bu durumda onu gözden çıkaramayız." Sanders öfkeyle Erich von Falkenhayn'a dikti gözlerini. "Dahası, Verdun'da bir çuval inciri bok ettikten bu yana, içimizden birileri Berlin'de daha da bir beğeni görebilir!"

Von Falkenhayn yerinde şöyle bir kıpırdanırken, gözlerini öfkeyle Sanders'den kaçırdı. Enver Falkenhayn'ın omzuna vurdu.

"Aldırma. Hepimiz zaman zaman yaptığımız ufak tefek yanlışlarla anılmışızdır."

Cemal Türkçe, "Doğu cephesinde olduğu gibi!" diye mırıldandı.

Enver, Cemal'i duymazlıktan gelerek, Sanders'e döndü. "Şu anda Mustafa Kemal'i görevden almayacağız." Falkenhayn'a baktı. Enver, "İşi doğasına bırakacağız ve insan doğası yolunu kendi bulur," diye göz kırptı.

Birkaç gün sonra, Falkenhayn'ın yaveri tarafından takdim edilmesinin ardından, Mustafa Kemal, General Erich von Falkenhayn'm karargâhına girdi.

"Efendim, gene karşılaştık."

"Galiba memnun oldum demem gerekiyor." General Falkenhayn yerinden kalkmadı. Önüne serdiği bir takım haritalarla, masasında oturuyordu.

Mustafa Kemal altına bir tabure çekerek, karşısına geçip oturdu. Gülümsedi ve konuşmaya devam etti. "Biliyor musunuz, kendimi takdim ettirme huyumdan bir türlü vazgeçemedim. Sanırım bu bir tür deneyim ya da gelenek meselesi. Karargâhıma girip, beni şaşkına uğrattığınız o günü unutamıyorum. Bu bir Alman geleneği olsa gerek."

"Buraya örf ve adetlerden başka şeyler görüşmeye geldiniz." Falkenhayn gülünç bir otorite ile hafifçe çenesine vurmaktaydı.

"Elbette!" Mustafa Kemal'in tavrı bir anda kediden aslana dönüşüvermişti. "Bölgenin anatomisini incelemiş bulunuyorum. Şuna inandım ki, burada, Şam'da, yalnızca tam bir yenilgiden başka hiçbir sonuca varılamaz!"

"Bir savaşın sonucu ancak ve ancak çarpıştıktan sonra değerlendirilebilir, daha önce değil!"

Mustafa Kemal bir ayağını diğer bacağının dizi üstüne yerleştirdi ve dik dik Falkenhayn'a bakarken, arkasına doğru yaslandı.

"Demek Verdun'da işleri böyle yürüttünüz, ha!"

"Burası Verdun değil! Verdun'dan size ne!"

"O zaman siz burada savaştırmak üzere Almanları kullansanız iyi edersiniz. Bunun umutsuz bir deneyim ve Türk askerlerinin yaşamlarıyla kumar oynamak olduğundan hiç şüphem yok."

"Bir Alman komutanla tartışmak sizin harcınız değil! Bütün bu koşullar altında Türk askerlerinin yaşamının bizim gözümüzde çok küçük bir önemi var!"

"Bu apaçık ortada, efendim. Eğer siz masa başında oturacağınıza, birliklerinizin yanı başında savaşan türden bir subay olsaydınız, fikrinizi değiştirebilirdiniz. Bir gün gelecek Türk kayıplarından pişmanlık duyacaksınız ...ve bana gelince! Görevimden çekiliyorum. Enver ve çetesine, bana, İstanbul'a bin lira yollamasını söyleyin. Benden bu derece kolay kurtulmuş olmasına değer!" Selam vermeden arkasını dönüp çıkmak üzereyken, "Siz ve Enver, kendinize intihar edecek ve saygın Türk'leri katledecek başka birini bulabilirsiniz!"

Mustafa Kemal İstanbul'a döndü ve İsmet'in yardımıyla Padişaha soğuk mu soğuk ve sözünü esirgemediği bir rapor sundu. Alman komutana hiç güven duymadığını belirtti. Genelkurmay buna katılmadı. Mustafa Kemal, Eylül ayında general rütbesiyle komuta ettiği 7. Tümendeki görevinden ayrıldı. 2. Tümen'in komutanlığı kendisine önerildiyse de, o bunu da geri çevirdi. Suriye sınırında savaş kaybedilmişti ve Mustafa Kemal gene haklı çıkmıştı.

Bu kara günler boyunca, Mustafa Kemal, İsmet'le konuşmanın iç rahatlığını yaşadı çünkü İsmet onun fikirlerini anlamıştı. Kahvelerde ve halka açık lokantalarda görüşmek yerine, Mustafa Kemal'in Şişli'deki evine kapanmayı yeğliyorlardı. İsmet ufak tefek, enerjik yapısıyla Askeri okulun yanından geçerek, yokuş yukarı çıkıyor, kendi halinde, pembe, üç katlı eve giriyordu.

Zübeyde çaylar pişiriyordu ve onları hiç helva ve çöreksiz bırakmıyordu. Ortalıkta sessizce dolaşıyordu ve Mustafa Kemal, ta ki devrimci güçleriyle kendi yolundan gidecek olduğunu anladığının farkına vardığı günden beri, Zübeyde'nin yanlarında olmasına hiç karşı gelmemişti. Zübeyde yavaş ve temkinli hareket ediyordu. Şakakları artık altın sarısı değil,

gümüş rengindeydi. Sefere çıktığı o uzun ayrılıklar sırasında bütün gücü kuvveti oğlunu merak etmeye dönüşüyordu. Küçük bardaklara koyu amber çayı koyuyordu ve Mustafa Kemal minik çay kaşığıyla şekerini karıştırıyordu.

Bitkin görünen ve kocaman gözlerinin altında mor halkalar oluşmuş olan İsmet, "Bütün bunların bir çay bardağı içinde koparılan fırtınalar olduğunu kabullenebilseydim keşke" dedi.

"İşin en korkunç tarafı tek başına Ermeni soykırımı falan değil. Asıl olan, haksız ve artık büyük bir tehlike halini almakta olan bu cinayetlerin perde arkasında ne yaptıkları."

İsmet, "Haklısın!" dedi. "Ermeniler bütün dünyada Türklere karşı şiddetli bir nefret ortaya koymaktalar."

"Yabancı gazetelerde bir takım berbat şeyler okumuş bulunmaktayım. Bu soykırım olayları Müttefik basınında savaş propagandasına dayanak oluşturmakta. İnsanların arasına nifak tohumları ekilmesinde gene din kullanılmakta. Müslümanların Hıristiyanları işkenceyle öldürdükleri masalları anlatılmakta ama Ruslardan yana olan tek yönlü görüşler ve şu Ermenilerin nasıl kadınlarımızın ırzına geçtiği gerçeği tamamıyla es geçilmekte. Bu gerçeğin yarısı, tek taraflı!"

"Bu işte iyimser olunabilecek hiçbir şey yok. Bazı noktalar diğerleri gibi o kadar da karanlık değil. İnsanların çektiği sıkıntıların çıkarlar doğrultusunda kullanılarak, işin daha da abartılmasıyla, politik bir sonuca bağlanması hem utanmazca, hem de insanlık dışı. Sonuçta bu acı çeken insanları incitecektir. Durumları bir insanlık trajedisine dönüşecektir. İster Türk, ister Yunanlı ya da ister Ermeni olsun, dünya üzerindeki hiçbir halk bütün halinde aynı kefeye konamaz. Suçlu millet diye bir şey olamaz."

"Batılı güçlerin ve Rusların, beş uzun yüzyıl boyunca hoş-

görü içinde bir arada yaşamış Türk ve Ermenileri birbirlerini boğazlamaları üzerine yürüttükleri politikalar her iki tarafa da hiçbir yarar sağlamaz."

"Rusya'daki devrim hakkında ne düşünüyorsun?"

İsmet, Mustafa Kemal'in yanıtını duymaya hazırlanarak, başını gene yana eğdi.

"Bunun hazırlıkları çok uzun zamandır yapılmaktaydı. Rusya doğu Anadolu'yu ele geçirecek ve güya bir Ermeni devleti kurmaya yeltenecektir ama General Yudenich bölgeyi, Ermenileri dışlayan bir koloni haline çevirmeye başladı. Rusların gerçek niyetinin ne olduğunu kimse bilemez. Aynı oyunu Kürtler üzerine de oynamışlardı."

İsmet, "Her zamanki gibi aynı fikirdeyiz," dedi. "Birbirimizi anlayabilmemiz içimi sevinçle dolduruyor."

Mustafa Kemal hafifçe güldü ve gerinmek üzere ayağa kalktı. "Bu komünistlerde elle tutulacak hiçbir taraf göremiyorum..."

"Aman Yarabbi, ben de!"

"Biz kendi devrimimizi yapacağız ama şundan hiç şüphem yok ki komünizm, Türklerin ısrarla üzerinde durduğu rekabet etme ruhu ve kişisel bağımsızlıkla asla bağdaşamayan bir yönetim şeklidir. Bu doğamıza aykırı düşerdi. Zaten Ruslar kendi işleriyle cebelleş olmuş durumdalar ve Brest-Litovsk'da Rusya'yla imzaladığımız barış antlaşması ülkenin bu bölümünü düşünmekten kurtarmış bulunmakta bizi."

"Umut edelim, birbirlerini boğazlamakla o kadar meşgul olsunlar ki, bizi öldürmeyi unutsunlar."

"Gene de, en iyi dostumla tanışmama neden oldukları için Ruslara teşekkür edebilirim." Mustafa Kemal, İsmet'in gözlerinin altındaki siyah halkaları fark etmişti. "Hadi bunları bırakıp, biraz bizden dedikodu yapalım."

"Ben bir iki şey biliyorum." İsmet'in yüzü aydınlandı. "Can ciğer, kuzu sarması dostun Falkenhayn hakkındaki son haberleri duydun mu?"

"Ha, şu general müsveddesi!"

"Suriye'deki başarısızlığından ötürü görevinden alındığını sana bildirmekten büyük zevk almaktayım. Onun yerine Liman von Sanders getirilmiş."

Mustafa Kemal kıkırdadı. "Sanki son zamanlarda hamamlarda dedikodu yapmış gibisin."

"Yaptım, ya. Bu şans eseri 5 Temmuzda oldu. İlginç bir şey daha biliyorum."

"Şam'a geri döneceğim gibi mi?"

"Hayır. Ama sana gene yol göründü. Sen herhalde Şam'a gitmeyi, bu gün sarayda kulağıma çalındığı üzere, çocuk bakıcılığı yapmaya yeğlerdin!"

"Çocuk bakıcılığı mı?"

"Yanına bir emzik falan alsan iyi edersin... Canım o kadar da kötü değil de, anladığıma göre Berlin'e giderken Vahdettin'e eşlik etmek üzere sen seçilmişsin."

"Ben tabi Berlin'e gitmeyi, Batı cephesini de görmeyi isterdim ama böyle değil. Sorun ne, yoksa Veliaht kendi müttefiklerinden mi korkmaktalar? Anlarsın ya, bu bir fırsat doğurabilir."

"Pek sevgili haplarını içmesini sağlamak ve parmaklarını emmesine engel olma fırsatı."

"Bu bana, onunla konuşmak ve Alman denetimini üzerimizden kaldırıp atmaya onu ikna etmek şansını sağlayabilir."

"Mustafa Kemal, dostum, senin umutlarını boşa çıkarmak istemem. Hadi bir dene bakalım ama canımı alsınlar ki, Vahdettin'in yalnızca bir geri zekalı mı yoksa salt kendini koruma

altında tutmak ve sorumluluklarından kaçmak amacıyla aptalı oynayabilen kurnaz bir korkak mı olduğuna hâlâ karar verebilmiş değilim. Belki de onunla konuşarak, herifi bir kere olsun adam gibi davranmaya ikna edebilirsin."

"Eğer bunu başarabilirsem ve o da kendine bir çeki düzen vererek, İmparatorluğun arta kalanını kontrol altına alabilirse, o zaman daha fazla devrimlerle uğraşmak zorunda kalmayız. Bu bize biraz da olsa milletçe toparlanma zamanı sağlar."

***

15 Aralık, 1917 tarihinde Mustafa Kemal Vahdettin'le birlikte Berlin'e doğru yola çıktı. Şöyle daha rahat ve sade giysiler yerine kendini padişahlık kaftanları giymek zorunda bırakan görevinden oldukça sıkıntı duyuyordu. Tren yolculuğu sırasında Mustafa Kemal veliahtla görüşmeye çabaladı ama Vahdettin hep meşguldü, yemekteydi, uyuyordu, başı ağrıyordu ya da kendini eğlemekteydi. Berlin'e vardıklarında ve ziyaretleri sona erdiğinde, Mustafa Kemal yeniden denedi. Vahdettin sırtında atlas bornozuyla şezlonga uzanmıştı.

"Mustafa Kemal, bu tür konuşacak kadar enerjin nasıl kalmış olabilir? Eğer bu kadar iyi bir asker olmasaydın ve senden bu kadar hoşlanmıyor olsaydım, bu geceki yemekte Kaiser Wilhelm ve benimle öylesine tartıştığın için seni cezalandırırdım."

"Ben bunu hoşunuza gitsin diye yapmadım, efendim. Eğer Almanlarda biraz akıl olsaydı, bitip tükendiklerinin farkında olurlardı!"

Vahdettin işaret parmağıyla burnunu okşadı. "Onlar beni onurlandırıyorlar. Bizim müttefikimiz onlar. Şu sıralar bize arka çıkmaktalar."

"Bunu çok fazla sürdüremezler. Ben batı cephesini iyiden

iyiye inceledim. Daha fazla tutunamaz. Bu tür değerlendirmelerde bulunabilecek kadar çok savaştım ve işte bu yüzden sizinle bu yolculuğa çıkmaktan bu kadar sevinç duydum."

"Senin enerjine hayranım, Mustafa Kemal. Senden hoşlanıyorum ama bu konularda başka seçeneğim yok."

"Ama yakında bazı seçimler yapmak zorunda kalacaksınız. O zaman Enver Paşa ve Almanların kıçına tekmeyi basıp, Türk topraklarını savunmaya geçebilirsiniz."

"Mustafa Kemal! Suriye, Yunanistan ve de İmparatorluk var savunulacak. Bunun için müttefikimize gereksinimimiz var."

Falkenhayn ve Enver Paşa'nın beceriksizlikleri yüzünden Mezopotamya ve Filistin elden gitti bile! Doğrusunu söylemek gerekirse, ben Fransız ve İtalyanların Kilikya'yı, Yunanlıların da İngilizlerin desteğiyle başkentimizi ele geçireceklerine inanıyorum! Türkiye'yi savunun ve de tacınızı koruyun! Kuvvetlerimizi bu amaçla çekip, içeri almadığınız takdirde, siz ve İmparatorluk birlikte yok olup gidersiniz!"

Vahdettin ince uzun eliyle terler biriken alnını sildi. "Böyle hoş olmayan şeyler duymak beni hasta ediyor! Karabasanlar göreceğim." Dilinin üzerine bir hap yerleştirip, bardağı tutarken eli titriyordu.

Onun bardağına yeniden su doldururken Mustafa Kemal, "Efendim, bana güveniyorsunuz, değil mi?" dedi.

"Tabi sana güveniyorum ama bütün bunları kendime dert edemem. Ben bir asker değilim ki ve üstelik bunlara hiç aklım ermiyor."

"Aklınız ersin istemiyorsunuz! Bir gün Padişah V. Mehmet'in yerine geçeceksiniz ve sorumluluklar yüklenmek zorunda kalacaksınız. Ya benim tavsiyelerime kulak verirsiniz,

ya da ölmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun son padişahı olursunuz!"

"Ah, Mustafa Kemal, ne olur gidip, yat. Başım ağrıyor."

"Bunları düşünmeli ve gerçeklerle yüzleşmelisiniz. Tatil sona erdi. Sabahleyin İstanbul'a hareket edeceğiz ve baş başa görüşebileceğimiz son fırsat bu."

"Hay Allah, evet! Her şeyin doğru dürüst derlenip toparlandığını iyice kontrol et. Sabahlardan nefret ediyorum. Canım iyice uykum geldi. Hap etkisini göstermeye başladı. İyi geceler, Mustafa Kemal." Vahdettin üzeri mücevherlerle kaplı bir hap kutusu uzattı. "Şunlardan al bir tane. İnsanın iyice bir uyumasını sağlıyor."

"Hayır, efendim, teşekkür ederim. Uyku hapı alacak zaman değil şimdi."

Bu Mustafa Kemal'in, İmparatorluğun içinde bulunduğu koşullar ve savaş hakkında Vahdettin'i ikna etme çabalarının sonu oldu. O gece odasının içinde dolaşıp dururken ve sigara tüttürürken, aklma o perde oyunu, hani ak sakallı Hacivat'ın nasıl oratoryosuyla Karagöz'ü uykusundan ettiği geldi. Hacivat yeniden geri dönmek ve gene öfkeyle ve acımasızsa karşılanmak üzere hep dövülerek sahneden apar topar atılıyordu. Hacivat fikirlerini ortaya koyduğu için terslenip, cezalandırıldıkça, herkes kahkahalara boğulurdu.

Mustafa Kemal aynaya baktı. Aynadaki aksine, "Hacivat!" dedi, "sen ve ben insanların düşünmek yerine uyumayı ve ömürleri boyunca hep oldukları yerde kalmayı yeğlediklerinin ikimiz de farkındayız!"

Aklına o eğlenceli sünnet eğlencesi olayı ve "Bütün yaşam perde arkasındaki o *Efendi* tarafından yönlendirilir. Siz gerçekten bu suretlerin kendi başlarına, özgürce hareket etmekte

olduğuna inanmaz mısınız?" dediğinde Hüseyin Ağa'nın nasıl şaşırdığı geldi. Şair Baki böyle yazmıştı. Bir şair hoşuna giden her şeyi düşleyebilirdi ama Mustafa Kemal düşlerin ötesinde şeylerin peşindeydi.

Mustafa Kemal yeniden aynadaki görüntüsüne döndü, bir hışımla. "Bir gün gelecek, efendi sen olacaksın!" Bu düşüncenin çok uzun zaman önce, hatta tam sünnet olduğu o günde aklından geçtiğini anımsadı. "Güzel! İpleri eline almaya, kuklanın arkasındaki güç olmaya çabaladın. Bu işe yaramaz; yaramayacağını biliyorum! Efendi ben olacağım! Diğerleri benim irademe göre hareket edecekler. Sonra da bu suretler kendi iradelerinin farkına varacaklar ve başka kimsenin kölesi olmamayı öğrenecekler. Sona ermeden önce bu gösterinin hem kuklası, hem de efendisi ben olacağım!"

Birden bitkin düşüverdi. Yumuşacık yatağına baktı. Sigara üstüne sigara yaktığından ve odanın içinde hiçbir esinti olmadığından, yatağın tam üstünde sigara dumanından bir kubbe salınmaktaydı. "Şimdi dinleneceğim zira efendi olmadan önce uzun zaman dinlenemeyeceğim. Bu durumda, uyumaya hiç vaktim olmayacak!"

***

Vahdettin ve Mustafa Kemal İstanbul'a döndüler. Hindenburg ve Ludendorff'la bir araya gelen Vahdettin'in elinden, Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanların güç gösterisi içinde kullanacağı bir oyuncak olduğuna ikna etmekten başka bir şey gelmedi.

Mustafa Kemal'in sağlığı pek iyi gitmediğinden, tedavi ve dinlenmek amacıyla Viyana ve Karlsbad'a gitti. Oradayken,

Batılı yaşamı inceledi ve Avrupa'nın uygarlıkta yaptığı ilerlemeleri gözlemledi. En önce Sofya'ya ve daha sonra Viyana da olmak üzere, Berlin'e yaptığı gezilerde, Türkiye'nin de belirgin bir biçimde aynı gelişimi yaşadığını görmek arzusu içinde çığ gibi büyüdü. "Bu insanların savaşa girişme ve hatta savaş yaratma da nasıl bu kadar yürekli olabildiklerine hiç şaşmamak gerek. Bütün zamanlara ayak uydurmuşlar ve her türden çağdaş icadı ellerinin altında tutmuşlar." Türkiye'yi uygarlığa taşımanın yollarını düşünüp, taşındı ve şuna inandı ki, ülkesi günü gelip de barıştan payını aldığında, halkını Batılı gelenekler, giysiler ve onlara yeni bir yaşam tarzının yolunu açacak kurumlarla buluşmaya özendirebilecek bir lideri çok büyük bir görev beklemekteydi.

5 Temmuz 1918 tarihinde V. Mehmet öldü ve Vahdettin, salak ya da korkak, VI. Mehmet olarak tahta çıktı. Mustafa Kemal yeniden İstanbul'a çağrılmıştı. Savaşı ve ülkeyi yöneten diktatörlüğün başında Enver, Talat ve Cemal Paşalar vardı. Cemal asla kendi görüşlerini ileri sürebilecek kadar güçlü değildi. Aydınlar arasında büyük bir taraftar kitlesi vardı ama ordu içinde pek azdı. Aldığı sert önlemler ve yöneticilik yetenekleri yüzünden hiç şüphe yok ki partiye çok yararlıydı. Ancak, değişmeyen bir gerçek vardı ki, asıl güçlü olanlar Enver ve Talat'tı. Enver genç subaylar ve askeri personel tarafından desteklenirken, Talat'ı destekleyenler sivil ve demokrat unsurlardı.

Mustafa Kemal yeni padişahın kılıç kuşanma töreni için İstanbul'a döndüğünde, Doğu ile Batı arasındaki farkın, gelişimin ve eski tarz yaşamın daha önce hiç olmadığı kadar farkına varmıştı. Yeni ve heyecan verici bir çağdaş yaşama tanık olmuştu ve eskiye geri döndüğünde içini bir sıkıntı kapladı.

Köklü bir takım değişiklikler yapılması gerektiğine hiç olmadığı kadar inanıyordu artık.

Padişahın kılıç kuşanma töreni ta 1453'te İstanbul'un fethinden beri yerleşmiş bir gelenekti. Fetih'in ardından, başkentin adı İstanbul diye değiştirilmiş ve öyle de kalmıştı. Mehmet, Fatih ve Peygamber'in sancağını taşıyan Hz. Eyüp'ün kemiklerinin bulunduğu yere Eyüp diye bilinen güzel bir cami diktirdi. Fatih Mehmet'in en sevdiği hocası Akşemsettin'in rüyasına, Hz. Eyüp'ün kemiklerinin gömülü olduğu yeri gösteren bir melek girdi. Melek, o noktayı kazdığı takdirde bir pınara ve üzerinde İbranice yazılar olan bir taşa rastlayacağını söyledi ona. Hoca meleğin anlattıklarını yerine getirdi ve mezarın yerini buldu. Mehmet o kadar sevinmişti ki buna, caminin inşası bittiğinde Padişah oraya gitti ve büyük bir törenle Akşemsettin'in elinden kutsal kılıcı kuşandı. Bu olaydan sonra her Padişah, tahta çıkışının beşinci ya da altıncı gününde kutsal kılıcı kuşanmak için Hz. Eyüp'ün mezarına gitti.

Eyüp, cami ve mezarın bulunduğu küçük bir semttir. Asıl İstanbul -şehrin iş alanı ve merkezi burasıdır- İstanbul'un Avrupa yakasındadır. Etrafı, Marmara'nın, Boğaz'ın ve de Haliç'in Asya ve Avrupa kıyıları boyunca dizilmiş küçük ilçelerle çevrilidir. Küçük bir ilçe olan Eyüp, Ayvansaray ve Defterdar semtlerinin ötesinde, Haliç'in hemen girişinde yer alır.

Mustafa Kemal törene davetliydi ve küçük bir kayıkla Haliç boyunca yol alarak, Eyüp'e vardı. Karaya ayak bastığında kendini yabancı gibi hissetti. Camiye yalnızca toz toprak içinde bir patika boyunca varılabiliyordu ve ilçe ufacık ve pek eskiydi. Sanki birkaç yüzyıl geriye doğru gitmiş gibiydi. Pencereleri demir parmaklıklı, eğik cumbalarıyla toz toprak içindeki yola sıralanmış küçük evlerin önünden geçti. Bir yokuşu tır-

manarak camiye vardı ve yüzlerce insan sanki yüzyıllar öncesinden kalan giysiler içinde donmuş kalmış gibiydiler. Kıpkırmızı fesler ve kısa pantolonlar ona hiçbir şeyin değişmemiş olduğunu anımsattı. Dış dünyanın eli hiç değmemişti ve her şey olduğu gibi durmaktaydı. Kadınların sırtında uzun kara çarşaflar ve kapkara peçeler örtmekteydi yüzlerini.

Birkaç yüz metre yürüdükten sonra, sağa doğru dönüp ilk avluya açılan kapıya varan tören alayının peşine takıldı. Dış avluda abdest alınan sekiz kenarlı bir çeşme vardı. Bu ve ürken güvercinlerin kanat sesleri, yaşlı ağaçların dallarındaki leylek yuvaları, işportacılar ve dilenciler, bütün girip çıktığı o savaşlar ve Avrupa gezileri sırasında neredeyse unuttuğu ortama katkıda bulunmaktaydılar.

Tören alayı iki yan kapıdan geçerek, bir sonraki dört köşe avluya vardı. Üç köşesi, on iki sütun üzerinde duran üstleri kubbeli sundurmadan oluşmaktaydı. Arkasında Eyüp Ensari'nin türbesinin bulunduğu köşe cömertçe kullanılmış fayans ve türbeye bakan küçük bir sundurmayla örtülmüştü. Ortasındaysa yüz yaşında eski bir çınar dikilmekteydi. Burada durdular ve tören başladı. Katılanların altın işlemeli kıpkırmızı ipek giysileri ve kılıçlarının kabzalarını süsleyen göz kamaştırıcı mücevherleri, girişte bekleşen dilencilerin paçavraları ve üstü başı yırtık pırtık çıplak ayaklı küçük çocuklarla tam bir zıtlık oluşturmaktaydı. VI. Mehmet'in etrafı baş ulemayla çevriliydi ve kılıç kuşanma olayı yalnızca yakından izleyenler tarafından gerçekten görülebilirdi. Enver hemen yakındaydı; düzgün yüzünde mutlu, donuk bir tebessüm vardı.

Mustafa Kemal, "Onun burada ne işi var," diye düşündü. "Bu padişahlığa boyun eğmektir. Bu bir itaatkârlık hareketidir ve bu adam güya Genç Türklerin lideri olacak!"

İğrenerek başını çevirdi. Büyük bir şaşkınlıkla, "Peki, benim ne işim var burada?" diye düşündü.

Bu düşünce üstüne, arkasını döndü ve kalabalığın en arkasına kadar yürüdü. Padişahın Cuma namazına gittiği o gün geldi gözünün önüne. Hiç korkmadan istibdat karşıtı sloganlar atan o vatanseverin sözleri yankılandı kafasında.

Dünya bağının tam orta yerinde imparatorluk hoş gelebilir,

Ama yakından bakacak olursanız, imparatorluk sonsuz bir savaştan başka bir şey değildir.

Bu dizeleri böylesine kusursuz anımsıyor olması karşısında şaşırıp kaldı. Daha sonra okula gittiğinde, Mustafa Yüzbaşının kendisine verdiği yasaklı kitapta da rastlamıştı aynı dizelere.

O öğretmen bana ikinci adımı taktıydı. Bu, ikiyüzlülüğün bir parçası olamayacağım konusunda bana büyük güven duyuyordu.

Surların dışına doğru yürürken soğuktan tir tir titremekte olan küçük bir oğlan çocuğu gördüğünde duraksadı. Minik ayaklarında ayakkabı yoktu ve hemen yanı başında dört ya da beş yaşlarında bir kız çocuğunun elini tutmaktaydı sıkı sıkıya. Mustafa Kemal'in içini ansızın büyük bir acıma duygusu kapladı. Eğildi ve oğlanın kara, kıvırcık saçlarını okşadı. Çocuk korkarak, geri çekildi.

Yumuşacık bir sesle, "Benden korkma, oğlum," dedi. "Niye korkuyorsun ki?"

"Sen Padişahın askerisin." Çocuk Mustafa Kemal'in yüzündeki sıcaklığı fark ettiğinde ezilip büzülmeyi bıraktı.

"Sen iyi bir Müslüman mısındır, evlat?"

Çocuk çekinerek başını salladı.

"Benim için bir şey yapar mısın?"

Çocuk sevindi ve gülümsedi.

"Kız kardeşini türbenin etrafında üç kere dolaştırırken, hiç çarşaf giymesin, peçe takmasın diye dilekte bulun."

Çocuğun kafası karışmıştı çünkü bütün kızlar ergenliğe erer ermez örtünürlerdi. Yani kız kardeşi daha ergenliğe eremeden, erken yaşta ölsün diye dilek mi tutmalıydı?

"Dediklerine göre bir bakire türbenin etrafında üç kere döndüğünde, dileği yerine gelirmiş."

"Efendim, şimdi ben neden kardeşim çarşaf giymeyecek kadar kısa ömürlü olsun diye dilek tutmalıyım?"

"Hayır! Hayır, evlat! Sen yalnızca benim dediğimi yerine getir ve bir gün gelip bunun nasıl gerçekleştiğini görünce şaşırıp kalacaksın. Unutma ama." Mustafa Kemal cebinden iki altın akçe çıkararak, çocuğa verdi. "Yalnızca inan! Olabileceğine inandığın takdirde, harika bir şey gerçekleşecektir. Şimdi de, dilediğin şeyin gerçekleşmesine yardımcı olsun diye Türkiye için savaşacağına söz ver bana bakalım."

Mustafa Kemal eğildi ve küçük kızı kucakladı. "Kız, sevgili kız. Canım küçük kız, sen ne aba, ne de çarşaf giymek zorunda kalacaksın ve ağabeyin de Türkiye için savaşacak!"

Bu kız kimdi, yalnızca beş yaşlarında, ve bu oğlan? Bu delikanlı Türklerin bağımsızlığı için savaşacak mıydı acaba? Ya bu hanımcık, acaba bir gün yeni Türkiye düzeninde özgürlüğün keyfini sürecekti miydi? Mustafa Kemal'in gözünün önüne, o vatanseverin başının nasıl yuvarlanıp gittiği o gün geldi. "Aman sakın ola dileğinizi fısıldamayın bile. Yüreğinizden söylediklerinizi Allah işitmeye kadirdir. Allah her şeyi bilendir. Bunu asla aklınızdan çıkarmayın!" diye fısıldarken sesi gitgide zayıflamaktaydı.

Oğlan gülümsedi ve Mustafa Kemal'in elini öperek, alnına koydu.

"Efendim. Dediklerinizi yerine getirilecektir, efendim. Ben Allah'a inanırım." Gözleri hayranlıkla fal taşı gibi açık, yukarı baktı. "Ben... efendim, size de inanıyorum."

Mustafa Kemal duygusal bir açık vermekten korkarak, hızla oradan uzaklaştı. Toz toprak içindeki ara sokaklardan ayak izlerini takip ederek ilerlerken, vatanseverin şiirinin gerisi yankılanmaktaydı kafasının içinde.

Zaman zaman bu mutluluk olsa bile, imparator daha da fazla dehşet ve korku saçar.

Haset etme. Hırslanma, o zaman, dünyanın krallığı.

Kulak asma be İlhami, imparator dayanamaz fazla, aslında kaçıp gitmesi pek yakında.

Mustafa Kemal dizeleri tekrarlayıp duruyordu. Dudakları duygusallık içinde kıpır kıpırdı.

"Aslında kaçıp gitmesi pek yakında!"

Sanki salgın hastalıktan kaçarcasına giderek daha da hızlandırıyordu adımlarını.

"Yeteri kadar yakında değil! Allah yardımcımız olsun. Çok kısa bir zaman içinde yapacak çok işimiz var!"

XVI

Suriye'de durum gittikçe kötüleğiğinden, yeni padişah Mustafa Kemal'i 7. Tümene atadı. Mustafa Kemal emre uydu; 18 Eylül 1918 tarihinde, o kuvvetlere komuta etmek üzere oradaydı, Nablus'ta. Nasıra'da Liman von Sanders'e katıldı. Ta Şam'dan, güneyde Hayfa ve Hicaz'a kadar uzanan cepheyi birlikte teftiş ettiler. Artık Paşa olan Albay İsmet de Mustafa Kemal ve Liman von Sanders'e katıldı.

Üç komutan deve üstünde, kuvars çakılı ve beyaz kumla kaplı bir vadiden geçmekteydiler. Öğlen güneşinin parlaklığı kama gibi batmaktaydı gözbebeklerine. Yer rüzgârla birlikte titriyordu sanki. Develer tepeleri ağararak beyazlanmış barut rengine çalan yeşil otları öbek öbek mideye indirmekteydiler. Develerden biri karnından geriye ağız dolusu ot çıkardı ve sarkık dudakları arasından köpük köpük yeşil renkte tükürükler çıkıp, sarkık yanaklarından aşağı damlarken, yatay çene hareketleriyle yavaşça yeniden çiğnemeye başladı. Biraz daha ileride bir diğer deveyse, arka ayaklarını iki yana gererek, buharlar tüttürüp, leş gibi kokutarak, işedi ortalığa. Mustafa Kemal arkasına doğru dönerek, ona bir taş fırlattı.

"Çok pis! İğrenç! Allah'ım leş gibi kokuyorlar, biz de öyle! Buradan çekip gitmediğimiz takdirde tek içecek şeyimiz bu olacak, kuşkusuz."

İsmet, "Adamlar şu ceylanı pişirdikten ve hep birlikte oturup yedikten sonra yola çıksak iyi olur," dedi.

Sanders, etekleri granit rengi kayalarla yumuşacık griye boyanmış rengârenk tepelere bakarken, "İşte Gara!" dedi. "Bu tepeler insanlar gibi çiftler halinde uzanır."

Mustafa Kemal bir diğer deveye taş atarken, "İnsanlar dağ-

lardan daha sabırsızdırlar!" dedi. "Gara Vadisi buranın doğusunda kalır. Pusulanızı yeteri kadar titizlikle kullanmıyorsunuz."

Adamlar kavrulup, çatlamış dudaklarıyla zorlukla soluk alıp veriyorlardı. Hepsi acı içinde gözlerini kısmaktaydılar.

Sanders kafasını kir pas içindeki ıslak mendiliyle silerken, "Bu cehennemden çıkıp, karargâha asla varamayacağız!" dedi. "Sıcak ve dizanteri askerleri olduğu kadar beni de perişan etti. İngilizlerin doğu tarafında demiryoluna saldıracaklarından hiç şüphem yok." Yeniden doğu tarafına baktı. "Birliklerimi derhal oraya yönlendireceğim."

Mustafa Kemal, "Bana sorarsan," dedi, "ben sahile odaklanacağım."

İsmet, ağzındaki et parçacıkları arasından, "Şu Emir Faysal yok mu! O ve Arap askerleri ve İngilizler, haberleşme hatlarımızı durmadan havaya uçuruyorlar! Umarım bu nedenle aramızdaki haberleşme kesilip, tek başımıza kalmayız," dedi.

Mustafa Kemal'in çelik mavisi gözleri mavi ufukla birleşti. "Kuvvetlerimizi asla buraya toplayamayız! Sırtımızı Toros dağlarına yasladığımızda ancak sonuç alırız. Bu arada elimizden geleni yapmalı, bir şekilde tutunmalıyız burada."

Yemeği bitirdiklerinde Mustafa Kemal son kalan sigaraları askerlerine bölüştürdü. Von Sanders doğuya doğru ilerlerken, Mustafa Kemal ve İsmet sahile doğru hareket ettiler.

Mustafa Kemal ve ekibi kısa, cam kırığı gibi lavla kaplı yüzeyi geçene dek gece yolculuğu neredeyse olanaksız gibiydi. Sonunda sahile vardıklarında, koşullar tam bir felakete dönmüştü. İngilizlerin ağır topçu ateşi altında kalmışlardı. Mustafa Kemal elindeki askeri gücün ve teçhizatın bu durumla başa çıkmayacağının farkına vardı. Bütün adamlarını feda et-

meyi göze alamadığından, Taberiye gölünün çevresi boyunca hızla geri çekilmeyi emretti. Güçlerini topladı, arkasını Ürdün'e döndü ve yıldırım gibi bir hızla Şam'a hareket etti. Bunun harp tarihindeki bilinen en akıllıca geri çekilme olduğu söylenmiştir. Müttefikler aynı gece Şam'a girince, Türkler Halep çevresinde toplandı.

Bu arada von Sanders Nazareth'te az daha esir düşecekti. Ürdün'ün doğusundaki Türk ordusu çekilmeye başladı ama Megiddo felaketi ve Mustafa Kemal'in çekildiği duyulunca, dağıldı ve kaçmaya başladı.

Sanders ve Mustafa Kemal yeniden bir araya geldiklerinde, Mustafa Kemal elde kalan birlikleri toparlama ve Halep'te konuşlandırma sorumluluğunu üstüne aldı.

Mustafa Kemal, "Daha önce söylemiş olduğum şeyi yineliyorum!" dedi. "Biz bu durumla ancak sırtımızı Toros Dağlarına yaslarsak başa çıkabiliriz!"

Mustafa Kemal kuvvetlerini birleşik Arap ve Müttefik güçlerine karşı çarpışmak üzere yeniden düzenledi ve toparladı. Arap kışlalarının yarı göçebe köylülerden oluştuğu Halep'te, savunmasını şehrin meydanına kurdu ve oradaki yerel bir oteli çarçabuk karargâh haline getirdi. Bu arada, toplar da yerleştirilmişti ve halk korkudan çılgına dönmüş bir haldeydi. Araplar yarı çıplak, başı kabak bir halde ortalıklarda koşuşturup duruyorlardı, korkudan ne yapacağını bilmez halde... Çığlıklar atıyor, havaya ateş ediyorlardı. Herkes can derdindeydi ve tırnak, yumruk, birbirleriyle pençeleşiyorlardı. Halılar, yorganlar, giysiler ve daha bir sürü ev eşyası sokaklara dağılmış durumdaydı. Çılgına dönmüş, çarşafsız bir takım kadınlar saç baş yoluyor, çığlıklar atıyorlardı. Araplar onlara hiç aldırmıyor, ev eşyalarını talan ediyor, kaldırıyorlardı. Adamlar

ellerine geçirdikleri her bir deveye bu eşyaları yüklüyor ve bunlarla birlikte batıya doğru kaçıyorlardı. Araplar, Mysore ve Jodhpur kabile savaşçıları Türk birliklerinin önü sıra tabana kuvvet kaçmaktaydılar. İngilizler sıvışıp, gitmişlerdi. Mustafa Kemal'in düşmanı olduğu noktada durdurma becerisi şimdiki Suriye sınırını pekiştirmişti.

İki gün içinde Mustafa Kemal Antakya'yı kurtardı ve Türk topraklarına kattı. Ali Fuat Cebesoy Paşayla bir araya geldi ve tıpkı İsmet Paşayla yaptığı gibi, onunla da durum hakkında tartıştı ve yıkılıp gitmekte olan imparatorluğun küllerinden yeni bir Türk milleti yaratılması gerektiği konusunda onu da ikna etti.

13 Ekimde Osmanlı, Mondros antlaşmasını imzaladı. Bu antlaşma dolayısıyla, General Liman von Sanders'in Türk ordusuyla olan ilişkisi kesilmişti. Mustafa Kemal, Adana komutanlığına atanmıştı.

Von Sanders, "Bu günden itibaren, bütün savaş boyunca zaferler elde eden bir komutan olarak Mustafa Kemal size komuta edecektir. Benim görevime onun getirilmesinden onur duymaktayım," diye konuştu.

Mondros Antlaşması, Osmanlı devletinden geri ne kaldıysa bir düzene koyan İzzet Paşa tarafından kabul edilmişti. Antlaşma, Türk delegesi olarak Donanma Bakanı Rauf Bey tarafından imzalanmıştı. Antlaşma koşulları, Boğazlar ve Karadeniz üzerinde onları hak sahibi yapan Müttefiklere ezici haklar tanımaktaydı. Kafkaslar, Hicaz, Irak ve Suriye'deki bütün Türk kuvvetleri düşmana teslim olmuşlardı.

Olaylar birbiri üstüne gelmekteydi. 3 Kasımda Avusturya İmparatoru Charles İsviçre'ye kaçtı. Alman İmparatoru tahtından feragat ederek Hollanda'ya kaçtı ve Alman Donanmasında isyan çıktı.

Mondros Antlaşması çerçevesinde yaptırımlar oluşturmakta olan düşmandan emir almak istemeyen Mustafa Kemal 6 Kasımda görevinden istifa etti. Yerine başkasının atanmasını isterken, kendi emrindeki kuvvetleri teslim etmedi. "Benim kuvvetlerim Türk bölgesi sınırları içinde ve siz bu sınırların dışında kalan kuvvetlerin teslim olmasını istemiştiniz," dedi. Osmanlı ve Enver hükümetine hiçbir bağlılığı olmadığından kuvvetlerini ve askeri araç gereç ve mühimmatını geriye, Toros dağlarına taşıdı. Bu birlikler daha sonra Gaziantep, Urfa ve Maraş'ın savunulmasında kullanılmıştı. Mustafa Kemal Osmanlının başına dert olmuştu ve onunla başa çıkılamıyordu. Suriye'deki görevinden azledilmesiyle, Mustafa Kemal'in hiçbir resmi özelliği kalmadı.

11 Kasımda silahsızlandırma bildirisi yayınlanmıştı. Franchet d'Esperey'in şaşalı bir askeri törenle İstanbul'a girmesi yaraya tuz biber ekmişti. Genç Türkler Kurulu dağıtılmış, Enver, Talat ve Cemal sırra kadem basmışlardı.

Mustafa Kemal, 13 Kasımda İstanbul'a geri döndü. Yapayalnız ve tek başına kaldırım taşlı sokaklar boyunca yürürken, kulağına, "Yaşasın Müttefikler! Yaşasın Müttefikler!" diye bağıran Rum ve Hıristiyan azınlıkların sesleri geliyordu. Beyoğlu'nda yürürken itilip kakılıyordu, şaşkınlık içinde, çünkü kendini öyle hissetmek istiyordu. Gördükleri ve işittiklerini kabullenmek istemiyordu. Fransız askerler yürürken onu itiyorlar, bazılarıysa arkaya dönüp üstüne tükürüyorlardı. Sokaklar, çiçek, meyve ve tatlı satan türlü çeşitli sokak satıcılarıyla dolup taşıyordu. Türkler ürkek duruyorlardı; erkekler ellerini arkalarında kavuşturmuş, ağır ağır yürüyorlardı. Yürüye, yürüye, Osmanlı padişahlarının yüzyıllar boyu mesken tutmuş oldukları Dolmabahçe'ye vardı. Dolmabahçe, süslü

püslü rokoko tarzı görüntüsüyle, üzeri krema kaplanmış beyaz pasta gibi duruyordu. Terk edilmiş, ıssız arazisi yüksek mi yüksek, demir parmaklıklarla çevriliydi. Türk bayrağı yarısına kadar çekilmiş gönderinde boynu bükük sallanıp duruyordu. Mustafa Kemal karşıdaki tepeye çıkarak bu manzarayı izlemeye koyuldu. Sarayın önünden akıp giden Boğaz'ın gri, kasvetli sularına baktı. İngiliz donanması demir atmıştı oraya. İngiliz askerleri şık kıyafetleriyle bando eşliğinde, sarayın önündeki iskele boyunca yürüyorlardı. Türk çocuklar, doğal bir merak içinde tören geçişi yapan askerlerin yanına yaklaştıklarında, sert bir biçimde tekmeleniyor, dövülüyorlardı.

Bir asker onlarla birlikte uygun adım yürümekte olan birkaç çocuğa sille tokat girişirken, "Defolun, sizi lanet olası piçler!" diye bağırdı.

Ermeni ve Rumlar Hıristiyan kardeşlerine bağıra çağıra övgüler yağdırırlarken, bir yandan da Türklere saldırıyorlardı. Union Jack her yerdeydi ve sarayın bahçesindeki gönderde yarıya çekilmiş bayrak dışında hiçbir yerde Türk bayrağı görülmüyordu. Mustafa Kemal ne kadar çok şey gördüyse, o kadar daha az şeye tanık olmak istiyordu.

Caddede karşıdan karşıya geçerken Mustafa Kemal itilerek tramvaydan atılan Türk kadınlarını gördü. Kafayı çekmiş İngiliz denizciler yüksek sesle kahkahalar atarken, kadınların yüzlerindeki çarşafları yırtıyorlardı. Utanç içinde kadınlar kollarıyla yüzlerini saklayarak, telaşla kaçışıyorlardı. Rum ve Ermeniler inzibatlara tercümanlık yapıyorlar, onların otoritesini kötüye kullanıyorlardı. Mustafa Kemal bu azınlıklara ve galip güçlere baktıkça öfkesinden küplere biniyordu.

Kendi kendine, "Şimdi bu yabancılar biz Türkleri Rum ve Ermenilerin gözüyle görecekler! Bu önyargılı ve onursuz he-

riflerin işgüzarca yaptıkları çeviriler neyse, onu bilip, öğrenecekler! Bütün suçu İngiliz ve Fransızlara yükleyemeyiz ki!" diye düşündü. "Başıbozukluk! İftira!" Bir an için gözlerini kapadı.

Kendisinin, annesinin ve kız kardeşinin yaşamakta olduğu Akaretlere vardı. Bir Ermeni tarafından acımasızca tekmelenmekte olan on iki yaşlarında bir çocuk çarptı gözüne. Dolaşmaya çıkmış bir İngiliz askeri hiç aldırmadan geçip gitti. Birden Ermeni'nin üzerine çullanan Mustafa Kemal'in sabrı taşmıştı artık. Kapıştılar ve kaldırım taşları üzerinde alt alta, üst üste yuvarlandılar. Ermeni, Mustafa Kemal'in üniformasını yırttığı gibi, yüzünü de çürük çarık içinde bıraktı. Sonunda Mustafa Kemal hergeleyi topukları kıçına vurarak kaçmaya zorladı. Derin bir soluk aldı ve üstünü başını silkeledi. Daha küçükçe bir elin üstünü silkelemekte olduğunu hissetti. Çocuk, Mustafa Kemal'in elini kaptığı gibi öptü. Küçük çocuk, başını kaldırıp yukarı doğru baktığında, bunun Eyüp'teki aynı çocuk olduğunu gören Mustafa Kemal şaşkına döndü.

"Efendim, efendim! Bana söylediğinizi yerine getirdim. Kız kardeşimle Eyüp'te dilekte bulundum."

Mustafa Kemal yere baktı ve elini çekti. "Bunu yapma! Biz arkadaşız. Kısmette varmış yeniden karşılaşmak."

"Size nasıl teşekkür edebilirim! Karşılığında ne yapabilirim!"

"Bana teşekkür falan etme. Bunun gibi alçakların seni tekmeleyemeyeceği özgür bir ülke için çalışmayı düşün hep! Adın ne senin, evlat?"

"Adım Yaşar."

"Yaşayan kişi ha! İyi bir isim. Ben Mustafa Kemal Paşayım."

"Sen bir askersin." Yaşar cılız omuzlarını geri çekti.

"Şu anda ordusuz bir askerim!"

"Büyük olsaydım emrinde asker olurdum."

"Öylesin, evlat, öylesin. Şimdi hepimiz bitkin çocuklar gibiyiz. Şu anda itip kakmaktalar bizi ama çok geçmeden kendi Türk ordumuz olacak ve artık bizi itip kakamayacaklar."

"Lütfen, efendim, lütfen, nasıl katılabileceğimi söyler misiniz bana!"

"Önce kız kardeşin ve anneni korumalısın. Baban nerede?"

"Babam Çanakkale'de şehit düştü." Yaşar kir pas içindeki elinin tersiyle yüzünü sildi. "Lütfen, lütfen. Onun gibi olmak ama dahası senin gibi olmak istiyorum!"

"Burada sana büyük bir görev düşüyor. Şimdi eve git ki, seni merak etmesinler." Mustafa Kemal, "Tamam mı?" diye göz kırptı.

"Öyle diyorsanız, tamamdır."

"Bu bir emirdir. Aldığın ilk emir. Şimdi git ve ben arkandan kollayacağım seni... sakın arkana bakma. Bu şansızlık getirir."

Mustafa Kemal gülümsedi ve karşılıklı selamlaştılar ve küçük çocuk mutlu bir halde evinin yolunu tuttu.

Daha biraz yürümüştü ki, olduğu gibi derme çatma evlerinden atılmakta olan bir Türk aile çarptı gözüne. Şakağında rastgele sallanmakta olan peçesini takmayı unutmuş bir kadıncağız çığlık çığlığa ağlamaktaydı.

"Nakışlarım. Bırakın da çeyizimden bir şeyler alayım bari!"

Müttefik askerleri silah zoruyla onları bir köşeye kıstırmışlardı.

"Çocuğum! Hasta o... Bırakın da paltosunu ya da şalımı alayım, üstünü örtmek için!"

Üç yaşlarında bir çocuk rutubetli soğuk havada tir tir titre-

mekteydi. Mustafa Kemal onların imdadına koşamadı. Etraf görevlilerle doluydu. Çok az sayıda ve çok zayıf insanlara karşı çok fazla kalabalıktılar. Başını çevirdi ve yolun kalan kısmını yürüyerek evine vardı.

Bunlar ufak tefek olaylardı ama İngilizler Türk hapishanelerindeki bütün Hıristiyanları salıverince çok daha fazla ciddi olaylar baş gösterdi. Bunlar kaşarlanmış sabıkalılar ve canilerdi ama bunlar Batılı Müttefiklere kendilerini şirin gösteren bir güven aşılamayı başarmışlardı. Albay Heathcote bütün bunların salıverilmesini emretti. Bunlardan bir tanesi, ailesinden iki kişiyi öldüren bir Ermeni'ydi ve geri dönmesiyle öldürmeyip, sağ bıraktığı insanlar korku içinde yaşamaya başlamışlardı. Bir de aralarında bir Rum vardı, Hayri Paşa'nın oğlunu öldürmüş olan. Kurbanı sessiz sakin bir Türk çocuğuydu ve cinayet Beyoğlu'ndaki bir Ermeni otelinin, Tokatlıyan'ın önünde işlenmişti. Bu Rum yalnızca bir Türk öldürmek merakını gidermişti. Türkler tamamen silahsız gezerlerken, Hıristiyanların üzerinde ateşli silahlar, bıçaklar vardı; bir sürü cinayete neden olan silahlar. Sokakların karanlık ya da eski yangınların artıklarıyla dolu olan Fatih veya Beyoğlu semtlerinde dolaşmak tehlikeliydi.

Mustafa Kemal, bütün olup bitenlerin farkındaydı ve bir Türk deyişi olan ve başkaldırı standardının üst düzeye taşınması anlamına gelen "dağa çıkmak" zamanının geldiğine karar verdi. Ancak yine de bunu yapmadan önce iki barışçıl girişimde daha bulunacaktı. Padişahla bir görüşme olanağı yaratmaya çabalayacak, sonra da Tevfik Paşa tarafından oluşturulan yeni parlamentoyu ikna etmeye çalışacaktı.

Mustafa Kemal, Padişahtan görüşme talebinde bulundu ama Cuma namazı ve daha birçok bahaneler ileri sürülerek geri çevrildi.

Olup bitenleri arkadaşlarına anlattı ve akşam kahvesi içerlerken ona, "İlk olarak Fındıklıdaki parlamentoya gittim. Vekiller arasında tanıdıklarım vardı ve onlardan diğer vekillere de ulaşma olanağı yaratmalarını istedim. Parlamentoda Tevfik Paşa kabinesi hakkında bir güven oylaması yapılması durumu vardı ve bana, 'Güvenoyu alamadığımız takdirde meclis dağıtılacaktır! Vakit kazanmaya bakalım,' denildi. Israrlarımı sürdürdüm ama olaylar daha önceden de varsaydığım gibi gelişti ve düşkırıklığına uğratıldım. Hiç ara vermeden Padişahla bir görüşme talep ettim ama huzura çıkarılmadım," diye anlattı.

İsmet, "Ben zaten bunun bir yararı olmayacağını biliyordum Mustafa ama uğraşlarını da takdirle karşılamaktayım," diye yanıt verdi. "Sonunda huzura çıkabildin mi bari?"

"Evet, sonunda ve epey de bir uzun görüşme oldu bu. Ne hakkında olduğunu tahmin edebileceğiniz konularda onu bilgilendirmeye çalıştım."

"Bir değişiklik olsun bari diye onu ülke savunmasına ikna etmeye çalıştın tabi."

"Artık önemi yok... Artık önemi yok..." Mustafa Kemal incecik ellerini önünde sallayıp duruyordu. "Padişah hiç oralı değildi ve; 'Ordu içinde subaylar ve askerler tarafından çok seviliyorsunuz. Bana karşı duygular besleyen var mı aralarında?' diyerek beni susturdu."

"Allah aşkına, nasıl yanıtladın bunu?"

"İstanbul'a henüz döndüğümü ve Majestelerine karşı böyle duygular içinde olmalarına bir neden göremediğimi söyledim."

"Peki, o ne dedi?"

" 'Ben şu andan söz ediyorum. İleride bana karşı duygular

beslenmesine bir neden olup olamayacağını bilmek istiyorum,' dedi. Dışarı çıktığımda, Padişahla görüşmek üzere beklemekte olanlar pek bir şüpheyle baktılar yüzüme. Ya, işte böyle, adamımız kendisini korumam adına bana rüşvet de teklif etti."

"Nasıl bir hükme vardın, peki?"

"Valla, en olası olan şu ki, VI. Mehmet Türkiye için çok zararlı ve bu kargaşanın sonunda ortaya iyi hiçbir şey çıkmaz. Artık kendi yöntemlerimizi devreye sokmalıyız. Tamamıyla yepyeni ve kendi içinde güven duyulan bir hükümet kurmalıyız!"

İstanbul Milliyetçileri arasında büyük bir kargaşa hüküm sürmekteydi ve türlü çeşitli dernekler kurulmuştu. Ortalığa karmaşa ve düzensizlik egemendi. Yönetimdeki devlet memurları kendi durumlarını kurtarmak adına sırtlarını düşman kuvvetlerine dayamışlardı. Bu yüzden, özellikle milliyetçi fikirlere sahip olanlar olmak üzere bu oluşumları ortadan kaldırmaya çabalıyorlardı. Tevfik Paşa istifaya zorlanmıştı ve 4 Mart 1919'da onun yerine başbakanlığa Damat Ferit Paşa getirilmişti. Vatandaşlık haklarının korunması adına yöresel gruplar oluşturulmuştu. Türk orduları dağıtılırken, hükümet daha bir göbekten bağlanıyordu Müttefiklere. Evet, artık "dağa çıkma" zamanı gelip çatmıştı!

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Dağlara Doğru

XVII

İstanbul'da İtilaf Liberalleri dağılır gibi görünüyorlardı. Yeni güç kazanan ve şehirdeki Milli Kongre diye bilinen gözlerden ırak bir binada toplanan partilerin adları, Milli Birlik, Milli Liberaller, Liberaller ve Barış ve Güvenlik Partileriydi. Bunlara Esat Paşa kol kanat germekteydi. En önde gelen örgüt, Kara Vasıf Beyin başkanlığını yaptığı Karakol'du. Kara Vasıf Bey, sessizliğin kısıtlı dünyasında yaşayan kara kuru, kısa boylu bir adamdı. Sağırdı ve yüzünde, gürültülü dış dünyanın karmaşasından uzak kalmış bir insanın iç gözlemsel ifadesi vardı. Halim selim bir adamdı ama ilkelerinin arkasında dimdik durmasını bilirdi. Örgütün yönetimsel kollarını ve beş duyusunu elinde tutan Kemalettin Sami vardı. Bu adam, neredeyse olanaksız koşullar altında Anadolu'ya silah kaçırmaya ve stok etmeye başladı ve İstanbul'daki 10. Tümen'in komutanlığını üstlendi. İsmi bile geçmeyen diğer insanlar da vardı. Bunlar gençlerden olduğu kadar şehrin daha eski sakinlerinden oluşuyordu ve Türkiye'ye mühimmat sokulmasında yardımcı oluyorlardı; 320 makineli tüfek; on beş bin tüfek; bir topçu bataryası; iki bin sandık dolusu cephane; on bin üniforma ve daha nicesi. Bunlar geceleri İngilizlerin, Fransız devriyelerin ve askerlerin burnunun dibinden kaçırılıyordu. Bunlar sıradan Türklerdi, hamallardı, şoförlerdi, denizcilerdi ve hatta Padişahın hizmetinde çalışan bazı aileler bile vardı aralarında. Var olmayı sürdürmek savaşımı adına gerekli bütün nesnel hazırlıklar yapılmaktaydı.

Mecazi anlamda söylersek, üç günün karanlığı ardından bir umut güneşi doğacaktı. En karanlık gün, 15 Mayıs günü Yunanlıların, işin başarıyla kotarılmasını gözlemleyen işgal kuv-

vetleri donanmasının desteğinde İzmir'i işgal ettikleri o gündü.

Bu şehirde, İtilaf Liberalleri üyesi, bu yüzden de işgalci kuvvetlerin dostu olan İzzet Bey vardı. İnsan bu pozisyonun onu diğerlerinin akıbetine uğramaktan koruyacağını düşünebilirdi ama hiç de öyle olmadı. Bir askeri kıta İzzet Bey ve diğerlerinin oturmakta olduğu Hükümet konağına gitti. İzzet diğerleriyle birlikte ite kakıla kocaman evinden alındı ve körfeze götürüldü. Bedenini süngülerle delik deşik ederlerken onu "Çok yaşa Venizelos!" diye bağırmaya zorladılar. Fesi ve giysileri yırtarcasına alındı üzerinden. Kan kaybından bitkin bir halde olmasına rağmen, zorla düşe kalka, uygun adım yürüttüler onu.

Bu arada diğer bir Yunanlı grup, içeride çok az sayıda Türk askerinin olduğu Türk barakalarına gitti. Türkler Nadir Paşanın emriyle beyaz bayrak çektiler. Bu simge Yunanlılar için barış anlamına bile gelmiyordu. Ateş açtılar ve askerleri, komutanlarını ve diğer subayları ite kaka dışarı çıkardılar. Onlarında üst başları yırtarcasına çıkarıldı ve "Çok yaşa Venizelos!" diye bağırmaya zorlandılar. Türklerin arasında iki kişi vardı bağırmayı reddeden; Albay Fethi ve Binbaşı Şükrü. Yunanlılar tekrar tekrar süngülediler onları ve sahildeki evlerinden sürüklenerek dışarı atılan şehrin önde gelen insanlarıyla birlikte tekmelendiler. İçlerinde on iki yaşından küçük çocukların ve çaresiz kadınların da bulunduğu kurbanların sayısı bir anda birkaç bini buluverdi. Grup Ege denizi kıyısı boyunca Konak'tan ta Karşıyaka'ya kadar sürülmüştü. Dağların gölge ettiği, palmiye ağaçları ve çiçeklerin süslediği, genellikle sakin ve uçuk mavi renkte deniziyle bu sahil bir anda Türklerin kanlarıyla kızıla dönüşmüş, bir dehşet havasına bürünüvermişti.

Türkler defalarca süngülenmiş, üzerlerine tükürülmüş ve bedenleri Yunanlı askerlerce parçalarına ayrılmıştı. İzmir'in yerlisi Hıristiyanlar bunu izlemekle yetinmemiş, bu acımasızca oyunda yerlerini almışlardı.

Aralarında birçok çocuğun olduğu, çamura ve kana bulanmış Türkler kendilerini sahile atmaya çabalarken, Hıristiyanlardan oluşan kalabalık çığlıklar atıyor, yuhalıyor ve alkış tutuyordu. Yüzlerce insan sahilde can verdi. Sağ kalanlar ya İzmir'e götürülüyor, ya da esir olarak Yunan savaş gemilerine taşınıyorlardı. Sahil boyunca sular pembeleşirken, kıyıya yakın demirlemiş ve olup bitenleri bütün ayrıntılarıyla gözlemlemekte olan Müttefik donanması bu vahşice yapılan toplu katliam gösterisini kılını bile kıpırdatmadan izliyordu.

Bu şenlik almış başını giderken, diğer Yunanlı askerler ve Hıristiyanlar arka sokaklardaki Türk evlerini basıyor, erkekleri soyup, öldürürken, kadın ve çocukları ipe çekiyorlardı. Dört ila on yaşlarında kız çocuklarının babalarının cansız bedenlerinden umutsuzca medet uman çığlıkları yeri göğü inletirken, bu haykırışlar hırsla akılları başlarından gitmiş Yunanlıların insanlık dışı homurtularına ve kahkahalarına karışıyordu. O hafta boyunca bütün bu insan boğazlamalar ve ırza geçmeler İzmir'in kenar mahallelerine kadar ulaştı. Bütün bunlar olup biterken, Bay Llyod George Yunanlıları Türkleri uygarlaştırmaya yolladığını açıkladı. Açıklamasında, "Onlar, bu geleceğe yönelik görevi kendilerine has bir biçimde yerine getirmiş bulunmaktalar," dedi.

Bu, Efes dolaylarındaki kutsal Meryem Ana evini kazarak gün ışığına çıkarıp, büyük bir saygı içinde koruma altına alan Müslümanlara Hıristiyanların bir şükran gösterisiydi. Efes, İzmir'in yalnızca birkaç kilometre güneyindedir. Çok eski za-

manlarda, deniz Efes'in surlarına kadar gelip dayanırdı ama eskiden şehrin surları dibinde akmakta olan Menderes nehri, artık doldurulmuş bulunmaktadır. Körfez alüvyon artıklarıyla dolarken, sıtma hastalığına kaynak yaratan bir bölgeye dönüşmüş bulunmaktadır. Geçip giden yüzyıllar boyu eski harabeler ve küçük kasaba denizden bir epey uzağa düştü. Kutsal Meryem'in bulunduğu arazinin yalnızca birkaç kilometre uzağında Hıristiyanların böylesine korkunç acılara neden olabildikleri akıllara zarardı. Meryem Ananın evi Aladağ tepelerine yaslanmış, deniz seviyesinden 400 metre yukarısında, dimdik durmaktadır hâlâ. Bu konut, Hıristiyanlar için bir hac noktası olmuştur. Her sene, Hazreti Meryem'in göğe yükselmesi yortusu ardından bu mütevazi evde dini bir tören düzenlenir. Bu tören, o evi ortaya çıkaran, koruma altına alan ve büyük bir sevgiyle sakınan insanlara çektirilen acıya taraf olan İzmir'in başpiskoposu tarafından yönetilirdi. Bu, kireçtaşından yapılmış, sade, küçük bir evdir.

15 Mayısta bu ev bomboştu, insanların işlediği günahlar adına gözyaşı döken, Yaratanın ruh ve canları dışında. Kaldırım taşından zemini ve taştan duvarları buz gibi soğuktu. Yukarısında küçük bir kemer vardı. Buradan, yan duvarlarındaki yüksek pencereler ve onların hemen dibindeki, üzerinde bir sürü mumun yanmakta olduğu alçak masa dışında da bomboş olan merkezi, ana odaya giriliyordu. Sayısız ayakların sürtünmesiyle zemin kaygan bir hal almıştı. Bu odanın hemen önünde Meryem Ananın bir heykelinin bulunduğu bir sunak ve iki yanı açık yuvarlak bir küçük kemerle çevrelenmiş ahşap parmaklıklar vardı. Hemen sol tarafta ise yüksek mi yüksek bir pencere vardı, kanatlı. Meryem'in resminin öbür tarafında uzun bir dizi halinde işlemeli başörtüleri asılıydı, tavandan

sarkan, Meryem Ana'ya dilekte bulunan Müslüman kadınların astığı. Bu rengarenk örtülerinin eski sahiplerine ne olmuştu? Bunların kim bilir kaç tanesi, domuz gibi sesler çıkararak onları acımasızca altına almış Hıristiyan Yunanlılardan acı içinde kıvranarak bekaretlerini kurtarmaya çalışıyorlardı?

Efes, o en şaşalı dönemlerinde, uygar dünyanın Wall Street'i, Londra limanı ve Paris'iydi. Batı ve Doğu, barışta ve savaşta, inanç, parasal işler, ticaret, sanat ve eğlence için Efes'te bir araya gelirdi. Asya'nın ta ortalarından gelen kervanlar paha biçilmez mallarını, ipek kumaşlarını, Çin porselenlerini, parfümlerini ve mücevheratlarını dökerlerdi orta yere. Geriye, Roma ve Yunanlıların karşılık olarak verdikleri malların yanı sıra, eşsiz İzmir pamuğu, üzümü, kayısısı ve elmasını götürürlerdi. Kıtalararası bankerler ve tüccarlar Efes'te kendi ticarethanelerini kurmuşlardı. Limanlarında kadırgalar, gemiler kaynıyordu.

Dünyanın dört bir tarafından Efes'e ve Artemis Tapınağına milyonlarca hacı akın etmekteydi. Tanrıça Artemis, Küçük Asya'nın Cybele'siyle (Kubala) Yunanlı versiyonu Diana'nın bir karışımıydı. Nisan ayının başlarına denk gelen Artemis'i ziyaret günlerinde Efes'e yedi yüz bin insan akın ederdi. Dini törenler, araba yarışları, oyunlar ve müzik yarışmaları yapılırdı. İnsanlar şarkılar söyler, dans eder, kutsal şarap içer ve günlerce âlem yaparlardı. Tanrıçaya tapmaya gelenler üçkâğıtçıları ve ahlaksızları oraya çekerlerdi; mini put üreticileri, uğur ve tılsım satıcıları, sihirbazlar, akrobatlar ve hokkabazlar iki kıtadan gelen bu türlü çeşitten insan kalabalıklarından servet yaparlardı. İsa'nın annesi son günlerini burada geçirmişti. Burada pagan tanrıçalarına da tapınılırdı. Hem eğlence, hem de tapınma adına şarap su gibi akardı burada ve bölgede

oturan barışçıl insanlar, anneler, kızlar ve kız kardeşler telef edilirdi. Kanları tıpkı kutsal şarap gibi saf ve kıpkırmızı akardı.

Bu tapınak, insanlar tarafından büyük bir özlem içinde unutulup gitmişti. Etrafını saran barış sembolü o şahane yaşlı zeytin ağaçlarının arasında sessizce varlığını sürdürüp gidiyordu. Evin hemen aşağısındaki küçük bir tepecikte bir pınar, eski, derme çatma taş bir havuzun içine akmaktaydı. Su, onunla kendilerini takdis eden ve başkalarını mahvetmek için güç dileyenlerin yürekleri kadar soğuktu.

Suyun son derece şifalı olduğuna inanılırdı ama bu su hırs ve nefretle dolu yürekleri iyileştirememişti. Pek güzel koyuyeşil sarmaşıklar, eski taşların üzerinden kıvrılarak ve dolanarak yükselmekteydi ve tepecikten üzerine eğilen ağaçlar, akasyalar, zeytin ağaçları ve akağaçlar ona gölge yapmaktaydılar. Bahar rüzgârı hafifçe yaprakları titreştirmekteydi ve siyah ve acı minicik zeytinler dalların arasından baş vermekteydi. Su hiç durmadan kaynıyor ve akıp duruyordu. Meryem aşağıya, ona doğru dikmişti gözlerini. Ağaçlıklı bahçede o ve oğlu yapayalnızdılar ve ağlıyorlardı. Başka kim kalmıştı ki ağlayacak?

İzmir'den dönüş bir dağ yoluydu. Bu, İzmir'e varan o kanlı yoldu. Bu Türklerin Gettysburg'üydü. Buz gibi, taş kesmiş, çamura bulanmış cesetlerin kenarına atıldığı yerlerde yol kızıla boyanmıştı. Bu işgalin başlatıldığı şehirdi. Kurtuluş Savaşının o son korkunç günlerinin yaşandığı yol ve şehir işte burasıydı. Burası ilk cepheydi; burası son cepheydi.

Yolun birkaç metre ötesinde Vaiz St. John'un kilisesi uzanıyordu. Birkaç Müslüman köylü çocuk, kaya ve yıkıntıların arasına saklanarak canlarını kurtarmak amacıyla, sığınmak üzere oraya kaçışmışlardı. İçlerinden birkaçı telaş içinde kaçarak, ta

altıncı ve yedinci yüzyıllardan kalma "Zulüm Kemeri'nin" kocaman taşları arkasına saklanmışlardı. Büyük kilisenin devrik sütunları bir zamanlar onları dikmiş olan cemaate karşı korunak oluşturmaktaydılar. Bir zamanlar St. John'un kemiklerinin gömülü olduğu ortaçağdan kalma zemin, şimdilerde o kocaman kubbeyi yerle bir eden doğal etkenlere karşı korumasız durumdaydı. Geriye kalan topu topu, eskiden gömütün olduğu yerdeki dairesel izlerdi. Yıkıntılar sağda solda aralıklı biçimde yetişmiş ağaçların gölgesinde dikilmekteydi ve keçilerin umursamazcasına taze filizleri kemirdiği mermer taş parçalarının arasında yabani otlar yeşermişti.

Pek rastlanmayan türden gözü pek bir Türk, toynakları neredeyse yere değmeyen, dayanıklı bir eşeğin sırtına vurduğu iki heybenin arasında oturmuş, yol boyunca ilerlemekteydi. Yağmurdan korunmak amacıyla kocaman, eski mi eski bir şemsiye tutmaktaydı bir elinde. Yüzünde tam anlamıyla duyarsız, kayıtsız bir ifade vardı ya da, ne doğal koşullara ne de zalimlere karşı direnmenin bir yarar sağlamayacağının farkında olmasının neden olduğu bir dinginliğin ifadesiydi bu belki de. Ortalıkta çarpık bacaklı develer ve onlara binen parantez bacaklı sürücüler vardı.

İzmir bu muydu? Körfezin ve daha ilerideyse, bir tepenin, tanrıların oturduğu Spil dağının yamacındaki Bayraklı denilen bölgenin kenarında uzanan şehirdi bu. Arnavutkaldırımı sokakları kızıla boyanmıştı ve kaldırım kenarlarına şişip, davul gibi olmuş cesetler saçılmıştı. Kutsal nehir Moles'un kıyılarında en güzel şiirlerini okumuş olan Homer'in, belagat ustası Aelius Aristide'nin doğduğu yer miydi burası? Kahramanlara ve şehitlere övgüler söyleyen insan burada doğmuştu. Başka kim kalmıştı ki şiirler okuyacak?

Artık şehri çepeçevre kuşatan kayalara ve rıhtıma çarpan dalgaların sesinden başka hiçbir şey duyulamıyordu. Deniz şefkatli bir ninni okuyordu sanki; ölümün dilsizleştirdiği anaların yerine deniz söylemekteydi ninnileri. Bu deniz Akdeniz'den daha bir açık maviydi; sanki Meryem ananın pelerini gibiydi. Ege, komşuları Akdeniz ve Marmara'ya fısıldamaktaydı, "Ses çıkarmayın. Sessiz olun. Ben ölülerin düşlerine ninniler söylemekteyim." Güneş karanlık dağların arkasında batarak, ufukta kayboldu. Gurubun rengi, çakıl taşlarının ve kumun üzerinde kıpkırmızı halkalar oluşturmakta olan minik dalgalara uyum sağlamaktaydı.

İzmir'deki katliam haberlerinin İstanbul'a ulaşması çok uzun zaman almamış, bunun üzerine Genç Türkler tarafından Ocak'ta bir miting düzenlenmişti. Ocak Başkanı, İttihat ve Terakki Cemiyetince sürgün edilmiş ve o anki hükümetle arası pek iyi olan Ferit Bey'di. Türkiye'nin yeniden mutlakıyete dönmesi gerektiği gibi abuk sabuk laflar etmekteydi. O da, tıpkı Judas gibi, pek ciddiye alınmıyordu ve herkes onun politik görüşlerini, durumunu sağlamlaştırma çabası olarak görüyordu.

Ancak başkaları da vardı, elinde on lirası olsa bu ülkü adına feda edebileceğini söyleyen. Bir söylentidir gidiyordu ama hiç kimse çıkıp da Hipodromda, bir açık hava toplantısında konuşmayı göze alamıyordu çünkü bu sıradan Türklerin büyük bir kalabalık halinde toplanmasına ve konuşmacının tıpkı İzmir'de olduğu gibi Müttefiklerce boğazlanmasına neden olabilirdi. Birden pek ufak boylu bir kadın çıkıp, dikildi kalabalığın önünde. Gurur ve yüreklilikle dimdik durmaktaydı. Kocaman kahverengi gözlerinde korku vardı. Peçesini çıkarıp attı yüzünden.

Şaşkın kalabalığa, "Ben konuşacağım," dedi. Bu girişkenliğinin getireceği tehlikenin farkındaydı.

"Artık kadınlarımızın halkı yüreklendirmeye çalışması zamanı geldi. Ben bir erkek gibi savaşamam ama konuşabilirim."

Bu, yazdığı makalesini daha sonra Fatih'te, belediye binasının önündeki meydanda toplanan büyük bir kalabalığa okuyan Halide Edip Adıvar'dı. Büyük bir üzüntü fırtınası içinde etrafını saran elli binden fazla insana müzik gibi gelen sesi titriyordu. Yukarıya beyaz ay yıldızlı kırmızı bayraklar asılmıştı ve arkasında kocaman siyah bir örtü sarkmaktaydı. Bu trajik görüntü karşısında kendinden geçmişti. Önünde askerler, siyah çarşaflar içinde genç kadınlar ve kırmızı feslerden oluşan bir deniz görüyordu. İnsanlar yumuşak bir siyah kumaşı andırıyordu, dalgalanan, yama ya da parçalar halinde parlak kırmızılıkların kıvrımları arasında bir görünüp bir kaybolduğu, siyah bir örtü gibi. Sesi ilk kez çınlamaktaydı, sıradan insanların yüreklerinde.

Bir sonraki Cuma günü, bir kez daha ortaya çıkarak, Karaköy halkıyla birlikte bir protesto mitingi düzenleyen tıp öğrencilerine konuştu. Haydarpaşa koyuna bakan kocaman belediye binasının balkonundan seslendi insanlara. Soğuk ve yağmurlu bir gündü ama onun sesi bağımsızlık ve başkaldırı içeren fikirlerini canlandırırken ortaya koyduğu hareketlerin içinde kaybolup giden minicik, siyah çarşaflar içindeki bedeni oraya toplananları ısıtıyordu.

Mustafa Kemal bir sonra atacağı adımın altyapısını oluşturmaktaydı. O, kendisine yürekten bağlı arkadaşlarını bir araya getirirken, Yukarı Anadolu'daki direnişten yana insanlarla arasındaki haberleşmeyi sağlayan muhbirleri boş durmuyorlardı. İsmet Paşa, artık Harp Dairesi Müsteşarıydı ve

İstanbul'daki depolardan cephane satın alan veya çalan asilere el altından yardım etmekteydi. Kazım Karabekir, altı bölük asker ve gerilla çetelerini Toros Dağları'nda toplayıp, bir arada tutmayı başarmıştı. Sırım gibi, ufak tefek Arif Bey ise, haberleşme raporları ve capcanlı, yürekten dostluğuyla destek olmaktaydı. Albay Rauf da Mustafa Kemal ve fikirlerinin arkasındaydı; Rauf, Deniz Kuvvetleri Bakanlığına atanmıştı. Olur da, çok uzun bir belirsiz zaman boyunca ayrı kalır korkusuyla, Mustafa Kemal bir emirle, annesini ve kız kardeşini bazı aile yakınlarına emanet etmişti.

Bir akşam, İsmet, Kazım, Arif ve Rafet, Mustafa Kemal'in evinde bir araya geldiler.

Dört arkadaşının gözlerinin içine bakarak Mustafa Kemal, "Kanıma göre, iş artık beklediğimiz kopma noktasına gelmiş bulunuyor!" dedi. "İşte derhal burada, acilen toplanmamızın gerekliliği bundan kaynaklanmaktaydı." İsmet başını yana eğmişti ve Arif tırnaklarını kemirirken, sus pus oturmaktaydı. "Damat Ferit Paşa bana Kuzey Bölgesi Teftiş Komutanlığına atandığım emrini verdi. Bu, benim Doğu Anadolu Genel Valisi olduğum anlamını taşır."

Kazım'ın kıt aklı kocaman suratında bir şaşkınlık ifadesiyle kendini belli etti. "Bu atama ne demek oluyor ki şimdi?"

Albay Arif, "Besbelli ki, İstiklal gruplarının toplantılarının önüne geçecek, ordularını teslim alacak ve direniş hareketini yerle bir edecek güçlü bir komutana gerek duymaktalar," dedi. Arif bacak bacak üstüne atarken, Mustafa Kemal'e göz kırptı, "Mustafa Kemal Paşa tam aradıkları adam."

Albay Rafet telaşa kapılmıştı ve Mustafa Kemal'e döndü. "Bunu söylerken, sanki gerçekten istiyormuşsun gibi..."

Mustafa Kemal, "Bana güvenmiyor musun!" diye patladı.

"Rauf Bey aramızda değil ama bundan daha fazla farkında her şeyin!"

Kazım, "Ya evet," dedi. "Şimdi anlıyorum. Orada örgütlenmemiz adına bu çok iyi bir fırsat." Bunu anlayabildiği için kendinden pek mutlu görünüyordu.

Arif, "Sanırım hepimiz Mustafa Kemal'i anlamış bulunmaktayız," dedi. "Ah zavallı dostum, dansöz kızların ve İstanbul'un gece hayatının olmadığı bu kadar ücra bir kırsal bölgeye atanmış olman ne yazık!"

"Bunu benden bile daha çok özleyeceksinizdir." Mustafa Kemal'in gözleri ışıl ışıldı. "Kötü bir namımız var canım. Benim yola çıktığımı haber alan her bir Anadolu babasının kızını eve kapayıp, onlara çalılıklardan uzak durmalarını tembih edeceklerine kalıbımı basarım!" Birden yüzündeki gülümseme kayboldu ve Mustafa Kemal ayağa kalktı, odayı arşınlarken, kafesindeki bir aslan gibi yoldaşlarına döndü. "Sizler, İsmet, Arif, özel ulaklarımızı ve gizli casuslarımızı organize edeceksiniz."

Arif, "Haberleşme kaynaklarımız bizi Anadolu'da çok güçlü kılacaktır!" dedi.

"Doğru Arif. Artık elimizi çabuk tutmamız için daha çok neden var ortada. Sultan ve İşgalci Kuvvetlerin bu atamamı yeniden gözden geçirmesi ve benim Anadolu'ya insanları bastırmaya değil, onları devrim için ateşlemeye gittiğimi anlamaları kaçınılmazdır! Hiç vakit yitirmeden İstanbul'u terk etmeliyim! Aman! Bir an evvel, geç olmadan!"

Kazım kafasını kaşıyarak, "Bu durumda fazla zamanımız yok," dedi. "Ne yapacağız?"

"Dediklerimi harfiyen yerine getirmelisiniz ve daha sonra size şifreli mesaj yollayacağım." Mustafa Kemal, İsmet ve

Arif'e baktı - "bir dahaki toplantımız nerede ve nasıl daha güvenli ve akıllıca olur hakkında. Rafet ve Arif benimle ta Samsun'a kadar gelecekler. Samsun'dan, Rafet, Üçüncü Ordu Birliklerinin lağvedilmesiyle ilgili bilgi almak üzere Sivas'a hareket edeceksin." Mustafa Kemal, Kazım'a baktı. "Kazım sen, karargâhını Diyarbakır'da konuşlandıracaksın." Mustafa Kemal, yana eğik başı ve kocaman gözleriyle içi içine sığmayan İsmet'e döndü. "Sense dostum, sabırlı ol. Seni bekleyen çok iş var. Genel anlamda konuşacak olursak, Kazım Doğuyu ele alacak. Ali Fuat aynı anda güneybatıyı da ele alacak olan Rauf'la birlikte batıyı kontrol edecek." Ara verip, bir sigara yaktı. "Ben Anadolu'nun merkezinde olacağım."

İsmet endişeli görünüyordu. "Mustafa Kemal," dedi, "cephane işini kotarmaktayız ama yedeklerimiz ve kuvvetlerimizin toplanması gereken iç bölgelere nasıl kaydıracağız onca malzemeyi?"

Arif, "Çok büyük bir soruna parmak bastın," diye ona hak verdi. "İnsanlar aç ve yorgun. Onları yüreklendirmemiz gerekecek."

Mustafa Kemal'in gözlerinde kıvılcımlar çaktı. "Onları ateşleyerek, harekete geçireceğiz! Elimizin altındaki her bir vatandaşın, biz taşırken ve sonrasında cephanelik çukurları kazması gerekecek. Her bir çiftçi, kağnı ve eşek devreye sokulmalı. Bu halkın savaşı. Yaşam ve özgürlükleri için bizzat çarpışmaları gerektiğini anlamalılar."

Kazım bu işe aklı pek yatmamış görünüyordu. "Kesinlikle büyük sorunlar yaşayacağız."

İsmet sakin bir biçimde, "Bütün olacakları şimdiden kestiremeyiz," diye açıklamada bulundu, "ama ortaya çıktıkça üstesinden geliriz sorunların. Şu anda her şeyi elimizden

geldiğince iyi bir biçimde organize etmiş bulunuyoruz ve elimizi çabuk tutmakta yaşamsal anlamda büyük yarar var."

"Başka sorusu olan var mı?" Mustafa Kemal tek tek dört adamın ta gözlerinin içine baktı. "İyi o zaman. Ne yapmamız gerekiyorsa düşünüp, tasarlamış bulunuyoruz."

"Ya Padişah?" Kazım'ın suratından düşen bin parçaydı.

"Anadolu'dan ona yazacağım ve güvenli bir biçimde yönetimde bulunabileceğine dair ona garanti vereceğim."

Kazım derin bir soluk aldı ve koltuğunda şöyle bir rahatladı.

Arif gerginliğini üstünden attı ve yeniden el tırnaklarını gözden geçirdi. "Ya şu peçesiz kadına ne diyorsunuz? Onun konuşmasını dinledim. Çok içten ve heyecanlı görünüyor."

Kazım, "Bu türden kalabalıklar önünde peçesini açmasında bir terslik yok! Görünüşe bakılırsa kendini kollayacak kadar akıllı biri," dedi.

Mustafa Kemal rahatsız görünüyordu. "Hepimiz duacı olalım ki, aklı cesaretiyle bağdaşsın. Zaman artık kadınların peçelerini bir tarafa atıp, bizimle omuz omuza çarpışmaları zamanı. Allah bağışlasın onu! Sağ salim Ankara'ya varabilmesi adına onu kollayacak ve gözleyeceğiz. Böyle bir zamanda, Fransızların St. Joan'ı gibi birini bize Allah'tan başka kim bağışlayabilirdi ki! O bir kadın ve korunmalıdır."

İsmet, "Aynı şekilde kocası ve oğullarına da benzer bir koruma sağlanmalıdır," dedi.

Mustafa Kemal yüzündeki düşkırıklığı ifadesini gizleyemedi. "Ya, onun evli olduğunun farkında değildim."

"Oğulları Amerikan Robert Kolej'inde güven altında olacaklardır. Amerikalılardan başka, içinde bulunduğumuz duruma sempatiyle bakan veya bilgi sahibi olan kimse yok.

Yaşadığımız sorunları yalnız onların muhabirleri enine boyuna incelemek zahmetinde bulunmakta. Dahası, Robert Kolej tarafsız bölge konumunda."

İsmet Paşa, Mustafa Kemal'in yüzüne değil de, fincanını tutmakta olan eline bakmaktaydı.

Arif, "Ya kocası ne olacak?" diye sordu.

"Her ikisinin de güvenli bir biçimde Ankara'ya varmaları için gerekli önlemler alınmış bulunmakta."

"Ya." Mustafa Kemal pek aldırmaz görünüyordu. "Anlattıklarınız bütünüyle akla yakın görünüyor. Halide Edip, belki daha sonraları çok işimize yarayacaktır. Anladığıma göre o bir yazar ve üniversitede hoca. Onu hep koruma altında tutun. Kısmetse, bir gün tanışırız."

XVIII

14 Mayıs 1919 akşamı, ilkbahar bütün güzelliğiyle ortalığı yeşile boyamak üzereydi. Tarifesiz buharlı bir gemi, İstanbul'un Galata Köprüsü'nden gizlice demir alarak, kendini Boğaz'ın serin sularına bıraktı. Şehrin işyerlerinin yoğun olduğu kısmında bütün gün çalıştıkları işlerinden çıkıp, Anadolu yakasındaki evlerine gitmekte olan insanlar, bir telaş, hâlâ tıka basa dolu şehir hatları vapurlarına yetişmeye çabalamaktaydılar. Kaldırımlardaki minik, tahta masalara oturmuş, eve gitmeden önce bir yandan dedikodu yapıp, bir yandan da çay veya kahve içmekte olan insanlarla doluydu kahveler. Yaşlı bir adam rıhtımda çömelmiş, hasır bir sepetin içinden lamba başlıkları ve altlıkları satmaktaydı.

Tarifesiz buharlı gemi demir atmış olan İngiliz savaş gemilerinin arasından geçip gitti. Vapura binen her bir Türk'ten kuşku duyan İtalyan birlikleri rıhtımda kasıla kasıla dolaşmaktaydılar. Tarifesiz buharlı gemi, telaş içinde İstanbul'un sokaklarını arşınlayıp, Mustafa Kemal'in yakalanarak, zincire vurulması ve Padişahın huzuruna çıkarılması emrini yayan İngiliz bahriyelileri ve askerlerinin bağrış çağırışları ve telaşlı seslerini işitecek bir uzaklıkta kayıp gitmekteydi. Müttefikler, Mustafa Kemal'in, Türkiye'nin işgal edilmesine karşı halkı ayaklandırmak üzere Anadolu'ya doğru yola çıktığını haber aldıklarından, bir karmaşa ortalığı kasıp kavurmaktaydı. Donanmayı yöneten Rauf Bey ise sırra kadem basmıştı.

O siyah ve esrarengiz gemi, şehrin karmaşası ve yakaladıkları balıkları kayıklarının baş tarafındaki minik mangallarda pişirerek satan balıkçıların bağrışları arasında sakin bir biçimde yol almaktaydı. Kayıkların baş ile kıç taraflarını bir-

birinden ayırt etmek zor olduğundan, işe başlıyorlar mıydı yoksa son vermek üzere miydiler, karar vermek çok zordu. Siyah geminin ayrılışı ileride yaşanacak inanılmaz işlerin başlangıcı gibi görünüyordu. Sonunda gemi büyüleyici İstanbul'u arkasında bırakarak, uzaklaşırken, kayıklar ve rıhtımın üzerinde telaş içinde koşuşan silüetler, ufuk çizgisi olayının sihri içinde kaybolup gittiler. Gemi, içerisinde yanan avizelerin ışığıyla pırıldamakta olan Dolmabahçe Sarayının önünden geçti kayarak. Hayranlık içinde kendini aynada seyreden güzeller güzeli bir kadın gibi yansıması boğazın sularına düşen saray gitgide küçülüyor ve daha bir zarif görünüyordu. Gemi, Amerikan Robert Koleji ve Beylerbeyi önlerinden geçerek yoluna devam etti.

Tarifesiz buharlı gemi Boğaz boyunca ilerleyerek, iki bileği bükülmez Türk askeri gibi her iki yakada karşılıklı dikilmiş birbirlerine bakmakta olan Rumeli ve Anadolu Hisarlarının önünden geçip gitti. Kıvrıla kıvrıla giden ve bir zamanlar her sene yaklaşık beş yüz geminin dingin sularına aldanarak, kayalara çarpıp battığı dar boğazdan geçerek Karadeniz'e vardılar.

Kıvrılarak uzayan dar boğaz Karadeniz'e açılan ağzında genişliyordu. Arkalarında İstanbul köylerinin silueti ve başşehrin üzerinde batmakta olan güneşin kızıllığı göze çarpıyordu. Martılar, yolunu kaybetmiş de, cenneti aramakta olan zavallı insanların ruhları gibi peşlerinden gelmekteydi. Başlarının üzerindeki dolunay koyu sarı renkteydi ve tıpkı Türk güzellerinin kara çarşaflar arkasına gizlendiği gibi ara sıra kara bulutların arkasına saklanıyordu. Ay, artık şahane bir mor renge bürünmüş olan karanlık sularda altın rengi yol oluşturuyordu, geminin dümen suyu boyunca.

Yapayalnız bir adam küpeştelere dayanmış, kafasında bir düşünceyle ayın oluşturduğu ışıltılı patikayı seyretmekteydi. Mustafa Kemal, "Arkamızda bıraktığımız inşallah yalnızca bu yoldur. İstanbul! İstanbul! Ben seni beni kendinden dışladığın için terk etmiyorum. Sen artık bir Türk başkenti değilsin. Sen padişahın kendi rahatı ve güvenliği için gözden çıkardığı bir beldesin. Olabildiğince büyüleyici ama bir o kadar da fahişeler kadar sadakatsiz bir şehirden yeni bir ülke yaratmak olanaksız. Yeni milletimiz, yeni bir yaşam yerine Türkiye'yi ölü bir doğuma zorlayacak her türlü tehdit ve güçten uzak bir yerde, vatanımızın ta bağrında yeniden gelişip, büyümelidir!" diye düşüncelere dalıp gitti.

Sigarasını attı ve minik beyaz bir ışık halinde karanlık dalgalar tarafından yutuluşunu izledi. Başını yukarı kaldırdı. Büyükayı net biçimde görülüyordu. Kuzey yıldızı alabildiğince parlaktı. Mars neredeyse ayla yarış halindeydi. Gökte bulutlar vardı, derken daha sonra ortaya çıkan kalın bir sis havayı şarap gibi dinginleştirdi. Zonguldak'tan, kömür şehrinin yanından geçerlerken geminin burun hizasında şafak söktü.

İnebolu'ya vardıklarında, gemi sabahın ilk ışıklarında sahilden oldukça uzakta demir attı. Şehir kocaman dağların eteklerinde kurulmuştu. Sahile yakın yerlerde, dağın eteklerinde taraçalar halinde tarlalar oluşturulmuştu ve bu ekili yerler ağaç ve çalılarla bölünerek, tıpkı bir yorganın üzerindeki işlemeler gibi yemyeşil bir örtü oluşturmuştu. Yeşil ve kahverengi gibi türlü çeşitli tonlarda renk ve gölge cümbüşünün nedeni ilkbahar ve nemli havaydı.

Albay Rafet, Mustafa Kemal'in yanı başındaydı. "Mustafa Kemal, uyumadın mı daha? Yorgun görünüyorsun ve hele şu nemli hava var ya. Biraz dinlenmelisin."

Mustafa Kemal derin düşünceler içinde, "Kahverengi, kahverengi," dedi, karşı ki tepeleri göstererek. "Koyu, kırmızı kan kahverengisi! İşte Türkiye'nin rengi bu. Bu onun bereketi ve gücünün kaynağının rengi. Mübarek toprak!"

Mustafa Kemal, Rafet'in yüzüne hiç bakmadan sanki bir düşteymiş gibi sürdürdü konuşmasını. "Büyük ve güçlü insanların anadan doğma rengidir bu. Köylülük ve tarım bizim omurgamızdır. Ne İstanbul, ne diğer şehirler ve ne de ticaret, hatta temel olarak bildiğimiz kültür ve tarih de değil; insan ve toprak, bereketli, kan kırmızısı toprak, Türkiye'nin kan kırmızısı halkıdır her zaman geçerli olan!"

Albay Rafet çıt çıkarmadan dikiliyordu yanı başında. "Fikrimi sorarsanız, aşağı inmeniz çok akıllıca olur, efendim. Biri görür ezkaza, İstanbul'a rapor ediverir. " dedi.

"İstiyorsan sen in aşağıya! Bura halkı Karadenizlidir!" Mustafa Kemal, pek bir öfkeli görünüyordu. "Bana çok yakınmış gibi duranlar ihanete daha bir yakın olanlardır!"

Albay Rafet arkasını döndü ve yavaşça uzaklaştı. Mustafa Kemal ona değil ama suya akseden yüksek binalara bakıyordu.

Kendi kendine, "Binalar biraz yüksek ama bu belki de bilinçaltında doğayı, denize karşı gururla dimdik yükselen o yalçın dağları taklit etme çabasıdır," diye mırıldandı.

Dürbününü gözüne götürdüğünde, binaların çoğunun ya karkas ya da beyaz sıvalı olduğunu gördü. İnebolu kazası küçücük, içtenlik dolu bir yerdi ve insanı kucaklamaya hazır bir havası vardı. İnsanlar kürek çekerek kayıklarıyla gemiye meyve ve erzak getirirlerken coşku ve sevinç içinde mendil sallamaktaydılar. "Aman ne güzel," diye iç geçirdi.

Güneş bayağı ısıtıyordu, hava mis gibiydi. Ancak yoğun

nem yağmuru işaret ediyordu. Çok geçmeden demir almış, yola koyulmuşlardı bile. Mustafa Kemal, kıç tarafta dikilmiş, geminin pervanesinin rengini siyahtan, mavi ve koyu mora dönüştürüp durduğu dalgaları izliyordu. Karadeniz'i anlamak zor değildi. Yolculuk bir tiyatro oyununa, sahne ise sessiz bir karaktere benziyordu. Gemi Sinop limanına demir attığında, saat neredeyse üç olmuştu. Geminin yanaştığı kıyı olağanüstü bir manzaraya sahipti. Büyük, kahverengi dağlar tarih öncesi canavarlar gibi yükseliyorlardı denizden ötede. Kıvrılarak uzayan toprak ve kayalar bir filin kızıl kahverengi derisini andırıyordu ve seyrek ot ve çalı kümeleri ancak dürbünle seçilebiliyorlardı. Deniz, kaya ve yamaçları kemiriyor, sonra da sayısız şiddetli fırtınalar boyunca yükselen dalgalarıyla açmış olduğu oyuklardan geri çekiliyordu. Mustafa Kemal'in biraz uzağında dikilmekte olan Rafet ve Arif albaylar, bu insanın tüylerini diken diken eden manzara karşısında sanki birbirlerinden güç almaya çalışıyorlardı. Mustafa Kemal yalnız başına dikilmiş, dürbünüyle sahili tarıyordu.

Sinop, Diyojen'in memleketi olduğu söylenen bu şehir, hemen bu yüce dağın eteklerinde kurulmuştu. Kayalar ve arazi tepeler üzerinde kurulup, deniz kıyısına doğru uzanan bu şehrin doğal surlarını oluşturuyorlardı. Her yerde eski yapıtlardan kalma dağınık izler göze çarpıyordu. Şehir bir zamanlar, Sinop'la deniz arasında inşa edilmiş büyük bir taş kale tarafından çevriliydi. Rumelihisar'ını andırıyor olmalıydı ki, bir an İstanbul Mustafa Kemal'in burnunda tüttü. Eski surları kocaman gri taşlardan yapılmıştı ve denizle bir olmuş kuleleri ve duvarları, dalgaların onları yalaya yalaya düzleştirmesine teslim olmuşlar, öyle uzanmaktaydılar. Bu, gerilim yüklü bir yer ve zamandı. Kocaman yağmur bulutları toplanırlarken,

aralarında şimşekler çakıyor, ara sıra da ta ufukta denize yıldırımlar düşüyordu. Gökyüzü tıpkı denizin olduğu gibi, koyu ve karanlık bir renge bürünürken, rüzgâr yağmuru kamçılamaktaydı.

Samsun, iki yandan Karadeniz'e dökülen ırmakların arasında kalan verimli bir deltanın içine kurulmuştu. Bunlardan biri Kızılırmak, diğeriyse Yeşilırmak'tı. Bu isimler oldukça çarpıcıydı çünkü delta, milliyetçiliğin kızıl renkte bayrağıyla, Müslüman dünyasını yönetmekte olan padişahın yeşil renkte bayrağı arasına sıkışıp kalmıştı. Samsun bir kader şehriydi. Mustafa Kemal buraya vardığında 1919 yılının Mayıs ayının 19'u, saat sabahın dokuzuydu. Mutlu bir halde dönerek, Arif'e için için gülümsedi.

"Bir Osmanlı generalliğinden, bir Türk korsanlığına terfi ettirilmiş bulunuyorum!" dedi.

Bu yer ve bu zaman, Samsun, Türkiye ve Yakındoğu adına bir dönüm noktasıydı. Başka hiçbir insan, başka hiçbir zaman ve başka hiçbir yer, bu tarihi etkinliği yaratmak adına bir araya gelemezdi.

Falcının kehaneti gerçeğe dönüşmekteydi. Zübeyde, cennetin olduğu kadar, acıların da anaların ayakları altında yatmakta olduğunu öğreniyordu. İlk başta oğullarına Mustafa adını koyan Ali Rıza'ydı. İkinci olarak ona Kemal adını takansa, Mustafa Yüzbaşıydı. Peki, ona üçüncü adını kim koyacaktı? "*Karanlık sulardan, karanlık kumlara adım atacak,*" kehaneti artık yerine gelmek üzereydi. Kağnıların ilerlemesiyle ortaya çıkan gıcırtılı inlemeler arasında dünyaya gelmiş olan bu adam, bütün ülke çapında bir takım tuhaf hareketlenmeleri ve kıpırdanışları başlatmaktaydı. Bağımsızlık savaşında kullanılacak olan cephanelerle yüklü kağnı arabaları, Anadolu yolla-

rında hantalca ilerlerlerken, çoktan o gıcırtıları çıkarmaya başlamışlardı bile. O altın saçlı adam artık umut ve güç yüklü bir halde dimdik dikilmekteydi. *O, Doğu ile Batı arasındaki Altın Bağ idi.* Zübeyde ona kehanetten hiç söz etmemişti. O gün, bütün falcı kadınların en büyüğünün söylediklerinin yerini bulmakta olduğu gerçeğinden Mustafa Kemal'in haberi yoktu, falcı kadının kehanetleri doğru çıkmak üzereydi.

Mustafa Kemal, Rafet ve Arif birlikte ip merdivenden inerek, aşağıda sallanıp duran kayığa bindiler. Deniz, rüzgârlardan korunaklı bir limanın dingin sularına karışmaktaydı. Şehir sanki koyu çevreleyen bir hilal gibiydi. Samsun hilaldi, Mustafa Kemal ise yıldız. Kalkık burunları ve pembe ve mavi renklerde boyanmış gövdeleriyle kocaman balıkçı tekneleri dingin suya yansımaktaydı.

Koyu mor ve siyah renkte dalgalar siyah ve kumlu sahile vurdukça beyaz köpükler oluşturuyorlardı. Hiç görülmedik renk ve biçimde irili ufaklı çakıl taşları ortalığa saçılmıştı. Bazıları abanoz gibi simsiyahken, bir diğerleri örümcek ağı biçiminde beyaz çizgiler ve desenlerle kaplıydılar. Bordo ve mor renkte kayalar suyun ortasından yükselmekteydiler.

Yunanlı işbirlikçileriyle sahilde volta atmakta olan birkaç İngiliz askeri, anında Mustafa Kemal'in dikkatini çekti. Bindiği kayık sahile yaklaştıkça, Mustafa Kemal bordo ve gri çizgili çarşaf ve başörtüleriyle köylü kadınları seçmeye başladı. Yüzlerini beyaz peçeler örtmekteydi. İçlerinden, kundağa sarılmış bebeğini kollarında tutmakta olan biri, balıkçı kocasına el salladı.

Erkeklerin çoğunun ayağında siyah çizmeler vardı; bazıları çıplak ayakla dolaşırken, diğerlerinin ayağında topuksuz, düz çarıklar göze çarpıyordu. Birçoğu, tayt gibi duran, daracık,

tenlerine yapışan siyah pantolonlar giymişti. Kocaman burunları ve yeşil gözleri üzerinde durmadan kırpışıp duran kirpikleri vardı. Kocaman ağları veya boş kayıkları siyah kumlar üzerinde sürüklerlerken, hareketleri pek bir sırım gibiydi ve göze çok hoş geliyordu. Dal gibi, esmer bir adam Mustafa Kemal ve yanındakileri selamladı. Onlar da bu selama karşılık verdiler.

"Beyler, burada bulunmamım nedeni, size bu ziyaretiniz sırasında kalacağınız yeri gösterme şerefinin bana verilmiş olmasıdır. Kalacağınız yer benim evim olduğundan ve sizlere ev sahipliği yapacak olduğumdan ötürü büyük sevinç içindeyim."

Adamın gözlerini kalın kaşları gölgelemekteydi ve lacivertimsi kara saçları, siyah beresinin yanlarından gür bir biçimde fışkırıyordu. Gözlerinde bir ışıltı vardı ve burnu Karadeniz halkının çoğunun aksine daha küçüktü. Bağımsızlık Hareketi için çalışan okumuş yazmış takımındandı.

Mustafa Kemal'in keskin bakan, mavi gözleri bir yandan tepeden tırnağa adamı süzerken, bir yandan da sahilde dolaşanları kolaçan ediyordu.

"Türkiye adına girişilecek olan savaşın liderliğini yapma onurunun verildiği kişiler biziz işte." Etrafına bakındı. "Bir an önce şu sözünü ettiğin eve gitsek iyi olacak. İngiliz ve Yunanlıların konuştuklarımızı duyabilecekleri uzaklıkta olmaları hiç hoşuma gitmiyor." Konuşmasını sürdürürken, sesini iyice alçalttı. "Türkiye, şu kumlardan ve şu sudan bile daha karanlık bir gecenin sarmalında!" Eğildi ve bir avuç kum aldı eline. "Kendimizden başka kimseye güvenemeyiz! Bize zıt görüşte olan politikacılar ve kendi başına buyruk bir takım vatanseverler ortalardayken, bize liderlik yapabilecek kim çıkabilir ki?"

Karadenizli hiç sözünü sakınmadan, "Sen, Mustafa Kemal paşa! Sen!" dedi.

"Umarım buralardan, ta Akdeniz'e kadar savaşmak zorunda olduğumuzun ve etrafımızın düşman tarafından çepeçevre sarıldığından haberin vardır!" Mustafa Kemal ev sahibinin yanı başında yürümekte olan iki kadını gördüğünde, dimdik dikildi ve içini büyülü ve elektrik yüklü bir duygu kapladı.

Kadınlardan biri daha yaşlı ve oldukça tombuldu. Diğeri incecikti ve rüzgâra kapılmış bir saz gibi yürüyordu. Kadın, şalının başından sıyrılarak, alnına yuvarlanan parlak, lacivertimsi kara saçlarının ortaya dökülmüş olduğunun farkında değildi. Alnı süt beyazıydı ve dramatik bir biçimde etrafını saran saçlarının siyah bukleleriyle tezat oluşturuyordu. Bakışlarını kaçırmakta hiç acele etmedi; yeşil gözleri fosforluymuş gibi parıldıyordu. Ansızın, bakışlarını Mustafa Kemal'den hiç ayırmadan, adamın arkasına büzülüverdi. Mustafa Kemal'in, çıkık elmacık kemiklerini ve çenesinin incecik, zarif biçimini görebileceği biçimde peçesini iyice yüzüne yapıştırdı.

Ayak parmakları kuma gömülürken, siyah çarşafının eteklerinin altından minik beyaz fareler gibi ortalığı dikiz ediyorlardı. Mustafa Kemal bakışlarını ondan ayıramadan, bütün bedeninin hoş bir acıyla titrediğini hissetti. Nasıl da parıldıyorlar. Kız, deniz ve ay gibi. Onun varlığından sanki hep haberdarmışım gibi geldi bana."

Küçük grup sahilden ayrılarak, köyün kumlu yollarına yöneldi.

Mustafa Kemal, "İnsanın ayağının yeniden toprağa basıyor olması ne güzel," dedi.

Rafet, "Yeniden ata bindiğimizde, bu uyuşukluk gider bacaklarımızdan," dedi.

Ev sahibi, "Neredeyse varmak üzereyiz. Eve vardığımızda iyice bir dinlenir, şöyle demli birer Rize çayı içeriz," dedi.

Arif, "Sen Hasan mısın?" diye sordu.

Adam, "Ya, evet! Kendimi doğru dürüst tanıtmadığım için beni affedin lütfen. Gelişiniz beni o kadar heyecanlandırdı ki. Bana adımı nasıl olsa biliyormuşsunuz gibi geldi. Sen Rafet misin, yoksa Arif mi?" diye sorduktan sonra neşe içinde konuşmayı sürdürdü.

Diğerlerinin aralarında konuşmayı sürdürerek, kıza bakışlarının farkına varmamaları, Mustafa Kemal'i oldukça rahatlatmıştı. Gözleri ruhuna işlemişti. "Daha önce hiçbir çift göz, hatta Leyla'nınkiler bile, benimle böylesine bakışacak kadar gözü kara olmamıştı! Zümrüte benziyorlar. Bunları gördükten sonra, bir daha asla karanlık olmayacaktır." Acaba kız düşüncelerini okuyabiliyor muydu diye merak içinde düşündü.

***

Köy meydanına varana dek tozlu topraklı yol boyunca yürüdüler. Hemen oracıkta üç katlı, sarı badanalı bir ev vardı. Hasan yan kapıyı açtı ve hep birlikte, daha çok bir koridoru andıran, kocaman bir odaya girdiler. Gözleri karanlığa alıştığında, arka taraftaki girişe doğru yürüdüler ve kıvrılarak uzanan bir merdivenden çıkarak, Mustafa Kemal'in kalacağı odaya girdiler. Bir yatak, iki sandalye ve bir masa olmak üzere, oda çok sade döşenmişti.

Hasan genç kıza dönerek, "Nimet, konuklarımıza su ve havlu getir. Ha, çay da demle!" diye seslendi. Mustafa Kemal'e baktı. "Benim kızım falan değil." Gururlanarak bir kahkaha patlattı. "Hâlâ bekârım ben. O diğer hanımı yıllardır tanırım ve ev halkı içinde çok özel bir yere sahiptir kendisi. Nimet bir

gün çok iyi bir ev hanımı olacaktır çünkü çok laf dinleyen bir kız." Adamın gözleri ışıldıyordu. "Ama korkunç öfkeli biri. Biraz tuhaf bir kız ve bazen pek ateşli oluyor. Onu evlendirmeyi düşündüğüm yaşa geldiğinde, onunla evlenecek olan adam çok şanslı biri olacak... bir takım davranışlarından dolayı da şanssız."

Arif, "Böylesine göstermiş olduğunuz konukseverliğinizden ötürü, çok nazik olduğunuzu söylemek isterim," dedi.

"Sahilde de söylediğim gibi, bundan ancak onur ve büyük keyif duymaktayım."

"Bu ev senin mi?"

"Evet, ama aslında burada oturmam pek. Bu ev bana ait ve bu tür durumlar için elimde tutmaktayım. Asıl evim ve işim Trabzon'da. Tıpkı babam ve onun babası gibi, tahıl işiyle uğraşmaktayım."

Rafet, "Ailen uzun zamandır mı Trabzon'da yaşamakta?" diye sordu.

"Nesiller boyudur. Karadenizli olmakla gurur duyarız hepimiz"

Arif, "Bu iyi işte, çok iyi," dedi.

"Bizden hoşlanmış olmanıza sevindim. Bizler fındık kafalı Lazlarız!" Hasan güldü. "Bura çiftçileri o kadar çok fındık yetiştirirler ki, diğer Türkler bizle dalga geçer, bize fındık kafalı derler."

Mustafa Kemal küçük pencereden dışarıya bir göz attı. "Karadeniz beni büyüledi. Ne kadar siyah ve ne kadar beyaz ve ne kadar da yemyeşil! Puslu ve gizemli."

"Bir o kadar da afsunludur. Burada yaşam oldukça zorludur ama giden gene hep geri gelir." Hasan, hayran hayran Mustafa Kemal'e bakarken, bir anda ciddileşti. "Efendim, sana

duyduğumuz bağlılık öyle yalnızca kazanmış olduğun onca sayısız askeri zaferlerden kaynaklanmıyor. Bağımsızlığımızı kazanmakta bizlere büyük yarar sağlayacak olduğun konusunda sana güveniyor ve inanıyoruz." Hasan'ın kaşları heyecan içinde bir kalkıp, bir iniyordu. "Seni çatımın altında görmekten büyük sevinç duyuyorum." Sonra Arif ve Rafet'e baktı. "Sizlerin de burada olmanızdan mutluluk duyuyorum. Bu katta birkaç oda daha var. Başımın üzerinde sizin de yeriniz var, elbette ki. İsterseniz göstereyim odalarınızı"

Mustafa Kemal, "Hayır, Hasan. Buna gerek yok," dedi. "Arif'le, Rafet hiç oyalanmadan atlarla doğru Sivas'a gidecekler. Aldıkları emir böyle."

Genç kız, çok geçmeden odaya geri döndü. Pek zarif görünse de, dikkatleri üzerine çekmeme gayretiyle, kendi içinde yaşadığı çelişki yüzünden pek gergindi.

"Evet, Nimet. Anlat bakalım. Çok önemli olmalı."

"Efendim! Şu mesaj. Pek ivedi. Konuğumuza geldi. Çeşmeden su alırken, bitkin bir ulak elime tutuşturuverdi."

Hasan mesajı kızın elinden alarak Mustafa Kemal'e uzattı.

Mesajı süratle okuyan Mustafa Kemal "Derhal gitmem gerekiyor! İzimi sürmesi için bir İngiliz savaş gemisi yola çıkarılmış. Hiç vakit yitirmeden ülkenin daha iç taraflarına doğru olabildiğince hızla hareket etmeliyim."

Mustafa Kemal tam küçük bavulunu eline almaya hazırlanıyordu ki, Nimet ondan önce davrandı ve valizi kaptı. Bir an için parmakları birbirlerine değdi.

Hasan, "Böyle bir duruma karşı eyerlenmiş, hazırda atlarım beklemekte," dedi. "Binanın arka tarafına bağlanmış durumdalar."

Mustafa Kemal, Arif ve Rafet'e, "Bir sorunuz var mı?" diye

sordu. "Artık ayrılmalıyız. Bir sonraki toplantıdan haberdar edileceksiniz. Bu arada ayrı ayrı yola çıkarsak da pek iyi olur. Önden siz gidin. Birkaç dakika içinde ben de peşinizden gelirim. Dörtnala sürün atlarınızı!"

Rafet ve Arif çıkıp, gittiklerinde, Mustafa Kemal Hasan'a döndü. "Benim fındık kafalı Lazım," diye kahkahayı bastı ve eliyle omzuna vurdu. "Sen de peşimden Amasya'ya gel. Bir süre için kayaların üstündeki eski kalede kalacağım. Oradan da Amasya'ya geçeceğim."

Mustafa Kemal aceleyle atına atladı ve Hasan'a döndü. "Bir ya da iki günden fazla oyalanma. Allahaısmarladık! Allah yardımcın olsun."

"Dediğiniz sürede orada olacağım. Güle güle, efendim!"

Mustafa Kemal birinin çizmesini sıkıca kavradığını duyumsadı. Aşağı doğru baktı. Nimet üzengisine ulaşabilmek üzere parmaklarının ucunda yükselerek, büyük bir sevgiyle çizmesinin burnunu öptü. Kız, başını yukarı kaldırdı. Kocaman yemyeşil gözlerinde merak, utangaçlık ve şevk dolu bir ışıltı vardı.

"Allah'ın bahşettiği minik şey, sana Allahaısmarladık demeyeceğim."

Atını, Yeşilırmak boyunca uzayıp giden yola doğru sürdü. Kendi kendine, "Ne zaman karanlık bassa, onun gözleri yolumu aydınlatacaktır," diye mırıldandı. "Onun gözleri Akdeniz'e giden yolumuzu aydınlatacaktır!"

XIX

Mustafa Kemal at üstünde, Samsun ve Karadeniz'in güneybatısına doğru ilerleyerek, yüce, kapkaranlık dağların arasından geçti. Kavak kasabasının yanından dolanarak, çoğunlukla Karadenizlilerin oturduğu küçük bir yerleşim yeri olan Havza'ya varana dek atını sürmeye devam etti. Doğrudan harabelerin olduğu yere gitti; buranın hemen yanı başında son derece gösterişsiz bir kervansaray bulunmaktaydı. Kare biçimindeki avluya götürülüp, dinlendirilsin, yem ve su verilsin diye atının dizginlerini hancıya teslim etti. Mustafa Kemal pek bitkindi ve sıcak çay istedi. Derhal kare şeklindeki, ufacık odasına çekildi. Odanın ahırlara bakan küçücük bir penceresi, içindeyse, üzerinde yumuşacık yastıklar, beyaz nevresim içine çengelliiğnelerle tutturulmuş bir yorgan olan tertemiz bir yatak vardı. İran işi kuzu postundan kahverengi kalpağını kafasından çekip, çıkartarak, odanın bir köşesine fırlattı. Yatağa otururken, çizmelerini çekip çıkartacak birini aradı gözleri. Küçük bir çocuk, üzerinde bir bardak demli amber çayı ve siyah zeytinler olan bir tepsiyle içeri girdi. Çocuk tepsiyi, yatağın hemen yanı başındaki masanın üzerine koydu ve çıkıp, gitti. Mustafa Kemal o kadar yorgun ve bitkindi ki, çayı bitiremeden derin bir uykuya daldı.

Ertesi gün öğlen saatlerinde kapının vurulmasıyla uyandı.

"Gir," diye homurdandı.

Gelen, uzun süre at sırtında yol almış olduğundan, üstü başı toz toprak içindeki Hasan'dı. "Neredeyse akşam oluyor, efendim! Herhalde çok yorgundun," dedi.

Ayaklarına, yatağının kenarına bırakılmış olan siyah, topuksuz terlikleri giyerken, Mustafa Kemal gülümsedi. Alnına düşen sapsarı perçemini eliyle geriye doğru tarayarak, gerindi.

"Öyleydim! Seni bu kadar erken beklemiyordum. Sözünü bu kadar hızla yerine getirmiş olman çok iyi."

"Milliyetçiliğe böylesine gönül vermiş bir Karadenizliden başka ne beklenirdi ki!"

"Doğru söylersin, tabi başka türlüsü beklenemezdi." Mustafa Kemal esnedi. "Beni mutlu ettin. Sen de pek yorgun olmalısın. At sırtında bayağı uzun bir yol geldin. Söyle bakayım bana, burada hamam bulunur mu?"

"Evet. Çok iyi bir hamam biliyorum ve sanırım ben de seninle birlikte gelebilirim."

"Harika! Hadi, birer çay içtikten sonra, doğru oraya gidelim."

"Çayı orada da içebiliriz. Yolda durup, biraz meyve ve ekmek falan da alırız."

"Tamam. Rahatladıkça kafalarımız daha bir iyi çalışmaya başladı."

Ara sokaklardan geçerek, damında kubbeleri olan küçük bir binaya vardılar. Sahipleri hamamcıya odunları teslim ederken, sırtlarında yakacak odun yüklü eşekler çilekeş bir biçimde dikilmiş, beklemekteydiler. İçeri girdiklerinde, bir kanepeye alındılar ve oracıkta soyunup, kocaman peştamallara sarınıp, ayaklarına tahtadan takunyalar giydiler. Takunyalar bölmelerin buharıyla iyice aşınmıştı; hamamın zeminiyse yer yer çıplak ayakla yürünemeyecek kadar sıcaktı. Bedenleri ilk bölmenin sıcaklığına alıştığında, bir sonraki, çok daha sıcak olanına geçtiler ve aralarında rahatça konuşabilsinler diye kendilerine diğer insanlardan daha uzak bir yer seçtiler. Sıcak mermer zeminden bir basamak yukarıda, gene mermer bir çıkıntıya oturdular. Aralarındaki kurnanın içindeki dumanı üstünde sıcak suya bakırdan hamam taslarını daldırıyorlar,

yukarıdan aşağıya, birbirlerinin üzerine döküyorlardı. Ellerinden birine geçirdikleri pürtüklü bir kolçakla da, tenlerine bastıra bastıra keseleniyorlardı.

Mustafa Kemal kahkahayla gülerek, "Bu kadar pislenebildiğime çok seviniyorum çünkü bu yeniden yıkanıp, paklanmaya değiyor doğrusu," dedi. "Şöyle iyi bir kese, insanı kendine getiriyor, canım!" Keseyi baldırlarına ve dizlerine bastırarak sürüyordu, bir yandan da.

"Nasrettin Hoca'nın hamam fıkrasını hiç duymuş muydun?"

Mustafa Kemal," Hangisi?" diye güldü.

"Hani, Nasrettin Hoca hiç tanımadığı bir köyde hamama gider ya, işte o. Sen şu anda bana onu anımsatıyorsun."

"Hayır. Bilmiyorum. Anlat bakalım. Hoş bir fıkra hamamda iyi gider, doğrusu."

"Tıpkı bizim gibi yolculuk yapmaktadır ve üstü başı pek bir yoksul görünümlüdür. Hamamdakiler onun o hırpani haline bakarak, hiç yüz vermezler Hoca'ya."

Mustafa, "Ha! Tıpkı bizim şu anda olduğumuz gibi," dedi. "Bize nasıl acıyan gözlerle bakıyor olduklarının farkında mısın? Şu karşıdaki adamın sırtını hamamcının nasıl özenle keselediğini görüyor musun? Ama bize bakan bile yok. Bu halimizde ne iyi giderdi ama."

"O zaman dön sırtını keseleyeyim. Ama unutma, sen de benim sırtımı keseleyeceksin." Mustafa Kemal, kesesini elinden çıkarıp, Hasan'a uzattı. "Güzel, şimdi senin kesenle bir güzel ovalayayım sırtını."

"Eğer biraz daha böyle güzelce keseleyecek olursan, yeniden uyuyakalacağım ve kese yerine havanı alacaksın."

"O zaman, seni uyanık tutmak için fıkranın geri kalanını

anlatayım sana. Zavallı Hoca'ya ne peştamal, ne de keseden sonra kirini akıtsın diye sabun vermişler. Hoca hamamdan ayrılırken, her bir hamam çalışanının eline bir parça altın tutuşturunca, adamlar müşterilerinin dış görünümüne aldandıkları için dövünmeye başlamışlar. Bir hafta sonra Hoca, üstünde bir önceki giysileriyle, yeniden aynı hamama gitmiş ama bu sefer çok farklı karşılanmış. Tellaklar ona yeni peştamallar, mis kokulu sabunlar ikram edip, keselemişler, yıkayıp paklamışlar üstelik masaj bile yapmışlar. Çıkışta her birinin avcu yeni bir parça altın konur umuduyla karıncalanmaktaymış. Hoca hamamdan çıkarken, bu sefer her birinin avcuna yalnızca birer kuruş bırakmış. Adamların şaşkınlık içinde protestolarına karşılık Hoca, 'Geçen sefer sizlere verdiğim altın parçaları bu günkü hizmetinizin karşılığıydı, bu gün verdiğim birer kuruşsa, geçen sefer ki hizmetinizin karşılığı,' "demiş.

Birlikte gülerlerken, keselerini değiş tokuş ettiler. Mustafa Kemal de Hasan'ı keseledi. "Ne kadar doğru. Sence bir masajı hak etmeyecek kadar hırpani miyiz?"

"Eften püften konuşmayı bırakıp, asıl konuya dönecek olursak, neden o kadar Karadeniz şehir ve kasabası yerine Samsun'u seçtin?"

"Bu çok zekice bir soru. Samsun'un birkaç avantajlı tarafı vardı. Birincisi, Karadeniz'e geldim çünkü bu ülkenin bağımsızlığa gerek duyduğunu en çabuk anlayabilecek insanların arasında olmak istiyordum. Bura insanları oldum olası, Padişah'ın zorba yönetiminle asla barışık olmamışlardır. Bir diğer taraftan siz, bu ülkenin yararı adına, geleneksel bir biçimde Rusları hep uzak tutmuşsunuzdur."

"Bu bağlılığımızın takdir görüyor olduğunu bilmek çok güzel bir şey de Trabzon'u ya da başka bir Karadeniz şehrini de yeğleyebilirdin."

Mustafa Kemal son bir keselemenin ardından şap diye Hasan'ın sırtına tokadı yapıştırarak, "Acemi dostum benim," dedi, "artık biraz da kendime çalışma zamanım geldi. Payına düşenden daha fazla keselettirdin kendini."

Hasan, "Hoca, bir adamın verdiği yanıtların, onun dürüstlüğünün veya zekâsının bir göstergesi olduğuna dikkat çekmek istemiş olabilir," dedi.

"Hadi gel, buna ters tarafından bakalım. Erkek adamın sorduğu sorular, onun gerçekten ilgi duyduğunu ve görüş biçimini ortaya koyar dersek. Sana daha doyurucu bir yanıt vermemi istersen, yalnızca şu son yirmi dört saat içinde olup bitenleri bir düşün derim. İngilizler, benim karaya ayak basışımdan yalnızca birkaç saat sonra çıkıp, gelmediler mi?"

"Evet, o kadar yakın takiptelerdi ki, ödümüz ağzımıza geldi. Senin geliş yolundan hiç şüpheleri yok gibiydi. Hani olur da, birini de benim arkama takmışlardır diye, peşine takılmadan önce biraz oyalandım. Bilerek ya da bilmeyerek seni ele veren ben olmak istemiyordum."

"Samsun'u seçtim çünkü buradan ülke içine daha kolaylıkla ve de fark edilmeden geçebileceğimi biliyordum. İngilizlerin, siz ateşli Lazların durmadan fink attığı dağlar boyunca peşimden gelmeye pek paçaları yemezdi. Lazların kalabalık olduğu bölgeye göre biraz fazla Batıda sayılırız ama bu güçlü kuvvetli adamlar ve Karadeniz halkı ile pek aşık atmaya gelmezdi."

"Hopa dolaylarındaki insanlar o kadar başlarına buyrukturlar ki, Türkçeyle ilgisi bile olmayan bir Lazistan şivesiyle, Gürcüce konuşurlar. Uzun zamandır zaten Padişaha başkaldırmak niyetindeler."

Mustafa Kemal ona göz kırptı. "Ve çoğu da işinin ehli şaki-

lerdir. Ben de artık kanundışı biriyim. Ben bu yöre halkının olup bitenlerin farkında olduklarını zaten biliyordum. Buradan kolayca Amasya'ya ve sonra da Erzurum'a geçebilirdim. Bu benim genel planım. Bütün bunları İstanbul'dayken düşünüp planlamıştım. Samsun, merkezi ve elverişli bir bölge."

İyice sabunlanıp, durulandıktan sonra, banyo işini sona erdirdiler. Masajlarını yaptırıp, daha serin bir odada dinlendikten sonra, meyve ve biraz da tuzlu börek yediler.

Mustafa Kemal, "Artık kendimi savaşmaya hazır hissediyorum!" dedi. "Biliyor musun, tuzlu yerine daha tatlı bir şeyler yemek istiyor canım." Bir parça daha börek kopardı.

"Bu bana, sana söylemem gerektiğini düşündüğüm önemli bir şeyi anımsattı." Hasan çok ciddi görünüyordu. "Deli bal diye bir şey bilir misin sen?"

"Hayır. Korkarım bilmiyorum. Bütün yaşamım batı Türkiye ve Makedonya'da geçtiğinden, Anadolu ve Karadeniz hakkında öğrenmem gereken çok şey var."

"Rivayet edilir ki, çok eski zamanlarda Trabzonlular buranın doğusunda kalan Batum'la ticaret yaparlarmış. Rusya'yla ortaya çıkan bir takım zorluklar yüzünden bu giderek azalmış bulunuyor. Trabzon'un batı sahillerinde tütün ekimi pek zengindir. Tütün ticareti hayalet şehir Akçaabat'ın canlanmasına neden olmaktadır. Arıların bayıldığı *azalea pontica* (açelya) diye bilinen bir bitkiden arılar bu 'deli bal' denen şeyi üretmektedirler. İnsanlar bunu düşmanlarına ikram ederlerdi. Bu balı yiyen kişi sarhoş olur ve akşamdan kalma bir halde korkunç bir ishal ve kusmayla birlikte perişan hale gelir. Denilir ki, Yunanlı tarihçi Xenophon kendi askerlerinin bu tatlı ama tehlikeli maddeyi yiyerek nasıl yenilgiye uğradığını anlatmaktadır. İnsan düşmanını tanıyamaz. O bir mutfakta pusuya yatmış

olabilir. Güvenli bir kaynaktan, kendi de güvenerek bal alan özel bir aşçın olmadıkça, sakın ola ki tatlıların yanına bile yaklaşma."

"Hasan, ben akıllı bir adamımdır."

"Evet, efendim. Bunu biliyorum ama hiçbir şekilde bilemiyor olabileceğin bir takım ayrıntılar konusunda önerilere gerek duyuyor olabilirsin diye düşünmüştüm."

"İşte, ben de tamı tamına bunu demek istiyorum zaten. Ben çok akıllı bir adamım çünkü burada kendime dost olarak seni seçmiş bulunuyorum! Sen sadık bir insansın ve benim tehlikeli bir biçimde cahil olduğum bir takım konulara da çok önsezilisin."

"Bir parça nasihat daha. Bence bir süre Amasya'da dinlenmelisin çünkü her ikimizin de asla kestiremeyeceği kadar büyük ve zorlu bir savaş seni bekliyor. Zayıf görünüyorsun ve toparlanmaya ihtiyacın var."

"İlkbaharda doğmuş kuzu gibi kesilmeden önce yağlanacağım, ha? Sana soracak birkaç sorum var."

Hasan önseziyle kaşlarını yay gibi kaldırdı.

"Trabzon taraflarında ve Karadeniz'in bir çok yerleşim yerinde Rumlar var. Bu Samsun'u seçmemdeki bir diğer neden. Çok eski ve yakın geçmişte de Samsun'da yaşamakta olan Rumlar vardı. Bu grubun adı Pontus idi. Bu Rumların bir çoğu Trabzon'a hareket etmişler ve bize karşı tehlikeli hücreler kurmaktalar."

"Dostun olarak bir Karadenizliyi seçmiş olmakla ne kadar akıllı bir insan olduğunu bir kez daha ortaya koymuş bulunuyorsun. Bunu sen dile getirmeseydin, ben sana söyleyecektim. Dediklerin doğru. Uzaktan uzağa bizi taciz edip duruyorlardı zaten. Çok şükür ki, biz onlardan daha kurnaz ve akıl-

lıyız. Kim olduklarını biliyoruz. Daha önce de dediğim gibi, Trabzon'da işyerim var. Bütün sahil boyunca dolaşıp duruyor, bu duruma göz kulak oluyorum."

"Sen benim has adamımsın. Senin uzun zamandır bütün Karadeniz'de saygı duyulan bir ailen olduğunu biliyordum zaten. Aramızdaki dostluk herkese bir örnek oluşturacaktır. Ben bu bölgede halka liderlik yapacak birini ve insanlardan da bağlılık bekliyorum. Birkaç gün burada kalmak, vali ve politik erkle görüşmeler yapmak niyetindeyim. Bana eşlik ettiğin sürece, onlar kendiliğinden bana saygı duyacaklardır."

Hasan kurnazca gülümsedi. "Burada, seninle hamamda birlikte görünmek istememin bir nedeni de buydu işte. Birbirimizin sırtını keseledığimiz haberi çok geçmeden bütün ahalide kulaktan kulağa yayılacaktır. İçli dışlı sohbetler ve birlikte hamama gitmeler uzun süreli birlikteliklerin işareti olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar birbirimizi uzun bir süredir yüz yüze tanımıyor olsak da, ortak bağlarımız ve amaçlarımız aramızdaki ilişkiyi güvenli kıldı ve bu görüntümüzü de insanların gözünde doğruladı."

"Matematikte bir kural var, bir şeye eşit olan iki şey, birbirine eşittir. İkimiz dostuz çünkü ikimiz de Türkiye'ye ve onun bağımsızlığına inanıyoruz." Mustafa Kemal peştamaline sarınırken, ağzına bir lokma daha tuzlu börek attı.

"Bundan sonra atacağımız en ivedi adım ne olacak?"

Mustafa Kemal dirseklerine dayanarak öne doğru eğildi ve alçak sesle, "İnsanlarla konuşmaya başlamak. Yarın Havza'ya gideceğiz. Orada insanlarla görüşeceğim. Benim adıma haber vermeni istiyorum."

"Peki." Hasan gerindi. "Buraya yiyecek bir şeyler getirmelerini isteyebiliriz. Aynı zamanda burada kalabilir, yarın için

güzelce dinlenebiliriz. İşletmeciyi tanıyorum. En değerli müşterilerine sunabileceği yiyecek ve içecek lezzetli bir şeyleri her zaman bulunur."

***

Mustafa Kemal ve Hasan sabah erkenden atla Havza'ya gittiler. Yörenin önde gelenleri bir araya toplandılar ve Mustafa Kemal onlara bir konuşma yaptı.

"Şu durumda işler pek iyi görünmüyor ama asla umudumuzu yitirmeyecek, Türk bağımsızlığı adına her şeyimizi vereceğiz. Düşmanlarımız bizi yalnız öldürmek istemiyorlar; bizi diri diri gömmek peşindeler! Çukurun tam kenarındayız. Elimizden geleni ardımıza koymamalı, üstün bir çaba sarf etmeliyiz çünkü bu son şansımız olabilir!"

İnsanları sarsarak, uyuşukluktan kurtardı ve onları yerinde duramaz ve harekete geçmeye can atar hale getirdi. Liderlik şarabından tattı ve açık yürekli sözleri ve coşkulu karizmasıyla insanlarına olaylara hükmetme duygusunu aşılama gücünün farkına vardı. Mustafa Kemal ve Hasan, Arif'le Havza'da bir araya geldiler ama burası amaçlarına yanıt verecek bir yer değildi. Nasıl Samsun İngiliz ve Yunanlı kaynıyorsa, aynı şekilde Ermeniler de Havza'da sorun oluyorlardı. Mustafa Kemal, Hasan ve Arif, atlarına atladıkları gibi soluğu Amasya'da aldılar. Kazım Karabekir Diyarbakır, Rafet de Sivas'tan çıkıp gelerek, Amasya'da onlara katıldılar. Orada, durum değerlendirmesi yaptılar.

Rafet karamsar bir tavırla başını salladı. "Çok etkili olabileceğimizi hiç sanmıyorum. Sultan Mahmut barış görüşmeleri yapmaya hazırlanıyor. Görüşmelerin ana hatlarını hazırlamaları için bir komiteyi görevlendirdi. Her ne kadar diplomatları bir görüş birliğine varabilmiş değilseler de, ortak kanı olarak,

böylesine yaşamsal sorunların, Türk milletinin tamamının güvenip, destekleyeceği bir mecliste tartışılmasına dair rapor verdiler."

Kazım, hasır koltuğunda koca bedenini öbür tarafa çevirdi; konuşurken koltuk gıcırdıyordu. "Aynı zamanda bu diplomatlar, karar vermekten aciz oldukları için şu andaki hükümete olan güvensizliklerini de ifade etmiş bulunmaktalar."

Rafet Kazım'a doğru döndü. "Ama Damat Ferit Paşa bütün dış dünyaya hükümetin bir karara varmış olduğuna dair bildiri yayınladı. Bu bildiride, Türkiye'nin güçlü devletlerden birinin koruması altına girmesinin kaçınılmaz olduğu dile getiriliyordu."

Arif, "Bu bildiri ne zaman yayınlandı?" diye sordu.

"26 Mayısta." Rafet, yüzünde memnun bir ifadeyle, arkasına yaslandı.

Mustafa Kemal, dik dik Rafet'e baktı. "Bu namussuzca bildiriden haberim var benim! Bunun doğruluğunu araştırmak amacıyla Başbakana bir telgraf çektim ve bunun aslında yalan olduğunu öğrendim! Bu yalanı çoktan halka duyurmuş bulunuyorum."

Rafet şaşkınlık içinde kalmıştı. Dudaklarını büktü. "Başka ne tür önemli iletiler göndermiş bulunuyorsun, Mustafa Kemal?"

Mustafa Kemal, Rafet'in ses tonunun farkındaydı ama duymazdan geldi. "Padişahın talimatına karşılık, geciktirilmeden verilmiş bir yanıt." Kazım'a döndü. "Sana bu noktadan sonra elimden ne gelirse yapacağıma dair söz vermiştim. Padişaha, İstanbul'u terk edip Anadolu'ya geçmesini ve emperyalist düşmanlara karşı halkının başında olup, yönetimi ele almasını söyledim."

"Yanıtın bu muydu?" Rafet'in hırlar gibi çıkan sesi bir anda korkuyla karışık saygı ve merak dolu biçimde çıkmaya başladı.

"Bunu İstanbul'a rapor etmem gerekiyordu. Bu yanıtı Padişaha gönderdim ve bunu sizle şu anda paylaşmaktayım. Türk milleti özgürlüğüne ve bağımsızlığına kavuşana dek Anadolu'dan ayrılmayacağım!" Yumruğunu masaya vurduğunda, bardaklar havaya sıçradı. Diğerlerinin gıkı çıkmıyordu. "Artık yapılabilecek tek bir şey kaldı. Padişah işgal güçlerinin elinde esir durumunda. Onsuz harekete geçecek ve burada, Anadolu'da yeni bir hükümet kuracağız. Biz ona, bize liderlik etme fırsatını tanıdık ama o reddetti. Artık onun katkısı olmadan özgürlük adına savaşacağız!"

Mustafa Kemal, çıkarıp masanın üzerine bir kağıt koydu. Kazım, Rafet, Arif ve Hasan'ın çıtı çıkmıyordu. Kazım kafasından fesini çıkararak, başını öne doğru uzattı. O kocaman yüzünde hiçbir ifade yoktu. Rafet el parmaklarını gözden geçiriyordu. Mustafa Kemal'den bakışlarını ayırmayan tek kişi Hasan'dı.

Hasan, "Bu kağıdın ne anlama geldiğini bize açıklasana," dedi.

"Bu kağıt, türünün ilk örneğidir. Arkası gelecek. Bu Amasya protokolü der ki, bütün bu toplantı ve gösteriler ancak Türkiye'nin ruhunu yansıttığı sürece bir anlam taşırlar. İstanbul yetersiz kalmıştır ve artık bizi yönetemez; bu durumda, kendi kendimizi yönetmek zorunda kalmış bulunuyoruz."

"Kalemini alabilir miyim?" Hasan kağıdı imzaladı ve kalemi uzattığı Arif de imzayı bastı. Kazım allak bullak bir haldeydi ama gene de biraz duraksadıktan sonra, o da imzaladı.

Kazım, kağıtla kalemi Rafet'e uzattı.

"Bu tür şeyleri hangi vasıfla ve neden kamuoyuyla paylaşıyoruz, pek anlayabilmiş değilim."

"Benimle birlikte kalkıp, ta İstanbullardan buralara gelmiş bir yol arkadaşımın böylesine ahmakça bir soru sorması ne kadar şaşkınlık verici. Ne yapmak üzere olduğumuzun pekâlâ farkındasın. Şu anda bizimle birlikte olmayan Fuat Paşa böyle bir soru sormadan, imzayı bastı."

Rafet, gözlerini Mustafa Kemal'in gözlerinden kaçırıp, oturduğu yerde kıpraşıp dururken, bir sigara yaktı.

"Bu belge bir gün gelecek, tarihi değere sahip olacaktır."

Rafet yavaşça kalemi elinde aldı ve adeta karalayarak, kâğıdı imzaladı. "Aynı zamanda ölüm fermanımız da olabilir! Bütün bu olup bitenler hakkında büyük şüphelerim var."

Mustafa Kemal, "O zaman hep birlikte asılırız; birlik olmazsak ip kaçınılmaz olacaktır," dedi. "Konya'nın, Edirne'nin bütün komutanları ve Cafer Tayyar gibileri Anadolu'nun bağımsızlığını ve Sivas'ta bir kongre toplanmasını onaylayan telgraflar çekmiş bulunmaktalar. Ordunun en güçlü liderleri bizim tarafımızda."

Rafet, sigarasından derin bir nefes çekerken, çıkardığı bembeyaz mendiliyle alnında birikmiş olan terleri sildi.

***

Mustafa Kemal, Hasan dışında herkesin Sivas'a hareket etmesi emrini verirken, köylülerle konuşmalar yapmak üzere kendisi Amasya civarlarında kaldı. İzmir katliamı, yabancıların İstanbul'u işgali haberleri geldikçe ve Türklerin yok edilmesi karşısında tek seçeneğin milli birlik olduğu gerçeği giderek kendini ortaya koydukça, halk ondan yana oldu. Mustafa Kemal, at sırtında köy köy dolaşırken, ordudan atılıp, memleketlerine dönmüş olan Osmanlı askerleri de bu mesajları ta

çiftliklere, en küçük yerleşim birimlerine kadar ulaştırdılar. Ağıllar ve evler birer askerlik şubesine dönüşmüştü. Mustafa Kemal gece olana dek hiç durmuyor, bu arada Hasan'la birlikte girişecekleri bir diğer hareketin planlarını kafasında oluşturuyordu.

Hasan, küçük bardağındaki demli çaydan bir yudum çekti. Ciddi ve düşünceli görünüyordu. "Habercilerimiz, halkı galeyana getirmenin henüz erken olduğunu, aksine bağımsızlık konusunda onlara karşı yalnızca içten ve girişken bir takım duygular içinde olman gerektiğini rapor etmekteler. Fikirlerin yüreklilikle dile getirilmesi şu an için en güvenli yol olarak görülmekte."

"Evet, biliyorum." Mustafa Kemal, bir an için sustu ve elindeki tespihi çekerek, odayı arşınladı. "Yani İstanbul bizi okul kaçağı çocuklar mı zannetmekte! Şu iki mesajı yaz ve derhal dağıtılmasını sağla."

Hasan defterini açtı ve kalemini hazır tuttu. Şu kısa dönem içinde Mustafa Kemal'in ne kadar sabırsız, tez canlı ve titiz biri olduğunu öğrenmişti.

"Bu bütün millici gruplaradır. Bu bildirinin mutlaka gizli ulaklarca iletilmesi sağlanmalıdır." Mustafa Kemal tespihini havada salladı. "Bunu hemen kaleme al. Türkiye, işgalci güçlerin büyük tehdidi altındadır. Ülkenin dışarıyla bağlantıları kesilmiş bulunmaktadır. Bu duruma karşı çıkılması ve ülke içinde birliğin yeniden tesis edilmesi için, toplantılarda milli duygular ön plana çıkarılmalıdır. Bu durumdan, bizlerle aynı duyguları paylaşan ülkeler haberdar edilmelidirler. Her bir fert Türkiye'nin bu son çırpınışı adına verilecek olan topyekûn savaşta yerini almalıdır. İşgalci güçler güneyden, batıdan, kuzeyden ve doğudan olmak üzere, eşzamanlı bir biçimde An-

kara'yı işgale başlayabilirler. Böylesine geniş ve dağınık bir cephede savaşmak ancak gerilla savaşı ile mümkün olabilir."

"Bu bildirileri derhal yerlerine ulaştıracağım." Hasan defterini kapadı ve kalkmaya hazırlandı. "Öncelikle, Mustafa Kemal, sana habercilerimizden gelen birkaç önemli haberden söz etmem gerekiyor."

"Bu bildiriler yerine gidene kadar bekleyemez mi?"

"Hayır, efendim. Yalnızca bir dakika yeterli olacaktır."

Hasan, Mustafa Kemal'in karşı gelmesine izin vermeden, konuşmaya başladı. Çabuk çabuk anlattı. "Bu Sivas'taki Ali Galip Beyle ilgili..."

"Evet, evet. Biliyorum. Genelkurmayda albayken, İstanbul'dan, *Ma'mûretü'l-Azîz*, (Elazığ ve Harput'u kapsayan bölge) valiliğine atandı."

"Doğru ama bu heriften her şey beklenir, güvenilir biri değil."

"Bunu ben de biliyorum. Kendine has bir şeytanlık peşinde mi yoksa?"

"Ondan da beteri. Yanında, vilayette alt kadrolarda çalışan, kendi eliyle seçmiş olduğu adamları var."

Mustafa Kemal'in gözleri merakla kısıldı. "Ya!. Devam et."

"Ali Galip, yolu üstündeki Sivas'ta durup, yandaşlık yapacak nüfuzlu kişileri toplamış. Bu, amacıyla tıpı tıpına örtüşmekte zaten. Planlarını gerçekleştirmek üzere bir takım düzenlemeler yapmış bulunuyor. Dahiliye Nazırlığı hakkında tutuklama emri çıkarmış bulunmakta. Ali Galip, çoktan Sivas'taki binaların duvarlarına, senin tehlikeli ve hain olduğuna dair afişler astırmış bile. Birkaç gün önce kalkıp Sivas Valisi Reşit Paşa'nın yanma giderek, Nazırlığın emrini ona tebliğ etmiş. Reşit Paşa da ona, sen Sivas'a geldiğin takdirde ne ya-

pılabileceğini sormuş. Ali Galip Bey de, "Sizin yerinizde olsam, onu derhal derdest ettirir, içeri attırırdım, bundan hiç şüpheniz olmasın!" demiş.

"Bunları bana acilen anlatmakta ısrar etmen çok iyi oldu, Hasan. İyi olan şey, beni yakalamanın ve içeri atmanın ne kadar güç olduğunun farkına varmaktan kendilerini alamamış olmaları. Halk..."

"Halk senden yana, Mustafa Kemal ama gene de yarın ne geleceğini beklemekteler. Onlar bir liderin peşinde koşmaktan hoşlanırlar."

"Koyun sürüsü! Koyun sürüsü! İnsanlar neden bağımsız ve özgürce hareket etmeyi bilmezler ki! Bana bir zamanlar otlattığım koyunları anımsatıyorlar. Yani, kendi şansımızı kendimiz yaratmak zorundayız, Hasan." Mustafa Kemal bir sigara yaktı ve yeniden odayı arşınlamaya başladı.

"Ne yapacağız, peki? Hemen bir şeyler yapmalısın, hemen!"

"Elbette. Yapacağımız ilk iş, gizlice hazırlanmak olacaktır. Şafakta Amasya'yı terk edeceğiz. 5. Tümen'in komutanına çoktan, bu gece atlı süvarilerden oluşan güçlü bir müfreze oluşturması emrini vermiş bulunmaktayım. Bir şeylerin eli kulağında olduğunu hissetmekteyim. Gün doğmadan arabayla güneye, Tokat'a doğru yola çıkacağız. 5. Tümen bizimle sürekli temasta olacak ve aynı yönde peşimizden gelecek. Yol boyunca hiçbir yere telgraf falan da çekmeyeceğiz. Bir de, ne zaman yola çıktığımız bilinmemeli."

Hasan elindeki defterin sayfalarını karıştırırken, "Ya bu mesajlar ne olacak? Onları şimdi yollayayım mı yoksa kalsınlar mı?" diye sordu.

"Yolla, hemen. Hâlâ Havza'da olduğumuzu sanmaları iyi olur."

***

Ertesi sabah, gün doğmadan, Mustafa Kemal ve Hasan gezinti otomobiliyle yola çıktılar. Sivas'a on kilometre uzaklıktaki Tokat'a vardılar; Mustafa Kemal telgrafhaneyi kuşatıp, her türlü önlemi alarak, gelişlerinden kimsenin haberdar edilmeyeceğinden emin olmak istedi. Sivas valisine açık bir telgraf çekerek, Sivas'a gelmek üzere Tokat'tan yola çıkmış olduğunu haber etti. Telgrafın altına rütbesini Ordu Müfettişi diye yazdırırken, bilerek Tokat'tan Sivas'a doğru yola çıkacağı saati bildirmedi. Mustafa Kemal, telgrafın hareketinden altı saat sonra çekilmesine dair önceden talimat verdiğinden, Sivas'takilerin nerelerde olduğundan haberleri yoktu.

Sivas'ta, Ali Galip ve Reşit Paşa oturmuşlar, Mustafa Kemal konusunda ne halt edebileceklerini tartışıyorlardı. Ateşli tartışmalarının tam orta yerinde, Reşit Paşa'nın eline Mustafa Kemal'in telgrafı tutuşturuldu.

Reşit Paşa, telgrafı Ali Galip Bey'e doğru uzattı. "Şimdi buraya geliyormuş. Onu tutuklamanın uygun bir biçimini düşünmen gerekir."

Mustafa Kemal'in yola çıkmış olması gereken saate göz atan Reşit, saatine baktıktan sonra, "Hayır. Gelmiyor, yoksa çoktan burada olurdu," diye yanıt verdi.

Ali Galip, "Onu tutuklarım derken, sorumlu olduğum bölgenin içine adımını attığı takdirde tutuklarım demek istemiştim," dedi.

Bu konuşmalar halkın kulağına gittiğinde, insanlar ayaklandı. "Eğer hal böyleyse, biz sokaklara çıkar, onu karşılarız," diye bağırdılar. Toplantı sona erdiğinde, ortalık karmakarışık olmuştu. Vatandaşlar, içlerinde oranın halkı, eşrafı ve de askeri birlikler olmak üzere, ona parlak bir karşılama yapmaya vakitleri olur mu telaşına düşmüşlerdi. Karşılamanın zamanı

tartışılırken, Mustafa Kemal çoktan Sivas'ın şehir surlarına gelip dayanmıştı bile. Bir takım insanlar onu şehrin hemen dışındaki bir çiftlikte kısa bir süre için de olsa oyalamaya çalışıyorlardı. Vali derhal, şehirde neler olup bittiğini ve kendisini karşılamak üzere orada kimlerin olduğunu soruşturması için önceden şehre gönderdiği, Mustafa Kemal'in sağlık ekibinin şefi Tali Bey'i çağırttı. Vali ondan, Mustafa Kemal'i bulunduğu noktada biraz oyalanmaya ikna etmesini istedi ve karşılama hazırlıkları tamamlanır tamamlanmaz, kendisinin de Mustafa Kemal'in yanına geleceğini ekledi.

Tali Bey, bir otomobille hemen çiftliğin kapısına kadar gitti. Mustafa Kemal ve beraberindekiler çiftlik evine girdiler ve Tali Bey de onlara katılarak, ona kendisini biraz oyalaması konusunda aldığı talimattan söz etti.

Mustafa Kemal yanıt olarak ayağa fırladı. "Hemen arabaya binin, çabuk! Derhal Sivas'a hareket ediyoruz!"

Tali Bey'in kandırılmış olduğu Mustafa Kemal'in birden içine doğmuştu. Hazırlıklar yapıldığı bahanesinin arkasında yatan gerçek, sıkı bir pusu kurmaya yetecek kadar bir süre için onu oyalamaktı. Mustafa Kemal tam arabasına binecekken, bir başka otomobil çıka geldi. Bu valinin otomobiliydi.

Reşit Paşa, "Bir süre dinlenmeye ne dersiniz?" diye sordu.

"Bir an bile dinlenmeye niyetim yok! Derhal yola çıkıyoruz. Gelin. Yanıma oturun."

"Ah, efendim! Benim yerime Tali Bey binsin oraya. Ben diğer arabalardan birinde otursam iyi olur."

"Oturun yanıma! Bu bir emirdir. Arabada, valiyle yan yana gitmek benim için onurdur."

Mustafa Kemal'in valiyi yanına oturtmasındaki neden oldukça açıktı. Sivas'ın kapılarına vardıklarında, yoğun bir ka-

labalık yolun her iki tarafına dizilmişti bile. Silahlı birlikler ayakta dikilmekteydiler. Arabadan indiler ve Mustafa Kemal bir yandan askerleri ve şehir ahalisini selamlarken, kalabalığın arasından geçerek, ilerledi. Göze çarpan şey, orada konuşlanmış olan yiğit subaylar ve adamları kadar, dürüst Sivas'ın halkının da ona karşı duyduğu sevgi ve bağlılığın güçlü bir kanıtıydı.

Mustafa Kemal doğrudan komutanlık karargâhına gitti ve Ali Galip Bey'e ve içlerinde ona alet olan hainler de olmak üzere, yandaşlarına da oraya gelmelerini emretti. Mustafa Kemal arkasına yaslanmış otururken, bakışları tıpkı lazer ışınları gibi Ali Galip Bey'i delip geçmekteydi.

"E... efen... efendim, emrinizdeyim, efendim..." Ali ürkek bir halde kekeleyip, duruyordu.

"Cenazemde olmak daha bir hoşuna giderdi! Seni numaracı aptal, bırak şu ikiyüzlü yaltaklanmaları! Senin ne kötülükler peşinde olduğunu iyi biliyorum ben."

"Size anlatmam gereken bir takım şeyler var" -Ali'nin gözleri odanın içinde fır dönüyordu. Kapana kısılmış bir tilki gibi görünüyordu- "başbaşa konuşsak olur mu?"

"Bana söylemen gereken her neyse, asla umurumda bile olmaz. Yol arkadaşlarımın hepsi güvenilir kişilerdir. Hadi, durma söyle bakalım, ne söyleyeceksen."

"Efendim, beni dış görünümümle değerlendirmemelisiniz zira dış görünüm her zaman aldatıcı olabilir."

"Senden daha aldatıcı olamaz!"

"*Ma'mûretü'l-Azîz* valisi görevini kabul etmemdeki neden, milli menfaatlerimiz doğrultusunda hizmette bulunmak niyetiyleydi. Sivas'ta sırf sizi görmek ve emirlerinizi şahsen alabilmek üzere durmuştum."

"Beni oyalamakta yeteri kadar başarılı oldun. Benim vaktimi daha fazla alamayacaksın!"

Mustafa Kemal, Sivas'ta yapılması gerekenler konusunda yandaşlarına ve askeriyeye gerekli yönergeleri verdikten sonra, Erzurum'a doğru yola çıktı. Emrindeki subaylar, İstanbul hükümeti kaynaklı herhangi bir düşmanca hareketi önlemek amacıyla ana cadde ve girişleri kontrol altına almışlardı.

Bu arada, Mondros Mütarekesi koşullarınca İngiliz kuvvetleri, Diyarbakır taraflarında konuşlanmış olan silahlı kuvvetlerden sağladıkları binlerce tüfek ve cephaneyi Samsun'a ulaştırmak üzere yola çıkarmışlardı. Karadeniz halkı büyük bir zekâ ve beceriklilik sergileyerek bunlara el koymuş ve hepsini Milli güçlere vermek üzere Samsun'a getirmişlerdi. Savaş sürmekteydi ve Karadeniz milliyetçileri ilk ses getirici darbeyi işgalci güçlere vurmuşlardı bile.

XX

Otomobil üzerinde koca bir hafta boyunca süren zahmetli ve yorucu bir yolculuktan sonra, Mustafa Kemal ve yanındakiler 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a vardılar. Orada bütün halk ve silahlı güçlerce can-ı gönülden karşılanmışlardı. Mustafa Kemal derhal valiyle ve Doğu Bölgesinin Ulusal Haklarını Savunma, Erzurum şubesiyle iletişime geçti.

Vali Münir Bey, İstanbul'a geri çağrılmıştı ama Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda Erzurum'da kalmıştı. Bitlis valisi görevinden ayrılıp, İstanbul'a doğru yola çıkmış olan Mazhar Müfit Bey de Mustafa Kemal'le buluşabilmek üzere Erzurum'da beklemekteydi.

Mustafa Kemal, orada 25. Kolordu komutanlığını sürdürmekte olan Kazım Karabekir ve bu iki valiyle tam anlamıyla bir anlaşmaya varmanın çok akıllıca olacağı kararına varmıştı. Bu yüzden, bu adamlarla birlikte toplantıya, kendisine eşlik etmekte olan Rauf Bey'i, eski İzmit valisi Süreyya Bey'i ve Erzurum Karargâhı Kurmay Başkanı Hüsrev Bey ve Dr. Refik Bey'i de çağırdı.

Mustafa Kemal, bu adamlarla olayların genel akışı ve özellikle de izlemeleri en olumlu yolun ana hatları hakkında görüştü. Ortaya çıkabilecek en kötü tersliklere değindi. Onlara genel ve kişisel tehlikeleri ayrıca koşullar ne olursa olsun hep birlikte yüklenmeleri gerekebilecek fedakârlıkları anlattı. Padişahlığın, hükümetin ve yabancıların ulusal ideallerin korunması adına ileri atılan herkesi ortadan kaldırma düşüncesi içinde olduklarına dikkat çekti. Ama buna ilişkin olarak, bütün ülkenin bu harekete karşı kandırılmış ve önyargı içine sokulmuş olabileceği olasılığı da gözden uzak tutulmamalıydı. Li-

derlerin kararlı olmaları ve bu savaşım içinde yer aldıkları durumda, ülküleri ve vatan toprağının bir karışını dahi teslim etmemek uğruna kanlarının son damlasına kadar çarpışmaları ve davalarından asla vazgeçmemeleri gerekiyordu. Aralarında, içi bu tutkuyla dolup taşmayanlar varsa, onlardan en iyisi baştan bu işe kalkışmamalarını istedi çünkü bunu yaptıkları takdirde, yalnızca kendilerini ve ülkelerini kandırmış olabileceklerdi.

Üstüne üstlük, görünüşte yüklenmiş oldukları bu görev, devlet makamları ve üniforma altına gizlenerek yürütülebilir türden değildi. Belli bir zaman içinde bu yapılabilirdi ama artık bunun zamanı çoktan geçmişti. Bundan böyle, halk meydanlarına ve mekânlarına çıkmaları, bir milletin hakları adına seslerini yükseltmeleri ve davaları uğruna halkın kalbini ve ruhunu kazanmaları gerekiyordu.

Mustafa Kemal, onlara böyle seslenirken, adamlar adeta büyülenmişlerdi. Geçmişte bir politikacı olarak başarısız olmuştu ama şimdi bu etkileyici konuşması ve ikna edici tavrı ondaki bu coşku ve kararlılığı daha da güçlendiriyordu.

"Kendimi bu davaya adamış olduğumdan ve bütün bu çabalarım başarısızlıkla sonuçlandığı durumda da, kendimi akıbetlerin en korkunçlarına hazırlamış olduğumdan kimse asla şüphe etmesin. İşte bu yüzden, halkın gözü önünde benimle birlikte çalışıyor olmak, bundan böyle benimle birlikte aynı akıbeti paylaşmaya razı olduğunuz anlamını taşır." Şöyle bir soluklandıktan sonra, "Bunun yanı sıra, birçok yönden bakacak olursanız, sonuçta hepimizin idrak etmiş bulunduğumuz bu durumu üstlenebilecek en doğru kişi benim olduğum da öyle pek tartışılmaz değil. Sizlere liderlik yapmakta daha donanımlı olan biri olabilir aklınızda. Ondan tek beklenen şey,

bu içinde bulunduğumuz koşulların gereğini tam olarak yerine getirmesi olacaktır."

Toplantı sona ermişti ve grup anlatılanları düşünmek ve aralarında tartışmak üzere dağıldı.

***

Erzurum Kongresi'nin tamamlanmasında zorluklar yaşanıyordu. Temmuz ayının onu, Kongrenin toplanmasına karar verilmiş olan gün yaklaşıyordu ama bölgesel delegeler henüz seçilmemişti bile. Trabzon'da ki birlik geçici olarak bir subayın emrine verilmişti. Komutan Halit Bey, Bayburt'ta saklanmaktaydı. İki nedenden ötürü onu gizlendiği yerden çıkmaya ikna etmek gerekirdi. İlki ve en önemli şey, İstanbul'dan verilen emirlerin yerine getirilmemesinin artık bir tehlike konusu olmadığını ve kimsenin saklanması gerekmediğini gözler önüne sererek, halkın ve özellikle de birliklerin moralinin yükseltmekti. İkincisiyse, Trabzon'a herhangi bir saldırı olduğunda, birliğin başında enerjik ve korkusuz bir komutanın bulunmasının ne kadar önemli olduğuydu. Mustafa Kemal, Halit Bey'e Erzurum'a gitmesini emretti ve bunu yapması gerektiğinde birliğinin başına geçmek için hazır bulunmak üzere Maçka'da beklemesi konusunda özel yönergelerde bulundu. Yeteri kadar delegeyi toplamayı başardıklarında aradan on üç gün geçmişti.

Bunlar olup biterken, İstanbul'daki Savunma Bakanı Ferit Paşa ve Mustafa Kemal'i sürekli başkente geri dönmeye ikna etmeye çalışan Padişahın kandırma amaçlı telgraflarını yanıtlamakta geç kalınıyordu.

Padişah, "İstanbul'a gel. Bir süreliğine izne çık," gibi önerilerde bulunuyordu. "Anadolu'da bir yerlerde takıl ve hiçbir şeye bulaşma." Ama bir süre sonra, "Hiç daha fazla oylanma-

dan derhal geri dön!" diye hep bir ağızdan feryat etmeye başladılar.

Mustafa Kemal, "Dönemem!" diye yanıtladı onları. İstanbul derhal Mustafa Kemal'in resmi görevine son verdi. Aynı anda da, hem Savunma Bakanı'na ve hem de Padişah'a, ordudaki bütün resmi görev ve sorumluluklarından istifa ettiğine dair bir telgraf çekti.

Erzurum'da yaşam pek kolay değildi. Akşamları ve sabahları erkekler mangalların ya da minik sobaların etrafında toplaşıyorlardı. Erzurum 1800 metre yükseklikte, iki yayla arasında yer alır. Batısında, ta Basra körfezine kadar uzayıp giden Fırat ırmağını besleyen kaynaklar akıp gitmektedir. Doğusundaysa, Hazar Denizi'ne akan Aras nehri bulunmaktadır. Bu ikisinin arasındaysa yatay biçimde volkanik bölge uzanmaktadır. Şehrin hemen önünde, iki nehrin arasında yeryüzüne çıkmış olan lavlar, dik açılar halinde iki yamacı birleştirerek, Deveboynu denilen setler oluşturmaktadır. Bu oluşum, bir Ermeni istilası durumunda Kars tarafından yaklaşması olası bir ordunun karşısında doğal bir korunak meydana getirmektedir. Erzurum, Orta Asya'nın yüksek yaylalarıyla, Boğaziçi arasında var olan tek dişe dokunur engeldir. Bu nedenle, Sultan'ın buyruklarıyla ters düşen Kuvayı Milliyeciler daha bir huzur ve güven içinde görüşebilecekleri tek yer olarak burayı seçmişlerdi. Bu avantaj soğuğun ve insanı boğan toz dumanın verdiği rahatsızlığa galebe çalmaktaydı. Minicik toz zerrecikleri her bir çatlaktan içeri sızıyordu ve dakikalar içinde insanların gerçek saç rengi görülemez oluveriyordu. Bu beyazımsı madde, çekilen kaygılarla bir olup, insanları olduğundan yaşlı gösteriyordu.

İlk Erzurum Kongre binasının içinde, tozlu ahşap duvarlar,

ikinci katta kalmakta ola iki adamın tepesinde asılı duran gaz lambalarının ışığını yansıtmıyordu. Tavan, dairesel biçimde iç içe geçmiş olan kare biçiminde ahşap işlemelerle kaplıydı. Her bir şeklin içinde, birbirilerinin içine geçmiş daireler göze çarpıyordu. Kocaman, uydurma cam kapının her iki yanında birer pencere vardı. Aşağıdaki ağaç ve çimenleri görmek için ortalık çok karanlıktı. Neredeyse tavanla bir boydaki üç kocaman kemerli pencere yalnızca gecenin koyu karanlığını yansıtmaktaydılar.

Oda öylesine büyüktü ki, bomboşmuş gibi geliyordu insana. Mustafa Kemal tavanı incelerken, bacaklarını oturduğu masanın altına doğru uzattı ve ellerini başının arkasında kavuşturdu.

"Bu şekillerden tam dokuz tane var," diye saydı tavandaki işlemeleri, "üç, üç ve üç... üç sıra dokuz yapar. Bu rakam daha ne zamana kadar benim peşimi kovalayıp duracak bakalım?" diye geçirdi aklından. "Bunun bir anlamı olmalı. Gelibolu'da vurulduğumda saat tam dokuzdu. 19 Mayısta Samsuna ayak bastığımda saat dokuzdu. 1919 senesinde." Başını iki yana salladı. "Yorgun düştüğümde ne aptalca şeyler geliyor aklıma ya." Ayağa kalktı ve Kazım Karabekir'e seslendi. "Dışarısı karanlık. Ben yatmadan önce şöyle kısa bir gezi iyi olurdu sanırım."

Kazım'ın koca gövdesi şöyle bir kıpırdanırken, çizmeleri gürültüyle zeminde sürüklendi. Başını elindeki kâğıtlardan kaldırdı. "Dışarısı bayağı karanlık. Aslında seni yalnız başına bırakmayayım diye takılıp kaldım. Ne zaman istersen gidebilirim." Ayağa kalktı ve öteberisini toparladı.

Odadan çıktılar ve sahanlığı ikiye bölen merdivenlerin sağ tarafından aşağı indiler. Ahşap basamaklardan aşağı, boş bi-

rinci kata indiler ve dört ahşap direğin arasından geçerek, dışarı açılan devasa iki kanatlı kapıya vardılar. Ahşap kapıların üzeri güneş ışığı biçiminde işlenmişti ve paslı menteşeleri üzerinde açılırken gürültülü bir biçimde gıcırdadılar. Parke yoldan aşağı doğru sessizce yürüyerek, yaşlı ağaçların arasından geçtiler.

Mustafa Kemal, "Bu akşam hakkında düşüncelerin nedir?" diye sordu. "Beni beklerken o kocaman kafanın içinde mutlaka bir şeyler geçmiştir."

"Doğu'yu içinde çıkılmaz bir maceraya atmıyoruzdur inşallah diye düşünüyordum. Pek bir kolaylıkla kişiselleşebilecek ayrı bir devlet kurmak çok ağır bir yanlış olabilir."

"Hiçbir şey padişahlık kadar kişisel olamaz."

"İşte işin püf noktası da bu. Merak etme, doğru yoldayız, bundan hiç şüphem olmadı zaten. Ancak, uygulamada bir takım kaygılarım var."

"Ne gibi?"

"Bütün bunlar için gerekli büyük hazırlık ve gösteriler gibi. Merkezi hükümeti bu işin dışında kalmamaya ikna edemeyeceğiz gibi görünüyor. Türk toprakları üzerinde bir Ermenistan kurulmasını önlemek için gerek askeri, gerekse de milli güçlerimizi harekete geçirmemiz kaçınılmaz gibi görünüyor."

"İngilizler bu bölgeyi Ermenilere vaat etmiş bulunuyor. Şu an itibarıyla elimizdeki güçler bu bölge boyunca kendilerini ateşe atabilecek kadar hazır görünüyorlar ama koşullar büyük dikkat gerektiriyor."

"Benim de demek istediğim bu, Mustafa Kemal. Aceleye getirilmiş herhangi bir harekât felaketle sonuçlanabilir. Kafkaslarda iki tane tam donanımlı Britanya birliği bulunmakta. Bunlar birinci sınıf askerler ve Ermenilerin elini güçlendir-

mekteler. Bu Ermenilere küstahlık etme cesaretini vermekte. Durmadan Türk köylerini yakmakta, saldırılarda bulunmakta ve topçu ateşi kullanmaktalar." Kazım duraksadı. "Ama daha da yakın bir tehlike baş göstermiş durumda."

"Albay Rawlenson mu...?"

"Evet, Erzurum'da, Kongremizin ta burnunun dibinde oturan adam! Onun doğu köylerini büyük bir dikkatle izlediğinden ve gerek Kafkaslar ve gerekse de İstanbul'la ilişki içinde olduğunu biliyorsundur."

"Bu senin sorumluluğunu yaşamsal kılmakta, dostum. Halkın öfkesini ve bir şekilde misillemeye kalkışmasını önlemekte taktik ve yeteneklerini kullanmalısın. Bir Türk çatışması, topraklarımız üzerinde bir Ermenistan kurmak için bahaneler arayan Müttefik siyasetçilerin ekmeğine yağ sürecektir. Üzerine düşen ikinci görevse, Ermenilerin silah edinmesini önlemek ve yerlerinden hiçbir yöne doğru kıpırdamamalarını sağlamaktır."

Yürüyüşlerinin geri kalan kısmı sessizlik içinde geçti. Mustafa Kemal karargâhına gitti ve kocaman beyaz banyo küvetinin soğuk suyla doldurdu. Yıkanırken bir yandan da düşünüyordu: "Bu tozu bedenimden temizleyebilirim ama yüreğimden asla."

Ertesi sabah delegeler erkenden, 1253 tarihinde yapılmış olan Alaattin Keykubat Camiisi okulunun önünden geçip gittiler. Alaattin'in karısının mezarını örtmekte olan pembe renkteki kubbe sabahın erken ışıkları altında parıldıyordu. Mavi çinilerin eksik kısımlarının yerinde kocaman lekeler göze çarpıyordu çünkü 1828 yılında Ruslar o nadide mermer kemerle birlikte onları da söküp götürmüşlerdi. Yeni ve demokratik Türkiye'yi kuracak olan bu adamlar, beyaz tozun içinde yü-

rüyerek, eski binaların önünden geçip gittiler. Tozlu yoldan geçtikten sonra, sarı badanalı binanın parke taşlı kaldırımına ayak bastılar.

Heyet-i Temsiliyeyi, yani acil bir durumda Anadolu'da milli savunmayı yürütecek olan geçici hükümeti seçmek üzere milli birlikteliği kotaracak olan ilk altkurul üyeleri seçildiğinde 1919 yılının 23 Temmuzuydu. Kongrenin vardığı karara göre, böyle bir durum ortaya çıktığında, bu heyet merkezi hükümetin koyduğu yasalar çerçevesinde hareket etmeliydi ve Milli Birlik oluşturulduktan sonra hükümet etmeye son vermeliydi.

Mustafa Kemal, delegelerin toplanmakta olduğu salonun bekleme odasında volta atıp durmaktaydı. Uzun parmakları arasında amber tespihinin boncuklarını karıştırıp dururken, yüzünde duaya durmuş bir imamın düşünceli hali vardı. Arif ve Rafet aralarında heyecanlı bir biçimde ama alçak sesle konuşmaktayken, toplantı salonundan gelen çeşitli sesler giderek yükselmeye başladı. Mustafa Kemal'in parmakları tespihinin tanelerini daha da bir hızla çekmeye başladı. Kazım Karabekir yavaşça içeri girerek, kapıyı ardından kapadı.

Mustafa Kemal, volta atmayı bıraktı ve sert bir biçimde Kazım Karabekir'e dikti gözlerini. "Sanırım ne söylemek istediğini biliyorum..." Kazım'ın kocaman çenesi oynadı ama daha iki laf edemeden Mustafa Kemal konuşmasını sürdürdü. "Her ne olursa olsun, geçen akşamki yürüyüşümüzde fırsatını bulup bana söylemek durumunda olduğun şeyden haberim var."

"Türlü, önemli şeylerden söz etmiştik, Mustafa Kemal."

"Evet, evet. Bu günlerde cesurca konuşmanın büyük önemi var."

Bir sigara yaktı ve kibritin alevinde kül rengi gözleri kedi

gözü bir yeşile dönüştü. "Damat Ferit ve Padişah'tan gelen telgrafı ne diye bana göstermedin, lanet olası?"

Kazım'ın beti benzi attı. "Bundan söz edecektim de..."

"Beni öldürdükten sonra mı, yoksa önce mi? İstanbul'un beni yakalamayı, tutuklamayı ve zincirleyerek geri götürmeyi sana emrettiğini biliyorum!" Küçük masanın üzerinden sarkarak, Kazım'ın kahverengi gözlerinin ta içine baktı. "İkimiz baş başa yürürken bundan haberim vardı. Sana, bundan bana söz etme ya da beni yakalamaya çalışma fırsatını vermek istemiştim!" Dudakları sımsıkı kapalı bir biçimde sırıttı.

Kazım telgrafı masanın üzerine çarptığında, Mustafa Kemal de kopyasını onun üzerine koydu.

Kazım, iç geçirerek, "Sanırım artık ortada şüphe götürecek bir durum kalmadı," dedi.

"Şunu iyice kafana sokmanı istiyorum ki, milli savaşımın liderliğini açıktan açığa üstlenmeme neden olan etkenler kesinlikle birden fazla. Bu, başarısızlık durumunda, özellikle başta ben olmak üzere, en şiddetli cezalara çarptırılma olasılığı anlamına gelebilir." Duraksadı ve tek tek odadaki üç adamın suratlarına baktıktan sonra gözlerini Kazım'a dikti.

"Kendini vatansever diye addeden siz diğer üç kişiye gelince, ülkenin ve koca bir milletin varlığı söz konusu olduğunda, bir an bile olsun kendi sonunuzu düşünebilir misiniz? İçimde ne gerçek ne de evhamsı bir korku var. Eğer korkuya kapılacak olsaydım, içimizden bazıları gibi, iki şey olurdu: Bu, varmış olduğum karar ve değerlendirmelerin tamamıyla yanlış olduğunu ve kişiliğimin gerekli enerjiden yoksun olduğunu kabullenmem anlamına gelirdi. Bu türden bir kabullenme, ahlaken üstlenmiş olduğum bu görev açısından bakıldığında, onulmaz bir yanılgı olurdu."

Mustafa Kemal, sıkılı yumruklarını havada sallayarak, "Ben ne sizden, ne padişahtan ve ne de yabancı güçlerden hiç korkmuyorum! Eğer becerebilecekseniz, beni zincirleyip geri götürün bakalım!"

Kazım, gergin ve hararetli bir biçimde ayağa fırladı. "Yeter be! Yeter! Sonuna kadar seninle beraberim işte!"

Mustafa Kemal, telgrafı buruşturarak Kazım'ın cebine tıkıştırdıktan sonra, bekleme odasının kapısını ardına kadar açtı; O ve Kazım kongre salonuna kol kola girdiler. Kazım'ın iri yarı bedeni yanında Mustafa Kemal cüce gibi kalıyordu. Rafet ve Arif birbirlerinin sırtını sıvazlayarak, onların peşinden gittiler. Mustafa Kemal'in güçlü ve potansiyel bir müttefik kazanmış olduğundan büyük rahatlık duymaktaydılar. Kazım Karabekir, onun ağzının içine bakan kocaman ve düzenli kuvvetlere sahip, Anadolu'daki tek Türk subayıydı.

Mustafa Kemal, Kazım'ın kolundan çıkıp, zıplayarak kürsüye çıktı.

"Türkler! Vatanseverler!" diye heyecanlı sesler ve gürültülü kıpırdanmaların oluşturduğu uğultuya karşı seslendi. Karmakarışık delegeler, cüppeli hocalar ve çiftçilerden oluşan kalabalık gürültüyü kesti.

"Anlatılacak çok şey var... ve de yapılacak çok şey!"

Kalabalık alkış tuttu.

"Çok kısa bir zamanda!"

Bir gürültü yükselirken alkışlar da giderek güçlendi.

"Ama başlamadan önce sizlere sadık çalışma ortağım Kazım Karabekir'i takdim etmek isterim."

Kazım'ın kocaman suratı şaşkınlık içinde asıldı.

Mustafa Kemal, "Bu İstanbul'lu subay," diye sürdürdü konuşmasını, "göz ardı etmeyi yeğlediği bir takım belli emirler

aldığından beni haberdar etmiş bulunmakta. Ama bırakalım, bırakalım da bunları onun ağzından duyalım!"

Mustafa Kemal, kürsüden aşağı atlarken, Rafet ve Arif Kazım Karabekir'i şeref konuğu olarak oraya yönlendirdiler. Kazım'ın kocaman gövdesi ve asık suratı bir anda düzen ve dikkat kesiliverdi. Yumruğunu ceketinin cebinde açıp, kaparken, bacaklarını iki yana doğru açarak dikildi.

Kazım, "Türkler..." diyerek Mustafa Kemal'e doğru gülümsedi. "Vatanseverler. Biz hepimiz yürekli birer vatanseveriz, yoksa vatan toprağımızı korumak amacıyla böyle bir araya gelemezdik."

Dinleyiciler alkış tuttular ve bağırıp çağırarak ona katıldıklarını gösterdiler.

"Çok fazla anlatacak ve yapacak şey olduğundan, ben yalnızca Damat Ferit Paşa'dan ve Padişahtan gelen telgrafı sizlere okumakla yetineceğim. Bu zaten kendinden açıklamalı olacaktır."

Kazım cebinden buruşuk kâğıdı çıkararak, İstanbul'dan gelen emirleri okudu. Delegeler korku içinde birbirlerine baktılar.

Kazım askeri biçimde topuk selamı çaktı, yukarı doğru dikilerek bütün endamını ortaya koydu ve kocaman alnını havaya dikti. "Bu emirlere bütün arzumla itaat etmeyeceğimi sizlere bildirmekten büyük onur duymaktayım. Ben ve elimdeki silahlı kuvvetlerim Kuvayı Milliyecileri ve liderimiz Mustafa Kemal'i destekleyeceğiz."

Mustafa Kemal ve Rauf Bey'in eş başkanlığında icra kurulu seçildi. Bu heyet yaklaşmakta olan Sivas Kongresi'nde ülkenin doğu bölgesini temsil etmek üzere seçilmişlerdi.

Mustafa Kemal, kürsüye geri döndü. "Bu ülkede, etrafımızı

sarmış olan bunaltıcı ve tüyler ürpertici tehlikelerin çoktan tam anlamıyla farkında olmayan ve bu nedenle derinden üzüntü duymayan bir tek kişi bile olduğunu sanmıyorum."

Konuşmasını, kendine karşı yapılmış olan saldırılardan ve ateşkes koşullarına hiç aldırmadan istila edilmekte olan vatanın durumundan söz ederek sürdürdü.

"Tarih bir milletin varlığını ve haklarını asla göz ardı etmeyecektir. Vatanımıza karşı açıkça ilan edilen işgal görmezden gelinemez. Bütün gücümüzle kutsal haklarımızı ve asla vazgeçilmez onurumuzu koruyacağız. Bu gücün içinde Türkiye'nin en ücra köşelerine kadar derinlemesine etki eden bir elektrik akımı gibi Kuvayı Milliye hareketine can veren o yiğit, gözünü budaktan sakınmaz ruh yatmaktadır."

Mustafa Kemal, herkesin tüm dikkatini üzerinde toplamıştı. Hem masumane bir içtenlikle, hem de kurnazca kotarılan bir konuşmaydı bu. Onun ateşliliği ve coşkusu herkesi alıp götürmüştü. Onların yüreklerini kabartmak adına, haksızlığa uğramış, yaşam hakkı ayaklar altına alınmış milletlerin ortaya koymuş oldukları vatanseverce gayretlerden söz etti.

"Türk milletinin kendi kaderini kendi tayin etme iradesi ancak Anadolu'nun ta kendinden kaynaklanabilir. Atılacak ilk adım olarak, halkın iradesi üzerine kurulan ve gücünü bu aynı iradeden alacak olan bir hükümetin oluşumunda bir Milli Birliğin yaratılmasını öneririm. Vatanın bütünü, milli sınırları içinde bölünmez bir bütündür ama eğer mevcut hükümet milletin bağımsızlığını, vatanın bölünmez bütünlüğünü korumaktan acizse, bu idealleri korumak amaçlı geçici bir hükümet kurulur. Bu hükümet Milli Kongre tarafından seçilir ama eğer o anda kongre toplanamadığı takdirde, icra kurulu bu seçimi gerçekleştirmek üzere hareket geçer."

"En baş gayemiz milli kuvvetlerimizi bir araya toplayarak düzenli bir hale sokmak ve egemen güç olarak milletin arzusunu yerine getirmesini sağlamaktır. Politik egemenliğimizi ya da toplumsal dengelerimizi bozacak, zayıflatacak hiçbir ayrıcalık Hıristiyan unsurlarm eline bırakılamaz ve manda ya da sömürge bir ülke olmayı kabul etmek söz konusu bile olamaz!"

Mustafa Kemal, bitkin ama muzaffer bir edayla kürsüden indi. Şüphe götürmez bir biçimde Kuvayı Milliye kuvvetlerin liderliğine pençesini sımsıkı atmıştı ve milleti savunma için gerekli düzenlemeler yapılmaya başlanmıştı. Bu işlerin yoluna gireceğinin müjdesiydi. Mustafa Kemal, Sivas Kongresi'nin ana hatlarını belirlemişti bile ve İstanbul'dan yağan emirlere kulak asmıyordu. Sivas seçilmişti çünkü merkezi hükümetin sözü orada geçmiyordu.

Ağustosun yedisinde Erzurum Kongresi neredeyse sona ermekteydi. Mustafa Kemal, Başbakandan gelen bir bildiriyi okudu: "Anadolu'da işler karışık. Nizamname hiç göz önüne alınmadan, sanki parlamento toplanırmış gibi bir takım oturumlar gerçekleştirilmekte. Bu türden hareketlenmelerin önlenmesi ordunun ve sivil otoritenin görevidir." Gülümsedikten ve buruşturduğu kâğıdı yere atıp çiğnedikten sonra çarpıcı bir biçimde sesini yükseltti: "Son derece dikkate değer bir kararlılık göstererek, bu milletin varlığını ve bütünlüğünü bütün dünyanın yüzüne çarptık!" İnsanın içine işleyen, tiz bir sesle konuşuyordu. "Tarih," diye ekledi, "bu kongrede dünyada emsali görülmemiş bir başarı ortaya koyduğumuzu anlatacaktır!"

XXI

İstanbul adeta cadı kazanı gibiydi. Osmanlılar, Malatya valisi Ali Galip Bey'den Sivas'a doğru yürüyüşe geçmesini istedi. Bu Padişahın aklını başından aldı ve bu durum Damat Ferit kabinesinin düşmesine neden olunca, Sivas'ın Merkezi Hükümetle bağları koptu. Cemal Paşa Harbiye Nezaretine getirilmişti ve Merkezi Hükümetle, Kuvayı Milliyeciler arasındaki ilişki yeniden kurulmuştu; gelgelelim, İstanbul'un Sivas'a saldırısı Sivas'ın birleşmesine neden oldu ve bu da Sivas Kongresi'nin başarısına büyük katkıda bulundu. Fransızlar, Sivas'ı işgal etme tehdidinde bulunurken, İngilizler de dört taburunu Batum'dan getirerek, Samsun'da konuşlandırdı. Her ne kadar Albay Rafet'in yerine, Albay Selahattin getirilmiş olsa da, o etkin durumunu hiç bozmadı. Albay Rafet, Vali Reşit Paşa'nın da yardımıyla, İngilizleri Samsun'dan sürerek, Sivas'ı işgal edilme tehdidinden kurtardı.

Bu arada, bir Eylül sabahı erkenden, Mustafa Kemal ve yanındakiler Erzurum'dan ayrılıp, tozlu, tabak gibi düz yaylalardan geçerek batı yönüne doğru yola çıktılar. Erzincan'a varmışlardı ki, ortalık günlük güneşlik olmuştu ve kocaman siyah üzüm, peynir ve ekmekten oluşan kahvaltılarını etmek üzere mola verdiler. Kahvaltıdan sonra tekrar yola çıktılar ve pembemsi-kahverengi kum tepeciklerinden geçerek, Fırat nehrine dökülen, daracık, köpürerek akan bir dere boyunca ilerlediler. Irmak kenarlarındaki karakavaklar, gümüş rengi gövdeleriyle söğüt ağaçları ve toz toprak içindeki bitki örtüsü dışında, kırsal bölge kurak ve çıplaktı. Küçük bir köyde mola verdiklerinde konuksever çiftçiler onlara tatlı ve susuzluklarını sudan daha iyi gideren bol sulu elmalar ikram ettiler.

Kum tepecikleri giderek yerini mor ve leylak renginde dağlara bıraktı. Kocaman mavimsi ve eflatun renginde kayalıklar kumların arasından yükselmekteydi. Etrafa dağılmış olan evler taştandı; Meksika ve Güneybatı'da yaşayan yerlilerin evlerini andırıyordu bu taş yapılar. Yalçın ve bembeyaz kayalıklar sarp biçimde yol tabanından fışkırıyorlar ve sanki kaş çatmış gibi duran kırış kırış dağları oluşturuyorlardı. Dağlar; yeşim taşı yeşilinde yolcuların sağ tarafında doludizgin akıp gitmekteydi. Başlarının üzerinde sarp, üzerlerinde kavuniçi renkte yol yol çizgiler bulunan kayalar yükseliyordu. Burada, ırmak boyunca yer yer serpilmiş halde duran birkaç çalı kümesi dışında hiçbir bitki örtüsü göze çarpmıyordu. Uzaktaki bir dağın yamacında küçük bir grup gördüler. Mustafa Kemal duraksayarak, dürbünüyle baktıktan sonra tedirgin bir biçimde yoluna devam etti.

"Bir şey taşıyorlar!" diye haykırdı. "Kağnı arabasının üzeri samanla örtülmüş. Sanırım bunlar bizimkilerden!"

Yabancılar yanlarına yaklaştıklarında, grubun başı durmaları için etrafa emirler yağdırdı. Adamların arasında kadınlar ve çocuklar da vardı. Saman olamayacak kadar ağır yüklerinin altında iki büklüm olmuşlardı. Bazı kadınlar hem kollarında çocuklarını, hem de sırtlarına bağlanmış yüklerini taşımaktaydılar. Suratlarında peçe yoktu ve gerek sert havanın, gerekse de yorgunluğun oluşturduğu derin çizgiler göze çarpıyordu. Badem biçimi gözleri ve çıkık elmacık kemikleri onların Tatar soyundan olduklarını belli ediyordu. Ürkmüş görünseler de, gözlerini dikmiş, büyük bir dikkatle Mustafa Kemal ve yanındakilere bakmaktaydılar. Durmaları emredildiğinde, nedeni ne olursa olsun bir parça dinlenmek fırsatı bulduklarının mutluluğu içinde yere çöktüler.

Başlarındaki adam, iki tekerlekli kağnıyı çekmekte olan kara öküzün yanından ayrıldı. Kocaman, disk biçiminde tekerlekler son bir kez gıcırdadıktan sonra, kağnı sarsılarak durdu. Adam uzun adımlarla, kalçalarını sallayarak onlara doğru yürüdü.

"Gözlerim keskindir, komutanım," dedikten sonra yüksek sesle bir kahkaha atarak, eliyle baldırını tokatladı. "Ama Türkiye'de senin gibi atın üzerinde oturan tek adamı tanımak için çok keskin olmaları da gerekmezdi zaten."

Mustafa Kemal, grubun başının suratını, geniş avurtlarını, ağzını ve köşeli çenesini iyiden iyiye inceledi. "Ben senin kim olduğunu biliyorum," dedi. "Sen Gökçen Efe'sin! Yanındakiler senin koruman altında oldukları için şanslılar." Rahatladı. "Seni gidi haydut! Doğu taraflarındaki gizlenme yerlerinden bu kadar uzaklarda ne işin var?"

Gökçen Efe, bacaklarını iki yana açarak, ellerini kalçalarına koydu. "Sen, efendim, Osmanlı paşalığından, Türk erliğine terfi ettiysen, ben de haydutluktan, kaçakçılığa terfi etmiş bulunuyorum!" Başını küstahça bir edayla arkaya doğru sallayıp, sonra da kocaman elinin tersiyle alnının terini silerken, yüksek sesle ve uzunca bir kahkaha patlattı.

Ansızın bir oğlan çocuğu, Mustafa Kemal'e doğru koşarken yükünü umursamadan yere attı. "Paşam! Paşam!" diye bağırırken, heyecandan ayakta sallanıyordu.

"Yaşar! Yaşar! Üçüncü keredir karşılaşıyoruz seninle! İşte!" Mustafa Kemal de en az çocuk kadar şaşkındı. "Nasıl oldu da evden bu kadar uzaklara geldin?"

Gökçen Efe, konuşamayacak kadar duygu dolu çocuğun yerine karşılık verdi.

"Davamız adına İstanbul'dan kalkıp gelen grupla birlikte

geldi. Bizim gibi cephane taşımak istiyorum diye tutturunca, ona hafif bir yük verdim. Onların yükünü hafifletmek için kadınların sırtından mermi ve daha bir ağırca malzeme yüklendi. Onda karşı konamayacak bir irade var."

"Yaşar, ya annen? Bana İstanbul'da kalıp ona ve kız kardeşine bakacağına dair söz vermiştin." Mustafa Kemal, numaradan kızar gibi yaptı. "Yoksa benim emirlerime karşı mı geldin?"

Önce Mustafa Kemal'e, sonra da kahramanının atının toynaklarına bakarken, Yaşar'ın kahverengi gözlerine yaşlar dolmuştu. "Yunanlılar evlerimizi elimizden almaları için İngilizlere yardım ettiler. O öldü. Bir Yunanlı..."

Mustafa Kemal, Gökçen Efe'ye baktı. "Bu sefer ben haydutluk yapıp adamını çalacağım. Onun yükünü diğerleri arasında paylaştır; benim ona senin olduğundan daha fazla ihtiyacım var." Yaşar'a çevirdi bakışlarını. "Oğlum, sana bu kadar kısa zamanda ihtiyaç duyacağımı nereden bildin bakalım? Sana çok uzun zaman önce üçüncü kere karşılaşacak olduğumuz takdirde bir daha ayrılmayacağımızı söylemiştim. Bana şöyle sıkı bir yaver gerek; tam senin gibi."

Yaşar'ın sevinç ve şaşkınlıktan dili tutuldu.

Mustafa Kemal ona doğru gülümsedi. "Biliyorsun, yorgun düştüğümde çizmelerimi çekip çıkaracak biri gerek bana."

Mustafa Kemal'in gözüne yorgun kadınların arasında küçük bir kız çocuğu ilişti. "Sen, Yaşar'ın kız kardeşisin. Sana da ihtiyacım var benim. Hoşlandığım biçimde çay demlemeyi öğrenmelisin."

Kız çekingen bir tavırla gülümsedi, onun yanına gitti ve elini öptü. Mustafa Kemal onu tuttuğu gibi havaya kaldırdı ve semerinin ön tarafına oturttu.

"Yaşar, kız kardeşin bir bayan ve o ata binmeli. Sense bir erkeksin ve başının çaresine bakmalısın. Arka tarafta yükü hafif bir eşek var."

Yaşar, gözyaşları arasından gülümseyerek, "Yani, benim askerlerinden biri olduğumu mu söylemek istiyorsun?" dedi.

"Sen çoktan kaydolmuştun zaten. Kısmet böyleymiş. Bir araya gelecekmişiz. Hiçbir zaman kadere karşı gelmemeliyiz. Elini çabuk tut evlat, daha çok uzun yolumuz var birlikte."

Mustafa Kemal ve Gökçen Efe birbirlerine bakıp, göz ettiler.

"Türkiye için çıktığımız bu savaşta her bir ferdin yer almasını emretmiştim. İnsanların bu derece destek olduklarını görmek beni derinden etkiledi."

"Cephaneyi bayağı uzak yoldan taşıdık buraya. Buna doğu cephesinde büyük ihtiyaç var. Çoğu kereler durmak ve saklamak için yükümüzü gömmek zorunda kaldık. İngiliz projektörleri geceleri bizi canımızdan bezdirdi. Bu yolculuk sırasında birkaç kişi öldürmek zorunda kaldım. Kadınlarımızı kendi gözünle görüp, çarşaf yerine vatanseverliliğe büründüklerini öğrenmene sevindim."

İki lider birbirlerini selamladılar iki grup yavaşça aksi yönlerde ilerlemeye başladı. Kağnıların gıcırtısı ve inlemesi Mustafa Kemal'in içinde tuhaf duygular uyandırdı. "Sanırım kalkınma, yükselme çığlıkları bunlar," diye düşündü. "Bağımsızlık için söylenen şarkı gibiler; demokrasinin doğuşu adına verilen uğraşın sesi gibi."

Gökçen Efe, bir tür Osmanlı Robin Hood'u gibiydi. O ve kısmen politik çetesi efsanevi bir ün kazanmışlardı. Merkezi hükümetle araları hiç iyi olmamıştı, varlıklı kişileri öldürürken, çiftçi ve köylülere karşı hep sevecen ve nazik davranmışlardı. Bir süre için, Osmanlıya karşı yağma ve başkaldırıda

bulunmak amacıyla Yunanlılarla işbirliği bile yapmıştı. Gökçen Efe, Kuvayı Milliyecileri ve amaçlarını öğrendiğinde, Sultana karşı da olmak üzere istilacılara karşı ilk silah kuşananlardan olmuştu. Bu şaki İzmir dağlarından kopup gelmişti ama eski konumuna dönmeden evvel bütün çabasını İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçırmak üzerine yoğunlaştırdığı için, doğuya gidip gelmişti.

Mustafa Kemal ve yanındakilere veda ederken kahkahalar atıp, bağırarak, "Önce savaşılacak bir şey gerek bize, işte o zaman şeytan gibi dövüşürüz biz!" dedi.

Mustafa Kemal ve yanındakiler son bir kayalığı da aştılar. Bunun ötesinde toprak kaba bir biçimde yeniden yuvarlak, kumlu tepeleriyle bej renkte kumullara dönüştü. Daha da ötesi çöldü. Burada hızını kaybederken, geniş bir delta üzerinde gökkuşağı renkleri oluşturmaktaydı; uçuk yeşil ve kahverenginin tonları... Tepeler yarı beline kadar gömülmüş sfenksleri andırıyorlardı.

Kayalardan oluşan katmanlar paralel çizgiler halinde uzanırken, yüksek dağlardaki dikine kayalara zıt düşüyorlardı. Uzaklardaki yollar daha doğudakilerden iyi durumda görünüyorlardı ve birkaç köprü göze çarpmaktaydı. Bembeyaz huş ağaçları, kireç badanalı taştan çitler ve evler vardı. Dağların yamaçları yuvarlak tepeli, uzun sıralar oluşturuyorlardı ve kum tepecikleri tepe aşağı edilmiş kocaman, kumdan kavanozlara benziyorlardı.

Birkaç günlük yolculuktan sonra Sivas'a yaklaştıklarında, kayalıklar koyu pas rengine dönüşürlerken, evler topraktı ve ufacık pencereleri vardı. Dümdüz damlarında saman yığınları göze çarpıyordu. Arazi giderek düzleşmiş, sarp dağlar yerlerini, etrafı kayalık ve kumluk tepelerle çevrili bir ovaya bırak-

mıştı. Oldukça derin ve içinde kocaman balıkların bulunduğu, "*Karagöl*" diye bilinen pek küçük bir gölün kenarından geçtiler.

Gökkuşağı gibi rengârenk kum tepeciklerin, etrafı yüksek dağlarla çevrili şahane ovanın, otlayan sürülerin, günbatımının ve bembeyaz kabuklu ağaçların güzel manzarasına karşın, yolcuların keyfi hiç de yerinde değildi. Bitkin bir haldeydiler ve yolculuk boyunca yıkanamadıklarından pislik içindeydiler ve Mustafa Kemal Sivas'a vardıklarında bu yorucu yolculuğun acısını çıkarmak umudundaydı. Kongrenin toplanacağı aynı binanın içinde kendisi için hazırlanmış olan karargâhına bir an evvel ulaşmak için can atıyordu.

Gri sıvalı, beyaz taşlarla süslenmiş binanın önüne doğru sürdü atını. Giriş kapısı iki kocaman pencerenin arasındaydı, kapıya ulaşmak için on üç tane taş basamağı çıkmak gerekiyordu. Taş basamaklar ikiye bölünmüştü ve kapının her iki yanında yer alan iki taş sütunun arasındaki ufak bir sundurmaya çıkıyordu. Binayı çevreleyen avlu, kare taşlardan oluşmuştu ve toprak bölümlerinden akasya ağaçları fışkırıyordu.

Mustafa Kemal, bitkin bir halde merdivenleri çıktı ve binaya girdikten sonra, dinlenmeye çekileceği ikinci kata çıktı. Odasının loş havası içini sıktı. Her bir duvarda üç adet kocaman boyalı lambriler olmak üzere, duvarlar gri renkteydi. Kenarları süslü tavana gelince, o da griydi. Kocaman iki pencereyi örten mor renkte perdelerin kenarları soluk altın renginde süslemelerle bezenmişti. Oraya doğru yürüdü ve gün ışığında etrafını görebilmek amacıyla kordona asıldı. Kalpağını pencerelerin ortasına yerleştirilmiş ve üzerine çuha yeşili keçe bir örtü serilmiş olan masaya fırlattı. Ayakucuna tertemiz bir gecelik ve kep konulmuş olan demir ve pirinç karyolanın üze-

rine saten bir yatak örtüsü seriliydi. Kenarı, ona sanki "Buyur yat," der gibi üçgen biçiminde kıvrılmış olan beyaz çarşafın üzerine oturdu.

"Çizmelerimi çıkaramayacak kadar bitkinim," diye iç geçirdi.

Birden aklına Yaşar geldi. "Bu artık onun görevi." Toz toprak içinde, sağı solu sıyrık çizmelerine bakarak gülümsedi.

Kafasından geçenleri okumuş gibi içeri hizmetkârlardan biri girdi. "Genç delikanlı Yaşar'ın ne yapması gerektiği ve nerede kalacağı konusunda bir emriniz var mı, efendim?"

Pencerelerin karşı tarafındaki önü boş duvarı göstererek, "Lütfen onu bana yollayınız. Şuraya da geçici olarak bir sedir yerleştirin," dedi. "Geceyi burada geçirebiliriz."

Hizmetkâr gırtlağını temizledi. "Ya kız kardeşi ne olacak, efendim?"

Mustafa Kemal kafasını kaşıdı. Yeni ailesi! Sahi, o kızcağız ne olacaktı, Tanrı aşkına? "Bunu hiç düşünmemiştim," dedi.

Hizmetkâr gülümsedi. "Efendim, sizce bir sakıncası yoksa, karımla benim birkaç çocuğumuz var. Evimde her zaman bir ya da iki insana daha yer bulunur. Kızcağız o kadar minik ve yorgun ki. Dışarıda uyuya kaldı bile."

"Çok düşüncelisin, sağol!" Mustafa Kemal rahatlayarak, derin bir iç geçirdi. "Ama o abisinden ayrı kalmaya pek alışık değil."

"İki kişi için de yerimiz var."

"Sen oğlanı hemen bana yolla ki, hepimiz gerektiği gibi şöyle bir dinlenebilelim. Haklısın. Eğer, dediğin gibi, onlar için fazladan iki kişilik yerin varsa, yanında bir kadın olması kızcağızın daha bir rahatlatacaktır."

Yaşar odaya girdi. Çok önce, o gün İstanbul'da yaptığı gibi,

onu selamladı. Çocuk tek kelime etmeden eğildi ve Mustafa Kemal'in çizmelerini çekip, çıkarttı. Koyu renkli kocaman ahşap cam dolaptan pirinç maşrapayı ve tası alarak, odadan çıktı. Çok geçmeden geri döndü, dizlerinin üzerine çöktü ve Mustafa Kemal'in yorgun bacaklarını ve ayaklarını yıkadıktan sonra, kalınca bir havluyla iyice bir ovalayarak, onları kuruladı. Yaşar, tek kelime etmeden görevini tamamladıktan sonra esas duruş göstererek ayağa dikildi ve onu selamladı. Öteki elinde tozlu çizmeler sallanmaktaydı.

Yaşar çizmelere baktı."Onları kapınıza bırakırım, komutanım, boyadıktan sonra." Davranışları heyecan dolu ve eline pek çabuktu.

"Gitmeden önce, Yaşar, bir şey daha var."

"Emredin komutanım."

"Rahat."

Delikanlı rahat duruşa geçti.

"Biliyorsun, bundan sonra bana çok lazım olacaksın."

"Ha, evet komutanım! Buna pek seviniyorum!"

"Sorun şu, bayanlar!" Mustafa Kemal onun yanaklarını avuçlarının içine aldı.

"Öyle, komutanım! Onu yanımda getirmek zorundaydım. Arkada ona bakacak kimse kalmamıştı ki ve de onu öyle bırakamazdım... onun her şeyi benim. Ne olur onu benden ayırmayın!"

"Yo, Yaşar, öyle bir şey söz konusu değil." Mustafa'nın sesi sevgi doluydu. "Demek istediğim, bizler erkeğiz ve yapacak çok işimiz var. Biz nereye gidersek gidelim, onun diğer kadınlarla birlikte güven içinde olduğunu sağlama almalıyız. Biliyor musun, benim de kız kardeşim var."

Yaşar'ın suratında bir rahatlama görüldü. "Sizin kız kardeşiniz nerede?"

"Annem ve diğer dostlarımızın yanında güvende, İstanbul'da."

"Savaşmak kadın işi değil; onlardan asker olmaz."

"Bundan pek emin değilim, Yaşar. Savaşmak bazı kadınların işi olabilir. Sanırım bu çoğumuzun yeteri kadar göz önüne almayı düşünmediği bir konu. İstanbul'da bir kadın biliyorum ki, düşman uçakları başının üzerinde vızıldarken, o nutuklar atmakta. Senin hemen yanı başında ki o ağır mı ağır cephaneyi taşıyan kadını unuttun mu yoksa?"

"Ya, evet komutanım! Erkekler kadar yürekli ve güçlüydüler!"

"Bu, bizim olduğu kadar, onların da savaşı olduğundan onlar da yanı başımızda olmalılar. Ama kız kardeşin daha pek küçük ve yalnız kalmaya dayanamaz. Ona yapman gereken işler olduğunu anlatmalısın. Bir süre için ondan ayrılsan bile, ona geri döneceğini ve güvende olduğunu anlamasını mutlaka sağlamalısın. Onun mutsuz olmasına gönlümüz razı gelmez."

"Aman, sakın! Daha önce de dediğiniz gibi, bana onu mutlu etmem buyrulmuştu, değil mi?"

"Bu doğru. Onu bizim himayemiz altına soktuğundan, bu Allah'ın emri. Bana verdiğin bir sonraki raporunda onu buna inandırmış ve mutlu kılmış olduğundan emin olmalısın."

"Aman komutanım, bunun lafını bile etmeniz gerekmez! Tıpkı çizmeleriniz çıkarttığım kadar bunu arzu ediyorum zaten."

"Şimdi kız kardeşinle gidip, güzel bir dinlenmelisiniz. Bu insanlar çok iyi ve onların yanında hem güvende hem de rahat olacaksınızdır. Nereye gidersem gideyim, sizin yanımızda olmanız için emir çıkarttırdım, o yüzden korkacak hiçbir şey yok. Ben her zaman yanınızdayım, tıpkı..." Mustafa Kemal'in

sesi çatallaştı ve boğazına bir şeylerin takıldığını hissetti. "Gel yanıma bakayım, evlat. Bu yaşamda ekmek ve silahtan daha fazla bizlere gereken şeyler var." Kollarını açarak, ona doğru uzattı.

Yaşar önünde eğilirken, Mustafa Kemal onu iki yanağından öptü.

XXII

Delegelerden birçoğu çoktan Sivas'a ulaşmışlardı bile ama Mustafa Kemal zamanının çoğunu odasında geçirmekteydi. Som halısı üzerinde volta atıyor, onların estetik niteliğinden habersiz tavan motiflerini inceliyor ve onları düşüncelerinin odaklanma aracı olarak kullanıyordu. Kuvayı Milliyecilere yararı olabileceğini düşündüğü değişik insanlara mektuplar yazmak için epey bir zaman harcıyordu. Mektuplar özel bir kurye tarafından sahiplerine ulaştırılırken, istenmeyen bir durum ortaya çıktığında, bu şifreli telgrafları Harp Dairesinde görevli adı sanı bilinmeyen bir binbaşıya çeken Binbaşı Kemalettin Sami aracılığıyla iletişim sağlanıyordu.

Kalıcı karargâh sorunu tartışma konusu olmuştu. Herkes, aralarında Mustafa Kemal de olmak üzere, İstanbul'u düşünüyordu. Yine de, ne kadar eski ve geleneksel başşehri düşünse, buranın yerleşmeye uygun olmadığı kanısına varıyordu. İstanbul ona çok şeyler, annesini, kız kardeşini ve geçmiş yaşantısını anımsatıyordu; duygusal bağları vardı bu şehirle. Gözlerinin önüne Halide Edip ve kalabalıkların önünde dikilen o çarşafsız ve peçesiz minik bedeni geliyordu. Türk kadınının olması gereken biçimin sembolüydü o. Onun kendisini nasıl İstanbul'a adamış olduğunun ve nasıl gönülden bağlı olduğunun farkındaydı ama bir şekilde onu ikna etmesi gerektiğini de biliyordu. İstanbul vatansever yaklaşımlar adına hiç uygun değildi. Odanın içinde bir aşağı bir yukarı biraz daha dolaştıktan sonra, pencerelerin arasındaki yuvarlak masaya oturup Halide Edip'e bir mektup yazdı.

3 Eylül 1919

Milli Birlik Komitesi oturumu sonunda yepyeni ve çok önemli bir madde yayınlandı. Başşehirde yaşayan halkın gözünde, Milli Birlik Komitesinin İstanbul yerine başka bir yerde toplanması nerdeyse genel anlamda büyük bir şaşkınlık yarattı. Bunu doğal karşılıyorum. Hiç şüphe yok ki, İstanbul'da gerçekleştirilecek bir toplantı oldukça da riskli olabilirdi.

Yazmayı bıraktı, ayağa kalktı ve bir sigara yaktı. Ona, Halide'nin kendisini nasıl İstanbul'a adamış olduğu anlatılmıştı. Nasıl olup da orada kalabilmeyi başardığı, bu sırada nasıl olup da şehirdeki seçkinler ve eğitimli gruplarla işbirliği yapabildiği ve aynı zamanda da nasıl vatanseverlerin yeraltı etkinliklerine katılımda bulunabildiği inanılacak gibi değildi. Okumuş yazmış aydınların çoğu ya İngiliz veya Fransızlarla içli dışlı idiler, ya da Amerikan mandası taraftarıydılar. Bu ufak tefek, kocaman gözlü kadın gerçekten bir vatansever miydi yoksa içten içe mandacılığı mı arzuluyordu? Pek fazla emin olamıyordu. Bu kadını istediğini ve ona ihtiyacı olduğunu oldukça iyi biliyordu çünkü onun geçmişte yaptıkları kadar, çağdaş yaklaşımları da Türkiye'de demokrasinin kurulmasında kendisine büyük yarar sağlayacaktı. Bir şekilde onu, İstanbul'un tehlikeli olduğuna ve Türkiye'nin geleceğinin Anadolu'nun yüksek ve iç bölgelerdeki yaylalarmda yattığına ikna etmesi gerekiyordu. Sandalyesine geri dönüp, mektubunu bitirirken, sigarası kül tablasında yanıp gitti.

Eğer Milli Birlik Komitesi açıktan açığa bütün adaletsizliklere karşı duracaksa ve yasamaya ilişkin görevini yerine getirmekte vicdanını ve dilini gene hiç çekincesizce kullanacaksa, bunun İstanbul'da olanaksız olacağını kabullenmek gereği vardır.

Kendi kendine, "Er ya da geç, gözden düşebilir," diye söylendi. "Lisan bilgisi ve eğitimi yanında sahip olduğu becerileriyle bir Türk propagandacı olduğu kadar, iletişim içinde kullanılabilir pekâlâ."

Bir an için de olsa, eğer istersen, kendini İstanbul'un havasının ağırlığından kurtarıp, bu sorun hakkında bana düşüncelerini bildirirsen, bu benim için büyük değer taşıyacaktır.

Mustafa Kemal mektubu imzalayıp, katladı, mühürledi ve sonra habercisine teslim etti.

"Ulaştırmamı istediğiniz şey yalnızca bu mu, komutanım?"

"Şu an için, evet. Aman çok dikkatli ol." Yatağının karşısındaki siyah ahşap sandalyelerden birine çöktü.

"Eğer zaman ayırabilecekseniz, sizi görmek isteyen biri var, komutanım..."

Mustafa Kemal ayağa kalktı ve elindeki kalemi masaya fırlattı. "Kimmiş o?"

"Adının Hasan olduğunu söyledi, tanırmışsınız."

"Evet, hem de nasıl. Derhal görmek istiyorum onu."

Hasan, o her zamanki sıçrayıp, hoplar gibi adımlarıyla içeri girdi. "Evrakların içinde o kadar boğulup gitmişsin ki, sadık dostlarına ayıracak zaman bulamıyorsun."

"Sivas'ta olduğundan haberim yoktu, Hasan."

"Ben senden önce geldim ama senin o küçük yaverin ve kapıcıların bir türlü beni içeri, seni görmeye bırakmadılar ki."

"Onlar görevlerini ve onlara verilen emirleri yerine getiriyorlardı ama ben senin olduğunu hiç fark edemedim ki... Hadi, geç otur da, birer çay içelim birlikte." Çay söyledikten sonra geçip, dostunun karşısma oturdu. Üzeri evrak dolu masayı işaret etti eliyle. "Milli Anlaşmayı yeniden gözden geçiri-

yordum. Aslında daha Amasya'da bu işi bitirmiştim de, işte öyle fazladan bir göz atmak adettendir."

"Dostum, bu gün artık geçmek için ayak diredim. Yarın ki Kongrenin açılışına kadar pek fazla vaktimiz kalmamıştı."

"Vakit mi? Sanırım kalmadı. Önceden bütün yazışmaları olabildiğince bitirmeye çalıştım."

Görevli, bir başka küçük sehpayla içeri girdi; çay bardaklarını ve şekerliği üzerine koydu. Hasan bardağının içindeki küçük kaşığa dalıp gitti.

"Hiç olmadık kadar düşünceli görünüyorsun, Hasan. En iyisi, seni neyin rahatsız ettiğini hemen anlat bana."

"Dediğim gibi, buraya senden önce geldim. Söylentilere bakarsan, Rauf bey ve diğer birkaç kişi Bekir Sami Bey'in evinde baş başa toplanmış ve seni başkan seçmeme kararı almışlar."

"En güvendiğim dostlarımın, en azından Rauf Bey'in böyle bir girişim içinde olduklarına inanmam olası değil." Mustafa Kemal'in sesi son derece sert çıkıyordu. "Bu tür saçmalıkları anlatma bana; bu asla gerçek olamaz!"

Hasan bardağını sehpanın üzerine bıraktı ve ayağa kalktı. "Mustafa Kemal, bana neden güvenmediğini anlayamıyorum. Seni aldatmak için hiçbir gerekçem yok! Ben yalnızca başına dert açabilecek bir olasılık adına senin hazırlıklı olmanı istediydim."

Mustafa Kemal'in ruh hali anında değişti. Kahkaha atarken Hasan'ın sigarasını yaktı. "Denir ki, insanlar ilk tartışmalarını yaşamadan önce gerçek dost olamazlarmış. Sanırım bu ilk tartışmamız. Rauf ve politikaya bulaşmış diğerleri asla bana karşı gerçekten dürüst olamazlar. Ben sana güveniyorum, Hasan. Lütfen sert çıkışımı bağışla."

"Tamam be, oldu. Bütün bu işler insanı geriyor. İkimiz de

bunu duyumsuyoruz. Kongre sona erip de, sen resmen Milli Şef olduğunda çok daha iyi hissedeceğim."

"Kongrede koltuğa kimin oturacağı umurumda bile değil. Kişisel olarak beni düşünecek olursak, daha yaşlı birinin seçilmesi her şeyden iyi olacaktır diye düşünüyorum."

Her ne kadar Hasan'ın yanında Mustafa Kemal, sorunu tatlılıkla es geçmeyi becerdiyse de, o gece gözüne uyku girmedi. Sabahın erken saatlerinde yatağın içinde dönüp durdu ve sonunda kalkıp, masasına, evraklarına ve düşüncelerine geri döndü.

Sivas Kongresi 4 Eylül Perşembe günü, öğleden sonra saat dörtte açıldı. Mustafa Kemal bir alt kata indi ve koridor boyunca hızlı adımlarla Kongrenin yapıldığı salona doğru yürüdü. Rauf Bey ve diğerleriyle karşılaştı.

Mustafa Kemal doğrudan Rauf Bey'e, "Kimi başkan seçeceğiz?" diye sordu.

Rauf bey, "Sizin başkan seçilmeniz gerektiği gibi bir düşünce taşımıyoruz," diye yanıt verirken ikircikli bir hali vardı ve kararsızlığı yüzünden okunuyordu.

Bu yanıt üzerine Hasan'ın doğru söylediğine dair Mustafa Kemal'in hiçbir şüphesi kalmadı ve doğal olarak bir parça bozulmuştu da. "Erzurum Kongresi'nde bazı insanların benim Başkan seçilmemem gerektiği düşüncesinde oldukları doğrudur ama bu onların kişilikleri hakkında bilgi sahibi olmamı sağlamıştı. Şimdiyse, en yakın işbirliği içinde olduğum insanlar aynı kalıp içinde görünüyorlar, şaşırıyorum..."

"Belki de şaşırmalısın."

Mustafa Kemal, bir panter gibi onun üstüne atıldı. Rauf elindeki tespihin tanelerini sinirli bir biçimde parmakları arasında çevirerek, bakışlarını uzun pencereye çevirene dek gözleriyle adeta onu kevgire çevirdi.

Mustafa Kemal, "anlıyorum," demeliydim diye bağırdı; sesi kulak tırmalayıcıydı. "Bu, Bekir Sami Bey'in evinde aldığınız bir karar!" Rauf'un karşılık vermesini beklemeden, Mustafa Kemal yanından ayrıldı ve Kongre salonuna girdi.

Salon dar ve uzundu ve ilerideki ahşap gösterişsiz kürsü olduğundan daha bir ihtişamlı duruyordu. Girişin tam karşısında, bütün duvarı kaplayan altı tane kocaman kemerli pencere vardı. En baştaki iki pencerenin önünde, yeşil kayıt defterine eğilmiş ve yakın gözlükleriyle sinirli bir biçimde elindeki tüylü kalemini mürekkep hokkasına daldırıp duran bir adamın oturduğu siyah renkte sekreterlik masası vardı. Kürsünün hemen sağ tarafındaysa, siyah örtülü uzun bir masada yedi adam oturmaktaydı. Tam ortada iki dizi halinde eski tarzda okul sırasında, bir yandan kıvranıp dururken, sıkıntılı bir biçimde ayaklarını uzatmış oturan Kongre üyeleri göze çarpmaktaydı. Altı adet çiftli sıralarda on iki delege oturuyordu ve buna paralel biçimde diğer beş sıradaysa yirmi iki kişi oturmaktaydı. Diğerleri, salonun arka taraflarındaki iki kocaman, tiftik postu kaplı kırmızı sedirde ve rahat koltuklarda yayılmış oturmaktaydılar.

Mustafa Kemal, salona girdiğinde oturum çoktan başlamıştı ve yaşlıca bir adam delegelere konuşma yapmaktaydı. Kan ter içinde kalmıştı ve sürekli elindeki mendiliyle burnunu silip durmaktaydı.

"Tabi ilk işimiz," diye konuştu, "başkanı seçmek olacaktır. Ben, başkanlık koltuğuna günlük ya da haftalık olarak, ister üyelerin isimlerine isterse de temsil ettikleri vilayet veya sancak olmak üzere alfabetik sırayla oturmalarını teklif ediyorum."

Mustafa Kemal, kendisine çeki düzen verdikten sonra ya-

vaşça okul sıralarının arasında yürümeye başladı; çizmeleri salonun zeminini kaplayan geniş kerestelerin üzerinde keskin takırtılar çıkarmaktaydı. Kürsünün tam önünde dikildi ve bu uygunsuz davranışı karşısında şaşkınlığa uğramış olan delegelerin üzerinde gezdirdi bakışlarını. Ağır hareketlerle bir sigara yaktı ve küçümser bir tavırla dudak büktü.

"Beyler, içinizden herhangi biri, bu öneriyi yapan kişinin adının ve de temsil ettiği bölgenin adının A ile başladığı gibi çarpıcı bir rastlantının farkına vardı mı acaba!" İnsanlar ağızlarını elleriyle örterek kıkırdadılar. Mustafa Kemal konuşmacıya döndü. "Buna neden gerek duyulsun ki?"

Konuşmacı burnunu sildi. "Bu kişisel özelliklerin ikinci planda kalmasını sağlar ve bizim eşitliğe verdiğimiz önemi gören dış dünyada iyi bir izlenim bırakır."

"Beyefendi! Siz İstanbul'dan daha henüz geldiniz ve bu yüzden, doğal olarak içinde bulunduğumuz durumun gerçekliği hakkında ancak üstünkörü bir bilgi sahibi olabilirsiniz. Ben önergenin oylanmasını öneriyorum."

Bu çoğunlukla reddedilince, Mustafa Kemal yeniden ayağa kalktı.

"İnsanlar başkalarının gözleri önünde dürüstçe oy kullanamazlar. Ben bu maddenin gizli oylamayla bir sonuca ulaştırılmasını istiyorum."

Oylama onun önerdiği biçimde yapıldı ve Mustafa Kemal yalnızca üç ret oyuyla başkan seçildi.

Sivas Kongresi boyunca Mustafa Kemal fikir ayrılığı içinde bölünmüş insanlarla uğraştı. İçlerinde bazıları hâlâ Padişah'ın ülkenin ve aynı zamanda da İslamiyet'in tek lideri olduğunu inanıyorlardı. Tepkisel uyumsuzluklar, kemikleşmiş fanatizm ve çoğunlukla da bir keşmekeş almış başını gidiyordu. Bazı

delegeler Türkiye'nin Viyana'dan, Tahran'a kadar bütün İslam ülkelerini içine alması gerektiği fikrine saplanıp kalmışlardı. Diğer bazıları da, Osmanlı İmparatorluğu'nun tıpkı I. Dünya Savaşı'ndan önce olduğu biçimde yeniden yapılandırılması gerektiği inancındaydılar. Araplarla birleşilmesi gerektiğini düşünenler bile vardı. Mustafa Kemal, tutuculuk canavarı ve değişmekte ve yenilenmekte olan dünyada asla geri dönülmesi olanaksız günlerin özlemi içinde düşüncelerle çatışmak zorunda kalmıştı. Çoğunlukla içi içini yemekteydi çünkü O minarelerin fabrika bacalarıyla; deve kervanları ve kağnılarla karayollarının yer değiştirmesi özlemi içindeydi. Bolca sulama yapılan Anadolu yaylarında dalgalanan buğday başaklarını hayal ediyordu ama ne yazık ki bu toprakların ilk başta kanla ıslatılması gerektiği gerçeğinin farkındaydı.

Öne çıkan maddelerden biri Amerikan mandacılığıydı. Bu konuda Rafet Bey şöyle bir konuşma yaptı:

"İngiliz mandası altında kalmaktansa, Amerikan mandasını yeğlemek gibi bir hedefe varmakta sancılı bir çaba içindeyiz çünkü bunun tersi olduğunda ülkedeki insanlar köleliğe mahkûm olacaklardır, akıl ve vicdanları boğulup gidecektir; işte bu nedenle Amerika'yı, ılımlı ve başka milletlerin duygularına saygılı olan bir milleti yeğlemekteyiz.

Manda ve bağımsızlık hakkındaki düşünceler asla birbirleriyle çakışmazlar. Ayağımızı yere sağlam basmadığımız takdirde, manda boğazımızı sıkacaktır ve bu durumda bağımsızlığımız zarar görecektir. Diğer yandan, gerçekten istediğimiz şeyin içte ve dışta tam anlamıyla bağımsızlık olduğu konusunda gelin hemfikir olalım; işte o zaman bunu tek başımıza gerçekleştirebilecek kadar güçlü olabilecek miyiz, olamayacak mıyız? Dahası, istediğimiz gibi hareket etmemize izin verile-

cek mi? Hiç şüphe yok ki, İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan bizi bugün parçalamak arzusundalar. Ama eğer bir dış gücün koruması altında barış yaparsak, koşullar uygun olur olmaz, bu durumun yaptırımlarını kendi çıkarlarımız doğrultusunda revize edebiliriz. Durum daha da kötüye gittiği takdirde, tam anlamıyla yok edilme olayıyla karşı karşıya kalmaz mıyız?"

Rauf Bey, "Koşullar ne olursa olsun, Amerika'nın garantörlüğünü kabul etmek zorundayız. Yirminci yüzyılda, beş milyon sterlin borç altında olan, kamu varlığı yok edilmiş, tarımı neredeyse yetersiz hale gelmiş, topladığı vergiler taş çatlasa birkaç milyonu geçmeyen bir ülkenin dış destek olmadan varlığını sürdürmesi olası değildir. Gelecekte de bu durumu sürdürecek olursak, kendimizi bir saldırı karşısında Yunanistan'dan bile koruyamayacak duruma düşmez miyiz?" diye ekledi.

Mustafa Kemal söz istedi ve, "Belli konularda aydınlatılmanız gerekiyor. Örneğin, bize olası Amerikan mandası hakkında haberler getiren Mr. Brown, öyle ya da böyle hiçbir resmi sıfatı olmadığı konusunda bana garanti vermiş bulunuyor. Söylediği şeyler yalnızca kendi özel kişisel durumunu bağlamaktaydı. Amerika'nın mandayı üstleneceğini söylediğini reddettiği gibi, tam tersine, ülkenin böyle bir durumu kabul etmeyeceğini bildirdi. Durum ne olursa olsun, o yalnızca kendi adına konuşabilir ve söyledikleri Amerika'yı asla bağlamaz. Aslında, mandanın da nasıl olacağı konusunda da hiçbir bilgiye sahip değil. Bana, 'Mandanın, yalnızca bizim onu nasıl istediğimize bağlı olabileceğini sanıyorum' dedi," diye ekledi.

***

Bitmez tükenmez görüşmeler sürüp giderken, bu konu üstünde araya sokulan ateşli tartışmalar sonunda öyle bir uzlaşıya varılmasına neden oldu ki, manda taraftarları konuşamaz duruma geldi. Varılan karara göre, Amerikan Kongresi'nden bir delegasyon, ülkenin durumunu incelemek ve son birkaç senedir Türklere karşı sürdürülen düşmanca propagandanın etkilerini gidermek üzere onun gerçek durumu hakkında bir rapor hazırlamak üzere buraya davet edilmeliydi.

Tam anlamıyla bir bağımsızlık ve özgürlük gerektiren Milli Mutabakatın kabul edilmesi üzerine, mandacı düşünceler silinip gidiverdi.

Oylama bitmişti ve bütün sorumluluğu yüklenen bir temsilciler grubu seçilmişti. Mustafa Kemal, Sivas'ta bir yerel gazete kurdu ve tek bir oturumda delegeler hiç çekinmeden Büyük Millet Meclisi adını kabul ettiler ve oybirliğiyle kendilerini Türkiye'nin yasal hükümeti ilan ettiler. Mustafa Kemal Meclis Başkanlığı'na seçildi.

Bu süreçte Batıda durum giderek kötüleşmekteydi çünkü İstanbul ve Padişah düşmanın eline geçmişti ve Osmanlı hükümeti kaynaklı bütün yönergeler kendiliğinden geçersiz kılınmıştı. Mustafa Kemal artık zamanının çoğunu, Kongre salonunun hemen arka tarafındaki küçük odada, telgraf aletinin bulunduğu küçük tezgâhın yanında geçiriyordu.

22 Eylülde, Mustafa Kemal, Türkiye ve Kafkasları incelemek, Milli Hareketin amaçları, organizasyonu hakkında bilgi edinmek ve Milli Mutabakatın sağlanmasına katkıda bulunacak ana etkenlerin ne olduğunu, Türkiye'deki belli bir takım yabancıların, İslam dışı etkinlikleri ve düşmanca girişimleri hakkında komitenin düşüncelerini öğrenmek amacıyla, Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen heyetin başkanlığını yapan

General Harbord'la görüşmelerini henüz sonlandırmıştı. General Harbord, Mustafa Kemal ve Arif, telgrafın başında dikilmekteydiler. Arif gelen tıkırtıları bir kağıda dökerek derhal Mustafa Kemal'e uzattı.

Mustafa Kemal'in yüzündeki telaşlı hali fark eden General Harbord, "Nedir bu?" diye sordu.

Pencereden dışarı bakan Mustafa Kemal'in gözleri kısılmıştı. "Paris'teki Büyük Güçler, Yunan ordusunun bütün gücüyle Anadolu'da bir işgal hareketini başlatması konusunda onay vermiş bulunmaktalar!" Aniden dönerek, General Harbord'a dikti gözlerini. "Bu özgürlüğümüz anlamında bize yönlendirilen hâlihazırdaki en büyük tehdit. Yaşamak için savaşmalıyız!"

General, "Milletin ortaya koyduğu akla gelebilecek her türlü çaba ve fedakârlığa karşın tam bir başarısızlığa uğradığınız takdirde ne yapacaksınız?" diye sordu.

Mustafa Kemal gergin ve öfkeliydi. "Özgürlük ve bağımsızlığını güvence altına almak amacıyla, akla hayale gelebilecek her tür çabayı gösterecek ve her tür fedakârlığı yapacak bir milletin başarısını kimse engelleyemez. Ama eğer başarısız olacak olursak, milletimizin artık ölü olduğunu itiraf etmemiz gerecektir. İşte bu yüzden, yaşam dolu ve her türden fedakârlıkta bulunabilecek bir milletin başarısızlığa uğraması hayal bile edilemez! Aynı türden bir çetin sınavdan geçerek çağdaş demokrasiyi yaşama geçirmeyi başarmış bir ülkenin vatandaşı bu soruyu soruyorsa, kendini aptal gibi hissetmelidir!" Mustafa Kemal hoyratça ve sert bir biçimde arkasını dönerek, odayı terk etti.

Mustafa Kemal, ülkedeki gerici dinsel unsurlarla iyi geçinmesi gerektiğinin farkındaydı. Yurtseverlerin hemen burun-

ları dibinde onları bekleyen mücadele boyunca ve de barış tesis edildikten sonraki gelecek günlerde de onların iyi niyetli yaklaşımlarına ve işbirliğine gereksinim duymaktaydı. Sivas her zaman bir dinsel yönelim merkezi olmuş, hocaların ve dini liderlerin toplanma yeri haline gelmişti. Bütün umudu, sonuçta Halife Padişah'a karşı onların sempatisini kazanmak ve onların yurtseverlere ve kendisine bağlılık içinde olmalarını sağlamaktı.

Din eğitmenlerinin bir çoğuyla arkadaşlıklar kurdu ve saatlerce onlarla çene çalarken, sırtında günlük giysileriyle, elleri arkasında toz toprak içindeki taşlı sokaklarda dolaşıp durdu. Gri el örgüsü yeleği, koyu renkte takım elbisesi ve kafasında fesiyle onu gören biri, yaptıkları ve konuşmalarıyla Türkiye'nin kaderini değiştirecek olan adam olduğuna inanamazdı. O her zaman kişisel giyim kuşamına titizlikle dikkat edegelmişti ama bu sokaklarda, özellikle de Erzurum başta olmak üzere, ayakkabı ya da çizmeleri boyalı ve cilalı tutmak olanaksızdı. Bıyığı düzenli bir biçimde tıraşlıydı ve çoğunlukla derli toplu ama toz toprak içinde bir görünümü vardı. Hocalarla birlikte dolaşırken, başını kaldırıp, mavi çinileri hâlâ yerinde duran minarelere bakıyordu. Alaattin Keykubat tarafından yaptırılan medrese kısmen harap haldeydi çünkü Timurlenk döneminde bir yangın geçirmişti. İnsanı etkileyen ana giriş kapısı yerinde duruyordu ve etrafı ince işlenmiş taşlarla çevriliydi. Aslan ve balık figürleri ön cephede açıkça göze çarpıyordu, aslan üst tarafta, balıksa altta olmak üzere. İçlerinde çemberle çevrili "V" harfi ve kemerli laleler vardı.

İçeri girerlerken, hocalardan biri, "Bu cami önceleri hastane olarak inşa edilmiş, daha sonra okula dönüştürülmüştü," dedi.

"Alaattin'in mezarını mutlaka görmelisin. İçerde, kendisi

de olmak üzere karısı ve on beş kadar yakınının lahitleri var," diye anlattı. Taş lahit hâlâ çok iyi durumdaydı ve kenarları boyunca mavi çiniler yerinde durmaktaydı. Karısınınki ise daha bir ince ve süslemelerle işlenmişti ve üzeri mavi çinilerle örtülmüştü.

Daire biçimindeki odanın üstü girdabımsı biçimde yerleştirilerek kendi dairesel desenini oluşturan tuğlalardan yapılmış bir kubbeyle örtülmüştü.

"Dönen Dervişler takımı burada da öğretim yapmışlar mıydı? Onların bu dansı itikatlarının bir göstergesi değil miydi?"

Hoca, Mustafa Kemal'in bu tür konulara bu denli içtenlikle ilgi duymasından çok mutlu oldu ve sorular sormakta kendini daha bir rahat hissetti. "Evet, gerçekten de öyle," dedi. "Mevlana'ya göre, bütün var oluşun en temel etmenleri birlik, yaşam ve sevgidir."

"Dans her zaman ilgi alanımda olmuştur. Mevlana dans konusunda başka neler söylemiş?"

"Dans ve müziğin insanın gelişimin temelinde yatan en önemli itici güç olduğunu söylemiş. Ölümünden sonra, bu esaslar, İslamiyet'te Mevlana Tarikatının doğmasını sağlamış olan oğlu Sultan Velid ve müritleri tarafından daha da geliştirildi."

"O çok büyük bir tasavvufçu, düşünür ve şairdi..." Mustafa Kemal duraksadı, "ve de hocaydı. Hocaların olmadığı yerde medeniyetten söz edilemez. Hoca olmak bir onurdur ve büyük sorumluluk taşır. Sizler geleneklerimizin sürdürülmesini sağlayan büyük din adamları ve bilgelerisiniz."

"Sizinle dost olmaktan büyük onur duyuyoruz. Ülkemizin özgürlüğü adına içinde bulunduğumuz bu fikir ve amaç birliği içimizi sevinçle dolduruyor."

"Müzik, dervişlerin dönerken inanç birliğine ulaşmasına yardımcı olmuyor mu?"

"Doğru. Durmadan daireler çizerek dönerken, sağ avuç içleri yukarı, sol avuç içleriyse yere bakarak dans ederlerdi. Ney sesinin eşliğinde dönerlerdi. Yuvarlak kubbenin altındaki bu yuvarlak pistin mimarisi ve tasarımı onların uyum duygusunu arttırmak içindir. Mimarinin, müziğin ve dansın uyumu göz ve yürekler için sonsuzluğu işaret ederdi."

Mustafa Kemal, çoğu harabeye dönmüş bütün medreseleri tek tek gezdi. Hocalarla yapmacıksız bir ilgi ve içtenlikle konuştu ve onların bağlılığını ve dostluğunu kazandı.

***

Mustafa Kemal ve Yaşar sık sık, daha sonra uzun ve soğuk mu soğuk kış boyunca yakılmak üzere kapı girişlerinde kurutulan tezeklerin bulunduğu evlerin arasında, pis ve taşlı sokaklarda dolaşarak tarihi şehri geziyorlardı. Evler çamur ya da taştan yapılmaydı ve etrafları duvarlarla çevriliydi. Horozlar kasıla kasıla ortalarda dolaşırken, tavuklar eşiniyordu; çıplak ayaklı çocuklar çeşme başlarında oynuyor, etrafa sular sıçratıyorlardı. Kadınlar tahta takunyalar, siyah çoraplar ve parlak renkli etekler giyiyorlardı. Peçeli yüzlerini karşılarına çıkan her yabancıdan saklıyor, başlarını aksi yöne çeviriyorlardı. Herkes, tangır tungur geçip giden at arabaları ve kağnıların önünden kaçışıyorlardı.

Eski pazarda parfüm, meyve, çöp ve kan kokuları birbirine karışıyordu. Kasabın tezgahının önünde yerlere kıvrık boynuzlu koyun başları saçılmıştı ve saz sepetler içinde koyun paçaları göze çarpmaktaydı. Kasaplar kanlı giysilerini hiç umursamadan işlerini yaparken, bir yandan da çene çalıyorlardı.

Yaşar sıkıca Mustafa Kemal'in koluna sarıldı. "Komutanım! Kanın kokusuna ve rengine dayanamıyorum! Beni hasta ediyor."

"Bu koyun kanı. Beni hasta eden insan kanıdır. Ona bakabilmeyi öğrenmeli ve seni tutmasma izin vermemelisin. Hiçbir askerin kan tutması gibi bir rahatsızlığı olamaz."

Ortalıkta sürünüp dururken, sadaka için kendini acındıran bir dilenciye Yaşar'ın dikkatini çekti. "Yaşar, önemli olan insandır. Bize güçlü bir toplum gerek, kör topal değil. Hastaneler kuracağız ve işinin ehli Türk doktorlar yetiştireceğiz! Bir gün gelecek, insanların iş sahibi olduğu fabrikalar inşa edeceğiz ki yoksul kimse kalmasın. Onlar kendi çabalarıyla yaşamlarını sürdürecekler ve özgürce yatırımlar yapabilecekler."

Mustafa Kemal hocalara pek benzemiyordu ama yine de, medreselerden, Kuran'ı hatmetmekten ve hatta okur yazarlığın ötesinde daha fazla eğitimin şart olduğuna inanan türden, özel bir öğretmendi. O çoğunlukla Victor Hugo'nun realizmine ve Rousseau'ya kafa yoruyor ve Fransızca öğrenmiş olduğuna seviniyordu.

Üzeri elma, olgun incir, kara üzüm, üzüm ve fındık dolu tezgahın başındaki adamın etrafında sinekler vızıldayarak uçuşuyordu. Börtü böcek adamın umurunda değildi ama sanki, "Sizi gidi davetsiz misafirler! Ortalığı kolaçan ediyorsunuz ama bizleri hiç anlayamıyorsunuz," der gibi gözlerini dikmiş, Mustafa Kemal ve Yaşar'a bakmaktaydı.

Mustafa Kemal meyve satıcısına baktı ve "Sen tipik bir statükocu örneğisin ve hiçbir şey umurunda bile değil. Türkiye böyle kalıp, var olmayı sürdüremez. Bizler de bu görüntünün birer parçasıyız çünkü yaşamaktayız; ikimiz de kendimizi olayların akışına bırakmalıyız ama sonunda olaylardan daha başka bir şey olmalıyız!"

XXIII

Mustafa Kemal, temsilcilerden oluşan kitlenin bireylerinin tek tek hepsinin verdiği kararları anlamasını sağlamak için elinden geleni yapıyordu ve Trabzon'a uğrayıp, Yunanlılarla aralarında gelişmekte olan sorunları soruşturduktan sonra, Eskişehir'e gitmeye karar verdi. Hasan'ın evinde kaldı ve birlikte Sivas Kongresi'ni tartıştılar. Yaşar ve kız kardeşi bu ziyaretten pek mutluydular.

Üstü açık avludaki yaşlı ağaçların altında otururlarken, Mustafa Kemal, "Sabiha kadar küçük yaşta bir çocuğun böyle bir yaşamı olamaz," dedi.

"Haklısın. Bak, Nimet nasıl göz kulak oluyor ona. Sabiha ondan hoşlanıyor ve Nimet sanki hâlâ küçük bir çocukmuş gibi birlikte oyunlar oynuyorlar." Hasan gülümsedi ve sıcak, koyu çayından bir yudum çekti.

"Bu, Nimet'in artık kadınlık çağına geldiğini gösterir. Eğer çocuklardan sıkılsaydı ve sevecen ve anlayışlı olmasaydı o zaman henüz çocukluk çağından çıkamamış olurdu ya da asla gerçekten kadınlık çağına erişemeyen türden biri gibi olurdu."

"Haklısın, dostum. Acaba uzun bir süre için Sabiha'yı bize bırakabilir misin? Ona çok iyi bakılır ve bütün ülke boyunca oradan oraya sürüklenip duracağına ve bir onun, bir bunun eline teslim edileceğine, burada bizimle kalması eminim çok daha iyi olur onun için."

"Buna yalnızca iki itirazım var. İlk önce, yaşam ne getirir bilinmez ve senin de kendine göre sorumlulukların var. Bir de, Sabiha, abisi yanında olmadığında acaba kendini yapayalnız mı hisseder, bilemiyorum. O Sabiha'nın her şeyi ve kızcağız annesiyle babasını yitirmiş olmanın acısını yüreğinde taşıyor."

Hasan güldü. "Bu her iki argüman da, senin benden çok daha fazla bekâr olduğun gerçeğinin bir kanıtı! Tabi ki benim kendime göre sorumluluklarım var ama Sabiha zor bir çocuk değil. Şımarık değil ve çok kibar. O evimizi aydınlatacaktır ve kendi güneş ışığı da kendisi olacaktır. İkinci noktaya gelecek olursak, bana kalırsa ona Nimet'in bakmasına izin verirsen çok iyi olur. Nimet'in güya annelik güdüsünün her ikisinin de iyiliğine olacağından şüphem yok. Ben Yaşar'ı da yanıma almayı öneriyorum ama..."

"O çok geçmeden bir erkek olacak. Onun yanımda kalması daha iyi çünkü artık kadınların eline bakmamalı. O senin akraban falan değil ve..."

"Anlıyorum."

Nimet bezelye ayıklıyordu. Bezelye kabuklarından minik kayıklar yapıyordu ve Sabiha da onları küçük bir bakır kapta yüzdürüyordu. Onu izlerken bir an için Mustafa Kemal duygularını saklayamadı ve konuşmasını sürdürdü.

"Yaşar askeri yaşamı öğrenme yaşma geldi. Onların hiç birini İstanbul'a geri yollamaya kıyamam. Orası, bırakın küçücük yetimleri, artık bize çalışanlar için bile tehlikeli." Duraksadı. "Yaşar biraz babamın ölümünden sonraki beni andırıyor. Kız kardeşim, annem ve ben kalkıp, yaşamayı sürdürmek üzere dayımın çiftliğine gittik. Onun gözetimi altında olmak benim için büyük bir şanstı. Ondan, kargaları nasıl kovalayacağımdan çok daha fazla şeyler öğrenmiştim."

Birden aklına Leyla düşüverdi. Bir an için yeşil gözleriyle bakışlarının çakıştığı Nimet'e baktı tekrar. Yalnız kalmamak acaba nasıl bir şeydi? Unutulmuş duygular dalgalanırken, Nimet'e odaklandı.

***

Mustafa Kemal düşündüğünden daha uzun süre kaldı. Hasan'a, Eskişehir'e hareket etmeden önce birkaç gün dinlenmeye gerek duyduğunu söyledi. Bu arada Sabiha bulunduğu ortama alışır, Yaşar'dan ayrı kalmakta çok fazla sorun yaşamazdı. Akşam olduğunda, hava avluda oturulamayacak kadar serinledi. Nimet, Sabiha'yı kucaklamış, ona tatlı tatlı şarkılar söylüyordu.

Ah, benim cancağızım
Aşkın beni öldürse de, yılmam sanki
Sana olan aşkım hiç bitmez
Aşkın öldürse de beni.

Sabiha'nın kolları Nimet'in boynunda gevşeyip, gitti. Şarkının sözleri arasında Nimet'le, Mustafa Kemal'in bakışları çakışırken, yeniden Samsun sahilinde duydukları o bildik duygular canlanıverdi. Nimet yavaşça Sabiha'yı kaldırdı ve ahşap merdivenlere doğru yürüdü.

"Hasan, yarın gitmeliyiz!"

"Ya şunu öğleden sonra ya da ertesi sabaha bıraksan."

"Bir gün daha kalmamıza bir neden mi var?"

"Milletin sorunlarını düşünüp, taşınırken pek yersiz gibi görünse de, hava o kadar güzel ki, şöyle yaylalara çıkıp, bir piknik yapalım dediydik. Burada, Trabzon'da insanlarla görüştük, dur durak bilmeden çalıştık. Bu dinlendirici olurdu hepimiz için."

"Bunun bir zararı olmaz. Yarı yola kadar otomobille de gidebiliriz. Tamam, be Hasan, ama bir ertesi gün erkenden yola çıkarız."

Harika, serin bir gündü ama havanın nemiyle oluşan sis yü-

zünden ortam sanki ilkbahar ya da sonbaharmış gibi geliyordu insana. Piknik için dolmalar, salatalar, meyveler ve börekler hazırlanmıştı. Dağ yolunun yarı yerinde arabayı park edip, kıvrılarak giden patika boyunca yürüdüler. Yaprak dökmeyen ağaçların çıkardığı mis gibi kokularla hava yoğundu. Yaşlı zeytin ağaçlarının gövdeleri eğri büğrü kıvrılarak, sisin içinde kayboluyordu. Aşağıda Karadeniz seriliyordu gözler önüne. Yapayalnız bir kuş, denizin karanlık suları içinde dikilen bir siyah kayanın üzerine tünemişti. Kanatlarını iki yana gererek açmış olmasına karşın, hareketsiz duruyordu. Mustafa Kemal bunu, duygusal gerginliğinin bir izdüşümü, bir uyarı ya da umut olarak algıladı. Nimet'in şarkısı geldi aklına ve her ne kadar gitmek zorunda olsa da, geri döneceğini biliyordu.

Sabiha kah fırlayıp, önde koşuyor, kah arkada kalıyordu. Yaşar, Trabzon'un beş yüzyıllık geçmişi üzerine çene çalmakta olan Mustafa Kemal ve Hasan'la birlikte yürüyordu. Nimet ve ev sahibi birlikte yürüyorlardı. Nimet, içi yiyeceklerle dolu sazdan bir sepeti taşırken, etekleri kalçalarına savruluyordu.

Kadınlar yere bir örtü serdikten sonra, hepsi dağılıp, etrafına çöktüler. Yemeyi bitirdiklerinde, Hasan, çapraz biçimde göğsünden geçen bir kordonla sırtında taşıdığı mandolinin tellerini tıngırdattı. Çilek reçelinin kapağı hâlâ açıktı ve yanında ekmek ve beyazpeynir vardı. Yaşar siyah zeytin ve galetaları atıştırıyordu. Hasan ansızın sazının gövdesine hafifçe vurarak, "Söyle bakalım, Nimet! Şu yazdığın şarkıyı söyle," dedi.

Kız incecik, beyaz peçesini hiç kaldırmadan, bakışlarını yere çevirdi.

"Haydi, tamam. Bizler bir aileyiz. Dinleyelim bakalım."

Mandolinin gövdesine vurmayı sürdürürken, parmaklarını telleri üzerinde gezdirmekteydi. Yumuşak bir kontralto biçiminde, sesi pek tatlı çınlıyordu.

Nerede deniz karaysa
Dönerim sırtımı
Rüzgâra ve de serpintiye,
İşitiyor musun çağrı mı?
Ortalık bir duvar;
Yarım dünya uzaktayım.
Konuşabilseydim,
Kelimeler çaresiz kalırdı,
Ve söyleyebilecek hiçbir lafım olmazdı.
O yüzden, duy rüzgârı, hisset serpintiyi,
Sonra da anımsa geçmişi.
Nerede deniz karaysa,
Ve yüreğim acı içinde harap.
Ve bulutlar kapkara ve kurşun renginde,
Martıların çığlıklarına kulak ver,
Ve benim son veda edişime;
Bir bütün dünya kadar uzaklardayım.

Şarkısını söylerken denize bakıyordu ve peçesi esintiyle hafifçe dalgalanıyordu. Işık tam arkasından geliyordu ve Mustafa Kemal, tülün ardından onun profilini görebiliyordu. Çene hatları sertti ve küçücük burnu hafifçe kalkıktı. Şarkısını bitirdiğinde, zümrüt yeşili gözlerini ona dikti. Sözlerinde bir kesip atma havası vardı ki, sanki pek bir soğuk davranış içindeydi. Şarkı onu yapayalnız hissettirdi çünkü her ne kadar kız hemen karşısındaysa da, pek yakında uzaklara gidecekmiş önsezisiyle içi burkuldu. Bir şeyler söylemesi gerektiğinin farkındaydı; şu zor durumu ortadan kaldıracak bir şeyler.

"Hasan, Sabiha'nın durumuna bir çare bulduğun için sana minnettarım... şimdilik."

"Bir keresinde de söylediğim gibi, aynı şeyi sevenler, birbirlerini de severler. Ben Sabiha'yı kendime yakın hissediyorum."

"O kadar da yakın hissetme. Ülke yeniden dirlik ve düzene kavuştuğunda, Milli Yasalarımızı çıkardığımızda, Sabiha'yı evlat edineceğim."

"Tamam canım! Nimet'i her zaman benimmiş gibi sevmişimdir; Sabiha'yı evlat edinmemiş olmama karşın, benim kızım gibidir."

"Anadolu'daki karargâhımızı nerede konuşlandıracağımız belli olur olmaz, sen, Nimet ve Sabiha bize katılmalısınız derhal. Senin dostluğundan büyük keyif alıyorum ve Sabiha ve Yaşar da yeniden bir arada olacaklardır."

""Şimdiye kadar burada oldukça güvendeydik ama buranın pek yakında cepheye dönebileceğinin farkındayım. O durumda Nimet ve Sabiha'yı senin yanına yollar, ben burada, Yunan hareketlerini gözlemleyebileceğim yerde kalırım. Gerek Samsun, gerekse de Trabzon'da hem evim hem de işim olduğundan, Karadeniz sahillerinde görünmem hiç de yadırganmaz. Yararlı olacağımdan eminim."

"Bunu aramızda görüştüğümüz ve piknik yapmak üzere burada kaldığımız için pek sevinçliyim."

Nimet'in şarkısı Mustafa Kemal'in yüreğinde yankılanıp duruyordu ve arkasını dönerek, denize ve grimsi yeşil renkte rutubetli dağlara bakmak zorunda kaldığından üzüntü duyuyordu.

"Böyle bir gün bir daha asla yeniden yaşanmayacaktır." Bunu daha öncede aklından geçirmiş olduğunun farkındaydı ama bu sefer durum başkaydı. Bunun geçmiş ve gelecekten öte bir anlamı vardı. Geçip gitmekte olan o an paradoksal bir sonsuzluk taşımaktaydı.

Nimet kocaman bir sürahiyi kaptığı gibi pınara doğru yürümeye başladı. Mustafa Kemal onu elinden aldı.

"Onu dönerken de ben taşıyacağım."

Kız bakışlarını çıplak ayaklarına indirdi; incecik ıslak çimen parçaları ayak bileklerine yapışmıştı. "Bizimle olmanız ne harika bir şey." Derken içinden gelen bir dürtüyle, "Yani Kuvayı Milliyecilerin yanında olmanızdan söz ediyorum. Büyük hayallerimiz var."

"Hayal etmenin olduğu yerde gerçeklik vardır. Ama bu gerçekliği yaratmak için daha yapacak çok işimiz var."

"Eğer erkek olsaydım, nasıl yardımcı olabileceğimi daha kolay bilebilirdim. Kadınların da katkıda bulunabilecekleri bir şeyler olmalı."

"Cepheye cephane taşıyan kadınların yaptığı katkı yaşamsal bir hizmettir."

"Onlara yiyecek, su ve hatta çarıklarımı verdim. Yaralı ayaklarını temiz bezlerle sarıp, sarmaladım."

"Kendi çarıklarını mı?"

"Tabi. Hasan amca benim silah taşımama izin vermez. Her ne zaman kendime çarık alsam, onlara benden daha fazla gereksinim duyan biri mutlaka çıkar. En azından elimden bu geliyor."

"Sabiha'yı mutlu ve güvenli kılmakla büyük katkıda bulunmaktasın."

"Karargâha geldiğimizde daha fazla bir şeyler yapmama izin verecek misiniz?"

"Bütün gereksinmelerimizi karşılamaya yetecek kadar adamımız yok elimizde zaten."

Dizlerinin üzerine çökerek dimdik otururken, heyecandan tir tir titriyordu. "Ben yüz kişinin yaptığı işi yapardım! Yetim-

lere bakar, hatta hemşirelik bile yapardım. Amcam bana okuma yazmayı öğrettiğinde, oturup *Florence Nightingale*'i okumuştum. O, Crimean Savaşı sırasında yaralılara bakmış. Ellerim oldukça beceriklidir ve sargı sarmakta zorluk çekmem ama gerçekten acı çekenlere yardımcı olmak isterdim." Kız konuşurken, gözleri karanlıktaki bir hayvanınki gibi parıldıyordu.

"Sana söz veriyorum, karargâha geldiğinde işin başından aşacak."

Nimet, kayalardan süzülmekte olan pınara doğru eğildi. Ellerinin suyun içinde ovuşturarak yıkadıktan sonra ipincecik parmaklarını gererek açtı, döndürerek kocaman avuç içlerini gösterdi. "Bakın! Bunlar güçlü Karadenizli elleri ve çok iş görebilirler!"

Mustafa Kemal, suyun içinde onun ellerini sıkıca kavradı. "Bunlar değerli eller. Allah onları, benim ruhumu kavrayabilesin diye bu kadar kocaman yaratmış." Elleri kaldırıp, dudaklarına bastırdı. Dolsun diye bir kayaya dayandırılmış sürahi unutulmuş, dolup, taşıvermişti.

Ertesi sabah Mustafa Kemal ve grubu arabayla Eskişehir'e doğru yola çıktılar. Şehre vardıklarında, karargâhın neden İstanbul'dan uzak bir yerde kurulması gerektiği konusunu kendisini karşılayan kalabalığa açıkladı.

"Ankara çok daha stratejik bir konumda," dedi. Bütün çevreden Ankara'ya ulaşım çok daha kolay. Burası çok daha güvenli ve burada özgür insanlar olarak konuşabiliriz."

***

Pastırma yazı geçmiş, serpiştiren ilk kar ve ayazla birlikte herkesin içini bir endişe kaplaşmıştı. Mustafa Kemal insanları yüreklendirmek amacıyla durmadan gezip duruyordu. Eski-

şehir'den Kayseri'ye gitti ve orada büyük bir coşku ve ilgiyle karşılandı. Bir keresinde, bölgesel ozanların birinden bir eserini seslendirmesi istenmişti.

Vatanın bağrına düşman dayamış hançerini,
Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini?

Mustafa Kemal ayağa fırladı ve öfkeyle konuştu. "Bu hiçbir anlamı olmayan, saçma sapan bir şiir! Beş para etmez. Kuran'a göre, cennet anaların ayaklarının altındadır. Varsın düşman dayasın hançerini bağrına vatanın. Elbet bulunur kurtaracak bahtı kara maderini!"

Mustafa Kemal Eskişehir'den ayrıldı ve rüzgârların savrulduğu o uçsuz bucaksız yaylalardan geçerek, başlayan kış mevsiminin karanlığında Ankara'ya vardı. Hava geç aydınlanıyor, erken kararıyordu, kahverengi ve beyaz atlarını sabırsızca süren bir at arabacısı gibi, ortalığa çöken kapkaranlık kışı kamçılayıp duran tozlu rüzgâr, savrulan karlara karışıyordu.

Mustafa Kemal, Kazım Karabekir, Arif ve Rafet, bir zamanlar İttihat ve Terakki Partisi'nin karargâhı olarak kullanılmış eski bir taş binanın içindeki sobanın etrafına kümelenmişlerdi. Yaşar bir telaş çay demledi ve halısız, ahşap döşemeyi süpürdü. Kucak dolusu odunla bir içeri giriyor, bir dışarı fırlıyordu. Mustafa Kemal siyah pelerinini omuzlarına kadar çektikten sonra ayağa kalktı ve pencereye doğru yürüdü. Buzlanmış camı eliyle sildi ve yeni ayın ışığıyla altın sarısı renge boyanmış uçsuz bucaksız, bembeyaz araziye göz attı.

Arif, öğütülmüş darı çorbasını yudumlarken, "Kusura bakma Mustafa Kemal, milletvekillerini burada kalması için hiç-

bir şekilde ikna edemeyiz," dedi. Elindeki mendiliyle hafifçe çenesini sildi.

Rafet boş kâsesini geri iterken, masanın ortasındaki ekmekten koca bir parça kopardı. "Bize yalnızca, Kongrenin dağıtılması konusundaki oylamayı kabullenmek düşer. Sonuçta, İstanbul'da, Padişah'ın yönetimindeki yeni parlamentoda oturmak hiç de fena olmazdı hani. Hiç şüphesiz şu bulamaçtan daha iyi bir şeyler yer, çok daha fazla ısınırdık!"

Bulundukları binaya bakmakta olan bir dizi kurdun siyah silueti Mustafa Kemal'in gözünden kaçmadı. Birden pencereden ayrılarak, geri döndü. "Gidin! Gidin de İstanbul'da tıka basa doldurun işkembelerinizi! Ben kalıyorum; böylece sayımda eksik çıkan Erzurum milletvekilinin kim olduğu gün gibi ortaya çıkar. Sizler ciğersiz insanlarsınız, en ufak bir zahmet ve rahatsızlık karşısında tırsan..."

Arif, "Burası, yabanın tam ortası. Şimdi de kurtların ulumaları geliyor kulağıma, hele ayıları tam birer baş belası diye bilinir," dedi.

"Kurtlar, ayılar; ben Padişah'ın akbabaları tarafından didiklenmektense, onlar tarafından yenmeyi tercih ederim! Burası mı tehlikeli sanıyorsunuz siz?" Mustafa Kemal alaylı bir biçimde dudak bükerek, kendisine bir rakı daha koydu. "Bir savaş sırasında üst düzey komutanlığı ve yöneticiliği üstlenmek görevi verilen insanların, olabildiğince tehlikenin en büyük olduğu önemli hareket noktalarında, cepheye en yakın durumda olmaları gereği, genel bir kuraldır!"

Kazım Karabekir, daldırdığı lokmasını hâlâ çorbası içinde gezdirip dururken, kafasını kâsesinden kaldırıp, ona baktı. "Ben anlamadım. Eğer dediğin doğruysa, bizlerin kalkıp İstanbul'a gitmemiz gerekir çünkü en önemli ve hareket noktası

orası en tehlikeli olan yer. Ne demek istiyorsun, Mustafa Kemal?"

"Kısacası, bu tür koşullarda Ankara en uygun yer. Her türlü durumda Ankara'nın, demiryolu aracığıyla İstanbul da olmak üzere, Balıkesir, Nazilli ve Karahisar gibi cephelerin hepsiyle göbek bağı var ve burası, durumun genel kontrolü ve harekâta üst düzeyde yol göstermek bakımından Sivas'la eş değer bir konuma sahip."

Rafet ayağa kalktı. "Ben vazgeçiyorum. Arif, sen ne diyorsun? Sabah altı treniyle İstanbul'a hareket ediyoruz biz."

Arif de yerinden kalktı ve sinirli hareketlerle paltosunun düğmelerini iliklediği. "Allahaısmarladık, Mustafa Kemal. Toplanacak bir iki eşyam var. Keşke sen de bizimle gelseydin."

Mustafa Kemal'in elleri hâlâ cebindeydi. "Benim kışlam Ankara. Ben burada kalma niyetindeyim! Eğer kuyruklarınızı kıçınızın arasına kıstırıp kaçmak niyetindeyseniz, sizlere iyi yolculuklar ve rahat bir kış geçirmenizi dilerim. İstanbul'a varır varmaz benim için yapabileceğiniz bir şey var."

"Nedir?" Arif elini kapının koluna attı. "Bilirsin, senin için yapmayacağımız neredeyse hiçbir şey olamaz!"

"Boş boş konuşmayı bırak! İsmet Paşa'yla konuşun, Halide Edip ve kocasının sağ salim ve derhal İstanbul'dan kaçmasını sağlayın. Benimle burada buluşmak için yanıp tutuştuklarını ifade ettiler bana. Bir vatansever, kadın da olsa, kurtlardan korkmaz! Güle güle."

Arif odadan çıkarken, Rafet gülümseyerek seslendi. "Geliyor musun Kazım?"

Kazım Karabekir Yaşar'ın elinden bir kucak dolusu odunu aldı. "Yaşar, biraz yardıma ihtiyacın var. Bizi uzun ve soğuk bir kış bekliyor."

BEŞİNCİ BÖLÜM

Anadolu'da Yükselen Güneş

XXIV

Güneş doğmadan önce, uzaktaki dağlar mor renge bulanırken, bembeyaz karların üzerinde yansıyan ufkun kızıllığı yaylaları kan gölüne çeviriyordu. Toprakla kucaklaşan sağa sola serpilmiş küçük evlerin bacalarından, kubbeyi andıran gökyüzüne doğru gri renkte incecik dumanlar yükseliyordu. Renkler gitgide koyulaştığında sıradağlar siyaha dönüştü. Kar örtüsü, nazlanan güneşin ışıkları altında pembeye, altın sarısına ve sonrada beyaza dönüşürken, yaprakları dökülmüş kavak ağaçları bembeyaz bir sayfanın üzerinde duran kurşunkalemleri andırıyordu. Sırtını kocaman bir tepeye dayamış olan Ankara'yı daha sık biçimde bir araya toplanmış evler oluşturuyordu.

Bu küçük kasaba M.Ö. 2000 yıllarında Hitit İmparatorluğu'nun merkezi olmuştu. Birçok insan Anadolu yaylalarından geçerek, buraya yerleşmişti. Hititlerin yıkılmasından sonra şehir, Lidyalıların eline geçmeden önce, Frigyalıların idaresinde kalmıştı. Çok geçmeden Lidyalılar Pers İmparatoru Cyrus'a yenik düşmüşlerdi ve daha sonra da Büyük İskender Perslerin sonunu getirmişti. İskender, Ankara'dan ayrılarak güneye indiğinde, M.Ö. 278-277 tarihleri arasında Galatlar, Ankara'yı başkentleri yapmışlardı. Galatya diye anılan şehir eski Ankara'nın temellerini oluşturmuştu. Arapların ardından, Helenistik istilalar baş göstermişti ama Ankara en sonunda, 1354 yılında II. Osmanlı Padişahı ve Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa tarafından ele geçirilmişti. Timurlenk, şehrin yakınlarında Osmanlı Padişahı Beyazıt'ı yenilgiye uğratmış ve onu esir almıştı. 1403 tarihinden sonra Ankara yeniden Osmanlılının idaresi altına girmiş ve kervan yolu üzerinde bir ticaret

merkezi olmuştu. İskender, Süleyman ve Timurlenk, hepsi de karlar altındaki kaleye sırtını dayamış olan bu küçük şehri istila etmişlerdi. Mustafa Kemal, onu eski Hititlerin zamanına döndürmek umudundaydı.

Küçük tren istasyonunu uğuldayarak kasıp kavuran acı soğuktan daha acısı başarısızlığa uğrama olasılığıydı. Mustafa Kemal, siyah pelerinine sıkıca sarılıp, çenesini uzun yakalarının içine gömerken, tren raylarını arşınlıyordu. İstanbul'dan beklenen trende herhangi bir rötar olup olmadığını sordu ve akşamüstü tekrar gelmek üzere oradan uzaklaştı.

İnsanlar giderek küçük istasyonun etrafında toplanırken, endişeli gözlerle rayları gözlüyorlardı. Lokomotif tiz bir sesle düdüğünü çalarken, frenci yarı beline kadar giderek yavaşlamakta olan trenden sarkmıştı. Eliyle işaretler yapıyor, düdük çalıyor ve "Tamam! Tamam! Oldu! Tamam!" diye sesleniyordu.

Üstü başı kardan benek benek olan kalabalık, erken basan akşam karanlığında pek bir kasvetli görünüyordu. Mustafa Kemal'in minyon yapılı, gri gölgesi telaşla trene doğru atıldı. Çabucak uzun parmaklı ellerinden eldivenlerini çıkardı, tozlu kalpağı akşamın loş karanlığında zor görünür olmuştu. Vagonun üç yüksek basamağını bir hamlede çıktı, insanları, sazdan sepetleri, tahta bavulları, kuş kafeslerini ite kaka kendine yol açtı ve "9" numaralı kompartımanın kapısına varıp, önünde dikildi. Loş karanlıkta ilk göze çarpan gencecik cildiyle, uzun parmaklı, kusursuz, narin elleriydi. Çabucak uzanarak, tokalaşmaya hazır gibi duruyordu; Halide Edip'in yayvanca, minik elini sıkan bir aktör veya bir şairdi. Kadının kısa, dolgun ve genişçe eliyse ancak bir cengâverin eli olabilirdi ama işe bakın ki bu el bir yazara aitti.

Alçak bir sesle, "Hoş geldiniz, hanımefendi," dedi. "Bunca yıpratıcı ve zor bir yolculuktan sonra umarım iyisinizdir." Yolculuğun bu bölümünün rahat geçmediğini biliyordu çünkü kırsaldaki tren yoluna ulaşana dek çoklukla katır sırtında veya kağnıyla yol almak zorunda kalmıştı.

Böylesine ufak tefek bir bayana göre oldukça tuhaf bir güçlü ve kalın sesle, "İyiyim, efendim," dedi.

İncecik, siyah peçesi şakaklarından aşağı sarkıyordu ve yüzünü örtmek gibi bir çaba göstermedi. Gülümseyişi gerçekten hanım hanımcık da olsa, bu anında onun ne gözü kara ve alçakgönüllü olduğu izlenimini yaratmıştı. Mustafa Kemal onun, entelektüel gücünü ve aynı zamanda da, pırıl pırıl kişiliğini ortaya koyan kalın kaşlarının altındaki kocaman, kahverengi gözlerine çarpılıvermişti. Öfkelenmişti çünkü onun paradoksal kişiliği ve dengeli davranışları karşısında kendini ezik hissetmişti.

Mustafa Kemal, o kocaman gövdesiyle kompartımanın kapı eşiğinde dikilip, koyu bir gölge oluşturarak, küçücük odayı loş karanlığa gömen adama döndü.

"Size Ankara valisini takdim edebilir miyim, Halide Hanım?" Tanıştırma işlemi sona erdiğinde, "Dışarıda sizi karşılamak üzere bekleyen başkaları da var. Sanırım bu sizin için hoş bir sürpriz olacaktır," diye ekledi. Mustafa Kemal onun minik çantasını eline aldı ve trenden inmek üzere yol gösterdi.

Kısa bacakları için çok fazla yüksek olan basamaklardan aşağı indirmek üzere Mustafa Kemal onu kucakladığında, hiç de çekingen görünmedi. Gözleri aşağıda beklemekte olan bir kadına takılıp, kalmıştı.

Mustafa Kemal, peronda dikilmiş, sabırsızlıkla bekleyen bir kadını eliyle göstererek, "Didar Hanım, Albay Emin'in ka-

rısı..." dedi. "Onun bir yabancı değil, Mahmure'nin kuzeni olduğunda eminim."

Sultantepe'den beri çocukluk arkadaşı olan iki kadının, tekrar bir araya gelmenin mutluluğuyla, etraftakilere aldırmadan kucaklaşmaları üzerine Mustafa Kemal tatminkâr bir tavırla gülümsedi.

"Allah'a şükür, sağ salim geldin, canım!"

Kadınlar karanlık sokaktaki bir faytona bindiler ve birlikte çekip, gittiler.

Mustafa Kemal, Türkiye'nin diğer kalanıyla birlikte dünyanın da Kuvayı Milliyeciler hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak amacıyla, Ankara'da bir propaganda birimi kurmayı şiddetle arzu ediyordu. İşte bu yüzden ülkenin en sadık ve donanımlı yazarını, kendisine sözcülük etsin diye Ankara'ya davet etmişti. Onun kanalıyla, düşüncelerini halkına daha kolay açıklayabilecekti. Kadın umutlarını boşa çıkardı. Koşullar gereği ancak daha düşük düzeyde erdemleri ve duruşu olan bir kadın bu denli kahpece görünebilirdi. Yüzü açık halde Halide de, yüzünü peçesinin arkasına saklayan Nimet kadar gizemli geliyordu artık ona.

"Ruhumun peçelisi! Aklımın peçesizi! Nasıl oluyor da, iki birbirine zıt yaratık aynı çekiciliğe sahip olabiliyor?" diye kafa patlatıyordu.

Vekillerin ofislerinin hemen yanı başındaki küçük karargahında bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu ki, ansızın pelerinini ve kalpağını kaptığı gibi, gecenin karanlığında buz tutmuş taşlı sokaklara attı kendini, toprak evlerin yanından ve yalnızca pencerelerden sızan ölgün ışıklarla aydınlanan sokak başları ve sapaklardan geçti. Koyun pazarını geçtikten sonra dik bir yokuşa vurdu kendini ve dar bir sokağa varınca, perdeleri sıkı sıkıya kapalı bir eve çıktı. Minik zili çalmaya yarayan ipi çekti.

İçeri girdiğinde, parlak renkli kilimlerin serilmiş olduğu sofanın hemen girişindeki sobanın sıcaklığı vurdu hemen yüzüne. Uşakla konuşurken, tuhaf bir biçimde utancından yerin dibine battı.

"Halide Edip'i ziyarete geldim; lütfen, haydi."

Halide Edip ayağına göre büyük terliklerle ve arkasında başka birinin olduğu besbelli bir ceketle içeri girdi. Islak, kıvırcık saçlarına bağladığı yumuşacık başörtü beline kadar uzanıyordu. Teklifsizce ziyaretten rahatsız olmamış bir tavırla, "Ziyaretçi beklemiyordum," dedi. "Lütfen oturun." Son derece lüks giysiler içinde çıkıp geldiğinde, kraliçeler gibi duruyordu. "İstanbul'dan beri ilk kez banyo yapmanın keyfini çıkarıyordum. Umarım kusuruma bakmazsınız. Didar, özgür bir bayan olmadığından, onun görünmesi kesinlikle söz konusu değil. O yalnızca birkaç yakını ve kocasıyla görüşebiliyor."

Mustafa Kemal, karşısına geçip, divana oturdu; Lambanın ışığı çıkık elmacık kemikleri üzerinde ve masmavi gözlerinin içinde titreşip duruyordu.

"Böylesine uygunsuz bir zamanda neden çıkıp geldiğim konusunda tam bir açıklamada bulunamam. Rahatınızın yerinde olup olmadığını görmek istedim ama elime geçen tek şey ikimizin mahcubiyeti ve de sizin rahatınızın kaçması oldu."

Kendisini kahkahayla gülerken fark etti ve nasıl bu kadar kaba olabileceğine kendi de şaştı. Ona yolladığı mektuplar, Ankara'da buluşmalarının ne kadar iyi olduğu, Milli etkinliklerin anlatılabilmesi adına ne tür planları olduğu gibi, karmakarışık, abuk subuk şeylerden söz etti. Sinirli bir biçimde çektiği tespihinin taşları lambanın ışığında parıldıyordu.

"Kocam, Adnan, bir hastaya bakmak üzere dışarı çıktı. Ne zaman eve döneceği konusunda bir şey söyleyemem."

"Hiç mahsuru yok; yarın uzun uzadıya görüşmeyi planlıyoruz. Siz de yarın Ziraat Okulu'na gelecek misiniz?"

"Tabi, efendim." Gülümsedi. "Biraz geç kalacağım gibi çünkü önce yapmam gereken bir iki işim var. Sorumluluklarımı ne kadar erken öğrenirsem, o kadar yararlı olabilirim sanıyorum."

Mustafa Kemal, ayağa kalktı ve onun minik, dolgunca elini öptü.

***

Eve geri dönerken kendi kendine dövünüyor hissine kapıldı. "Emirleri veren benim! Burası benim yerim. Peki, ben tutmuş ne yapıyorum? Ondan gelip konuşmasını rica ediyorum! Ne aptallıktır bu yahu!"

Halide cumbanın arkasından onu gözetlediğinde, Mustafa Kemal'in hızlı adımlarla yürüyüp, uzaklaşırken, önündeki bir taşı olanca gücüyle tekmelediğini gördü. Başörtüsünü çıkarttı ve saçlarını taradı.

"Bu adamın ya umutsuz bir biçimde kafası karışık ya da bir anda anlaşılamayacak kadar karmaşık biri. Umarım ikincisidir."

Kafasından Mustafa Kemal'le ilgili düşüncelerini söküp attıktan sonra, lavanta kokulu yatak takımlarına gömülerek, bitkin bir biçimde uykuya daldı.

Kuvayı Milliyecilerin karargâhı, şehrin dışında, yarım saatlik bir uzaklıkta, Ankara tepelerinin kuzey tarafında kalan kocaman beyaz bir binadaydı. Bina bu tepelerin birinin zirvesinde konuşlanmıştı ve İttihatçılar tarafından inşa edilen Ankara Ziraat Okulu'nun aslını oluşturuyordu. Sol tarafta, küçük bir çiftliğe ve etrafındaki birkaç binaya giden anayol üzerinde alçak bir vadi vardı. Halide Edip ve kocası Adnan bu kullanılmayan binalardan birine yerleşmişlerdi.

Tepenin ta zirvesinde, okulun ana girişinde iki asker dikiliyordu. Ufak tefek, kadınsı bir kişi, askeri görevlilerin yan taraflardaki koridorlara çıkan odaların birinden diğerine girip çıktığı karanlık bir koridora girdi. Bu adamlardan biri onu alıp, yukarı kata, ışıklar içinde kocaman bir salona götürdü. Mustafa Kemal, oldukça uzun boylu, yakışıklı bir adam olan Dr. Adnan'la koyu bir sohbete dalmıştı. Adamın bakışları düşünceliydi ve oldukça narin bir yapısı vardı. İkisi de ayağa kalkıp, Halide'nin elini öptükten sonra, kadın gidip, sedire oturdu.

"Sözümü tuttum, efendim. Geldim işte."

Onun bu yaklaşımı, Mustafa Kemal'i baştan çıkaran bir hoşnutluk yaratmıştı. Dangıl dungul biriydi ama yol yordam biliyordu.

Yeniden taşları yerli yerine oturtmak için, "Yolculuğunuz boyunca edindiğiniz birkaç izlenimle başlayalım, isterseniz," dedi.

"Yunus Nadi Bey'le konuştum. Hepimizin ortak fikri, Ankara'da bir haber ajansı kurulması yönündeydi. Bu harekâttan dış dünyanın ve hatta kendi insanımızın ne kadar az haberdar olduğu çok çarpıcı."

"Eğer kendi insanımız cehalet içindeyse, işte asıl tehlike buradadır." Mustafa Kemal, küçük masanın üzerine doğru eğildi.

Halide, "Yol boyunca rastladığım herkes haber alamamak sıkıntısı içindeydi," dedi. "Yunus Nadi Bey ve ben aramızda bu konuyu tartıştık ve kuracağımız örgüte, Anadolu Ajansı adını takmayı uygun bulduk. Benim bunu yürütebileceğimiz konusunda hiçbir şüphem yok ve o yardımcı olmaya can atmakta. Bu ajans, telgrafhane olan her bir köşeye haber ulaştırabilecektir. Bu haberler kaleme alınabilir ve camilerin duvarlarına ve hatta telgrafhanelerin ta kendisine yapıştırılabilirdi.

Bu yolla insanımız kesintisizce haber alabilir ve bu haberler dış dünyanın da ilgisini çekebilirdi."

"Öylesine zorlu bir yolculuğa karşın, demek bunları tasarlayıp durdunuz kafanızda. Çok memnun kaldım, çok memnun. Ben asıl madalyonun öbür yüzünü merak ediyorum, dünyanın geri kalanı hakkında, ne düşündükleri, etkinlikleri kadar niyetlerin de ne olduğu hakkında sürekli bilgi edinebilmek sorunu kafamı meşgul ediyor."

"Bu oldukça gerekli, olmazsa olmaz bir konu. Bu amaçla, bize güvenilir gazeteler gönderilmeli dışarıdan. Biz bir boşlukta yaşamıyoruz ve giderek varlığımızdan haberdar olan bir dünyanın içinde kendimize daha da fazla yer edinmeliyiz."

Mustafa Kemal, bir sigara daha yaktı. "Bana kalırsa, İngiliz ve Fransız gazetelerine abone olalım."

Halide, "Evet. *The Times, Manchester Guardian* ve Lloyd George'un sözcülüğünü yaptığı söylenen *Daily Chronicle* gibi gazeteler," diye ona hak verdi.

"Özellikle *Daily Chronicle* çünkü kendimizden çok, hasımlarımızın ne düşündüğünü öğrenmemiz daha yararlı olacaktır."

Kadınsı bir kişiliğe sahip birinden beklenmeyecek kadar şaşırtıcı bir biçimde yüksek ve gürültülü bir sesle kahkahalarla güldü. "Peki, Yunus Nadi Bey tarafından çıkarılacak olan *Hâkimiyeti Milliye* gazetesine de arka çıkacak mısınız?"

"Pek tabi, yalnız bana bir daktilo sağlayabilir misiniz acaba? Üzerinde çalışılacak yığınla iş olacak da."

"Osmanlı Bankası'nın bize bir tane tahsis edeceğinden hiç şüphem yok."

Sohbet neredeyse tam sona ermişti ki, ufak tefek, karalara bürünmüş bir adam içeri girdi. Albay İsmet'in kocaman, ço-

cuksu gözleri, Halide Edip'in daha iri gözleriyle çakıştı. Daha iyi duyabilmek amacıyla başını öne doğru eğdi. Onun sakin ve geleneksel davranış biçimi anında kadını etkilemişti. Onlara genç bir subayı, Binbaşı Salih'i tanıştırdı.

"Çok gençsiniz ve binbaşı rütbesine ulaşmak o kadar da kolay değildir." Halide'nin sözleri subayın gururunu okşadı ve genç adam hafifçe öne doğru eğildi ve yeniden dik duruşa geçti.

Halide, "Albay İsmet'le mi birlikte geldiniz?" diye sordu.

"Hayır, ben trenle geldim."

"Ama İngilizler kimseyi bırakmıyorlar ki."

"Kuvayı Milliyecilerle istişarede bulunmak üzere resmen Fevzi Paşa tarafından gönderildim, tıpkı İstişare Komitesinden Yusuf Kemal Bey ve Dr. Rıza Nur gibi. Ben İstanbul'daki Harp Dairesinden Mustafa Kemal'e mesajlar yollayan binbaşıyım."

Halide ayağa kalkarken, askeri bir tavır içinde, "İzninizi isteyebilir miyim, komutanım?" diye sordu. "Oldukça yorgunum ve resmi görevime başlamadan önce bana iki gün izin verirseniz çok memnun olurum."

"Kesinlikle. Büyük bir yüreklilik gösterdiniz ve her şeyi kafanızda iyi düşünüp, taşınmışsınız. İsterseniz daha da uzun olabilir ama sizin silahınız şu günlerde her silah kadar değerli."

Durum Kuvayı Milliyeciler adına gitgide kötüleşiyordu. İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar, kendi dini ve politik konumunu korumak amacıyla "Halife Ordusunu" kurmuş olan Padişahı iyice kontrolleri altına almışlardı. Çanakkale ve İzmir'e ulaşımı engellemek üzere Müttefikler tarafından Yunanlılara gerekli emirler verilmiş ve gerekli donanım desteği

sağlanmıştı. İngiliz savaş gemileri de bu arada Akdeniz'de fink atıyordu. İstanbul'a gidenlerin çoğu ya Malta'ya sürülmüş, ya da zindanlara atılmışlardı. İçlerinden birkaçı Ankara'ya kaçmayı başarmışlardı. Rafet, Aydın Efe takma adıyla İzmir'e geçti ve çetecilere katıldı. Orada insanlara, İstanbul'u kontrol altında tutmanın önemini anlattı ve askeri harekâtı desteklemek, bir yandan da Anadolu'ya insan gücü ve subay takviyesi yapmak amacıyla yardım topladı.

Kazım Karabekir, ta ki birliklerini alıp, Diyarbakır'ın savunulması için oraya gitmesi emredilene kadar bütün sadakatiyle Mustafa Kemal'in arkasında durdu.

Albay İsmet, Mustafa Kemal'in en yakın yardımcısı, sağ kolu oldu ve aralarında kurdukları dostluk giderek daha da pekişti. Sıkça, Mustafa Kemal'in bir kamp yatağı ve eski püskü bir aynadan oluşan eşyayla donanmış odasmda, küçük bir masanın başına geçip, oturuyorlardı. Mustafa Kemal'in çoban köpeği Karabaş, kulağının arkasını kaşırken bacağını ya geriyor, ya da pat pat diye ahşap zemine vuruyordu.

Mustafa Kemal, artık yıkılması eli kulağında olan İstanbul parlamentosunun bir taslağı olan Misak-ı Milli'sini kaleme alırken, gece yarılarına kadar çalışıyordu. Odanın içinde bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, geriniyor ve gaz lambası artık pis, işe yaramaz titrek bir alev halini alana dek masasına dönüp, çalışmayı sürdürüyordu. Güneş tepeleri basmış olan incecik sisi delerken, evlerin bacalarından dumanlar çıkmaya başlıyordu.

Mustafa Kemal, giderek İstanbul hakkında daha fazla bir rahatsızlık duymaya başladı ve gelecekte parlamentonun Ankara'da kurulması öngörüsünde bulundu. Martın 15'ine kadar olup bitenler onu haklı çıkardı. İstanbul'daki hükümet, Ko-

caeli Körfezi'nde görevli Kuvayı Milliyeci bir komutan olan Yahya Kaptan'ın tutuklanma emrini çıkardı.

İstanbul'daki meclis yetersizliğini gözler önüne sermişti ama Mustafa Kemal'in yokluğunda da olsa, Misak-ı Milli taslağı kabul edilmiş ve bütün ülkeye ve dünyaya ilan edilmişti. Padişah geri adım attı ve Mustafa Kemal'in Osmanlı'dan istifasının, usullere uygun bir biçimde işine son verildiği durumuna dönüştürülmesini gündeme getirdi.

Fevzi Paşa, Savunma Bakanlığına getirildiğinde, Albay İsmet ve Mustafa Kemal İstanbul'a gittiler. Bu süreç içinde, meclis Padişah'ın baskısı altında hiçbir ilerleme gösteremedi. Bu durum, ülkenin özgürlüğü bağlamında kafalarda tereddütler oluşturdu. Mustafa Kemal'in etkin önlemleri yüzünden Ali Rıza, hükümette değişiklikler yapmak zorunda kaldı. Paris'te süren barış görüşmeleri Sevr Antlaşması'na doğru gidiyordu. Yunanlılar Türkiye'nin batısında silahlı güçlerini arttırmaktaydı. Anzavur, verilen desteğe sırtını dayamıştı, gerek Yunan parası, gerekse de askeri ikmal anlamında. Türkiye'yi istila etmeyi ve onu manda yönetimlerine bölmeyi kafasına koymuş olan Müttefikler, Biga ve Bursa'da olmak üzere Türkiye'nin Kuzeybatısını vurmakta olan Yunanlılara destek yağdırıyorlardı. Müttefikler bu arada merkezi hükümeti, istila konusunda olumsuz bir yanıt aldıklarında, Yunanlıların önünde cephe oluşturmuş olan Kuvayı Milliyeci güçlerin vurulması için zorlamaya çabalıyorlardı.

3 Mart'ta, bu durum zirve yapınca, İstanbul Hükümeti düştü. Mustafa Kemal, etkisini öyle bir gösterdi ki, Padişah'ın Ferit Paşa'yı başbakanlığa atamak gibi bir şansı kalmadı. Bu sırada, işgal komitesi İstanbul'u işgale karar verdi ve Kuvayı Milliyecilere sempatiyle bakan kim varsa resmen tutuklamaya

başladı. Bir gün sonra 150 Kuvayı Milliyeci tutuklanmış ve sürgün edilmişti.

Telgrafhaneler işgalci birlikler tarafından basılıp, teller ve ulaşım hatları kesilirken, telgrafçıların öldürüldüğü bir dönemde, görevi başından ayrılmayan cesur bir operatör vardı. Hamdi, işgalin her bir ayrıntısını rapor ederken, işini bırakıp kaçmayı aklından bile geçirmiyordu. Mustafa Kemal, Ankara'ya dönmüştü ama Hamdi büyük bir titizlikle her bir ayrıntıyı telgrafla bildirmeyi sürdürüyordu.

16 Mart sabahı, saat onda Yaşar, Mustafa Kemal'den derhal telgrafın başına geçmesini istedi. Kulak verdi ve umutsuzca mesajlar kaydetti:

İngilizler bu sabah, şaşırtıcı bir biçimde Şehzadebaşı'ndaki hükümet konağına saldırdılar ve askerler arasında çatışma çıktı. Şu anda İstanbul'u işgal etmeye başlıyorlar. Bunu size bilginiz olsun diye çekiyorum.

MANASTIRLI HAMDİ

Mesaj gelirken, Mustafa Kemal aceleyle bir takım notlar aldı. Telgrafı bizzat kendi kullanarak, Hamdi'ye bir takım sorular yöneltti ve onu haberlerine devam etmesi için yüreklendirdi. Aletten gelen tıkırtılar şöyle diyordu:

Güvenilir bir adam ve buraya gelen herkes size geçmiş olduğum raporu doğrulamaktalar. Şu anda duyduğumuza göre, Askeri Okulu ele geçirmiş durumdalar. İngilizler Pera'daki telgrafhanenin önünde nöbet tutmaktalar ama henüz orayı işgal edip etmeyecekleri belli değil.

Öğleden evvel İngilizler içeri girmek üzere çatışma çıkardılar; beşi öldürüldü, on beş kadarı da yaralı. Şu anda İngilizler şehirde devriye gezmekteler. Şu anda bakanlığa girmek üzereler. Ele geçirdiler

orayı. Nizamiye Kapısına vardılar bile. İletişimi kesiyorum, İngilizler içeri girdiler.

O anda korkunç bir sessizlik oldu ve Mustafa Kemal sanki sorularına yanıt verilebilecekmiş gibi alete doğru eğildi. Derken:

Ekselansları, İngiliz bahriyelileri Harp Dairesindeki telgrafhaneyi ele geçirdiler ve telleri kestiler. Savaş gemilerinden askeri birlikler indirilip, duruyor. Durum giderek kötüleşiyor. Ekselansları, bu sabahki çatışmalarda altı adamımız öldürüldü, on beş kadarı da yaralandı. Ekselansları, emirlerinizi bekliyorum...

Kısa bir sessizlik oldu: sonra tıkırtılar gene başladı: *"Bu sabah erken saatlerde, askerlerimiz uyurken, İngiliz bahriyelileri postaneyi bastı. Ansızın uyanana adamlarımız, henüz uyku mahmurluğu içindeyken, çatışma başladı... Bu arada, bu alçakça saldırıyı gerçekleştirmiş olan İngilizler rıhtıma demir attılar, Tophane ve Pera bölgesinde çatışmalar başladı. Çatışma daha sonra Harp Dairesine kadar sıçradı. Şu anda Harp Dairesi ve Pera'daki telgrafhanelerle iletişim kurmak olanaksız..."*

"Aferin... Rapor etmeyi sürdür. Pera'yı tekrar bir dene bakalım."

"Pera'daki telgrafhane artık yanıt vermiyor. Sanırım orası da ele geçirildi. Allah bu yazıhaneyi korusun da, ele geçiremesinler. Pera'daki telgrafhanenin müdürü ve çalışanları şu anda buraya ulaşmak üzereler. Yazıhanelerinden atılmışlar."

Sessizlik, sonra: *"Ekselansları, Şu anda, henüz haber aldığıma göre bu yazıhane de bir saat içinde basılacakmış."*

Mustafa Kemal aceleyle şu mesajı çekti: *"Sana ulaşan bütün haberlerin bir özetini çıkart ve bunu Rumeli ve Anadolu'daki bütün komutanlara çek. Hiç gecikmeden, Edirne'ye de mesaj çek."*

Hamdi Efendi yanıt verdi: *"Şu anda Edirne'ye telgraf çekmekteyim ve bütün yazıhaneler hazırdalar."*

"Temsilciler Meclisinden hiç haber var mı? Oradaki telgraf doğru dürüst çalışıyor mu bari?"

"Evet, çalışıyor. 5. Kolordu Komutanı orada. Paşa iletişimde bulunmak istiyor. Yapayım mı istediğini?"

O andan itibaren Mustafa Kemal, Hamdi Efendi'yle bir daha iletişim kuramadı. İstanbul'daki baş telgrafhanenin de ele geçirilmiş olduğu sonucuna vardı.

XXV

Mustafa Kemal, İstanbul'un işgalinin, İzmir'de olduğu gibi Hıristiyanların kışkırtılmasıyla bir katliam ve yıkıma dönüşmemesini umut ediyordu. Annesi ve kız kardeşi için Ankara'ya gelmelerinin ve yaşamalarını orada sürdürmelerinin ne kadar güç olduğu bilinciyle, onların selameti için dualar etti. Diğer bir yandan, Hıristiyan azınlığın da nasıl bir tehlike içinde olduğunun farkındaydı. Onların dünyanın diğer yerlerindeki eş dostlarıyla bağları kopacaktı ve nasıl Müslümanların üstüne gelinmesini istemiyorsa, onlarında üstüne gelinmesini istemiyordu. İşte sırf bu yüzden bir ulusa sesleniş mesajı yayınladı.

Mustafa Kemal'in eski Türkçe okuma yazma öğrettiği Yaşar, önündeki kâğıtlara gömüldü ve söylenenlere yetişmekte bayağı bir zorlandı.

"Bu bir millete sesleniştir ve bu mesajım telgraflarla sağlanmalıdır. Acil diye damgalanmalıdır. Güzel, şimdi şu mesajı yaz bakalım: *Ülkemizde oturmakta olan Hıristiyan nüfusuna karşı ortaya koyacağımız insani yaklaşım, içinde bulunduğumuz şu günlerde daha da bir değer kazanmış olacaktır ve bu Hıristiyan azınlığın, yabancı devletlerin gerçek ya da yapmacık koruması altında olmanın keyfini çıkaramayacakları olasılığı, bizim soyumuzun karakterinde taşıdığı uygarlaşma faktörlerinin tartışılmaz bir kanıtı olacaktır. Sizden isteğim, herhangi bir kişi ülkemizin çıkarlarıyla ters düşecek biçimde hareket eder, düzen ve asayişi bozmaya kalkışırsa, yasalarla sarsılmaz bir uyum içinde olmayı sürdürmeniz ve bunu bütün gücünüzle uygulamanızdır. Yasaları ırk ya da inanç ayrımı yapmadan, tarafsızlık içinde uygulayınız. Ve sizlerden ricam, vatandaşlık görevini yerine getiren herkese karşı uzlaştırıcı bir tutum*

içinde yaklaşmanızdır; onlara hak ettikleri ilgi ve özeni gösteriniz; yerel yetkililere karşı saygılı ve uysal olunuz. Sonuç olarak, yukarıda sözü edilenlerden ilgili herkesi haberdar ediniz ve bunu insanlara, size en uygun gelecek bir biçimde sununuz." Rahatladı ve bakır sürahisinden kendine su koydu. Temsilciler Meclisi adına, 'Mustafa Kemal' diye imza koy altına. Bunu derhal Halide Edip'e ulaştır, o gerekli düzeltmeleri yapar ve yollayıverir."

"Komutanım, bu telgraf düşmanlarımız korumak için! Bu, insanlarımızı katleden, kadınlarımıza tecavüz eden, İzmir'i yakıp yıkanların güvenliğini sağlamak için. Bunun yerine neden intikam alınmasını istemiyorsunuz ki?"

"İntikamın tadı, akşamdan içilen çok fazla rakının sabahı gibidir, Yaşar. İntikam bizim işimiz değil. O Allah'ın bileceği iştir. Bizim bütün meramımız, özgürce yaşamak ve yaşatmaktır."

Mustafa Kemal portatif yatağına uzandı. Birden kapının hafifçe tıklatıldığı duyuldu ve kapıya çıkan Yaşar, Mustafa Kemal'e döndü. "Komutanım! Gelenler Nimet Hanım'la, Sabiha..."

Mustafa Kemal, yavaşça kalktı ve topuksuz terliklerini ayağına geçirdi. Nimet içeri girip, Mustafa Kemal'in elini öperken, Yaşar da sevinçle bağırıp, sıçrayan kız kardeşini kucakladı. Nimet'in sırtındaki çarşaf toz içindeydi ve halinden zorlu bir yolculuk yaptığı apaçık belli oluyordu. Yeşil gözlerinin etrafında koyu halkalar oluşmuştu.

"Size Hasan amcamdan haberler getirdim," dedi.

Mustafa Kemal, eski püskü sandalyelerden birini onun altına çekerken, Yaşar'a döndü. "Yaşar, hemen fırla git ve onlara kalacak bir yer bul ve Sabiha'yı da yanında götür. Halide Edip

hanımınkinin yanındaki küçük evlerden birine onlar için çeki düzen verilmesini sağla. O sana gerekli şeyler konusunda önerilerde bulunacaktır ve sanırım şu anda yazıhanesindedir. Çayımızı da unutma, ha." Bir külçe gibi sandalyeye çöken Nimet'e baktı. "Çok yorgun olmalısın. Onlarla şimdi gitmek ister misin?"

Hayır, anlamında hafifçe çenesini yukarı kaldırdı. "Sizinle konuşmadan önce dinlenemem ki."

"Hasan nasıl? Trabzon'da işler daha da mı kötüye gitti yoksa?"

"Öyle sayılır. Pontus Hükümeti, Etniki Eteriya hakkında doğrudan ya da dolaylı anlatılacak o kadar çok şey var ki. Yabancı güçlerin sempatisini kazanmış görünüyorlar."

"Kulağıma çalınanlara göre, Merzifon'daki Amerikan Dernekleri ve Etniki Eteriya, onlara cephane yardımı yapan ülkeler tarafından maddi yönden yüreklendirilmektedirler. Rumların liderlerinin adlarını biliyor musunuz?"

"Evet," dedi, "birkaçının. Amasya, Samsun ve civar bölgelerin Rum belediye başkanı Yermanos'un liderliğinde düzenli bir program örgütlemiş bulunuyorlar. Dağların yüksek tepelerini çoktan ellerine geçirmiş durumdalar."

"Samsun'daki Rum Komitacıların lideri kim?"

"O şehrin eski Tekel müdürü Tokanidas. Anadolu'nun merkeziyle temaslar sağlamaya başlamış bulunuyor. Belli bazı dış güçler, bir Pontus Devleti kurmak üzere ona yardım vaadinde bulundular ve Samsun bölgesinde Yunan nüfusunu arttırarak, güçlendirmek üzere Rusya'nın Batum şehrinde yaşamakta olan Ermeni ve Rumları toplayıp bu bölgeye yollamaya niyetlendiler."

Mustafa Kemal araya girdi. "Bu kuvvetler teçhizatlı mıydılar?"

"Evet, efendim. Bu silahlar Kafkaslardaki Türk birliklerinden elde edilmişti. Bunları Batum'da depolamışlardı ve şimdiyse Karadeniz sahillerine indirmekteler. Bu bağlamda, soygunlar düzenlesinler diye birkaç bin Rum toplanmıştı. Bu haydutların başında Charalambos var. Batum'da toplananlar, çetesini güçlendirsin diye Charalambos'a götürülüyorlardı."

Yaşar, üçlü metal askıyla bağlanmış, yuvarlak bir tepsi içinde çayları getirdi. "Nimet Hanım ve Sabiha için gerekli hazırlıklar yapılmakta, komutanım, yazdırmış olduğunuz mesaj da çoktan çekildi."

"Teşekkür ederim, Yaşar. Senin de bu gün benim kadar işin başından aştı! Bayanlara bir mangal, yakacak odun ve battaniye tedarik etsinler, aman. Eve kadar Nimet Hanım'a ben eşlik edeceğim. Sen hadi git de, Sabiha'ya göz kulak ol, bizim daha çok konuşacağımız şeyler var. Daha sonra size katılırız."

Yaşar çıktıktan sonra, Mustafa Kemal, Nimet'te çay doldurdu. "Eğer çok yorgun değilsen, lütfen devam et. Bunlar çok önemli şeyler."

"Dediğim gibi, Rumlar korunuyor, silahlandırılıyor ve Samsun'da temsilcileri olan yabancı güçler tarafından eğitiliyorlardı." Çay genzine kaçınca, Nimet konuşmasına ara verdi. "Şu ikiyüzlülük denen şey yok mu, Beni çileden çıkaran şey o! Yabancı subaylar, örgütlenmelerde bulunmak ve askeri emir ve yönergelerden sorumlu olmak üzere emirler almış bulunan Kızılhaç temsilcileriyle birlikte geliyorlardı. Bütün çabaları Türk toprakları üzerinde bir Pontus devleti kurmaktı. Benim bildiğim kadarıyla, Kızılhaç insani bir örgüttür, insanlara öldürmeyi öğreten değil!"

Mustafa Kemal, çayını ona verirken, sırtını okşadı. "Al bak, bunu içmelisin. Pek Rize çayını tutmasa da, sıcak bir şeyler iç-

melisin." Portatif yatağının kenarına oturdu. "Buna benzer şeylerden haberim var zaten. Geçen sene, 4 Mart günü bir İstanbul gazetesinde yayınlanan bir başyazı da, 'Pontus' diye bir konu işlenmişti. Makaleye göre amaçları Trabzon ilinde bir Rum Cumhuriyeti kurmaktı. Yunanistan'ın özgürlük yıldönümü olan 7 Nisanda, başta Samsun olmak üzere, ülkenin dört bir yerinde gösteriler düzenlenmişti. Yermanos'un saygısızca entrikaları Rumların planlarını zaten olduğu gibi ortaya koyuyordu. Bafra ve Samsun civarındaki Rumlar kiliselerinde toplantılar yapmayı sürdürüyor, etkinliklerini giderek arttırıyor ve teçhizatlarını zenginleştiriyorlardı. Geçen sene, 23 Aralık'ta, 'Doğu Trakya ve Pontus' hareketi için İstanbul merkez ilan edilmişti. İstanbul sorununun görüşülmesini erteleyen Venizelos, bütün çabaların Pontus Devletinin kurulmasına odaklanması gerektiğini ileri sürmüş ve bu anlamda Ekümenik Patriğine talimatlar vermişti."

Bacak bacak üstüne attı, bir sigara yaktı ve konuşmasına devam etti. "Aynı zamanda, İstanbul'daki gizli Yunan Polisini örgütlemekle görevlli Alexandros Simbrakakis, Yunan torpido gemisi Eyfel'le, Pontus'ta jandarmayı örgütleme görevi ile Samsun'a Yunanlı subaylardan oluşan bir kurul yolladı. Türkiye'de bunlar olurken, 18 Aralıkta Batum'da, gene bu tür örgütlenmeleri üstlenen, Rum Pontus adı altında bir Rum Devleti kuruldu. Karadenizli, Kafkaslı ve Güney Rusya'dan Rumların oluşturduğu bir kongre, Pontus sorununu görüşmek üzere 19 Temmuz'da bir toplantı düzenledi. Bu kongrenin yayınladığı muhtıra, içlerinden bir temsilci aracılığıyla İstanbul'daki Ekümenik Patriğine yollandı. Sene sonundaysa, Pontus örgütünün üyeleri etkinliklerini ikiye katladılar ve açıktan açığa işlerini yürütmeye başlarken, artık kararlı adım-

lar atmaya karar verdiler. Buna dair üç önemli noktadan haberdar değilim. Amcan bana bu konuda bilgi yollayacaktı."

"İşte size bunu anlatmaya geldim ben. İlki, birçok liderin komutası altındaki silahlı çetelere dair. İkincisi, onlara gerekli ikmali sağlamakla görevli Pontus nüfusu içindeki üretim yapabilir unsurları içermekte. Üçüncüsüyse, kasaba ve köylerden yapılan ikmali yerine ulaştırmak görevi verilen yönetim ve polis örgütleri ve ulaşım kanallarına dair."

"Bu çeteler nerelerde görev yapmaktaydılar?"

"Farklı bölgelerde. İlk başlarda, her bir çete altı ya da yedi bin kişiden oluşuyordu. Bütün yönlerden oraya akmakta olan yandaşların birikimiyle, bu sayı giderek yirmi beş binlere kadar ulaştı."

"Peki, yıkıcı çalışmalarını nasıl yürütüyorlardı?"

"Küçük gruplara bölünüyorlardı ve her bir çete farklı bölgelerde konuşlanıyordu. Müslüman köylerini yakıyorlardı ve Türk halkına akla hayale gelmez eziyetler yapıyorlardı. Bunlar kana susamış haydutların işiydi. Hasan Amcamın, Sabiha'yı ve beni buraya, size yollamasının nedenlerin biri de işte buydu."

"Akıllıca bir iş yapmış. Türk halkını bu alçak haydutlara karşı önlemler alması için uyaracağım. Komutanlık Karargâhı Sivas'ta olan 3. Ordu birlikleri bu haydutların hakkından gelecektir. Bunların başka bölgelerde de işler çevirdiğini gözlemlenmiş durumda. Şiddetli önlemler almanın zamanı geldi, çattı."

"Eftalidi çetesi ve şu Kirkor Oğlu denen herif, Trabzon dolaylarında fink atmakta. Bastırılması gereken başkaları da var. Bunların bazıları Erzurum garnizonu yakınlarındalar."

"Kendilerini savunmaları için yöre halkını derhal silahlan-

dıracağız!" Ayağa kalktı, sigarasını bastırarak söndürdü ve kendine rakı koydu. "Üzerinde hemen şimdi çalışmaya başlamamızı gerektirecek başka bir şeyler var mı?"

"Sizinde bildiğiniz dâhili karışıklıklar dışında bir de şu Yozgat ve Kuzey Sivas'takiler var. Başka bölgelerde de, benzer özellikte bir takım olaylar olmakta. Anadolu'nun ortasında karışıklıklara neden olan, Küçük Ağa, Deli Hacı ve Aynacı Oğulları gibi maceraperestler de var tabi. Kara Nazım'la, Şopar Yusuf da Erbaa taraflarında aynı haltı karıştırmaktalar. Deli Hasan ve Küçük Hasan ve Çerkesler tarafından oluşturulan çeteler başka yerlerde iş görmekteler. Diyarbakır'daki Kotshiri boyu liderlerinden biri olan Haydar Bey, Seyyid Abdülkadir'in iteklemesi ve Alişan, Naki, Alişer ve bunların erkek akrabalarının gizliden gizliye işbirliğiyle, baş kaldırmış bulunmaktalar. Nurettin Paşa pek sağlam pabuç değil..."

"Bunlar hemen şimdi öğrenmek istediğim türden olaylar. Nurettin Paşa'ya gelince; onu komutanlığa atamaktan bizi alıkoyan o çok aptalca mektup yüzünden ondan şüphe etmiştim. Şimdi görüyorum ki, altıncı hissim beni gene yanıltmamış. İzin alarak Taşköprü'ye gittiğini söylemişti. Fevzi Paşa onun adına bize başvurmuş ve ona güvendiğimiz takdirde, verilen görevleri tam bir bağlılık ruhuyla yerine getireceğini garanti ederim demişti."

"Şu biraz evvel sözünü ettiğiniz, Sivas'taki 3. Kolordu Birlikleri ve karargâhı ne olacak?"

"Onu dağıtacağız, onun görevlerini yeni kurulacak olan ve komutanlığını Nurettin Paşa'ya vereceğiz. Eğer kendini kanıtlarsa, bir sorun çıkmaz. Ona bu sorumluluğu yükleyeceğiz ama olurda halka iyi davranmazsa, o zaman başka düzenlemeler yapma gereği doğar."

"Şimdilik size verebileceğim bilgiler bu kadar, efendim." Gülümsedi ve miskin bir tavırla ellerini havaya kaldırdı ve pencereye gitti. "

"Demek amcan ortaya çıkardı bütün bunları, öyle mi? Peki, Erzurum ve merkezi bölgelerde olup bitenleri nasıl oldu da öğrenebildi?"

"Karadeniz bağlantılı olarak bilgi yolladı. Bu ve diğer üç nokta."

"Ya diğerlerinden ne haber?"

"Diğer bilgileri, İstanbul'dan yanıma birkaç çocuk alarak, onları Erzurum'a, akrabalarına götürdüğümde edindim. Kimse bir sürü çocuklu gariban bir kadından şüphelenmedi bile."

Mustafa Kemal, Nimet'in omzu üzerinden uzanarak, pencerede eğreti perde görevi yapan kumaşı çekip, açtı.

"Gözlerin hüzünlü bakıyor, ah, Allah vergisi o gözler. Yolculuğunun sonunda seni bana getirmiş olmasından mutlu değil misin?"

"Yaşamımdaki bütün evreler beni hep size getirdi." Gözleri yeni bir ateşle yanıyordu, korkusuz bir aşkla. "Hüzünlü görünebilirim çünkü denizi özledim. Ben su için yaratılmışım. Ben köpüğüm ve..."

Mustafa Kemal, onu alnından öperken, "Ve de derinlikleri suyun," diye sözünü kesti onun.

"Bakıyorum denizden çıktınız."

"Sen karadaydın. Başka bir yerde buluşamazdık ki. Benim ömrüm Boğaz'da, Marmara'da geçti. İlk zaferi Çanakkale'de tattım. Sen ve deniz benim canımsınız."

Mustafa Kemal'in kolları yavaşça onun bedenini sardı. "Benim peçeli bir tanem. Ah, benim canım... aşkım. Bütün dünyaya karşı peçeli kalabilirsin, benim dışımda."

Dudakları kızın omzunun sıcaklığıyla buluşurken, mavimtırak siyah saçları üzerine saçıldı.

"Ah, benim esmer sevgilim! Allah canımı alsa da, sana olan aşkım değişmeyecek."

XXVI

İstanbul'un işgalinden hemen önce, Mustafa Kemal Kara Vasıf beyden bir mektup aldı.

"Meclis'in dağıtılması işten bile değil. Bu durumda, Sizin liderliğinizde Anadolu'da geçici bir hükümet oluşturulacaktır. Bu yeni hükümetin üyesi olmasını arzu ettiğiniz kişilerin adlarını bize bildirirseniz, gerekli önlemleri alır, onların zamanında Anadolu'ya geçmelerini sağlarız."

İstanbul'un işgali yanıtın yarıda kalmasına neden oldu. Gene de İstanbul'dan gelenler vardı Ankara'da. Aralarında Batı'da eğitim görmüş ve Batılı görüşe sahip kimseler vardı.

Bunlar, bir hükümdar olmadan, anayasal bir monarşi görüşündeydiler. Şen şakrak bir adam olan Bekir Sami Bey'in yanında; Yusuf Kemal Bey ve Dr. Rıza Nur, aynı zamanda İsmet Paşa ve anayasa tarihi profesörü Celalettin Arif Bey de vardı.

Akşam yemeğinden sonra, Ziraat Okulu'nun ana toplantı salonunda, Ankara'da oluşturulacak olan yeni hükümeti tartıştılar. En çok konuşan Mustafa Kemal olduysa da, birlikte çalıştığı insanların yargılarını ve fikirlerini duyumsayarak anlamaya çalışmaktan haz alıyordu. Çoğunlukla sabahlara dek konuşuyorlardı; ta ki Mustafa Kemal dışında herkes devam edemeyecek kadar yorgun düşene dek. O volkanik bir yapıya sahipti; hırsı ve azmi bitmek tükenmek bilmiyordu.

Celalettin gözlüklerini düzelttikten sonra, "Yeni hükümetin yasama yetkisi olan bir meclisi, bir kabinesi, bir yetkili yöneticisi ve hükümdarlığı temsil edecek yansız bir gücü, Millet Meclisi Başkanı adı altında, bir hükümdar vekili olmalıdır," diye konuştu.

Mustafa Kemal pek hoşnut görünmüyordu. Sizin istediği-

niz şey bir cumhuriyeti andırıyor ve cumhuriyet halkı ürkütecek bir yönetim biçimi, biz kendimiz için, kendimize uyacak bir biçim oluşturabiliriz." Bir an için düşündü ve sonra kendinle çelişkili şeyler söyledi. "Bütün güç halkındır. Güç bölünmezdir, yasa yapıcı ve yönetici diye bölünemez."

Kararsızlığı yüzüne vurulduğunda, karşısındakileri engelledi.

"Kabaca bir takım fikirler formüle ettim kafamda; bırakın bunları size okuyayım." Köşesi kıvrılmış bir kâğıt çıkardı, gelecek adına yapılan planların tohumları. "Millet Meclisi bütün yasama ve yönetme güçlerini uygulamalı deneyecektir ve kabineyi seçecektir. Bunlar kendi kişisel değerleriyle seçilecekler ve kişisel olarak yalnızca meclise karşı sorumlu olacaklardır. Bu şekilde, kabindeki bakanların hiçbir şekilde bir bütün halinde kabineye karşı sorumlulukları olmayacaktır. Kabine, aslında, meclisin aldığı kararları yürütmeye koyacak bir dizi memurdan oluşacaktır. Meclis, kişisel hiçbir sorumluluğu olmayan meclis başkanı tarafından yönetilecektir. Bakanlıklar olacaktır; Eğitim Bakanlığı, Savunma Bakanlığı falan gibi."

Celalettin'in gözlükleri burnundan aşağı düştü. "Ama Mustafa Kemal, şu henüz okumuş olduğun şey, güdümlü bir uzlaşı olarak yorumlanabilir. Bu, hiçbir ekonomik ve toplumsal politikanın yer almadığı bir Sovyet uyarlamasına benziyor."

İsmet Paşa ortalığı yatıştırdı. "Baylar, bana öyle geliyor ki, şu içinde bulunduğumuz kritik dönemde aramızda fikir ayrılıkları çıkması gibi bir duruma asla izin vermemeliyiz. Gün geçtikçe yayılmakta olan bir iç savaş ortalığı kırıp geçirmekte ve aramızda çıkması olası en küçük bir ciddi fikir ayrılığı bile felaketle sonuçlanabilir."

Celalettin gözlüklerini yeniden uzun burnuna yerleştirdi.

"Doğru, üstelik ben liderimizin yaradılışının birçok şeyi değişime uğrattığını kabul ediyorum. Tarih göz önüne alınacak olursa, taslak çoğu şekliyle uygulanabilir gibi görünmüyor ama işe bakın ki, Birleşik Devletlerin de konfederasyon ahitnamesiyle başı dertteydi. Anayasaları son şekliyle düzeltilmişti ve hâlâ da geçerlidir. Bizim de bu türden bir soluğa ihtiyacımız var. Tek istediğim budur."

***

Meclis 23 Nisan 1923 tarihinde açılacaktı ve Mustafa Kemal açılıştan önceki üç gün içinde yoğun bir biçimde çalışıp, durdu. Halide Edip'ten, çalışması boyunca kendisine katılmasını, okuma ve düzeltmeler yapmasını ve kompozisyonda kendisine yardımcı olmasını istedi.

Bir gün birlikte çalışırlarken, "Bu noktada sizin samimi fikriniz nedir?"

Öğlen güneşi boylu boyunca masaya vurmaktaydı ve Halide elindeki ağızlıkla oynarken düşünceli bir tavırla yanıt verdi: "Samimi fikrim şudur ki, bu yeni düzenlemede ne kadar eksikler olursa olsun, asıl güç ve sorumluluk milletvekillerinindir. Sizi padişah ya da diktatör olmakla suçlayanlar tamamıyla haksızlar." İçin için gülümsedi. "İçimdeki kadınsı önsezi, bana sizin bu ülkenin George Washington'u olacağınızın alnınıza yazılmış olduğunu söylemekte."

İçeri Yaşar girdi. "Komutanım, bir adam sizi görmek istiyor ve önemli olduğuna kalıbımı basarım."

"İçeri al bakalım, Yaşar."

İstanbul'dan cephane kaçırma işiyle uğraşmış bu uzun boylu, yakışıklı eski subay, askeri bir tarz içinde içeri girdi ve Halide'nin elini öptü.

"Size Türk tarihinde eşine rastlanmamış haberlerim var."

Konuşmayı kesti, sonra altına bir sandalye çekip otururken ağır ağır konuşmasını sürdürdü, sonra gene ayağa kalktı ve Halide'ye *Entente Libérale* gazetesinin bir nüshasını uzattı. "İkiniz şeriat mahkemesince idama mahkûm edildiniz. Halide Edip ve Mustafa Kemal Paşa, idam kararınız hakkında diyanetçe fetva çıkarılmış bulunuyor."

Halide, "Yalnız ikimiz mi?" diye sordu.

"Siz ilk yedinin içindesiniz. Diğerleri, Bekir Sami, Dr. Adnan, Ali Fuat, Ahmet Rüstem ve Kara Vasıf."

Halide gazeteyi eline aldı, listeyi ve kendini ilgilendiren paragrafı okudu: "*Bir zamanlar İstanbul Üniversitesinde Batı Edebiyatı dalında profesörlük yapmış olan Halide Edip, Türk halkını Padişah hükümetine karşı ayaklanmaya kışkırtmak ve iç kargaşayı körükleyerek bütün ülkede kan dökülmesine neden olmakla suçlanmakta. Mahkemenin bu kararı, müftülük kararı olarak Şeyhülislam tarafından da onaylanmış bulunuyor ki bu durumda yukarıda adı geçen yedi kişiyi görüldüğü yerde öldürmek bütün Müslümanlar için farz olmuştur.*"

Saffet Bey, "Evinize hükümet tarafından el konulmuş bulunurken, başınıza da yüklü bir ödül konulmuş bulunmakta," dedi.

O akşam, orta salondaki lambalar yakılmadan hemen önce, Halide içeri girdi ve kocasını Mustafa Kemal'le birlikte pencere kenarında oturuyor buldu. Albay İsmet'se, hemen karşılarındaki masaya dayanmaktaydı. Halide, kocasına doğru yürüdü. "Dr. Adnan," diye ona takıldı, "yeni payeniz hakkında düşünceleriniz nedir?"

Adamın şaka yapacak hali yoktu ve Mustafa Kemal'e döndü. "Şahsım adına, bundan büyük rahatsızlık duymaktayım. Ölüm cezasına çarptırılmaktan nefret ederim. Siz nasıl hissediyorsunuz?"

Mustafa Kemal de ciddiydi. "Bu benim de oldukça kafama takıldı."

Halide gazeteyi yere fırlattı. "Bizi idama mahkûm eden şu heriflerde politik zekâdan eser yok. Bizi olduğumuzdan daha da ünlendirecek başka bir şey yapılamazdı."

Albay İsmet son derece ciddi bir tavır içinde, "Tam tersine, politik zekâları bayağı güçlü," dedi. "İstanbul ve İzmir gibi işgale uğramış bölgelerde mahkûm edilenlerin ünlenecekleri ve halkın sevgisini kazanacakları doğrudur ama henüz Padişahı mı yoksa Kuvvacıları mı destekleyeceklerine karar verememiş, kafası karışık halk katmanları arasında bu böyle olmayacaktır. İç savaşın hâlâ sürmekte olduğu bu geniş alanlarda bu ölüm cezası kararsız kafaları öbür tarafa kaydıracaktır."

Mustafa Kemal, elindeki kitabı bıraktı ve amber tespihiyle oynamaya başladı. "Ben İsmet'e hak veriyorum. Fetva çıkarılan kişinin durumu artık herhangi bir dini fanatiğin insafına kaldığı gibi, o kişi aynı zamanda Padişah veya İngilizlere yaranmak isteyen kişilerin avı haline de gelir. İlamın İstanbul'dan Anadolu'ya geçişini engellemeliyiz ve bu haberin dağılmaması için her türlü önlemi de almalıyız. Bu kısmen sizin sorumluluğunuzda olacaktır." Başıyla Halide'yi işaret etti.

"Niyetim aptalca bir şaka yapmak değildi; yalnızca biraz neşelendirmek istedim sizleri. Yarın Meclis toplanacak. Yapacağımız ilk şey, bize ölüm cezası verenleri ölüm cezasına çarptırmaktır ve Anadolu'daki müftülerden bu karar hakkında fetva çıkarmalarını istemektir. Böylece onların her saldırısını geri püskürtebiliriz ve Anadolu'da girişeceğimiz propagandalarla onları yenilgiye uğratabiliriz."

O aynı akşam yeni meclise verecekleri adı tartıştılar aralarında. Hamdullah Suphi Bey, "Kurultay dememiz gerekmez mi ya da eski Türkiye'deki Meclis?"

Celalettin Bey, "Bana kalırsa, Arapçası Meclis-i Kebir-i-Milli veya Büyük Millet Meclisi kulağa hoş gelmez mi?"

Mustafa Kemal'in kafası karıştı. "İlki pek bir modası geçmiş ve ikincisi de fazla Arapça."

Halide siyah ağızlığına bir sigara daha yerleştirdi. Bir sessizlikten sonra lafa başladı. "Büyük Millet Meclisi, çağdaş Türkiye'nin Büyük Millet Meclisi.!"

Mustafa Kemal hızla döndü parmağını şaklattı. "Budur işte! Kesinlikle! Halide, Büyük Millet Meclisimizin adını sen koydun. Aramızda bir yazarın olması büyük şansımız. O hep en önemli şeylere en güzel adları takar!"

Sonra, Mustafa Kemal Başkan ve Celalettin Bey de başkan yardımcısı ya da meclis sözcüsü olarak, kabine üyelerini seçmeye başladılar. Çoğu bittiğinde, o gün her zamankinden erken yatmaya ve bir sonraki bütün günü dinlenmekle geçirmeye karar verdiler.

İçlerinden biri, "Hamdullah Suphi Bey, siz de Dr. Adnan ve Halide'yle birlikte gitseniz iyi olur," dedi. "Hakkımızda varılan kararı gerçekleştirebilecek çok serseri kurşun uçuşmakta havada."

İsmet, Mustafa'ya baktı. "Siz de bizim gruba katılsanız iyi olur."

"Katılmamayı tercih ediyorum. Benim Karabaş'ım var yanımda, dünyanın bütün en iri kurt köpeklerinin soyundan gelen."

Dr. Adnan, "Ya serseri kurşunlar n'olacak?" diye ekledi.

"Bana değemezler. Çanakkale'de de olduğu gibi. Üstüne üstlük, kaderimi tamama erdirmeden önce ölemem." Kahkahayla gülerken, çıkmakta olan grubun arkasından baktı.

Uzun ağaçların, hilalin ışığı altında nöbet tutan askerlere

benzediği geceye adım attılar birlikte, o ve Karabaş. Karabaş o kadar dizinin dibinden yürüyordu ki, sahibini bacaklarına sürünüyordu. Mustafa Kemal onun kocaman kafasını okşarken, aya baktı.

"Tarihimiz boyunca hilal iki kere yükselip, battı. Üçüncü kere yükselecek ve orada kalacak; sonsuza dek!"

Mustafa Kemal'in cin gibi gözleri boşluğu tarıyordu ve sonunda Dr. Adnan ve Halide'nin kalmakta oldukları evin hemen yanı başındaki küçük eve çıkan daracık patikayı bularak, yürümeye devam etti. Karabaş mızırdanarak, pençeleriyle kapıyı tırmaladı. Nimet kapıyı açıp Karabaş'ı içeri alırken, hızla eve dalan Mustafa Kemal'i fark etti.

"Sabiha uyudu mu?"

"Dört saattir derin bir uykuda. Ben de tam yatmak üzereydim."

"Bir daha sakın gece vakti kapıyı böyle açma!"

"Karabaştı canım yalnızca," dedi, sırtını okşarken hayvanın.

"Yaşar sana bu öğleden sonra gelen haberlerden söz etmedi mi?"

"Evet. Bu tek başına dolaşmamanız için yeterli bir neden!"

"Bütün yollarım sana çıkıyor benim!" Öylesine sarkmış bir tutam saçı okşarcasına kızın alnından çekti. "Vicdansız herifin biri kapıyı tırmalasın diye köpeğini eğitmiş olabilir. Onun arkasına saklanır ve dalıverir ansızın içeriye." Şakayla karışık söylediklerini oynamaya başladı. "Hatta lambanı püfleyerek, söndürebilir... tıpkı böyle! Sonra seni kollarına alabilir... tıpkı böyle!"

Kız, "Karanlık işime yarardı o zaman," dedi.

***

Tarih 23 Nisan 1920'ydi. Son sulu kar da yağmış ve sokağın

panoramik manzarasını beyaz dantelle işlemiş, baharla birlikte erimeye yüz tutmuş kar ve buzlardan kalma su birikintilerinin üzerine sır çekmişti. Sırtlarında koyu renkte cüppeleriyle, sarıklı hocalar, bazıları eski kaputlar içinde, diğerleri haki renkte giysilerle, çakı gibi Türk subayları koşar adımlarla, eski püskü kırmızı şalvarlar ve kalın peştamallar içinde dikilmekte olan, paçaları çamur içinde köylü kadınların arasından geçip gidiyorlardı. Bazı devlet memurları batılı giysiler içindeydiler ama başlarında alışılagelmiş fesler vardı. Pirinç düğmeleri, kırmızı kol ağızları ile eski imparatorluk üniformaları içinde Türk polisi itişip kakışmakta olan kalabalığı düzende tutuyorlardı. Dört erkek hastabakıcı, sırtlarında beyaz cüppelerle, kalın bir biçimde üstü örtülmüş bir sedyeyi Ankara'nın dışındaki boş bir mezara taşımaktaydılar. Yalnızca birkaç ay evvel, İstanbul'un lüks yaşamının her zaman daha güvenli olacağı yanılgısına kapılmış insanlar tarafından Ankara boşaltılmış, terk edilmişti. Şimdiyse, küçük kasabacık hınca hınç dolup taşıyordu çünkü İstanbul'dan kaçanları ve evlerini, ailelerini ve sahip oldukları her şeyi eski başkentte bir yerlere saklayıp, arkalarında bırakanları kendine çekiyordu.

Meclisin açılışından hemen önce dini vecibeler yerine getirilirken, cami minarelerinden ezanlar okunuyordu. Halifelik makamının özgür kılınması amacıyla ortaya konmuş milli uğraşın kutsallığı ve önemi üzerine dualar edildi, vaazlar verildi ve Halife'nin adı zikredildi. Eziyet gören kulların kurtuluşu için özel dualar okundu, yakarıldı. Muhammed aşkına mevlit okundu.

Dini vecibelerin yerine getirilmesinden sonra, yetkili makamların tebrik edilmesi ve Büyük Millet Meclisi'nin açılışının kutlanması törenlerine geçildi. Öğleden sonra saat birde,

vekiller tek katlı, beyaz binada toplandılar ve koridordan geçerek, meclise adım attılar. Salonun hemen en önünde yüksek bir konuşmacı kürsüsü göze çarpıyordu. Kürsünün hemen üstünde, mavi zemin üzerine eski Türkçe harflerle, "Gelin mecliste buluşalım, sorunlarımızı tartışalım," yazılı bir pankart vardı. Konuşmacı kürsüsünü yarım daire biçiminde saran sıralarda iğne atsan yere düşmüyordu. Salonun duvarlarındaki yarı yükseklikteki galeriler, ziyaretçilerle tıka basa doluydu. Oturumun açılışından ve bu Meclis, bütün sivil ve askeri yargının ve bütün milletin tabi olduğu tek yasal yetkili merci olarak atandıktan sonra, Mustafa Kemal konuşmasını yapmak üzere ayağa kalktı.

Kolları ardına kadar iki yana açılmış biçimde kürsüye abanarak, doğrudan izleyicilerin gözlerinin içine baktı ve meclis tam bir sessizliğe kavuşana dek bekledi. Milletin izlemesi gerektiği düşüncesinde olduğu rotayı çizdi.

"Hükümetin eski yönetim sistemleri içinde ayrışık siyasi doktrinlerin geçerli olduğu herkesçe iyi bilinmektedir, diye konuştu. "Bana gelince, ben bu doktrinlerin hiçbirinin yeni Türkiye'nin siyasi düzeni tarafından kabul edilemeyeceği kanısına varmış bulunuyorum.

Bilirsiniz, yaşam mücadele ve çatışmalardan ibarettir. Yaşamda başarı ancak zorlukların üstesinden gelinerek sağlanabilir. Bütün bu, güçlü olmaya, morale ve maddesel enerjiye bağlıdır. Bundan daha da önemlisi, insanlığın kafasını meşgul eden bütün sorular, yüz yüze geldiği bütün tehlikeler ve kazandıkları bütün başarılar insan topluluğunun başlangıcından beri bütün şiddetiyle sürüp giden genel bir kargaşanın eseridir. Doğulu ve Batılı soylar arasında süren çatışmalar insanlık tarihinde en önemli sayfaları oluşturmaktadır."

Mustafa Kemal, Batı Roma İmparatorluğu üzerinden ta Fransa'ya uzanan Hun İmparatoru Attila'dan, Suriye ve Mısır'ı kovalayıp, kontrolü altına alan ve halifeliği alarak İslam dünyasını kendi hükmü altına sokmaya zorlayan Osmanlı hükümdarlarından söz etti.

"Ama her baskının sonunda bir karşı koyuşun doğmasını beklemeliyiz hep. Bu olasılığı hiç aklma getirmeden, buna karşı gerekli önlemleri almadan hareket edenleri bekleyen son yenilgidir, yok oluştur, soyunun kurumasıdır... Batıdan gelen sürekli karşı saldırılar, bu politikaların yapay bir biçimde belli ölçülerde bir araya soktuğu türlü unsurlar arasındaki uyuşmazlıkların yanı sıra, İslam dünyası içinde süregelen huzursuzluk ve ayaklanmaların sonunda, tıpkı aynı biçimde diğer birçoklarının tarihin kefenine sarılıp gittiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu da gömülüp, gitmiştir.

Dış politikayı özellikle ilgilendiren ve üzerine inşa edildiği şey, devletin kendi iç düzenidir. Bu durumda, dış politikanın içteki düzenle uyuşması gerekir. Doğu'dan Batı'ya kadar uzanan ve bağrında, ters niteliklere, amaçlara ve kültüre sahip ayrışık unsurları barındıran bir devlet içinde, iç düzenin yapılandırılması pek tabi ki yamru yumru ve zayıf olacaktır. Bu koşullar içinde, o ülkenin sağlam temellere oturtulmamış dış politikasının ittire kaktıra yürütülmesi olanaksızdır. Bir o kadar da, iç düzenin milli olmamasının ortaya çıkardığı arızalar, bu niteliğin dış politikada da yokluğunu hissedecektir. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikası milli değil, kişiseldi. Açıklık ve devamlılık konusunda kusurları vardı.

Farklı milletleri ortak bir isim altında bir araya getirmek, bu farklı unsurlara aynı hakları vermek, onları aynı koşullara bağlı tutmak ve böylece güçlü bir devlet kurmak, parlak ve

alımlı bir fikir olsa da, yanlışlıklara, yanlış yollara gidilmesine neden olur. Dünya üzerinde var olan soyları bir kabilenin çatısı altında toplayarak, bu arada da bütün sınırları falan ortadan kaldırmak anlaşılması güç bir uğraş ve amaçtır. Burada geçen yüzyıllar boyunca oluşan bir gerçek yatmaktadır ve bu yüzyıllarda yaşayan insanlar meşum ve zalimce olaylar içinde yer almışlardır.

Tarihte, ümmetçi politikalarının nasıl başarılı olabildiğine veya bu dünya üzerinde nasıl gerçekliğini kanıtlayabildiğine dair en ufak bir iz yoktur. Dünyaya hâkim olacak bir devlet kurmak ve ırk gözetmeksizin bütün insanlığı onun içine katmak tutkusuna gelince, tarihte bunun bir örneği falan yok. Bizim için, bir yerleri fethetmenin şehvetli arzusu konu bile olamaz. Diğer bir yandan, bütün insan soyunu kusursuz bir eşitlik ve kardeşlik içinde bağrına basacak ve bunu her türden ayrımcı fikirleri ve eğilimleri unutma noktasına taşımak amacı güden 'insancıl' bir devlet kurmak teorisi kendi özel koşulları içinde oluşabilecektir ancak...

Milletimizin, mutlu, güçlü ve sürekli bir biçimde var olmasını sağlamak, bu devletin özellikle ama özellikle milli bir politika gütmesiyle olur ve bu politika bizim iç düzenimizde kuracağımız kusursuz bir mutabakatla sağlanabilir ve bu temeller üzerine oturtturulmalıdır. Milli politikadan söz etmekle şunu kast etmek isterim: kendi milli sınırlarımız içinde, gerçekten mutlu ve refah içinde bir millet ve ülke için çalışmak, hepsinden ötesi, varlığımızı sürdürmek için kendi gücümüze güvenmek. Ama insanlarımızı, her ne türden olursa olsun, onlara felaket getirebilecek hayali amaçlar peşinde koşturmamak ve onlardan ve çağdaş dünyadan, karşılıklı kardeşlik duyguları içinde çağdaş insani davranışlar beklemek."

Mustafa Kemal, aynı zamanda hükümetin nasıl oluşturulacağı gibi nazik bir konuya da değindi. Bu özellikle zor bir uğraştı çünkü Osmanlı Devleti'nin gerçekte artık yıkılmış olduğunu ve halifeliğin kaldırıldığını insanlara açıkça bildirmek zorunluluğunun farkındaydı. Biliyordu ki, Türkiye'nin ihtiyacı olan şey, yeni demokratik prensipler üzerine kurulmuş, tamamıyla yeni bir devletti. Bu unsuru, böyle bir anda, açıkça dile getirmenin, Kuvayı Milliyecilerin hedef edindiği amacı tehlikeye atmak gibi bir sonuç doğururdu. Bu durumda, geçici önlem olarak, merkezi hükümet ve Halife-Padişahla görüş alış verişi söz konusuydu. Bu durumda, tehlike yaratabilecek bir öneride bulunmadan, dikkatli ve titiz bir biçimde muhafazakârların görüş ve duygularını da dikkate alıyordu. Önerge biçiminde uzlaşıcı bir çözüm öne sürdü ve kısa bir tartışmanın ardından, birkaç itiraza karşın, yürürlüğe sokuldu.

Birkaç gün süren açık ve kapalı oturumlarda görüşlerini bildirip, analizler yaptıktan ve ortaya attığı prensipler üzerinde önergeler sunduktan sonra, Büyük Millet Meclisi onu başkan seçerek, Mustafa Kemal'e olan ortak güvenini gözler önüne serdi.

XXVII

Büyük Millet meclisinin açılışından sonra, herkes adına işlerin hızı giderek çoğaldı. Halide Edip, kırık dökük, şeridi lime lime olmuş bir daktilonun başına çökmüştü. Öyle on parmak daktilo kullanamasa da, işaret parmaklarını kullanarak, "arabul" sistemiyle mesajları kâğıda döküyordu. Gün sonunda incecik sırtı ona işkence edene dek, mektupları düzelterek yeniden yazıyor, evrakların kopyalarını çıkarıyordu. Ufacık yazıhanesinden çıkıp, oturma odasında ayaklarını uzatıp, dinlenmeye can atıyordu. En son Doğu hakkında bir İngiliz bildirisini çevirip, sessizce Mustafa Kemal'in masasına bırakmıştı. Tam bir paragraf üzerine kafa patlatıyordu ki, Mustafa Kemal ansızın kapıyı çarparak fırtına gibi odasına daldı.

"Şu zırvalığı okudun mu!" diye aslan gibi kükredi.

Alçak sesle, "Tabi. Biraz evvel ben çevirdim onu. Bu, bizim artık imparatorluk kurucuları olmadığımızı fark ettirdi bana. Adamlar bizim üstünlük kompleksimizi aşağılık kompleksine çevirmeye çabalıyorlar. O şaşaalı günlerin üzerinden on sene geçti ve ibre artık tersine döndü. Başka imparatorluk kurucularının üstünlük kompleksinden acı çeken halklardan biri haline geldik," diye konuştu. Buruş buruş bir paketten bir sigara çekerken, "Dahası," diye ekledi, "Batı'nın sergilediği şu tahammül edilemez kendini beğenmişliğinin yanında, ne Yunanlıların katliamlarının, ne de İngilizlerin despotça İstanbul'u fethinin lafı bile olmaz!"

Mustafa Kemal, "Yani bunlarla çarpışmayacak kadar da mı öfkeli değilsin!" diye haykırırken, su bardağını karşı duvara çarparak, tuzla buz etti.

"Bana kalırsa biz de tamı tamına öyle yapmaktayız." Sonra sigarasını yaktı ve yavaşça derin bir nefes çekti.

"Nasıl orada öylesine umursamaz bir tavırla oturup sigara yakabiliyorsun?" Odanın içinde uzun adımlarla bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, arkasında kavuşturduğu ellerindeki tespihi hızla çekip, tıkırdatıyordu. "Bizim de en az onlar kadar iyi olduğumuzu öğrenecekler! Bize eşit davranmak zorunda kalacaklar! Onlara asla boyun eğmeyeceğiz! Son adamımıza kadar onlara direneceğiz ve onların medeniyetini başlarına çalacağız!" Son sözlerine noktayı, sürahiyi kırıp, parçalayarak koydu.

Halide dudaklarını iyice kıstı. "Yani benim kızmadığımı sanıyorsunuz."

"Öfkemle baş başa kaldım! Lanet olsun! Çıldıracağım! Çıldıracağım!"

"O kadar öfkeliyim ki, gazabım içimde soğudu. Şimdi oturup düşünme zamanı, su kaplarını kırıp, dökme değil. Bırakalım bombalar düşmana kalsın, biz beyinlerimizi bize saklayalım."

Başını ellerinin arasına alarak, sandalyeye çöktü. "Ne zaman sona erecek? Nerede son bulacak?"

"Eğer kısa zamanda bir şeyler kotarılamazsa, yerdeki dağınıklıktan çok daha kötü bir biçimde sona erecek! Eğer Batı ile Doğu arasındaki çatışma olur da gerçeğe dönüşür ve bütün gizli kalmış nefretler dile getirilirse, işte bunun asıl nedeni Batı'nın bu kendini beğenmişlik kibri ve sonuç olarak iki hukuklu adalet anlayışı neden olacaktır, bütün o sıkça sözünü ettiğimiz ekonomik ve politik zorluklar değil. Dünya durdukça, aç gözlülüklerini ve güçlü olma arzularını tatmin etmek amacıyla yöneten politikacılar tarafından kışkırtılıp, kullanıldığı sürece, husumetler, zamanımız tarihinin de tanıklık edeceği biçimde böylesine korkunç ve iğrenç bir devinimle

doruğa çıkacaktır. Ama bu yaptıkları içinde hiçbir şey sonsuza dek süremeyecektir; yalnızca bütün milletleri ve sınıfları eşit hale getirmek çabası dışında ve saygınlık ve adalet bazında insanlar eşit kılınana dek insanoğlu asla vazgeçmeyecektir."

Halide derme çatma çalışma masası üzerindeki kâğıtlarına geri döndü. Mustafa Kemal kalktı ve yavaşça odadan çıktı. Halide, o çıkarken dönüp bakmadı ama kapının kapandığını duyduğunda başı kollarına düştü. "Ne zaman sona erecek, Allah'ım? Nerede?" diye hıçkırarak ağladı.

Halide, böyle zamanlarda duygusallığın Mustafa Kemal'e hiçbir yararı olmayacağının farkındaydı ama gene de onun için yüreği fena halde burkuldu. Bitkin, yorgun ve çaresiz görünüyordu. Başka zamanlarda, tıpkı tuzağa düşürülmüş güçlü kuvvetli bir kaplan gibi hem öfkeli hem de yılgın dururdu. Kendisinin tezatlığından yararlandığının farkındaydı ama öfkesi yatıştığında portatif yatağına çekilir ve rahatsız bir uykuya dalardı. Herkes diken üstündeydi çünkü kimse Padişah'ın askerlerinin ansızın çıkıp gelmeyeceğinden, onları yataklarından hoyratça kaldırıp, tıpkı karşılarına çıkan her milliyetçiyi öldürdükleri o korkunç infazlardan birini kullanarak, kendilerini bir köşede hunharca katletmeyeceklerinden emin değildi. Yaralı askerlerin hastanelerden sürüklenerek alınıp, başlarının taşla ezildiği haberleri geliyordu kulaklarına. Bunları aklına getirdikçe, Halide yumruklarını sıkıyor ve sırtı ürperiyordu. Başını kaldırdı, elinin tersiyle yüzünü sildi ve masasının üstünde yığılı duran mesajları çevirmeye devam etti.

O akşam yemekten sonra grup oturma odasında toplandı. Çok az bir sohbet geçti aralarında çünkü herkes o gün İstanbul'dan gelmiş olan gazeteleri okumakla meşguldü. Epey geç olmasına karşın, Mustafa Kemal henüz ortalarda yoktu.

Albay İsmet elindeki kitabı bırakırken, Mustafa Kemal'in içeri girdiğini gördü. "Yahu, nerede kaldın be Allah aşkına," dedi. "Kendini hırpalayana dek, bunca saat çalışmak yetmiyor mu sana?"

Mustafa Kemal'in elleri belindeydi ve başını arkaya atarak, kahkahalar attı. "Hocaları enayi yerine koymakla meşguldüm."

Halide öne doğru eğildi. "Hocaları mı?"

"Hocaların kutsallığına ve saflığına sen, sen ol, asla inanma!"

Halide, "Neden inanmayayım ki? Onlar bizim dini liderlerimiz değil mi?" dedi.

"Ha! İçkiye karşılar, değil mi?"

Herkesin kafası karışmıştı. Halide ve Dr. Adnan birbirlerine baktılar.

İsmet gazeteyi katladı ve masanın üzerine fırlattı. "Bak, Mustafa Kemal. Sırf bir takım imamlarla İstanbul hükümeti arasında bir birlik kuruldu diye kutsal adamlara karşı bu kadar acımasız olmamalısın. Daha çok uyumalı ve daha az düşüncelere dalmalısın."

Mustafa Kemal hızlı adımlarla camlı dolaba doğru seğirtti ve bir şişe rakı aldı oradan. "Ben düşüncelere dalmamıştım ki, İsmet, araştırma peşindeydim."

Dr. Adnan, "Bunun, bir iki akşamdır ortalarda olmayışınızla ve karaciğer rahatsızlığınızın giderek artmasıyla bir ilgisi var mı?" diye sordu.

"Tabi! Onların kutsallığı bana zayıf yönlerini gösterdi."

Şişeyi açtı, bardağına biraz rakı doldurdu ve yukarı kaldırarak, gözünü kadehe dikti. "İçkide onlarla hemen hiç kimse aşık atamaz... ama bana sökmez tabi!" Herkes soluğunu tutmuş, birbirine bakıyordu gene.

Rakıyı olduğu gibi kafasına dikerken, Mustafa Kemal'in çenesi havaya kalktı. "O kadar da sancılı ve şaşkın bakmayın, canım." Dilini şaklattı. "Yazıktır." Bir tek daha koyduktan sonra, eliyle baldırını şaplattı. "En az benim kadar boğazlarına düşkünler." Kahkahaları yerini ciddiyete bıraktı. "Onların halka ahlak ve din hocalığı yapmalarının piyasa değeri bana vız gelir, tırıs gider! Ben Allah'a ve dine inanırım, hocalara, papazlara değil. Halk nasıl ikiyüzlü olduklarını görebilsin diye onları asıl oldukları biçimde ekspoze edebileceğim güne kadar onlarla iyi geçineceğim. Aralarında gerçekten dindar ve tutarlı olanları var tabi ama çoğu soytarı!"

Mustafa Kemal rakısını bitirdi ve bardağı masaya koydu. İsmet'in bıraktığı gazeteyi eline aldı ve sayfalara göz attı, biraz bir şeyler okudu ve sonra, "Vay, vay. Neden olmasın ki?" dedi. Herkes başını kaldırıp, ona baktı. Halide'ye göz kırptı.

"Gazetelerde yeni bir saldırı var mı? İstanbul'da olup biten yeni bir şey var mı?" diye sordu.

"Okursan, anlayacaksın."

Arif ve İsmet, Mustafa Kemal'in omzu üzerinden gazeteye göz attılar. Arif, "Görünüşe bakılırsa, bizim bayan yazarımız Anadolu Kabinesi içinde, Milli Eğitim Bakanı diye listeye alınmış."

İsmet gazeteye bir göz attı. "Bu arada, Doğulu fanatik Müslümanların kafasında kuşkular uyandırmak amacıyla, sanki iğneleyici bir takım görüşler de yazılmış."

"Bunu bize sen oku." Mustafa Kemal gazeteyi İsmet'e uzattı.

"Bir asi, bir kanun kaçağı ve üstelik bir kadın, kabine içinde bakanlık almak üzere. Halide Edip Hanım, İstanbul Üniversitesi eski profesörlerinden, Milli Eğitim Bakanı olarak atanması

bekleniyor." Halide yumruklarını sıkarak, ayağa kalktı. "Ben bir paye falan peşinde değilim! Eğreti unvanlar da istemiyorum! Bundan silkinip, kurtulmalıyım!" İrkildi ve kollarıyla kendi bedenini sardı. "Burada, dünyadaki bütün esaret altındaki halklara ilham kaynağı olacak biçimde, bağımsız ve özgür bir Türkiye oluşturmakta olan insanlarla birlikteyim! Bu her insana yeter ve ben başka hiçbir şey istemiyorum."

Mustafa Kemal, şaşırmış görünüyordu; gözlerinde, onun bu başkaldırı duygusuna katılırken, aynı zamanda hayranlık içeren alev alev bir parıltı vardı. "Benim minik peçesizim... Allah'tan dilerim ki, seninle en ufak bir fikir ayrılığına düşmeyiz çünkü ikimizde son derece kararlı ve azimli insanlarız."

Sözleri, kapıyı bile vurmadan içeri dalan bir haberci tarafından kesildi.

Nefes nefese Mustafa Kemal'e bir kâğıt uzatırken, "Affedin beni, ekselansları!" dedi. "Sevr Antlaşması'nın maddelerini ele geçirmenin, benim bu laf arasma girmemi affettirecek kadar önemli olduğuna hiç şüphem yoktu."

Herkes masa lambasının etrafında toplandı ve Mustafa Kemal maddeleri yüksek sesle okudu. Bütün gücüyle yumruğunu masaya indirdi. "Bunlar Türkiye'yi ziyafet masalarında pay ettikleri bir kuş mu sanıyorlar! Göğüs ve kuyruk tarafını paylaşabilirler ama Allah'ın izniyle, ne kanatlarını ne de yüreğini yiyemezler!"

Halide, "Bu bir ölüm fermanı," diye yutkundu.

"Leşçi akbabalar." Celalettin, gömlek yakasından sarkan altın zincire takılı gözlüğünü tuttu. "Bu, İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan'ın bizim ekonomik ve politik anlamda arta kalan neyimiz varsa, kontrol altına alacaklar demektir!"

Mustafa Kemal ayağa fırladı. "Eğer bu andavallılar bizi

bölük pörçük edebileceklerini sanıyorlarsa, onların başına öyle bir çorap öreriz ki, kendi kazdıkları kuyuya düşerler! Lanet olsun! Cehenneme kadar yolları var! Orada ne öyle Merzifon eşeği gibi oturuyorsunuz be! Defolup dışarı çıkın da, Ankara'daki herkesi yatağından kaldırın! Hemen Kabineyi toplayın!" Koridorlarda ve bina çevresinde bekleyen nöbetçilere bağırarak emirler yağdırırken, salondan dışarı fırladı.

***

Sarı gaz lambası ışıkları, mehtapsız gecede ateşböcekleri gibi karanlıklar içindeki şehri benek benek süsledi. Uyku sersemi sesler sorular yağdırırken, ayakları Mayıs çamurunun içinde şapırdıyordu. İnsanlar türlü çeşitli giysilerle Ziraat Binasına doluştu. Bazılarının ceketlerini parlak çizgili pijamalarının üstüne giydiği göze çarpıyordu. Mustafa Kemal, yükseketeki konuşmacı kürsüsünden antlaşmanın maddelerini okuduğunda, uykulu yüzler bir anda ayılıverdi. Yumruklar havaya kalkarken, bağırtılar insandan çok hayvan homurtularını andırıyordu.

Mustafa Kemal öne doğru eğildi. "Şu İstanbul'daki eşşoğlueşşekler bütün bu antlaşmanın artık son söz olduğuna bütün benlikleriyle iman etmiş bulunmaktalar! Öyle mi, bu son mu, Türkler?"

Büyük bir kükreme yükselirken, ayakları tepinerek, yerleri dövdü. Sanki binlerce Kızılderili yerlisi oraya toplanmış gibi, eski Tatarların savaş naraları atıldı.

"Müttefikler Büyük Millet Meclisini yok saymış bulunmaktalar. Yok muyuz, Türkler?"

Ortalık daha da bir karıştı. Kalabalık uğultulu sesler arasında kürsüye doğru yığıldı. "Savaş... çarpışma!" duyulan tek anlaşılabilir kelimelerdi.

Mustafa Kemal'in suratı kan ter içindeydi. Etraftaki duvarlara, sallanan yumruk ve uzun fes gölgeleri düşüren gaz lambalarının ışığında Mustafa Kemal'in çıkık elmacık kemikleri ışıl ışıl parıldıyordu. Hiç kıpırdamadan dikilmiş, duruyordu, gözleri buz üstünde parıldayan güneş ışıkları gibi yanıyordu ve dudaklarından lanet okunuyordu. Kürsünün kenarlarını sımsıkı kavrayan parmaklarının eklemleri bembeyaz kesilmişti. Kalabalık sakinleşip, tam bir sessizliğe büründüğünde, tiz sesi, şaklamadan önce bir kırbaç gibi havada dalgalandı.

"Müttefikler Anadolu insanını hiçe saydılar. Yeni Türkiye'nin insanını açıktan açığa bir grup çapulcu diye suçlayarak, Padişah'a arka çıktılar... Yunanlıları da milli birliği yok etmekle görevlendirdiler! Bu dünyaya barbar olmadığımızı göstereceğiz! Eğer var olmayı sürdürmek istiyorsak, söyleyecek çok şeyimiz var ama daha fazla da yapmamız gerekenler." Gülümserken, kuru dudakları dişlerinin üzerinde gerildi. "Şimdi yataklarınıza geri mi dönmek istiyorsunuz?"

Koca bina deprem oluyormuşçasına sallanırken, insanlar olduğu yerde tepiniyor, ellerindeki lambaları şiddetli bir biçimde sallıyorlardı.

"O zaman derhal garnizonlarınıza! Subaylarınıza tekmillerinizi verin! Eğer bir göreviniz yoksa, bulun bir tane! Cephane arabalarını sürün; silahlarınızı temizleyin. Bunların hepsinin denize dökeceğiz!"

Kürsüden sarkarak, kalabalığı sokağa yönlendirdi. Çok geçmeden, sırtlarında kaputları, başlarında kalpaklarıyla askerler şavkıyan süngülü tüfeklerini omuzlarına devşirdiler ve uygun adım marşla, şehrin içinde yürüyüşe geçtiler. Fevzi Paşa, Ankara Muhafız Alayının başındaydı. Bu askerler savaş yorgunuydular ama vurdumduymaz, sağlıklı adamlardı ve ahşap, üzerinde eski Türkçe ve Latin harfleriyle ANKARA ya-

zılı tek bir levhası olan tren istasyonuna çıkan geniş anayol boyunca yürüdüler. Yarım düzine lokomotifin bacalarından tüten odun dumanı çökmüş, tan vaktinde istasyonun avlusu üzerinde salınıyordu. Uzun bir kuyruk oluşturan kağnılar, ipten tutamaçları olan tahta sandıklardan oluşan yüklerini, yük vagonlarına boşaltıyorlardı. Beylerini kucaklayan peçeli kadınların gelenek, görenek falan umurlarında değildi. Lokomotif takırdayarak giderken, bir kadın rayların kenarında koşmaktaydı. Tren istasyondan çıkıp da, Batıya doğru yöneldiğinde, kadın rayların arasına kapaklandı, kaldı. Dar ara sokaklardan birinden yeni kurulmuş bir bando ortaya çıkıverdi. Pörsümüş, solgun yüzlü bir ufak tefek bir akıl hastası kadm eski püskü paçavralar içinde oynarken, bir grup insan da müziğin ritmine uymuş, el çırpmaktaydılar.

Mustafa Kemal'le, Dr. Adnan'ın arasında yürümekte olan Halide, "Bu kadın bir zamanlar güzelliğiyle tanınırdı," dedi. Kadınlar bana, onun babasını ve iki erkek kardeşini balkan harbinde yitirdiğini anlattılar. Kocası ve üç oğluysa, Dünya Harbinde ölüp gitmişler. O ve gencecik kızını Ermeniler iğfal etmişler."

Kadının kolları yılan gibi kıvrılıp, uzun saçları ta beline kadar sarkmış, dalgalanırken, onu izlediler. Müziğin sert temposuna aldırmadan, bir kar tanesi hafifliğinde dans ediyordu.

Mustafa Kemal sert bir biçimde Halide'ye döndü. "Yazıhaneye geri dön ve Padişah ve işgalcilere karşı Türk milletinin direnişini anlatan bir taslak hazırlamaya başla. Ben bir iki saat içinde gelip, taslağı gözden geçireceğim." Adnan'a baktı, "Rafet'i telefonla ara ve batıya doğru saldırıya geçmek üzere süvari alayının hazır edilmesi emrini ver." Gözleri gene dans etmekte olan kadına takıldı. "Biz bu savaşta dans etmekten çok daha fazla işler becereceğiz!"

XXVIII

Mustafa Kemal, silahlı kuvvetleri kendi komutası altına toplamaya çaba gösteriyordu. Sevr Antlaşması'yla ilgili bildirisi yayınlandıktan sonra, aşırı bir heyecan ülkeyi sarmış, insanları harekete geçirmişti. Bununla birlikte, bu duygusal düzeyin oldum olası sürdürülemeyeceğinin ve sonuçta tam savaş sırasında bir düşüş yaşanabileceğinin de farkındaydı.

Mustafa Kemal yazıhanesinin içinde kafesindeki bir aslan gibi bir aşağı, bir yukarı dolaşıp duruyordu. Rakı şişesini kafasına diktikten sonra, koluyla ağzını sildi ve masasının üzerinde serili duran yırtık pırtık haritaya göz attı. Bir yandan düşünürken, diğer yandan da ince parmağıyla bölgeleri taradı. Yunan güçleri İzmir civarlarındaydılar ve ülkenin içlerine doğru hareketlenmişlerdi. Milliciler, İzmit'te İngilizlerle kapışmışlardı. Doğudaysa, Ruslar da dahil olmak üzere, bir hareket göze çarpmıyordu. O bölgeye Kazım Karabekir ve 5. Kolorduyu atamakla iyi etmişti. Adana, Maraş ve Urfa yörelerindiyse Fransızlar çekilmekteydiler. Mersin Milliciler tarafından kuşatılmıştı ve Fransız komutandan teslim olması istenmişti. Yunan propagandasının yoğunlaştığı Türkiye'nin Avrupa yakasında 1. Ordu Birlikleri, Yunan baskısına karşı direnişe geçmeye hazırlanıyordu. Durum oldukça iyi görünüyordu. Türk halkı başarılı bir biçimde, hem de kendi stoklarından ordu için cephane ve erzak kaçırıyordu. Mustafa Kemal durumu yeniden gözden geçirirken, öngörülerini de güncelleştiriyordu.

Arif, Celalettin ve İsmet ellerinde yeni geçilmiş bir haberle heyecan içinde odaya daldılar.

Arif, "Haberler iyi, Mustafa Kemal," diye bağırdı.

Celalettin, ellerini ovuşturarak, "Mükemmel!" dedi.

"Tamam. Tamam be! Çıkarın baklayı ağzınızdan. Hadi, çıkarın!"

İsmet, gülümseyerek, "Ali Fuat'ın süvari birlikleri İzmit'ten Boğaz'a doğru yola çıkmış bulunuyor! Padişah'ın kuvvetlerini yenilgiye uğratmış!" dedi.

Arif, "Bu İzmit körfezi kontrolümüz altında demektir!" dedi.

Mustafa Kemal, "Bu fena!" dedi, "Hem de çok fena."

İsmet, mesajı masanın üzerine koydu. "Al, kendin bak..."

Celalettin gözlüklerini eline alıp, düzelterek, "Doğru okuduğuma eminim," dedi.

Mustafa Kemal, "Benim telgraftan bir şüphem yok," dedi, "ya da gözlüklerinin gücünden, Celalettin. Ama hepimizin birden tehlikeli bir biçimde yakın okuma özürlü olduğunu sanmıyorum!"

Celalettin gözlüklerinin üstünden ona baktı. "Anlamıyorum..."

İsmet de başını sallayarak, "Ben de," dedi.

"Şu lanet olası Giritli alçak! Şu onun bunun çocuğu! Şu nereden peydahlandığı belli olmayan yaratık!"

"Sanırım Eleutherios Venizelos'tan söz ediyorsun."

İsmet, "Mustafa Kemal'in ağzının bozukluğu beni şu yağcı herif kadar rahatsız etmez! Adını zikretsem, hemen koşar ağzımı çalkalardım!" dedi.

"Her şeye evet, şu ağdalı dilinin dışında, dostum ama onun bu telgrafla ne ilgisi var anlayabilmiş değilim." Celalettin sabırsızca elindeki telgrafa hafifçe vuruyordu.

Mustafa Kemal, rakısından bir fırt daha çekerken, "Peki, o zaman en ivedi tehlikeyi kim arz etmekte sizce?" diye sordu.

Arif, "İzmit çevrelerinde Padişah'ın kuvvetleri," dedi.

Celalettin, "Hiç şüphe yok ki, İngilizler," dedi.

"Onlar İrlanda, Hindistan, Mezopotamya, Afganistan'daki isyanlarla boğuşuyorlar şu ara."

İsmet, "Fransa, Adana ve Maraş yöresinde hâlâ tehdit oluşturmakta," dedi.

"Fransa Almanya'nın eteğinin arkasına saklanmış durumda. Almanya ve Suriye de dönen dolapların... Ah, beyler be, lütfen... Unutmayın, İngilizler bizi Yunanlılara vaat etmiş bulunuyor ki onlar da bu ödülü dört gözle beklemekteler. Yedi sene önce Venizelos bize karşı Sırpları ve Bulgarları birleştirmişti! Venizelos'un en iyi birlikleri İzmir'de. Fransızlar ve İngilizler ona gereğinden bile fazla silah yardımı yapmaktalar... ve de danışmanlık. Yunanlıların amacı, Sevr Antlaşması, Padişah tarafından kabul edilsin diye Milliciler üzerinde baskı kurmak!"

Celalettin, "Peki, bu konuda ne yapmamızı önerirsiniz?" diye sordu. Kaşlarını kaldırarak, birbirlerine baktılar.

İsmet, "Her neyse, elimizi çabuk tutmalıyız," dedi.

"Celalettin, acilen Kabineyi toplantıya çağır. Arif, bir telgraf çek ve ana kuvvetlerimizin İzmir yakınlarında durmasını emret. Bunun bir emir olduğunu Rafet'in anlamasını sağla mutlaka!"

Celalettin sinirli bir biçimde harekete geçti. "Bunun stratejik olduğunu anlıyorum da, ya yitireceğimiz prestijimiz ne olacak?" Ceketinin düğmelerini kıvırıp duruyordu. "Ne dersiniz... bunlar Meclise nasıl anlatılabilir ki?"

"Onları bana bırakın. Siz prestijinize göz kulak olun; bende bir orduya!"

Mustafa Kemal'in yaklaşmakta olduğunu duyumsadığı

uyuşmazlık Mecliste görüşüldü. Generallere ve İçişleri Bakanına, Bursa'da komutanlık yapan Bekir Sami Bey, Bursa valisi Hacı Muhittin Bey ve Aşar Bey'in başarısızlıkları yüzünden neden askeri mahkemeye çıkarılmadıkları gibi bazı sorular yöneltildi. Soru önergesini ilk veren, Afyonkarahisar milletvekili Mehmet Şükrü Bey oldu.

Sinop milletvekili Hakkı Hami Bey, "Ben suçluların cezalandırılmalarını istiyorum!" diye bağırdı.

Karşılığını, "Bravo!" diye bağrışlarla aldı.

Mehmet Şükrü Bey, "Bu adamlar sorumlu tutulmalıdırlar," diye bağırdı.

Afyonkarahisar milletvekili Mehmet Şükrü Bey, "Bir soruşturma açılmalıdır!" dedi.

Bir başka milletvekili, "Askerlerin de cezalandırılması oldukça olağandır ve geçmişte bunu destekleyecek bir sürü örnekler vardır," dedi.

Bir başkası bağırdı, "Kesinlikle! Komuta kademesinden bir subay, birlikler çekilirken tam otuz altı deve yükü ganimeti beraberinde götürdüydü!"

Bir üçüncü üye: "Yunan ordusunun işgal hareketi bir yıldırım hızıyla, ta Akhisar'dan tutun da, Marmara Denizi kıyılarına kadar ulaşmış bulunuyor. Bursa'daki felakette korkunç kayıplar söz konusu. Bütün dünyada bu durum, Anadolu savunmasının tam bir hayal olduğu algısına neden olmuş bulunmaktadır. Ben, dikkatleri bu derece üzerimize çeken bu yenilginin sorumlularının cezalandırılmalarını talep ediyorum!"

Mecliste bir kargaşadır, almış yürüyordu. Mustafa Kemal ayağa kalktı ve irticalen yaptığı konuşmasına başlamadan önce uzun bir süre ağzını açmadı. Onun kişiliğinin gücü meclise çeki düzen verdi.

"Baylar, meclisin duygularını ve sizler adına meydana getirilen bu zor durumu ve sorunlara gösterdiğiniz yaklaşım ve ilgiyi takdirle karşılıyorum."

Bir milletvekili ayağa fırlayarak, sözlerini kesti. "Bursa'da kaybettik ama İzmit'te kazandık! Bazı kayıplar kaçınılmazdır. Boğaz'ı kontrol altına almalıyız ve pek yakında her şey yoluna girmiş olacaktır!"

Mustafa Kemal kollarını iki yana açtı. "Allah'tan dilerim ki, bu kadar kolay olabilsin, dostum! Tam tersine, önümüzde çok uzun ve zorlu bir savaş var. Bazı birliklerimizi Bursa'dan çektik ve Hendek'te bir kolcu birliğini dağıttık. Şile ve Yeni Han taraflarında isyancılarla çarpışmakta olan dört taburumuz vardı. Ülkede huzur sağlanana, milletin birliği ve sağlam iradesi tesis edilene ve özgürlük tutkusu yerine getirilene kadar, ne bir yabancı düşmanla çatışmaya karşı çıkma söz konusu olabilir ve hatta ne de böyle bir çabanın belli başlı bir yarar sağlaması beklenebilir. Ancak, eğer millet ve meclis benim önerdiğim fikirlere uyum gösterirse, düşmanın herhangi bir zamanda elde edebileceği bir başarı ve bu durumda ele geçirebileceği geniş bir bölge yalnızca geçici olabilir.

"Tarihte, ele geçirilmemiş ya da geçirilemez bir cephenin varlığını gösteren hiçbir şey yoktur. Ve hele de söz konusu o cephe onu savunan birliklere orantılı olmayıp, yüzlerce kilometre uzunluğunda bir alana yayılmışsa bu durum özellikle geçerlidir çünkü biri bir uçta, diğeri başka bir uçta olan o zayıf düşmüş birliklerden sonsuza dek o bölgeyi savunabileceğini umut etmek yanıltıcı düşünce olur. Siperler düşebilir ama olabilecek en kısa zamanda oluşan bu boşlukları doldurmak gerekir! Bu ancak ve ancak kademeler halinde dizilen yedeklerin ön cephede olan kuvvetlerin arkasında tutulmalarıyla gerçek-

leşebilir. Ama millici kuvvetlerimiz Yunan ordusunun karşısında bu pozisyonda mı durmaktadırlar ve arkalarında bu türden yedek güçler var mıdır? Acaba, savaş gücü diye adlandırabileceğimiz en ufak bir birlik bile hâlâ var mıdır batı bölgelerimizde? Ya şu anda, kasabalarda ve Ankara civarlarında hiç var mıdır? Bursa'da Bekir Sami Bey'in komutasındaki ordumuzun onuru, tek bir kurşun bile atmadan Yunanlılara teslim olunan ve Yunan gemileriyle Mudanya'ya kaydırılan iki alayın iskeletinden oluşmuyor muydu? İstanbul bu birliklerin moral düzeyini yükseltmek adına parmağını bile kıpırdattı mı? Yunan saldırılarına karşı Balıkesir'i savunmaya çabalayan birliklerimizin Anzavur tarafından arkadan vurulmasından İstanbul hükümeti sorumlu değil miydi? Birliklerimizin hevesini kırmakla Hendek-Düzce hattında Halife ordusu ve isyancıları görevlendirenin Halife-Padişah'ın ta kendisi olduğu unutulmamalıdır. Artık zaman, savaşan bir millet yaratmak için, yeterli miktarda silah, para, cephane ve ulaştırma olanaklarını düşünme zamanıdır. Artık değiştirilmesi olanaksız olan bir geçmişle dövünmek yerine, içinde bulunduğumuz durumu iyice ve dikkatle gözden geçirmeliyiz. Ama içinde bulunduğumuz zamanın ve geleceğin önemli gerçekleriyle başa çıkabilmemiz için, en başta kendi grubumuz içinde bir mutabakat sağlamalıyız."

Mustafa Kemal, içinde bulundukları zamanda ve gelecekteki önemli faktörlerin ordunun yenilenmesi ve güçlendirilmesini gerektirdiğinin farkındaydı. Hali hazırda düzenlenmiş birliklerden derhal en üst düzeyde yararlanılması gerekiyordu. Askeri görevlerin sıkı disiplin ve ciddiyetle yürütülmesi, dediği dedik bir otoriteye koşulsuz ve mutlak itaat gerektiriyordu. Mustafa Kemal bu otoritenin odağı olmak zorunda ol-

duğunun farkındaydı. Silahlı kuvvetler, görevlerinin yaşamsal bir önem taşıdığının bilincinde seçkin insanlardan oluşturulmalıydı.

Mustafa Kemal daha baştan, düzensizlik denen o gizli düşmanla boğuşmak zorunda kalmıştı. Birliklerin organizasyonunun Ali Fuat'a verilmesine Büyük Millet Meclisini ikna etti.

Yunanlılar, Balıkesir'i işgal ettiler ve Aydın'ın doğu ve güneyi de olmak üzere, Ayvalık'tan, Soma'ya kadar uzanan Milne Hattı boyunca saldırılara başladılar ve sonra kuzeydoğu kıyılarına döndüler. Bu hat adını, Müttefik ordular komutanı General Milne'den almaktaydı ve Paris Barış Görüşmeleri sırasında bu bölgenin gerek Yunanlılar ve gerekse de Türkler tarafından tarafsız bölge olarak kabul edilmesi karara bağlandı.

Yunanlılar altı tümen gücündeydi. Üç tümen halinde iki koldan Akhisar ve Soma yönünde, iki tümenle Salihli yönünde ve bir diğeriyle de Aydın önlerine doğru saldırıya geçtiler. Yunan süvarileri Kirmastı (Mustafakemalpaşa) ve Karacabey'i ele geçirdiler. Yunanlıları karşılamakta olan 46. ve 61. Türk Bölükleri, Uluabat köprüsünü yıktıktan sonra Bursa yönüne doğru çekildiler. Düşman ilerlemesini sürdürdü, Bursa'yı işgal etti ve Dimbos-Aksu hattını zorladı. Ağır bir biçimde hırpalanan Türkler, Eskişehir'e doğru çekilmeye başladı.

Bunlar olup biterken, İngilizler de Mudanya'ya çıkarma yaptı. Ankara'da hüküm süren moral bozukluğuna karşın, Mustafa Kemal, bir grup milletvekilini ayarlayarak, yerinde gözlemlerde bulunmaya gitti. Disiplin, moral ve dayanışmadan yoksun haldeki canından bezmiş birlikleri gördü. Mustafa Kemal, soruna yeni bir biçimde yaklaşarak, bir ordu oluşturması gerektiğini anladı. İlk adım disiplin olacaktı. Sıkı bir eğitim modeli başlatmak üzere Ankara'ya geri döndü. Ma-

kineli tüfek eğitimi sırasında çıkan tak-tak sesleri, uygun adım yürüyen ayakların ritmi, emirler yağdıran kaba saba bağırtılar, gölgesi Ziraat Okulu'nun duvarına düşen idam sehpalarının çaprazlama bağlanmış kalasları ve makaraları hareketli şehirde bir büyü etkisi yapmıştı.

Mustafa Kemal kendisini bütünüyle bu işlere vermişken, arkadaşları arasından iyi niyetli bir grup da, Yeşil orduyu oluşturmaktaydı. Çabalarıyla Mustafa Kemal'e sürpriz yapmak umuduyla, bu maceraya atıldılar. Bu ordunun kurulması ve genişletilmesi gizlice yürütülüyordu, onların genel sekreterliğini Behiç Bey ve yürütme kurulu Mustafa Kemal'e yardımcı olmayı ve bu işle uğraşısında onu rahatlatmayı hedefliyordu. Karargâh Anakara'da kurulurken, özel ulaklar onların basılı yönergelerini bütün ülkeye dağıtmaktaydılar. Bu arada, Mustafa Kemal bu projenin bütün ayrıntılarını öğrenmişti bile.

Yeşil Ordu'nun gerçek lideri, hırslı bir fırsatçı olan Çerkez Ethem'di. Her ortamdan yarar sağlayan biriydi ve halk arasında ününü arttırmak amacıyla Yeni Dünya adında bir gazete bile yayınlamaya başladı. Çerkez Ethem yakışıklı ve boylu poslu biriydi; bir odaya girerken başını eğmek zorunda kalırdı. Açık mavi gözleri ve uçuk renkte saçlarıyla bu kusursuz Çerkez'de yaşayan ölü gibi bir hava sezinleniyordu. Ne güneş, ne de rüzgâr onun bu hiç değişmeyen soluk benzinde bir değişikliğe neden olamıyordu. Beden yapısı bir iskeleti andırıyordu; ten rengiyse bir hortlağı.

Birçok insan onu, geniş omuzları, ince beli, açık renk saçları ve yürekliliğiyle Mustafa Kemal'le kıyaslıyordu. Çerkez Ethem daha çok negatif filmi andırıyordu; Mustafa Kemal'se rötuşu yapılmış, renkli bir fotoğraftı. Üstünkörü bir bakışla benzedikleri kanısına varabilirdi ama sarışınlıklarını bir tarafa

koyarsanız, tam birbirlerine zıttılar. Mustafa Kemal at üstünde uzun boyluymuş gibi görünse de, aslında daha kısa boyluydu. Mustafa Kemal'in dışa doğru yayılan burnu genişti ve her ne kadar profilden benzeseler de, Çerkez Ethem dar ve sivri burunluydu. Mustafa Kemal yapmacıksız davranışlara sahipti, gereksiz hareketlerden kaçınırdı; ondaki güç ve enerji bir ideali gerçekleştirmekteki kararlılık ve azminden kaynaklanırdı. Çerkez'in gösterişli davranışları, kişisel tutkularından kaynaklanan sıkılganlığının bir dışavurumuydu ama Çerkez, tıraşsız, düzensiz çetelerinin görüntüsünden de çıkarılabileceği gibi, doğal, dizginlenemez güce inanırdı. Mustafa Kemal, disiplin, irade, organizasyon ve planlama taraftarıydı.

Çerkez Ethem'in kardeşi, Çerkez Reşit Bey, milletvekillerinden biriydi. Çerkez Ethem ve diğer kardeşi Tevfik, Yozgat'la Ankara arasında bir yerlerde güçlerini bir araya getirdiler; Yeşil Ordu'nun çekirdeğini oluşturdular. Mustafa Kemal onları Yozgat'a yolladığı ve Dürzî Ayaklanması sırasında, Anzavur'un kovalanmasında Millicilere arka çıktılar. Bu barbar kardeşler, özellikle de Çerkez Ethem, halk kalabalıklarının takdirini kazandılar. Bu oldukça abartılı övgüler Çerkez'in başını döndürdü ve bu adam Millici kuvvetleri komuta eden bütün subaylara karşı agresif bir tutum içine girdi ve onların rütbe ve pozisyonlarını göz ardı etmeye başladı. Çerkez Ethem'in gerçek kişiliğinden aslında pek az şey bilen bu liderler, sürmekte olan savaş ve verdiği hizmetler yüzünden onunla herhangi bir dalaşa girmediler. Durum böyle olunca, Ethem kardeşler daha bir şımardılar ve iyice ileri giderken, önem ve güçlerinin de arttırmak cüretini gösterdiler. Kendilerini üstün kahramanlar sanarak, kendilerine karşı gelecek herhangi bir valiyi öldürmek tehdidinde bulundular. Çerkez, olağanüstü

bir fedakarlık ruhu sergileyerek, Millicilerin safında çarpışmalara giren Ankara Valisi Yahya Galip Bey'i asmakla tehdit etti. Mustafa Kemal, Yahya Galip Bey'in bağlılık ve hizmetlerinden tamamıyla haberdardı. Çerkez Ethem, Mustafa Kemal'i Yahya Galip'i kendisine eliyle teslim etme zorunda bırakabildiği takdirde o çok arzuladığı saygınlığı elde edebileceğinin farkındaydı. Mustafa Kemal, bu isteği kesinlikle geri çevirdiğinde Çerkez, "Büyük Millet Meclisi başkanının, Meclis Binası önünde asılması emrini ben vereceğim," dedi.

Buna karşın Mustafa Kemal, Ethem kardeşleri hoşgörüyle karşıladı, ta ki onları Ankara üzerinden Kütahya'ya gönderene kadar. Dava arkadaşlarına Yeşil Ordunun lağvedilmesi gerektiği kararına vardığını anlattı ama ona bunun olanaksız olduğu çünkü ordunun Mustafa Kemal'in kavrayabildiğinden çok daha güçlü olduğu salık verildi. Üyeler karşılıklı bağlılık yemini etmişlerdi.

Ethem kardeşler, Albay İsmet'in elindeki güçleri düzene sokmaya başladığı Bilecik yakınlarında konuşlandılar. Çerkez, muvazzaf Türk kuvvetlerine destek sağlaması beklenen başıbozuk çetelere komuta etmekteydi ama birden Büyük Millet Meclisine karşı tam bir tavır alarak, gereken disipline uymayı reddetti. Mustafa Kemal elindeki hiçbir gücü yitirmek istemediğinden, Çerkez'le uyuşma yolunu seçti ama bu isteği başarısızlıkla sonuçlanınca, muvazzaf güçlerin Ethem'in çetelerini dağıtmasına karar verildi. Ethem'in bu başkaldırısı sırasında, Yunanlılar, Bursa cephesinde içlere doğru ilerlemekteydiler. Albay Rafet, Çerkez'in üzerine yürüdü ve onu geri çekilmeye zorladı. Çerkez'in en amansız düşmanı bizzat kendisiydi; ikiyüzlülüğü ortaya çıkınca, tehlikeli bir güç olmaktan çıkıp, aşağılık bir hiç haline döndü. Kendi askerleri onun Yunanlı

subaylarla içli dışlı olduğunu görüp de, bir de düşmana çok değerli silahlar verdiği anlaşıldığında, tamamıyla yüzüstü bırakıldı. Bu tek bir Türk'ün sergilediği ihanet, diğer bir çoğunda bağlılık ve itaat duygusunu pekiştirdi. Ethem Kardeşler başlarını kurtarmak endişesiyle, düşman saflarına katıldılar.

Bu arada, Yunanlıların Uşak'ı işgali hiçbir direnişle karşılaşmadı. Padişaha bağlılık gösteren karşıt gruplar, mühimmat nakletmekte olan yurtseverleri yağmaladılar.

Temmuz sonlarına doğru Milliciler, Ermeni sorunlarını görüşsünler diye Moskova'ya dışişlerinden diplomatlar gönderdiler. Daha sonra Ruslar, Rusya ve Türkiye arasında uzanan bölgeyi Ermenistan olarak tanıdılar; ancak, Ruslar Türklerin Misak-ı Milli sınırlarını da tanıdılar.

Kars'la, Rusya arasındaki bölgeye Gürcistan adı verildi. Gürcü konsolosu acaba bir antlaşmaya varılabilir mi diye Ankara'ya gitti ama Ermeniler bunu olanaksız kıldılar. Rusya Türkiye'den doğu bölgesini Ermenilere feda etmesini istedi. Türkiye bunu reddedince, konferans sekteye uğradı. Büyük Millet Meclisi içinden birçok milletvekili bu konuda rıza gösterilmesi yönünde bulundularsa da, Mustafa Kemal bu niyetin önüne göğsünü siper etti çünkü Ermeni hükümetinin yerine geçen bağımsız bir hükümet, kendisinin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin bir parçası olarak ilan etmişti. Bu, Rusya'nın, Ermeni sınırlarıyla istediği gibi oynayabilmesi anlamına geliyordu. Türk kuvvetleri, Rus- Ermeni arzularının Gürcistan'da önüne geçti. Eylül sonlarına doğru Ermeniler saldırıya geçtilerse de, Türk ordusu bu saldırıyı püskürtmeyi başardı. Milliciler, Sarıkamış, Kars ve Gümrü'yü ele geçirdiler. Ermeniler, Kasım ayı içinde ateşkes istediler ve Aralık ayında Gümrü Antlaşması imzalandı. Bu Büyük Millet Meclisince varılan ilk barış antlaşmasıydı.

Lenin, Mustafa Kemal'e, Rusya'nın, Türkiye'nin bağımsızlığını ve bölgesel haklarını tanımaya hazır olduğunu bildiren bir mektup gönderdi. Bir başka temsilciler heyeti Moskova'ya gönderildi ve Türk-Rus "*Moskova Antlaşması*" imzalandı.

Büyük Millet Meclisi içindeki politik çekişmeler sona erdi çünkü bazı milletvekilleri, Büyük Millet Meclisinin gelip geçici bir oluşum olduğuna ve yalnızca Padişah ve hükümetinin müttefiklerin egemenliğinden kurtuluşuna dek varlığını sürdüreceğine inanıyordu. Mustafa Kemal, Padişah'ın bir hainden başka hiçbir şey olmadığına dair inancını dile getirdi; o ve hükümet unutulmalıydı. Büyük Millet Meclisi kendisini, Türk halkının tek temsilcisi ve tek hükümet etme yetkilisi olduğunu ilan etti.

Mustafa Kemal, Batı cephesinin iki ayrı parçaya böldü; aynı zamanda Türk Ordularının başkomutanı olarak atanmış olan Albay İsmet komutasında kuzey cephesi ve Albay Rafet'in komutasındaki güney bölgesi.

İhtilalcı güçler Gediz cephesi boyunda yenilgiye uğramışlardı ama Kütahya Milliciler tarafından ele geçirilmişti. Bu arada da, Yunanlılar, Çerkez'den yararlandılar ve çatışmalar Eskişehir'den Afyon'a, Bursa'dan Uşak'a kadar yayıldı. Bu kuvvetler Dumlupınar dolaylarına yaklaştılar. Ethem'in kuvvetleri bir sızma hareketi için batı cephesi boyunca bir boşluk gözlemekteydiler. Türk kuvvetlerinin belirli, önemli tek bir noktada yoğunlaşmasına karar verildi. Onlara, İnönü taraflarında, Albay İsmet'in etrafında pozisyon almaları emredildi.

Takviye birlikleriyle birlikte Millicilerin 24. Tümeni, Albay İsmet'in hünerli komutası altında, son derece esnek ve yerinde bir strateji uyguladı. Düşman nereden sızmayı başardıysa, oradan anında geri püskürtülüyordu. Her ne kadar güç dengesi

Türklerden ikiye bir oranında çok daha kalabalık olan Yunan Ordusundan taraf olsa da, kararlılık ve kurnazlık Türklere zaferi getirdi. Ocak ayıyla birlikte, düşman Bursa'daki özgün hatlarına çekilmek zorunda kaldı. Büyük Millet Meclisi, İsmet'i albaylıktan generalliğe terfi ettirdi.

I. İnönü savaşı, Türk ordusunun giriştiği ve zafer kazandığı ilk muhabereydi. Kuzeyde Albay İsmet ve güneydeyse Albay Rafet arasına sıkışan hainler bertaraf edilmişti. İki general bu sefer tuğgeneralliğe terfi ettirilmişlerdi ve böylece paşa olmuşlardı. Anakara'daki sevincin sınırı yoktu ve iki general genel bir şenlik için Ankara'ya çağrıldılar.

Kazanılan bu ilk zafer bütün dünyaya Türklerin özgürlüklerini kazanmaya ne kadar azimli ve kararlı olduklarını göstermişti. Bu aynı zamanda müttefiklerin bakış açısını da değiştirmişti. İtalya ve Fransa *Sevr Antlaşması*'nın daha imzalanmadan ölüp gittiğinin bilinci içinde Londra'da bir toplantı yapılmasına karar verdiler.

Padişah hükümeti ve Yunanlı temsilciler de davetli olmalarına karşın, Büyük Millet Meclisi davet edilmemişti. Gayri resmi olarak, Padişah'm temsilcilerinden birkaçıyla, Büyük Millet Meclisi temsilcilerinin yer değiştirmeleri istendi. Bu müttefiklerin Ankara Hükümeti'ni tanımadığı anlamına geliyordu. Mustafa Kemal temsilci yollamayı reddederken, Türkiye'nin geleceğiyle ilgili her türlü kararı ancak halkı temsil eden Meclis tarafından alınabileceğini söyledi. Yeni başbakan Tevfik Paşa'ya haber salarak, İstanbul hükümetinin Türk milletini temsil etmeye hiçbir hakkı olmadığını ve aslında da kendilerini hükümet olarak adlandırmaya da bir hakları olmadığını bildirdi. Kendi temsilcilerini Londra'ya yollamamalıydılar. Başbakan bunu reddedince, Mustafa Kemal ona yeni Türk Anayasası'nın bir kopyasını gönderdi.

Büyük Millet Meclisi bu düşüncesinde ve kendileri doğrudan davet edilmediği takdirde, temsilci göndermeme kararında Mustafa Kemal'in arkasında durdu; gene de, Mustafa Kemal, Amasya milletvekili Bekir Sami Bey'in yönetiminde bir delegasyonu, herhangi resmi bir davet geldiği takdirde geç kalınmaması direktifiyle, Londra'ya doğru yola çıkardı. Roma'ya vardıklarında, orada İtalyan Hükümeti onları resmen Londra konferansına davet etti.

Konferansın akışı sırasında Müttefikler, hem Türk ve hem de Yunan hükümetlerince kabul gördüğü takdirde, Sevr Antlaşması'nda değişikliğe gidileceğine dair söz verdiler. Türkler Yunan kuvvetlerinin derhal Anadolu'yu boşaltmalarını istedi. Yunan tarafı buna karşı gelirken, Türkler direniş göstermeyi sürdükleri takdirde, onları Sevr Antlaşması'nı kabule zorlayacakları tehdidinde bulundu. On gün sonra, Türk milletvekilleri geri dönerken, Yunanlılar yeni tasarlanmış bir saldırı planı emri çıkarttılar. Bunlar Mustafa Kemal'i hiç şaşırtmamıştı. O, asıl amacına ulaşmıştı. Yeni Türk Hükümeti dünyaca kabul görmüştü.

Üstün niteliklere sahip Yunan güçleri Afyon ve Eskişehir üzerinden yeni bir saldırıya geçmiş, II. İnönü Savaşı'yla yeniden yenilgiye uğratılmışlardı. İnönü'de kazanılan zaferlerin ardından, Türklerin öyle kolayca baskı altına alınamayacakları Yunanlıların kafasına dank etti. Bu Ankara hükümetin, diğer güçlerin de gözünde olmak üzere, saygınlığını arttırmış, ülke içinde halkın moralini yükseltmişti.

Hevesi iyice artan Türkler, malzeme ve silah sevkiyatının zorluğu altından başarıyla kalktılar. Yükleri altında kağnılar yürüyemez hale geldiğinde veya çamura batıp kaldığında, bu yükü erkekler ve kadınlar sırtlıyorlardı. Yüklü deve kervan-

ları, at arabaları ve insanlar sırtlarında, Erzurum ve Diyarbakır'dan silah taşımaktaydılar. Kadınlar çift sürüyor, dikiş dikiyor ve orduya güç vermek amacıyla buğday ekip, biçiyorlardı. Ta Amerikan devriminden bu yana, sıkıntı ve yüreklilikten böylesine bir neslin patlama yaptığı görülmemişti.

ALTINCI BÖLÜM

Gazi Sakarya

XXIX

1920-21 yılları Ankara'da telaş ve kargaşa içinde geçti. Askerler, subaylar, çiftçiler ve kabineyi oluşturan bakanlar, Meclis binasının hemen yanındaki küçük lokantanın çam ağacından masalarında bir arada oturuyorlardı. Çakma kapının açılıp da, içeri başkalarının girdiğini gören grup sohbetine ara verdi.

İçlerinden biri, "Buhara heyeti geliyor," dedi.

Bir diğeri, "E, n'olmuş! Hem barışı hem de karılarımızı öldürmeyi öğretenlerden bize ne?"

"İçişleri Bakanı önemli bir bildiride bulunacak..."

"Niye biraz daha rakı vermiyorlar bize!"

Masaya inen bir yumruk tabakları hoplattı yerinden. "Savaşçılar daha sert içkiler içmeliler!"

"Ya. Daha da beteri..."

"Bütün şıllıklar silah taşıyor, çiftçilik yapıyor, veya -"

Kahverengi küçük gözleri ve belinden sarkan göbeğiyle asık suratlı bir adam, "Ya da sargı sarmaktalar," diye lafa girdi.

Yeşil gözlü, ve siyah bıyıklı bir uzun boylu çiftçi ayağa kalkarken sandalyesini geriye devirdi. "Yahu bu çatlak ses de nereden çıktı şimdi?"

Şişman olanı çenesini yukarı doğru kaldırıp, başparmaklarını göbeğine gömülmüş kemerinin içine sokarken, bir topuklarına, bir ayak parmak uçlarına basarak, olduğu yerde sallandı. "Onun, o siyah yaşmaklı Florence Nightingale'i ortalıklarda fink atarken, Meclis başkanının kadınsızlıktan ateşinin başına vurması hiç gerekmez.!"

Sanki hepsi bir anda olmuş gibi, çiftçi bir eliyle şişman adamın yakasına yapışırken, diğer eliyle de kaptığı bir şişeyi ma-

sanın kenarına vurarak kırdı. Adam ablak suratlıyı şişenin kırık ucuyla tehdit ederken, kurbanını geriye, kapıya doğru itti.

"Seni gidi leş kokulu domuz! Şu dışarıdaki darağaçlarından birini beğen!" Şöyle omuz üstünden bir göz attı. "Şu sefil domuzu asayım mı?" -siyah bıyıklarının altından bembeyaz dişleri parıldıyordu- "ya da, Karadeniz kadınına dil uzattığı için onu işini hemen şuracıkta bitireyim mi?"

Adamlar, "Bitir işini!" diye bağırdılar.

"Dur sana yardım edelim!" İki kişi ter içindeki adamı kıllı kollarından kavradı.

Grup dışarı çıktığında, kapı arkalarından sallanıp duruyordu. Makineli tüfek talimi sırasında çıkan kesik kesik takırtı sesleri ortalığa çöken sessizliği bozarken, buna yoldan geçmekte olan bir kağnının gıcırtısı eşlik ediyordu. Uğultu halinde konuşmalar yeniden başladı ve Azerbaycan elçiliğinden iki genç adam içeri girip de, köşedeki masada oturmakta olan üç Rus kadınına katıldığında, gene bir sessizlik oldu. İçlerinden biri topuğunda kibrit çakarak, uzun bacaklarını birbiri üzerine atarken kendisini izlemekte olan açık sarı saçlı kadının uzun sigarasını yaktı. Sohbet giderek koyulaştı.

Falan filan bey Paris'teki Ritz'den henüz dönmüştü. Adam evini derleyip, toparlamak amacıyla borç olarak bir kova beyaz kireç istiyordu.

Birisi, "Hoş geldin partisine katılabilecek misin?" diye sordu.

"Tabii. Yarın akşam yemeğine Aziz'e sözümüz var ama rüzgar ters esiyor ve onun da bacası tütüyor."

Dışarıda rüzgâr sert esiyor, uçuşan kar taneleri batan güneşin kızıllığında dans ediyor ve iki atın çektiği siyah bir fay-

tonu beyaza buluyordu. Arabanın içinde ufak tefek, dik oturan biri vardı. Üşümüş ve bitkin görünüyordu.

İki adam lokantanın önünde duraksadılar.

Biri, "İşte gidiyor," dedi.

"Doğru Çankaya'ya. Şöyle oturacakları yüzü gözü düzgün bir yerleri olsun diye Mustafa Kemal o evi derletip, toparlattı."

"He ya. Ama tam bir hanımefendi."

"Valla, sırf yarama o baksın diye kurşun yemeye değer hani."

"He ya."

"Ortalıklarda fink atan o diğer kaltaklara hiç benzemiyor."

"Valla, doğru!"

Bıyıklı, uzun boylu olanı elini kir pas içinde bir peçeteye sildi. "O kadının adını bir daha ağzına alacak olursa, o hergeleyi gırtlaklarım, andım olsun!"

Arkadaşı kapıyı açarken onun sırtını sıvazladı. "İnşallah uzun bir süre karşılaşmazsınız."

***

Şehrin diğer bir bölümünde, Halide Edip'in oturma odasının penceresinden yansıyan sarımtırak ışık, yeni tutmuş olan incecik karın üzerinde parıldıyordu. Mustafa Kemal, bacak bacak üstüne atıp, şöminenin karşısında oturmuş, çıtırdayan odunları izlerken, ayak başparmağıyla havada görünmez daireler çiziyordu. Bu tuhaf ruh hali konuşma içinde ağzından çıkan zehir zemberek sözlerle kendini belli ediyordu. Yok oluşun ya da tarihi bir zaferin bıçak sırtında olduklarının farkındaydı. Tartışmayı o başlatmasına karşın, lafı nereye getirmek istediğini anlamak olanaksızdı. Gereksiz münakaşalarla herkesi meşgul ediyordu. Gören de onun zihinsel egzersizler yaptığını ve karşısındakileri de jimnastik aletleri zannederdi.

"Sizin fikriniz nedir, hanımefendi, doğru demiyor muyum?"

Halide, bir tepsi dolusu kurabiyeyi masanın üzerine koyarken, "Ne demek istediğinizi tam anlayamadım, Paşam," diye yanıt verdi.

"Gel koltuğumun yanına, sana anlatacağım."

Halide onun yanına çöktü. Mustafa Kemal o hoppaca tartışma tonunu bir tarafa bırakarak, anında içten ve anlaşılır biçimde konuşmaya başladı.

"Demek istediğim şey şu: Herkesin benim arzuladığım ve emrettiğim biçimde işleri yürütmesini istiyorum."

"Zaten herkes önemli ve Türk davasının yararına olan her konuda böyle yapmıyor muydu?"

Onun bu sorusunu es geçerken, aynı içten biçimde konuşmasını sürdürdü. "Ben hiç, ne bir karşı fikir, ne bir eleştiri ne de bir öneri istemiyorum. Ben yalnızca bildiğim yolda yürüyeceğim. Bütün yapacağım şey emretmek olacaktır."

"Ben de mi, Paşam?"

"Sen de!" Onun bu katıksız içtenliği açık sözlülüğüyle uyuşuyordu.

"Size itaat edeceğim ve davaya hizmet etmekte olduğunuza inandığım sürece de, ne isterseniz, onu yerine getireceğim."

Bu koşulu duymazdan gelip, öne doğru eğilirken, "Bana itaat edecek ve istersem yapacaksın!" dedi.

Halide, alçak sesle ama kararlı bir biçimde, "Bu bir tehdit mi, Paşam?" diye sordu.

Paşa bir anda özür dileme isteği duydu. "Özür dilerim," dedi. "Seni tehdit falan edemem ben." Bir an düşünceli göründü. "Aslında bunlar dilimde değil, aklımda olan şeyler. Hanımefendi, lütfen yarın Çankaya'ya git ve Nimet'le konuş. Çok

nazik ve hassas olduğuna ve savaşımımızda bize katılamayacağına belki onu sen ikna edebilirsin."

Bitkin, benzi solmuş ve kafası karmakarışıktı. Her ne kadar bazen etrafındakileri azarlıyor ve kötü davranıyor da olsa, Halide asla bu patlamalarının hedefinde olmamıştı. İçini kemiren bir yalnızlık hissediyordu, onun yaklaşmakta olan kişisel alın yazısına benzer bir şey.

"Yaşar seni götürür oraya. Nimet pek yalnız, belki ikimize de yardımcı olabilirsin."

Konuklar gittikten sonra, Halide boş bardakları bir tepsiye koydu. Odayı toplarken, Mustafa Kemal'in ricasını düşündü. Halide gün boyu Nimet'i görüyordu, ya yaralı askerlere yardım ederken, ya da cepheye gönderilecek olan sargı bezlerini paketlerken.

Sigarasını yakarken, "Nimet özellikle şu son günlerde pek yoruldu," diye kocasına seslendi.

"Çok yoğun çalışıyor. Çankaya'da oturuyor olmaları güzel bir şey. En azından ev hizmetleri görülüyor."

"Haklısın." Halide ateşi dürtükleyip, üst üste yığarak, geceye hazırladı. Adnan küçük küreği elinden aldı.

"Dur da ben yapayım bunu. Senin işin başından aşkın."

"Adnan, Nimet iyi mi? Son zamanlarda pek solgun görünüyor da ve..."

"O öyle pek güçlü kuvvetli bir değil, Halide ve şu bizim yüklendiğimiz işler onun narin yapısına hiç uygun olmadığını kabul et."

"Onun da ötesinde." İçini çekti. "Peki neden öyle Çankaya'ya özel ziyaretlerde bulunuyordun?"

"Canım, hastalarımı tartışma konusu yapmayı sevmem; hatta seninle bile."

Halide utangaç bir çocuk gibi onun eline dokundu. "Nimet kime benziyor öyle? Yüzü neden sürekli gözümün önünden gitmiyor? O hüzünlü gözleri... Gözleri işte!" Kafasından geçenlerden şaşkın bir halde başını kaldırıp, Adnan'a baktı. "Adnan... gözleri anneminkilere benziyor! Annemden aklımda daha fazla kalan bir şey yok; öldüğünde o kadar küçüktüm ki. Ama gözleri asla aklımdan çıkmayacak!"

Adnan, ateşin üzerini biraz külle örterken gülümsedi. "Buna şaşırmadım. Bana annenin verem olduğunu söylemiştin. Nimet de öyle..."

"Bu daha başka bir şey, Adnan! Bana söylemediğin bir şey var."

Oda boyunca yürürlerken, Adnan kolunu Halide'nin beline sardı. "Aramızda sözünü etmekle mutlu olacağımızdan çok daha fazla bir bağ var. Hadi gidip yatalım. Çok uzun bir gündü."

Halide sırtüstü uzanmış, ay ışığının kirişler üzerinde oluşturduğu yansımaları inceliyordu. Daha fazla anlatsın diye Adnan'ın üzerine gitmemişti çünkü hangi konuda olursa olsun, susmaya karar verdiğinde bu beyhude olurdu. Yanağını elinin üzerine koyup, uyumakta olan Adnan'ı izledi.

"Nedir bu bağ acaba? Nimet kimdir ki, çocukluğumun özlem dolu, sevecen anılarını o derece incitebilsin!"

Halide gözlerini kapadı ve nöbetçilerin atlarının toynak sesleri geçip gittikten sonra, rahatsız bir uykuya daldı.

Ertesi gün Halide yassı taş kaplama merdivenlerden, yarı ahşap Çankaya'ya çıktı. Evin yan duvarlarını kaplayan kurumuş asmaların dallarında hâlâ buruşuk yapraklar asılı duruyordu. Bodur fundalıklar ve çam ağaçları evi bir kürk yaka gibi sarmalıyordu.

Yaşar, Halide'yi hemen girişteki koyu renkte pençe-top ayaklı mobilyaların olduğu hole, oradan da, diğer odalara açılan orta salona buyur etti. Halide'nin minik topukları siyah beyaz karolar üzerinde tıkırdıyordu. Kocaman bir bilardo masasının etrafından dolaştılar ve unutulmuş bir evlat gibi düz bir piyanonun durduğu köşeden geçtiler.

Sağa dönerek, salona girdiler. Salon bütünüyle, iç ferahlatıcı, yaldızlı, döşemeleri kalın perdeleri ve halısıyla uyum sağlayan bir biçimde elma yeşili Fransız mobilyalarıyla yazı anımsatıyordu insana. Bir altın sarısı renkte Jaguar postu, benekli başının arkasında ve bacaklarını iki yana açmış, uzanıyordu.

Nimet, o incecik, güzel yüzünü yıkamakta olan altın sarısı Ankara ışığında oturmuş, başı pür dikkat önüne eğilmiş, örgü örmekteydi. Ayağa kalktı ve Halide'yi karşıladı.

"Bu umulmadık bir zevk oldu benim için! Seni ne kadar davet etmek istedim ama çok meşgul olduğunun farkındaydım. Lütfen otur. Yaşar, çay ver konuğumuza. Bekle... Halide Hanım'ın eşarbını da alıver giderken."

Halide, "Konuk falan değil canım," dedi. "Yalnızca, hani daha sık çıkıp gelmesi gereken, yakın bir dost. Son zamanlarda gerçekten başımı kaşıyacak zamanım olmadı." Minik, deri eldivenlerini çıkardı.

Nimet yün çilesini toparladı ve şişleriyle birlikte küçük sehpanın üzerine bıraktı.

"Lütfen, örgüne engel olmasaydım. Çorap örmenin ne kadar uzun zaman aldığını ve el işi yapmaya ne kadar az zamanımız olduğunu iyi bilirim."

Nimet çekingen bir tavırla Halide'ye baktı. "Benim tek dostum sensin. Bu uzun akşamlarda çoğunlukla yapayalnız kal-

dığımdan, oyalanacak bir şeylere gerek duyuyorum. Senin varlığın büyük bir zevk benim için!"

Halide mendilini eğip, büküyordu. "Gerçekten de, Nimet, daha sık gelirdim ama bana sanki Mustafa Kemal beni pek hoş karşılamazdı gibi geliyordu. Onu yalnızca çalışmalarımızdan tanıyorum. Geç vakitlere kalması veya sık sık gezilere çıkması nedeniyle burada kendini pek yalnız hissediyor olmalısın. Adnan, genellikle eve erken gelir ama o da hasta ziyaretlerine gittiğinde ya da hastanede kaldığında, ben de çalakalem anılarımı yazarak oyalanıyorum."

"Mustafa Kemal gibi konuşuyorsun." Adını anarken Nimet'in gözleri parıldadı. "Benim gibi insanlar için çok zaman kaybı söz konusudur. Mecliste neler olup bittiğine akıl erdirmeye çalışıyorum ama hepsini kavrayamıyorum doğrusu. O konuyu açmadığında, kendimi pek yetersiz hissediyorum."

Halide güldü. "Mustafa Kemal çoğumuzu yetersiz hissettirir. Seninle böyle bir konuya girmek isterse, çabucak anlatıverirdi. Sen ona, başka hiç kimsede olmayan bir şeylerle destek veriyorsun. Onun senin elinin dokunuşuna ihtiyacı var, tıpkı masasını donattığın, evini çekip çevirdiğin gibi. Senin derin şefkatin, onu bir despot olmaktan alıkoyan bir insani dokunuş duygusu veriyor ona. Yapabileceğin en iyi şey işte bu."

"Sanki bu çok gerekliymiş gibi söz ediyorsun." Çay servisi yapılırken Nimet sustu ve sonra devam etti. "Peki, insanlar acaba neler söylüyorlar ikimiz hakkında?"

Kadın sıkça örgülü başını iki yana sallarken, gözlerine yaşlar doldu. "Duyduğuma göre, dün adamın biri, hakkımızda kötü sözler etti diye eski hastalarımızdan biri tarafından öldürülmüş."

"Nimet, o adam domuzun biriydi, bir haindi! Buna kimse

cinayet gözüyle bakmıyor. Bu yalnızca şerefsiz bir çirkin yaratığın ortadan kaldırılmasıydı."

"Ama o benim yüzümden öldü..."

"Senin yüzünüzden değil, kendi iğrenç fikirli beyni yüzünden. O zaten şu veya bu şekilde idam edilirdi çünkü onun aramıza sızmış bir Rum olduğu ortaya çıkarılmıştı."

"Peki, Mustafa Kemal ve benim böylesine bir arada yaşıyor olmamız hakkında diğer insanlar neler diyor? Söyle bana çünkü ben yalnız bedenimi değil, ruhumu da Mustafa Kemal'e teslim etmiş bulunuyorum."

"Kulağıma gelen tek şey, senin onun ev işlerini gördüğün ve onun masasının diğer ucunda saygınlık ve nezaket içinde oturuyor olduğun. Aklı başında insanlar sizin hakkınızda saygı dolu sözler etmekteler."

Nimet geriye doğru koltuğuna gömülürken, derin bir iç geçirdi. "Hasan amcam... onun her şeyden haberi yok. Bana birini ayarladığını ve gerekli evlilik hazırlıklarına başladığını yazıp duruyor ama ben kendimi yalnızca Mustafa Kemal'e adamış bulunuyorum. Onu yitirecek olursam, yaşam pınarlarım kuruyup gider benim."

Nimet'in, Mustafa Kemal'e olan bağlılığı o kadar içten ve doğaldı ki, Halide onun duygularını anlayışla karşıladı. Nimet'in bütün varı yoğu Mustafa Kemal'di ve o da, annesi dışında, Mustafa Kemal'i içinde bulunduğu mevkii ve dehası için değil, adamlığıyla seven tek insandı.

Halide, "O çok şanslı bir insan, canım," dedi, "çünkü sen olmasaydın onun yaşamında duyarlılık ve şefkatin yeri olmazdı. Onun içi öyle bir yalnızlık ve hasretle dolu ki, bunu ne savaş ne de barış giderebilirdi. Hasan Amca'nın kurduğu planları boş ver sen!" Halide dikkatle onu süzdü. "*Kimsin sen - gerçekten?*"

"Mustafa Kemal de benim kimliğimi merak edip durmuştur. Benim babamla, Ali Rıza beyin akraba olduğunu bulup, çıkarttı. Ancak bu evliliğimize bir engel değil çünkü uzaktan yeğenleriz biz. O imam nikahının bir maskaralık olduğuna inanıyor ve memleketin yasal koşullarının o kadar karmakarışık olduğunu. "

"Nimet, sizinki normal evlilikten de öte bir şey. Bir gün yeni yasalar çıkacak ve işte o zaman yasal olarak evlenebilirsiniz."

Nimet ayağa kalktı ve yavaşça pencereye doğru yürüdü. "O zaman çok geç olur. Çok geç! Halide, hiç çocuğun var mı?"

"Evet, var ya!"

"Neredeler şimdi, bütün bu olup bitenlerden sonra?"

"İki oğlum var benim, İstanbul'daki Robert Kolej'inde okuyorlardı. Yani, bu bir Amerikan koleji ve tek tarafsız bölge. Ama şimdi arkadaşlarıyla birlikte Amerika Birleşik Devletleri'ndeler. Amerikalılar bizi anlayabiliyor, çocuklarıma olabilecek her yerden daha iyi bakacakları konusunda onlara güvenebilirim."

"Özlemiyor musun onları? Bu sana acı vermiyor mu?"

"Benim yerim Adnan'ın yanı. En önce o gelir."

"Peki, o özlüyor mu oğlanları?"

"Evet, pek tabi özlüyor. Çocuklar ondan değil. Onlar ilk evliliğimden ama onları en az gerçek babaları kadar seviyor. Sanki kendi çocukları gibi."

"O çocuk istiyor mu?"

"Evet, ama içinde bulunduğumuz bugün ki koşullar bu lükse izin vermiyor." Halide hafifçe gülümsedi. "O kadar arzu ediyorum ki..."

"Neyi arzu ediyorsun?"

"Hep bir kız çocuğum olsun istemişimdir. Oğullarımı sevi-

yorum ama hep bir kız çocuğu arzulamışımdır. Ne demek istediğimi anlıyor musun?"

"Oh, evet! Anlıyorum. Bazen, sırf o neden yüzünden, ileride bir kızım olsun diye umut ediyorum." Nimet kendi de ettiği sözlere şaşırmıştı ama devam etti, "Ama aynı zamanda oğlum olsun da istiyorum ki o da Mustafa Kemal gibi büyük bir lider olabilsin, babasının izinden giden bir çocuk."

"Bunları anlatabilecek kadar beni kendine yakın görmene çok sevindim, Nimet. Kendimi daha iyi bir kadın olarak hissediyorum çünkü bana dostluğun kadar, güvenini de bahşettin."

"Buraya benim göz yaşlarımı paylaşmaya geleceğini hiç ummuyordum ama çok iç ferahlatıcı bir insansın. Seninle asıl konuşmak istediğim şey bambaşka."

Halide onun son sözlerini pek duyamadı. "İkinizin de iyiliği için bir kız çocuğunuz olsun diye dua edeceğim."

"Bir kız çocuğu onu sevindirmezdi. Küçük kızları pek seviyor ve yasalar çıktığında onu evlat edinmek istiyor, tıpkı benimle evlenmek istediği gibi." İçinde sakladığı sırrının yükünü paylaştığı için içi ferahlamıştı Nimet'in. "Ama ikincisi bir oğlan olacak olursa..."

"Ben kız olacak diye tahmin ediyorum! Bu daha çok Allah'ın rızasıyla olacak gibi çünkü bu durumda veraset yoluyla liderlik tehlikesi ortadan kalkmış olacak. Bizim şu anda verdiğimiz uğraş, veraset yoluyla mevki ve de Padişahlık. Türkiye, tıpkı Birleşik Devletler gibi, insanların kendi seçtikleri milletvekilleri ve başkanlıkla yönetilmeli."

"Dr. Adnan buraya bu kadar sık ziyarete gelmesinin nedeninin bu mu olduğunu söyledi sana? Çok hastalandım da."

"Hayır, çocuklarımın üstüne yemin ederim ki bundan bana

hiç söz etmedi. Benimle hastaları hakkında hiç tartışmaya girmez o. Hiçbir ahlaklı doktor da bunu yapmaz zaten."

"Ben de bunu yapmaz diye düşünüyordum. Mustafa Kemal gibi ben de onu seviyor ve güveniyorum. Yalnız senin yardımına ihtiyacım var."

Halide, "Yavrucuğum, bana her zaman güvenebilirsin," dedi.

"Endişem şu ki, doğacak çocuğum hiçbir zaman kendini meşru sayamayacak. Onu bu savaş ve kargaşa ortamında nasıl büyütürüm?"

"Derdini gayet iyi anlıyorum ama şundan eminim ki, o çocuk kendini her zaman meşru hissedecektir; çünkü Mustafa Kemal çocuklara bayılır hiçbirinin acı çekmesine asla izin vermez. Dahası, o sana deli gibi aşık ve asla bilerek sana karşı bir yanlış yapmaz."

"Mustafa Kemal'e durumumla ilgili asla bir şey söylememelisin! Dr. Adnan da gizlilik yemini etmiş bulunuyor." Öne doğru eğilerek, Halide'nin sigarasını yaktı. "Bir şekilde her şey yoluna girecektir. Bu arada, daha çok kurtuluş hareketinin içinde yer almak istiyorum. Seninle birlikte cepheye gitmek istiyorum çünkü hemşirelere ihtiyaç var orada ve onların bu büyük eksiğini bile bile bu konfor içinde oturamam. Mustafa Kemal bunu anlamalı."

"Haydi, bırak şu dertlenip, tasalanmayı be, Allah'ın bana bağışladığı küçümenim benim; sanırım o minik yükünle güvenli bir yere götürüleceksindir. O senin durumunu şüphesiz hissediyordur. Onun kafası karışık ve derdi başından aşmış durumda ama hiç merak etme, seni ve çocuğunu mutlaka düşünüyordur."

"Halide, ben kendimi sağlama almaya çalışmıyorum; yal-

nızca çocuğum güvende olsun istiyorum. Doğduktan sonra oğlum, bütün bunlar olup bitene dek emin ellerde olabilir. Tam da senin gibi düşünüyorum; Dr. Adnan'ın yanında kalıp, çocuklarını uzaklara gönderdiğin gibi."

"Mustafa Kemal'i ikna etmeye çalışacağım ama hiçbir şey için söz veremem. Unutma, karargahımızın eninde sonunda İstanbul'da kurulmasına onu asla ikna edemedim. Bu sorun hakkında benden çok daha fazla önseziye sahip. Her ne kadar katılmasak da, ikimizde onun kararlarına güvenmeliyiz. Sabiha'yı İzmir'e, annesinin yanına yollaması ne kadar akıllıcaydı, değil mi? Çocuk onu rahatlatacaktır. Zamanı geldiğinde senin mutlaka onun yanında olmanı arzu edecektir."

Nimet çıtı pıtı omuzlarını dikleştirdi. "Birinci görevimin Mustafa Kemal'in yanında kalmakta ısrar etmek olduğunu bilmelisin. Aksi takdirde, bu çocuğu dünyaya getirmek hakkım olamaz."

Halide sabırla elini okşadı onun. "İnşallah, Allah bilir. Allah bilir. Onun karısı olmakla zaten görevini layığınla yerine getirmektesin. Üstüne üstlük, bu çocuğa hamile kalmakla onun neslini sürdürmek gibi bir başka hizmette de bulunmaktasın. Zaman ne gösterirse göstersin, olup bitecek her şeyin alın yazımızdan öte olmayacağını ve Allah'ın emri olduğunu bilmek içimizi ferahlatacaktır."

XXX

Askeri açıdan bakıldığında, Türklerin güney kanadını lağvedip, bu gücü batıya kaydırmaları çok yararlı olmuştu. Türk Ordusunun dört bölüğü İnönü, Kütahya ve Döğer hattında konuşlandırılmıştı. Yunanlılar, beş Yunan kuvveti İnönü, Kütahya ve altı birliği de Döğer yönünde olmak üzere, 1921 yazının ortalarında saldırıya geçti. Yunanlılar verdikleri kayıplara hiç aldırmadan, ilerlediler; niyetleri Türk kuvvetlerini tümden ortadan kaldırmaktı. Mustafa Kemal sanki aynı anda her yerdeydi. Yorulmak nedir bilmeden bir bölükten, diğerine at sürüyordu. Tehlikenin büyüklüğünün zamanında farkına vardığından, önce Eskişehir, sonra da Seyitgazi yönünde olmak üzere stratejik bir ricat emri çıkarttı. Kuvvetlerinin bir bölümünü Eskişehir'in kuzeyinde, diğer bir bölümünü de şehrin güneyinde topladı. Niyeti mesafe ve zaman kazanmaktı.

Halide ve Nimet, sırtlarında hemşire üniformalarıyla, Eskişehir istasyonundan, Kızıl Haç Hastanesine yürüdüler. Görevlerini bıraktıkları yerden sürdürmeye başlamak üzere, sıcak birer çay içip, serinlemek amacıyla birkaç dakika mola verdiler. Nimet, sanki savaş kurbanlarının aldıkları yaralardan daha da fazla acı çekmesinler diye ameliyat masalarının arasında bir yaşam gücü gibi dolaşıp duruyordu. Kendi içindeki ferahlatıcı ve iyileştirici pınar niteliğindeki o insana huzur veren varlığı, sessizce ortalarda dolaşıp duruyordu. Halide, kocaman otuz yataklı koğuşun sorumluluğunu yüklenirken, Nimet yaralı askerleri karşılıyor, ameliyatlarda asistanlık yapıyordu.

Bir öğleden sonra, saat beş sularında, Nimet ve Halide bir parça dinlenmek üzere doktor odasına çekilmişlerdi. Halide öylesine bir İstanbul gazetesine göz atmaktaydı. Onu yavaşça

elinden bıraktıktan sonra, tuhaf bir biçimde bakışlarını boşluğa dikti.

Çayını yudumlamakta olan Nimet, Halide'nin suratındaki değişikliği fark etti. "Hanımefendi... ne oldu? Söylesene!"

"Oğullarımın babası öldü." Halide'nin sesi boğuk ve anlamsız çıkıyordu. Bakışları hâlâ uzaklardaydı. Nimet gazeteyi eline alıp, okudu.

"Büyük kayıp. Bilim adamı Salih Zeki Bey öldü," diye neredeyse bir sayfa boyu ilan vardı. "Oh!" Nimet Halide'nin yanı başındaki tabureye çöktü. "Seni teselli edebilecek bir iki laf gelse keşke aklıma, canım."

"Olamaz ki. On sekiz sene boyunca her şeyimle sevdiğim ilk adamdı o. Aşkımızın sınırı yoktu. Tam dokuz sene boyunca çektiğim tersliklere ve acılara göğüs gerdikten sonra tamamıyla yaşamımdan çıkan adamdı o."

"Anıların olduğu yerde aşk hâlâ yaşıyordur."

"O, Nuruosmaniye'deki, ışıl ışıl aydınlatılmış bakımlı evimiz hâlâ bütün ayrıntılarıyla gözümün önünden gitmiyor... geniş yazı masasının hemen yanında ışığa siperlik yapan yeşil bir panjur vardı... akşamları robdöşambr'ını giyinir başına da takkesini geçirirdi. Kalemi kağıda bir şeyler karalarken, hep aynı biçimde kendini işine verirdi... Kucağıma tırmanan küçük çocuğa okuyacağım masalı seçerdim." Halide elleriyle yüzünü örttü. "Ne zaman çalışma masasından kalkıp da, bana doğru yürüse, gene ne zaman küsüştük acaba diye merak ederim. O kadar zamandır beni huşu içinde bırakan o bilgece bakışlar ki hâlâ öyle gelir bana, neden gene bana çevrildi acaba? Neden bana hep, 'Ah, seni gidi çıtı pıtı küçük kız!' diye seslenirdi bana?" Halide bakışlarını Nimet'e çevirdiğinde, gözleri kocaman ve şaşkınlık içinde açılmıştı. Nimet'in omzuna koyduğu

elini hafifçe okşadı. "Çıtı pıtı küçük kız! Şimdi Eskişehir'de, bu odada ne işi var, neden artık o diğer oda yok?"

"Çayın soğuyor. İç bence. Sen benimle birlikte olmak için şimdi buradasın. Diğer küçük oğlan çocuklarınla birlikte olmak, onların yüreklerini rahatlatacak tek biricik anneleri olmak için buradasın."

"Oğullarım! O kadar uzaklardalar ki! Benim hayatta olduğumu nasıl bilebilecekler! Şu anda Atlantik'in ötesine uzanmak, onlara dokunarak söylemek istiyorum: Ben hâlâ hayattayım!"

"Öğrenecekler. Bunlar bile geçip gidecek. Şimdi, bir zamanlar küçücük çocuklarken, artık bizim yardımımıza ve tesellimize ihtiyacı olan adamlar var. Yüreğin ağrıdığında, en iyisi bir başkasının acısını dindirmektir, dostum."

Savaş koğuşlarda anlamını yitiriyordu. Kadınlar onları soyarken ve bedenlerine ve yüzlerine bulaşmış çamurları temizlerken, insanlar inliyorlardı.

Nimet onlara, "İyi ki inliyorsunuz!" diyordu, "Bana hayatta olduğunuzu anlatıyorsunuz! Yaşam çok değerlidir!"

Tıklım tıkış dolu merdiven boşluğunda yığınlar halinde sedyeler vardı. Bunların arasında, kolları ve başları sargılı, birbirlerine yaslanmış, destek vermeye çalışan insanlar gidip geliyorlardı. Aralarında deldirdiklerinden ve aldıklara yaralardan çektikleri acıyla kıkırdayanlar vardı ama artık kıkırdamıyor, sırtlarını duvarlara yaslamış öyle dimdik dikiliyorlardı. Dizginlenemez tuhaf duygular içinde sırıtırken, dudakları dişleri üzerinde geriliyordu. Kanlı önlükleriyle doktorlar ameliyathaneye bir girip, bir çıkıyorlardı. Ameliyat masalarının üzerinde parçalanmış, lime lime olmuş bedenler yığılıydı ve masaların altındaki kovaların içi kesilip atılmış insan organla-

rıyla dolup taşıyordu. Sessizliği bozan tek şey koşuşan insanların ayak sesleriydi. Gözlerini yitirmiş genç bir subay, daha hafifçe yaralı diğer iki kişinin ellerini elleriyle kavramış, yürekler acısı bir biçimde ağlıyordu.

"Yaşamak istemiyorum ben! Düşmanı göremiyorum ki! Dövüşemiyorum onlarla!" Gözleri açılsın diye yalvaran *Ajax* veya *Samson*'u andırıyordu.

Nimet yaraları tımar ediyor, mektuplar karalıyor, ölmekte olanların kulaklarına dualar okuyor ve sonunda da, eliyle göz kapaklarını indiriyordu. Eğer Halide için devrimin ruhu ve fikir ve düşünce sembolü denecek olursa, Nimet de onun ruhunu sembolize ediyordu.

Dışarıda, sokaktaki yaşam ve insanlar gitgide daha da yılgın hale geliyordu. Askeri sevkiyatın yanında, ev eşyası ve korkudan gözleri fal taşı gibi açılmış çocuklarla yüklü sayısız kağnı göze çarpıyordu. Daha hızlı yürütmek amacıyla kadınlar kulaklarına eğilmiş, öküzlere dil döküyorlardı. Büyük bir insan seli akıp duruyordu. Eskişehir terk ediliyordu.

Bir felaket ve yenilgi atmosferi içinde acı çekenler en üst düzeye ulaşmıştı. Bir hava saldırısı sırasında, içlerinde birkaç küçük oğlan çocuğunun da olduğu, acılar içinde bağırıp çağıran on iki kişi hastaneye getirildiler. Gece olduğunda, yola çıkabilecekler trenle götürülmek üzere hazır edildiler. Kalanlar bir Türk ve bir Yahudi doktorun bakımına bırakılmak durumundaydılar. Nimet ve Halide, başlarını eski demir bir kapıya vurup, bağıra çağıra yakınan kadınları avutmaya çalıştılar. Önlerinde bir dizi ceset yatmaktaydı.

Doktorlardan biri çıkıp geldi ve Nimet ile Halide'nin omuzlarına hafifçe dokundu. "Elden gelen bir şey yok," dedi. "Gelin de bir şeyler yiyin. Sonra gitmek zorundasınız."

Nimet yemeyi reddederek, giriş holündeki yaralıların yanına gitti. Çılgınca sayıklamakta olan beyaz sargılar içinde bir adam, hastane görevlilerinin sımsıkı ama nazik ellerinden kendini kurtarmaya çabalıyordu.

Ankara'ya geri götürülsün diye haykırıyordu. "Ayaklarınızın altını öpeyim be! Allah aşkına beni Ankara'ya götürün!"

Bir başkası, kolları iki yandan sarkar biçimde yüzüstü sedyeye yatırılmış, sırtındaki kocaman delik, kandan bir çiçek gibi duruyordu.

Nimet bir şeyler yedirmek amacıyla ona doğru eğildi. "Her şey düzelecek," diye fısıldadı. "Birkaç saat içinde Polatlı'da, tertemiz bir yatağın içinde olacaksın."

Nimet askerin ailesi ve memleketi hakkında bilgi edinmişti. Ölümle yaşam arasında arabuluculuk yapıyordu sanki.

Tren o gece saat sekizde orada olacaktı. Saat on buçuk olmuştu ve kadınlar hâlâ bebeklerini emzirerek üstü açık vagonlarda eşyalarının yanında, sanki öfkeyle bakan sarıgözleri andıran lambaların altında oturmaktaydılar. İnsanlar, sırtlarında eşyaları, şaşkınlık ve korku içindeki çocuklarının ellerinden tutmuş, istasyonun etrafını hıncahınç doldurmuşlardı. Kızartma tavaları ortalığa saçılmıştı. Kadınlar korku dolu gözlerle göğe bakmaktaydılar. Şu kötü niyetli ışıklar uçakları sivrisinekler gibi oraya çekebilirdi.

Mustafa Kemal, istasyonun peronunda dikilmiş, görevlilerle konuşmaktaydı. Sıkıntılı bakan yüzü kalpağının altında bir maske gibi duruyordu. Halide ona doğru koştu. "Bana öyle geliyor ki, sizinle istasyonlarda karşılaşmak alnımıza yazılmış ikimizin!"

Perondan aşağıya baktığında, o meşum bakan yüzü bir anda aydınlanıverdi. Nimet de Halide'yle birlikteydi.

"Nimet, bitkin görünüyorsun!"

"Biz sizden ve askerlerinizden daha yorgun değiliz."

Mustafa Kemal, perona çıkmalarında her iki kadına da yardımcı oldu. "İkiniz de benimle geleceksiniz. Bir iki gün için Ankara'ya gitmek zorundayım ve sizi orada bırakacağım."

Nimet, "Biz yaralılarla birlikte Polatlı'ya doğru yola çıkmak üzereyiz," dedi.

"Cepheye bakan karargâhım oraya yakın bir yerde olacak, Sakarya'nın yanında." Halide'ye döndü. "Sizi daha güvenli bir yere gönderen dek, her ikinize de Ankara'ya gelmenizi emrediyorum!"

Nimet çevik bir hareketle perondan aşağı atlayıp, trene binmesinde bir yaralıya yardımcı olurken, Mustafa Kemal'e seslendi. "O zaman Polatlı'da buluşuruz! Hadi, Halide, yardımına ihtiyacım var!"

Halide gözünü doğrudan Mustafa Kemal'e dikti. "Ben sizin emirlerinize, yalnızca Türk davasına yararlı olacağı durumda itaat ederim. Hatırladınız mı?" Trene doğru koştu ve omzu üzerinden arkasına doğru, "Öyle kızgın bakmayın. Aslında çok sevinçlisiniz!" diye seslendi.

İki kadın, yaralılarla dolu trenin karmaşası ve kalabalığı içinde kaybolup gittiler. Önce bir soluklanma sesi geldi, arkasından bir sarsıntı oldu ve en sonra tekerleklerin kesik takırtı sesleri duyuldu.

Mustafa Kemal, Anadolu'nun Temmuz sıcağının tozu dumanı içinde atını sürerken, yörenin köylülerinin, kendi köylerinden ve yaylanın ötesindeki dağlardan daha fazla şeyin savunulması gerektiğini anlamasına neden oldu.

***

Durmadan nükseden sıtmanın neden olduğu ateş ve

üşüme nöbetlerine rağmen, Meclisteki milletvekilleriyle kora kor cebelleşmeye ve onları Yunan işgaline karşı birlik ve beraberliğe inandırmak için Ankara'ya gitti. Kuvvetlerine, Sakarya gerilerine çekilme emrini verdi. Bu, Büyük Millet Meclisi'nde olduğu kadar, halk arasında da bir moral bozukluğuna neden oldu çünkü ülkenin büyük bir bölümü düşmana terk edilmiş oluyordu.

Fevzi, İsmet, Rafet ve Kazım Karabekir'in iki subayı Çankaya'da Mustafa Kemal'le bir toplantıya girdiler. Mustafa Kemal, Rafet'in, incecik, kikiriği çıkmış bedenine ve tedirgin bakan gözlerini izledi.

"Benim Karadenizli dostum Hasan bile bizim için sizden çok daha fazlasını yapmakta! Kaçak cephaneyi ve İtalyan ve Fransız ikmal malzemelerini Karadeniz'den alıp, cephe içinden geçirirken, öyle politik kariyer peşinde falan değil!"

Rafet umutsuzluk ifade eden bir hareketle elini kaldırdı.- "milletvekillerini uğradıkları hayal kırıklığı nedeniyle ayıplayamayız. Yunanlılar, Afyon ve Bursa dolaylarında sürekli kalabalıklaşmaktalar ve bizimse elimizden gelen tek şey geri çekilmek."

İsmet, "Stratejik olarak!" diye lafa karıştı.

Mustafa Kemal, odanın içinde dolaşıp durmayı kesti ve öfkeyle onlara döndü. Koca bedeni olduğu yerde kıvranırken, Fevzi'nin oturduğu sandalye adeta inledi. Kazım'ın subaylarıysa, Mustafa Kemal'in kavurucu bakışları karşısında korku içinde dirseklerini masadan çekerek, doğruldular.

"Hepiniz beş para etmez politikacılarsınız! Biz büyük taarruzumuzu planlarken, siz kalkmış ülkeyi ve Meclisi bir laf ebeliği içinde kaosa sürüklüyorsunuz! Lanet olsun! Hamamda karılar gibi çene yarıştırıyorsunuz!"

Durdu ve bir sigara yaktı. Rafet ceketinin düğmeleriyle oynadıktan sonra, dişini karıştırmaya başladı.

"Ben ta ki kesin zaferi getirecek olan saldırı planlarını düzenleyene dek, siz dik kafalılar beni destekleyeceksiniz! Rafet, sen Yeşil Ordunun kıçını yalayıp durdun ama bunu Mecliste dile getirmeye korktun. Kazım Karabekir bir ara benden şüphe etmişti ama biz sanki satranç oynar gibi kaçamak işler yaparken, o Ermenileri olduğu yere çakmış bulunmakta. Ya sen, İsmet?"

İsmet başını sallayarak, öne doğru eğildi. "Bizler askeri teknikler ne gerektiriyorsa yerine getirelim ve diğer sorunları da baş gösterdikçe ele alalım."

"Buna içerim işte!" Mustafa Kemal rakı şişesini başına dikerken, renksiz sıvı tıraşlı çenesinde parıldadı. Koluyla suratını sildi. "İşte şimdi bir yerlere varabiliriz. İyi konuştun, İsmet; iki İnönü zaferini kazanmış birine yakıştı doğrusu." Eliyle kaba bir biçimde İsmet'in sırtına vurdu. "Sana sanırım İnönü diye yeni bir ad takmalıyım, İsmet İnönü belki de." Hali tavrı ansızın yeniden sertleşiverdi. "Ama İnönü, savaşın tamamı değil ki! Şu eşek kafalı milletvekillerini ikna eder etmez ve gerekli malzemeyi gerideki mevzilerimize ulaştırır ulaştırmaz ve de destek kuvvetlerimizi; Sakarya savaşı burnumuzun dibinde bizi beklemekte!"

Fevzi'nin sandalyesi gene gıcırdadı. "Bize bir sonraki evreyi anlat Mustafa Kemal, ki biz de elimizden geleni yapalım."

"Yarın hepiniz koşulsuz bir biçimde bana ve ileri sürdüğüm her bir teze Mecliste arka çıkacaksınız."

Fikir birliğine varmaları şerefine kadeh kaldırdılar bir ertesi sabaha kadar ayrıldılar.

***

Mustafa Kemal, yüksek konuşmacı kürsüsünden milletvekillerine seslendi. Üyelerden bazıları yenilgiyi çoktan kabullendiklerinden, onu açıkça suçladılar. Mustafa Kemal komutayı elinde tuttuğu sürece bunun son şans olduğuna ve koşulların iyiye gideceğine inananlar azınlıktaydı.

"Hepimiz kuvvetlerimizin Eskişehir'in kuzey ve güneyinde yoğunlaştırılmış olduğunu biliyoruz. Eskişehir'le düşman arasındaki bölge, yapılaşma, yeni baştan örgütlenme ve destek güçler için kullanılmaktadır." Duraksadı. "Bu amaçla, ta Sakarya nehrinin gerisine bile çekilebiliriz."

Protestolar yükseldi. "Çekile çekile zaten yenilmiş bulunuyoruz!"

Mustafa Kemal sessizliği sağlamak amacıyla kürsüye vurdu ve işitilebileceği ana kadar da konuşmadı. "Türkler kaçmıyorlar! Türk'ün kaçtığı hiç duyulmuş mu!"

Arka çıkan bağırışlar şaşkınlıkla karışık yüz ifadelerine karıştı.

Mustafa Kemal devam etti. "Düşman hiç durmadan peşimizden gelmeyi bırakmadığı sürece bu giderek harekât üslerinden uzaklaştığı ve yeni konuşlanmalara gitmek zorunda kaldığı anlamına gelir. Önündeyse, bizim sürekli sağlamak zorunda olduğumuz zorluklarla yüz yüze gelmekte. Bu göz önüne alındığında, ordumuz düşmanla daha uygun koşullarda karşı karşıya gelme olasılığını yakalayacaktır. Başarılı olmamızın sonucunda, şimdiki dezavantajlarımız bir anda ortadan kalkmış olacaktır."

"Düşman nereye gidiyor, peki?" diye birçok itiraz yükseldi.

"Pek tabi, şimdiye kadar bu ne yapıldıysa, bütün bunlardan sorumlu biri mutlaka olmalıdır!"

"Nerede bu şahıs o zaman?"

"Görünmez mi?"

"Onu ordunun başında görmek isterdik!"

"Kendimizi içinde bulduğumuz bu içler acısı durumun oluşmasına neden olan kişi o!"

Mersin milletvekili Selahattin Bey yavaşça ayağa kalktı. "Biz Mustafa Kemal Paşa'nın komutayı eline almasını istiyoruz."

Meclisin tamamı başkomutanlığa onun getirilmesinin gerektiği sonucuna vardı. Mustafa Kemal'in sessiz kalışı ve çabucak bir yanıt vermemesi üzerine insanlar bir anda kaçınılmaz ve eli kulağında bir felaket ve yıkım korkusuna kapıldı.

Kendisine karşı göstermiş olduğu bağlılık ve güven için Meclise teşekkür ettikten sonra, önerisini ortaya koydu: "Meclis üyelerinin talebi ve onlar tarafından ifade edilen genel istek üzerine, başkomutanlığı kabul ediyorum. Bu rütbeyi ancak, Meclise ait olan tam yetkiyi asli olarak yerine getirmem izni şahsıma verilmesi koşuluyla kabul ederim. Böylece, bana bahşedilen bu fonksiyonların sonucu olarak elde edeceğim avantajları olabildiğince hızlı biçimde işler hale getirebilirim ve bu sayede de, ordumuzun gücünü malzeme ve moral anlamında hızlı bir biçimde arttırabilir, ona güçlü bir biçimde liderlik yapabilirim. Milletimize bir kez daha, benim, bütün yaşamım boyunca olduğu gibi, milli egemenlik fikrinin en sadık savunucusu olduğumu gösterebilmek için, bu yetkilerin yalnızca üç ay gibi kısa bir süreyle kısıtlanmasını talep ediyorum."

Ertesi gün önerisi meclisten geçti. Vardığı her karar, ne olursa olsun, kanunlaşmış kabul edilecekti.

"Bana göstermiş olduğunuz bu kısa süreli güvene ne kadar layık olduğumu sizlere kanıtlayacağım," diye yanıt verdi.

Mustafa Kemal, halen birleşik biçimde Fevzi Paşa'nın şahsen üstlenmiş olduğu Genelkurmay Başkanlığı ve görevlerini özdeşleştirdi. İçişleri Bakanı olan Rafet Paşa'nın Milli Savunma Bakanlığı'na atanması ve bu durumda boşa çıkacak olan bu makamı dolduracak bir başka kişinin seçilmesi talebinde bulundu.

Tasarının taslağı aynı gün halka açık bir oturumda ele alındı, oylandı, hızlı bir biçimde tartışıldı ve oybirliğiyle kabul edildi. Başkomutanlık görevini üstlenir üstlenmez Mustafa Kemal, insan gücünü, ulaştırma, araç ve gereçlerini arttırmak amacıyla önlemler aldı ve birliklerin donanımı ve giyimini düzene soktu.

Mustafa Kemal ve kendisinin yeni Kurmay Başkanı Fevzi Paşa, at üstünde Ankara'dan Polatlı'ya, cepheye bakan yeni karargâha doğru yola çıktılar. Bölgeyi incelemek ve askeri teknikler geliştirmek üzere Sakarya nehri boyunca ilerlediler. Elindeki olup olacak bütün kuvvetleri Kızılırmak'ın doğusuna kaydırması gerektiği kanısına vardı. Bu Ankara'yı düşmanın önüne atmak demekti.

Gevşek kayalardan oluşan bir tepeden aşağı inerlerken, Mustafa Kemal'in atı tökezleyip, düştü. Birkaç kaburgası kırılan Mustafa Kemal, Polatlı'ya döndü. Orada Nimet'in hünerli elleri ağrılı bedenine sımsıkı bandaj yaptı.

13 Ağustos'ta, Yunanlılar iç taraflara doğru hareketlenmeye başladılar. Yüz otuz bin asker ve ateş gücüne ve ulaşım kaynaklarına sahiptiler ve Ankara'yı birkaç hafta içinde ele geçireceklerine güvenleri tamdı. Yunanlılar, o sırada aralarında bulunan İngiliz subaylarına orada bir ziyafet verdiler. Türk ordusunun asker gücü yirmi beş bin kadardı ve yenilgiden henüz çıkmıştı. Ateş gücüyse Yunanlılara göre neredeyse yarı

yarıya daha azdı; ulaşımsa yüzlerce Türk kadınının sırtına bakıyordu. Silahları daha düşük modeldi ve topçu gücünün olmadığı apaçık ortadaydı.

Sakarya Savaşı, daha geniş çapta bir başka İnönü'ydü. Yunanlılar kuvvetlerini güneye, ıssız bir bölgeye sürünce, Mustafa Kemal, kuvvetlerini onları karşılamaya gönderdi ve onlar da sonunda savaş planını değiştirerek, kendilerini Ankara'nın güneyinde kalan yüz yirmi kilometre uzunluğunda açık bir cephe boyunca uzanan Türk mevzilerinin önüne attılar. Mustafa Kemal, "Hücuuum!" diye haykırdığında, Türkler dalgalar halinde Yunanlıların üzerine saldırdılar. Mustafa Kemal koşullar ne olursa olsun, hiç aldırmadan geri çekilmeme emrini verdi. "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır," dedi, "ve o satıh da bütün vatandır! Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz! Her bir birlik, büyük ya da küçük, tutunabildiği ilk ve her noktada düşmanın yüzüne karşı cephesini kuracak ve çatışmaya devam edecektir! Yanındakinin geri çekilmek zorunda bırakıldığını gören birlikler kaderlerini geri çekileninkiyle birleştirmeyecektir. Bütün birlikler sonuna kadar mevzilerini terk etmeyeceklerdir!"

İşte tam bu sırada, Halide Edip'in kendini milletiyle özdeşleştirme duygusu en yüksek ve güçlü halini aldı. Elinden çok az şey de gelse, çarpışan insanların yanında olmaya yanıp tutuşuyordu. 16 Ağustosta, Mustafa Kemal'e askere yazılmak istediğini bildirdi. Mustafa Kemal bunu derhal kabul etti ve onu özel görevle İsmet Paşa'nın yanına, Batı Cephesine gönderdi.

Halide, yanına vardığında İsmet Paşa, "Ordumuza er rütbesiyle katıldın," dedi.

O da, elinden geldiği kadar askeri bir tavırla, "Başüstüne, paşam," diye karşılık verdi.

İsmet Paşa başını sallayarak, hafifçe güldü. "Bir er gibi yaşayacaksın."

"Başüstüne, paşam."

Paşa şakacı bir biçimde göz kırparak, "Zor koşullar altında yaşamını sürdüreceksin ama kendi kışlandayken bir er gibi hissetmen gerekmez," dedi. Yeniden ciddileşti. "Kendini resmen komutanımıza rapor ettin mi bakalım?"

"Hayır, paşam."

"O zaman bunu hemen yapmalısın; seni bekliyor zaten. Sonra buraya kışlana, görevinin başına dönersin."

Mustafa Kemal'in, birkaç ev ve birkaç içi aydınlatılmış çadırın bulunduğu yüksek, daire biçimindeki tepede konuşlandırılmış karargâhına giderken, ona bir subay eşlik etti. Çadırlardan birinden, İnler Katrancı köyünü aramakta olan telefon servisinin iç karartıcı cayırtısı karanlık sessizliği yırtıyordu. Sağ tarafta akmakta olan bir ırmağın yanındaki boşluk göze çarpıyordu. Arkada üç ev daha vardı ve daha da uzakta içinde ışık yanan bir dizi çadır ve telsizin upuzun anteni görünüyordu.

Subay, "Burası komutanın karargâhı," dedi.

Çukurlarla dolu, çamurlu yolu geçince, köprünün diğer tarafında derme çatma bir barınak göze çarpıyordu. Dışarıda, Mustafa Kemal'in siyah tunikli Karadenizli korumaları bir masaldan çıkma vahşi devler gibi dikiliyorlardı. Halide, örümcek ağları içinde, alçak kirişli bir odaya girdi. Yaşar onu karşıladı ve Mustafa Kemal'in bir lüks lambasının aydınlattığı odasına götürdü.

Mustafa Kemal, kaburgalarının verdiği büyük acıyla, oturduğu kamp taburesinden kalktı. Hemen yanında, karnı burnunda ve artık yorgun bir Meryem Ana görüntüsü içinde

Nimet vardı. Zorlukla yürüyerek, odanın ortasındaki ahşap masaya yaslandı.

"Paşam, yürekten saygılarımla emirlerinize hazırım." Halide ona yaklaştı ve elini öptü. "Bu gece bu odadaki kadar, hiçbir makam, hiçbir unvan, hiçbir güç sizi bu kadar yüce yapamazdı."

"Hoş geldiniz, hanımefendi." Eliyle bir kamp taburesini işaret ettikten ve kahve söyledikten sonra, zorlukla yürüyerek, masanın üzerine iğnelenmiş olan haritanın başına gitti. Mustafa Kemal askeri durumu izah etti. İğnelerin ucundaki mavi kâğıtçıklar Yunan kuvvetleri, iğnelerin ucundaki kırmızı kâğıtçıklarsa Türklerdi. Mavi ve kırmızı renkte kelebekler gibi görünüyorlardı.

"Ya bizi arkada bırakıp, Ankara'ya girerlerse ne olur?"

Her zamanki o kendine has, kaplanı andıran biçimde kıkırdadı. "İyi yolculuklar, derim onlara; sonra da onları arkadan vururum ve yabanın ortasında yok olur giderler."

Ayağa kalkarken, "İsmet Paşa'ya yeniden görünmeliyim, şimdi size yapmış olduğum gibi," dedi.

"Akşam yemeklerini bizimle birlikte yemelisiniz. Serbestsiniz."

***

Savaş yirmi iki gün, yirmi iki gece sürecekti. Mustafa Kemal kendini mahkûm gibi hissediyordu. Alagöz, Karadağ ve sol taraftaki en yüksek dağ, Duatepe çarpışmaları ileriki günlerde bütün azametiyle onu bekliyordu.

Geceleri, ahşap masanın üzerindeki mavi ve kırmızı bayrakları oradan oraya hareket ettirmekle ve subay ve adamlarıyla aralarına yaptıkları uzun konuşmalarla geçiyordu. Ordular arasında cereyan etmesi beklenen çatışmaların olası-

lıkları üzerine sesli biçimde provalar yapıyordu. Yunanlı General Papoulas ve beraberindeki erkanı Yunanlıların görüp görebileceği en iyi askerlerdi ama sargılı ve şahin gözlü Mustafa Kemal'de, düşmanın ne tarafa döneceği üzerine olağanüstü ve gizemli bir his vardı.

Mustafa Kemal masaya eğildi. "Bu köy yalnızca altmış kilometre kadar kuzeyde. Sol tarafta iki tepe yükselmekte... harika. Birliğin komutanı? Hiç korkma. Odun kafalı, salak ama iyi asker ha! Adamlar eski tüfek. Bu karargâhta topçu ateşi korkusu hiç yok. Cephaneleri bitse bile, süngüyle savaşır bunlar, komutanından erine kadar!"

İçini çekince, aldığı nefes yüzünden ağrıyan yanına elini bastırdı. "Çanakkale'ye hiç benzemiyor. Bir çatışmada ölmeye on bir bin asker gönderebilirdim o günlerde. Burada olmaz. Bu defa özen göstermeliyim!"

Halide ona adam ve silahların ayrıntılı bir listesini getirdi. Mustafa Kemal listeyi şöyle bir inceledikten sonra, "Burada bir hata var! Bu rakam doğru olamaz. Geri götür şunu!" diye haykırdı. Rakam doğru çıkmadı.

Nimet'e baktığında yüz ifadesi derhal değişiverdi. "Allah'ın bana bahşettiği, o yeşil gözlerin bir flama gibi bana yol gösteriyor."

"Hâlâ insanlara bakabiliyorum ama artık pek de faydalı olamıyorum."

"Sen yüce bir değersin! Sen geleceğin düşünce ve inancını karnında taşıyorsun. Yararlı olduğun şey bana gösterdiğin ilgidir. Yararlı olduğun şey, kutsal bir zaferi simgeleyen rengidir gözlerinin."

Eften püften baraka topçu ateşiyle sarsılırken, onu kollarına alarak, sıkıca kucakladı.

Ertesi gün Mustafa Kemal, savaşın tarih öncesinden kalma bir görkemle kaynaştığı ve pembemsi mavi bir gökyüzüne doğru parıldayan yarım daire biçiminde yükselen koyu kahverengi tepelerin arasındaki sonsuz gibi duran vadilere yöneldiği Alagöz dağlarına tırmanmakta olan askerlerine önderlik ediyordu.

Akıl almaz şekiller oluşturan diğer dağlarsa, mavi ve kırmızıydı. Daha arka plandaysa, Çaldağı yükseliyordu, koyu mürekkep renginde devasa toprak parçası gümüşi renkte sisin içinden ancak görülüyordu. Yer gök uzaktan gelen top sesleriyle sarsılırken, Karadağ manzarayı pekiştiriyordu. Koyu siyah renkte yığınlar halinde duman halkaları ya da gökkuşağı renginde tepelere doğru gittikçe incelerek kaybolup giden mavi duman demetçikleri yükseliyordu. Çaldağı düştü. Bu Mustafa Kemal için çok önem kazanmıştı.

Mustafa Kemal sendeleyerek karargâhına geri döndü. Bütün gün ve gece ayakta kalmıştı ve artık neredeyse şafak sökmek üzereydi.

Yaşar, "Fevzi Paşa telefonda, komutanım," dedi.

Bitkin ve toz toprak içindeki Yaşar, korkutucu sessizliğe ve Mustafa Kemal'in ağız dolusu küfürlerine katlandı. Çekil veya çekilme; bu kararsızlık içini kemiriyor, ona acı veriyordu.

Solukların tutulduğu bir an. "Siz misiniz, Paşa Hazretleri? Ne? ...gün yüzümüze mi güldü? Doğru mu anladım? Haymana neredeyse tamamıyla elemi geçirildi? Demek Yunanlılar güçlerinin sonundalar, öyle mi? Ne? Yunanlılar çekilmek üzereler, ha?"

Bir vahşi hayvan gibi hırlarken, gözleri insanlıktan öte, insanlıktan aşağı bir şeyle şavkıdı. Kirişlerden aşağı salkım saçak örümcek ağları sarkıyordu. Siyah tunikli korumalar kapıda dikiliyorlardı.

"Aradaki boşluğu doldurmakla görevlendirip, oraya sevk ettiğim birlik, Yunanlılar yeni bir harekâta girişemeden önce orada olabilecek mi?"

Düşünüyordu. Yazıyordu. Acı içindeki külrengi yüzüyle, bayrakları hızla bir ileri, bir geri, oynatıp duruyordu.

"Boşluğu dolduracaklardır!"

Nimet omzuna dokundu. "Paşam, biraz dinlenseniz iyi olur."

"Olmaz! Bana bir fincan kahve daha getir. Şu Yaşar çakalı uyudu mu?"

"Efendim, çok yorgun. Yarın çarpışacak da."

"E, ben ne yapayım? Ben yarın çarpışmayacak mıyım? Yoksa o erkek değil mi? Hayır! O daha çocuk ve uyuması gerekir! Nerede kaldı şu kahvem!"

Bir ertesi gün Yunanlılar, Haymana'ya saldırılarını sürdüremeyecek kadar perişan olduklarından, boşluk dolduruldu ama çarpışmalar merkezde sürüp gitmekteydi. 4. Bölük daha henüz müziğin en yüksek tonuyla yüz yüze gelmemişti. Kemalettin Sami Paşa'nın tek birliği aynı anda üç Yunan birliğiyle boğuşmak zorundaydı. Her bir Türk birliğinde bin beş yüz asker varken, Yunanlıların her bir birliği üç bin kişiydi. Türk kuvvetleri bir dirsek oluşturdular ve Yunanlılar bunu bir türlü kıramadılar.

Mustafa Kemal, sargılar içinde bağırarak emirler veriyor, cephane yoğunluğunu kontrol altında tutmaya çabalıyordu. Fevzi, Yunanlıların çekileceğini iddia ediyordu ama belli bir kanıt görmeden Mustafa Kemal buna inanmaya yanaşmıyordu. Mustafa Kemal dikkatlice İkinci Bölüğü izliyordu. Türklerin bir uçağına karşın Yunanlıların yirmi bir uçağı vardı. Yarı düzenli kuvvet olan Akıncılarla, tam düzenli kuvvetler

olan hafif süvariler saldırıya geçtiler. Yunan cephaneliği havaya uçurulurken, levazımata el konuldu. Yunanlılar güçlerinin üçte birini yitirmişlerdi. Türkler adeta gemiyi azıya almışlardı. Onlar adına çekilme zamanı gelip çattığında, tecavüzcü ve talancıların vay halineydi.

Ertesi sabah, Halide kendi karargâhından çıkarken, atı üstünde oradan geçmekte olan bir subay ona bağırarak emirler yağdırdı.

"Yanınıza yalnızca iki battaniye ve seyisinizin atına yükleyebileceğiniz kadar eşya alabilirsiniz. Dr. Murat atıyla aşağıya, Malli İstasyonu'na gidiyor. Ona katılabilirsiniz." Subay atını sürerek, yoluna devam etti.

Karargâhlar, çarpışmanın devam ettiği yerin otuz kilometre kadar ötesindeki tren vagonlarına taşındı. Dağların yamaçları onları koruyordu. Yanlarına yiyecek ve kap kacak alamamışlardı. Yalnızca adamlar, atlar ve battaniyeler vardı. Halide yarı yarıya yıkılmış bir binanın kapısında Yaşar'ı gördü.

"Yaşar... Açım ben," dedi.

Yaşar kendi somununu ona verdi.

Dağlardan, atlardan ve umuttan oluşan bir karabasandı bu. Gök gürültüsü gibi nal sesleri ve sanki deprem oluyormuş gibi topçu ateşi duyuluyordu.

Gururla dolu subaylardan biri, "Şu sol taraftaki var ya, o top bir 15'lik!" dedi.

Tartar Köyünün sırtını dayadığı bir tepenin eteklerine vardıklarında, attan indiler. Bir yamacını takip ederek tepeye tırmandıklarında, küçük bir geçitte birbirlerine sokulmuş duran 57. Tümen'i gördüler. Bu tümen, o anda çarpışmayı sürdüren 3. Kolordunun yedek kuvvetlerindendi. Düşman uçakları üstlerine kadar dalışa geçiyor sonra gene yükseliyorlardı.

Dağ kocaman bir vadiye bakıyordu ve üç tarafından Gordion, Polatlı ve Katırlı dağlarıyla çevrilmişti. Haki renkte insan yığınları vadide ilerlemekteydi. Tepelerde simsiyah toprak ve duman bulutları havaya yükselirken, orada patlayan şarapneller gittikçe incelen mavi şeritler oluşturuyorlardı.

Mustafa Kemal bir siperden Halide ve Yaşar'a bağırdı. "Buraya gelin hanımefendi - Yaşar! Çarpışıyoruz!"

İkisi Mustafa Kemal ve Albay Arif'in yanına atladılar.

Mustafa Kemal, "Sol taraftaki en yüksek tepe olan Dua Tepe'ye saldırmaktayız!" diye haykırdı. Tepeler tüfeklerin takırtılarıyla inlerken, Mustafa Kemal dürbünüyle anında her olup biteni izlemekteydi.

Adamlar gittikçe yaklaşıyorlar ve ilerlerken düşüp kalıyorlardı. Sıralar halinde sürünmekte olan karınca parçalarından, kan revan içinde adamlara dönüşüveriyorlardı. Hızlı ve beklenmeyen bir hareketlenme oldu. Yaşar siperden fırladığı gibi yamaç aşağı koştu ve tehditkâr bir biçimde makineli tüfeğini gruba doğru yöneltmekte olan bir düşman askerinin gırtlağına yapıştı. Boğuştular. Yaşar adamın üstünden aşıp yere yığılırken, Yunanlının kolu kasılıp kaldı.

"Yaşar! Geri dön! Yaşar!" Mustafa Kemal'in sesi kulak tırmalayıcı ve kendini kaybetmişçesine çıkıyordu.

Bir asker Yaşar'ı sipere geri getirdi ve onu yavaşça kuru toprağın üzerine yatırdı. Halide onu muayene etti.

"Onu derhal sahra hastanesine götürmemiz gerek. Yaşıyor ama derhal tedavi altına alınmalı!"

Mustafa Kemal, Yaşar'ın kaskatı kesilmiş yüzüne bakamadı. Sanki transa girmiş biri gibi konuşuyordu. "Şu siyah piramidi görüyor musunuz, ucu sipsivri olanı? O Karadağ." Sanki komadan çıkmış gibi, "Götürün onu! Allah aşkına, onu sahra hastanesine götürün!" diye bağırdı.

Mustafa Kemal siperde tek başına oturmuş, Karadağ'ın bel verdiği yere bakıyor, yerden güneşli göğe doğru yükselmekte olan kocaman bir toz bulutunu ve sonu gelmez bir biçimde sel gibi akıp giden kara bir insan yığınını izliyordu. Yunanlılar kaçıyordu. Mustafa Kemal dürbünlerini aşağı indirdi. Kahverengi toprak üzerinde birikmiş kızıl renkte bir birikintiye baktı.

"Bu bir zaferin başlangıcı," dedi. "Bu zafere giden yolda Allah bizi korusun!" Siperden öne doğru eğildi ve belinin üzerine düşerek, nişan aldı, ateş etti – nişan aldı, ateş etti ve bir kıyım yapıyormuş gibi kendini hipnotize etti.

Yunanlılar, ellerinden geldiği kadar hızlı bir biçimde Sakarya'nın doğu tarafından çekildiler. Mustafa Kemal ve kuvvetleri çok geçmeden Polatlı'ya doğru harekete geçmek üzereydi. 7. Tümen'in neredeyse tamamı Sakarya'da can vermişti. Duatepe ele geçirilmişti. Tek başına bir Türk batmakta olan güneşe doğru dikilmiş, matarası mavi ve altın sarısı renklere bulanmış gökyüzüne doğru şavkıyordu.

XXXI

Sakarya gencecik ve meçhul insanların savaşıydı. Sarsılmaz bir cesaret; umut vardı. Zaferle yenilgi iç içeydi. Ay gökte yükselirken, Türk karargâhının hemen yanında kusursuz bir dikdörtgen biçiminde süvariler dizilmişti. En öndeki genç bir subay, "Marş!" diye haykırdı. Hareketlendiklerinde o kusursuz dikdörtgen biçim hiç bozulmadı. Nal sesleri bomboş araziden kalkan sarı tozun içinde gök gürültüsü gibi yankılandı. Sanki kişilerden oluşmamış, yekvücut bir makine düzenindeydi oysa bu kusursuz grup insanlardan oluşmuştu.

Mustafa Kemal karargâhın içinde Nimet'i aramaktaydı. Ortalıklarda yoktu. İstençsiz bir biçimde Yaşar'ı aradı ama birden durarak, aynı gün erken saatlerde olup bitenleri kafasında toparlamaya çalıştı. Kızılhaç çadırına doğru yöneldi ve kendini belli etmeden, sineklikle örtülü çadırın kapısında dikildi. Nimet, Yaşar'ın bulunduğu portatif karyolanın üstüne eğilmişti.

"Şu bacaklarımı bir düzeltebilir misin?" Yaşar'ın sesi zayıf çıkıyordu. Soluk almaktan daha önemliydi onun için iki laf etmek.

Nimet yavaşça onun bacaklarını düzeltti. Yaşar o kadar uzun boyluydu ki, ayakları yataktan dışarı sarkıyordu.

"Sana başka bir yatak bulmaya çalışacağız, Yaşar. Kıpırdamadan yatmaya çalış."

Yaşar bacaklarını topladı ve başını iyice yastığının arkasına doğru attı. Yara tam karnındaydı. Bayılacak gibi olsa da, bilinci açıktı. O aslan gibi bir adamdı, canından yaralıydı.

"Nimet, Sabiha nerelerde?"

"Kaygılanma, canım benim. Sabiha güvende, Gazi'nin an-

nesinin yanında." Alnını şefkatle okşarken, sesi son derece huzur vericiydi, bir bezi sıktıktan sonra onun alnına koydu.

"Oh be... bu iyi geldi işte." Sesi boğuk çıkıyordu ve bakışlarında endişe vardı.

"Sancın var mı, Yaşar?"

"Yara, bir tek o yara değil ki."

"Sus artık. Yalnızca bir yaran var. Onu da sardık zaten."

"Daha kötüsü var bundan." İçini çekti ve bedeni sarsılarak kasılırken, onun elini kavradı. "Hayır! Bu daha kötüsü!"

Nimet onu sakinleştirmek amacıyla iyice eğildiğinde, bedeni onun üstündeydi artık. Yaşar sanki bir hayal görüyormuş gibi onun gözlerinin içine baktı.

"Yara bu aslında! Allah şahit olsun yara bu işte!" Eliyle Nimet'in yüzünü aradı; kadının peçesi gevşeyerek şakaklarından aşağı kaydı. "Yara gözlerinin ta içinde. Biliyor mu o yoksa? Öğrendi mi?"

Nimet onun yüzünü okşadı. "Sus artık, Yaşar. Böyle şeyler söyleme." Onu alnından öptü. "Hayır, haberi yok onun."

"İyi. Bilmiyor demek... gözlerin senin, onu kurtarmaya çabam sırf onu korumak için değildi. Yüreğim yabansı çimenlerle kaplı bir patika boyunca koştu. Seni seviyorum, Nimet. Seni hep sevdim ben. Yaraların en derini bu işte." Daha da artmıştı rahatsız hali. "Sev beni, Nimet, benim seni sevdiğim gibi! Bana sevdiğini söyle," diye hıçkırdı.

"Seni seviyorum, Yaşar. Sus artık, ne olur. Sevgime sarıl, rahatla."

Yaşar'ın yüzü huzurlu bir hal aldı. Rahatlamıştı yattığı yerde.

"Ne güzel... Bak, yemyeşil ortalık ve uzun ağaçlarla yemyeşil o yere giden bir patika var önümde." Gülümserken,

uzaklara doğru dalıp gitti. "Seni orada bekleyeceğim, Nimet. Yanıma geleceğini söyle bana."

"Geleceğim yanma." Sesi duygularını ele veriyordu.

"O bilmemeli, Nimet. Söz ver bana, seni sevdiğimi asla öğrenemeyecek."

"Söz veriyorum."

"O nerede, Nimet? Ona emirlerine hep sadık kaldığımı söyleyeceğim. Ne olur getir onu buraya."

Mustafa Kemal, sessizce Yaşar'ın yanı başına doğru yürüdü. "Buradayım, Yaşar."

"Benim adım Yaşar."

Mustafa Kemal, "Bu güzel bir isim," dedi. "Yaşam demek."

Yaşar kulak tırmalayıcı bir sesle, "Siz bir askersiniz," dedi.

"Sen de benim askerimsin." Mustafa Kemal endişeli gözlerle Nimet'e baktı. Kadın, Türkçede nafile anlamına gelen bir biçimde çenesini yukarı kaldırdı ve gözlerini kapadı.

"Eğer büyümüş biri olsaydım, askeriniz olurdum sizin."

"Öylesin be evlat, öylesin. Hepimiz yorgun düşmüş küçük çocuklar gibiyiz ama artık kimse bizi tekmeleyemez."

Mustafa Kemal, Yaşar'ın ta geçmişe gittiğini, ilk karşılaştıkları zamanı yeniden yaşıyor olduğunu fark etti.

"Ne olur, efendim, nasıl askere yazılabileceğimi anlatın bana! Babam Çanakkale'de şehit düşmüştü ama işte orada o, her tarafın yemyeşil olduğu yerde. Görüyor musunuz onu? Beni beklemekten bıkmaya başlamış." Yaşar hüzünlü görünüyordu, "Onun gibi olmak isterdim, ama daha çok sizin gibi."

Mustafa Kemal, "Artık daha fazla konuşmaya çalışmamalısın," dedi.

"Nereye gideceğim ben, komutanım? Görevim ne benim?"

"Tam burada büyük bir görevin var senin. Bizimle burada, evde kalmalısın ki seni merak etmeyelim."

"Evde mi, komutanım?"

"Evde."

"İyi, öyle diyorsanız."

Yaşar, Mustafa Kemal'in eline uzandı ve onu dudaklarına götürmeye çabaladı.

Mustafa Kemal, "Bu bir emirdir," dedi. Aldığın ilk emir. Şimdi git artık ve ben de uzaklara giderken arkandan bakacağım... Sakın arkana bakma. Bu uğursuzluk getirir."

Yaşar selam vermek için bitkin bir halde elini kaldırdı, ardından son bir hareketle eli yatağa, yanına düştü. Mustafa Kemal yavaşça kollarını kaldırdı onun ve çapraz biçimde göğsüne yerleştirdi, gözlerini kapadı ve kaba saba askeri battaniyeyi yukarı doğru çekerek, Yaşar'ın yüzünü örttü. Başını şalının içine gömmüş, kendisine bakmayan Nimet'e döndü ansızın.

"Nimet Hanım!" Sesi soğuk ve resmiydi. "Yarın sabah sizi yanlarına vereceğim muhafızlara görünün."

Gözlerine yaşlar doldu. "Savaş ziyafetinizden arta kalan bu, değil mi!" Üzüntüsünü açığa vurdu. "Zavallı Türkler! Zavallı Yunanlılar! Zavallı dünya!"

"Şu halinizle bize katılmanız hiç de akıllıca değildi. Bunu anlatmaya çalıştım size ama dinleyen kim!"

"Yaşar'ı acısını dindirdim biraz... Başkalarının da. Bu kutsal bir görevdi benim için."

"Benden başka herkesin acısını dindirdin!"

"Ah, Mustafa Kemal!" Yalvaran kocaman gözleriyle özür diliyordu. "Mutsuz mu ettim sizi?"

"Yapışma bana!" Onun elini ceketinden sıyırıp, itti. "Tasarladığın gibi sevgilinle bulaşamayacağın için artık bana yapışıyorsun! Sırtını ona döndü ve kollarını kavuşturdu. "Hayatımı kurtarmış olan bir askere kin tutamam."

Nimet, "Ah, hayır, Mustafa Kemal!" diye fısıldadı.

"Sevgine layık olabilmem için benim de ölmem mi gerekiyor?"

"Sizi anlayamıyorum. Dinlenmelisiniz. Savaş çok çetin geçti. Bunları daha sonra konuşsak olur mu?"

"İki savaşı da bitirmek niyetindeyim: Sakarya ve yüreğimde olanı." Sertçe ona döndü. Beni sevmenin neler gerektirdiğini kafan almıyor mu senin?"

"Sizi anlamaya ve her türlü ihtiyacınızı karşılamaya çalıştım. Kendimi her şeyimle size verdim. Benim tek bildiğim sevgi şekli bu."

"Yaşar'ı sevdiğini söyledin! O bilincini yitirmeden önce senin ağzından duydum bunu. Bedenin de üzerindeydi onun."

Nimet diklendiğinde her zamankinden uzun boyluymuş gibi göründü. "Sizin yaşamınızı kurtarmış bir ölünün hakkındaki aşağılamalarınızı daha fazla dinleyecek değilim! Artık burada olmadığından, Yaşar kendini savunamaz!"

"Erkek bir şeyse, kadın ondan çok daha başkadır! Sorguladığım şey senin onurun. Bir daha asla senin yüzüne bakamam... şüphe etmeden."

"Ah, Mustafa Kemal! Ben bu sözleri ölmek üzere olan bir adama sarf ettim... Ağzımdan çıkan bu sözler asla sizin düşündüğünüz anlamda gerçek değildi!"

"Yalan söyleme!"

"Sevgiler türlü türlüdür! Gerçekler de öyle. Nitelikler ve bedenlere dair gerçekler ve sevgi vardır... bir de candan sevgi ve gerçekler vardır! Ben Yaşar'ı bir dost, bir asker olarak sevmiştim."

"Ve kaç askeri?"

"Birçok, canım." Soğukkanlılığını hiç bozmadı. "Allah bana bu görevi yapmayı nasip etti. Onlarla, karılarıymışım, kızlarıymışım, bacılarıymışım gibi konuştum! Yanlarında olamayan kadınlarının yerine konuştum. Eğer yalan söylediysem, bunu ancak Türk kadınının ruhu ve insanlık adına yapmışımdır." Sesi giderek hırçınlaşıyordu. "Olmaz, Mustafa Kemal, bir orduya liderlik yapmaktan ve zaferler kazanmaktan daha fazlasını öğrenmelisiniz! Yaşamı anlamalısınız... Yaşar'ı ve de insan ruhunu."

"Bana karşı gelemezsin! Yarın muhafızların eşliğinde kendi başının çaresine bakmak üzere buradan gideceksin. Edirne'den çıkıp, memleketimizi terk edeceksin!"

"İstediğiniz şeyin bu olduğuna emin misiniz?" Yavaşça ve üstüne basa basa konuşuyordu. "Çünkü geriye dönüp bakmak uğursuzluk getirir..."

"Bu bir emirdir!"

"Emriniz baş üstüne. Emriniz yerine getirilecektir ama sevgiye hükmedemezsiniz! Sevgi pek narindir ve tıpkı bir kuşun gırtlağına basıldığında olduğu gibi pek kolay öldürülür ama sevgi aynı zamanda güçlü ve gururludur da. Size itaat edeceğim ve sizi sonsuza dek seveceğim ama bu size pek pahalıya patlayacak!"

Mustafa Kemal gene sırtını döndü ve ona yanıt vermedi.

"Yapayalnız kalacaksınız ve sonsuza dek çocuğunuzu arayıp duracaksınız. Şimdi bizi aşağılayarak, sürgüne yolluyorsunuz ama bizi bir daha asla onurumuzla geri kazanamayacaksınız." Nimet döndü ve sessizce çadırdan çıkıp, gitti.

***

Sökmekte olan şafak küçük bir grup insanı aydınlatıyordu. Bunlardan biri, sırtındaki bol, kara cüppesi rüzgârda savrulan bir hocaydı. Bir diğeriyse, bir eli yeleğinin içinde hüzünlü bir biçimde dikiliyorken, çelik mavisi gözleri bir mezara ve hemen yanında yatmakta olan battaniyeye sarılı bir insan bedeni şekline dalıp gitmişti. Subay öne doğru eğilerek, bir an için battaniyeyi Yaşar'ın bedeninden sıyırdı. Yaşar'ın kalın, siyah kaşları neredeyse burnunun orta yerinde buluşmuştu ve gözleri iki uca doğru kaymış, aşağıya bakıyordu. Sanki bu dünyanın rahat ve huzur anlayışının çok daha ötesinde bir şey bu gencecik ama iri yarı bedenin üzerinde salınmaktaydı. Kusursuz burnu ve kalın dudaklarındaki hafif gülümseyiş, kendi adına kusursuz huzur ve yok oluşu anlatıyordu.

İnsanlar kürekleri sırayla kullanarak derin bir mezar açtılar ve bedeni içine koyarak, üstünü Anadolu toprağıyla örttüler.

Birisi Mustafa Kemal'e seslendi. "Siz de biraz toprak atsanız mezara."

Hoca ellerini göğe doğru kaldırarak, mezarın üzerine doğru eğildi. Cüppesinin uzun kol ağızları rüzgârla doldu. Başındaki beyaz sarığın boşa çıkmış olan ucu, sanki göklere doğru sallanan bir barış işaretini andırıyordu. Herkes ayakta dikilmiş, ellerini göğe doğru kaldırmıştı.

Hoca, "Elhamdülillahi Rabbil âlemin," diye okumaya başladı. "Âlemlerin yaratıcısı Allah'a şükürler olsun."

Mustafa Kemal, "Eğer sen herkesin Allah'ıysan," diye geçirdi kafasından, "artık kullarına barış yapılması gereken zamanın çoktan gelip de geçtiğini söylemelisin!"

Mustafa Kemal, onun yaşamının bir parçasıyla birlikte, kendi iç huzurunun da gömülmekte olduğunun farkındaydı. At nallarının sarsıntısını hissetti. Batı yönünde bir toz bulutu

vardı, Nimet'i yaşamından ve ülkeden götürüp, çıkarsın diye kendisinin görevlendirdiği faytonun çıkardığı. Ansızın paniğe kapıldı ve atları durdurmak geçti içinden. Mustafa Kemal zafer ve yenilgiyle baş başaydı. Bir emir vermek üzere konuşacakmış gibi dudakları kıpırdadı ama sonra onun sözlerini anımsayınca, içi rahatladı: "*Ama sevgiye hükmedemezsiniz!*"

Neydi bu yaptığı? Mezara arkasını döndüğünde, kendi yüreğinin de Yaşar'ın yanına gömülmesi gerektiği duygusuna kapıldı. "Benden nefret edecek..." diye düşündü ama sonra, "Hayır... benden asla nefret etmeyeceğini biliyorum çünkü edemez. O çoktan affetmiştir beni." Bir çıkmaza girdiğini düşünüyordu. "Ya çocuğumuz ne olacak? Onların geçimini sağlamış bulunuyorum. Sevgilim onları benden söküp aldı işte! O kız ya da oğlan çocuğu nasıl büyüyecek? O kız ya da oğlan çocuğu onları yüzüstü bırakan adamın kim olduğunu öğrenecekler mi? Bunun kendimden çok onları sevmemden kaynaklandığını fark edebilecekler mi acaba! Nimet benim sevginin bir türlüsünü bildiğimi sanıyor. Ben onu her türlüsüyle seviyorum!"

Mustafa Kemal'in içi yanıyordu. Nimet gerçekten de suçlamalarının sahici olduğuna inanmış mıydı? Öyle olsaydı, asla Anadolu'nun savrulan tozu toprağı içinde çekip gitmezdi.

Savaşın sonlarına doğru, bazı saldırgan Yunanlılar tamamıyla Türk hatları içinden geçmeyi başardılarsa da, yancı birlikleri peşlerinden gitmeyi başaramadılar. Yoğun Türk karşı saldırıları, Yunan komutasının Türklerin gücünü fazla küçümsediğini ortaya koydu. Çok fazla uzun Yunan haberleşme hatları, Mustafa Kemal'in öngördüğü üzere, en büyük Yunan zafiyeti olarak kendini kanıtladı. Eylül ortalarında Yunanlılar kaçmaya başladılar ve yol üstünde ne kadar Türk köyü varsa

yakıp yıktılar. Ekim ayı girdiğinde, Yunanlılar, Afyon, Eskişehir ve civar bölgelerden püskürtülerek, eski mevzilerine çekilmek zorunda bırakıldılar. Türklerin bir sonraki hedefi İzmir'in kurtarılmasıydı. Demokrat dünyanın büyük bir bölümünün o bölgedeki Yunan zulmünden haberi bile yoktu: Bay Lloyd George, Müttefiklerin aymaz bir tutumla öylesine seyirci kaldıkları bu insanlık suçuna dair Bristol Raporunu asla yayınlatmadı.

Tam bu kişisel yıkım yaşadığı dönemde, Mustafa Kemal dünyanın övgüsünü kazandı. Sakarya zaferi milletçe kutlanırken, Mustafa Kemal de Gazi rütbesine yükseltilmiş, çağdaş Türkiye tarihinin en büyük mareşali sayılmıştı. Gazi rütbesi Türklerde en büyük payedir.

Zafer, politika sahnesinde de kendini belli etmişti. Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'ı kapsayan barış antlaşması taslağı 13 Ekimde, Kars'ta yürürlüğe sokulmuştu. Sakarya Savaşı, yalnız Türkiye içinde değil, o zamana kadar dünya tarihinde de kaydedilmiş en geniş kapsamlı tek savaş örneği olarak kayda girmişti

Gazi Mustafa Kemal, millete, savaş sırasında, her türlü etkinlik, düşünce ve görüş anlamında, ülkedeki her bir ferdin bu çabaya her bakımdan katkıda bulunması gerektiğini anlattı. Yalnızca düşmanla karşı karşıya gelenlerin değil, ev veya tarladaki her bir kişinin kendini, en az cephede çarpışmakta olanlar kadar önemli ve gerekli hissetmesi kaçınılmazdı. Her bir fert, bütün yüreğiyle bu mücadeleye kendini adamak üzere özel bir sorumluluk yüklenmiş bulunmaktaydı.

Mustafa Kemal, "Elinden geldiğince ülkenin savunmasına katkıda bulunmak üzere madden ve manen fedakârlıkta bulunmayı başaramayan veya bunu gönülsüzce yerine getiren

milletlere, savaştan başarıyla çıkmaya kendini inandırmış gözüyle bakılamaz. Gelecekte çıkacak savaşlarda, zaferin şaşmaz öğesi bu düşüncede hayat bulacaktır. Avrupa'nın büyük askeri milletleri şimdiden bu prensip üzerinde resmen çalışmalar başlatmış bulunmaktadır," dedi.

Fransız hükümeti, ilk başta gayri resmi olarak, eski başbakan M. Franklin-Bouillon'u Ankara'ya yolladı. Yaklaşık iki hafta boyunca adam, Fevzi Paşa ve Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'in de eşliğinde, Gazi'yle görüşmeler yaptı.

Daha yakından tanışmayı amaçlayan özel bir görüşmeden sonra, Mustafa Kemal ve Franklin-Bouillon, Gazi'nin Ankara Garı yakınındaki karargâhında bir araya geldiler ve görüşmelere başladılar.

Gazi Mustafa Kemal, "Tarafımızın görüşüne göre bu Misak-ı Milli bazında olmalıdır," dedi.

M. Franklin-Bouillon, "Bu bir takım zorluklar çıkmasına neden olabileceğinden, biz en iyisi Sevr Antlaşması'nı ele alarak başlayalım," diye fikir ileri sürdü. Sanki daha önceden belirlenmiş bir görüşmüş gibi, "Bana kalırsa, görüşmelerimizi, antlaşmaya ters düşen maddeler üzerine tartışmayı sonraya bırakarak, Londra'da Bekir Sami Bey ve M. Briand arasında varılmış olan mutakabat bazında sürdürmemiz uygun olur. Tam yetkili temsilcilerimiz Londra'daki Misak-ı Milli üzerine görüşmüş değiller ve üstüne üstlük, henüz ne Avrupa, ne de İstanbul'da hiç kimse, Misak-ı Milli'nin ne anlamına ve ne de gerçek içeriğine yeteri kadar vakıf olmuş değil," diye ekledi.

Mustafa Kemal karşı çıktı. "Yeni Türk hükümeti, eski Osmanlı'dan yükselerek, ortaya çıkmış bulunmaktadır. Mutlaka tanınması gerekir. Yeni Türkiye, öyle ya da böyle, herhangi bir bağımsızlık savaşında olduğu aynı tavır içinde, haklarının ta-

nınmasında ısrarcı olacaktır." Duraksadı ve "Sevr Antlaşması Türk milletinin ölüm fermanı anlamına gelir ve bize karşı kendisini dost diye tanımlayan hiç kimse bu kelimeyi ağzına dahi almamalıdır. SevrAntlaşması'nı zihninden kazımamış olan hiçbir ülkeyle karşılıklı güven içinde görüşmelere girişemeyiz. Bizim gözümüzde böyle bir antlaşma yoktur! Londra'ya giden Türk heyetinin başkanı bu gerçekliği dile getirmediyse, kendisine verilen yönergelere göre hareket etmemiş demektir. Yaptığı bu hatadan dolayı suç işlemiştir," diye ekledi.

"Konunun bu olduğunun farkında değildik. Yeni öğrenmiş bulunuyoruz! Onun hatası..."

Mustafa Kemal sözünü kesti onun. "Onun bu hatası, Avrupa'da ve özellikle Fransa kamuoyunda olumsuz izlenimlere neden olmuş bulunmakta. Eğer biz de Bekir Sami Bey'in izinden gitseydik, biz de benzer bir hata işlemiş olurduk. Avrupa'nın bizim Misak-ı Milli'mizden haberi olmaması olası değil! Avrupa ve bütün dünya oturup bizim senelerce kan dökmemizi izledi! Bunca mücadelenin anlamı üzerine herhalde biraz kafa patlatmış olmalılar."

Uzun uzadıya görüşmelerin ardından, M. Franklin-Bouillon sonunda, antlaşmayı enine boyuna okumak ve anlamını iyice kavrayabilmek için, tartışmalara ara verilmesini önerdi. Ona en çok zaman kaybettiren, kapitülasyonların kaldırılması ve Türklerin tam bağımsızlığını kapsayan maddeydi.

M. Franklin-Bouillon'un kafası karışmıştı. "Bu hususlar daha fazla inceleme ve daha yoğun düşünüp taşınmayı gerektiriyor."

Mustafa Kemal, "Eksiksiz ve tam bağımsızlığın elde edilmesi, üstlenmiş olduğumuz görev adına en başta gelir. Bu milletin ve dünyanın gözü önünde üstlenmiş olduğumuz bir

görevdir! Milletimiz eksiksiz bir bağımsızlığın saygınlık ve onuruyla yaşamak istiyor. Tam bağımsızlıktan söz eden biri için bu sınırsız özgürlük anlamı taşır; politik, ekonomik, hukuki, askeri, kültürel vs. Biz bu amaca ulaşamadığımız sürece barış ve huzurun keyfini çıkarabileceğimize inanmıyoruz. Barış yapıp, tamamen resmi anlaşmalar içine girebiliriz ama milletimiz tam bağımsızlığını sağlamayan bir barış veya antlaşma karşısında kendini asla huzurlu ve kendi öz varlığının sahibi gibi hissedemez. Eğer halkımız şu koşullarla tatmin olma eğiliminde olsaydı, neden iki yılı boyunca savaşsındı ki?" diye karşılık verdi. "Ateşkes yapıldığı gün, bir üşengeçlik ve dirençsizlik ortamının arkasına gizleniverirdi!"

M. Franklin-Bouillon kendi hükümetinin son bir onayını aldı ve Sakarya zaferinin üzerinden otuz yedi gün geçtikten sonra Ankara Antlaşması'nı imzaladı. Antlaşma, politik, ekonomik, hukuki, askeri, kültürel veya uğruna can feda edebilecek saygınlığına en küçük bir kısıtlama olmadan, aziz Türk topraklarının tam bağımsızlığını kabul etti. Ankara Antlaşması sonuçta, Suriye sınırında seksen bin asker, İtalya ve Amerika aracılığıyla gönderilen, içlerinde tüfek, top ve levazım olmak üzere kırk bin asker için malzeme sağladı. Bu anlaşma yoluyla, milli atılımlar, ilk kez Batılı güçler tarafından kabul görmüş ve yardım sağlanmıştı. Gazi Mustafa Kemal, devrimin balyozunu ve diplomasinin örsünü kullanarak, Türkiye ve Batılı demokrasiler arasında kurulacak bağı tavına getirmeye çalışıyordu.

XXXII

Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşunun üçüncü senesi olan 1922 yılı boyunca, yeni partiler kuruluyordu. Bunların arasında, Pan-İslamcı bir gerici grupla, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile sıkı fıkı ilişkiler içinde olan Türkistan partisi vardı. Mustafa Kemal sadece Milliyetçi çoğunluğun liderliğini yapmaktaydı. Muhalefet onun hem ordular başkomutanlığını, hem de Meclis Başkanlığını bir arada yürütmesinden hoşnut değildi. Onlar bu iki gücün tek bir adamda toplanmasından rahatsızdılar. Mustafa Kemal bu karşıt hareketi bertaraf etti ve düşmanı İzmir ve İstanbul'dan kovmaya yemin ettikten sonra, o iki erki elinde tutmayı sürdürdü.

Meclis'e yaptığı konuşmada, zaferin hemen ardından başlatılacak olan sanayi devriminden söz etti. Dediğine göre bu hareket, toplumun bel kemiği olan köylünün gelişmesinde ve yaşam düzeyinin çağdaş bir hale gelmesinde rol oynayacaktı. Bölük pörçük atılımlar bir yarar sağlamayacağından, savaş sırasındaki kısa dönem durgunluğun aslında geniş kapsamlı bir sanayi seferberliğinin hazırlığıyla geçirildi diye açıklamada bulundu. "Hiçbir girişimde bulunmamak, yarım yamalak işlere bel bağlamak ve yalnızca bölük pörçük hazırlıklara girişmekten daha evladır."

Müttefiklerin, üç ay boyunca ne Yunan ve ne de Türk kuvvetlerinin hiçbir yoğunlaşmada bulunamayacağını yirmi kilometre uzunluğunda bir hattı şart koşan ateşkes antlaşması, o zamana kadar görülmemiş en büyük seferberliğin hazırlıkları adına Türklere yarar sağladı.

Mustafa Kemal, bunun bir tuzak olabileceğini düşünüyordu; çünkü Yunanlılar da bir takım hazırlıklara girişmiş-

lerdi. Bu ateşkes Sevr Antlaşması'nın bir taklidiydi ve o yorulmak nedir bilmez bir çabayla at üstünde İzmit, Eskişehir ve Afyon'da teftişlerde bulunmayı sürdürdü. Düşman Afyonkarahisar, Dumlupınar ve Eskişehir yörelerinde oldukça güçlüydü. Yunanlılar ta Marmara Denizi'nden, Menderes nehrine kadar mevzilenmişlerdi. Mustafa Kemal dikenli tellerin arkasında, olağandışı bir biçimde ıssız olan tarafsız bölge boyunca karnı üstünde süründü. Her bir ayrıntıyı tek tek inceledi ve askerlerine siperler kazdırıp, telden tuzaklar hazırlattı. Düşmanın Türk nişancılarla başı dertteydi. Türk casuslar Yunan mevzilerine sızarak, çok değerli raporlarla geri döndüler: Düşman ordusu üç kolordu ve birkaç bağımsız birlikten oluşmaktaydı. Üçü epey güçlü, bağımsız tümenler olmak üzere, adı geçen üç kolordu on iki tümen içermekteydi.

Türkler, batı cephesinde bulunan tümenlerden iki düzenli ordu oluşturdular. Üç tümen halinde bir süvari bölüğü ve daha küçük çapta iki diğer süvari bölüğü bulunmaktaydı. Asker ve tüfek sayısı bakımından Yunan ve Türk tümenleri denk güçteydiler. Yunanlılar, makineli tüfek, top, uçak, ulaştırma araçları ve teknik donanım bakımından, Türklerden gözle görülür biçimde üstündüler; çünkü zamanında bütün bunları dünyanın diğer ülkelerinden sağlamışlardı.

Yunanlılar halka eziyetlerini giderek arttırırken, bir yandan da İstanbul'u işgal etmekten dem vuruyorlardı. Ateşkes antlaşmasının aksine savaş gemilerinden biri, Averof, boğazlardan geçerek Karadeniz'e çıktı ve gidip Samsun'u bombardımana tuttu. Yunan Generali Papoulas emekli olmuş, yerine asker tarafından pek yakından tanınmayan ve onlarla kurulması olası ilişkileri savsaklayan General Hadjanesti atanmıştı. Bu arada, Yunan meclis başkanı Gounaris, Londra ve Paris'ten

daha fazla silah ve para talebinde bulundu ve Lord Curzon' dan pek net olmayan sözler alırken, Fransızlar umursamaz bir biçimde omuz silktiler. Onlar da artık Asya'nın bu insanı canından bezdiren batağından bıkmışlardı ve terk etmek istiyorlardı ama Türkler direndikçe, azalan tayın ve toz duman yüzünden gittikçe daha da zorlanıyorlardı.

Mustafa Kemal, yarı yarıya kör olan yaşlı annesi Zübeyde'yi ve kız kardeşi Makbule'yi, Çankaya'da daha bir güvende olacakları ve rahat edecekleri Ankara'ya getirtti. Pek yakında İstanbul ve İzmir'in son cepheler olacağını ve ailesinin ancak, yakın bir zamanda Ankara diye adlandırılan yeni Milli karargahında güvende olabileceğinin farkındaydı. Zübeyde uçsuz bucaksız yaylalar boyunca yolculuk ederken ve kağnıların gıcırtılarını dinlerken, aklına Mustafa Kemal'in doğumu ve de falcının kehaneti geldi. Bu doğurup da, emzirdiği adam kimdi? Ta sünnetinden beri kendisine karşı bir yabancı olup çıkmıştı. Abasına iyice sıkı sıkıya sarılırken, belki çok kısa bir süre yaşadıktan sonra ölüp gideceği bu şehre korkarak, sırtı ürpererek baktı.

Mustafa Kemal haritalarını inceledi, kelebeklere benzeyen flamalarını sağa sola oynattı ve kırmızı iki tanesini Çaldağı'nın kuzeybatısına sapladı.

Fevzi, devasa bedeniyle gerindiğinde, altında minicik kalan koltuk çatırdadı. Koltuğunun kollarına abanarak ayağa kalktı ve kapıya doğru yürüdü.

Bir istihbarat pusulasını incelemekte olan Mustafa Kemal, "Her kimse, işim var benim!" diye terslendi.

Fevzi aşağıya, iki adet cam gibi cilalanmış postala baktı. Bakışlarını yukarı doğru çevirdiğinde, eski püskü ama titizlikle ütülenmiş bir üniforma çarptı gözüne. "Mustafa Kemal!"

"Ya, kimmiş o?"

Albay Rafet, "Benim," dedi. Gülümsedi ve şık bir selam çaktı. Çok uzun zaman oldu... ama işe yarar her bir subaya ihtiyacın olacak."

Rafet, arkasında Fethi, içeri girdi.

Mustafa Kemal, elindeki pusulayı masanın üzerine bıraktı. "Vay, iki yakışıklı delikanlı Akdeniz tatilinden döndüler demek! İstanbul'un suyu mu çıktı? Bir iki sene önce oraya gitmeye can atardınız ikiniz!"

"Fethi ileri doğru adım attı. "Biz en azından hoş karşılanırız sanıyorduk..."

"Tabi." Mustafa Kemal yerine oturdu. "Herkese çay versinler. Kusura kalmayın, elimizde taze baklava ve havyar kalmadı. Anlarsınız, biz burada askerleri doyurup, silah almak için para arıyoruz." Arkasına doğru yaslandı ve tepeden tırnağa süzdü onları. "Siz iki kafadar, daha bir şişmanlamış görünüyorsunuz. Kastamonu ormanlarında sülünler nasıldı, Rafet?"

"Öyle pek kolay bulunmuyor artık, Mustafa Kemal." Rafet sabırlı ve sakin görünüyordu. "İngilizler bizi Malta'dan azat ettikten sonra, Mısır ve Suriye üzerinden buraya geldik."

"Ankara'ya gelmek için uzun bir yol."

"Bak beni dinle, Mustafa Kemal." Fethi yeniden yerinden kalktı. "İngilizler iki sene önce bizi sınır dışı ettiler ve iki sene sürgün canımıza tak etti! Anlayacağın, yüzüstü bırakmadık kimseyi. Savaş esirleriydik biz."

"Biz de savaşta mücahitleriz!" Mustafa Kemal bir sigara yaktı ve kibriti omzu üstünden fırlatıp, attı. "Sizler lanet olası kalın kafalı salaklarsınız, savaş kurbanları değil! Size burada kalmanız gerektiğini anlatmaya çabaladım ama burası pek

fazla konforsuzdu, zevklerinize pek yanıt verecek bir şehir değildi. Peki, be adamlar, şimdi neyin peşindesiniz, lanet olsun?"

Rafet, "Ben bir süvari subayıyım," dedi. "Düşmanı yok etmeye çalıştık ama sayıca çok az olduğumuzdan parmağımızı bile kıpırdatamadık. Uçaklar Bursa'yı amansız bir biçimde bombaladılar. Tamam, kabul ediyorum, senin kadar iyi bir subay değilim ama beni artık bir yerlerde kullanabilirsin."

"Belki de haklısın, Rafet, ikmal ve ordu donatımdan iyi anlarsın." Ayağa kalktı ve pencereye doğru yürüdü. "İyi. Seni Savunma Bakanı olarak atıyorum." Rafet'in gözle görülür bir biçimde tüyleri diken diken olurken, gözleri parıldadı.

Mustafa Kemal masaya geri döndü. "Vizyonun hâlâ yerinde, değil mi Rafet?"

"Evet, efendim."

"İyi o zaman, pencereden dışarı, şu arapsaçına iyi bir bak ama Allah seni inandırsın, bu sefer de bir hata yapacak olursan, seni ellerimle asarım ve bedenin çürüyüp ipten düşene dek orada sallandırırım!"

"Ya ben ne olacağım?" Fethi endişeli görünüyordu.

"Ha, evet, sen!" Mustafa Kemal çenesini okşadı. "Burası müzayede yerine döndü! Elindeki pusulayı havada salladı. "Biraz evvel Enver'in ta uzaklarda, Buhara'da olduğunu ve kendisini emir ilan ettiği haberini aldım." Bir başka pusulayı aldı eline. "Cemal'i hatırlar mısınız? Bu da ondan. Afganistan'ın başkenti Kabil'deymiş. Yazdığına göre, Afgan Emiri'nin danışmanlığını yapıyormuş ama o da memlekete dönmek istiyor." Uzun parmaklarıyla kâğıt parçasına vurarak odanın içinde tur atıyordu. "Çok geçmedi aradan, hani o herkes bir telaş buradan defolup gitmeye can atıyordu. Artık, bizim bütün mirasyedi oğlanlar memlekete dönmek ve krallar gibi karşılanmak istiyorlar!"

"Enver ve Cemal'in benimle ne alakaları var?" Fethi sinirli bir hareketle pencereden dışarı, darağaçlarına bir göz attıktan sonra gene geri döndü.

Mustafa Kemal öfke içinde Fethi'ye döndü. "Tam olarak buradan defolup, onların yanına gidebilirsin! Hatta bir emirin asistanına, asistanlık bile yapabilirsin!" Sigarasını yere çaldığı gibi, topuğuyla onu ezdi. "Artık git! İkiniz de gidin! Ben büyük bir partinin hazırlıklarını yapmakla meşgulüm ve siz ikiniz davetlim değilsiniz!"

XXXIII

Mustafa Kemal, iki yapmacık tavır içinde görünüyordu. Bunlardan biri, zevk peşinde koşan zampara bir ayyaştı. Kahveden kahveye kasıla kasıla geziyor, sıkça yöresel içkili lokantalarda boy gösterip, süslü püslü kadınlarla takılıyordu. Herkesi, askeri sorunların kendisi için artık eskisi kadar önemi olmadığına inandırmayı umut ediyordu. Güya birlikte olmaya niyet ettiği kadınlara bol keseden bahşişler dağıttıktan sonra, aceleyle genelevlerin arka odalarından çıkıp, arka kapıdan sıvışıp, gidiyordu. Garın yanındaki karargâhına geri dönüyor ve yaklaşmakta olan taarruzla ilgili planlar yapıyordu. Diğer takındığı yapmacık davranışsa, Fethi Bey'in Paris ve Londra'ya sürgün edilmesi konusunda ortaya koyduğu isteksizlikti.

Eşekler kocaman şarap ve içki fıçılarını yokuş yukarı, Çankaya'ya taşımaktaydılar. Ev bol keseden bir parti için hazırlanıyordu ve müzisyenler çalacakları parçaları titizlikle seçiyorlardı. Kadınlar börekler pişirmişlerdi ve 26 Ağustos'ta yapılacak baloya gelsinler diye, herkese davetiyeler dağıtılıyordu.

Mustafa Kemal dışında herkes partideydi. O Dumlupınar önlerinde Şeytan'ı, kızıl donlu küheylanını mahmuzluyordu. Yüksek sesle, kahkahalarla gülüyordu. "Yunan istihbaratı nasıl da tuzağıma düştü ama! Bu gece makineli tüfeklerin takırtısıyla dans edecekler!"

Türk tarafının planına yönelik bütün ayrıntıların ön hazırlıkları ve gizliliği büyük bir titizlik içinde kotarılmıştı; Çankaya'daki balodan, Mustafa Kemal'in nerelerde olduğuna, ülkenin bir yerinde güya yol çalışması yapıyor görünen askerlerin, geceleri başka bir bölgede çalışmalar yürütmelerine kadar. Diğer birlikler gündüzleri köylerde ve ağaç altlarında dinleniyor, geceleri toplu halde yürüyüşe geçiyorlardı.

Mustafa Kemal, karargahını Şuhut'a taşıdı ve ordugâhını Konyatepe'nin güneybatısına kaydırdı. Anadolu'nun dışarıyla olan her türlü iletişimi tamamıyla iptal edildi. I. Ordu'nun asker gücü, on iki piyade tümenine ve üç süvari bölüğüne yükseltildi ve onlara Akarçay - Ahırdağı üzerinden kuzeye hücum emri verildi. II. Orduysa, iki tam tekmil birlik ve bir süvari bölüğünden oluşuyordu. Üç süvari bölüğü Ahırdağının doğusunda konuşlanmıştı ve önce düşmanı kanattan vuracak, sonra da arkadan çevirecekti. Toplam yirmi bölükten yararlanılacaktı. Topçu ateşinin hemen arkasından, piyade birlikleri devreye girerek, ilerledi ve ilk birkaç saat içinde düşman hatları paramparça oldu.

Savaşın en cavcavlı anı içinde herkese, sanki her şey bir diğer şeyi kovalıyormuş gibi geldi. Bu yürüyüş İzmir'e doğruydu, bir halkın iradesinin o göz kamaştırıcı, müthiş ve gizemli çabasıydı bu. Bu, ta Erzurum'dan, İzmir'e kadar kan ve terle verilen bir varoluş savaşıydı. Kaytan gibi adaleleri asla gevşemeden ve bir zamanlar Büyük İskender ve Cengiz Han'ın yürüyüp geçtiği bu toprağın çamuruna bulanmış, lime lime ve yorgun ayaklarıyla yorulmak nedir bilmeden ilerleyen meçhul insan yığınları. Bu onların özgürlük adına yazdıkları bir kahramanlık destanıydı. Halk, sanki kaynayıp duran, esaretin acısıyla köpürüp taşan, kocaman bir kazan gibiydi. Kaderlerine terk edilmiş olduklarının farkındaydılar ama insanlık kazanı bitmez tükenmez dalgalar halinde kabarıp, taşıyordu. Çelik bakışlı Mustafa Kemal kolunu kaldırdı ve onlara emrini verdi. Atının eğerinde dimdik oturuyordu. "Artık yolumuz doğru Akdeniz'e."

***

Halkın arasında geziyor, onları yüreklendiriyor, onları iler-

lemeye teşvik ediyordu. "Karılarınıza, bacılarınıza tecavüz edenleri öldürün!" diye haykırıyordu. "Öldürün onları yoksa onlar bütün Anadolu'yu ve evlerinizi yakıp, yıkacaklar! Onlar Truvalılar ya da Atinalılar değil; onlar Homer'in soyundan da değil! Onlar açgözlü, domuz yiyiciler!"

Gece cephede devriye gezerken, bir sipere atladı ve bir askerin sigarasını yaktı. "Aferin bize; bu gün üç Yunan bölüğünü yerle bir ettik; generallerini de elimize geçirdik!"

"Evet, Gazi." Asker karanlıkta sigarasının kıpkızıl ateşi görünmesin diye siperin iyice içine gömdü kendini.

Mustafa Kemal hemen yanı başına çömeldi. "Burası leş gibi kokuyor be!"

Asker kaşındı ve gömlek yakasında bir bit yakaladı. "Bu iş bittiğinde hamamdan çıkmayacağım!"

"Çok uzun sürmeyecek. Belki yarın Çeltik'i de alacağız."

"Çeltik, komutanım!"

"Tabii. Orası Tokat'ın yalnızca on kilometre kadar güneybatısında."

"Evet, komutanım. Doğu tarafında üç tane kocaman dağ var. Ben ora doğumluyum, komutanım."

"Vay, ağır topçu bataryalarını konuşlandırmaya uygun bir yer!" Mustafa Kemal ayağa kalktı ve gerindi. "Yarın görüşürüz; Tokat'ta!" Sigara paketini askere fırlattı ve sürünerek siperden çıktı.

Halide Edip, kıpır kıpır ve göze hoş gelmeyen bir kalabalığın olduğu karanlık yaylalar boyunca cepheye doğru yol alıyordu. Belli belirsiz şekillerin ve sargılı kafaların çizgiler halinde görüldüğü gece sanki pek bir canından bezmiş gibi çekilmekteydi. Yaralılar Çay'a doğru gidiyorlardı. Şafak, birbirlerinin acı içindeki bedenlerine yaslanarak, destek veren bir

yığın adamın üzerine söküyordu. Sanki rüzgârda otlar gibi sallanıyorlardı.

"Bu Afyon yolu mu?"

"Doğrudan Afyon'a çıkar. Yoldan ayrılmayın ...her yer çukur ve top mermisi dolu." Asker hiç durmadan konuşurken, sesi sisli karanlığın içinde uçup gidiyordu. Asker sanki bir şeyler sezinliyordu ve işte o şimdi oluyordu ve buna ne anlam verebileceğini bilemiyordu.

Kağnılar, katırlar, kamyonlar, develer ve haki renkte gölgeler köy ışıklarının loşluğunda ilerliyorlarken, Afyon'un devasa kayalıkları kaşlarını çatmış, onları izliyordu. Karmaşık konvoyların tuhaf sesleri, sessizliğin içinde pek belirgin duyuluyordu. Yunanlıların ateşe verdiği evlerin içinde hâlâ korlar parıldıyordu. Gazi yalnızca birkaç saatliğine oraya gitmiş ve düşmanı Batı'ya doğru püskürtmüştü.

"Hoşgeldiniz, hanımefendi! Hoşgeldiniz, onbaşı"

"Sen kimsin?"

"Ben Alkan'ım, seyisiniz ve rehberiniz olarak görevlendirilmiş bulunuyorum. Hadi, acele edin ve yıkanın; çok geçmeden Gazi'nin yanına çıkmamız gerekiyor."

Soğuk su Halide'nin bileklerine dökülürken, Alkan'ın düzgün biçimli elleri toprak kabı tutuyordu. Genç adam özü sözü bir ama buna karşın çekingen biriydi. Gözleri kocaman ve yeşildi ve dudakları küçük ama dolgundu.

"Gazi'nin karargâhı nerede?"

"Şurada." Alkan harap bir binayı gösterdi eliyle; kapısı tek menteşe üzerinde duruyordu.

Sokak boyunca sessiz bir insan seli akıp gidiyordu. Karargâhın hemen önünde, merak içinde camlardan içeriyi dikkatle süzen siyah giyimli bir grup kadın göze çarpıyordu. Halide yanlarına vardığında, yaşlı bir kadın onu iki yanağından öptü.

Halide daha yaşlı olanın elini tuttu, saygıyla eğilerek öptü ve başına koydu. "Nine, nine, bugünlerin yaratıcısı sensin."

Halide aceleyle, subayların telaş içinde konuştukları ve her bir taraftan gelen tebrikleri selamla karşıladıkları eve girdi. Toprak zemin üzerinde yavaşça yürüyerek, hurdası çıkmış bir masanın üzerinde mumların titreşerek yandığı daha küçükçe bir odaya girdi. Mustafa Kemal ve Fevzi Paşa bir haritanın üzerine eğilmişler, el kol hareketleri yaparak konuşuyorlardı. Kapıda dikilmiş dururken onu ilk gören Mustafa Kemal oldu. Sanki altın sarısı başının üzerinde güneş ışıkları parıldıyormuş gibi onda göz alıcı bir hal vardı. Yücelerdeydi, tek başına.

"Hoşgeldiniz, hanımefendi!" Çınlayan sesi ve sertçe tokalaşırken elinin gücü, Halide'nin onun heyecanını hissetmesine neden oldu. O, milli iradenin capcanlı simgesi, bitmez tükenmez devinimin kendinden yakıtlı bir makinesiydi.

Altına bir tabure verirken çıkardığı kıkırdama sesi, bir aslanın hırıldamasını andırdı.

"Tebrikler, Gazi! Sonunda başardınız bu işi."

"Evet, sonunda başarmak üzereyiz işte. Nasıl geldiniz buraya? Ne zaman?"

"Nasılı hiç önemli değil. Neredeyse Yunan mevzilerinin içine düşüyordum. İşte buradayım, önemli olan da bu."

"Yunanlıların eline düşmeniz çok farklı bir önem arz ederdi!" Masanın üzerindeki beyaz peynir, siyah zeytin, ekmek ve suya doğru hareketlendi. "Eh, burada olduğunuza göre, bir şeyler yiyelim."

Fevzi, Halide'nin karşısına oturdu. Eyvallah anlamında sağ koluyla sol omzuna vurdu ve dişlerini emerken gülünç sesler çıkarttı. İsmet son derece içten ve nazikti. Mustafa Kemal yerinde duramıyordu, son derece neşeliydi.

Halide, "İzmir'i ele geçirdiğiniz durumda, Gazi, dinlenecek misiniz? Çok çetin bir savaş verdiniz," dedi.

"Benim lügâtımda eğer sözcüğü yoktur! Dinlenmek mi? Ne dinlenmesi? Yunanlılar birbirleriyle dalaştıktan sonra; belki de birbirimizi yeriz!" Güldü.

"Neden yiyelim ki birbirimizi? Yeniden yapılanma anlamında o kadar çok yapacak işimiz olacak ki."

"Savaş bittikten sonra, her şey tekdüze, can sıkıcı olacak. Bir başka heyecan buluruz kendimize, ha, hanımefendi?"

Halide ciddi görünüyordu. "Tanrının şefaati, kibirli ve gururlu herkesin, etrafa yukarıdan bakanların tümünün, Lübnan'ın başı göğe değen sedir ağaçlarının ...yukarılara yükseltilmiş tepelerin üstüne olsun! Gazi, gururdan ve kibirden kaçının. Savaş bir şeyse, barış çok daha çetin bir savaştır, ona göre!"

Yemek bittiğinde baş başa kaldılar.

Halide, "Çocuğunuz erken doğdu," dedi. Sağ salim, Avrupa ve sonra Amerika'ya kaçtılar. Nimet kızınızın adını ne koyacağınızı merak ediyor."

"Adı Lale olacak. O bir lale, Türkiye'nin milli çiçeği." Gözleri dalıp gitmişti, Halide'ye bakmıyordu.

"Onlara söylememi istediğiniz başka bir şey var mı... hiç?"

"Nimet'e söyle... onun gözleri, beni İzmir'e götüren yeşil ışıklardır. Ona de ki, Lale'ye adı söylenmeyecek, o adını kendi kısmetiyle keşfedecek."

"Hepsi bu mu?"

Mustafa Kemal'in elleri koltuğun kolları üzerinde hareketsiz duruyordu. Boşluğa dalmıştı gözleri. "Evet, aman çocuğa iyi baksın ve okutsun onu. Ben gerekli ayarlamaları yaptım. Ayrıntıları Hasan ve sizin aracılığınızla öğrenecek."

"Olur, Gazi."

Yüzü aydınlandı. "Nimet'e deyin ki, onunla o yeşil yerde buluşacağız. Anlar o. Türk'ün aklı başına sonradan gelir ama o akıllanıyor. İkimizden kimseye söz etmemeli ve de çocuğumuz olduğundan."

"Ya sevginiz, Gazi?"

"O biliyor. Allah adına gerek duyacağımız güne kadar artık sevgi sözcüğüne ihtiyacımız yok!" Dirseklerini dizlerine koyarak, başı ellerinin arasında, öne doğru eğildi. Halide omzuna dokundu.

"Sonunda diğer insanlara benzediniz; kocaman deniz üzerinde tek başına bir dalga."

Aniden ayağa kalktı ve azametle yürüyerek odadan çıktı. "Eğer bir dalgaysam bile, ben devasa bir deprem dalgasıyım!"

XXXIV

Ele geçirilen düşman mevzileri Afyon'un güneyinde elli beş kilometre, Afyon'un doğusundaysa, otuz kilometre uzunluğundaydı. Düşmanın tek çaresi kuzeye doğru kaçmaktı; kuvvetleri Dumlupınar'da yok edilmişti. Yunanlılar üst düzey donanıma sahip olmalarına karşın, gündüzle gece arasında neredeyse yirmi derece fark olan cehennemi sıcaklıktaki yaylalarda susuz kalmaları onlara hiç ummadıkları kadar kayıplar verdirmişti. Bu Türklere doğal bir avantaj sağlamıştı.

Mustafa Kemal, topçu ateşini yukardan izlediği Yassı Höyük'teki bir tepede dikilmişti. Türk havan topları Sakarya nehri üzerindeki köprüyü imha etti. Yunanlılar kıymıklar halinde parçalanan ahşap köprüden çamurlu sulara döküldüler. Islık çalan top mermileri kaçmakta olan Yunan piyadelerini delik deşik etti. Mustafa Kemal, Şeytan'dan indi ve dizginlerini Alkan'a verdi, sonra, kah koşarak, kah kayarak, homurtular içinde göğüs göğse çarpışmakta olan Türk ve Yunan birliklerine doğru gitti. Mustafa Kemal, kılıcını çekti ve iki yana havada sallamaya başladı. Sığınaklar ve siperlerin arasından geçerken askerlerine, "Benimle birlikte çarpışın!" diye haykırdı.

Türkler taşmakta olan bir kazan gibi korku içindeki Yunanlıların üzerine çullandılar, süngüleriyle onları delik deşik ettiler, kafalarını dipçikleriyle deldiler. Mustafa Kemal'in suratı şarapnel tozuyla kapkara olmuştu. Seller gibi akan ter yanaklarında şeritler oluşturmuştu. Gözleri çelikten iki çizgi halini almış, toz toprak içindeki kalm kaşlarının altından fosforluymuş gibi parıldıyordu.

Başkumandanlık Meydan Muharebesi, İzmir harekâtının en büyüğüydü. Bu savaş Dumlupınar çevresinde, bir siperler,

istihkâm çukurları ve yıkılmış tel örgü ağı içinde cereyan etti. Dört buçuk Yunan birliği Kızıldere vadisi boyunca İzmir'e doğru kaçabilmeyi umut ediyordu ama bunun yerine sıkıştırılıp, imha edildiler. Nurettin Paşa, 2. Ordunun, 11. ve 12. Birlikleriyle vadinin ağzını tutmuştu. Altıntaş cenahındaysa, Yakup Şevki Paşa 2. Ordu birlikleriyle çıkışı kontrol altına almıştı. Yunan ordusunun bir yanı Murat Dağlarıyla, öbür yanı da ağaçlıklı tepelerle çevriliydi. Savaş sona erdiğinde Dumlupınar'dan arta kalan, tütmekte olan kor halinde ve yıkık dökük, iskeletleri andıran evlerdi.

Savaştan sonraki sessizlik içinde Mustafa Kemal cesetler ve sedyeler arasında dolaşıyordu. Bir ara durdu ve bir düşman ölüsünün yüzünden ceketini sıyırdı. Alkan da sessizce yanına gelmişti. Mustafa Kemal eğildi ve önce bir Yunanlının, arkasından da bir Türk'ün gözlerini kapadı.

Gözlerini Yaşar'ı anımsatan bir cesede dikilmiş, bakarken, "Zavallı Türkler! Zavallı Yunanlılar! Zavallı Dünya!" diye haykırdı. "Savaşın arkası barış mıdır acaba?"

Gazi kayalara tırmanırken öne doğru eğildi, başını öne eğdi ve sağ elini ceketinin cebine soktu. Sol eliyle umutsuzluk içeren bir hareket yaptıktan sonra, eli yanına düştü. Ayaklarının dibinde mavi-beyaz bir Yunan bayrağı vardı, toz ve onu taşıyan sancaktarın bedeninden akan kanla lekelenmişti.

"Alkan, kaldır şunu!"

"Gazi! Bu bir Yunan bayrağı!"

"Kaldır onu dedim sana! Bayrak, bizim olmasa bile, bir milletin onurudur. Ne olursa olsun yerlere serilemez ve çiğnenemez!"

Köye geri döndüler, gece için çadırlar kurulmuştu. Hemen yakındaki tren istasyonunda bir kalabalık toplanmıştı. Kocaman bir kamyon durdu ve askerler ondan inenlere yol açtılar.

Alkan, "Sanırım esirler bunlar," dedi.

"Evet, Alkan, ama kalabalığın onlara yol vermesi ne kadar tuhaf. Gidip bakalım, ne olup bitiyor."

Kamyondan inen insanların yanına doğru yürüdüler. Uzun boylu Türk çavuşunun kucağında cılız bir bebek vardı. Bebek ağlayınca, onu kollarında havaya kaldırdı. Mustafa Kemal onu çavuşun elinden aldı ve sanki deneyimli bir babaymış gibi pışpışladı. Hamile bir Yunanlı kadın Mustafa Kemal'in yanına yaklaştı. Yaslandığı subay besbelli kocasıydı. Derken kadın bir ağacın dibine çöktü, ağlamaya ve kocasını azarlamaya başladı. Türk subaylar onların yanından uzaklaştı.

Mustafa Kemal, "Durun!" dedi. "Bu kadının ne halde olduğunu görmüyor musunuz? Ona hemen bir oda hazırlayın ve ona yardım etmeleri için birkaç köylü kadın çağırın buraya."

Alkan şaşkın bir halde, afallamış görünüyordu. "Gazi, hiçbir Yunan subayı hamile bir Türk köylü kadınını ne saydı ne de korudu. Ben, daha doğmamış bir bebeğin cinsiyeti üzerine, birçok doğmamış çocuğun üzerine iddiaya giren birçok Yunan, Ermeni ve Arap askere tanık oldum. Kimin kazandığını anlamak için süngüyle karınlarını deştiler kadınların! Yunan kadınlarının canı can da, Türk kadınlarının ki can değil mi?"

Mustafa Kemal'in yüzünde tuhaf bir ifade vardı. "Alkan, Allah onların arasında bir ayrım yapar mıydı? Merhamet yalnız bizim savaşan insanlarımıza mı özel bir şey? Yani biz de mi ayak uyduralım Hıristiyanların işkencelerine? Bizler çağdaş insanlarız ve bunu kanıtlayacağız, her ne kadar dünya henüz bizi yeni yeni tanımaya başlıyorsa da."

***

Mustafa Kemal ve Alkan, ardı arkası gelmez bir sel gibi yamaçlardan aşağı akıp giden insanların arasına karıştılar. Altın sarısı toz zerrecikleri havada bir bulut oluşturuyor ve herkesin üstünü kaplıyordu. Hepsinin yüzlerini tozdan maskeler kaplamıştı ve bir ışık huzmesi çarptığında, yüzleri mor, altın sarısı ve yeşil renklere bürünüyordu. Hareket halindeki insanlar, araçlar, hayvanlar ve top arabalarından oluşan o sessiz ahenk, devasa bir gökkuşağı bütünlüğüne bürünmüştü. Sanki kurtuluşa doğru uygun adım yürüyen insanları andırıyorlardı.

Alkan, yüzünde tozdan bir maske oluşan ve kirpik uçlarında mavimtırak mor ışıltılar parıldayan Mustafa Kemal'e bir göz attı.

Alkan, "Vay canına, Gazi," diye bağırdı, "altın bir adam oldun!"

Gazi Mustafa Kemal, açık arazide savaşlar yönetmiş ve iki gün içinde de Yunan Genelkurmay Başkanı General Tricopis'i teslim olmak zorunda bırakmış bir altın adamdı.

Altın Gazi, tıpkı İzmir'in işgalinde yaptıkları gibi yakıp yıkma ve katliam yapmakla bütün enerjisini harcamış ve umudunu yitirmiş Yunanlıları kaçarken göğüsleyen Türklere liderlik yapıyordu. Hıristiyan ahali de onların peşine takılmıştı. Türklere barınacak bir yer kalmasın diye kendi karargâhlarını da yaktıktan sonra, sıvışıp, gittiler. Batı Anadolu'daki bütün o dört başı mamur Türk kasabalarının çoğu yakılıp, yıkılıyordu. Felaket haberleri gün geçtikçe çığ gibi büyüyordu. İki yüz Türk çocuğu yakılarak, öldürülmüş, erkekler ve kadınlar linç edilmişlerdi. Yunanlılar evlerini yaktıktan sonra kapıları üzerlerine kilitledikleri Türk kadın ve çocukların umutsuzca pencerelerin demirlerine yapıştıkları ellerinin kömürleşmiş kalıntıları göze çarpıyordu.

Uşak'ta geçen günler boyunca, esir düşen General Tricopis hakkında bir sürü dedikodu yayılmıştı ortalığa. Giriştikleri savaşta işleri yüzüne gözüne bulaştıran Genelkurmay Başkanı Hadjanesti'nin yerine atanmıştı. Bu felaket sırasında Tricopis'in nerede olduğundan Yunanlıların haberi yoktu. Panik içindeki Yunan komutanların morallerini yükseltmek için oldukça çaba sarf etmiş ve esir kamplarında kim daha üstün diye birbirleriyle kapışmış olan Venizelos ve Constantinists'in aralarını yapmaya çalışmıştı. Gene de bu tam çöküş süreci içinde, Tricopis arta kalan ne varsa bir araya toparlamaya ve onurlu bir duruş sergilemeye çalışmıştı.

Uşak'ta, 2 Eylülde, Mustafa Kemal, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa kocaman bir salonda, yuvarlak bir masanın etrafında toplanmış, oturmaktaydılar. General Tricopis ve General Dionis savaş esiri olarak teslim olmuşlardı. Ancak, Tricopis'in başkomutanlığa atandığından henüz haberi yoktu. Rütbelerine saygı anlamında, esirler Kemalettin Sami Paşa ve Nurettin Paşaların nezaretine verilmişlerdi ve her iki yanlarında onlar duruyorlardı. Bu aynı zamanda, herhangi bir protesto karşısında, koruma amaçlıydı da.

Yunanlı generaller huzuruna çıkarıldıklarında, Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet'in arasında oturmaktaydı. Türk generaller basit üniformaları ve kıpırdamayan yüz hatlarıyla, Yunanlıların sinirli, bozum olmuş suratlarına ve yaldızlı, abartılı üniformalarına ters düşüyorlardı. Fevzi Paşa dimdik oturuyordu ve bakışları Buda'nınkiler kadar ifadesizdi. "Bu arkadaşlar," diye geçirdi kafasından, "gerçekten asker falan olamazlar yahu! Baksana ne kadar da çıtkırıldım bir yürüyüşleri var ortalıklarda ve selamlaşmaları bile sanki hoppaca, yeni bir step dansı yapar gibi!"

Bu komutanların Türk halkına bir insanlık trajedisi yaşatmaları için askerlerine bu komutanların emir verdiği aklma gelince, İsmet Paşa'nın gözlerinde öfkeyle şimşekler çakarken, suratı kapkara kesildi.

Ortama egemen olan Mustafa Kemal'di. Üst düzeyde kusursuz ve başarılı asker, olağanüstü bir sanatçı ve sporcu olan oydu. Saygınlık, onur ve zarafet anlamında yanına yaklaşılmazdı. İntikam ve düşmanın işlediği iğrenç suçlar aklının köşesinden bile geçmiyordu. Tam karşısında Tricopis dikilmekteydi. Mustafa Kemal, oyununu soğukkanlılıkla oynamaya çoktan hazırdı. Kazanan taraf olarak, Gazi büyük bir askeri nezaket sergilemekteydi. İçtenlikle General Tricopis'in elini sıktı ve çaktırmadan alışılmışın dışında bir uzun zaman bırakmadı.

"Oturunuz, General," dedi. "Yorgun olmalısınız."

Mustafa Kemal sigara tablasını açtı ve rakibine ikram ederken de Alkan'a kahve getirmesini emretti. Elli yaşlarında, cılız, aşırı şık giyimli ve yapmacık tavırlarıyla Tricopis, Mustafa Kemal'in bakışları altında ezim ezim eziliyordu.

Tricopis, "Efendim, sizin bu kadar genç olduğunuzu fark edememiştim," dedi.

Girişi Rum çevirmen yaptı ama daha sonra sohbet Fransızcayla sürüp gitti. Tricopis, Mustafa Kemal'e dert yanarken, ne kadar acıklı bir durumda olduğunu açığa vurdu.

"Berbat bir başkomutanımız vardı," dedi. "Hadjanesti, İzmir'den kılını kıpırdatmıyordu. Durumun tam ne olduğunu bilmeden orduyu yönetmeye kalktı. Komuta kademesiyle birlikler arasında sık sık iletişim kesintileri oldukça... ikide birde hatları kesip duran o gözü pek Türk süvarilerine şükürler olsun" - pek bir senlibenli tavırla göz kırpıp, kıkırdadı - "Bu adamlar Yunan ordusunun içinde fink atıyor, ulaşım ve asker

gücümüzü imha ediyorlardı." Duraksadı ve oldukça bol el kol hareketleriyle konuşmasını sürdürdü. "Üstüne üstlük, bir de Constantinists ve Venizelos anlaşmazlığı patlak verince, bizde ne birlik kaldı, ne de disiplin. Afyon'dan sonra hepimizi bir korkudur aldı." Mustafa Kemal öyle kıpırdamadan oturup, kendisine bakmayı sürdürürken, adam bir kez daha duraksadı. "Çobanlardan itibaren bir karşı harekat önerdim... bu..."

"Evet, General, sizi anlayabiliyorum ve belki ben de aynı biçimde tavır alabilirdim." Gazi ona kibar davranıyordu.

İki Yunanlı General aralarında ağız dalaşına başladılar. General Dionis Tricopis'in verdiği bir emri yerine getirmemişti. Yunan ordusu içinde birlik sağlanamamıştı ama onlar çok eski insanların torunlarıydılar... falan... filan.

Görüşmeyi sona erdirmek üzere ayağa kalkarken Mustafa Kemal, "Benden sizin için yapmamı istediğiniz özel bir şey var mı, General?" diye sordu.

Tricopis'in yanıtı, "İstanbul'daki eşimin durumumdan haberdar olmasını istiyorum," oldu. "Adı Leyla. Sanırım gençlik zamanlarında sizinle tanışmış. O kız kardeşimin hizmetçiliğini yapardı. Ondan hoşlandım ve benden aşağı derecede olmasına karşın, onu çok seviyorum."

Mustafa Kemal neredeyse dengesini kaybederken, hafifçe yutkundu. "Bu yerine getirilecek." Sonra Tricopis'in elini kavradı ve uzunca bir süre bırakmadan, "Savaş bir şans oyunudur, General. Bazen çok iyi durumdan, berbat hale düşersiniz. Bir asker ve onurlu bir insan olarak elinizden geleni yaptınız. Sorumlulukla şans iç içedir. Kendinize sıkıntı yapmayınız."

Tricopis artistik bir takım el kol hareketleri yaptı ve işaret parmağını şakağına dayadı. "Ah, General," dedi, "son yapmam gereken şeyi yapamadım bir türlü işte!" İntihar etmeye cesaret edemediğine değiniyordu.

Mustafa Kemal gözlerini kısarken, dudaklarını alaycı bir biçimde büktü. "Bu sizi bağlar, yalnızca sizi," dedi.

Yunanlılar odadan çıktıklarında, Mustafa Kemal biraz bozulmuş gibi duruyordu.

İsmet, "Adamlar senin umduğun gibi çıkmadılar," dedi "Kendini sanki şanına yakışmayacak bir adamla dünya arenasında yarışa çıkmış milletlerarası bir şampiyon gibi hissediyor olmalısın!"

Fevzi kürdanını ağzından çıkardı. "Muzaffer biri için çok alçakgönüllüsün, Mustafa Kemal. Ben asla bu kadar incelikli davranamazdım. Çok zor bir zafer kazandın ve senden ortalıklarda hava atman, caka satman beklenirdi" dedi.

Mustafa Kemal yerine oturdu ve kendine bir içki doldurdu. "Dostlarım, bu zafer ancak kusursuzca planlanmış ve müthiş bir biçimde kotarılmış askeri tekniklere ve hazırlık dönemimizde titizlik ve dikkatle sürdürülen gizlilik becerisine atfedilebilir. Onlara sürpriz yaptık, hepsi o kadar."

"Hayır, Mustafa Kemal." İsmet'in gözleri kısıldı. "Bu kadar basit değil. Sen savaştın ve hepimize korkusuzluğun örneği oldun. Kazandık çünkü bizim bir Gazimiz vardı, Hadjanesti gibi koltuğuna gömülüp oturmayan ama planlar yapabilen!"

***

Yolun, incir bahçeleri ve koyun sürülerini geçtikten sonra kıvrıldığı yerden sonrası askerlerle doluydu. Patlayan tüfeklerin eşliğinde Vatanperverler Salihli'ye doğru yol almaktaydılar. Süvariler, Salihli'deki Yunan garnizonunu kaşla göz arasında boşalttırdıklarında, günlerden Çarşambaydı. Yunanlılar şehri tümüyle yıkıp dökemeyecek kadar acele ve telaş içindeydiler ama gene de sekiz bin evden yalnızca birkaç yüzü ayakta kalmıştı. Nifdağına doğru kovalandılar.

"Alkan, "Açlıktan geberiyoruz. Artık suyla ayakta duramayız. Yarım saattir arıyorum ama etrafta bir lokma ekmek bile bulmak olanaksız!" dedi.

Halide, "Kasabada karargâh falanda mı yok?" diye sordu.

Delikanlı, "4. Ordu birlikleri buradaydı ama onların Manisa'ya gitmek üzere hazırlık yaptıklarını duydum," diye yanıt verdi.

Eline bir pislik içinde gazete parçası aldı ve bir şeyler karaladı: "Kemalettin Sami Paşa: Açlıktan kırılıyoruz. Bize birkaç somun ekmek gönderebilir misiniz acaba?" Alkan'a döndü. "Al şunu, elinden geldiğince hızlı sür atını. Henüz gitmemiş olabilir. Ulağımız atlamış olabilir onu."

Alkan tam atına atlamıştı ki, kocaman kırmızı bir araba çıkageldi. Direksiyonda Kemalettin Sami Paşa vardı. Arabasını durdurdu ve kolunun altında bir paketle yanlarına geldi.

"Ulağınız yanıma vardığında benim garnizon çoktan gitmişti. Kusura kalmayın; Size yalnız bunları getirebildim."

Halide'yle Alkan yaprak dolma ve sardunya konservelerini açtılar, peynir ve ekmekle birlikte yediler.

Sami, "Gazi buradaydı, daha üç saat önce," dedi. "Sizin bir arabaya binmeniz gerektiğini söyledi. Şimdi benimle birlikte Manisa'ya gelmelisiniz. Size sığınacak bir dam bulurum ben."

"Manisa yakılmadı mı?"

"On sekiz bin evden kala kala beş yüz kadarı ayakta. Ben gene de size bir yer bulurum canım. Yarın sizi arabayla Nif'ten aşağı götüreceğim."

"Çok teşekkür ederim ama ben Doru'ya binip, gideceğim Nif'e."

"Olmaz! Saçma bu. Sekiz saat at üstünde gidemezsin sanırım."

"Merak etmeyin, gidebilirim. Bir kadının böyle gezdiğini gören halkın moraline iyi gelir bu."

Halide'yle Alkan, ay ışığında daracık geçidin tozlu yolu boyunca at sürdüler. Tepeler, çalılıkların ve arapsaçı gibi orman bitkilerinin arasından göğe doğru yükseliyordu. İleriden, sürekli tüfeklerin atılıp durduğu Murat merası görünüyordu. Soyguncular ve kötü niyetli insanlar her an, her yerden üzerlerine atlayabilirdi. Geçidin ilerisindeki köyler asker kaynıyordu. Halide onlarla omuz omza at sürüyordu. Nif'e vardıklarında sabahın beşi olmuştu. Halide'nin atı Doru'nun yorgunluktan bacakları titriyordu.

Alkan ve Mustafa Kemal'in emir subayı Halide'ye bir berber dükkânının içinde kalacak bir oda buldular. Halide yatıp, uyudu, kalktı ve atma binip komutanını aramaya koyuldu. Doru birden ürkerek geri bastı. Halide atını korkutan şeyin ne olduğunu anladı çünkü hemen yakınlarından, üzerine giydiği, ağzını ve burnunu kapayan beyaz bir örtüyle bir adam geçiyordu; gözlerinde kocaman gözlükler vardı.

"Bu asker de neyin nesi, bu gülünç, tuhaf baş örtüsüyle?" diye sordu.

"Ben de tam size bu kadından söz edecektim."

"Kadından mı?"

"Evet. Ona Gül Hanım derler ve doğudan henüz geldi buralara. Yarım saat kadar önce sizi aradı ama ben rahatsız etmemeyim dedim."

"Ne iş yapar bu hanım?"

"Erzincanlıdır kendisi, tuhaf rüyalar görmüş. Ali, Allah'ın Aslanı, Halife ve peygamberin yeğeni, rüyalarına girmiş ve ona orduya katılmasını emretmiş. O da evini ve kocasını terk ettiği gibi, yanına on beş yaşındaki tek oğlunu alıp, buralara

gelmiş. Batı cephesine kayması emredilen Doğu tümeninin komutanına çıkmış ve sonra da, tıpkı Ermenilerle savaştığı gibi, Yunanlılarla savaşmak üzere buraya gelmiş."

Siyah zeytin ve çaydan oluşan kahvaltıda Mustafa Kemal'e katıldılar. Tam atlarından iniyorlardı ki, Gül Hanım ya da Gül Kadın denen kadın yanlarına yaklaştı. Uzun boylu ve cılızdı.

Halide, Doru'yu sakinleştirmeye çalışırken, "Küstahlık etmek istemem ama şu kocaman gözlüklerinizi çıkarır mısınız ne olur," diye ricada bulundu.

Gül Kadın başörtüsünü tümüyle açtığında ortaya, harika, derin bakan gözlerin olduğu, oldukça endişeli ve buruşuk bir surat çıktı. İncecik bir burnu ve büyücü ya da azizelerinkine benzer bir ağzı vardı; on üçüncü yüzyıldan kalma bir tabloyu andırıyordu. Altın sarısı saçları uzun bukleler halinde sırtından aşağı sallanıyordu. Sırtına, bedenine büyük gelen, omuzlarından dökülen bir asker ceketi geçirmişti. Uzun adımlarla Mustafa Kemal'e doğru yürüdü, elini tutup kaldırdı, öptü ve alnına koydu.

"Seni duymuştum, Gül Hanım. Rüyalarınla insanları ürkütüp, bağımsızlık için daha sıkı çalışmalarına neden olarak, büyük iş başardın."

Kadının ince yüzü dikkat çekecek kadar ciddiydi. "Efendi, ben nedensiz hiç kimseyi korkutmuş değilim, şimdiye kadar. Rüyalarım uydurma değil benim. Bildiğim tek dil uhreviyedir - öbür dünyanın dili! Rüyalarım bana yeniden cepheye gitmem gerektiğini söyledi. Ben emirlerimi Ali'den, Allah'ın aslanından alırım."

Mustafa Kemal'in yüzünde buruk bir gülümseme belirdi. Elini kadına doğru uzattı. "Ne görüyorsun burada, Gül Hanım?"

Kadın onun bileğini tutup, havaya kaldırdı. "Patavatsız birisin sen. Bak, ışık nasıl parmaklarının arasından parlıyor."

"Bunu bana söylemen gereksizdi, ya da herhangi bir kimsenin," diye güldü.

"Sen kadınlara karşı patavatsızsın." Çokbilmişçe onun yüzüne baktı. "Dünyanın gözü önünde ona asla sahip olamayacağın için, esmer olanı uzaklara yolladın. Ta dokuzu birkaç dakika geçinceye dek onu asla anlayamayacaksın."

Mustafa Kemal aldırmaz görünmeye çalıştı. Gül Hanım devam etti. "Benim neden söz ettiğimi iyi biliyorsun sen. Şu anda hem yapayalnızsın hem de aşkın ne olduğunun farkına varmış bulunuyorsun. Kadın onun avuç içine daha bir yakından baktı. Zaten benden çok daha iyi bir falcı varmış çünkü o benden önce kehanette bulunmuş ve 'Cennet anaların ayaklarının altındadır,' demiş." Yüzü şefkatle burkuldu. "Ve bir baba, her ne kadar kendi neslinin umudunu sürgüne yollamış olsa da! Laleye kimse bir şey söylemeyecek ama sen onun Kısmet'i olacaksın ve senin ruhun ona her zaman yol gösterecek."

Gül Hanım başını arkaya doğru attı ve göğe baktı. "Bu adam kutsanmış. Avucunun içinde bir hilal ve yıldız görüyorum! Hilal ve yıldız şimdiye kadar iki kere gökte yükselmişti. Üzerinde kocaman bir bulut ve sis vardı ama işte üçüncü kere yükselmek üzere. Anadolu onun ışığıyla yıkanacak. Beyaz tozlar içinden bir şehir doğmakta!" Kadın duraksadı ve elini inceledi onun. "Cennetin ayakları altında olduğu o yaşlı olan bu sene yeşiller içinde olan yere gidecek. Genç esmer olanıysa sana oraya yol gösterecek."

"Annem... ve... " Halide'ye baktığında yüzü kireç gibiydi.

"Bildim! Bildim işte! Bir diğeri var ama seni ne kadar uyarsam da, bana kulak asmayacaksın. Duygularında kafan kar-

makarışık; onu sevmeyeceksin. İmamsız bir nikahta keramet olmaz." Başını salladı. "Yaşlı olan hâlâ mavi boncuklar takıyor. Mavi boncukları gördüğünde, falcının sen doğmadan önce büyük kehanetlerde bulunmuş olduğunu anlayacaksın. Yaşlı gözleri görmeyen o seni çok sevdi, yalnız o ve de peçeli olan çünkü onlar için sen bir kahraman değil, anlayışla karşılanıp, affedilebilinecek bir erkektin." Halide'ye döndü. "Ve o peçesiz olan da seni sevebilir ve anlayabilir."

Gül Hanım onun avucunun içini öptü. "Keşke falına ilk bakan ben olsaydım! Ama şunu biliyorum ki, sen altın adamsın ve güçle dolusun ve öyle de olacaksın. Sen yeni bir yaşam ve yeni bir Türkiye'nin umudu adına bir Altın Bağ'sın!" Öne doğru eğilip, beyaz örtüyü başına çektikten sonra hızla uzaklaştı.

"Söylediklerinde gerçek payı var." Halide dosdoğru Mustafa Kemal'e dikmişti gözünü.

Mustafa Kemal kendine gelmişti. "Çağdaş gerçeklerle pek uyuşmuyor. O lanet olası şeyle neden yüzünü gözünü örtüyor ki! Rahatsız etti beni."

"Gerçekler bazen can sıkıcı olurlar."

"Ondan bir şekilde yararlanamaz mısın, hastanede belki de?"

"Giyimi ve yaradılışıyla atları ve insanları ürkütebilir ama o zaten kendi tarzıyla çok kimsenin yapmayacağını yapmakta zaten. Bırakın onu cepheye gitsin. Diğer savaşlarda olduğu gibi moral konusunda yararlı olabilir."

Dokuz gündür at sırtından inmeyen adamlar Nif'e girdiler. Ruh gibiydiler çünkü tehlike ve eylem içinde olmadıkları an geçmemişti. Bir deri bir kemik kalmış kırışık suratlarında gözleri tuhaf bir biçimde parıldıyordu. Genç komutanın yüzü ve

içine çökmüş avurtları sırf tozdan kül renginde değildi. Kapkara gözleriyle mevzileri kontrol ediyor ve kusursuz düzende olduklarını gördüğünde, "Marş!" diye bağırtısı ağzında ve kulak tırmalayıcı o korkunç gürültü içinde donup kalıyordu. İki sıra halindeki süvariler, şimşek çakar gibi aynı anda kılıçlarını çekiyor ve dörtnala geçerlerken, güneş ışıkları ellerindeki çeliklerde parıldıyordu. Kulakları sağır edici kılıç ve nal sesleri eski şehrin kemerlerinde yankılanıyordu. Bin kadar ağız, ardı arkası kesilmeyen bağırtı ve kükremeye dönüşmüştü.

Askerler ve halk saldırının ilk komutuna itaat etmekteydiler; "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!"

YEDİNCİ BÖLÜM

Kehanet Gerçeğe Dönüşüyor

XXXV

Türklerin Dumlupınar'da kazandığı zaferin günü olan 26 Ağustos ile 9 Eylül arasında Yunanlılar Uşak'tan kaçarak, 260 kilometre uzaklıktaki İzmir limanına vardılar. Yunanlılar kendilerini kovalayan intikam duygularıyla dolu Türklerin gazabından kaçabilmek için aralarında, gemilerde yer bulma savaşı veriyorlardı. Mustafa Kemal, korku içindeki düşmanın arkasına bakmadan kaçtığından ve artık ne karşı saldırıda bulunamayacağından ve ne de savunma yapamayacağından emin olunca, atına atladığı gibi Kuzey'e, Bilecik, Mudanya ve Eskişehir'e gitti. Mustafa Kemal ve ordusu limana varmayı başaramayanları kovaladı ve yok etti.

Gazi, Fevzi ve Arif'in arasında at sürmekteydi; ta uzaklarda bütün ufku kaplayan o kızıl ışıltıyı gören yüksekçe bir tepede atının dizginlerini çekti. Arif öksürerek, burnunu mendiliyle kapadı.

Mustafa Kemal, "Bu savaşın parfümü," dedi. "Şu hafif bakır kokusu toprağın altını üstüne getiren top mermilerinden, şu yakıcı koku tütmekte olan yıkıntılardan geliyor. Ya diğeri?" Atından inmiş, bir çalının arkasında kusmakta olan Arif'e baktı. Yanan evlerin titrek ışığında yüzü küle dönmüş olan Arif'e baktı. Diğeri... yanık et ve çürümekte olan cesetler." Mustafa Kemal, "Hadi, dön de atına bin! Alış artık buna. İzmir'de, sağ kalan Türklerin gözü önünde kusup duramazsın. Onlarda aynı kokuyu duymakta!" diye Arif'e söylendi.

Arif, bitkin bir halde bir ayağını üzengiye koyup, diğerini eğerin üzerinden sürükleyerek öbür tarafa attı. İleri doğru bakarken içini çekti. "Demek İzmir burası, ha! Bu harabelik. Sanki şeytan burada kovalamaca oynamış!"

Mustafa Kemal kızarak Arif'e baktı. "Burası İzmir, yeniden inşa edelim diye artık bizim! Şu incir bahçeleri ve bağlar yeniden yeşerecek, meyve verecek; Yunansız bir cennet."

Fevzi boş bakıyordu. "Mustafa Kemal, korkarım İzmir'de ve denizde bitmeyecek bu savaş. Yunanlılar İstanbul'un Avrupa yakasında yeniden savaşa hazırlanmaktalar."

"Üstelik İngilizler de Çanakkale'yi savunacakları tehdidinde bulundular."

"Ne kanaatkâr olacağız, ne de karınca yuvalarından Toros Dağlarını yaratacağız. Fevzi, sen ve İsmet kuvvetlerimizi düzene sokarak, İzmit Körfezi üzerinden, Asya yakasındaki o kasabaya, Üsküdar'a gideceksiniz. İngilizler tek başına bir savaşa kalkışmayı göze alamazlar bence. Kurtlar sürü halinde avlanırlar ve müttefikleri bu kadar kısa bir sürede yeniden savaşa kalkışacak güç ve morale sahip değiller. Gelibolu akıllarından çıkmadı daha!"

Keskin nişancıların sürekli ateş altında tuttukları duman ve is içindeki şehrin içinden at üstünde geçtiler. Kulakları sağır eden patlamalar oluyordu. Mustafa Kemal ve yanındakiler zeytin dallarıyla süslenmiş beş ayrı otomobile bindiler. Gazi, Fevzi ve İsmet üstü açık bir Fransız otosuna binip, Karşıyaka'ya, karargâh olarak seçilen yarısı yıkık bir eve gittiler. Mustafa Kemal, derhal elde ettikleri zaferi köstekleyen sorunların üzerinde çalışmaya başladı. Müttefikler arabulucu rolüne soyunmuşlardı ama Gazi, Yunan güçleri Türkiye'yi terk etmediği sürece Anadolu'da barış görüşmelerine başlanmasının söz konusu olamayacağı yönünde ayak diriyor ama Trakya'da görüşmelere başlanabileceğini söylüyordu.

Mustafa Kemal, rahatsız edilmemesi emrini verdi çünkü uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra dinlenmek istiyordu.

Ama dinleneceği yerde, birikmiş olan mesajları inceliyor, durmadan bayat kahve içiyor, bir telaş barış antlaşmasının kendince koşullarını oluşturuyordu. Masasına eğilerek, "Yunanlılar Anadolu'da neden oldukları bütün zarar ziyanı tazmin edeceklerdir ve savaş esiri Türkler on beş gün içinde iade edileceklerdir," diye yazdı. Arkasına yaslandı ve bir sigara yaktı. "Büyük Millet Meclisi Başkanının kürsüsündeki o milli yası sembolize eden kara örtüyü kaldıracağız artık." Dışarıdan silah sesleri geliyordu; penceresine kurşunlar isabet ediyordu. "Üç buçuk yıl süren bir işgal! En sonunda denize döktük onları!" Gene silah sesleri. "Eh, en azından çoğunu."

O akşam Gazi iyice bir dinlendi. Şöyle balık etinde, bir dolu işveler yapıp duran, peçesiz bir genç bayan hayranlık dolu gözlerle Mustafa Kemal'e baktı. "Size hayranlık duymayacak bir Türk kadını olamaz!" dedi.

Şaşırmıştı ama kadının cüretkârlığı hoşuna gitmişti. "Ben bunu dile getirebilecek kadar ileri gitmezdim."

Kadın boynundaki altın kolyeyi eline aldı ve açarak ona Mustafa Kemal'in kendi fotoğrafını gösterdi. "Kızmazsanız."

"Neden kızayım ki?" Keyifli bir biçimde kıkırdadı.

Halide Edip oturmuş, kendi düşünceleri içinde boğulup gitmişti. "Ne çıkar ki madalyonun içinde kendi resminin olmasından! Kız ona hayran olsa da, olmasa da, yürekten bir Milliyetçinin bunu boynunda taşıması hiç de yadırganacak bir şey değil." Genç kızı süzerken, Halide biraz gözlerini kıstı. "Cin fikirli bir kız. Ya onun kalbini çalacak olursa? Onu asla elinde tutamaz ama bir süreliğine de olsa haylazlıklar yapmasına engel olur belki. Hımm. Modern bir kız olmalı, peçesiz. Gül Hanım peçesiz bir bayandan söz etmişti ama onun kastettiği bu bayan değildi ki."

Mustafa Kemal, "Kusura bakmayınız," dedi, "adınızı anlayamadım da..."

"Latife, bu şehirdeki tanınmış tüccarlardan birinin, Muammer Uşakizadeler'in kızıyım."

"Halide Edip Hanım, size Latife Hanım'ı tanıştırabilir miyim?"

Halide, "Nasılsınız?" dedi.

"Küçük Hanım sizi tanıyor ve sizden hocam diye söz ediyor!"

"Öğretmenim ben. Kısa bir süre sonra, burada işlerimi bitirdiğimde, Amerika Birleşik Devletleri'ne gideceğim, Kolombiya Üniversitesinde ders vermek üzere."

"Ya, evet. Sizi tanıyor gibi olmama şaşırmadım, ben İstanbul Üniversitesi'nde hazırlık okurken, siz İngilizce dili profesörüydünüz."

"Orada çok hoş genç bayanla karşılaşmıştım. Korkarım sizi anımsayamadım."

Latife'nin hareketleri oldukça kadınımsı ve mahcuptu. "Ah, çok doğal," dedi. "Orada yalnızca bir sene kaldım ve derslere düzenli giren biri değildim. İngilizcemi geliştirmek için girip, dinlerdim."

"Ya, İngilizce biliyor musunuz?" Mustafa Kemal Latife'ye duyduğu ilgi daha da bir artmıştı.

Gülümserken, göz kirpiklerini kırpıştırdı. "Sanırım bu konuda hocam benden daha iyi bir yargıda bulunabilir, şöyle aramızda bir iki kelime İngilizce konuşmak fırsatını bulursak tabi."

Mustafa Kemal, "Üniversiteyi bıraktıktan sonra neler yaptınız?" diye sordu.

"Doğru Fransa'ya gittim ve orada hukuk okudum."

"Hukukla ilgili misiniz?"

"Ya, evet! Paris'ten henüz döndüm."

"Oradayken sizi en çok etkileyen ne oldu? Yani dersleriniz dışında demek istedim."

Latife, gri benekli kahverengi gözleriyle Mustafa Kemal'e baktı. Konuşurken ağzının olağandışı ince olduğunun ve onun kendine has iradesini açığa vuruyordu. İncecik dudaklarında güç ve enerji vardı, ondaki en kadınımsı olmayan şey.

"Sanırım en önemlisi, Avrupa ve Amerika arasında barış olması... genel anlamda, eskiyi geride bırakıp, radikal bir biçimde yenilikçi bir değişimden kaynaklanan bir ilerleme ve büyük bir dinamik güç meydana gelmiş demek istiyorum. İnsanlar hareketlerinde ve zevklerinde çok daha özgürler ve bu sayede de, bizim bir türlü beceremediğimiz anlamda çok daha büyük bir politik özgürlüğe sahipler."

"Dünya Savaşı sırasında gittiğim Almanya'da ben de aynı izlenimi edinmiştim. Bütünüyle farklı bir dünya sanki. İfade ve düşünce özgürlüğü hakkında dile getirdiğiniz şeyler, çok daha büyük bir politik özgürlüğün eli kulağında olduğunu telkin ediyor insana. Eğer Türkler bunu öğrenecek olurlarsa, o zaman yeni bir endüstriyel demokratik tarzda yaşama daha kolaylıkla uyum sağlayacaklardır. Onlara bu yaşam biçimini öğretmek büyük bir zevk olurdu ama çok zor. Sizin gibi modern bayanların çok çaba sarf etmeleri gerecek."

"Bu benim hayalim, efendim! Bir devrimden çok, bir yeniden yapılanmaya ve bir Rönesans'a ihtiyacımız var. Aynı anda bu üç öğenin de eşiğindeyiz."

"Fransa'da kalmadığınıza sevindim. Bize burada lazımsınız."

Kız bir parça geri çekilirken, harika gözlerini yere çevirdi.

"Lazım olan benden çok sizsiniz. İnsanları Rönesans ve yeniden yapılanmaya siz götürebilirsiniz, tıpkı onlara tek başınıza cesaret ve ihtilal aşıladığınız gibi. Barış bu çabamızda en büyük sembolümüz olacaktır."

Bir sonraki akşam Gazi Mustafa Kemal zaferlerine Bursa'nın kurtuluşunu da kattıklarını açıkladı. "Verdiğimiz savaşın sonucu planladığımız gibi gidiyor," dedi, "ve aralarında Tricopis de olmak üzere, Yunanlı generaller ve komutanlar savaş esiri olarak elimizdeler. Yunan kralı da esirlerimiz arasında olurdu ama zevkine pek düşkün olması evde kalmasına neden oldu. Halkının sorunlarına o kadar ilgisiz ki!"

12 Eylülde, İzmir'deki Ermeni mahallesinde bir yangın patlak verdi. İnsanlar ellerinde çıkınları ve eşyalarıyla kordona dizilmişlerdi. Son derece hızla yayılan yangının kızıl ışığı endişeli suratları aydınlatıyordu. İsmet Paşa, bir yandan yangınının söndürülmesiyle uğraşırken, itfaiyenin bütün lastik hortumlarının küçük parçalar halinde kesilmiş olduğunu gördü. Bu büyük olasılıkla sıvışmakta olan Yunanlıların işiydi. Yunanlılar şehri yakma planını titizlikle yapmışlardı. Gece olduğunda bu devasa yangın denizin kilometrelerce açıklarından izlenebiliyordu. İzmir sahilleri gene kızıla boyanmıştı. İlk seferinde Türk kanıyla, şimdi de Yunanlıların ve Ermenilerin kundakladığı şehrin alevleriyle. Yangının kızıl ve sarı alevleri karargâhı yalayıp duruyordu. Giderek daha fazla insan deniz kenarlarında birikirken, yangının sıcaklığıyla birlikte yüzlerindeki endişe de büyüyordu. İlk birkaç saatten sonra şehrin merkezine ulaşım olanaksız hale geldi. Evlerin de olmak üzere, Aya Triada ve Foti kiliselerinin altlarına depolanmış olan patlayıcı ve dinamitler infilak etti. Sıcaklığa eklenen gürültüyle birlikte, üç gün süren korku giderek yoğunlaştı. İzmir artık

kızıl şehir diye anılabilirdi. Mustafa Kemal ve arkadaşları Bornova tepelerine taşındılar.

Bu olay patlak vermeden önce Mustafa Kemal karargâhını, Kral Konstantin'in İzmir'i işgali sırasında yaptırdığı köşkte kurmuştu. Bu bölgeden memnundu çünkü şehrin hareketli bir yerindeydi. Ancak yangın sırasında o ve erkânıharp, Latife Hanım'ın davetini kabul etti ve Göztepe'ye, Bornova tepelerine taşındı. Ailesi Biarritz, Fransa'da yaşadığından, malikâne Latife Hanım'ın denetimi altındaydı.

***

Eylül sonunda, Anadolu'nun havası zayıf düşmüş olan bedenine iyi gelmeyen annesinin sağlığı gittikçe bozulunca, Ankara'ya gitti. Mustafa Kemal İzmir'e geri dönerken, Zübeyde'yi beraberinde götürdü. Zübeyde'nin, oğluyla evlenmesine çaba sarf ettiği Latife üstlendi onun bakımını. Annesinin bu isteğine, "Sevgili anneciğim, ben Türkiye'yle evliyim. Benim evlilikle falan uğraşacak zamanım bile yok," diye karşılık verdi. Ne zaman onun dönem arkadaşlarından biri evlenecek olsa, Zübeyde gözyaşı döküyordu çünkü ölüp gitmeden önce bir torunu olsun istiyordu.

Mustafa Kemal, körfezin masmavi sularına yukarıdan bakan göz kamaştırıcı bir Türk bahçesinden geçerek, Göztepe'ye vardı. Veranda ve oraya çıkan merdivenin basamakları, büyüleyici bir karmaşıklık içinde sıralanmış sarmaşıklar, morsalkım çiçekleri, yaseminler ve güllerle kaplıydı. Latife basamakların en ucunda dikilmiş, onu beklemekteydi. Yuvarlak yüzü oradaki çiçeklerden biriymiş gibi taptaze görünüyordu ve kahvemsi altın sarısı saçlarına ve omzuna attığı siyah şalı bu görüntüsüne ters düşüyordu. Henüz yalnızca yirmi dört yaşında

olmasına karşın, kırkında bir kadının davranış ve olgunluğu içindeydi. Gözlerinde ona has bir ışık parıldıyordu. Mustafa Kemal onun yanma yaklaştığında, Leyla'ya olan benzerliği karşısında donup kaldı. Aynı gözlere, aynı kahvemsi altın sarısı saçlara sahipti. Yanından geçerken, Latife'nin şakağını okşadı.

"Kahverengi - kahvemsi altın sarısı bu saçlar," dedi.

Latife onun ne hissettiğini algıladı. "Sanki size bir şeyler anımsatıyor gibi konuştunuz," dedi. Hafifçe kaşlarını çattı.

"Evet, öyle. Kahverengi Türkiye'nin rengidir. Toprağımızın ve dağlarımızın rengi bu."

Derhal odasına çekildi, özenli bir biçimde giyindi ve gittikçe seyrekleşmekte olan saçlarını taradı. Cumbalı pencereden denize baktı. Akdeniz'in suları, Ege'nin sularına karışıyordu. Aklına dayısının evinin hemen yanında hoş bir biçimde lıkırdayarak akan küçük bir dere ve bir evvelki seneden kalma yapraklarla, taze çimenlerin üzerinde yatan beyaz tenli omuzlar geldi. O kadar çok zaman olmuştu ki! Üzerlerinde beyaz bir güvercin kanat çırparken, Leyla'nın altm sarısı saçlarını parmaklarının arasında büküp durmuştu. Güneş onları, sanki tutuşmuşçasına harika bir bronz renge dönüştürmüştü. Ege'yi izlemeye devam etti. "Sessiz ol. Aman su duymasın yoksa sırrını sahilleri boyunca bütün dünyaya anlatır."

Boş odanın içinde, "Cennette hiç ırmak yok mu acaba?" diye yüksek sesle fısıldadı ve Leyla'nın yanıt verdiğini hayal etti.

"Cennet falan yok, bir tek sen varsın, sevgilim."

Hızla hayalindeki resim değişiverdi. Onu beyaz omuzlarından öpen, yenilginin karşısında dik durmayı bile becerememyecek kadar erkeklikten yoksun, o korkak Tricopis alçağı

geldi gözlerinin önüne! Mustafa Kemal, eklem yerleri bembeyaz kesilene dek arkasında yumruğunu sıktı öfkeyle.

"Ben kimi sevmişim? Kimi?" İçinde büyük bir acı hissetti; bu anılar Nimet'e karşı gösterilen sadakatsizliklerdi. Onu yeni yaşam perdesine iten o yeşil gözleri düşündü; bir yerlerde hâlâ titreyerek yanıyorlardı! Bir yerlerde kendi gözlerine benzeyen gözler de olabilirdi. Bunun için artık çok geçti! Nimet ne kadar farklıydı. Ödün asla olmamıştı, ama yalnızca gurur, asla kırılamayacak bir onur. Belki de Karadeniz Türküyle, Yunan Türk'ü arasındaki asıl fark da buydu. Her ikisini de ta içten sevmişti, belki bir diğerini de. Çok eşlilik düşüncesini asla içine sindirememişti, en azından yasal açıdan. Yüreğinde bundan bir rahatsızlık duyuyordu. Gene de hem zambağı, hem de gülü sevebilirdi, ikisini de ayrı ayrı hoş tutmak koşuluyla. İki kadınının da yüzünü hayallerinden söküp atamıyordu. Halide'deki akılcı yönlendiricilik ve özgüven, kendi gençlik zamanlarındaki sevgi dolu gençlik ateşi, Latife'de harman oluyordu. Acaba bu gece Latife'ye evlilik teklifinde mi bulunacaktı, yoksa çok uzun zaman önce kendisinden esirgenen şeyi mi isteyecekti?

Masadakilere katılırken, içindeki kargaşa ve beklentiyle gözleri alev alevdi. Üzeri içkilerle donatılmış masanın başında dikilirken, altın sarısı kaşları yeni bir heyecanla çatılmıştı. Latife, kanepede Halide'yle birlikte oturmuş, onu izliyordu. Âşık olduğu besbelliydi. Bu, bir kadının gözlerini kamaştırmak için Mustafa Kemal'in hep yeğlediği bir yoldur.

Kadehini kaldırdı. "İzmir'i kutluyoruz." Latife'ye bakarak, "Sen de içmelisin," dedi.

"Ben şimdiye kadar rakıya elimi bile sürmüş değilim ama kutlamaya katılmış olmak için şampanya içerim, efendim," dedi.

Rakısına hiç su katmadan, kadehini Halide'ye kaldırdı. "Bu hanımefendinin yanında ilk kez rakı içmiş oluyorum. Onda kendine has bir şey var."

Halide şampanya kadehini kaldırdı. "Size kimsenin tadını kaçıramayacağı bir mutluluk dilerim... kendinizin bile."

Gazi ansızın Latife'ye döndü. "Sizi numaracı! Başka zamanlarda rakı içmiş olduğunuza kalıbımı basarım!"

Kız yanıt vermedi ama yüzü alev alev oldu.

Mustafa Kemal, tıpkı savaş meydanlarında olduğu gibi, malikâneye de hükmeder oldu. Birçok cepheden ve içinde bulundukları koşullardan söz ederken, hastanelere veya Nimet'le baş başa olduğu Sakarya'daki karargâhın o küçük odasına değinmekten titizlikle kaçındı. Generallerinden övgüyle söz ederken, ara sıra gülüyordu.

İsmet Paşa, salonun ta öbür ucunda dikilmekteydi. Mustafa Kemal kalkıp yanına geldiğinde, gizlice onunla konuştu. "Latife hanım hakkında ne düşünüyorsun?"

"Çok alımlı biri." Kız konukların arasında gezinirken, Mustafa Kemal uzun bir süre gözlerini alamadı ondan.

Fevzi Paşa, Halide'nin yanına gitti. Sevinçli bir sesle, "Halide Hanım'a haberlerim var," dedi. "Kendisi Başçavuşluğa terfi ettirilmiş bulunuyor." Ciddileşerek onun yüzüne baktı. "Bilmiyor muydun?"

Halide, "Müteşekkir oldum," dedi,"bana sorarsanız ben aslında yalnızca onbaşılığa bile razıyım. Sevdiğim insanlar beni hep böyle çağırırlardı. Çok duygulandım." Yavaşça ayağa kalktı ve salondan verandaya çıktı.

İleride bir yerde Gül Hanım bir ağaca yaslanmış, duruyordu. Halide sundurmanın merdivenlerinden inerek, acele adımlarla onun yanına gitti.

Arzu dolu bir sesle, "Gazi Mustafa Kemal'le görüşmek için istekte bulundum," dedi

"Gidip bir bakacağım, elimden gelen bir şey olur mu diye."

Gül Hanım, Halide'nin kol ağzına koydu elini. "Teşekkür ederim, ama bana geri dönüp, benimle görüşmek istemediğini söyleyeceğini adım gibi biliyorum."

"Deneyebilirim gene de."

"Savaş sona erdi ama bana asla inanmayacak olsa da, ona anlatmam gereken bir sürü şey var."

"Bekle burada biraz. Geri geleceğim."

Halide aceleyle eve geri döndü; orada birkaç dakika kaldıktan sonra ay ışığı altında ağır adımlarla ağaca geri döndü."

Halide ağır ağır anlattı. "Milli yazgımız adına oynadığın belli bir rolün oldu. Bu hareket içinde ortaya koymuş olduğun hizmet ve yürekten sevgi şu anda iki kat büyümüş durumda. Diğer şeyler bunu telafi edecektir ama şunu biliyorum ki, yürekten verilen bir hizmet, özellikle de bu hizmet karşılık beklemeden yapılmışsa, insanı kişisel doyuma ulaştırır."

Gül Hanım içtenlikle Halide Edip'in elini öptü. "Sorun değil. Her şey olması gereken yolda gidiyor görünüyor. Belki de yalnız seninle görüşmem en hayırlısıydı. Bu sevecenlik dolu halden anlayışın seni ölümsüz kılacaktır. Türkiye seni bir savaşçı ve aynı zamanda bir sanatçı olarak tanıyacaktır. Ama bu sevecen yaklaşımının bir karşılığı olacak elbet."

"Karşılığı mı? Anlayamadım."

"Anlayacaksın, gerçekleştiğinde. En büyük acından sonra, biri çıkıp gelecek ve seni Yakındoğu'nun *Jeanne d'Arc*'ı diye anılmanı sağlayacak. Gitmeliyim." Gül Hanım karanlığın içinde yitip gitmişti bile.

Halide kabul salonuna geri döndüğünde, hâlâ rakı içmekte

olan Mustafa Kemal heyecan içinde kalkıp, onun yanına gitti.

"Sen tutmuş dışarıda falcıyla konuşuyorsun! Asıl heyecanı kaçırdın."

"Ne heyecanı, efendim?" Halide kendini bir türlü sosyal ortama alıştıramamıştı. Gecenin bir parça soğuğunu da beraberinde getirmişti.

Mustafa Kemal, Latife'nin tombulca elini havaya kaldırdı. "Görüyor musun? Sağ eline baksana! Teklifimi kabul etti ve pek yakında evleniyoruz."

Sade bir altın yüzük Latife'nin yüzük parmağında parıldıyordu. Evlendiklerinde yüzük sol eline geçirilecekti.

Halide, Latife'ye doğru, "Tebrik ederim, Gazi. İnşallah birçok evladınız olur," dedi. "Çok geç oldu. Eğlenceyi bir tarafa bırakıp, iş konuşalım mı biraz? Yarın Bursa'ya doğru yola çıkacağım ve bu gece Başkomutanıma veda etme ve Türkiye'ye hizmette bulunma fırsatım bana sağladığından, ona teşekkür etme olanağını yakalamış bulunuyorum."

"Türkiye'nin sizin hizmetlerinize her zaman ihtiyacı olacaktır."

"Hizmette her zaman Türkiye'ye amade olacağım." Yürüyerek, verandaya çıktı ve Latife'yi her iki yanağından öptü. "Komutanımı oldukça iyi ellere teslim etmekteyim. Yanında yeni Türkiye'nin bir kadını var, notlar alabilen ve bunları İngilizce ve Fransızcaya çevirebilen. Halk beni çağırıyor. Onlara geri dönmeliyim."

Mustafa Kemal, "Arabada palton var mı?" diye sordu. "Hava soğuk."

"Yok, ama fark etmez."

"Dur! Bir dakika bekle. Sana kendi pelerinimi vereceğim!" Mustafa Kemal gözden kayboldu ve elinde eski koyu renk pe-

leriniyle geri döndü. "Bu, kanundışı ilan edilip, idama mahkûm edildiğimiz günlerde hep sırtımdaydı."

Halide, kahverengi gözlerinde iri iri yaşlarla, "..davamız uğruna bitmek tükenmek bilmeyen bir sabır ve tutkuyla çalıştığımız günlerde!" diye ekledi. "Hepimizin her an saldırıya uğrayıp, öldürülmeyi beklediğimiz o dönemde, bütün gece boyunca ateşin karşısında buna sarınıp, emirler yağdırmanızı ve planlar yapmanızı asla unutmayacağım!"

Sevecenlikle onu omuzlarına aldı. Sarmaşıklarla kaplı basamaklardan aşağı doğru inerken, pelerin arkasından onunla birlikte gitti. Mustafa Kemal'le, Latife sundurmanın parmaklıklarından sarkarak, arkasından baktılar. Halide o kocaman pelerinin içinde pek ufak tefek görünüyordu, pek de yalnız.

"Büyük bir adamın kılığına girdim!" diye bağırdıktan sonra son bir kez Mustafa Kemal ve Latife Hanım'a baktı. "Bu pelerini çocuklarıma miras bırakacağım ve onlar da sırası geldiğinde bunu Türk Müzesine verecekler!" Tıpkı Gül Hanım gibi gecenin karanlığı içinde yitip, gitti.

XXXVI

Silahı ve süngüsü kadar, Mustafa Kemal kişiliğiyle de İzmir'in kalbini fethetti. Kıpkızıl şehrin onursal hemşeriliğini kabul etti.

16 Eylülde, Anadolu tamamıyla Yunanlılardan temizlenmişti ve Türk Orduları İstanbul, Edirne ve Çanakkale'ye yönlendirilmişlerdi. İngiltere, Fransa ve İtalya, Paris'te bir konferans düzenledikten sonra, ilgi uyandırıcı bir barış teklifi taslağı hazırladılar. General Pellé, müttefiklerin fikirlerini Gazi'ye sunmak üzere, bir savaş gemisine binerek İzmir'e gitti. Gazi Mustafa Kemal barış görüşmelerine katılmayı, Trakya'nın I. Dünya Savaşı'ndan önceki Meriç sınırına kadar yeniden ana vatana katılması koşuluyla kabul etti. Barış görüşmelerinin Mudanya'da sürdürülmesine karar verildi.

İngiltere'yi, General Harington, Fransa'yı General Charpy, İtalya'yı General Monbelli temsil ediyordu; toplantıya başkanlık eden İsmet Paşa 11 Ekim tarihinde bir ateşkes antlaşması hazırladı. Trakya yeniden Türkiye topraklarına katılmıştı.

Bu ilk barış konferansının ardından Mustafa Kemal Rafet Paşayı Trakya'nın sivil ve askeri yöneticiliğine atadı. Rafet ve Mustafa Kemal, İstanbul'da büyük bir sevinç ve coşkuyla karşılanmışlardı.

Mustafa Kemal, barış zamanında Türkiye'nin yeniden yapılandırılması ve kalkındırılması gibi büyük bir uğraş içine girdi. "Bir sanayi ülkesi olacağız," diyordu, "ve teknik yardım alacağız; uğraşımız henüz bitmedi. Savaşı nasıl kazandıysak, aynı çabayı ekonomik ve yeniden yapılanma adına ortaya koymamız gerekecektir."

Rafet ve Mustafa Kemal, Şark Sineması binasında bir grup

eğitmenle bir araya geldiler. "Eğitim ve okullar genç nesiller adına çok önemli unsurlardır. Eğitim gençlere, insanlığa saygıyı, millete bağlılığı ve onur ve bağımsızlık düşüncesini aşılamalıdır. Yeni demokrasimizde ilk adım, Türkiye gençliği için bu tür bir eğitimi etkin hale getirmektir."

***

Ankara'ya dönüş yolunda, arabasıyla köylerin arasından geçti ve halkla sohbet etti. Onlara, tarih sahnesinde var oldukları günden beri Türklerin, özgürlük ve bağımsızlığı benliğinde taşıyan bir halk olduğunu anlattı. Bu halk, beş para etmez varlığını bir iki gün daha fazla sürdürebilmek tutkusuyla her türlü tarife sığabilecek bir biçimde aşılanma konusu olan Halifenin ortaya koyduğu o gülünç oyuna son verme gücüne sahip olduğunu kanıtladı. Milletlerarası ilişkilerde bütün uygar dünyanın en coşkulu arzusu, kuklalarm politikayı yönettikleri sisteme bir son vermek olmalıdır. Onlara çok kısa süre içinde Halk Partisi adında bir siyasi parti kuracağını anlattı. "Halk Partisi, haklarınızın, toprağınızın ve refahınızın geliştirilmesinin sesi olacaktır! Ben partinin başkanı olacağım. Peşimden gelin, gelin ki bir daha asla bir hiç uğruna kan dökmeyin!"

Mustafa Kemal, Ankara'ya döndüğünde, Çankaya'da çalışmalarına hız verdi. Nasıl yapılmalıydı! Büyük Millet Meclisi içinde çekişmeler ve gericilik bu kadar güçlenmişken, Türkiye'yi kendi haline terk edemeyeceği besbelliydi. Rauf? Rauf öngörüşmelerde ve İstanbul'un yönetiminin yeniden düzenlenmesinde oldukça başarılı olmuştu; ama Trakya başka bir şeydi, Türkiye'nin hakları ve saygınlığının geleceği bambaşka bir şeydi. Mustafa Kemal, bir kadeh rakıyı devirdi ve bir sigara yaktı. Hayır! Rafet kurnaz bir diplomattı ama çok fazla-

sıyla tutucuydu. Kim bilir, Padişah'a biat edecek kadar bile ileri gidebilirdi. Bu tür bir diplomatik hareket henüz kazanılmış zaferin içini boşaltabilirdi. Rauf engellenmeli; artık en baş düşman gerici unsurlardı. Kim? Kim? Sigarasının ateşi sararmış parmaklarını yakınca, onu odayı ısıtmakta olan küçük sobanın içine attı. İsmet! Tabi!

Yüksek sesle, "O yarı ölü, anasının gözü şeytan, işine geldiği kadarını duyar!" dedi. "O ayağını sağlam basan biri, ona güvenebilirim. Bazen onu kendi uzantım gibi görüyorum," dedi.

Mustafa Kemal, çalışma odasının kapısını açtı. "İsmet!"

Uyuklamakta olan nöbetçi sıçrayarak, hazır ola geçti. "Buyurun, Gazi!"

"İsmet Paşayı çağırın bana, şimdi! Derhal!"

"İşte geldim, Mustafa Kemal!" İsmet çay içmekte olduğu yemekhaneden çıkıp, geldi ve telaşla çalışma odasına daldı, kapıyı arkasından kapattı.

"Ben yalnızca yarı sağırım, Mustafa Kemal." İsmet gülümsedi.

"Ben de yalnızca yarı büyüğüm, İsmet. Büyük olan savaş! Çok yakın zamanda barışta büyük olacağım!" Mustafa Kemal, uzun gri külden çubuklara dönüşerek, bakır tepsiyi kirleten sigaraları birbiri ardına yakıp, raporları karıştırırken, heyecanla yaptığı çalışmayı önüne koydu. Ciddileşerek, İsmet'e baktı. "O üniformayı sırtından çıkarma zamanın geldi. Aslında sivil giysiler sana hep daha çok yakışmıştır." İsmet'in önüne içki koydu. "Kabul et, haydi!" Kadehini kaldırdı. "Yeni Dışişleri Bakanımız şerefine kaldırıyorum kadehimi!"

İsmet endişeyle karışık şaşkın gözlerle etrafına bakındı.

"Yeni Dışişleri Bakanımız olarak, İnönü zaferlerinin İsmet'inin şerefine kaldırıyorum."

İsmet, elindeki içkiyi unuttu. "Yusuf Kemal, Dışişleri Bakanı değil mi? Anlayamadım."

"Yusuf Kemal görevini sana devretme nezaketini gösterdi."

"Neden ben? Neden Dışişleri Bakanı?"

"Çünkü İsviçre'de yakında başlayacak olan Lozan Barış Görüşmelerinde Türkiye'yi temsil edebilmen için bu statüye sahip olman gerekir de, ondan."

Mustafa Kemal bir yanıt beklemedi; kapıyı çarparak, ardına kadar açtı ve "Bana terziyi çağırın! Şimdi!" diye bağırdı. Nöbetçi sanki donup kalmıştı. "Getirin onu! Çabuk! Bu acil bir devlet meselesi!" Dan diye çarparak kapıyı kapatıp, İsmet'e baktı. "Bunu daha önce hiç kimseye söylemiş değilim. Sana güveniyorum."

"Mustafa Kemal, Türkiye için canımı veririm bilirsin, senin için de."

O zaman çok daha zor bir iş yap. Türkiye için yaşa! Bunu hiç aklından çıkarma. Gericiler güçlenseler veya seni taşlasalar bile, kendini benim bir uzantım olarak hayal et! Müttefiklerle buluşacaksın ama onlardan özgürlük dilenmeye değil, onu talep etmeye, yoksa onların kıçlarını havaya uçuracağımızı söylemeye gidiyorsun!" Duraksadı ve bir sigara yaktı. "Onların diploması bataklığının içinde ne tür domuzların debelendiğini Allah bilir ancak! Şu kürek çeneli, öküz enseli Mussolini beş para etmez! Kendini Sezar sanıyor! Sonra, şu kendini beğenmiş Lord Curzon. Adam yerine bile koyma onu! Ama, hepsinden de önemlisi, bir Türk olduğunu aklından çıkarma ve onlara gerektiği kadar korkunç olabileceğini göster!"

İsmet, boynunu bir serçe gibi bükmüş, kocaman kahverengi gözlerinde önsezi ve sevinç ifadesiyle onu dinlemişti.

"İyi o zaman. Tamam!" Mustafa Kemal ufak tefek terziyi

içeri buyur etti ve sırtına öyle bir patlattı ki, adamın gözlükleri burnundan fırlıyordu. "Koyul bakalım işe! İşte konun önünde. Onun Avrupa'nın en şık giyimli adamı olmasını sağlarsan, yaşamın boyunca Türkiye'deki en iyi işler senin olacaktır!"

Mustafa Kemal, İsmet'in yanına koştu ve çekiştirerek ceketini sırtından aldı. Şu sağır rolüne devam et. Daha da sağırmışsın gibi yap ama daha çok işit!" Terziye döndü. "Bir kunduracı bul ve İsmet Paşaya ayakkabılar yaptırt. Şu kahrolası çizmeler sanki savaştan çıkmışa benziyorlar!"

Mustafa Kemal İsmet'i terziyle baş başa bırakarak, yokuş aşağı hızla inerek, Ziraat Binasına gitti. Bağıra çağıra tartışanları duyduğunda, gericilerin gene gemiyi azıya almış olduklarını anladı. Şimdi Türkiye'yi bu halde bırakmak, ha? Bu onun en tehlikeli görevden feragat etme kararı olurdu; yok etsinler diye milliyetçiliği ve elde edilmiş demokrasiyi gericilerin ve monarşinin eline bırakmak. Rapor dosyasının yanında olduğundan emin olmak için göğüs cebini eliyle yokladı.

Kazım Karabekir ve Arif onu meclis salonun kapısında beklemekteydiler.

"Nerelerdeydin, Allah aşkına! Milletvekilleri saatlerdir aralarında dalaşıp duruyorlar!" Arif sinirli sinirli yürürken, bir yandan da tabancasının kılıfını yokluyordu. "İçeride işler tehlikeye binebilir."

"Kazım Karabekir endişeli görünüyordu. "Neredeyse öğlen oldu. İçeri bu gün girmek istediğinizden emin misiniz?"

Tam da, hani beni yakalayıp, zincirleyerek İstanbul'a geri götürmen emredildiği gün kadar eminim. Anımsadın mı?" Mustafa Kemal sustu ve ısrarla Kazım'a baktı. "Hâlâ benle beraber misin?"

Kazım'ın kocaman suratında bir gülümseme belirdi. "Sonuna kadar, Gazi; sonuna kadar!"

Mustafa Kemal kapıyı ardına kadar öyle bir savurarak açtı ki, duvara çarptığında az daha kırılıyordu. Milletvekilleri çene yarıştırmayı bırakıp, dönerek ona baktılar. Sessiz ve lakayt bir davranış içinde öylece dikildi, tabakasından bir sigara çıkardı ve küstahça yaktı. Ağır adımlarla kürsüye doğru yürüdü. Kazım Karabekir hemen ensesindeydi ve Arif de eli tabancasında, dikkatli bakışlarla muhalifleri gözlüyordu.

Mustafa Kemal, sessiz olunması için kürsüye vurdu konuşmaya başlamadan önce derin bir nefes aldı. "Besbelli ki, siz laf ebelerinin güdülmesi gerekiyor ve bilgilendirilmesi. Şu sizin bir grup siğilli kurbağa gibi ayaklarına kapandığınız Padişahınız var ya, Lozan'da barış koşullarını tartışmak üzere İngilizler tarafından davet edilmiş bulunuyor. Peki, biz ne adına savaşıp durduk? Bir takım beyinsiz saray soytarıları yeniden bize ihanet etsin diye mi?"

Milletvekilleri aralarında mırıldanırken, içlerinden biri, "Biz barış koşullarımızı kendimiz koyarız!" diye haykırdı.

"Vahdettin'e ölüm!"

"Ancak bir hain onun bize ihanet etmesine izin verirdi!"

Mustafa Kemal karşılık olarak, "Doğru! Ancak hainler Vahdettin'in bize ihanet etmesine izin verirlerdi!" diye haykırdı. Boynundaki damarlar şişerken, kaşları çatılmıştı. "Bizim milli hükümetimiz, Halife'den özerk olmalıdır. Vahdettin ve Başveziri Tevfik Paşa dün korkudan titreyerek Yıldız Pavyonda saklandılar! Lozan'da bizi bir korkağın mı temsil etmesini istiyor- sunuz?"

Göğüs cebinden katlanmış rapor dosyasını çıkarttı. "Şimdi sizlere resmi raporu okuyacağım. Şöyle yazıyor: 'Vahdettin bu gece sarayı terk etti. Majesteleri kendini İngilizlerin koruması altına soktu ve bir İngiliz savaş gemisine binerek, İstanbul'u terk etti."

Herkes birbiriyle bakışırken, Mustafa Kemal dikkatlerini çekmek için bir kez daha kürsüye vurdu. "Padişah, hiç de söz konusu olmadığı halde, yaşamının tehlikede olduğuna inanmaktadır. Korunması için İngilizlere yalvar yakar olmuştur. Türkiye içindeki İngiliz Birliklerinin başkomutanı Sir Charles Harington saraya çağrılmış ve donanma gemisine kadar Vahdettin'e eşlik etmiştir. Padişah, Akdeniz Filosu komutanı Amiral Sir Osmond de Beauvoir Brook tarafından karşılanmıştır. İngiliz Yüksek Komiserliği görevini yürütmekte olan Mr. Nevile Henderson, Majesteleri Kral V. George'a iletilmesini istediği bir arzusunun olup olmadığını sormak amacıyla Padişah'ı gemide ziyaret etmiştir. Bu arada Harington, Padişahın kız kardeşi olan Ulviye Sultan adında bir kadına mektup yazmış ve ona Padişah'ın Malta'ya gitmekte olduğunu haber verip, ailesinin durumunu sormuştur. Harington, statükonun eline geçtiğini ve kral tahta çıkarken ya da tahttan inerken, her İngiliz vatandaşının haz duyarak, keyfini çıkarmaya alışık olduğu bir biçimde insanlık onurunu ayaklar altına alarak önünde eğilip, imzaladığını Halifeye bildirdiğini açıklamıştır.

Mustafa Kemal, kâğıdı katlayıp, tekrar göğüs cebine soktu. Suratı bir tiksinme ifadesiyle burkuldu. "Yüreksiz ve cahil bir beceriksiz ve korkak yaratık ancak böylesine kendisini kabul etmeye hazır bir yabancının kanatları altına sığınırdı ama böyle bir şahsiyetin bütün İslam âleminin Halifesi unvanını taşımasına olumlu gözle bakmak artık olası değildir herhalde. Böyle bir düşüncenin anlaşılabilir kılınması ki bütün İslami toplulukların yapacağı gibi, insanın önce köle pozisyonuna indirilmesi gerekir. Aklı başında hiç kimse, günümüzde ve bu çağda, hiçbir İslam Devleti, hiçbir kişiye bütün İslam dünyasının işlerini yönetme ve idare etme yetkisinin verilmesini asla kabul etmez!

İslam Devletleri olan İran ya da Afganistan tek bir kalemde Halifenin otoritesi altına girmeyi kabul ederler miydi? Hayır! Bu onların devletlerinin bağımsızlığına ve halklarının egemenliğine ters düşerdi! Biz onlardan farklı olamayız!"

Büyük Millet Meclisi yeni bir halifenin, Vahdettin'in yeğeni Abdülmecit Efendi'nin seçilmesi maddesine geçti. Abdülmecit Efendi'nin, herhangi bir dış gücün koruması altında saltanat etmek ve kendini bu amaç için şartlandırmaya çalışması olasılığı bertaraf edilmişti. Bu nedenle, Mustafa Kemal, Rafet'i delege olarak İstanbul'a göndermiş, Mecit'le görüştürmüş ve ona, Halife ve Padişah hakkında Büyük Millet Meclisinin bütün kararlarına uyma zorunluluğu getiren bir kâğıt imzalatmıştı.

Abdülmecit Efendi'ye yalnızca Halife unvanını taşıması izni verilmişti. İslam dünyasına herhangi bir tebligatta bulunmasına izin verilmeden önce, bu Meclisin denetiminden geçmeliydi. Ona, Vahdettin yönetimini ve davranış biçimini kınayan, Milli Anayasa'nın ilk on maddesini içeren ve Millet Meclisi idare biçiminin Türk Milleti adına en hayırlısının olduğunu belirten bir manifesto yayınlaması talimatı verildi.

Rafet Paşa, Abdülmecit'in, bunun mümkün olduğu, böylece bütün İslam âleminin Halifesi ve Kutsal Toprakların Hamisi unvanının üstüne imzasını koymasında bir sakınca olmayacağı, bu durumda tıpkı Fatih Sultan Mehmet gibi Selamlıkta cüppe ve sarık takması gerektiği düşüncesinde olduğunu bildirerek, bu mesaja yanıt verdi.

Mustafa Kemal karşılık olarak, "Kutsal Toprakların Hamisi" titrinin Halife unvanına eklenmesi gerektiğine hak verdi. Cuma törenlerinde fetih kıyafetlerinin giyilmesi gereğini ise saçma bulduğunu açıkladı ve onun yerine belki bir frak ya da

özel olarak frak biçiminde dikilmiş bir ceket giyilebilir diye ısrarını belirtti. Bir askeri üniforma, ne kadar eski de olursa olsun, söz konusu bile olmazdı. Mustafa Kemal buna ek olarak, son Halifenin ahlaki kişiliğinin, ismi belirtilmeden, tanımlanmasının ve onun yönetimi altında milletin nasıl çöküş içine girdiğinin anlatılmasının gerekli olabileceğini ileri sürdü.

Abdülmecit Efendi, Osmanlı hanedanının sonu oldu. Onun tüzel konumunun hükümetle hiçbir ilgisinin olmadığı ve Milli işlerde hiçbir yetkisinin bulunmadığı açıkça belirtildi. O sadece dini bir lider olarak kaldı. Böylece Türkiye başarıyla din ve devlet işlerini birbirinden ayırmış oldu.

Gazi Mustafa Kemal, "Yüzyıllar boyunca, içte ve dış ülkelerde, milletlerin cehalet ve bağnazlığından yararlanmış ve dini alet ederek, kendi politik emellerine ve kişisel çıkarlarına güç sağlamış insanlar hep olmuştur ve günümüzde de bunlar hâlâ vardır," dedi.

XXXVII

Lozan Konferansı 21 Kasım 1922 tarihinde başladı. Ayın 24'ünde, Türk birlikleri Mudanya Mütarekesi gereğince Edirne'ye girdiler.

Bu arada, dışarıdan bakıldığında, güya yalnızca Anayasanın bazı maddelerinin ayrıntılarının görüşülmesi sırasında, Büyük Millet Meclisi'nde sorunlar giderek derinleşiyordu; muhafazakârlar Padişah'tan yana tavır koymaktaydılar. Bir dizi yeni seçim önergesi hazırlayıp, onaylanmasını isteyerek bunu Büyük Millet Meclisi'nin gündemine getiren, işte bu azınlıktı. Muhafazakârlar saldırmak amacıyla bir sürü bahaneler icat ederken, tartışmalar çıkmaza girdi. Mustafa Kemal' in kısa bir süre de olsa Ankara'da olmamasını fırsat bilerek, Müslüman Halife ve Büyük Millet Meclisi diye bir kitapçık yayınladılar. Bu, Meclisi dolduruşa getirmek ve bütün milleti cumhuriyetçilere karşı ayaklandırmak gayesiyle basıldı ve yayınlandı. Üç milletvekili, milletvekili seçimleri kanun taslağında değişiklikler talep eden bir önerge ileri sürdüler. Bu oturuma, Meclis Başkan Yardımcısı Adnan Bey, Halide Edip'in kocası başkanlık etmekteydi.

"Baylar," diye konuştu, "Kanun Değişiklikleri Komitesinin verdiği bir önerge, Milletvekili seçimleri kanun taslağında değişiklik talep eden önergenin görüşülmesi gerektiğini bildirmektedir."

Yanıt: "Okunsun bakalım!"

İki milletvekili ortalığı velveleye verdiler. "Bu önemli. Bunun okunması gerektiği yönünde talepte bulunalım!"

Başkan Yardımcısı, "Baylar, önergenin mecliste okunmadan Komisyona geri gönderilmesi usuldendir," diye yanıt verdi.

Adnan, upuzun boyuyla dimdik ayağa kalktı; dal gibi bedeni, düzenli bıyığı ve sımsıkı ağzı, katışıksız aydın kişiliğine cuk oturuyordu.

Bütün gözler kürsüye döndü ama kimse Mustafa Kemal'in sessizce içeri girdiğinin farkında değildi. Birdenbire salonun ön tarafına doğru yürüdü ve konuşmacının yanı başında dikildi.

Gazi, "Uygun olan, baylar," diye öfkelendi, "bu oturumun protokolünü ve tartışmalara konu olan bu günün gündemini okumanızdır. Sizi bu zahmetten kurtarmamı isterseniz, ben, izninizle, deklarasyonun bir bölümünü harfi harfine size okuyayım. Sanırım en doğrusu bu olacaktır ve kendimi savunmam açısından da en hakçası olacaktır!"

Adnan, Mustafa Kemal'in ansızın ortaya çıkmasından şaşkındı ve ağırdan alarak da olsa yerini ona bıraktı. "Kürsüyü başkana devrediyorum, baylar. Her ne kadar bu meselenin son durum incelemesinin yapılması pek gerekli görünmüyorsa da."

Mustafa Kemal, konuşmacı kürsüsüne atladı, bakışları buz gibiydi; daha yaşlı görünüyordu, gönlü kırılmıştı ama küçük düşmemişti.

"Baylar, bu önerge doğrudan şahsımı hedef alan özel bir oturumu gerektirmektedir! Bunu açığa kavuşturacağım. Bu önerge, Canik milletvekili Süleyman Necati Bey tarafından verilmiş bulunmaktadır. Hedefi benim siyasal haklarımı elimden almaktır. On dördüncü maddeden alıntı yapıyorum: Büyük Millet Meclisi'nin üyeliğine seçilebilmesi için bir insanın Türkiye sınırları içinde bir bölgeden olması ve ikametgâhının bu seçim bölgesinden çıkarılmış olması gerekir. Diğer yandan, göçmen Türkler ve Kürtler, ancak ikametgâhlarının çıkarıl-

masının üzerinden beş sene geçmesi koşuluyla seçilebilirler!" Elindeki kâğıdı bıraktı ve uzun bir süre konuşmadan bekledi.

"Benim doğum yerim, ne yazık ki, şimdiki sınırlarımızın dışında kalmış bulunmaktadır." Devam etti. "Üstelik aynı seçim bölgesinde beş sene süreyle oturmuşluğum da yok. Doğum yerim şimdiki milli hudutlarımızın dışındadır ama bu ne benim elimde olan bir şeydir ne de bir şekilde suçumdur.

Bu önerge, milletimizi imha etmek ve parçalamak isteyen düşmanlarımızın elindeki silahtır! Eğer bütün emellerini yerine getirebilselerdi, bu önergeye imzasını koymuş olan beyefendilerin de memleketleri sınırların dışında kalmış olacaktı! Önce Allah, sonra Türk'ün asil kanı bunun önüne geçmiş, gerçekleşmesini olanaksız bırakmıştır!

Buna ek olarak, bu maddedeki koşullara uygunluk gösteremiyorsam, diğer bir deyişle, aynı seçim bölgesinde beş sene süreyle ikamet edememişsem, bunun kusuru ülkeme vermiş olduğum bunca hizmette aranmalıdır. Eğer bu yasanın maddelerine kendimi uydurmayı kafama takmış olsaydım, İstanbul'un elimizde kalmasını sağlayan Arıburnu ve Anafartalar'ın savunmasında bulunamazdım.

Eğer beş sene süreyle bir yerde oturmaya mahkûm edilseydim, Bitlis ve Muş'u ele geçirdikten sonra Diyarbakır üstüne yürümekte olan düşmana karşı çıkamazdım; Sonucunda Muş ve Bitlis'in kurtarıldığı o vatani görevi yerine getiremezdim.

Bu beyler tarafından ileri sürülen koşullara uyma tutkusu içinde olsaydım, ne Suriye'yi terk eden ordunun enkazından Halep'te yeni bir ordu oluşturabilirdim, ne de bu gün misakı milli dediğimiz sınırları savunmakta etkin olabilirdim!

Şuna inanıyorum ki, kendimi adadığım görevin ne oldu-

ğunu hepiniz bilmektesiniz. O kadar çok koşturdum ki, beş sene süreyle bir yerde ikamet etmem olanaksızdı. Gene inanıyorum ki, bu vermiş olduğum hizmetler sayesinde bütün halkımın ve hatta belki de bütün İslam dünyasının sempati ve sevgisini kazanmış bulunuyorum.

Durum böyleyken, bu sevginin odağı olacağıma, bir gün gelip de vatandaşlık haklarımın elimden alınmasıyla tehdit edileceğim aklımın köşesinden geçmedi. İnandım ve hâlâ inanıyorum ki, beni vatanıma hizmetten alıkoymak arzusuyla belki düşmanlarım bir şekilde canıma kastetmeye kalkmış olabilirler. Ama bir an bile olsa, aynı düşünceleri paylaşan insanların, birkaç kişi de olsalar, Yüce Meclisin çatısı altında bulunabileceklerini düşünemezdim!

Sırasıyla şunları bilmek isterdim: Bu beyler gerçekten seçim bölgelerindeki halkın düşünce ve duygularına mı tercüman olmaktalar? Bu beylerin de huzurunda, bütün Türkiye'yi temsil etmekte olduğunuzu sakın aklınızdan çıkarmayınız. Millet de sizin gibimi düşünüyor acaba? Kim, o zaman, baylar, size beni vatandaşlık haklarımdan yoksun bırakma görevini verdi? Bu kürsüden bu soruyu resmen Yüce Meclise, bu beylerin seçim bölgelerinde yaşayan halka ve bütün millete soruyorum! Yanıt bekliyorum!"

Bu konuşma yayınlandı; Türkiye, Mustafa Kemal'in bildiri ve sorularıyla karşı karşıya kalmıştı. Protestolar yağmaya başladı ve gerek seçmenler ve gerekse de çeşitli bölgelerden anında Meclis başkanlığına iletildiler. Bu önergeye imza koyan milletvekillerinin bölgesinden seçmenler, tıpkı kendileri gibi, onlara ve hatta diğerlerini de güvensizliklerini ve hoşnutsuzluklarını belirtmekten kaçınmadılar. Bu kargaşanın patlak verdiği günden itibaren, Mustafa Kemal demokrasi için uğraş vermek

amacıyla Halk Partisi'ni oluşturmaya devam etti. Bir parti sistemi halka ülkeyi yönetme fırsatını verecekti.

Türk Milletinin, Mustafa Kemal'e gösterdiği güvenle birlikte bile, kendi yandaşları içinde ihanet ve kıskançlık belirtileri gösterenler çıkmaya başlamıştı. Bütün bu politik çatışmalar sırasında, Mustafa Kemal'in kişisel yaşamı da karmaşa ve yalnızlık içindeydi. Bir süredir yatağa düşmüş ve giderek kötüleşmekte olan Zübeyde'nin başucuna koşup duruyordu; artık kadıncağızın gücü hızla azalıp, gidiyordu.

Mustafa Kemal annesinin odasına girdiğinde, meymenetsiz yüz ifadesi ve aslanı andıran çevik bedeni dışında kendisine benzeyen bir kadınla karşılaştı. Zübeyde'nin o balıketinde, iri yarı beden ölçüleri eriyip gitmişti. İşlemeli kocaman yastıkların arasında ufacık ve çaresiz bir görüntüsü vardı. Yaşına ve çektiği acılara karşın, yüzünde hiç kırışıklık yoktu. O gençliğindeki aynı süt beyazı ve pembemsi tenini koruyordu. Bakışları sıcacıktı, şefkat doluydu ve gözleri Mustafa Kemal'inkinden çok daha koyu laciverti. O yer yer kırlaşmış altın sarısı saçlarını tertemiz bir başörtüsüyle örtmüştü ve muhteşem dantel örgülü beyaz geceliği içinde çocuk gibi duruyordu.

Mustafa Kemal, yanına yaklaştı onun, düzgünce pamuk beyazı elini kaldırdı, öptü ve alnına koydu. "Anne, bu gün buraya, sana onur getirdiğimi söylemeye geldim... kazandığım zaferler sana birer hediyemdir."

Ağır ağır ama tane tane konuşuyordu. "Geldiğine çok sevindim, oğlum. Senden ayrı düştüm, yalnız başıma içim kan ağlıyordu senin için."

"Bağışla beni, Anne. Seni gururlandırmak için senden bu kadar uzak kaldım."

"Hayır, oğlum. Hayır, oğlum." Yatak örtüsünün üzerinde

cansız durmakta olan eliyle oğlunun ince telli saçlarını karıştırdı. "Bizlerin gururlanmaya hiç hakkı yok. Bu milletin hakkı. Hiç aklımdan çıkarma bunu! Bizler mağrur insanlar değiliz. Biz sıradan Makedonyalılarız."

Gülerek, "Gurur halkın hakkıdır diyorsan, biz de halkız o zaman gururlanmaya bizim de hakkımız var," dedi.

"Yani bunun ortaklaşa yapıldığını aklından çıkarmamalısın demek istedim. Bu kişiye özel bir şey değil. Padişah hakkında böyle konuşmaz mıydın sen?"

"Yazıklar olsun sana! Bu yaşında politikaya bulaşıyorsun, hem bir de beni azarlayarak."

"Mağrur olmandan endişe ediyorum. Seni azarlamak da bal gibi hakkım!" Şöyle bir doğrulup, Mustafa'yı kendine doğru çekti ve iki yanağından öptü. "Sen benim oğlumsun ve hep benim küçük çocuğum olarak kalacaksın!" Ansızın kafası karışır gibi oldu.

"Anne, nedir seni endişelendiren?"

"Artık pek yakında babanla buluşacağımdan, acaba diyorum... görevlerimi hiç aksattığım olmuş mudur?"

"Anne, sen her zaman üstüne düşeni tam anlamıyla yerine getirmiş bir kadınsın!"

"Biri var ki, sen bilmiyorsun. Onu yerine getirmeden bana huzur yok."

Mustafa Kemal hiç ses etmedi; annesi hâlâ bir öpücük, bir kaş çatmayla kumanda edebiliyordu ona.

"Bu doğduğun güne dair bir şey. O güne!" Yeniden arkaya doğru yastıklarına yaslandı. "Ali Rıza işleri yüzünden akşamlara kadar eve gelmezdi. Sense sabah dokuzda doğmuştun."

Mustafa Kemal tedirgin olmuştu. Batıl inançları olduğunu açığa vurmaktan hoşlanmazdı. Gül Hanım o dokuz rakamı-

nın kaderinin belirlediğini söylemişti. Haklıydı çünkü Çanakkale'de vurulduğunda saati tam dokuzu gösteriyordu. Samsun'a 19 Mayısta, sabah dokuzda ayak basmıştı. Gül Hanım, günü geldiğinde dokuzu birkaç dakika geçe alnına yazılan bir buluşma olacağından söz etmişti. Neydi peki bu? Şimdi de annesi tutmuş, dokuzda doğduğunu söylüyordu!

"Kağnıların tekerlek sesleri arasında doğmuştun. Nasıl da gıcırdıyor, inliyorlardı!"

"Tıpkı ihtilal zamanı malzeme taşıyanlar gibi, anne."

"Evet, oğlum. Bu bir işaretti. Onlar benim acılı feryatlarım yerine geçtiler. Hepten bir hareketlenme ve kalkınmaydı bu. Türkler savaşta olduğu kadar, barışta da kalkınmayı öğrenmeliler."

"Akıllısın, anne. Savaşın amacı bu oluşum adına özgürlüğümüzü kazanmaktı. Bu tarlayı ekmeden önce, sürmeye benziyordu. Öküzlerin çektiği kağnıların feryatları arasında doğmuş olmama seviniyorum. Seni endişelendiren bu muydu?"

"Hayır. Bunlar mutluluk veren düşünceler. Doğumun sırasında sanki ben de doğmuştum." Dalgın bir tavırla gülümsedi. "Oğlum, senin asker olmana karşı çıkmıştım, hatırlarsın..."

"Başına böylesine dert olduğum için kusura bakma ama bu gerekliydi. Bir asker olarak hatırlanabilirim ama halkım inşallah daha güzel ve barış dolu bir yaşam yolunda onlara liderlik yaptığımı da hatırlar."

"Bu senin ağzından duymayı umut edip durduğum bir şeydi hep! Asker olmana karşı çıktığım zaman bile kendime, bunun olası bir özgürlük için savaşacak olduğundan kaynaklandığını söyledim. Artık bunun hepimiz için en doğrusu olduğunu biliyorum. Ama tam anlamıyla huzur bulmam için

sana bir şey söylemem gerek. Bunu sana çok daha önceleri, halkımız için savaşmaktayken ve benim karşı çıktığımı sandığın günlerde söylemeliydim. Baban seni ilk gördüğünde içi gururla dolmuştu. Eğri bir kılıç aldı ve onu yastığımızın altına yerleştirdi. 'Büyüyecek o,' dedi. 'Bunu kullanabilecek kadar çok büyümeli. Bu bana bir erkek evlat verdiğin için, Türkün olan her şeyin en güzelini koruyacak bir evlat. Ona bunu her zaman hatırlatacaksın." Zübeyde sessizce ağladı. "Ama Mustafa, senin için çok korktuğumdan bunu sana söylemedim, bunu sana hatırlatamadım. Senin o kadar çok seviyordum ki, Osmanlının beş para etmez savaşlarından birinde ölüp gidersin düşüncesine dayanamazdım!"

Mustafa Kemal onun başını okşadı. "Anne, sen bunu bana aslında defalarca hatırlattın çünkü sen Türk annelerinin en iyisisin! Türk kadınlığının en iyi biçimde arkasında olduğun için, bunları bana hep sen öğrettin, o yüzden hiç tasa etme."

"Bana böyle hayırlı bir evlat verdiği için Allah'ıma şükürler olsun!"

"Tasalanma. Ali Rıza'yla buluşman mutluluk verici olacak. Kışın hiç olmadığı o yerlerde, coşkuyla çağıldayan duru ırmakların kenarında birlikte oturup, dinleneceksiniz. Ali Rıza senin onun Kısmet'in olduğunu biliyordu, kaderin ona verebileceği biricik kadın."

Mustafa nazikçe ona sarıldı, yastıklarını kabarttı. "Eh, böylesine tuhaf konular üzerinde konuştuğumuza göre, sana bir şey sorabilir miyim?"

Başıyla evet diye işaret etti.

"Anne, mavi boncuklar takınıyor musun? Çok eski boncuklar?"

Kadının gözleri şaşkınlık içinde fal taşı gibi açıldı. "Bunu sen nasıl bilebilirsin ki!"

"Bana söylememen gerekiyordu ama ben Gül Hanım'dan öğrendim. Sana ünlü bir büyücünün mavi boncuklar verdiğini söyledi."

"Doğru, Mustafa." Geceliğinin yakasını gevşeterek, eski ama hâlâ pek göz alıcı olan boncukları ona gösterdi. "Sana bundan hiç söz etmeyecektim, gülünç ama korkudan."

"Bu falcı senin doğumunu bildi, Samsun'a çıkacağını bildi ve bir gün gelip de, Türkiye'ye yeni bir çehre kazandıracağını da bildi. Toz topraktan başka bir şeyin olmadığı yerde yepyeni bir şehir kuracaktın. Büyük bir falcıydı. Falcıların en büyüğü!"

"Eminim en büyüğüydü, ona inandığına göre. Hâlâ takıyorsun o mavi boncukları."

"Gökte hilal ve yıldızın daha önce iki kere yükseldiğinden ama siyah bir bulutla örtüldüğünden söz etti. Ayla yıldız üçüncü kere yükselecek ve bütün Anadolu'yu aydınlatacak."

"Valla bu işlerden pek anlamam ama o büyük şehir Ankara olacak, eski Angora'nın üzerinde kurulacak olan ve hilalle yıldız özgür ve demokratik Türkiye'nin üzerinde parlayacak! Fes yerine şapka giyerek Batıyla tanış olacağız ve yepyeni, güçlü bir millet olacağız."

Zübeyde bütün bu endişelerini kafasından attıktan sonra, 15 Ocak 1923 tarihinde huzur içinde vefat etti.

XXXVIII

Lozan Konferansı sırasında, ilk başlarda Türklerin hakları göz ardı edilmişti ama bir ara verildikten sonra görüşmeler yeniden başlamıştı. İsmet Paşa'nın kararlı yönetimi altındaki Türk Delegasyonu sonunda siyasi zaferine ulaştı. Lozan Antlaşması Büyük Millet Meclisi'nce onaylandıktan sonra, hem Müttefikler, hem de Türkler tarafından imzalandı.

Mondros Mütarekesi süreci içinde yabancı güçler dört kez ateşkes önerisinde bulunmuşlardı. Bunların ilki Sevr Antlaşması'ydı, görüşmelerle bir sonuca varılamayan. Bu antlaşma, Yunanlı Bakan M. Venizelos tarafından tasarlanmış ve 10 Ağustos 1920 tarihinde Vahdettin hükümeti tarafından imzalanmıştı. Bu taslak Büyük Millet Meclisi'nce bir hakaret olarak nitelendirilmişti.

Birinci İnönü Savaşı'ndan sonra, Londra Konferansı'nda ikinci barış önerisi yapıldı. Her ne kadar Sevr Antlaşması'na göre daha farklı bir takım koşullar içerse de, sessizce kabul edilen tatminden uzak koşullar içeriyordu. Londra Konferansı Türkiye'yi resmen tanısa da, başka hiçbir sonuca ulaşamamıştı. Bu arada da, İkinci İnönü Savaşı başlamıştı.

Bir üçüncü barış antlaşması önerisi 22 Mart 1922'de, diğer bir deyişle Sakarya Savaşı'nın bitiminde ve Fransızlarla Angora'da antlaşma sağlandıktan sonra, Paris'te bir araya gelen İtilaf güçlerinin dışişleri bakanları tarafından yapılmıştı. Bu sefer Türk tarafının hızlı saldırısı beklenir olmuştu. Bu önerilerde Sevr Antlaşması'nın baz alındığı sistemden vazgeçilmiş olsa da, koşullar milli beklentileri karşılamaktan çok uzaktı.

Dördüncü öneri, sonunda işi Lozan Antlaşması'na kadar götüren karşılıklı görüşmelerle kotarılmıştı. Mondros Mütare-

kesi, Osmanlı hükümeti ve müttefiklerinin uğradığı yürekler acısı yenilginin utanç verici bir sonucuydu. Bu antlaşmanın koşulları Osmanlı topraklarını yabancıların işgaline bırakıyordu. Bu, Padişahın söz konusu antlaşmanın maddelerini kabulü anlamını taşıyordu ve bu durum, mantıksal olarak, yabancı ülkelerde Türklerin belki de Sevr Antlaşması'nı kabul edebilecekleri kanısını uyandırmıştı. Lozan Antlaşması'nın ek maddesini oluşturan tahliye protokolünün yürürlüğe sokulmasıyla birlikte, Türkiye yabancı işgalinden tamamıyla kurtuluyordu ve bu bağlamda, kendi bölgesindeki bütünlüğünün farkına varıyordu.

İç birliğin sağlanması sorunu o sıralarda Ankara'nın altını üstüne getiriyordu. Her tür düşünce ve değerlendirme, hükümetin koşulsuz bir biçimde Ankara'da konuşlanmasını talep ediyordu. Coğrafi ve stratejik konum en önemli etkendi. İç ve dış belirsizlikler devlet yönetiminin acilen nerede konuşlanacağının saptanmasıyla bir an önce giderilmeliydi.

Yeni İstanbul milletvekilleri, en başta Rafet Paşa olmak üzere, İstanbul'un başkent olarak kalması gerektiğini kanıtlamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Onlara göre güya Ankara, gerek iklim koşulları, gerekse de altyapı ve düzenleme eksiklikleri ve ulaşım sorunları nedenleriyle hiç de uygun değildi. Onlar başkent kalmasının İstanbul'un yazgısı olduğunda ayak diretiyorlardı.

Mustafa Kemal, muhalefetin dilini çözdükten sonra, "hükümet merkeziyle", "başkent" ifadesinin kullananların olaya bakış açıları arasındaki farkı gördü. Bu durumda Mustafa Kemal, ikinci tanımın artık yeni Türkiye Devletinde yeri olmadığını kanıtladı. İsmet Paşa, 9 Aralık 1923'te Meclise bir yasa tasarısı sundu: "Türk Hükümetinin Merkezi Ankara şehridir." Bu yasa büyük bir çoğunlukla kabul edildi.

Bu sırada, Meclis bir başka ciddi sorunla yüz yüzeydi. Fethi Bey, demokratik bir hükümet atayınca, Meclis'in eli ayağı bağlanarak, daha fazla çalışamaz oldu. Meclisin görevden çekilmesi kaçınılmazdı ve muhalefetin hizaya getirilmesinin olası olmadığının farkında olan Mustafa Kemal bu duruma destek verdi.

Mustafa Kemal, bütün o 28 Ekim sabahını, muhafazakârların kaotik tartışmalarını dinlemekle geçirdi. Sakallı milletvekilleri ve din adamları Padişahın ve onun törelerinin içine düşmüş olduğu berbat durum hakkında çene çalıp durdular. Uzun cüppeli hocalar Kutsal İslam Yasası, Şeriattan alıntılar yaparken, bir yandan da eski halifelere övgüler yağdırıyorlardı. Hukukçular karmaşaya katkıda bulundular. Artık Halife olmadığına göre, yasa neydi ve onun yerine ne gibi yeni bir oluşum getirilmişti? İtiraz!

"Bolşevizm!" Mustafa Kemal elindeki bardağı yere fırlattı. "Lanet olsun! Halide yeri geldiğinde öfkelenmeyi asla anlayamadı! Canı cehenneme! Bırakın şunu da, hanım hanımcık, kısır kocasının peşinden sürgüne gitsin, umurumda değil valla!"

Mustafa Kemal'in öfkesi ve tez canlılığı kadar strateji bilgisi ve cesareti ona savaşlar kazandırmıştı. Allah'ın izniyle, artık barışı da kazanacak ve bu geri kalmış ülkeden bir cumhuriyet ortaya çıkaracaktı; gericiler olsa da, olmasa da!

Burnu havada, mağrur bir tavırla Rauf girdi içeri.

"Sen içeri girdiğine göre, biraz temiz hava almak gerecek!" Mustafa Kemal pencereyi açtı ve buz gibi sonbahar rüzgârı içeri dolarken havalandırdığı perdeler hamileymiş gibi şişindiler. "Neden cehennem olup, geriye, İstanbul'a dönmüyorsun sen? Biz burada yeniden yapılanma, kalkınma işleriyle

uğraşırken, sen ve Rafet canınız istediği kadar orada uzun bir tatil yapabilirsiniz!"

"Ben başbakanım. Partililerimin bana ihtiyacı var. Ben Demokratların lideriyim." Rauf ellerinin bakımlı tırnaklarını inceliyordu.

"Başbakan İsmet Paşa ve sen bunu biliyorsun!"

"İsmet Paşa, İnönü'de kazanmış olabilir ama Eskişehir'de yenildi."

"Ya! Demek senin tezin bu! Savaşı kazandığımızdan sonra bile, Yunanlıları peşimize takıp, ikmal hatlarından uzaklaştırmak amacıyla Eskişehir'in tahliye emrini benim verdiğimi kavrayamadın demek!"

"Bunu biliyorum ama bir sürü gerici - Büyük Millet Meclisi içinden ya da dışından - benim bu tezimi yutacaktır."

"Ya, sen çekip, Boğazdaki minik kayıklarına geri dönsene be!"

"İhtilalden önce seni Mısır'dan getirip, gizlice İstanbul'a sokanın ben olduğunu unutmuşa benziyorsun!"

"Bir ihtilaldi o! Senin için pek tehlikeli bir yanı yoktu. Söz konusu olan benim kellemdi."

"Birileri Türkiye'nin bir Padişahı olduğunu aklından çıkarmamalı." Rauf ayağa kalktı ve rakı şişesini pencereden dışarı boca ederek, döktü. "Şeytan işte bu meretin içinde ve senin içine de şeytan bu şekilde giriyor! Kur'an içkiyi yasaklar." Rauf çokbilmiş havalarda sırıttı.

"Al Kur'an'ını başına çal!"

"Mustafa Kemal, bak buna dayanamam! Benim dedelerim, babalarım ve ben Halife Padişahın o kadar ekmeğini yedik. Türkiye'nin gerçek hükümdarı olan Mecit Efendiye hakaretler edebilirsin ama öyle Kur'an'a, kitabımıza dil uzatıp, işin içinden çıkamazsın!"

Mustafa Kemal, öfkeden kudurmak üzereydi. Avazı çıktığı kadar bağırdı! "O ekmek Allah'ın ekmeğiydi! Ben Allah'a ve kutsal şeylere asla ağzımı bozmadım. Kur'an tıpkı benim gibi bir insan tarafından yazılmıştı. Şeriat bundan yüz sene önce iyiydi ama bizim artık yeni yasalara ve yeni bir devlete ihtiyacımız var. Türkiye o lanet olası hadislere rağmen, bir cumhuriyet olacaktır!"

"Lozan antlaşmasını kabul etmemeliyiz! Yunanistan üzerine yürümeli ve imparatorluğu yeniden kurmalıyız!"

"İmparatorluğa lanet olsun! Bizim Türkiye'nin üzerinde olduğu kadar, onların da Yunanistan üzerinde hakları var!" Mustafa Kemal nefes nefese kalmış, dik dik Rauf'a bakmaktaydı. Sesini alçalttı. "Tamam, bana kimi anımsattığını ve neden seni gerçekten bu kadar aşağılık bulduğumu şimdi çıkarttım! O öküz gibi ensen Mussolini'ninkine benziyor tıpkı!" Rauf'un çizmelerine doğru tükürdü. "Beni kanlı bıçaklı düşmanın olarak bil. Artık seninle en az İsmet'in savaşını verdiğim kadar ben de savaşacağım. Şimdi, seni gebertmeden defol git buradan!"

Rauf aralarındaki çalışma masasına doğru hamle yaptığında, Mustafa Kemal hızla tabancasını çekti ve kasten ıskalayarak, Rauf'a ateş etti.

"Git! Git! Yoksa bir sonraki mermi o kalın ensene saplanacak!"

Rauf hışımla kapıdan ve holden geçerek, çıkıp gitti. Arif telaşla Mustafa Kemal'in yanına koştu. "Nedir bu olup bitenler? İyi misin?"

Mustafa Kemal'in yüzü kireç gibiydi, nefes nefese kalmıştı.

"Hiç bu kadar iyi olmamıştım! Ama şu domuz herifi gebertmeliydim!" Tabancasını yeniden kılıfına sokarken, eliyle

Arif'in omzuna vurdu. "Haydi git biraz daha rakı getir! Bu gece bütün bakanlar kurulunu yemeğe davet et; hepsini, yalnız Rauf dışında!"

Bakanlar kurulu o gece, kocaman ziyafet salonunda, özenle kırmızı ve altın sarısı renklerle süslenmiş kare biçiminde ahşap kirişlerin altında toplandı. Ağdalı, koyu renk mobilyalar ve lambriler, hemen yemek masasının yanı başındaki mavi çinili, minik şöminede çatırdayarak yanmakta olan parlak ateş nedeniyle hiç de kasvetli durmuyordu.

Mustafa Kemal, kristal kadehindeki topaz sarısı konyağı havaya kaldırarak, inceledi. "Aramızda, içkinin günah olduğunu düşünen dinci bağnazlar bulunmakta ama bizlerin imparatorluk ve sömürgecilik adı altında diğer ülke halklarına çektirdiğimiz onca acıyı kim hoş görebilir peki." İsmet'e baktı. "O geceyi hatırlıyor musun, bir savaş öncesi, hani Dr. Adnan bana nerede kaldığımı sormuştu ya?"

İsmet gülümsedi. "Nerede olduğunu yeniden anlat bize, Mustafa Kemal."

"Hoca ve din adamlarıyla birlikte içiyordum!" Ayağa kalktı ve içkisini başına dikti. "Onları nasıl ayırt edebildiğimi, nasıl açığa çıkarabildiğimi iyi bilirler! Tabi - aralarında gerçek, dürüst dini liderler yok değil ama şu aşırı muhafazakârlar yok mu - şu Demokratlar - hani sabahleyin şu kanun hükmü üzerine laf ebeliği yaparken, Padişah tarafından ölüme mahkûm edildiğimizde, Ankara'da ne hüküm ne de kanunun ruhu umurlarında bile olmayan muhalefet!"

İsmet, Mustafa Kemal'e hak verdi. "Baylar, Gazi'nin dedikleri doğru. Ben tanık olarak kendimi ortaya koyarım. Muhalefet istifa etmelidir; yarın! Lozan'a geri dönmek ve onlara biz kendimizi yanlış temsil ettik demek zorunda kalırsam, bu en hafifinden çok utandırıcı ve alçaltıcı olmaz mı?"

Arif lafa girdi. "Mustafa Kemal ve İsmet haklılar! Bu saçmalığa bir son verelim ve uğruna savaş verdiğimiz cumhuriyeti ilan edelim!"

Rafet, "Bir devletimiz olmadan hüküm edemeyiz ki," dedi.

Kazım Karabekir, "Muhafazakârlar örgütlenemiyorlar zaten," dedi.

Fethi Bey ayağa kalktı. Her ne kadar demokratların lideri olsam da, ben işbirliğine hazırım. Bizim partimiz henüz birliğini sağlayamadı."

Fevzi herkese rakı söyledi ve Mustafa Kemal'le İsmet ziyafet salonunun arka tarafındaki cumbalı pencerenin önüne çekilirlerken, Rafet ve Arif de bakanların arasında dolaşıyorlardı. Yuvarlak masanın etrafında, deri kaplı koltuklara oturdular ve anayasanın ilk maddesinin taslağını hazırladılar. Bu maddeye göre, Türk devletinin yönetim biçimi cumhuriyet olacaktı. Bakanlar gittikten sonra oturup, kenarları altın sarısı işlemeli, kestane renginde perdeler açılıp da, doğmakta olan Anadolu güneşi lambaları sönük bırakıncaya dek planlar yaptılar, çalıştılar.

Ertesi sabah milletvekilleri hâlâ tartışmayı sürdürüyorlardı ve kendilerini bir açmaz içinde görüyorlardı. Mustafa Kemal'den yardım istediler, fikrini sordular. O kayıtsız kalarak, çalışma odasına çekildi. Orada bakanların kendisi ve İsmet tarafından hazırlanmış olan taslağa eğilimli olduklarını hissetti.

Ağırdan alarak Meclise geri döndü ve kürsüye yürüdü.

"Saygıdeğer arkadaşlar," dedi, "Anayasanın belli bazı maddelerinin belirlenmesi amacıyla komisyon tarafından onayınıza sunulan kanun taslağının oylanmasının ardından, dünyayı sarsan önemde meydana gelen olağanüstü olayların ışığında esas olarak milletimizin uyanışını, zaten artık bütün

dünyaca tanınan ve tanınması kaçınılmaz olan Türk Devletinin niteliğini konfirme eden, dünyanın her yerine yayılmak üzere, çok değerli bir belge, bir unvan altında tanımlanacaktır. Bu olayın doğal bir sonucu olarak, zaten Meclis başkanı sıfatıyla bana yüklemiş olduğunuz aynı görevi, Cumhurbaşkanı unvanıyla yetkime vermiş olacaksınız. Şimdiye kadar bana hep göstermiş olduğunuz bu candan yaklaşımınızı ve dolayısıyla da hizmetlerimi ne kadar takdir etmiş olduğunuz gerçeğini açıkça belli etmiş oluyorsunuz. Bu şahsıma göstermiş olduğunuz ilgiden dolayı hepinize en içten teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

Şu son birkaç sene boyunca halkımızın ortaya koymuş bulunduğu dirayet, doğal yetenek ve zekâ şunu özellikle kanıtlamıştır ki, onları olumsuz ve yanlış değerlendiren kişiler yarım yamalak ve kör insanlarmış. Devletimizin yeni unvanı sayesinde, Türkler çağdaş dünyaya kendilerine bağışlanmış olan nitelik ve meziyetleri kanıtlamayı başaracaklardır. Türkiye Cumhuriyeti, milletlerarasında almış olduğu yeri hak ettiğini ortaya koyacağı eylemlerle göstermeyi bilecektir.

Ben, durmaksızın ve yürekten çalışacağım, halkımla el ele, onların kişisel destekleri olmadan da başarılı olabileceğime bir an bile inanmadan. Halkımın sevgisinin desteğiyle, birlikte hep ileri gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mutlu, dört başı mamur ve muzaffer olacaktır!"

***

29 Ekim 1923 tarihi akşamı, saat sekiz buçukta, içinde Cumhuriyetin ilanı da olmak üzere, yasa tasarısı Meclise sunuldu. Gazi Mustafa Kemal saat dokuza birkaç dakika kala Cumhurbaşkanı seçildi. Bu olay gece yarısından sonra yüz bir pare top atışıyla Türk milletine ilan edildi.

O aynı gece, İstanbul komutanı Şükrü Naili Paşa, Fatih'teki Belediye Kulübünde, İstanbul halkını temsil eden delegeler tarafından düzenlenen bir ziyafete katıldı. Daha henüz yemek devam ederken, Paşa'ya Ankara'dan resmi tebligat geldi. Paşa, "İstanbul halkını temsil eden delegeler bu hayırlı haberi büyük bir sevinç ve yüksek sesle alkışlayarak karşıladılar," diye Ankara'ya telgraf çekti. İnsanlar, çılgınca yeni cumhurbaşkanını kutlarlarken, bir yandan kendilerini de kutluyorlardı.

Cumhuriyet sözcüğünü ağzına almaktan kaçınan Rauf Bey, bu şen şakrak coşkunun arasına hiç hoş olmayan bir laf sokuverdi. "Bana kalırsa," dedi, "çok önemliymiş gibi o kelimenin üzerine vurgu yapılarak bu maddenin görüşülmesi doğru değildi!"

Delegeler ve insanlar sanki bir yabancıymış gibi ona baktıktan sonra, yeni hükümet hakkında coşku dolu yorumlar yapmayı sürdürdüler. Rauf Bey pek azınlıkta kaldığının farkına vardı. Daracık alnında ter damlacıkları belirdi ve limon kolonyasına bulanmış bir mendille iyice bir silindi. Eh, bu durumda artık yeni Padişahın yanına koşmak belki de pek akıllıca olmayacaktı.

Rauf, birkaç delegeyi etrafına topladıktan sonra, "Monarşi sonunda, deyim yerindeyse, yasal anlamda hak ettiğini buldu. Aksaklıklar gösteren bu yeni yönetim biçimi, hükümdarın haklarını elinden almak ve onu belli koşullar içinde tutmak amacıyla bayrak açmış bulunmaktadır... Şu son senelerde milletimiz anayasal sistem için savaşmış ve kendini ilgilendiren işleri kendi eline almak, her şeye kendi gözüyle bakıp, kendisi karar vermek hakkına sahip olmanın yolunu aramıştır. İttihat ve Terakki Partisi, Yasama Meclisinin despotizminden kendilerini kurtarmak amacıyla Padişah V. Mehmet'in Yasama Mec-

lisini feshetme hakkını elde etmenin yollarını zorlamışlardır." Sinirli bir biçimde güldü ve yağlı çenesini sildi.

Delegelerden biri, "Daha önceki bütün söylemlerinizde, en hayırlı ve uygun yönetim biçiminin cumhuriyetin ilanından önceki gibi olmalı diye imada bulundunuz!" diye bağırdı.

"Aynı zamanda," - Rauf öksürdü, gırtlağını temizledi ve bir içki daha içti- "bu yeni yönetim biçimi kurtuluş savaşımızın mihenk taşlarından biridir ve bunun ilk en önemli kanıtı, milletimize kayıtsız şartsız özgürlüğünü kazandırmak olmuştur."

Rauf Bey ikili oynamak niyetindeydi. Daha sonra, bunun yalnızca rahatsız edici değil, olanaksız olduğu ortaya çıktı.

En göze çarpan ironi, yabancıların Halife'ye hiç saldırmamalarıydı; bu saldırılardan kendini koruyamayan Türk milletiydi. Halifeye karşı olanlar Türkiye'ye haset duyan Müslüman ülkeler değil, Çanakkale'de, Suriye'de ve Irak'ta, İngiliz ve Fransız bayraklarının altında Türklere karşı savaşmış olan Müslümanlardı.

Türklere saldırmanın kolay bir yolu olarak, var olmasını kendi çıkarları adına yeğleyenler, Halifeliğin kaldırılmasının Türk dünyası için bir intihar olduğunu öne sürüyorlar, cumhuriyeti ilan etmekle Türklerin güya Padişaha gözdağı verip, kaçırtmak istediklerini iddia ediyorlardı.

Büyük Millet Meclisinin kuruluş yıldönümü olan 1 Mart'ta, bütçe görüşmeleri için oturuma gidildi. Bu oturum cumhuriyetçilere, kısa da olsa, hanedan üyelerinin ödenekleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve Evkaf'm bütçeleri üzerinde çalışma olanağı sağladı.

Mustafa Kemal, "Millet, Cumhuriyetin ilelebet bütün saldırılardan korunmasını istemektedir. Aynı zamanda kabul edi-

yoruz ki, İslami inancın diriltilmesinin ve yüzyıllar boyunca, alışkanlık halinde hep yapıldığı gibi, bir siyasi araç haline getirilmesi olayından kurtarılmasının görüşmelerde önceliği vardır."

2 Martta, Halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı Hanedanının sınır dışı edilmesi hakkında Şeyh Saffet Efendi ve elli kadar çalışma arkadaşının vermiş olduğu yasa tasarısı kabul edildi.

Oturumu yönetmekte olan Fethi Bey, "Baylar, bu kanun maddelerinin ivedilikle görüşülmesinin isteyen çok sayıda imzalı öneri var. Bunu oylamaya sunuyorum," diye bildiride bulundu.

Oylama kabul edildi.

Kastamonu milletvekili Halit Bey ilk karşı çıkanlardandı. Görüşmelerin seyri içinde ona bir iki milletvekili daha katıldı. Çok sayıda önde gelen konuşmacı kürsüye çıktı ve bu önerinin lehinde uzun konuşmalar yaptı. Oturuma geç kalan Sacit Bey ve İsmet Paşa'nın vermiş oldukları önergelere imza atanlar inandırıcı konuşmalar yaptılar. Görüşmeler yaklaşık beş saat kadar sürdü. Oturum akşam saat 5:45 gibi sona erdiğinde, Büyük Millet Meclisi, "Türk sınırları içindeki bütün bilimsel ve eğitsel enstitülerin... ekalliyet okullarının Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandığını, Halifeliğin kaldırıldığı ve resmi kişiliğinin geçerli olmadığını, feshedilen Osmanlı Hanedanının bütün üyelerinin Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde ikamet etmelerinin yasaklandığını bildiren," yasayı yürürlüğe koymuştu.

Yanlış bir biçimde, politik ve dini nedenlerle Halifeliğin kaldırılmaması gerektiğini düşünen bazı kişiler, son anda Halifelik unvanının Mustafa Kemal'e devredilmesi önerisinde bulundular. Gazi anında buna olumsuz yanıt verdi.

Büyük Millet Meclisi halifeliği kaldırdıktan sonra, ekalliyetten ve Adalar milletvekili olan Rasih Efendi, Hindistan'da bulunan Kızılay temsilciler heyetinin başkanlığına getirilmişti. Mısır üstünden Ankara'ya geldi. Mustafa Kemal'le bir görüşme ricasında bulunduktan sonra, "Gezilerde bulunduğum ülkelerdeki Müslümanlar, Mustafa Kemal'in halife olması gerektiğini talep etmekteler ve yetkili bazı Müslüman kuruluşlar da benden bu isteklerini ona iletmemi arzulamaktadırlar," diye konuştu.

Mustafa Kemal bu konuda şöyle konuştu: "Bana göstermiş oldukları bu cömertlik ve sevgiden dolayı şahsınızda Müslümanlara teşekkür ederim. Siz bir İnanç Hakları uzmanısınız. Halife'nin devlet başkanlığı sıfatı olduğunu biliyorsunuzdur. Krallar ve imparatorlar tarafından yönetilmekte olan insanların öneri ve isteklerini nasıl olur da kabul edebilirim? Bu unvanı kabule hazırım dediğim anda, o ülkelerin hükümdarları bunu kabul ederler miydi? Halifenin emirlerine uyulmalı ve koyduğu yasaklara boyun eğilmelidir. Beni halife yapmak isteyen bu zatlar emirlerimi yerine getirmeye hazır mıdırlar acaba? Sonuç olarak, var olması ne akla yakın ve ne de doğru olmayan bir yapmacık role beni soyundurmaya çalışmak sizce çok saçma sapan bir iş olmaz mı?

"Baylar, hâlâ Halifelik hayaliyle kendilerini avutmayı sürdüren ve böylece Müslüman dünyasını yanlış yönlendiren bu kişilerin Müslüman âleminin ve de özellikle Türk milletinin düşmanından başka bir şey olmadıklarını içtenlikle bildirmek zorundayım. Rauf Bey, Çerkez Reşit ve Ethem ve 150'lilerin hepsinin Türk Milletinin hasmı olduklarının ortaya çıkması, tamamıyla inanca olan aşkla bağlılığımızdandır. Onlar işte bu yüzden sürgün yediler ve bu ülkenin düşmanları olarak burada kalmalarına izin verilmedi!

"Şu büyük bir hevesle bizim aleyhimize çalışanlar 'kutsal devrim' gibi kavramların arkasına saklanmaktadırlar ama haydut çeteleri oluşturup, sınırlarımızdaki örgüt merkezlerine destek olmaktadırlar. Bunlar her zaman Türkiye'nin yıkılmasını amaçlamışlardır. Peki, bu amaç kutsal mıdır? Buna inanmak, gerçekten son derece cahil ve kütük gibi kör olmamız anlamına gelirdi."

"Bu günden itibaren, Müslüman halkların ve Türk milletinin, İslam âleminin saf vicdanının ve kırılgan duygusallığının caniyane amaçlar için suistimal edilmesine izin vermesini beklemek artık eskisi gibi kolay olmayacaktır. Arsızlık ve hayâsızlığın sınırı yoktur!"

***

Mustafa Kemal, ta yirmi kuşak öncesinden başlamak üzere, Türklerin yaşamını modernize etmeyi amaçlayan bir programı olduğunu Meclise açıkladı. Din eğitimi yapan ilkokullar lağvedilmişti; vakıflara veya mal ve mülklere din maskesi altında sahip çıkılmasına son verilmişti. Medeni kanun şeriatın yerini alacaktı Kur'an ve hadisler üzerine kurulmuş olan İslami hukuk sisteminin yerine geçecekti. Danışıklı bilgilerle anayasaya karşı çıkan hukukçuları türlü cezalara çarptırdı.

Yeni Türk rejimi, o eski, köhnemiş devlet yönetimini bir kenara atıverdi. Milli unsurları birleştiren ve sürekliliklerini sağlama alan ortak bağ dini niteliğini yitirdi ve çağdaş bir biçim kazandı. Türkiye bilime, milletlerarası çekişmelerin etkinlik alanı içinde bir yaşam prensibi ve gücü gözüyle bakıyordu.

Halifeliğin kaldırılması, Türkiye'nin çağdaşlaştırılmasında bir dönüm noktasıydı. Bu ülke içinde gerçekleştirilen, yeniden yapılaşmayla birleşik bir kansız devrimdi. Çağdaş Türkiye'nin Rönesansı bu değişimlerden ivme kazandı. Başka hangi

ülke, bu kadar kısa bir süre içinde, devrim, yeniden yapılaşma ve Rönesansı bir arada yapmayı becerebilmiştir ki?

Yeni başlangıçlar beraberinde bir takım sonlanmaları da getirmişti. 5 Martta, otomobillerden oluşan bir alay İstanbul'daki Dolmabahçe Sarayını terk ederek, sonsuz bir sürgün adına sınıra doğru hareket etti. Yolcuları Halife ve bütün ailesiydi.

XXXIX

Zübeyde'nin vefatından sonra Mustafa Kemal onun ve yaşıtlarının ne tür bir yaşam sürmüş oldukları üzerinde derin düşüncelere daldı. Annesiyle, babası sıradan Türkler olduklarından, kendilerine has bir yaşam sürmüşlerdi. Gözünün önüne savaş malzemeleri taşımakta olan, ayakları yara içinde, çoğu bebeklerini emziren Türk kadınları geldi. Eğer onların bu mucizevî yiğitliği olmasaydı, cepheye asla cephane ulaştırılamazdı. Türkiye'nin işgalcilerin elinden kurtarılmasında hayati bir rol oynamışlardı ve bu zaferin meyvelerini erkeklerle aynı düzeyde hak etmişlerdi.

Gerçekten de, Mustafa Kemal'in düşünceleri, Türklerin kendine has, kalıtımsal biçimine dönüştü. Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra, erkekler ve kadınlar aile ve toplum içinde eşit yasal konuma, haklara ve sorumluluklara sahip olmanın keyfini çıkardılar. Tıpkı bu milli mücadele döneminde olduğu gibi, kadınlar savaşta da, barışta da erkeklerin yanında oldular. Eski Türk imparatorlukları, yabancı elçileri birlikte karşılayan ve devlet işlerini birlikte yöneten han ve hatun tarafından yönetilirdi. Kız çocuğu sahibi olmak bir hayal kırıklığı değil, sevinç kaynağı olurdu eski Türklerde.

Anneler çocukları üzerinde hak sahibiydiler ve bir kadın dul kaldığında, onların has koruyucusu ve evin de reisi olurdu. Onlar asla, Zübeyde'nin Hüseyin Ağa'ya sığındığı gibi, bir erkek akrabalarının kanatları altına girmezlerdi.

Türkler, kadını toplumda aşağı derecede kalmaya zorlayan uygarlıklarla ilişki kurdular. Eski Konstantinopolis'te, peçeli kadınlar erkeklerden uzak kalırlardı. Türkler, fethettikleri imparatorluktan kadını erkeğin günlük yaşamı dışına iten bir

toplumsal sistemi miras aldılar. Kızlar kafesli cumbalar ardında büyürken, babalarının onlar adına seçeceği, o evlenmeden önce yüzünü bile görmelerine izin verilmeyen, kocalarını beklerlerdi.

Kadınlar cehalet ve atalet içinde yaşayıp giderlerken, yalnızca birkaç ahlâk kitabı okumalarına izin verilirdi. Çocuklar da tıpkı anneleri gibi cehalet içinde büyürlerdi. Kadın evinden çıkmazdı ve çarşıya pazara çıkma cüretini gösterdiğinde, bakışlardan saklanmak amacıyla kaba saba çarşaflar içine girerdi ve yanında ona gözcülük eden yaşlı bir kadın olurdu. Kocasının dört kadın alma hakkı olduğundan, öyle güven nedir falan bilmezdi. Asla benimseyemeyeceği odalıklar, cariyeler evini onunla paylaşırlardı. Kocası hiçbir yasal dayanağı olmadan onu boşayabilirdi ve iş mirasa geldiğinde de, hep erkek çocuklar ön planda olurlardı. Ne mahkemede şahitlik yapabilirdi, ne de dava açma hakkı vardı.

Gene de, kırsal kesimlerde, o eskiden kalma Türk aile yapısı birçok özelliğiyle birlikte var olmayı sürdürmekteydi. Köylü kadını erkeğe işinde eşlik ederken, kendi köylerinde çoğunlukla peçe falan takmayı boş verirlerdi. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru kadının yaşam koşulları gelişme gösterdi ve bazı çevrelerde eğitim görmeleri adet haline geldi. Tek tük kadın yazarlar baş göstermeye başladı.

Mustafa Kemal, birçok kadının erkek gibi davranıp, evlerini korumaya hazır biçimde nöbete durdukları Çanakkale'yi anımsadı. Nimet'in kendi pabuçlarını cephane taşıyanlara verdiği ve nasıl yaralılara baktığı geldi gözünün önüne. Buna rağmen, Nimet peçesini çıkarmamış, görgü ve inancmda tutucu olmayı yeğlemişti. Yürekli bir kadındı ama çağdaş yaşama uyum sağlamak, özellikle mahcup kişiliğe sahip olanlar için

oldukça sancılı oluyordu. Okuma yazması vardı ve kısıtlı olanaklarına tepki gösterebiliyordu ama kısıtlıydılar.

"Kadınlar!" diye haykırdı. "Onlara şükürler olsun; onlara lanet olsun!"

Zamanın ve geleceğin Türk kadını törelerin prangalarından kurtarılmalıydı, salt kendileri için değil, gelecek kuşaklar içinde. Bu yapılmadığı sürece, Lozan Antlaşması'na konan imza ve Cumhuriyetin ta kendisi maskaralıktan öteye geçemezdi!

Köyler arasında gezilere çıkıyor, bu konulardan köylülere bahsediyordu. "Memleketin şu günümüzdeki haline göz atalım şöyle bir," diye anlatmaya başlıyordu. "İki ayrı görüntü çarpıyor gözümüze, birinde, kadınlar erkeklerle birlikte çift sürüyorlar ve yumurtalarını, tavuklarını ve tahılını satmaya, ta komşu köylere gidiyorlar. İhtiyacı olan şeyleri satın aldıktan sonra da, kocaları ve erkek kardeşlerine günlük işlerde yardım etmek üzere evlerine dönüyorlar. Diğer görüntüyse, yabancı romanlarda yazıldığı gibi, kafesli pencerelerin ve peçelerin ardındaki efsanevi yaşam. Halkın üzerinde etkisini sürdüren işte bu saray yaşamı. Gelin şu peçelerden ve kafesli pencerelerden kurtulalım, tıpkı nasıl Padişah ve saltanatından kurtulduysak!"

Halk, Mustafa Kemal'in bu sözlerine yürekten karşılık veriyor, bağırıp, çağırarak düşüncelerine katılıyordu ama gelgelelim, bir sonuç çıkmıyordu. İnsan kalabalıkları içinde çarşaflı kadınlar fink atıyordu.

İzmir'in civarındaki köylerin hepsinde tek tek konuşmalar yapıyordu. "Annelerimiz," diye sürdürüyordu konuşmasını, "bizleri eğitmek için ellerinden geleni yaptılar ama bu günden sonra ihtiyacımız olan şey, yeni düşünce ve kültüre sahip insanlardır. Bu ancak kadınlarımız sayesinde gerçekleşebilir.

Onlar, yeni Türkiye'nin egemenliğinin temel taşlarıdır ve öyle kalacaklardır!"

Mustafa Kemal, bitkin ve hevesi kırılmış bir halde İzmir' deki konağına geri döndü. Gücü ve umudu temelinden tükenmişti. Kendi kendine anlatıyor, herkese anlatıyordu ama tek bir kadın bile peçesini çıkarıp, atmıyordu! Peçe, çarşaf... Tabi, böyle birini biliyordu. 1918 yılında, Müttefik uçakları tepesinde ve minarelerin arasında uçup dururken, İstanbul Hipodromunda Halide Edip iki yüz bin kişiye konuşma yapmıştı. O gelecekteki peçe ve çarşafsız Türk kadınının sembolüydü.

Pencereden dışarı baktı, şehrin ötesindeki dağlara, Bornova'nın tepelerine, Göztepe'ye. İşte Halide'ye veda ettiği malikâne oradaydı. Uzun pelerininin içinde ne kadar da ufak tefek duruyordu.

"Kahrolası Adnan! Benim gibi bir adamla tanışmadan evvel neden evlendi ki bu donuk entelektüelle!"

Ansızın aklına Latife düştü. Allah biliyordu ya, Büyük Millet Meclisi, annesinin ölümü yanında bir de şu o inatçı kadınlara anlatmaya çabaladığım peçe, çarşaf işleri falan derken, amma ihmal etmiş, aklından çıkarıvermişti Latife'yi.

"Latife... peçesiz! Tabi, işte bu sorunun çözümü ta kendisiydi!

Aynaya baktı, saçını taradı, sonra da saçlarla dolu tarağı inceledi. "Bunların tamamen dökülüp gitmesi pek uzun sürmez!" Omuzlarını fırçaladı. "Allah'ın izniyle, kel olup da, ağzımın içi bütünüyle altın dişlerle dolmadan önce Latife'yi alacağım kendime! Onun Gazi'den başkasını gözü görmüyor." Bu yorumuna kendi de hayran kaldı. Göz kırparak, "Sırf Gazi' nin hanımı olmanın ayrıcalığı peşinde olabilir," dedi, "ama ben hiç zaman yitirmeden ondan bu konuda faydalanabilirim!"

Telaş içinde kapıya koştu ve şaşkın şaşkın bakan yaverinden arabasını getirmesini istedi, sonra da binip, pervasızca Göztepe'ye doğru sürdü. Cep saatine baktı; on bir buçuktu. "Daha az düşünüp daha çok evlenmeliydim!" Yüksek sesle güldü. "Diğer yandan, geç evlenmek en iyisiydi galiba."

Mustafa Kemal, arabayı yol üstünde bırakarak, artık sonbahar yapraklarıyla görünmez hale gelmiş olan çiçekliklerin arasından koştu. Kış ayı donmuş yaprakların ve tuğla duvarlara tırmanmış olan sarmaşıkların üzerinde dans ediyordu. Alt kattaki salonda tek bir ışık göze çarpıyordu. Yumruğunu incitecek kadar sertçe, oymalarla süslenmiş kapıyı çaldığında gece yarısını geçiyordu. Sonunda kapı görevlisi uykulu gözlerle ona delikten baktıktan sonra, el yordamıyla kilidi aradı.

"Gazi! Efendim!" Kapıcının parantez bacakları ve çıplak ayakları geceliğinin altında pek gülünç duruyordu. "Ne oldu, Gazi... acil bir durum mu?"

"Evet, acil." Mustafa Kemal, merdivenlere doğru atılırken, kapı görevlisini eliyle kenara itti. "Bizi rahatsız etmeyin... bir şey olursa zili çalarım." Arkasından üçer üçer atlayarak merdivenlerden yukarı çıktı. Kapıcı omuz silkti ve bilmiş gözlerle arkasından bakarken, kapının sürgüsünü yerine yerleştirdi. Esnedi ve sessiz adımlarla odasına geri döndü.

Ay ışığı tül perdeden süzülerek, Latife'nin boynunda ve yastığın üzerine atmış olduğu kolunda desenler oluşturuyordu. Mustafa Kemal, parmak uçlarına basarak yatağa doğru yaklaşırken, kız iç geçirerek, öbür yanına döndü. Sessizce ayakkabılarını ve ceketini çıkardı ve kendini üzerine bırakırken, eliyle ağzını kapadı. Latife'nin korkudan gözleri fal taşı gibi açılmıştı. Onun parmaklarının arasından çaresizce sesler çıkarırken, kıvrılarak kurtulmaya çalıştı.

"Latife... sevgilim..." diye kısık sesle fısıldadı. "Canını acıtacak değilim. Sessiz olursan bırakırım seni. Beni içeri Aziz aldı. O her şeyin yolunda olduğunu biliyor."

Kız onun elini ısırdı. "Bu da ne demek oluyor! Ne hakkın var senin..."

Mustafa Kemal'in ateşli bedeni şehvetle onun üzerinde kıpırdanırken, nemli dudaklarından aynı zamanda hem öpücükler hem de sözler dökülüyordu. "Benim arzu ettiğim her kadında hakkım var ve ben seni kendi usulümle arzu ediyorum! Şimdi!"

Öpücüğüyle kızı susturdu. Bedeninin ağırlığı ve bir koluyla onun karşı koyuşuna engel oldu; diğer eliyle yırtarcasına yorganı, kızın geceliğini ve kendi giysilerini çıkarıp attığında, baskı altına almaya çalıştığı şehvetinin gemi azıya almasıyla alev alev yanmakta olan bedenler birbirine değdi. Kız, onun omzunu yumruklamayı bırakırken, boynuna sarıldı, sıktı, yeniden gevşetti ve tekrar tekrar sıktıktan sonra, ay ışığı ve dantel yeniden nabzı küt küt atmakta olan bedeninin üzerinde desenler oluştururken, kolu gevşeyerek buruş buruş olan çarşafın üzerine düştü.

Mustafa Kemal, onun beyaz omzunu okşarken, yumuşacık gerdanını öptü. "Şimdi, sevgilim benim. Söylemeye çabaladığın bundan daha önemli şey neydi bakalım?"

Kız hıçkırarak, başını ondan öteye çevirdi. "Ne yaptın bana böyle!"

"Yalnızca uyuyan güzeli uyandırdım, o kadar."

"Nasıl bu kadar küstah olabiliyorsun ki!" Ayağa kalkarken çarşafı bedenine doladı. "Ben senin karın değilim. Beni mahvettin sen!" Çarşafı arkasından sürükleyerek, koltuğa doğru giderken, hâlâ hıçkırmaktaydı.

"Bir gün gelecek, anımsayacaksın, evet seni uyandırdım - yarattım!" Yataktan aşağıya atladı ve yırtarcasına çarşafı kızın bedeninden çekip, aldı.

Kız kapanmaya çabalarken, kollarını çaprazlamasına göğüslerine koyarak, gölgelik bir yere çekildi. Mustafa onun bileğini kavradı ve ay ışığına çıkarttı.

"Işılda be, kahrolası! Bırak da ay ışığı göğüslerini emsin. Dolu bir kadeh gibi ışığa doğru kalkıyor uçları. Her kadın kocasının karşısında kendini bir tanrıça gibi hissetmelidir!"

"Koca ha!" Silkinerek ondan kurtardı kendini. "Sen henüz kocam değilsin ki benim!"

"Küçük aptal, evliliği yürürlüğe koyan şey budur, iktidarsız bir imamın zırvaları değil!"

Latife gardıroba koştu ve oradan kalınca bir sabahlık alarak, sarındı ve bacaklarını altına alarak, koltuğa oturdu.

"Korkuyorsun ha," dedi. "Lanet olası töreler korkutuyor seni, kendi bedeninden bile. Evlilik ha! Bu mudur istediğin?"

"Her normal kadının istediği şey budur."

Onu kendine doğru çekti ve zorla sabahlığının içine sokuldu. Yeniden öpücüklere boğdu onu. Kalın halının üzerinde yuvarlandılar birlikte. Neredeyse gaddarca doyuma ulaşmak bilmeyen iştahını gidermeye çalışıyordu. "İşte budur!" dedi bütün vahşiliğiyle, "gerçek bir kadının aradığı şey!"

Kendini yana kaydırarak, kızın üzerinden kalktı ve pantolonunu giydi. "Hadi, kalk!" Zilin ipine doğru yürüdü. "Kurt gibi acıktım. Şu zırva şeye sarın da yeniden, yemek iste." Masa lambasını yakarak, çelik bakışlarını kıza dikti.

"Hayır! Olmaz!" Kadife ipe doğru hamle yaptı.

"Yahu açım. Senin misafirinim ben; misafir böyle mi ağırlanır, ne ayıp!"

"Senin ayıptan falan söz etmeye hiç hakkın yok! Zorla ırzıma geçerken kocam olduğunu söylüyordun! Şimdi de kalkmış, kendine misafir diyorsun; sen davetsiz bir misafirsin! Bir tecavüzcü! Şu odanın haline bak," diye hıçkırdı. "Hizmetçiler neler olup bittiğini anlayacaklar!"

"Topla o zaman." Arkasına yaslanıp, bir sigara yaktı.

"Annemle babam yarın Paris'ten dönüyorlar. Mutlaka kulaklarına gidecektir!" Başını ellerinin arasına aldı.

"Güzel. Nikâhımızda evde olacaklar."

Kız buz gibi bir sesle, "Evet," dedi, incecik dudakları bir cellâdın dudaklarını andırıyordu. "Benimle evlenmek zorundasın."

"Fransa'yı seversin sanıyordum. Bu tür şeyler orada oldukça yaygındır." Halinden pek memnun görünüyordu. "Orada kalmadığına çok seviniyorum. Sana burada ihtiyacım var."

"Sen bir eşek kervanı gibi üzerimden geçmeden önce bu tür bir şey ne Fransa'da, ne de başka bir yerde başımdan geçmedi!"

"Biz neredeyse evlendik gibi ve sen bana hâlâ eşek diyorsun." Uzun parmaklı elini salladı. "Neyse, o yatağı topla ve biraz yemek iste. Açlıktan geberiyorum."

Latife, lekeli çarşafı düzlerken, "Beni elde ettin, hiç sormadan; beni elde ettin!" diye ağlayıp durdu.

"Ben Gelibolu'yu elde ettim. Türkiye'yi elde ettim, benim gerçek gözdemi. Zaferi, Lozan'ı ve Büyük Millet Meclisi'ni elde ettim! Sana neden soracakmışım ki?"

Yaşların pislettiği yüzüyle, ayıplayarak ona baktı. "Kolaylıkla bir orduyu ve Türkiye'yi kumanda edebildiğin için ama aşka kumanda edemezsin!"

Mustafa Kemal'in bir anda nevri döndü ve şiddetle zilin ipine asıldı. "Son ziyaretimde bana ikram edecek biraz rakın vardır umut ederim!"

Birkaç dakika sonra hizmetçi kadın şaşkınlık içinde kapıda dikiliyordu. Gözleri fal taşı gibi açılmıştı, eliyle de ağzını kapatıyordu.

"Bize yiyecek getir; dolma, börek, ekmek! Bir kaç şişe de rakı getir. Hadi, dikilme orada! Git! Git!"

Hizmetçi kadın çıktığında, Latife gene hıçkırmaya başladı. "Artık bütün hizmetçiler öğrenecek olup bitenleri ve onlar da diğer herkesin hizmetçilerine anlatacaklar!"

"Benimle evlenmekten başka çaren yok, değil mi?"

"Mustafa Kemal, sen çekip gitmeden önce sana söz vermiştim ve sen unuttun beni."

"Seni unutmadım ben ama bazı şeylerin önceliği söz konusuydu, hepsi o kadar."

Kız, "Hepsi bu kadar, ha!" diye çığlık attı. "Ben en önce gelmek isterim." Eliyle göğsüne vurdu. "Ben Latife, bir adamın gözünde en önde, en önemli olmak isterim."

"Yeter be kadın!" Onu iterek geriye, koltuğa oturttu ve tehditkâr bir tavırla üzerine eğildi. "Şöyle kısa bir konuşma geçecek aramızda. Şimdi şunu iyi bil. Hiç bir şey, hiç kimse benim için Türkiye'nin önüne geçemez! Türkiye benim ilk zevcem, gözdem ve annem benim. Bir kadınla evlenip, yaşamımı altüst edeceksem, bunun tek nedeni ancak onun ülkeme hizmette bana yarar sağlayacak biri olmasıdır."

"Takıntılı çılgın!"

"Eğer ben bu kadar takıntılı biri olmasaydım, hiçbirimiz adına özgürlük diye bir şey olamazdı. Seninle ilk tanıştığımızda bana, Batı'nın gücünün eski alışkanlıklarını bir tarafa

atmış olmasından kaynaklanıyor olduğunu anlatmıştın. İnsanlar, özellikle kadınlar, çok daha özgürler ve bu yüzdendir ki Batıda daha büyük bir politik özgürlük hüküm sürmektedir."

"Bütün bunların bu gece olup bitenlerle ne ilgisi var ki? Ne yani, beni nikâhsız yaşamaya mı ikna etmeye çalışıyorsun, çifte standart ve bu türden zırvalıklar!"

"Hayır, ama benimle evleneceğinden emin olmak istedim. Binlerce kadınla birlikte olabilirim ama kendi nedenlerimle ben seni istiyorum. Seni yeni kadın modeli olarak kullanmak istiyorum -peçesiz, çağdaş giysiler içinde yanı başımda yürüyeceksin. Geçit törenlerinde benimle birlikte ata bineceksin ve hatta Büyük Millet Meclisi'nde oturacaksın. Bu türden şeyleri moda haline getirmekte kullanacağım seni. Yasalar çıkarmak, ikna etmeye çabalamak -hatta dayak bile kadınların alışkanlıklarını değiştirmesine yeterli olamaz. Ama bir şey moda halini bir aldı mı, kıskanılan bir kadın spotların altında bir göründü mü, işte o zaman bütün kadınlar koyun sürüsü gibi hizaya gelirler!"

Hizmetçi içeri girdi ve sofrayı kurdu. "Başka bir isteğiniz var mı, hanımefendi?"

Mustafa Kemal, parmaklarını şaklattı. "Bu günden sonra emirleri benden alacaksınız. Hanımınız yarın karım olacak benim."

Hizmetçi kekeledi, gülümsedi ve eğilerek odadan çıktı. Latife ayaklarını altından çıkardı ve bacak bacak üstüne attı.

"Yani gözden yarın karın oluyor demek istedin." Ayağa kalkıp, masaya gitti ve iki rakı doldurdu ve bir sigara yaktı. "Bir tanem, korkarım işe yanlış adım atarak başlıyorsun. Kadınlara özgürlükten dem vuruyorsun ama işe hizmetçime emirler ve-

rerek başlıyorsun. İşe hizmetçilerden başla ve bırakta emirleri ben vereyim." Sigarasından derin bir nefes çekerken, gözlerini kıstı. "Rolünü daha iyi oynayacak olursan, ırgatlara attığın o cicili bicili nutukların daha ikna edici olacaktır."

Mustafa Kemal, "Köylü!" diye düzeltti.

"Ha, evet, ırgatlık yapma terimi sana pek tatsız gelir." Öne doğru eğilerek bir salkım üzüm aldı ve kadehini havaya kaldırdı. "Irgatlara."

Mustafa Kemal, onun elinden kaparcasına kadehini, ağzından sigarasını aldı ve kalın halının üzerine fırlattı.

"Halım! Halımı mahvettin! Sanki ahırda yetişmişsin gibi davranıyorsun!"

"Senin oryantal Osmanlından başlatma şimdi!" Onu omuzlarından tutarak, sarstı. Bizi tavlamaya çabaladığın günlerde anneme veya bana ırgat demiyordun ama -hani bana olta attığın sıralarda! Terbiyeli köylü kadınlar rakı içmezler veya şampanya kadehleri kaldırıp, yalan söylemezler. Seni ikiyüzlü seni! Gene de yola getirir, terbiye ederim ben seni!"

Suratına tokadı bastığında, beş parmağının izi çıktı. "O ırgat dediğin kadınlar savaş sırasında sırtlarında cephane taşıdılar. Fransalara tüyüp, hukukla ilgilenir numaralarına yatmadılar!"

"Bu benim hayalim, Mustafa Kemal, Türkiye'ye yararlı olmak istiyorum, senin davranışlarına ve benim rakı hakkında uydurduğum yalanlara ve diğer bazı şeylere rağmen. O yüzden seninle evlenmek istiyorum."

"Yalan söylemeyi bırak! Beni Türkiye'nin Cumhurbaşkanı olduğum ve de sen yirmi yedi yaşında olduğun için istiyorsun! Bizim memlekette buna evde kalmak denir! Her türlü seçenek artık uyar sana."

"Mustafa Kemal, gel şu işi baştan alıp, düzeltmeye çalışalım. Eğer bu kadar sert ve acımasız olmayı bırakırsan, bu geceyi unutabilirim."

"Eğer bu evliliğin sürekli olmasını arzu ediyorsan, baş başa kaldığımızda şu sabahlığını, halını rakı içmeyi aklından çıkart. Ben içebilirim ama karımın içmesini istemem. Elinde senin olanaklarının olmadığı ama yaralılara bakan, peçe takıp, çarşaf giyen, kocalarını seven ve onların sözünden çıkmayan Türk kadınını kendinden aşağı görme, hor gözle bakma. Öğrenecek çok şeyin var Latife, unvanımdan önce, beni kocan olarak arzu ediyorsan." Rakıyı şişeden içtikten sonra, kapıya yöneldi.

Latife yanına gitti ve kollarıyla boynuna sarıldı. "Mustafa, beni sevdiğini söylemeyi unuttun."

Mustafa Kemal sakin bir tavırla kollarını boynundan çekti. "Unutmadım. Ben bir köylü kadınını sevdim ve hep de seveceğim. Yarın öğleden sonra saat dörtte şoförüm seni almaya gelecek. Saat beşte evlenmiş olacağız. Benimle birlikte gelmek üzere hazırlık yap." Onu alnından öptükten sonra, kapıyı arkasından kapadı.

***

29 Ocak, 1923, Pazartesi günü Mustafa Kemal, Latife Hanımla evlendi. Perşembe günü geleneksel bir tören yapılacaktı. Geleneğe göre, bu törende kadın bulunmaması gerekiyordu. Latife Hanım oradaydı. Bu sıradan bir resmi nikâhtı ve ne imam, ne de hoca vardı. Latife'nin iki kız, bir erkek kardeşi konukları ağırlamaktaydılar. Mustafa Kemal'in nikâh şahitleri, Fevzi ve Kazım Karabekir Paşalardı. Latife Hanımınkilerse, Salih ve Abdülhalik Beylerdi.

Nikâhtan ve özel bir kabul töreninden sonra, Latife, sırtında modern bir binici kıyafeti, elinde deri eldivenler ve yüzü pe-

çesiz olarak çıktığı her gezide, nereye giderse gitsin, Mustafa Kemal'e eşlik etti. Mustafa Kemal'in evliliği, kadının toplumsal anlamda düzeyinin yükseltildiğin ve erkeklerle eşit haklara sahip kılındığının göstergesiydi. Erkekleri ve kadınları toplumsal yaşama eşit biçimde birlikte katılmaya ya teşvik etmek amacıyla parti ve balolar düzenledi. O eski Osmanlı zamanlarında kadınların, kocalarının yanında bile konuklara görünemediği günlerden çok farklıydı.

Mustafa Kemal, Türk milletinin ilkel, batıl inançlı ve önyargılı bir millet olmadığını dünyaya kanıtlamak için çalışmalar başlattı. Halkına, uygarlaşmış bir milletin, kendilerini Şeyhlerin, Dedelerin, Seyitlerin, Çelebilerin, Babaların ve Emirlerin yönetimine ve kader ve yaşamlarını falcıların, büyücülerin, üçkâğıtçıların ve muska yazanların elinde kalmasına izin veren insan yığınlarına hoşgörüyle bakamayacağını anlattı. Eğer Türkler, yüzyıllar boyu kendisine gerçekte olduğundan başka bir görüntü veren kurumları koruyacak olsalardı, bu kalkınma ve yeniden uyanış davasına konulacak onarılması en olanaksız engel olurdu.

Mustafa Kemal, tarihi yanılgıya engel olmak ve Türklerin ne bağnaz, ne de gerici düşünceye sahip olmadıklarını kanıtlamak için, *Asayişin Yeniden Düzeltilmesi* yasasından yararlandı. Fırsat düşkünleri toplumun cehaletinden yararlanarak geçimlerini sağlıyor olduklarından, kutsal mekânların kapatılması emrini verdi. Dini yobazlar kendilerini belli etmek amacıyla uzun cüppeler ve sarıklarla geziyorlar, bu sayede halktan büyük saygı görüyorlardı. Aynı yolla, birçok fırsat düşkünü kişiler amaç ve kişiliklerini gizlemek amacıyla bu şekilde giyiniyorlardı. Eğitim düzeyleri bu rolü sürdürmelerine yeterli olmadığından, aynı sahte numaralara yatarak, para ka-

zanıyorlardı. Bunlar toplumsal asalaklardı. Haksız kazanç sağlıyor, halkın dini liderleri gibi davranıyorlardı.

Mustafa Kemal, Kastamonu'da verdiği söylevde, bu sahtekârların gayri resmi konumlarını ve gelişmemiş sorumluluk duygularını sorguladı. Hükümetin görevlendirdiği özel bir dairece dini personel atanacaktı ve yalnızca bu tür insanlar sokaklarda değil, yalnızca dini törenlerde bu tür kostümler giyinebileceklerdi. Kürt lider Şeyh Sait yetkilileri atlatmış ama sonunda yakalanarak, Ankara'nın halk meydanında idam edilmişti.

Bu ayaklanmalar giderek Türkiye'nin batılılaştırılması kararlılığını arttırdı Mustafa Kemal'in. Millet Meclisi bütün derviş dergâhlarını, izinsiz Kur'an kurslarını kapattı ve şeyhlere özgü özel kıyafetlerle gezilmesini yasakladı. Miladi Takvim, milletlerarası zaman kavramı ve ölçü sistemin kullanılması yasalaştı. O zaman kadar hafta tatili, İslam geleneklerine göre Cuma günlerine geliyordu. Batı çalışma günleri uygulamaya kondu ve hafta tatili Cuma yerine, Pazar'a alındı. Devlet, despotizm ruhunu sonsuza dek ortadan kaldırmak amacıyla, Türkiye Cumhuriyetini gerçekçi ve dönülmesi olanaksız temeller üzerine oturtmaktaydı.

Katı muhalefetin çoğunluğu, İslami geleneklere bağlıydı ve maarifi yönlendirirken hükümetin bozgunculuk yaptığını ve eski sistem eğitimin sürdürülmesi gerektiğini düşünüyordu. "Halifeliğin yeniden getirilmesini istiyoruz. Yeni yasalara karşıyız; bize dini yasalar yeter de artar bile. Medreselerin, Tekkelerin, Zaviyelerin ve Softaların, Şeyhlerin ve diğer havarilerin arkasındayız! Bizden yana olun; Mustafa Kemal'in Partisi, Halifeliği kaldırmakla, İslam'ın köküne kibrit suyu dökmektedir. Onlar gâvur bir nesil yetiştirmek istiyorlar; bizi şapka giymeye zorlayacaklar!" diyorlardı.

Eğer Rauf Bey'in kurduğu parti ve yandaşları kendilerini "muhafazakârlar" diye adlandırıp, ortaya çıksalardı, buna belki bir geçerli gerekçe bulunabilirdi. Ama kendilerine cumhuriyetçi ve ilerici süsü vermeye kalkıştıklarında, bunu kimse yemedi.

10 Mart1923'te Cibranlı Kürt Halit Bey, "Bunlar İslam âleminin varlığını sürdüren esas kurallara saldırmaktalar. Batılılaşmayla birlikte gelen asimilasyon, tarihimizin ve uygarlığımızın yok edilmesi anlamını taşır. Halifeliğin kaldırılması ve laik bir devletin kurulması, bizi yalnızca bir sonuca götürür, yani İslam'ın geleceğini tehlikeye sokan unsurların üretilmesine," diye yazdı. Gelişmeler, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın vatan hainlerinin işi olduğunu gözler önüne serdi. Parti, gerici ve isyancı unsurların sığınağı ve destek noktası oldu.

Yeni kurulan devleti yok etmek üzerine Türkiye'nin düşmanlarının tasarladıkları planları uygulamaya koymalarında onlara kolaylık sağlamak amacıyla çalışmalar yapıyorlardı. Yeni Cumhuriyet, Doğu'daki kalkınmaların gerici nitelikler taşımasının nedenlerini araştırdı.

Mustafa Kemal, okullarda öğretimin dinden soyutlanması gerektiği inancıyla, bu duruma karşı mücadele etti. Din aile içinde sınırlı kalmalıydı. Türkiye ile Batı uygarlığının arasındaki uçurum, bilimsel eğitimin son derece güçlü ölçülerde benimsenmesiyle doldurulmalıydı. Böylece, dil, tarih ve coğrafya fakültelerine ek olarak, Ankara Üniversitesi'nde yeni bir hukuk fakültesi açtırdı. Bu sosyal bilimler kürsüleri yeni Ankara Üniversitesi'nin temellerini oluşturdu. Giriş kapısının üzerinde şöyle yazıyordu: *En Hakiki Mürşit İlimdir.*

Türkiye Batı uygarlığıyla birleşmeye hazırlanıyordu. Mus-

tafa Kemal, milletlerin, bir uygarlık dünyasının içinde farklı birimler olduğuna inanıyordu. Bu milletlerden herhangi biri kendini kalkındırmayı arzu ettiği takdirde, kendi öz kültüründen ve milliyetçiliğinden ödün vermeden ama bütünle tam bir uyum içinde hareket ederek, mutlaka bu dünyanın bir üyesi olmalıydı. "Bana bir millet gösterin ki, çağdaş uygarlığı arzularken, rotasını Batı'dan uzağa çevirsin," diyordu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Ben Kimim?

XL

Yedi sene süresince katıldığı savaşlar ve Meclis'te göğüslemek zorunda kaldığı zorlukların yorgunluğu yüzünden Mustafa Kemal, öfkesi burnunda biri olup çıkmıştı. Durmadan içiyordu, yabancı mesajlar ve ekonomik metinler kanepesinin etrafında, yerlere saçılmış duruyordu. Gözleri kapalıydı ve boylu boyunca uzanmıştı; bir siyasi tarih kitabı kocaman bir çadır gibi açık halde, göğsünün üstünde duruyordu. Latife parmak uçlarına basarak kanepeye yaklaştı ve parlak alnının üzerinde yanmakta olan ışığı kapattı. Karısı odadan çıkarken, göz ucuyla ona baktı. Hâlâ giyinikti. Tuhaf. Latife erkenden yatmaya bayılırdı. Kapıyı kapatmak üzereydi ve diğer odadan gelen ışık koyu renk halının üzerinde sarı bir yalım oluşturuyordu. Dışarıda fısıltılar duyunca içeri vuran ışık huzmesinden sakınarak, gergin bir biçimde dinlemeye koyuldu.

Siyah tuniği içinde Hasan, Latife'yle karşı karşıya duruyordu. "Sizden nefret etmeliydim," diyordu, "ama bütün bunların yanında sütten çıkmış ak kaşık gibi kalıyorsunuz."

Latife, arkası Mustafa Kemal'e dönük biçimde, bir iskemleye çöktü. "Kocam uyuyor ama ne konuşacaksak, elimizi biraz çabuk tutalım. Her an uyanabilir."

"İşi bitirdiğimizde konuşacak çok vaktimiz olacak. Ta başından beri Laz muhafızları ben yönettim. İşler ciddi, Latife Hanım. Benimle gelin, güvenli bir biçimde Fransa'ya kaçmanızı sağlayabilirim."

Kadın dehşet içinde kalmış görünüyordu. "Fransa! O zaman Çankaya'nın tehlikeli olduğu doğru, hatta Ankara'nın."

"Doğru. Kuzeydoğu'da Kürtler isyan ederek, başkaldırmış durumda. Çankaya'daki bütün muhafızlar onlara yakınlık duymakta ve etrafı kuşatmış durumdalar."

Mustafa Kemal, olup biteni anlayabilmek için kafasını iki yana salladı. Nimet'in amcası Latife'ye gerici bir hainin ağzıyla konuşuyordu kendi karısına.

"Halil, Meclisteki sözcümüz, Mustafa Kemal'in yardakçılarının biri tarafından karnından vuruldu." Hasan devam etti. "Mustafa Kemal'in şu törelere olan saygısızlığı" - Hasan'ın yumrukları sıkılmış, arkasında duruyordu - "ahlaksızlıklara yol açtı. Anlamalıydım... Efendim, hatta bundan da fazlası var. O, kuzenimi, vesayetimdeki insanı mahvetti!"

"Evet, anlatmıştın bana. Çok üzgünüm."

Mustafa Kemal'i ter bastı. Demek aralarında daha önce de konuşmuşlardı.

"Olur, Hasan." Ayağa kalktı ve yürümeye başladı. "Sana yardımcı olacağım. Benim de Gazi'yle görülecek kişisel hesaplarım var."

"Yarın gece, Kazım Karabekir, Arif ve sizle, ben, muhafız binasında buluşacağız."

"Size yiyecek sağlayacağım ve muhafızla cephane de yollarım. Verdiğim battaniyeler yeterli mi?"

"Yeterli, sağ olun. Bana kalırsa, olası bir çatışma çıkmadan bu gece ayrılsanız iyi olur."

"Ben modern bir kadınım, unuttun mu? Yokluğumu anlarsa şüphelenir."

Latife ve Hasan odanın diğer yanına doğru gittiklerinde, Mustafa Kemal, Hasan'ın gitmekte olduğunu anladı. Mustafa Kemal, hızla odasına geri döndü ve kitabı yeniden göğsüne yerleştirdi. Diğer odaya açılan kapının kapandığını duydu ve Latife masa lambasını yaktı. Latife eğilerek onu kulağından öptü.

"Mustafa Kemal... bir tanem. Lütfen kalk da, yatağına git; orada daha rahat uyursun..."

Gazi ayağa kalkarken, uyku sersemiymiş gibi yaptı. "Hadi, sen git. Biraz işim var benim." Bir Fransız gazetesini eline alıp, incelemeye başladı.

"Sana sıcak bir çay demleyeyim..."

Gazi ona, "Git! Öf be! Git, derhal," diye bağırdı.

Latife üzgün bir halde odadan çıktı. Gazi arkasından gözleyip, onun merdivenleri çıktığından emin olduktan sonra, tabancasını beline taktı ve bir sigara daha yaktı. "Hasan," diye iç geçirirken, gözünün önüne Samsun'daki tanışmaları ve dağda yaptıkları piknik geldi. Bu kumpas daha da dallanıp budaklanmadan, Hasan bu gece ölmeli. Nimet, hiç Latife'yle evlenmesini ve hamisinin öldürülmesine bir anlam verebilir miydi? Hasan ve Halide, Mustafa Kemal'in Nimet ve biricik kızıyla iletişim kurabilmesini sağlayacak tek aracıydılar. Halide'yle, Adnan sürgündeydiler ve Hasanı da öldürmek üzereydi.

Büyük bir dikkatle dışarı çıktığında, Laz muhafızların devasa gölgelerini fark etti. Yaprakların hışırdayıp, kendisini ele verebileceği çakıllı yol ve bahçeden uzak durdu. Mustafa Kemal'in kedi gibi gözleri, Hasan'ın bir battaniye yığını üzerinde yatmakta olduğu nöbetçi kulübesini taradı.

"Her şey yolunda, Hasan. Benim, Arif."

"Güzel... planımız şöyle..."

Hasan daha doğrulamadan, Mustafa Kemal kızgın bir kaplan gibi üzerine atıldı. Alt alta, üst üste boğuşurlarken, Mustafa Kemal, kamasını onun gırtlağına sapladı. Hasan'ın dudaklarından kelimeler yerine, köpük köpük kan boşaldı. Mustafa Kemal, soğuk ay ışığında onu izledikten sonra, gözlerini bile kapamadan hızla kulübeden dışarı fırladı. Sessizce evin girişine sızdıktan ve dolu makineli tüfeği eline aldıktan sonra, iri

yarı bir Laz muhafızın arkasına dolanıp, tabancasını muhafızın sırtına dayadı.

"Muhafızlara derhal burada toplanmalarını emret. Emrini bağırarak ver yoksa bu kurşun belkemiğini ve karın boşluğunu paramparça eder!"

Muhafız bağırarak emir verdikten sonra, Mustafa Kemal ona zorla göz kamaştırıcı parlaklıktaki projektörü açtırdı. Arkasından büyük bir takırtıyla, makineli tüfeği çalıştırdı. Laz muhafızlar çığlıklar atarak, çakıllı yola serildiler. Mustafa Kemal silahını yeniden doldurduktan sonra, eve girdi. Arif, Latife ve İsmet, ağızları bir karış açık, holün girişinde dikilmekteydiler.

Mustafa Kemal, doğrudan Latife'nin üzerine yürüyerek, onu tepeden tırnağa süzdü. Ayakları iki yana doğru açılmıştı. "Seni yaratık!" diye haykırdı. "Sen modern Türk kadını falan değilsin! Sen bir yaratıksın be!" Onu geriye, tırabzanlara doğru itekledi.

"Silahlar... muhafızları öldürdün!" Latife, Mustafa Kemal'in kan içindeki ellerini ve ceketini izlerken, sabahlığının iki yakasını sıkı sıkı kavramaktaydı. "Mustafa Kema! Korkuyorum!"

"Evet, onlar benim işimi bitiremeden ben onları öldürdüm!" Ellerine baktı. "Ve de, Hasan'ı! Asıl seni öldürmeliydim, seni casus kaltak! Ektiğini biçeceksin! Şimdi evimden def ol git ve onlar istediklerini elde edene dek bir daha da sakın geri gelme! Allah'ıma şükürler olsun ki, seni hiç bir zaman sevmedim!"

Latife geriye doğru bir iki adım attıktan sonra dönerek, hızla üst koridora kaçtı. "İçeri!" Mustafa Kemal tabancasını elinden bırakmadan, başıyla çalışma odasını işaret etti.

Arif gırtlağını temizlerken, İsmet fal taşı gibi gözlerle bir

Mustafa Kemal'e baktı, bir de uzaklara. Mustafa Kemal bir bacağını çalışma masasının üzerine atarken, bir sigara yaktı.

"İsmet, sen artık Başbakan değilsin. Senin hünerlerine Türk-İran sınırında ve doğu Kürdistan'da ihtiyacım var. Arif, sen de Kazım Karabekir'le birlikte, doğu bölgelerine odaklanacaksın. Fevzi'nin de çok işi olacak. Biraz evvel şu dışarının halini gördünüz. Siz de benim gibi yapacak ve ben yeter diyene dek, ayakta tek asi bırakmayacaksınız! Bir karşı-devrimin Cumhuriyetimizi yıkmasına izin vermeyeceğim! Hep olduğu gibi, ben her yerde olacağım. Türkiye ve benim için tehlike arz eden herkesi, kadın-erkek demeden yok edeceğim! Ben Türkiye'yim!"

***

İki aydan uzun bir süre doğunun dağlarında şiddetli ve acımasızsa bir savaş sürüp gitti. Kuvayı Milliyeciler, Harput ve Elazığ (Marmuriet- ül Aziz) bölgelerinin altını üstüne getirdiler. Mustafa Kemal, ordularını isyancı kabile reislerinin üzerine sürdü ve Nakşibendî lideri Şeyh Sait'i Harput şehir meydanında ipe çektirdi. Kürt ayaklanmasından arta kalan, yakılmış köyler, hayvan sürüleri ve tarlalardı. Büyük Millet Meclisi'nde Mustafa Kemal'e karşı konuşmalar yapmak üzere, savaşın bitmesine iki ay kala, Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Rauf Bey bulundukları görevlerden istifa ettiler. Mustafa Kemal ve İsmet muzaffer bir biçimde, at üstünde Ankara'ya döndüler.

Kazım Karabekir, Rafet ve Ali Fuat Paşa, yanlarına Arif'i de alarak, Halife-Padişah üzerinden, töresel duyarlılıkları istismar etmişlerdi ve halk da onların bu göz boyayıcı partisine kanmıştı. Mustafa Kemal haklarında yakalama emri çıkarttı ve kısa bir duruşmadan sonra onunla birlikte Kazım Karabe-

kir ve Cavit Bey de olmak üzere, Arif'i idama mahkûm etti.

Mustafa Kemal, odayı arşınlıyor, rakı içiyor, sigara üstüne sigara tüttürüyordu. Yumruğunu masaya vurduktan sonra, pencereden dışarı, darağacında sallanmakta olan cesetlere baktı. Sanki ipin ucunda kıvranıp dururken, Arif ve Kazım Karabekir onun yüzüne doğru sırıtıyorlardı.

Geriye kim kalmıştı, kim? Kürt isyanı sona ermişti ve Kürtleri kışkırtıp, destek veren İngilizler ve öküz enseli Mussolini de dolaylı da olsa bir kez daha yenilgiye uğratılmıştı.

"Cavit... Kazım Karabekir... Arif!" Mustafa Kemal pencereye sırtını döndü. "Rauf'u affettim ama," diye içini çekti. Çelik mavisi gözleri ıslak ıslaktı ve keskin elmacık kemiklerinden aşağıya doğru sel halinde yaşlar akmaktaydı.

"Kafkaslar... Suriye... Gelibolu... İnönü... Sakarya... İzmir!" dedi. "Yalnızca İsmet'le ikimiz kaldık anımsayacak." Halk, evet, ama bu insanlar onunla planlar yapmış, at binmiş ve omuz omuza çarpışmışlardı.

Masasına oturdu ve dalgın bakışlarla bir pusulayı okudu: "Enver çılgınca zaferler peşinde koşarken Rusya'da öldürüldü. Talat, bir suikastçının kurşununa kurban gitti, Berlin'in batağı içinde."

"Eski dostlar haftası!" diye bağırdı. "Yoksa bu bir sınıf toplantısı mı?"

Amber işlemeli kalemini eline aldı ve kâğıdın üstüne karalamaya başladı: "Ben, Gazi Mustafa Kemal, iş bu dilekçeyle, gerek dik başlı bir eş olduğundan ve gerekse de, Türkiye Cumhuriyet'ine ihanette bulunduğundan, Latife Hanım'ı kanunen boşuyorum... yeni kanun maddesine göre..."

Pencerenin önünden koyu bir karaltı geçer gibi oldu. Bu, darağaçlarında sallanmakta olan ziyafete konmak isteyen bir akbabaydı, herhalde.

XLI

Mustafa Kemal, medeni kanunun kabul ettiği bir nikah töreniyle evlenileceğini halkına göstermiş olduğu gibi, boşanmanın da gene bir yasal prosedür gerektirdiğini gözler önüne sermiş oldu. 5 Ağustos 1925'te Latife Hanım'dan boşandı. Her ne kadar bir daha hiç evlenmediyse de, bir erkeğin yalnızca bir karısı... aynı süreç içinde... olabileceğini kanunla iyice belirginleştirdi.

Mustafa Kemal, dikkatini diğer bazı barış sonrası sorunlara yoğunlaştırdı. Ona göre, giyim ve kuşam biçimi, kişinin kendine biçtiği değerin dışa yansımasıydı. Giyim kuşam, toplumsal yapıyı gözler önüne seren bir unsurdu. Dış görünümün değişmesi ille de bireysel değişimin gelişmesi anlamına gelmezdi ama yararı da olurdu. Batılı düşünce ve giyim biçimini yaygın hale getirmekle, halkını Batılı düşünce biçimine yönlendirebileceğine inanıyordu, Mustafa Kemal. İşe en tepeden başladı: Şapkayla.

Peçe ve fes Osmanlı döneminde Türkler arasında gelenek haline gelmişti. Padişah yoktu artık; eğitim laikleştirilirken, kadınlar haklarına kavuşmaktaydılar. Türklerin eski tarz giysiler içinde yeni bir yaşam biçimi içine girmeleri zırvalıktan başka bir şey olmazdı. Dar dini bakış açısıyla, batılı giyim toplumda yasaklanmıştı. Türkiye dünyanın diğer ülkeleriyle aynı toplumsal ve siyasi düzeye ulaşmıştı ama bireysel dış görünümüyle bir handikap yaşıyordu. Herkes kafasına göre giyiniyordu. Giyim kuşam tam bir karmaşa sergiliyordu!

Mustafa Kemal, büyük bir titizlikle işe orduyla başladı. Gözleri ışıktan koruyamadığı için sipersiz kalpak uygunsuz kaçıyordu. Cumhuriyet Muhafızlarına siperli şapkalar diktirtti

ve namaz kıldıklarında şapkalarını geriye doğru çevirmelerini öğütledi.

Görgü kuralları Doğu'da tam tersineydi. Bir insanın, üstlerinin yanına çıkarken ya da kutsal bir yere girerken başının açık olması saygısızlık anlamı taşıyordu. İslam ibadet şekillerinden biri de, başın yere değdirilmesi biçimindeydi. Sipersiz fes bunun için biçilmiş kaftandı çünkü başın açılması da gerekmiyordu. Peçe de zaten ortadan kalkmıştı. İş başındayken peçe takılması zaten akıllı işi değildi. 1925 yazıyla birlikte her bir Türk askeri, denizcisi, jandarmasıyla, alınlarını örten siperli şapka takmaya başladı. Diğer bir adımsa, bu yeniliği toplumun geneline tanıtmak işiydi.

Mustafa Kemal kalkıp, Türkiye'nin en bağnaz şehirlerinden birine, Kastamonu'ya gitti. Başında bir Panama şapkası vardı ve üstü açık arabasında gezerken bunu başında gören halkı şaşkınlığa uğrattı. Onları karşısına dikildi ve saygı içeren bir jestle şapkayı başından çıkarırken, ne yaptığını onlara açıkladı. Büyük bir sessizlik oldu.

"Uygarlık, dünyanın sosyal yaşamına uyum sağlamakla olur," dedi. "Tıpkı benim şu anda yaptığım gibi, buna biz de uyum sağlayabiliriz." Herkes görebilsin diye şapkayı havaya kaldırdı. "Bu günden itibaren, çizme ve ayakkabı, pantolon, gömlek, yelek, giyeceğiz, yaka ve kravat takacağız." Bunları söylerken, her bir eşyayı da eliyle kendi üstünde gösterip, neşe içinde gülümsüyordu. Dinleyenleri de onunla birlikte yavaş yavaş gülümsemeye başlarken, konuşmasının özüne geçti. Yakışıklı, güzel ve şık giyimli bir adamdı; sözlerinden çok giyimiyle anlatıyordu demek istediklerini.

"Kafamızı örttüğümüz şeylere siperlik ekleyeceğiz. Daha açıkçası, şapka giyeceğiz! Duruma göre giyineceğiz ve jaketa-

tay, takım elbise, smokin ceket veya frak giyineceğiz." Uzun bir süre konuşmadan, insanları süzdü. "İkircikli davranıp, geri duranlar olduğu takdirde, onlara aptal ve kara cahil olduklarını söyleyeceğiz!

"Kafalarımıza taktığımız o fes var ya, cehaletin, gericiliğin ve gelişim ve uygarlaşmaya karşı duyulan nefretin işaretidir. Onu ortadan kaldırıp, yerine şapkayı koymamız kaçınılmazdır. Şapka bütün uygar dünyanın alışılagelmiş giyim tarzıdır ve diğer şeylerle birlikte, Türk halkının düşünce biçiminin diğer uygar insan familyasından hiç farklı olmadığının göstergesidir. Ortaçağ düşünce düzeyinde kalmakta ısrarlı olan milletler, dünya yüzünden silinip gitmeye mahkûmdurlar. Biz Türkler, milletlerarası uygarlığın bir üyesi olmak zorundayız ve bu gerçek aynı zamanda bütün dış görünümümüzde kendini belli etmelidir. Bizim milletimize tek yakışan şey uygar ve uluslararası tarzda giyim kuşamdır."

***

Bir gösteri adamı, öğretmen ya da modelist gibi köy köy geziyordu. Bir modacı, bir giyim kuşam uzmanıydı. Bu, tıpkı savaşları, evliliği ve boşanması gibi, halkıyla Batı arasında bir bağ kurmayı hedefliyordu.

Kastamonu'dan, İnebolu'ya geçti ve Karlı'ya kadar üstün bir başarıyla giyimin önemi üzerine felsefeler üretti. Bunun ardından, oradan ayrılıp, Ankara'ya döndüğünde coşkun kalabalıklar tarafından karşılandı. Birçok insan çoktan Batılı tarzda giyinmiş, bunu dayatan resmi bir bildiriyi bile beklemeden şapkalar takınmıştı. İnsanlar Mustafa Kemal'e işbirliği içinde olduklarını göstermek, eylemine eylemle karşılık vermek istemişlerdi.

Ankara'ya dönüşünün ertesi günü hükümet, başına bir şey

takmak isteyen devlet görevlilerinin şapka giymek zorunda olduğunu bildiren bir genelge yayınladı. Bu eğitimli insanlar arasında kabul gördü ve arkasından halk gönüllü bir biçimde bu modayı takip etti. Sonunda, aynı yılın 25 Aralığında, şapkanın bütün milletçe benimsendiği ve fesin yasayla kaldırıldığına dair bir yasa yürürlüğe sokuldu. Bursa milletvekili Nurettin Paşa, bunun anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle itirazda bulunsa da, yasa meclisten geçirildi. Yalnızca, birkaç başkaldırının sürmekte olduğu doğu bölgelerinde karşı koymalar oldu. Büyük bir şevkle Batılı modayı takip etmek isteyen çoğunluk bu hareketi dizginledi. Falcının kehaneti gerçekleşmek üzereydi. Gazi Mustafa Kemal Türkiye'yi yeni baştan giyindiriyordu.

Bu reformla birlikte, görgü kurallarında da kaçınılmaz değişiklikler başlamıştı. Saygı ifade ederken elle selamlaşmanın yerini, karşılıklı şapka çıkarmak alırken, kamusal alanda ya da kamusal alan dışında şapkasız bulunmak serbest bırakıldı. Aspirin kullanımı yaygınlaşmıştı çünkü soğuk algınlığı olaylarında artış meydana gelmişti.

Mustafa Kemal, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması üzerinde çalışmalarını sürdürürken, aynı zamanda Arapça yerine Latin alfabenin kullanılması üzerinde düşünüp, taşınıyordu. Arap alfabesi tıpkı kadın haklarının kaldırılması gibi İslami rejim tarafından Türkiye'ye sokulmuştu. Kur'an Arapça olduğundan, Türkçe'den daha çok rağbet görmüştü. Arap harfleri, düşük tonlu sesler, çok vurgulu bir dil olan Türkçe'ye uymuyordu. Sesler ya bozuma uğramış, ya da vazgeçilmişti. Bu büyük bir ayağa, küçük ayakkabı giydirmeye benziyordu. Arap alfabesini öğrenmek ve Türkçe'ye uydurmak çok zordu. Türkçe'ye Latin alfabesinin uygulanması, Ba-

tıyla olan ilişkileri de geliştirmişti. Latin alfabesi denenmiş ve kulağa en hoş gelen olduğu kabul edilmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi ve çöküşü Türk edebiyatının ve büyük Türk Rönesans'ının doğuşuyla eş zamanlıydı.

Bu özgür, birlik içinde ve homojen milletin eğitilmesi adına, okuryazarlık ve iletişim çok önemliydi. Bağımsızlık kılıçla kazanılmıştı; kalemle kalıcı olmuştu. Alfabede yapılan devrimle, geniş ufuklar açıldı. Halk hızla okuma yazma öğrenmeye başladı ve okuryazar erişkinler kadar çocukların da kendi iradelerini kazanmaları sağlandı.

Tam Osmanlı azınlığın elimine edilişi gibi, Arap-Fars sinonimlerinde oluşan dilsel azınlıklardan da bir bir ayıklandı. Mustafa Kemal, dostlarına Latin alfabesinin kullanarak notlar yazıp, gönderiyor, onlardan da aynısını yapmalarını bekliyordu. Pulların üzerine "Türk Postaları" ibaresini koydurtmuştu ve kâğıt paralar Latin harfleriyle basılmıştı.

Çalışmalarda bulunması ve gramer ve imla kurallarını düzenlemesi için Türk Dili Araştırma Kurumunu oluşturdu. Bu kuruluş verilen görevi tamamladığında, ondan dildeki değişimleri ilan etmesini istedi; çünkü bu eğitime verilen önemi pekiştirecek ve etkinliğini arttıracaktı.

9 Ağustos 1926'daki Cumhuriyet mitingi sırasında Sarayburnu'nda verdiği söylevinde, yeni alfabeyi tanıttı ve önemini topluma vurgulayarak anlattı. "Bu alfabe," dedi, "halkın kavrama ve işbirliği niteliğini biçimlendirirken, okuryazar sayısında da çok büyük bir artış sağlayacaktır."

25 Ağustos'ta, İstanbul, Dolmabahçe'de bir konferans düzenledi. Burada, devlet basımevinde basılmış olan alfabeyi dağıttı. Saray'da dersler verdi, bakanlara, generallere ve adamlarına harfleri öğretti. Mustafa Kemal'in takdirini kazanmanın

tek yolu, yeni alfabeyi okuyup, yazmaktan geçiyordu. İş toplantılarında olduğu gibi, sosyal toplantılarında da karatahtasını ve tebeşirini yanından asla ayırmıyordu. O halkının başöğretmeni olmuştu. Bütün ülke çalakalem ders çalışıyordu.

Gazeteler yeni başlıklarıyla çıkarken, her yaş ve sınıftan insanın yararı adına, söylem, imla ve gramer kurallarına sonuna kadar uyuyorlardı. Mustafa Kemal, halkın arasına karışıyor, Çankaya çevresinde dolaşırken, karatahtasını ve tebeşirlerini de yanında taşıyordu. Köy meydanlarına gidiyor, köylülere yeni alfabeyi öğretiyordu. 3 Kasım 1928'de, Arap alfabesi tamamıyla, yasal olarak kaldırılmış ve yerine yenisi getirilmişti.

Bir süre için basım sektörü sıkıntı çekti ama devlet desteğini onlardan esirgemedi. 1929 yılı boyunca yalnız tek bir kitap basıldı.

Mustafa Kemal'in cehalete karşı haykırışı, "Daha çok akıl, ey Allah'ım, daha çok akıl!" biçimindeydi. "Nerede olduğumuzun, buraya nasıl geldiğimizin ve nereye doğru gidiyor olduğumuzun farkında olmalıyız!"

1927 yılındaki kampanyası sırasında, Mustafa Kemal dünya tarihindeki en uzun ve en zor söylevini verdi. Bu tam otuz altı saat, otuz üç dakika sürdü. Bir hafta içi boyunca, altı günde, günde altışar saat olmak üzere, İsmet Paşa ve Fethi Paşa'nın birlikte hazırladığı el yazması notlardan sürdürdü nutkunu. Bu nutuk, yeni Meclis Binasında toplanmış olan, çağdaş giysiler içinde ve açık başlı beş yüz kadar vatandaşın huzurunda okundu. Hemen yanı başında, ikinci başkanlık locasında, üç kız evlatlığı oturmaktaydı, peçesiz ve çarşafsız savaş yetimi; Sabiha da aralarındaydı.

Cumhuriyetten söz etti ve Kurtuluş Savaşı'nın öyküsünü dile getirdi, hiç eksiksiz. Bu Türk milletinin bir destanıydı. De-

mokrasinin nasıl şahane bir biçimde büyüyüp, serpildiğini tanımladı. Beşinci gün, sonunu Lozan Antlaşması Konferansına bağladığı, II. Sakarya Savaşı ve İzmir'in kurtuluşunun dini ve resmi açıdan irdelenmesiyle geçti. En son akşam, fes reformundan, kadınların özgürleşmesinden, çok eşliliğin kaldırılmasından ve sistemsel resmi nikâh çerçevesinde eşit yaşamdan söz etti. Sesi gitti ama o devam etti.

"Bir önceki nesil kendini temize çıkardı ama artık yoruldu. Savaşı kazandık ama düşmanlarımız varlığını sürdürmekte. Ahlaki, ekonomik ve politik güçlerden oluşan düşmanlarımız var." Türk gençliğine ünlü çağrısında, gençlerden kendilerine bırakılan mirasa sahip çıkmalarını ve bu mirasa layık olmalarını talep ediyordu. Ancak bu şekilde Türkiye'nin geleceği güven altına alınmış olurdu. Bunu iki temel önerisi takip etmişti; homojen bir Türkiye ve yabancıların kontrolünden kurtulmuş bir Türkiye. Nutkunda, ilk milli edebiyata katkıda bulundu; bir destanla. Bu dönemin yalnızca büyük askerler değil, büyük hatiplerin de doğduğu bir dönem olduğunu kanıtladı.

Bu nutuk, Bakü'de düzenlenen bir konferansta Türk dilbilimciler tarafından onaylandığı biçimde yeni Latin harfleriyle basıldı ve tam on üç milyon vatandaşa ulaştırıldı. Hukukun sağlam temelleri üzerine yeni bir toplumsal ve eğitimsel doku empoze edilmişti.

Bunun ardından da, bilimsel çalışmalar içinde bulunan enstitülerin ilklerinden olan Türk Dili ve Araştırma Kurumu gerekli teknik terimler oluşturdu ve yeni bir sözlük hazırladı. Bu arada, Mustafa Kemal, Türk Tarihi Araştırma Kurumu üzerinde çalışmalarını sürdürmekteydi. Bu kurumun amacı Türk tarihinin ufkunu ve kavramlarını genişletmekti. Osmanlı dönemindekilerden çok daha fazla şeyler içeriyordu.

Mustafa Kemal, kuruma çok zor sorular yöneltti: "Türkiye'de ilk uygarlık kimler tarafından kurulmuştu ve bu nasıl olmuştu? Türklerin dünya uygarlığı ve tarihi içindeki yeri nedir? Türklerin, burada yerleşik bir grup insanla Türkiye'yi oluşturmadığı kanısı varsa, Türklerin kökeni nasıl açıklanabilir? Ümmetçi İslam tarihinin gerçek yüzü nedir?"

Türk Tarihi Araştırma Kurumu, bu tarihi bütün dünyaya sunmak ve yayınlamak amacını gütmekteydi. Kurumun açılış töreninde verdiği söylevde Mustafa Kemal, "Tarih yazmak onu yapmak kadar önemlidir. Homer olmasaydı, Aşil'i kim bilebilirdi ki?" diyerek sanat ve bilimin değerine dikkat çekti.

Bu iki kuruma daha sonra, kültürel merkezler olan Halk Evleri Kurumları ve Dramatik Sanatlar Akademisi eklendi. Türkiye, dünya edebiyatının Türkçeye çevrilmesiyle dünyanın geri kalanıyla el sıkışmış oldu. Çevrilen şaheserlerden bazıları şöyleydi: *Gide; Maurois, Loti; Anatole France; Zola de Maupassant; Flaubert; Balzac; Mérimée; Stendhal; Musset; Lamartine; Baudelirie; Victor Hugo; Bernardin de Saint-Pierre, Voltaire; Rousseau; Montesquieu; Racine; Corneille; Moliére; La Fontaine; Schiller; Goethe; Dickens; Poe; Wilde; Byron; Shakespeare; Gorki; Çehov; Tolstoy; Dostoyevski; Turganev; Lermontov; Puşkin; Gogol; d'Annunzio; Ibsen ve Silahy Lajos.*

Falcının kehaneti doğru çıkmıştı. Mustafa Kemal Türkiye'ye yeni bir dil vermişti. Latin alfabesi sayesinde onu kendi özüne döndürmüştü.

XLII

Mustafa Kemal'in dikkati, Kapitülasyonlar sorununa ve Osmanlılın son kalıntılarının da temizlenmesi bakımından ne kadar önemli olduğuna çevrilmişti. Türkiye hep diğer ülkelerin pazarı olmuştu yalnızca. Üretim hiç yoktu. Ekonomik yaşam diğer milletler tarafından denetleniyordu ve yabancı sermaye yeni yatırımlar yapmakta kullanılmıyordu. Sevr Antlaşmasının iki ana hedefinden biri Osmanlı Türkiyesinin ekonomisi içinde at koşturmaktı. Mustafa Kemal, bu konuda diğer milletlerle uzlaşmaya gitmek istiyordu. Egemenlik, askeri olduğu kadar, politik, ekonomik ve kültürel alanlarda da kazanıldığı takdirde eksiksiz olurdu. Bu, egemenlik anlayışının temelini oluşturuyordu. Kapitülasyonlar bütünüyle bir ekonomik sorundu. Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye'nin içler acısı yokluk hali birçok insan için o kadar iç karartıcı olmuştu ki, askeri zafer kadar bu durumdan da kaygıya düşmüşlerdi.

"Savaş malzemesi alacak kadar paramız var mı?" diye soruyordu insanlar.

"Hayır, yok," diye yanıt veriyordu.

"Peki, ne yapmayı tasarlamaktayız?"

"Parasal ve askeri gücümüzü yaratacağız. Oluşturmak zorundayız ama bir şeyden eminiz. Egemenlik bizimdir."

Mustafa Kemal, köylünün, çiftçinin refahının arttırılması gerektiğinin farkındaydı. Ekonomik sorunlar tabandan tepeye doğru çözüme ulaştırılabilirdi. Onun attığı ilk adım, çiftçi köylünün günlük yaşam içindeki rolünün önemini gözler önüne sermekti çünkü o zamana kadar hep horgörülmüşlerdi. Mustafa Kemal, köylünün Türk milletinin efendisi olduğuna vurgu yaptı. "Ona uşağımızmış gibi davranacağımıza, ona olan anlayış ve saygımızı daha da arttırmalıyız,"diye konuştu.

İnsanları, yaşam standartlarını yükseltmeye teşvik için bir takım temel kavramlar geliştirdi. Kapitülasyonlar, başarının tamamıyla kaderin eline bırakılmış olduğunu öğretmişti. İnsanlar dünyada çektikleri yokluğun, ölümden sonra rahat bir yaşam sürmelerini sağlayacağına inanıyorlardı. Yoğun bir inanmışlık karmaşası ve genel bir yargı, "Ya, geçinip, gidiyoruz işte," şeklinde kendini gösteriyordu. Mustafa Kemal, bu toplumsal yargıyı yıkmak üzere yola çıktı.

Osmanlı İmparatorluğu, ekonomik sorunlar yüzünden battı. Mustafa Kemal, "Osmanlı İmparatorluğu zenginlik adına başka yerleri fethetmeye ve oralardaki kaynakları ele geçirmeye çalıştı. Ekonomik bünyesi zayıf olduğundan, çöküş başladı ve sonu büyük bir hızla geldi. Kılıçla fetihler yapmaya çalışan devletler yerini, bu işi pullukla yapanlara bırakmaya mahkûmdurlar. Kılıç sallayan kol yorulur ama pulluk tutan kol güçlenir."

"Avrupalı ülkelerin zorlu rekabeti yüzünden, göz ardı edilmiş ziraatımız geliştirilmeli ve makineleştirilerek, modernize edilmelidir. Devlet imalatçıya daha çok destek vermeli, yardımcı olmalıdır. Ekonominin temelleri her ne kadar ziraata dayansa da, endüstri teşvik edilirken, serbest girişimci kollanmalıdır. Bizim en değişmez görevimiz, katı bir biçimde gözümüzü bütçenin üzerinden asla ayırmayacak olmamızdır."

Mustafa Kemal'in yabancı sermayeyle bir sorunu yoktu, yeter ki koşullar doğru konulmuş olsundu. Yabancı sermaye ancak ve ancak Türkiye'nin çıkarlarına hizmet ettiği sürece kabul edilebilirdi.

Her ne kadar serbest girişimcilik ekonomik düşüncede ön saflardaydıysa da, 1928 bunalımında yeniden gözden geçirilmek zorunda kalındı. Serbest girişim sürekli ve temel anlamda

ekonomik sorunlara çözümsel yaklaşımlarda bulunmak için vardı ama henüz bunalımın yarattığı şokun etkilerini azaltacak düzeyde olmadığından, devlet devreye girmek ve iş kollarına yardımcı olmak zorunda kaldı. Bu bir anlamda büyük bir politikadan diğerine dönüş anlamına geliyordu. 1930 yılında devlet ekonomik gelişme hamlesine destek vermek üzere önemli bir rol üstlendi.

Mustafa Kemal, dış politikanın ülkenin yerel yapısına uyum göstermesi görüşüne vurgu yapmayı sürdürdü. Güç insanların haklarının korunması adına kullanılmalıydı. Aslında izlediği politika, Fransız İhtilali'nin ilkeleri ve Wilson'ın milli egemenliğin on dört prensibiyle ilintili olarak, Birleşik Devletleri'nin "İnsan Hakları" politikasıyla örtüşüyordu. Mustafa Kemal şöyle diyordu: "*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh.*"

1932 yılında Türkiye, Birleşmiş Milletler'e davet edildi. Mustafa Kemal, dış politikamızı saptarken, öncelikle Pan-İslamizm'i aklımızdan çıkarmamız gerekir diye düşünüyordu. Hiç kimse adına bir anlam ve değer taşımayan bir takım şeyleri diğer insanlara dayatmaya çalıştığımız için diğer milletlerin nefretini kazanıyorduk. Kökten dincilik ve dayatmacı turizmden kaçınmalıyız. Bize kimse dokunmadığı sürece, biz de kimseye dokunmayız. Herhangi bir milleti kölesi yapmaya çalışan bir milletin ebedi düşmanıyım."

Büyük güçler ve komşu ülkelerle dostluk antlaşmaları imzalandı. 1934'ten, ölümüne dek, Mustafa Kemal çok büyük iki siyasi zafere imza attı: Hatay'ın ilhakı ve Boğazların kullanılmasına getirilmiş olan kısıtlamaları tamamıyla ortadan kaldıran Montrö Antlaşması.

Mustafa Kemal, Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki uçurumu kapatmaya çabaladı. Türkiye İslam'ı kabul ettiği

günden beri Hıristiyan dünyasına horgözle bakmaktaydı. Mustafa Kemal'e göre, nasıl bireyler bir milleti oluşturuyorsa, milletler de dünyanın yapısını oluşturuyorlardı. Nasıl onlardan Türkleri sevmesini ve saygı göstermesini bekliyorsa, Türkler de, gelenek ve din ayrımı yapmadan, diğer milletlere sevgi ve saygı göstermeyi öğrenmelilerdi.

"Bencillik," diyordu, "bir insan için çok kötü bir şeydir. Aynı şekilde bir millet için de öyledir. Şunu unutmayalım, en az bizim kadar diğer milletlerin de barışa ihtiyacı vardır."

Birleşmiş Milletler'e güveniyordu ama o aşamada pek etkili bir organizasyon olmadığının farkına vardı. Düşüncesine göre, zafiyetlerin önüne geçildiği takdirde, bir dünya örgütü dünyanın içinde bulunduğu karmaşaya çare olabilirdi.

24 Kasımda, Büyük Millet Meclisi tarafından Mustafa Kemal'e üçüncü adı verildi. Milletin her bir bireyinin yasal anlamda bir soyadı almasını gerekli kılan bir kanun henüz meclisten geçirilmişti. Birçok insan doğduğu yerin adını kullandı; diğer bazılarıysa yaptıkları ticaret ya da sanatı soyadı olarak takmayı uygun gördü. İsmet Paşa'ya, kazandığı zaferlerin anısına, İsmet İnönü adı verildi. Mustafa Kemal'eyse, Türklerin Babası anlamına gelen, Atatürk soyadını millet taktı. O halkını savaşlardan çıkarıp, kendi devletini kurdurmuş ve sonunda da yepyeni bir yaşam biçimine kavuşturmuştu. İlk Cumhurbaşkanları olmakla beraber, onlara öğretmenlik, akıl hocalığı yapmıştı. Yerine göre dövmüş, yerine göre sevmişti. Kendi evladını asla görememiş olan bu adam, artık koca bir milletin manevi babası olmuştu. İlk keresinde ailesi ona Mustafa adını takmıştı, sonra da öğretmeni tarafından Kemal. Üçüncü adını da milleti takmıştı.

Aynı sene içinde, General Douglas MacArthur Türkiye'yi ziyarete geldi ve Avrupa'nın durumu hakkında Mustafa Kemal Atatürk'le uzun görüşmelerde bulundu.

Atatürk, "Versay barış antlaşması I. Dünya Savaşını başlatan nedenleri ortadan kaldırmayacaktır. Bu antlaşma ülkeler arasındaki ayrılığın daha da büyümesine neden olmuştu çünkü bazı devletler, yenik düşenlere barış dayatmasında bulunmuş, zorla koşullarını kabul ettirmeye çalışmışlardır. Versay, kin ve garez güdülerek imzalanmıştır ve intikam ifade etmektedir. Bir ateşkesten başka her şeydir. Eğer siz Amerikalılar, Avrupa'daki olaylara karışmamaya karar verip, Başkan Wilson'ın önerilerini izleseydiniz, bu dönem biraz daha uzardı ama antlaşma barışla sonuçlanırdı. Tıpkı uzlaşma süresinin uzayacağı gibi, kin ve nefret azalacak ve uzun süreli barış mümkün hale gelecekti," diye konuştu.

Atatürk öngörülerini sıralamayı sürdürdü: "Benim anlayışıma göre, tıpkı dün olduğu gibi, Avrupa'nın geleceği Almanya'ya bağlı olacaktır. Bu millet, dinamik ve disiplinli bir millettir. Almanya birleştiği takdirde, Versay Antlaşması'nın vurduğu boyunduruğu silkip atmanın yollarını arayacaktır. Almanya, Rusya ve İngiltere'nin, Avrupa'yı fethedecek kadar güçlü orduları olacak. Bir sonraki savaş, 1940'la 1945 yılları arasında olacaktır. Fransa güçlü bir ordu oluşturmanın özünü yitirmiş bulunmakta ve bu yüzden de İngiltere kendini koruması adına Fransa'ya güvenmeyecektir. Fransa bir daha asla tampon bir devlet olmayacaktır."

"İtalya, Mussolini'nin idaresi altında kalkınacaktır. O savaştan kaçınmaya çalışacak ve bunda başarı sağladığı takdirde, barış antlaşmasında önemli olacaktır. Ama korkarım ki o, Sezar rolüne soyunmaya kalkacaktır ve bu da İtalya'nın

henüz güçlü bir ordu kurmayacağını bütün dünyaya kanıtlayacaktır."

"İngiltere, Fransa ve Almanya'nın sorunları öncelikli olmayacak, ya da önem sırasında başı çekmeyecektir. Avrupa'nın doğusundan yeni bir şey doğmaktadır ve bu önem sırasında başı çekecektir. Bu yeni tehdit, milletlerarası devrimin sağlanması adına eline geçecek olan bütün olanakları sonuna kadar zorlayacaktır. Bu güç, amaçlarına ulaşmak uğruna yepyeni politika metotlarını devreye sokacaktır. Bu metotlar Amerikalılar ve Avrupalılar tarafından bilinmemektedir ve bu güç bizim ve Batılı devletlerin yapacağı en ufak hatalardan yararlanmaya çalışacaktır."

"1940'la, 1945 yılları arasında patlak verecek olan savaştan zaferle çıkacak olan güç İngiltere, Fransa ve Almanya değil, Bolşevizm olacaktır. Rusya'ya en yakın olması ve onunla sayısız savaşlar yapmış olması nedeniyle, Türkiye Rusya'yı büyük dikkatle izlemekte ve büyümekte olan tehlikeyi görmektedir. Rusya, doğudaki ülkeleri nasıl etkileyeceğini, onların aklını nasıl çelebileceğini ve onlara sosyalizm fikrini nasıl aşılayabileceğini iyi bilmektedir. Rusya, Batıya karşı duyulan garezi kaşımaktadır. Bolşevizm, gerek Avrupa ve gerekse de Asya için büyük tehlike arz etmektedir."

MacArthur, Atatürk'e yanıt verdi: "Her yönüyle size katılıyorum. Batılı devletler yaklaşmakta olan tehlikenin farkında bile değiller. Bu beni de çok endişelendiriyor. Bu suretle, tamamıyla yabancı bir düşmanın meyvelerini yiyebileceği bir savaşa doğru sürüklenmekteyiz. Avrupa kendi telaşına düşmüşken, eminim bu Asya'ya da sıçrayacaktır. Bunun en büyük nedeni, biz Avrupa'yla uğraşıp dururken, Japonya'nın Asya'nın tek ve en büyük gücü olma tutkusunu gerçeğe dönüş-

türmeye çalışacak olmasıdır. Tabi, Amerika bunun dışında kalamaz. Hoşlansak da, hoşlanmasak da, Rusya, Asya'daki etkinliğini arttırmak isteyecektir. Siyasi liderlerimiz bunun farkına varabilirlerse, Rusya'yla ittifaka gitmeyi asla kabul etmezler. Bu hatırı sayılır önemde toprak kaybına neden olurdu. Rusya, Asya'da büyük bir pay sahibi olacaktır. Bunun yerine onun toprak elde etmesine izin vermemiz gerecektir. Tamam... Aksi takdirde yeni bir tehlikeye çanak tutmuş olacağız. Bu yüzden, Rusya'yı yanımıza alıp gireceğimiz herhangi bir savaş, Avrupa'daki duruma bir son vermeyeceği gibi, Asya'daki sorunlara da bir yarar sağlamaz."

"Büyük nüfusuyla Asya, dünya ihracatı bakımından iyi bir pazar. Eğer Rusya, Asya'ya sıçrar da, lider konumuna gelirse, bu onlar adına bir zafer demek olacaktır. Rusya çaktırmadan Asya'yı ele geçirmeye çalışıyor. Şu anda Çin'de, Rus casusların fink attığını biliyoruz!"

"Avrupa ve Asya, dikkatini Çin'e verip, oradaki komünist karşıtlarına arka çıkmazsa, Japonya'nın yenilgisi Komünizmin Çin'de kazandığı zafer anlamını taşır. Bu Mançurya, Kore, Hindistan, Hindiçin ve Burma için geçerli. Bana kalırsa, dünyanın geleceği Avrupa'da değil, Asya'da biçim kazanacaktır."

Görüşme sona erdiğinde, Atatürk gülümsedi ve "Olaylara bakış açımız aynı ama hadi keşke biz bütün görüşlerimizde yanılmış olalım da, diğer ülkelerin liderleri bütün dünyanın iyiliği adına daha iyi kararlar almış olsunlar," dedi.

***

Atatürk'ün umudu boş çıktı ve Türkiye'nin büyük kurtarıcısı bu öngörülerinin birbiri ardına gerçeğe dönüştüğünü gö-

remeden öldü. General Arthur'a gelecek olursak, son yirmi, otuz senenin deneyimi ve Atatürk'ün üzerinde bırakmış olduğu etkiyle, onun neden belli konularda ısrarcı olduğunu ve Kore Savaşı sırasındaki kararlı yaklaşımlarını daha iyi anlarız.

XLIII

Mustafa Kemal Atatürk ve General MacArthur'un korkutucu öngörüleri şekillenmeye başlamıştı. Benito Mussolini, Akdeniz'i tehdit ederken, Sezar'ın bu zavallı taklidi, Afrika ve Arnavutluk'ta mahallenin dayısı havalarında gezinmeye başlamıştı.

Japonya, Pasifik Adalarına dalarken, eski bir Avusturyalı duvar kâğıtçısı, çocuk ve yetişkin suçluları pek başarılı bir biçimde Nazi Almanyasına (III. Reich) hazırlıyordu. Joseph Stalin aç köylülerden kocaman bir ordu oluşturdu ve kendini feda etmeye hazır tipleri komünizme kazandırmak amacıyla dünyanın bütün ülkelerine ahtapot kolları gibi casuslar yerleştirdi. Mustafa Kemal, Asya sınırı ve Kafkas yaylaları boyunca Türkiye'nin savunmasına katkıda bulunsunlar diye İsmet ve Fevzi'yi oralara atadı. Türkiye içindeyse, Atatürk başkaldırı tehdidinde bulunan mollaları tutuklattırıp, idam ettirdi. Komünistlerin, başkaldırı kışkırtmalarında bulunan Kürt ve Ermeni ajanlarını Sovyetler Birliğine geri gönderdi. Avrupa ve Amerika basını, bu savunmasız kişilere zülüm ettiği suçlamasıyla, korkunç Türkler diye tozu dumana katmaktaydı.

Atatürk, "Savunmasız ha!" diye haykırdı. "Onları asıl tehlikeli kılan işte bu zulme uğramış savunmasız ikiyüzlülükleri. Amerikalılar kendi devrimlerini nasıl gerçekleştirdiklerini unuttular mı?"

Latife, annesi, babası ve akrabaları Çankaya'ya geri döndüler ve özel ayrıcalıklar, villalar ve devletten yüksek miktarda maaş bağlanması talebinde bulundular. Atatürk ona daha sağduyulu davranıp, boşanmaları sırasında ona bağışta bulunduğu ödemeyle yetinmesini salık verdi ve bir daha ken-

disiyle temas kurdukları takdirde, topunu birden sürgüne yollamak ya da asmakla tehdit etti.

Mustafa Kemal Atatürk, halkının kendisine karşı duyduğu büyük sevgi ve yeni demokratik Türkiye'nin kurulmasında oynadığı rol sayesinde ölümsüzlüğü garanti ettiğinin farkındaydı. Bu gerçeğin bilincinde olsa da, ne yaşamını ne de davranışlarını değiştirmedi. Eskisi gibi yaşamayı sürdürdü ve giderek kötüleşmekte olan sağlığına hiç aldırmadı. O hep, sırım gibi, yakışıklı bir adamdı ama bu ufak tefek bedende eşine rastlanmaz bir güç ve kuvvet vardı. Böbrek ve kalp yetmezliği çekiyordu ve sıtma yüzünden gitgide zayıflıyordu ama hiç şikâyet etmiyordu. Bünyesi ve sinir sistemi o kadar kahramanca dayanıklıydı ki, saatlerce süren görüşme ve tartışmalara bana mısın demiyordu. Dayanıklılığı kadar, ufak ya da büyük sorunlar gösterdiği özgün yaklaşımla da hep diğer insanların yanında sivrilirdi. En göze batan özelliği topluma olan inancıydı ve her ne kadar doğrudan milleti adına savaşlar yaptıysa da, dolaylı olarak insan hakları adına savaşmıştı. En ünlü sözlerinden biri, "Ne Mutlu Türküm Diyene!" idi. Türkiye'nin parlak geçmişi kadar, geleceğine de güveni vardı. "Yurdumuzu dünyanın en gelişmiş ve en uygar memleketleri seviyesine çıkaracağız!"

Konforlu yaşamdan hoşlanıyordu. Zamanının çoğunu Dolmabahçe Sarayı'nın yenilenmiş bir bölümünde geçirmekteydi. Kocaman binanın bir bölümünü kendine ayırdı ve eşi bulunmaz antika eşyanın yerine çağdaş mobilyalar koydurdu. Derli toplu bir dairesi vardı; buraya, duşuyla, lavabosuyla ve tuvaletiyle, çağdaş bir banyo koydurtmuştu. Zayıflamakta olan kalbi sorun yarattığından, diğer modern gereçlere bir de asansör eklenmişti. Sarayın en sade bölümünü seçmiş, saygın ko-

nuklara ziyafetler verilen ve eskiden harem olarak kullanılan kocaman odalara dokunmamıştı.

O hep sert içkilerden hoşlanırdı ve en haz ettiği içki rakıydı. Kendisi dipdiri ayakta, ayık kalırken, arkadaşlarının masanın altına serilmelerinden büyük keyif alırdı. Rakı, tıpkı suya benzeyen bir Türk içkisidir. Çoğunlukla, süt rengine dönüşene dek içine su katılıp, içilir. Bu yapılmadığı durumda, su hemen arkasından içilir. Atatürk'ün ayık kalmakta kendine has, kurnazca bir usulü vardı. Kendi "aslan sütü" içkisine asla su katmazdı. Arkadaşlarının habersiz olduğu şey, garsonun çaktırmadan ona su dolu bir büyük rakı şişesi getirdiğiydi. Bu masum bir biçimde günahkâr şişelerin arasında dururdu ama Atatürk her zaman hangisi su dolu, bilirdi. Ayıplandıklarında arkadaşları, "Birader, adam su gibi rakı içiyor!" diye karşılık verirlerdi ama tabi ki öyleydi; suydu içtiği.

Mesai arkadaşları onun bu tutumundan rahatsızdılar ve ondan sağlığına dikkat etmesini istiyorlardı. Çok içiyor, çok çalışıyor ve kendini pek ağırdan satıyordu. Yorucu sosyal yaşamına karşın, kalbinin, hiç kimseye asla açık etmediği bir köşesini kendine ayırmıştı. Sıkça, güzeller güzeli Marmara Denizinin ortasındaki, İstanbul'dan da görülebilen Büyük Ada'da inzivaya çekiliyordu. Bu özel zamanlarında, umursamazca yaşadığına, bu çılgınca dağıtmanın sonuçlarına aldırmadığına inanılıyordu. Bu tamamıyla doğruydu. Kısmet'i olan suya derinden bir duygusallıkla bağlıydı. O Samsun'a denizden ayak basmıştı ve Ege ve Akdeniz'e ulaşacak biçimde savaşlar vermişti. Kendi eski mutlu günleri aklına düştüğünde, ağaçlıklı adada dolaşmaya, tepelerine tırmanmaya, sonra sahile inip, bir daha asla geri gelmeyecek olan o günleri anımsayarak, akşam serinliğinde havada süzülen martı ve şahinleri seyret-

meye bayılıyordu. Gözleri ve yüreği tanımlanamaz bir yalnızlık içinde acıyana dek onların batan güneşe doğru kaybolup gitmelerini izlerdi. Büyük Ada'da, Nimet ve çocuğundan mektuplar ve haberler alırdı. Amerika Birleşik Devletleri'nde büyük bir gizlilik içinde büyüyen çocuğu artık koca bir kız olmuştu. Bu gizlilik onun güvenliği ve kendi yolunu çizme fırsatı anlamına geliyordu.

Ara sıra, yalnız başına sahilde gezinirken, siyah peçe takan bir kadınla rastlaşıyordu. Hep suyun hemen kenarında, aynı yerde karşılaşıyorlar, sonra da ya adayı turluyor ya da kendilerini kaptırmış bir halde ağaçların gölgesinde oturuyorlardı. Bu ufak tefek bir kadındı ve kendisini İstanbul'dan adaya getirip, götüren kayıkçıya yüzünü asla göstermezdi. Böylece ada da Mustafa Kemal'in yaşamının gizemiyle tanış olmuştu. Bazıları o kadını adada hapis tuttuğunu düşünüyorlardı ama kadın kendi rızasıyla istediği zaman gelip, gidiyordu. Adayı görebilsin diye, Kilyos sahilinde kocaman beyaz bir kayıkhane yaptırttı. Bazı ılık yaz akşamları ışıkla işaretler verildiğinde, Atatürk yatına binip, adaya gidiyordu.

Kilyos'un beyaz kumları üzerindeki kayıkhanesinde kaldığı günlerde, güneşlenip, yüzmeye gelen halkın arasına karışırdı. Orada su oldukça ılık ve berraktı ve kendisi kırmızı renkte K. A. işlenmiş koyu renkli tüvit bornozuyla çıkar, rıhtımda otururdu. Giyimine her zaman dikkat ederdi ve halkına hep bakımlı ve şık bir örnek oluştururdu. Günlük giysilerinde, resmi kıyafetlerinde, plaj giyiminde ve salon elbiselerinde sürekli modayı yakından takip ederdi. O Türkiye'nin Cumhurbaşkanı olduğu kadar, model mankeniydi de. Çoğunlukla beyaz deriden sandaletler ya da üstten fermuarlı örgülü olanlarını yeğlerdi. Renk ve uyumda sadeliği seçerdi ve havluları

her zaman bornozuyla uyum içinde ve çoğunlukla limon sarısı renkte ya da çizgiliydi. İnsanlara şatafatlı veya tuhaf giyim örneği olmak istemezdi.

Atatürk çocukları hep severdi ve onların yakınında olmasından haz duyardı. Sabiha'yı beraberinde Ankara'ya götürdü ve gerekli ayarlamaları yaparak kendi evinde kalmasını sağladı. Savaş sırasında yetim kalmış iki kızı daha evlat edindi. Atatürk onların büyüyüp, serpilişlerini izlerken, aynı yaşlardaki kendi kızının nasıl geliştiğini hayal ederdi. Onların sevinç ve sorunları aracılığıyla, adını asla ağzına alamayan o ta uzaklardakiyle sevgi bağı kurardı. Onların sayesinde, kızı sanki yanındaymış gibi hissederdi. Evlatlığı kızlarla birlikte yüzerken veya sabırla onların umutları ve düşüncelerini dinlerken, "Yürek uzaklık falan dinlemez..." derdi kendi kendine.

"O dostlarımızın yanında. Amerikalılar dostumuzdur. Türklerin şimdiye kadar onlarla en ufak bir sorunu olmamıştır. I. Dünya Savaşı'nda bile Amerika Birleşik Devletleri asla Türkiye'ye savaş ilan etmedi! Lale, orada güvende ve çağdaş bir kadın olarak büyürken, özgürlüğü de öğrenmekte." İçini çekti. "Lale olasılıkla bir Türk'le evlenecek ve onun milletlerarasında kurulacak bağ hayalini yaşama geçirecekti."

Evlatlık kızlarının evlenme zamanı geldiğinde, Mustafa Kemal Atatürk, kendi elleriyle onlara şahane düğün dernekler ayarladı ve resimler çektirtti. Bu, resim ya da fotoğrafı haram sayan eski anlayışla taban tabana zıttı. Bir resimde Sabiha sol tarafında, kocasıysa, üstünde üniformasıyla sağ tarafında görünüyordu. Sabiha ona o kadar yakındı ki, Atatürk sanki öz kızının elinden gittiği duygusuna kapıldı. Kucağında inciçiçekleri, beyaz giysiler içinde onu izlerken, gözünün önüne onun Eyüp'te, Yaşar'ın elini tuttuğu zamanlar geldi. Yaşar'dan,

Sabiha'nın elinden tutup, türbenin etrafını dolaşmalarını ve Sabiha'nın asla peçe ve çarşaf takınmaması için dua etmesini istediğinin üzerinden ne kadar uzun bir zaman geçmiş olduğunu düşündüğünde, asılan yüzüne bir hüzün çöktü. Bu dua kabul olmuştu, çünkü Sabiha, Batılı terbiye ve geleneklere uygun yetiştirilen Türk kadınlarından biriydi. Sabiha'nın evliliğinin ardından, ikinci kızının da mutluluk dolu evliliği pek gecikmedi.

Mustafa Kemal, kendini, yapayalnız, tek başına bir ihtiyar gibi hissediyordu. Halen çok minik olan Ülkü, onun günlerini aydınlatıyor, gençlik duygularını canlı tutuyordu. Atatürk'ün sağlığı giderek bozuluyorduysa da, Ülkü'yle birlikte yüzmeye ve oyunlar oynamaya bayılıyordu ve onu her gün beraberinde yatına götürüyordu.

Demokratik Türkiye'nin doğum yıldönümüm olan 29 Ekim pek büyük bir coşku ve heyecanla kutlanırdı. O günlerde Büyük Millet Meclisine ve halka hitap ederdi. "Türkiye başaracak," derdi, "Egemenliği bir kişinin değil de, milletin ellerine bırakan Misak-ı Milli ve Anayasadan aldığı güce olan inancını yitirmediği sürece."

Türk parlamento başkanının başının üzerindeki eski ibarede, "Sorunlarınızı bir araya gelerek ve birlikte tartışarak çözün," diye yazardı. O bunu şöyle değiştirdi: "*Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir!*" Atatürk ne kadar iyimser olsa da, hep meliorist (insan çabasıyla dünyanın daha yaşanılabilir bir yer haline getirileceğine inanan görüş) bir düşünce içinde de olsa, dünyanın boş olduğunu duygusunu taşıyordu ama, "Umut ve hayalgücü yaşamdaki tek doyum biçimidir. Bu ruhun sürekliliğini, ölümsüzlüğünü sağlar. Umut ve hayal gücü sayesinde bir insan yaşamın kasvetinin üstesinden gelir ve kendini ruhsal tatmine hazırlar."

29 Ekim 1937 Mustafa Kemal Atatürk'ün başkanlık ettiği son Egemenlik Günü oldu. Hasta olmasına karşın kutlama hazırlıklarında bizzat yer aldı. Erkek ve kız izciler sabahın erken saatinde tören düzenine girdiler ve üstlerinde üniformalarıyla birçok civar yerleşim yerlerinden Ankara'ya ulaştılar. Ankara gittikçe büyüyen bir kent olmuştu ve yepyeni binalar pırıl pırıl kırmızı-beyaz Türk bayraklarıyla süslenmişti. Öğlen olduğunda, Silahlı Kuvvetler ve genç atletler stadyumda çarpıcı, insanın tüylerini diken diken eden bir gösteri yaptılar. Etkileyici şekiller oluşturarak, uygun adım marşla Atatürk'ün önünden geçtiler.

Bunlar, eskiye oranla barış dolu günlerdi; Atatürk artık üniforma giymiyordu. Bunun yerine siyah frak ve silindir şapka giyiyordu. Kutlamalar bütün gün ve gece de sürüp gitti. İnsanlar Cumhurbaşkanlarını görebilsinler diye, o akşamları bir kabul töreniyle noktalama alışkanlığını başlattı. Bu sayede, olabilecek en büyük insan kalabalıkları bir araya toplanabiliyordu, Dışişleri Bakanlığının hemen karşısındaki, halka açık en büyük alan olan Milli Fuar Binasında, balo düzenlendi. Diplomatik temsilciler, devlet erkânı, meclis üyeleri, iş ve meslek erbabı ve toplumun her kesiminden insanlardan oluşan topluluk iki bin kişiyi aştı.

Herkes, böyle bir organizasyonda Atatürk'ün yanında korumaları olur diye tahmin ediyordu. Aksine, her bir tarafında küçük bir kız çocuğu olduğu halde, ona eşlik eden birkaç bakan vardı yalnızca. Bunlardan biri en küçük evlatlığıydı. Mustafa Kemal Atatürk, stadyuma ağır adımlarla girdi, dikilerek şöyle bir durdu ve pelerinini, bastonunu ve silindir şapkasını verdi ve sonra da yavaşça halkın arasına karıştı. İstiklal Marşı çalınırken, vatandaşlarıyla birlikte hazır olda bekledi.

Hemen yakınlarında bazı yabancı konuklar vardı. Şık giyimli bir bayan yanındaki eskortuna, "Bu çalınan Milli Marş değil miydi?" diye sordu.

"Evet, elbette."

Kadın merakla etrafına bakındı. "Peki, Atatürk nerede?"

"Tam orada işte... her iki tarafında küçük iki kızla."

"Atatürk o mu! Bunu beklemiyordum."

"Madam, siz nasıl bekliyordunuz?"

Kadın duraksadı. "Yani, bir üniforma - muhafızlar falan..."

"Muzaffer bir edayla girmesini mi?"

"Yani, öyle beklerdim." Kadının kafası karışmıştı.

"Savaş sona ereli uzun bir zaman oldu. Türklerin babası, o kocaman ailesinin bir parçası olmayı yeğler hep. O bir diktatör falan değil. Muhafız gerekmez ona. Onu sevmeyen kimse yok ki."

Atatürk, Sofya'da öğrendiklerinden epeyi yararlandı. 1925 yılında İzmir'de şık ve sosyetik bir balo düzenletti. O zamanlarda Türk kadınları yüzlerini uluorta göstermeye pek alışık değildi. Baloya katılacak bütün kadınların çağdaş kıyafetler içinde ve peçesiz gelmeleri emrini çıkardı. Milletvekillerinin ve devlet memurlarının hanımları birbirlerini ikna edip, uzun zaman öncesinden hazırlıklara başladılar. Yüz peçelerini kaldırmak yürekliliğini gösterdilerse de, içlerinden bazıları boyunlarına ve başlarına şeffaf başörtüler sarındılar. Atatürk, kadınların şaşkın bakışları arasında dolaşıp, bunları bir bir topladı. Aralara, cesaret vermeleri için, birkaç cüretkâr giyimli yabancı bayan serpiştirilmişti. Amerikan ve Avrupa tarzında bu ışıltılı giyimden pek hoşlanmıştı Türk kadınları.

İlk dansa kalkan Atatürk olmuştu. Baloyu, bir valinin kızıyla *fokstrot* yaparak açtı. Durdu ve salonun diğer tarafında

utangaç bir biçimde dikilmekte olan bayanları işaret ettikten sonra, küçük gruplar halinde bir araya toplaşmış olan erkeklerin yanına gitti, hızlı adımlarla. Askeri bir tavırla kolunu havaya kaldırdı.

"Durmayın baylar! Eşlerinizi seçip dansa başlayın, haydi!"

Erkekler subay ve asker olduklarından, bayanlar karşı gelemedi. Milli üniformalılar umursamazlık yapamadılar ve komutanlarına itaat ettiler. Batılı sosyal yaşama Türkiye'de adım atılmıştı artık.

1937 çok daha farklıydı. Bu birkaç yıl içinde, Türk halkı Batılı giyim, müzik ve toplumsal adetlere uyum göstermişti. Hoş Türk omuzları, gözler önüne serilmişti, oryantal mücevherler parıltılar içinde gerdanları süslüyordu. Daha kısa süre önce bu kadınların cepheye mühimmat taşıdıklarına, siyah çarşaf ve peçeler ardında yaralılara baktıklarına ya da kapalı kapılar ardında bir yaşam sürdüklerine inanmak oldukça zordu.

Atatürk tam baloyu açıp, halkın arasına karışacaktı ki, salonun öbür ucunda çok güzel bir bayan çarptı gözüne. Üzerinde, onu sanki köpük gibi sarıp sarmalayan, açık mavi bir elbise vardı. Gür, bronz renkte saçları çok özel bir biçimde topuz yapılmıştı. Gümüş tellerle süslenmişti ve alnına doğru aklar göze çarpıyordu. Atatürk, ani bir hayranlık ve aşinalık duygusuyla, dona kalmıştı.

Yanındakinin koluna dokundu. "Şu karşıdaki kadın... kimdir o?"

"O Venizelos'un karısıydı. Savaş sırasında kadın onu terk etmiş ve şu sıralarda Yunan Başbakanının uzaktan uzağa sevgilisi gibi."

Atatürk, "Şimdi balonun açılışını yapacağım," diye lafını kesti onun. "Söyleyin de, müzik başlasın artık." Ağır adımlarla salonun etrafından dolaşarak, Leyla'nın yanına gitti.

Müzik başladığında bütün gözler onun üzerindeydi. "Şen Dul" çalıyordu. Atatürk Leyla'nın karşısına dikildi ve zarif bir hareketle elini öptü.

"Madam... bu dansı bana lütfeder misiniz?"

Kolunu beline sarmıştı, aralarında kurallara uygun bir açıklık vardı. Atatürk büyük bir hayranlıkla onun altın sarısı benekli gözlerine baktı. Başının hafifçe yana eğikliği ve sırtının zarafeti onun gurur ve özgüveninin dokunaklı bir ifadesiydi sanki.

"Bu şerefe nail olacağım hiç aklıma gelmezdi."

"Benim de, Leyla."

"Mecnun!"

Çift tek başına dans etmekteydi. Zemin üzerinde kayarak dans etmeye başlayınca, diğerleri de dansa kalktılar.

"Hâlâ varsayımda bulunuyor musunuz?

Kadın, "Haydi, varsayalım," diye yanıt verdi, "benim çok güzel bir bayan olduğumu..."

"Siz her zaman güzeldiniz. Şimdiyse bir hanımefendi olmuşsunuz." Atatürk gözleriyle onun yüzünü taradı. "Peki... ben kimim?"

"Mecnun'sunuz siz. Çöle, uzaklara giden o bilge adam."

"Çünkü sizi çok sevdiydim ben."

"Ben, ben de uzaklara gittim çünkü sizinle evlenemedim."

"Ben uzaklarda aslan terbiye ederken."

Kadının badem gözleri akıtamadığı yaşlarla nemlenip, parıldadı. Olduğu gibi yanlış! Sonu değiştirmemiz gerekirdi."

"İnşallah. Allah'ın işine karışılmaz. Ben efendimi buldum işte."

"Yo, hayır, Mecnun ... efendi sensin!"

"O halde, minik Leylam, kendime gene de bir efendi bulmam gerekiyor."

XLIV

Atatürk'ün yaşamının son senesi, 1938, bir gezi ve sağlığının giderek bozulmasıyla geçti. Bütün gezilerinin neredeyse çoğu işle ilgili olsa da, Karadeniz'e bakan bir tepede üç katlı bir kâgir beyaz ev inşa ettirdiği Trabzon'a, beş yüz yıllık geçmişe sahip olan bu şehre gitmeye zaman ayırdı.

Otomobiliyle, keskin dönemeçli, kıvrılarak uzanan bir dağ yolunu takiben, köylülerin koyunlarını otlatmaya götürdüğü bir ormanın içinden geçti. Her dönemeçte, ortalıklarda dolaşan yay ve hayvanları uyarmak için korna çalınıyordu. Orman giderek sıklaştı ve tepeye vardıklarında ansızın bir açıklığa ulaştılar. Beyaz kâgir ev, abartılı düşey süslemeleriyle bir Victoria şatosunu andırıyordu. Şahane bir bahçenin ortasında camdan bir balık havuzunun yükseldiği yuvarlak bir bahçeye giden çakıllı bir dar yoldan yukarı doğru çıktılar. Mevsimlerden yazdı ve her renk ve türden bolca çiçek sarmıştı etrafı.

"Burada ineceğim. Bahçeye bir göz atmak istiyorum," dedi ve gül ağaçlarına bir göz atmak üzere dolaşmaya başladı. Ortancaları ve kasımpatıları gözden geçirdi ve bir sarı gül koparak, yakasına taktı.

Eve döndü, orta salona girdi, şömineye doğru yürüdü ve şömine rafının üzerindeki Japon vazolarından birini okşadı.

"Eve dokunulmamış olduğuna sevindim. Onu hep böyle anımsamak isterim."

Oyun salonuna bir göz attı ama Amerikan bilardosu oynamaya pek hali yoktu. Onun yerine salona geçti ve kocaman pembe koltuğuna kurulup, ellerini maun kolluklarına koydu.

İsmet İnönü peşinden geldi ve karşısındaki kanepeye oturdu. "Yorgunsun. Bugün çok uzun bir yolculuk yaptık. Akşam yemeğinden önce biraz dinlenmek istemez miydin?"

"Sen benim en iyi dostumsun, İsmet. Konuşacak halim olmadığını anlaman ne iyi." Atatürk dalgın bir biçimde gülümsedi. "Buradaki sessizliğin hoş bir tarafı var; bir büyü var bu sessizlikte. Beni hoş gör."

Atatürk, bitkin bir halde ayağa kalktı çalışma odasının arka tarafındaki merdivenlere doğru yürüdü ve kıvrılarak yükselen basamaklarından ağır adımlarla yukarı çıktı. Antika sehpası ve kocaman beyaz lavabosuyla orta holden geçti ve deniz manzaralı dört kocaman yatak odasının en büyük olanına girdi. Yataklardan birinin beyaz örtüsü, yorganın üzerine doğru davetkâr bir üçgen biçiminde katlanmıştı. Pencereye doğru yürüdü ve ormanlarla kaplı, tepesi yassı dağlara baktı. Aşağılarda, kıvrımlı sahilin biraz ilerisinde, kapkara kayalıklardan oluşan iki minik ada göze çarpıyordu. Dürbününü eline aldı kanatlarını iki yana doğru gererek açmış olan kocaman siyah kuşa baktı. Uzun bacakları üzerinde kıpırdamadan duruyordu.

Dürbününü masanın üzerine koyarken aklına, eskiden yol olmadığından, tepeye nasıl tırmandıkları geldi. O gün harika bir izin günüydü ve piknik çok neşeli geçmişti. O kocaman toprak testi ve Nimet'in çıplak ayakları geldi gözünün önüne.

"Hayalin olduğu yerde gerçeklik vardır," dedi. Rüyalarına girmesine izin verdiği tek kişinin Nimet olduğunun farkına vardı. Paylaşılan bir düşün büyülü bir tarafı vardır, aksi takdirde yalnızlık.

Nimet, yaşamının bir parçası olmak isterken, ne kadar safça bir içtenlik sergilemişti. Yeniden onun çıplak ayakları ve cephane taşımakta olan kadınlara kendi ayakkabılarını verişi geldi aklına. Ansızın o kadar yanı başına sokuluvermişti ki, pınarın ıslattığı o biçimli ellerini görür gibi oldu. "Bunlar değerli eller; benim ruhumu kavrayan!" dedi, yüksek sesle.

"Ruhumu? Neymiş ki ruhu? Bu ruhu taşıyan kimdi ki? Mustafa mıydı? Kemal miydi? Atatürk müydü? Belki de bu üç kişinin bir birleşimiydi. Nimet saftı. Her şeyiyle ruhtu; gözleriyle görebiliyordu onun ruhunu. O berbat gecede, "İki tür gerçek vardır, olgusal gerçek ve ruhsal gerçek. *Aşkı kumanda edemezsin.*" Onu onuruyla geri kazanmayı beceremezmişti işte.

Neden kendisine geri dönmeyi reddetmiş, mümkün hale geldiğinde yasal karısı olmamıştı? Kendisine olan aşkından emindi. Donuk yeşil tepelere bakarken, onun gözlerini düşledi. Denizin siyahlığına bakarken, aklına onun mavimsi-siyah saçları geldi.

Ah be, canım benim - ah sevgilim!
Aşkın beni öldürse de yılmam ki !

Kendi kavramı içinde aşkı iyice büyümüştü. Onu bulmak için bu eve geri dönmüş olduğunun farkına vardı çünkü Karadeniz saçlarıydı onun, dağlar da gözleri. Beyaz taşları teniydi. Bedeninden çok ruhunu arıyordu onun ama ruhuna ulaşmasının yolu bedeninden geçiyordu.

Nimet gururun da ötesindeydi. Kendinin tamamıyla feda edebilecek derecede aşk doluydu. Uluorta ona dönse ve onunla evlense, bunun Gazi'ye başka bir kadınla evlenmesi kadar yararı olmayacağını biliyordu. Latife Hanım'dan haberi vardı ve Latife'nin Avrupalı eğitiminin Mustafa Kemal'e, kendi geleneksel pısırıklık ve sıkılganlığından daha fazla yararı olacağının bilincine varmıştı. Onu, onu bir başkasına verecek kadar seviyordu.

Mustafa Kemal, "Nimet'in, yalnızlık, kıskançlık, mutsuzluk ve haksızlıktan hiç mi haberi yoktu?" diye düşündü. Ni-

met bunların hepsini tatmıştı ama aşkı bunların hepsinden de güçlüydü. Özverili aşkında eksiksiz mutluluğu bulmuştu. İşte bu yüzden yüzü buruşmamış, bu yüzden saçı hep siyahî gizemini yitirmemişti. Gençlik ve sonsuzluğun gizeminden yararlanmıştı. Gazi, pencerenin pervazına tutundu. Büyük bir zayıflık duygusu içindeydi. Mutluluğunun, Anadolu'nun tozuna dumanına karışıp, gittiğini anımsadı. Kendisi de, mutsuzluğu, haksızlığı ve acı veren yalnızlığı fazlasıyla tatmıştı. Onu geri çağırmadığında aşkın gizemini keşfetmişti.

"Ah, benim kara sevgilim," dedi, soluksuz bir halde. O kasvetli anın gizemine kaptırmıştı kendini. Sırtını denize, rüzgâra ve de çiseleyen yağmura döndü. Acaba çağrısını duyar mıydı, Nimet? Dünyalar kadar uzaklarda olmasına karşın, ona hiç bu kadar yakın olmamıştı. Bir martı ansızın çığlıklar atarak pencerenin önünden kayıp, geçti.

***

Mustafa Kemal, Trabzon'dan ayrıldı ve memleket içinde bir baştan bir başa gezilerine devam etti. Yalova'ya gidip, yeni termal oteli ziyaret etti ve Bursa'ya geçmeden önce bir süre dinlendi orada. Yeni suni ipek fabrikasının açılışında bulunmak üzere Gemlik'e gittiğinde, orada büyük bir heyecan ve coşkuyla karşılandı.

Aynı yoldan Bursa'ya geri döndü. Bardaktan boşanırcasına yağan yağmura karşın halk gene de onu karşılayıp, selamladı. Ne kadar memnun kaldığının göstergesi olarak, üstü açık bir arabayla şehrin içinde tur attı. Halk onu selamlamak için havaya aldırmıyorsa, ona düşen de buna karşılık vermekti. O gece, Bursa belediyesince verilen bir baloya katıldıktan sonra, ertesi gün Merinos adlı bir fabrikanın açılışını yaptı. Aynı gün,

Bursa'daki evini, Çelik hisse senetleriyle birlikte bankadaki bütün parasını Bursa belediyesine bağışladı.

Atatürk geri dönüp, İstanbul'a uğradıktan sonra, Ankara'ya gitti. Balkan Antlaşması'nın üyeleri bir görüşme planlamaktaydılar. Komite başkanı Yunanistan Başbakanı Metaxes, Yugoslavya ve Romanya devlet bakanlarını kabul etti. Bu olay akşam düzenlenen bir baloyla kutlandı.

Zaman ayırarak, bir güreş karşılaşmasını izlemek üzere, Halk Partisi üyeleriyle bir araya geldiği Ankara Halk Evi'ne gitti. Sağlığı zannettiğinden de kötüydü; çünkü Bursa ve Yalova gezilerinde hastalanmıştı ve yağmur altında yaptığı araba gezisi de tuzu biberi olmuştu. Durumunu her ne kadar ciddiye almasa da, gene de kendisine on beş gün istirahat veren Fransız Profesör Fissenger'a başvurdu. Ankara civarında kısa geziler yapabilecek ve kutlamak üzere, kırsal kesimdeki bir modern çiftliğin kuruluşunda bulunabilecek kadar iyileşti. Ankara'daki evinde, Çankaya'da dinlenmeye çekildi. Bu arada Atatürk, Ankara yakınlarındaki Çubuk barajına gitti ve deneme çiftliğini yeniden ziyaret etti. Kısa bir dinlenmeden sonra, yetkili personelin huzurunda bir takım evraklar imzaladı. Bu evraklar arasında, çiftlik üzerindeki haklarını halka bağışlaması ve hisse senetlerinin de Ankara belediyesine devredilmesi vardı. Ulus Basımevini ise Halk Partisine bağışladı.

18 Mayıs'ta Yugoslavya Savunma Bakanını kabul ettikten sonra, ertesi gün devasa Ankara stadındaki Gençlik Bayramı kutlamalarında hazır bulundu. Bu bayram 19 Mayıs'ta Samsun'a ayak basışının anısınaydı ve o zamandan beri her yıl kutlanıyordu.

20-21 Mayıs günlerinde Mersin'deydi. Silifke'ye giderek, Pompus'u ve civar çiftlikleri ziyaret etti. O bölgedeki askeri birliklerin katıldığı manevralara komuta etti.

Bütün bu gezisi boyunca çok hastaydı ama umurunda değildi. İzmir yolunda ona zümrüt gözler yol göstermişti, şimdi de aynı gözler barışa ve Türkiye'nin kalkınmasına giden yolda kendisine rehberlik etmekteydi. 24 Mayıs'ta Adana'ydı ama dönüş yolu ona çok fazlaydı ve o ayın 26'sında Ankara'da yatağa düştü. Bir süreliğine tedavi gördü ve dinlendi.

Mustafa Kemal 5 Ocak'ta yatına, Savarona'ya getirildi. Bütün hastalığı boyunca ne enerjisinden, ne de neşesinden bir şey kaybetmedi. Türk hükümetinin iç ve dış politikalarını yönetmeyi sürdürdü. 19 Ocak'ta, Romanya Kralı Carol'u yatında kabul etti. 4 Ocak'ta sevinçten içi içine sığmıyordu çünkü Suriye'den geri almak istediği Hatay için görüşme programı çıkarılmıştı. Bu onun Marmara ve Adalar etrafında çıktığı son gezisi oldu.

Doktorlar meslektaşlarına verdikleri yönergede, uzun uzadıya görüşmeleri ona yasakladılar. İkinci dört yıllık plan hazırlanmaktaydı ve Atatürk'ün onayı gerekiyordu. Başbakan Celal Bayar yarım saatlik bir görüşme izni koparmayı başardı. Başbakan içeri girdiğinde Atatürk kendini, Bayar'ın yüzüne vuran ışığa, sırtı dönük bir biçimde oturtturmuştu. Mustafa Kemal, her bir yüz ifadesinin görmek arzusundaydı.

Başbakan zamanın çoğunu kullanarak, kestirmeden konuştu. "Bakanlar Kurulu bu planı zaten onaylamış bulunmaktadır," dedi ve ayrıntılara geçti. "Ülkenin ekonomik dengesinde hiçbir bozulmaya neden olmayacak biçimde düzenlenmiş bulunmakta. Bir banka denizcilik işlerini yürütmekle görevlendirildi: Soğutma sistemli yirmi sekiz gemi; İstanbul'a düşük maliyetli elektrik sağlayacak bir elektrik santrali. Sakarya nehri civarında sulama yapılacak. Sene de yirmi beş bin ton sentetik yakıt üretecek bir fabrika kurulacak. Üretim senede beş milyon tona çıkarılacak."

Odaya Ülkü girince, Atatürk onu yanına çağırdı. "Gel bunu sen de dinle. Amca kulağa çok hoş gelen ve ilginç konulardan söz ediyor. Bunlar adamı yormaz. Ömrünü uzatır."

Başbakan mali sorunlara da vurgulamada bulundu ve bütün bunların karşılanmasında bütçenin nasıl oluşturulduğunu açıkladı.

Atatürk, "Bakın bir şey diyeceğim," diye araya girdi. "Bu dört yıllık planı kotarmamız bizim en fazla üç senemizi alır. Bu durumda fırtına zamanından önce kopabilir. Bütçenin ayrıntılarıyla uğraşmayı göze alamayız. Türkiye'nin bütün kaynakları harekete geçirilmeli ki, iş bitirilsin." Bu önsezili kanısına dayanak olarak Avrupa ve Japonya'daki savaşı gösterdi. Ta General Arthur'la yaptığı görüşmeden beri uzun zamandır bu "fırtına" olayına kafası yatmıştı.

Başbakan bir kez daha Atatürk'ü ziyarete geldi ama Atatürk bu sefer görüşme için giyinememişti. Bu durum, resmi ve giyim kuşamına düşkün olan bu adamı çok üzdü. Gazi, yatağından kalktı ve arkasına derli toplu bir robdöşambr alarak, yatağının ayakucundaki kanepeye uzandı.

Atatürk, "Kötü giden bir şey mi var?" diye Celal Bayar'a sordu.

"Doktorlar bana birkaç işinin ehli uzman adı verdiler. Ne olur izin verin de, sizi muayene etmeleri için onları Türkiye'ye davet edelim!"

"Kol kırılır, yen içinde kalır. Hastalığım haberi yayınlanacak olursa, bundan Türkiye zarar görür. Yerel uzmanlarla bir konsültasyon ayarlayınız bence."

Yerli doktorlar Atatürk'ü muayene ettikten sonra, diğerlerinin tavsiyelerine uyması gerektiği konusunda fikir birliğine vardılar. En kısa zamanda içkiyi ve sigarayı bırakmalı, daha

çok dinlenmeliydi. Bu Atatürk için olası değildi. Doktorların emirlerine kulak asmayınca, sağlığı daha da kötüleşti.

Başbakan gene dönüp, yanma geldi ve "Bizim için en önemli şey sizin sağlığınız. Hiç olmazsa bir uzmanı davet etmemize izin veriniz!" dedi.

Atatürk'ün suratı yorgun ve bitkin görünüyordu. "Ne yapacaksanız yapınız ama acele ediniz. Hastayım ben!"

Fransız uzman Profesör Fissenger geldi ve herkesin düşüncesine katıldığını, Atatürk'ün karaciğerinin ölümcül olacak kadar berbat durumda olduğunu söyledi.

Dr. Fissinger Mustafa Kemal'in yanına yaklaştı. "Büyük bir lider olabilirsiniz ama sizin tedavinizle uğraştığımız şu süre içinde komuta bende olacak! Bana itaat edeceksiniz!"

Bu yaklaşım sonuç verdi. Atatürk iyileşmek için çaba gösterirken, içki ve sigarayı bıraktı ve daha çok dinlendi. Çok geçmeden gücünü toparladığını fark edince, işine geri döndü. Doktorların yalvarmalarına hiç kulak asmadan, devlet sorunları içine dalıp, gitti.

Hiç kimsenin haberi olmadan, bir takım devlet işleri hakkında özel bir görüşme yapmak üzere kalkıp Mersin'e geri gitti. Yatakta olması gereken zamanı bir dizi görüşmeler yaparak geçirdi.

Atatürk, kilo almaya başlayınca, insanlar pek umutlandılar. Bu aslında artık yaklaşmakta olan sonun habercisiydi.

Bir gün yirmi dört saatlik bir komaya girdi. Millet üzüntü ve endişe içindeydi. Doktorlar umudu kestiler. Başbakan Ankara'dan İstanbul'a gittiğinde Atatürk mucizevî bir biçimde uyanıverdi. Başbakanını görmek istediğini bildirdi.

"Ankara'dan Cuma günü gelmeniz gerekirdi. Neden daha erken geldiniz? Yoksa sağlığımla ilgili ciddi bir sorun mu var?

"Ciddi bir şey yok canım. Her zamankinden birkaç saat daha fazla uyudunuz. Hepimiz biraz endişelendik tabi. Doktorlar bu uykunuzun pek normal olmadığını söylediler."

"Neymiş o anormal olan?"

"Biraz daha uzun bir süre ve her zamankinden daha derin uyudunuz."

"Kaç saat uyudum?"

Celal Bayar, "On iki saat falan gibi," diye yalan söyledi.

Atatürk'ün yüzü, hafifçe uzamış beyaz sakallarla kaplıydı. Mustafa Kemal, kendi yanağına dokunup, yirmi dört saatten fazla bir zaman uyuduğunun farkına varır diye Celal Bayar'ın ödü kopuyordu. Gazi başını salladı ve "Doktorlar doğruyu söylemiyorlar," dedi.

Neredeyse Cumhuriyetin kuruluşunun on beşinci yıldönümü gelip çatmak üzereydi. Atatürk, Ankara'daki törenlerde yıldönümü konuşmasını yapabilmeyi umut ediyordu. İş arkadaşlarından bir takım veriler derleyip, kendisine bir konuşma metni oluşturmalarını istedi. Konuşma metninde önceden bir takım düzeltmeler yapıp, ondan sonra okuyacak kadar kendini iyi hissetmek arzusundaydı. Yabancı istilacıların ülkeden def edilmesinde ve Cumhuriyetin kurulmasında kendisine yardımcı olan Silahlı Kuvvetler'e bir veda konuşması yapmak istiyordu. Tek umudu bu konuşmayı yapabilmekti. Doktorlar buna karşı çıkarken, trenle yapılacak bir Ankara gezisinin felaketle sonuçlanabileceğini söylediler. Oraya asla sağ salim ulaşamazdı. Ona bu izni vermenin sorumluluğunu üstlenmeyi kabul etmediler. Ona doktorların bir talimatı ulaştırıldığında ilk başta sinirlendi ve itiraz etmeye kalkıştı. Sonunda geriye, yastıklarının üzerine düşüp kaldı.

"Peki, konuşma metni ve bildiri nerede?"

Nüshalar getirildi ama doktorlar ancak on beş dakikalık bir görüşmeye izin verdiler. Başbakan konuşma metnine göz atarken, o tıraş oldu ve robdöşambrını bacaklarına örterek, karşısına geçip oturdu.

"İşte konuşma metni bu."

"Bana okumayacak mısın onu?"

Onunla tartışmaya girilmezdi. Konuşma metni ona okundu. Atatürk pür dikkat kesilmiş bir halde dinledi ve yazım ayrıntılarında düzeltmelerde bulundu.

"Bir bitiş sözcüğüne gerek var."

"Daha sonra yazar, sizin onayınıza sunarım."

"Bunu şimdi burada yapabiliriz. Ne söylemek istediğimi biliyorum"

Başbakan kalemini eline aldı. Atatürk kötüleşiyordu.

"Her zaman olduğu üzere... umarım Büyük Millet Meclisi üstlendiği her işin altından başarıyla kalkar."

Bu Atatürk'ün son resmi sözüydü. Sağlığının artık iyice kötüleştiğini anladığında, İstanbul Üçüncü Noterini çağırttı ve vasiyetini imzaladı. Yakınlarının geleceği adına yeteri kadar bir para ayırdıktan sonra, geri kalan servetini Türk Dil ve Tarih Kurumuna bağışladı. Gerçekte, o ünlü altı gün süren nutkunda Türk gençliğine seslenişi, onun son ve en büyük arzusu ve vasiyetiydi:

"...Bugün ulaştığımız sonuç, yüzyıllardan beri çekilen milli yıkımların yarattığı uyanıklığın ve bu eşsiz yurdun her köşesini sulayan kanların karşılığıdır. Bu sonucu, Türk gençliğinin koruyuculuğuna bırakıyorum.

Ey Türk Gençliği!

Birinci görevin Türkiye bağımsızlığını, Türkiye Cumhuriyetini, sonsuza kadar korumak ve savunmaktır.

Varlığının ve geleceğinin tek temeli budur. Bu temel, senin en değerli hazinendir. Gelecekte de, seni bu hazinenden yoksun bırakmak isteyecek, yurt içinde ve dışında düşmanların olacaktır. Bir gün, bağımsızlığını ve Cumhuriyeti'ni savunmak zorunda kalırsan, görevine atılmak için, içinde bulunacağın durumun olanak ve koşullarını düşünmeyeceksin! Bu olanak ve koşullar çok elverişsiz bir ortamda ortaya çıkmış olabilir. Bağımsızlığını ve Cumhuriyeti'ni yok etmek isteyecek düşmanlar, bütün dünyada benzeri görülmemiş bir galibiyetin temsilcisi olabilirler. Baskı ve aldatmaca ile eşsiz yurdunun bütün kaleleri alınmış, bütün sanayisi ele geçirilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve yurdun her köşesi tamamen düşmanlarca kontrol altına alınmış olabilir. Bütün bu durumlardan daha acı ve daha tehlikeli olmak üzere, ülkenin başında yönetim sahibi olanlar, yanılgı, sapkınlık ve hatta hainlik içinde bulunabilirler. Dahası, ülkenin başında yönetim sahibi olanlar, kişisel çıkarlarını, yurduna girip yayılmış olan dış düşmanların, siyasal çıkarlarıyla birleştirebilirler. Millet, yoksulluk ve çaresizlik içinde yıkılmış ve yorgun düşmüş olabilir.

Ey Türk Geleceğinin Genç Kuşakları! İşte bu durum ve koşullarda bile görevin, Türkiye bağımsızlığını ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kurtarmaktır. İhtiyaç duyacağın kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur."

Bu arzu ve vasiyet ille de Türk Gençliğiyle sınırlı kalamaz. Bu, kendi öz mirasını savunmak ve korumak adına dünya üze-

rindeki her özgür ülkenin gelecek kuşaklarına bırakılmış bir miras ve onurdur.

29 Ekim günü Başbakan, Ankara'daki törenler sırasında bu metni okudu ve Atatürk'ün son sözleriyle bağladı. Bunlar Atatürk'ün halka son sesleniş sözleriydi. Başbakan, İstanbul'a döndüğünde, Atatürk'e törenlerin ayrıntıları hakkında bilgi verdi. Atatürk çok heyecanlıydı, dikkat kesilmişti.

"Meclisin açılışından önceki törene kim liderlik etti? Meclis başkanı neler söyledi? Kalabalık çok muydu? Konuşmayı okurken sen nerede durdun? Halkın tepkisi neydi?"

Başbakan o günü her dakikasının ayrıntılarını ona açıklamak zorunda kaldı. Veda ettikten sonra Atatürk'ün elini öptü ve sonra yanından ayrıldı. Yirmi gün kadar sonra, 10 Kasım 1938'de Mustafa Kemal, saat 9:05'te olan Kısmet'iyle randevusunu kaçırmadı.

Odasındaki modern saat dokuzu gösteriyordu. Mustafa Kemal sonsuz bir yalnızlık duygusu içindeydi. Başını çevirip, pencereye baktı. Pencere ansızın, ardında bahar mevsiminin sürdüğü, kemerli bir kapıya dönüştü. Olağanüstü yeşillikte ağaçlar ve çimenler gördü. Küçük bir patikadan aşağı doğru kim olduğunu seçemediği biri ona yaklaşmaktaydı. İyice yaklaştığında bunun, dünyada eşine rastlanmaz yeşil gözleriyle, peçeli ufak tefek bir kadın olduğunu fark etti. İnce parmaklı, hoş biçimli elini ona doğru uzattı.

"Mustafa..."

Korkuyla karışık bir şaşkınlık içinde, "Kimdir o?" diye sordu.

"Gazi Mustafa Kemal..."

Gene anlayamadı.

"Atatürk..." Kadının sesi sanki denizin ta derinliklerinden yankılanmaktaydı.

Gazi, "Ben kimim?" diye mırıldandı.

"Sen büyük bir babasın."

"Sen kimsin, peki?"

Peçe, gülümsemekte olan yüzden sıyrılıp, düştü. Bu sanki yüzü olmayan bir yüz ifadesi gibiydi. "Ben bir anneyim. Cennet benim ayaklarım altında yatmakta."

Atatürk, "Ben kimim?" diye tekrarladı.

"Sen benim sevgilimsin!"

Kadının elini sıkıca tuttu ve sonsuzluğa kadar baharın hüküm sürdüğü tarafa geçti.

Türkiye'nin üzerinde, Dolmabahçe Sarayı'nın üzerinde, Anadolu'nun muhteşem yaylaları üzerine ay gümüşten ışıklar saçmaktaydı. Hemen yanı başında pırıl pırıl bir yıldız vardı. Hilalle yıldız Türkiye'nin üzerinde üçüncü keredir yükselmekteydi.

Kahraman Uluocak Türel
18 Ekim 2014 - Cumartesi
Acıbadem

Mustafa Kemal Atatürk'ü, onun yapıp ettiklerini en iyi anlatan kavramlardan biri "altınbağ" olsa gerek. Gerçekten de Atatürk'ün, yüzyılın başında emperyalizme karşı "kurtuluş savaşı", geri kalmışlığa karşı "uygarlık savaşı" verip bu birbirinden zor her iki savaşı da kazanmasının sırrı, kurduğu "altınbağlar" da gizlidir. Atatürk, çocukluk ve ilk gençlik yıllarında arkadaşlarıyla; askeri öğrencilik yıllarında çağdaş batı düşüncesiyle; aydınlanma dönemi aydınlarıyla; Osmanlı'nın son zamanlarında cepheden cepheye koştuğu zamanlarda kadınıyla, erkeğiyle, yaşlısıyla, genciyle mensubu olduğu ulusuyla, halkıyla "altınbağ" kurmuştur. Çanakkale'de "Ben size savaşmayı değil ölmeyi emrediyorum" derken Mehmetçikle; Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'ya geçip kongreler düzenleyerek, hakkında tutuklama kararı çıkarıldığında askerlikten istifa edip "sine-i millete" dönerken, esnaf, çiftçi, tüccar, din adamı yorgun, yoksul bir ulusla; işgalcileri Anadolu'dan tepelemek için gereken silahı, cephaneyi ve parayı sağlamak için Sovyet Rusya'yla ve Hindistan'dan Mısır'a bütün bir İslam dünyasıyla "altınbağ" kurmuştur.

M. Study Slater'in Atatürk'ün hayatını anlattığı "Altın Bağ" adlı romanını okurken bütün bunları düşünmeden edemedim. Uzun yıllardır Atatürk üzerine yazıp çizen biri olarak, Atatürk'ün yapıp ettikleriyle ilgili birçok tanımlamaya rastladım ama "altınbağ" biçiminde bir tanımlamaya ilk kez rastlıyorum. M. Study Slater'in büyük oranda bilgi ve belgeye dayalı olarak coşkuyla, heyecanla ördüğü "Altın Bağ" romanı, Lord Kinross'un "Atatürk" biyografisi tadında bir eser. Slater'in romanında Atatürk adeta yeniden ete ve kemiğe bürünüyor.

SİNAN MEYDAN

www.dogukitabevi.com

ISBN:978-605-9093-07-1

32 TL

